

SIGILLVM · VNIVERSITATIS · CALIFORNIENSIS
LVX
FIAT
MDCCCLXVIII
EX LIBRIS

HISTORISK TIDSSKRIFT

UDGIVET

AF

DEN NORSKE HISTORISKE FORENING

ANDEN RÆKKE

FJERDE BIND

KRISTIANIA

TRYKT HOS C. C. WERNER & CO.

1884

INDHOLD.

POLITISKE FORHOLD VED FINNEMISSIONEN I 18. AARHUNDREDE.

AF

SOGNEPREST DANIEL THRAP.

Der kan neppe være Tvivl om, at det var Missionsiver, der drev Fredrik IV. til at tænke paa Finnernes Omvendelse, da Missionstankerne allerede havde fæstet sig hos ham, før han blev Konge. Der kan imidlertid ogsaa være Spørgsmaal, om ikke politiske Hensyn har gjort sig gjældende ved Siden af. Missionen blev forberedt før Udbrudet af Krigen med Karl XII., hvilken visselig for nogle Aar stillede den i Bero, men dog ikke hindrede, at den blev sat iverk samme Aar, som Fienden betraadte Norges Grændser. Det var unegtelig en underlig Tid at vælge, naar ikke politiske Hensyn har tilskyndet Regjeringen til at lægge for Dagen, at den gamle Ligegyldighed for disse fjernt liggende Landsdele nu var forbi.

Regjeringen havde i lange Tider vist en Ligegyldighed for Finmarken, som vilde været os ubegribelig, naar den ikke havde sin Forklaring i den fjerne Beliggenhed. Der maa have raadet et stort Ubekjendtskab til omtrentlig alle hidhørende Forhold. Af Svenskerne har man intet villet lære, medens det dog i lange Tider havde været

aabenbart, at disse ved at drage Omsorg for Lappernes kristelige Oplysning skaffede sig en mægtig Støtte for sine politiske Fordringer. „Vi“ — skriver Presten Jakob Munk til Rødø 1746[1] — „have siddet i en pur in-action og intet bekymret os om vores Norske Lapmarker eller deres Lapper i Henseende til disse deres aandelige Betjening indtil Begyndelsen af det 18de Seculo, nemlig til det Aar 1707 [skal være 1706], da Kong Fredrik IV. højlovlig Ihukommelse allernaadigst har befalet at faae vide, hvor mange Kirker og Skoler for Fjeld-Lapper kunde bygges.“ Dette er i det væsentlige rigtigt, om end ikke ganske, thi der kan ikke være Tvivl om, at Christian IV. var opmærksom paa dette Forhold, ligesom han gjorde noget, om end ikke meget, for at ophjælpe, hvad der var forsømt, idet han 1601 lod bygge en Kirke i Tysfjorden. Senere (1631) forøgede han Presternes Løn heroppe og „lod sig det være angelegen, at Lapperne kunde undervises i den christelige Religion, at unge Mænd skulde lære det lappiske Sprog, holdes til Studeringer og beskikkes til at undervise Finner og Lapper i den sande Guds Kundskab“.[2]

Medens den dansk-norske Regjering forsømte disse fjernt boende Undersaatter, var den svenske tidlig oppe. Ved et Brev fra Erik af Pommern til Kapitlet i Upsala af 1419 var Omsorgen for Lapmarken ganske i Almindelighed overdragen dette Erkestift, idet det hed, „at Präster och Kirckor måge förordnis ij Lappmarcken“.[3] Det er formodentlig i samme Brev, Kong Erik formaner Kapitlet til „icke att lägge hinder i wägen“ for Hr. Thorsten, der

---

[1] Mskr. i *Kall*'ske Saml. fol. 217 (Afskrift i Rigsarkivet).
[2] *Abr. Kall* i Nye danske Magasin. Kbh. 1806. II. p. 69 ff.
[3] De svenske Kommissærers Udtalelser ved Grændsemødet 1603.

gik som Missionær til Lappmarken.[1] Herved mente Svenskerne endnu 1603, at „den andliga jurisdiction till Lapparne beviises", og det var ikke nogen ny Tanke. Saasnart Kalmar-Unionen var opløst, tænkte Gustav Vasa paa dem, og 1559 sendte han den første Prest derop,[2] efterat han allerede i Brev til Christian III. af 30 Novbr. 1552 havde besværet sig over, at Lensmanden over Throndhjem, Christopher Huitfeldt, hindrede hans Befalingsmænd fra at kræve Skat fornemmelig af „Lappefinnerne" i Varanger.[3] Stridighederne afgjordes ikke ved Stettinerfreden (13 Decbr. 1570), der kun fastsatte, at Grændsen mellem Norge og Sverige skulde være de Steder, hvor den af Arilds Tid haver været, og at Kongerne og deres Undersaatter paa Grændserne skulde beholde hvad brugelige Rettigheder de af Arilds Tid udi den andens Riger og Lande har havt. Talrige Grændsemøder fulgte paa denne Fredslutning (1577, 1580, 1590, 1591, 1594) uden at bringe mere Klarhed i Forholdene, medens Finmarken (og Nordland) ved Fiskerierne paa Kysten alt mer og mer begyndte at øve sin Tiltrækning paa Carl IX.,[4] der ved Freden til Teusina (1595) havde faaet sig afstaaet alle Ruslands Fordringer paa Lapperne i det nordlige Norge. Paa Grændsemøderne fremkom Svenskernes Fordringer altid i skarpere Form, og de lod sig ikke rokke fra den Paastand, at der tilkom Sveriges Krone Halvdelen i al Rettighed fra Tysfjorden til Malangen og to Tredjedele herfra til Varanger, da Skatten af Finnerne paa

[1] *L. Landgren*, Öfversigt af de Protestantiska missionernas uppkomst och ivär. tillstånd. I. p. 10.
[2] *ibid.* p. 11.
[3] *Kall*, l. c.
[4] *Fryxell*, Berättelser. 5. D. 6. Uppl. p. 87.

denne Strækning formentes før 1595 at have været delt mellem Norge, Sverige og Rusland, hvis Part fra dette Aar tilkom Sverige. Carl IX. gjorde nu forskjellige Skridt for at tilegne sig Landet. Der udkom et Kart, hvorpaa norsk Finmarken stod som et svensk Landskab, og Gøtheborgs Indbyggere fik Privilegium paa at drive Fiskeri i Nordland og Finmarken. Der arbejdedes hen imod den Krig, der afsluttedes ved Freden til Knærød (26 Januar 1613). Ved denne Fred blev vistnok Norges Ret til Landet hævdet, idet Sverige frafaldt al Fordring paa Sø-Lapperne fra Tysfjord til Varanger, men Spørgsmaalet om en Grændse mellem Landene blev holdt aabent, da det heder i Fredsforedraget: „— — — — Doch skulle ther medh icke vara meente the finne och lappebyar, som ligga ifrå sjön och till fjeldh, uti hvilcka the å begge sidor sig sin hafvande rätt och rättighet förbehålle, medan den samma ej vidkommer den irring, som vid sjösidan har varit förlupen.“ Følgen heraf blev gjensidige Klager over, at begge Landes Embedsmænd greb for meget om sig ved at kræve Skat i Fjeldbyerne. Ved Fredslutningerne i Kjøbenhavn (27 Mai 1660) og i Lund (26 Septbr. 1679) blev det vistnok bestemt, at Grændsen i Finmarken skulde fastsættes ved Kommissarier fra begge Lande, men det skede ikke, og hele Aarhundredet igjennem vedblev Besværingerne over uberettiget Indkrævning af Skatter fra begge Landes Embedsmænd. 1695 (2 Febr.) havde saaledes den svenske Lenshøvding Grev Douglas gjort Paatale hos Vice-Lagmand Knag i Anledning af, at de norske Fogder aarlig oppebar Skat af Lapperne i Kautokeino, Afwiovorra, Telmo, Utzioki og Enare Byer. Han paastod, at Sveriges Konge skulde „lämnas rättigheten till skatten i lenets Lappebyar, under hvilckens

dominio dhe endast lyda til lag och rättzskippande iblandh dhem, jembwähl hvadh deras underviisning i Christendommen angår, som åhrligen icke skier uthan medh min allernådigaste Konungs stora omkostnad". Dette gjentoges i Skrivelse til Amtmand Hans Lillienskiold af 14 Febr. 1695, hvorpaa denne først svarede 6 Decbr. s. A. med Paastand om Norges Konges Ret til at kræve Skatten, da det er „uimodsigeligt, at de (Lapperne i hine Byer) jo bruge Land oc Wand, som aff min allernaadigste Arfue Herre oc Konges fuldkommen oc souveraine ejendomb herrører oc hviler", uagtet han maa indrømme, at „samme Finner tilfjelds under Kongl. Majts. jurisdiction af Sverige dependerer".[1] Endnu et Brev om disse Forhold har man fra Karl XII. til samme Grev Douglas, dat. Stockholm 14 Jan. 1699, hvoraf sees, at de norske Fogder havde ophørt med at kræve den saakaldte „Hofmansskänk" (ɔ: 3 Par Laphandsker eller Sko af „hvarje Röök eller Skattlap") i hine ovennævnte Byer, medens de fremdeles oppebar „den andra skatten på lika sätt, som de hafva det gjordt tilförenne", ligesom de ogsaa besværede Almuen med Skyds deroppe, ikke blot naar de kom for at kræve Skat, men ogsaa for at drive Handel. Kongen havde i den Anledning beordret sin Minister i Kjøbenhavn til at „iterera sina instantier och remonstrationer uti denna saken". Der var endnu intet Svar kommet, men da Oppebørselstiden stundede til, fik Douglas Befaling at tilsende Amtmanden et Forlangende om, at hans Fogder skulde „upphöra med detta deras affvog", ligesom han skulde formane Almuen til ikke godvillig at erlægge Skat til Danmark. Skulde den Paastand

---

[1] Mskr. i det svenske Rigsarkiv (Afskrift i det norske Rigsarkiv).

blive fremsat, at Skatten burde ydes, fordi Fjeldfinnerne fik Lov at fiske ved Kysten, saa formente Kongen, at de „sådan rättighet at fiskie vid Westerhafvet af ålder åtnjutit utan att de derföre skulle tvingas att betala skatt“.[1] Man ser saaledes, at ligesom Grændsen mellem Landene var ubestemt, saa vedblev ogsaa hele 17. Aarhundrede igjennem Spørgsmaalet om, hvilke Fjeldfinner — og hvilke af disse beboede Dele af Indlandet — enhver af Kongerne raadede over, at staa aabent. Det kan imidlertid ikke negtes, at den svenske Regjering gjorde noget for at hævde Besiddelsen af hvad den ansaa for sit, idet den hele Tiden har indseet Nødvendigheden af ikke blot at tage Skat af sine Finner paa Fjeldene, men ogsaa at give dem igjen det bedste, som kunde gives. Om hermed nogen Hensigt at hævde Land fra Norge har været forbunden — som det synes at have været Tilfældet i Karl IX.s Dage — skal vi ikke kunne sige, men Forholdene syntes i høj Grad at maatte opfordre den dansk-norske Konge til ogsaa paa sin Side at ofre noget for det fjernt boende Folk, om han vilde tænke paa at beholde det. Til at opklare dette vilde det have været interessant at vide, naar Fredrik IV. begyndte at tænke paa en Mission — eller vel rettere en fastere Ordning af Kirkeforholdene — blandt Fjeldfinnerne, thi at det var disse, og ikke nærmest Søfinnerne, der laa ham paa Hjerte, synes klart at fremgaa af de Dokumenter, som er opbevarede. Fenger fortæller[2] — uden at angive nogen Hjemmel —, at Kongen meget snart efter sin Thronbestigelse (25 Aug. 1699) henvendte sig til sin Confessionarius, Dr. Peder

---

[1] Mskr. i det svenske Rigsarkiv (Afskrift i det norske Rigsarkiv).

[2] *Fenger*, Den trankebarske Missions Historie. Kbh. 1843. p. 16.

Jespersen, om at finde et Par duelige Mænd, der kunde gaa som Missionærer til Finnerne. Det maa være skeet før 1704, og det er vel ikke urimeligt, at Tanken herom er forebragt Kongen af Dr. Peder selv, der var Helgelænding og saaledes maatte have Kundskab om Finnefolket. Muligt tør det være, at den nærmeste Foranledning har været et af Svenskerne i 1701 foretaget Skridt. I dette Aar fuldførte de nemlig en Kirke i Kautokeino og en i Otzjok og „beskikkede svenske Præster der at boe“. Jakob Munk, som meddeler dette,[1] føjer til: „De Svenske have i de Norske Sørfjelde ved deres Kirkers Opbyggelse udelukt os fra den geistlige Jurisdiction i Kautokeino, Arisbyes og Indiagers Fjeldmarker“. Paa sidstnævnte Sted, der siges at være „en fælles Norsk, Svensk, Russisk Lappebygd“, havde Svenskerne opført Kirke 1646, og et Snes Aar efter havde den svenske Provst i Torne „sendt Missionærer endog over Fjeld-Kjølen ind i Wardøehuus Amt“, hvor de „af den norske Øvrighed blev tolererede“. Tidspunktet angives ikke nøjere end „for en 80 Aar siden“ (før 1746), og det kan saaledes have faldt sammen med den korte Tid (1658—60), da Throndhjems Stift var afstaaet til Sverige. 1701 havde Danmarks og Norges Konge faaet fuld Besked om, hvad Karl XII. var for en Mand, og Tidsomstændighederne kunde nok opfordre ham til at tage vel vare paa Landsdele, hvorom der kunde opkomme Tvist.

Medens Svenskerne saaledes ved kirkelige Foranstaltninger lægger sin Omsorg for Lapperne for Dagen, tager det sig underligt ud at se Forsømmelsen, Ligegyldigheden eller Forglemmelsen hos den dansk-norske Regjering, og

[1] *Jakob Munk*, Norsk Lapmark forklaret etc. 1746. Mskr. se ovenfor.

det kan kun undskyldes med den fjerne Beliggenhed og Vanskeligheden ved at finde paalidelige Embedsmænd til at sende derop. „Der har icke værit Kircker for vores Lapper til denne Tid“, skriver Isak Olsen (1718). Disses Tilstand maa efter ham have været værre, jo længer Syd man kom i de Landsdele, hvor de færdedes. „Tilforn“ — siger han — „var det ligesaa galt og lige det samme som ved Throndhjem i alle Ting, men paa Skatte Mændene haffde de Mandtal og de som [de] oppebare Rettighed af. Til denne Tid ved Throndhjem har slet ingen kjæret sig om Finne Lapperne. — — — Enten Præster eller andre, de siuntes at have sit Brød foruden dem“. — — — „Dend svenske Lappmarken er kommen i sin Orden og Skick, men hos os er der intet noget giordt ved hende til denne Tiid“. — — — „Eftersom hand [Svensken] har bemægtiget sig alle Ting icke alleniste i dend Svenske Lappe Marcken, men endogsaa i dend Norske Lappe Marcken, saa vi maae have hannem som et Exempel og efter Siund at rette oss effter, om vi ville giøre noget godt imod de arme Stacklers Lapper“. — — — „Dog Svensken har giort vel imod Lapperne, da ingen anden vilde tage sig det an, saa at hand har nu bringet de fleste og meste Lapper til den christelige Forsamling endog det hedniske er icke endnu alt udødt“. Man maa nu ikke tænke sig, at Finmarkens Prester, der samtlige boede ved Kysten og paa Øerne, ikke havde Forpligtelser (officielle) ligeoverfor Fjeldfinnerne. Det fremgaar af den „Underretning om Nordlandene“,[1] hvoraf ovenstaaende Citater er tagne, at Presterne engang imellem har været oppe hos Fjeld-

[1] dat. Kbhvn. 27 Novbr. 1718. *Kall'ske* Saml. fol. 228 (Afskrift i Rigsarkivet).

finnerne og holdt en Prædiken i deres Gammer. Dette er „hidindtil skeed i nogle 100 Aar“, heder det, men det gaar vel neppe længer tilbage end til 1613. Har dette været betragtet som tilfredsstillende kirkelig Omsorg for Fjeldfinnerne, saa har det unegtelig været i det orthodoxistiske Aarhundredes Aand.

Paa denne Maade kunde det ikke længere gaa, og det er vel at antage, at hvad enten Missions-Tanken var opstaaet hos Fredrik IV. eller ikke, saa var det Tidspunkt kommet, da noget maatte gjøres. Hvad enten Svenskernes kirkelige Foranstaltninger ind imod Grændsen har havt politiske Tendenser i sit Følge eller ikke, — de maatte mødes af lignende fra norsk Side. Den første, som satte noget iverk her, var Amtmand Erik Lorch (skrives ogsaa Lorich og Loriche), en Mand, som ellers ikke synes at have havt synderligt tilovers for kirkelige Sager. „Amtmand Lorich, skjøndt uviidendes har meget styrket Djevelens Rige, idet hand icke har givet endeel nidkjære Præster Bistand, men holdt paa Finnernes Haand i deres Daarligheder ved hver Finnefjord her“, skriver Th. v. Westen om ham 20 Juli 1716.[1] Om Lorch har handlet efter Tilskyndelser fra Kjøbenhavn eller af egen Drift, er vel nu vanskeligt at afgjøre, men sikkert er det, at han var den, som overtalte Isak Olsen, der var Huslærer hos en Prest i Vest-Finmarken, til at følge ham til Øst-Finmarken for der at arbejde paa Fjeldfinnernes kristelige Oplysning. Dette skede allerede 1703. Da han kom did, fortæller han i et Brev af 9 Decbr. 1720, „satte Amtmanden ham med Provst Paus's Raad og Samtykke

[1] Citeret efter Afskriften af *Skankes* Epitome i Rigsarkivet. *Hammond* (p. 241) anfører Stedet i langt stærkere Udtryk, der faar staa for hans Regning.

iblandt Lapperne i Varanger at undervise dem i deres Saligheds-Sager". Efter samme Amtmands Befaling reiste han omkring i Finnefjordene, men blev ogsaa brugt til mere. 1713 maatte han rejse med Foged Hans Soelgaard som Tolk paa „den Malmiske Rejse". Her optraadte han i Finnernes Dragt, ligesom han talte deres Sprog. Han saa sig derved istand til at „udforske om Grændserne og de gamle Landemærker imellem Sverige, Rusland og Norfjeldet eller Norige, som han og fik at vide ved særdeles Midler af de gamle Indbyggere paa ethvert Sted, som baade fortalte og visede ham Stederne, hvor de haffde værit, som ingen tilforn haffde faaet det at vide hverken med onde eller gode, for Skjenck eller Gave, eftersom det var og udrevet af de gamle Protokoller paa Wardøehuus Slodt, og Amptmanden kunde icke paa anden Maade faa det at viide — — —". Hvad Værd disse Isak Olsens Opdagelser har havt, er vel nu ikke godt at sige, men sikkert er det, at de blev benyttede af Thomas v. Westen, der vel i den administrative Del af sin Gjerning vilde have været hjælpeløs uden dem. Her har det neppe været Amtmand Lorch alene, der har tilskyndet den trofaste Skolemester til den vanskelige Gjerning, men vel nærmest Povel Hansen Resen, der — efter Isak Olsens Sigende — „kom til Finmarken efter Kongens Befaling at erfare om Grændserne og Tilstande i Finmarken".

Der er stor Rimelighed for, at Povel Resens Sendelse til Finmarken er foranlediget ved en „Suppliqve" fra Biskop Krog af 12 Decbr. 1705. Denne synes idetmindste i Begyndelsen af sit lange Episkopat at have næret virkelig Interesse for Finnerne. Forinden han fik Befaling at visitere Finmarken 1708, havde han allerede 3 Gange

været der, nemlig 1696, 1700 og 1705. Det første af disse Aar gjennemrejste han hele Landet og kom først hjem i Oktbr. I 1700 kunde han for stormende Vejr ikke komme længer end til Kjelvig, og 1705, da Sommeren var sørgelig, ikke længer end til „yderst udi Tromsøen". Efter denne Rejse var det, at Biskopen indgav sit Bønskrift, hvori han skildrer Finnernes bedrøvelige Tilstand, fortæller, at alle Forsøg paa at „gjøre noget godt til deres Salighed" er strandede paa „Mangel af Middel til at underholde dem, som kunde undervise dem". Han beder derfor Kongen, at han vil anordne Midler, hvormed nogle „informatores" kunde underholdes. Det heder længere nede i samme Bønskrift, at man maatte arbejde paa — — — „at de kunde vænnes ved folks omgiængelse til arbejd og kunst, og ikke alleene i freds-tider være Kongen og fædrelandet til tjeneste, som mand af nogle faa exempler kand see, at de, som har været opfostrede af Nordske folk, ere villige og hændige til alle slags gerninger, men endog udi Krigstider som gode Skyttere og Skiiløbere være som et lidet giærde eller een forvagt for landet, naar de vare ved Gudstjeneste nærmere incorporerede med os, at de ikke skulde ellers henfalde til de Finner, som ere Østen for fjeld-ryggen, hvor vore Naboer Svensken haver for nogle Aar. i stoer Mængde opbyggt Finne- og Lappekirker og opholder Præsterne rundelig, hvorved E. K. M. Undersaatter efterhaanden derhen trækkes og stabileris".

Dette Bønskrift af 12 Decbr. 1705 kan ikke have naaet frem før ved Juletid, og allerede i Januar 1706 blev Povel Resens Udsendelse besluttet. Hans Pas blev

udfærdiget 26 Januar, og hans af Dr. Peder Jespersen forfattede Instrux er dateret 10 Februar 1706. I den ene af hans Indberetninger, der findes i Rigsarkivet,[1] citerer han enkelte Punkter af denne Instrux, saaledes: 2. Post: „Haver hand sig at erkyndige, hvorledes Finnerne lever udi deres Societet tilsammen; om de haver visse Lover at leve effter, hvem der dømmer dem imellem, saavel in civilibus som in criminalibus". — — — 3. Post: „Haver hand sig vell at erkyndige hvad Kundskab Finnerne have udi deres Saligheds Sag, 1) om de kand deres Børnelærdom, 2) hvor de hafde lært dend? 3) hvad for et Sprog? 4) om de forstaaer nogenledes det, de læser udenad? 5) hvorledes det forholdes med deris Børnedaab, Copulationer, Jordefærd o. dsl." — — — 5. Post: „Hand haver at giøre Forslag enten det skulde være bedre og tjenligere at udskikke nogle Præster og ordinerede Personer, som kunde underviise de vankundige i deres Christendomb eller og at anrætte nogle skoler dertill og paa hvad maade det beqvemmeligst kunde skee". — — — 6. Post: „Som der berættis at de Svenske haver adskillige Kircker paa fjeldet etc." Af nogle Breve fra Povel Resen, der findes i Rigsarkivet, sees, at han havde Ordre til at „rejse fjeldene igjennem recta via til Finmarken", — en Ordre, der karakteriserer Regjeringens Kjendskab til Forholdene. Han maa imidlertid have været en samvittighedsfuld Mand, da han virkelig 27 Marts 1706 gjorde et Forsøg paa at komme Fjeldvejen nordefter fra Overhalden. Han gik paa Ski og var ikke kommen længer end 1 Mils Vej, da Snemasserne bragte ham i Livsfare, hvorfra han blev reddet

[1] Kancelli-Indlæg 1707.

ved en Fin, der kom kjørende med Rener og førte ham tilbage. Han tog nu tilsøs, og 10 April finder vi ham paa Leen-Næs paa Helgeland, hvorfra han skriver, at han haaber om 2—3 Uger at være i Finmarken. Han var der dog ikke før 1 Juni, og 17 Septbr. skriver han fra Vardø: „Her forefalder meget at observere, som kand synes at være af en ringe Værdie i sig self, men har dog en stoer Conseqvense“. Han har Landet igjennem forespurgt sig om Fjeldfinnernes Væsen, gjort Besøg i de svenske Lappe-Byer og skal nu fortsætte Rejsen tilfjelds. Hvor utroligt det end synes, maa dette — i alle Fald delvis — være skeet, da hans næste Brev er dateret Silbojok 24 Decbr. 1706. Til Throndhjem kom han 31 Marts 1707 og skriver herfra (2 April): „— — — Dog takker jeg Gud, som hidindtil har hjulpet mig med største møye og lifvis fare at igiennemtrænge alt det, som till at illustrere de Contenta udi de mig allernaadigst og gunstigst medgifne Instruxier behøvis og paa sine tider allerunderdanigst skall demonstreris“. Han maa dog have taget Søvejen en — maaske den største — Del af Rejsen, da han i dette Brev beder undskyldt, at „han rejser tilsøs for sin Svaghed“. Dette kan ikke sigte til hans forestaaende Rejse fra Throndhjem til Kjøbenhavn, da det her ikke kunde være Regjeringen magtpaaliggende, at han tog Landvejen. Maaske er han ikke paa Fjeldene kommen længer end til Silbojok, hvorfra man i 3 Dags-Reiser kan naa Saltdalen.

Det sees af en Registratur i Geheimearkivet i Kjøbenhavn, at Povel Resen har afgivet Indberetning om sin Rejse 1 August 1707 ledsaget af 2 Forslag: 1) om Udsendelse af Prester og ordinerede Personer til at undervise og opbygge Lapperne i deres Saligheds Sag, og om

at indrette Skoler for Lapperne m. m. 2) Relation om det politiske Væsen i Finmarken og Forslag om Ansættelse af Dommere. Det første af disse blev undergivet Betænkning af Dr. Henrik Bornemann, Dr. Peder Jespersen og Biskop Dr. Hans Wandal, — det andet blev sendt Throndhjems Stiftamtmand Iver v. Ahnen og Amtmand Erik Lorch, der hver for sig havde at afgive Betænkning over Forslaget. Povel Resens Indberetning haves i Rigsarkivet, og hans kirkelige Forslag kan neppe have været noget synderlig andet, end hvad der i den findes tilføiet om, hvad der burde gjøres til Finnernes kristelige Oplysning. Den er formet som Besvarelse af ovennævnte Spørgsmaal i hans Instrux, hvilke afhandles hvert i 3 Afsnit: 1) Fjeldfinnerne, 2) Søfinnerne, og 3) Tiggerfinnerne. Det sidste Punkt om de svenske Kirker o. s. v. behandler han ikke, men antyder en vidtløftigere Meddelelse herom, der formodentlig er fremkommen under det andet af hans Forslag. At Grændse-Forholdene har været en ganske væsentlig Gjenstand for hans Undersøgelser synes at fremgaa af den Omstændighed, at han kommer frem med den strax i Begyndelsen af sin Indberetning. Det heder her: „— — — Over de Fjeld-Lapper som Norden for Nummedalen ere rætte Fjeld-Lapper og ingen ordinaire Ernæring af Søen søge, synes de Svendske de facto at vindicere sig politicam juris dictionem, alt indtil Enden af Trumsøens fougderie og Begyndelsen af Finmarkens Ampt, hvor de siden tam de jure qvam de facto bereder sig till baade dend politiske og Ecclesiastiske Jurisdiction. — — — — Kortelig til en Forklaring maa dette demonstreris, at omendskjøndt Fjeld-Lapperne saa-

ledes som nu mældt er, effter deris Lands Situations deeling af Naturen, eller effter andre Tractater og afhandlinger Rigerne imellem, burde nogle høre Norriges Crone till; Ikke dismindre saa befindis dog moxen alle rætte Fjeld-Lapper, som før er meldt, enten de jure, eller de facto, eller de utroqve til de Svenske Lappe-Menigheder og Tingstæder henhørige, og det uden tvifl af den aarsage, at till datum er endnu ingen inqvisition af voris fogder, eller viss anstalt giort ibland dem, uden at de kommer frem till os, naar de self vill og kand og bliver borte naar de ikke vill og kand; contribuerer naar og hvad de vill og kand, og entholder sig, naar de vill og kand". Om Lapperne i Ranen og Vefsen, over hvilke der var ført Mandtal, troede han, at de altid havde hørt under norsk Jurisdiktion, da endog Svenskerne kaldte dem „Norriges Lapper" — medens de dog ansaa dem for „rættelig at være Sveriges Lapper". Han bragte imidlertid i Erfaring, at de i Februar 1707 alle var dragne til svenske Markeder og Thing-Steder i Aasele Lapmark (Sverige). Et andet mærkeligt Exempel paa de uklare Jurisdiktions-Forhold deroppe afgiver et Brev til P. Resen fra Landshøvding (?) M. Brostadius, dat. Umeå 6 Maj 1707. Resen havde under sin Rejse skrevet fra Tanafors-Holm 14 Oktbr. 1706, fra Sirkisvoma 7 Decbr. og fra Silbojok 26 Decbr. s. A. Efter disse Breve havde han „haft største førtret" formedelst Lappernes Uvillighed til at skaffe ham Renskyds. Brostadius melder nu, at de er indkaldte og de skyldige straffede, „särdeles de i Piteå Lapmark värande 2ne Lappar ifrån Norge Lars Sjutelsön och Amund Joensön, som nesligen svarat sin konung[s] utskickade herre, hvilke blefve dömbde till hvar sine 40 m$ silf-

vermynt, och 2ne Sveriges Lappar å samma ort till hvar 9 m℔ do mynt". Man ser saaledes, at svenske Domstole dømte norske Lapper. Det er ikke klart, om Forseelsen er begaaet paa norsk eller svensk Grund, men det sidste er vel rimeligt efter den Adresse, Povel Resen gav sin Anklage. Imidlertid blev Straffen skjærpet med Udtryk, der tydeligen viser, at den svenske Dommer har været sig bevidst, at han dømte den dansk-norske Konges Undersaatter for hvad de som saadanne havde forbrudt.

Povel Resens temmelig vidtløftige Skildring af Finnernes religiøse og moralske Forhold, der er meget interessant og tyder paa en skarp Iagttager, vedkommer os ikke her. Hans Antydninger af hvad der i denne Henseende var at gjøre finder vi i den kongelige Befaling af 18 Novbr. 1707 til Amtmand Erik Lorch. Den gaar ud paa Opførelsen af 2 Kirker og 6 Skolebygninger. Kirkerne skulde staa 1) paa Tanafors-Holm og 2) ved (paa?) Reinøen i Porsangerfjord eller paa Fjeldet mellem Laxefjord og Porsanger. Skolerne skulde oprettes 1) ved Komagfjord, 2) ved Balsfjorden, 3) i Langfjord-Botten i Senjen, 4) i Salten i en Skov kaldet „Salteverring Skov", 5) i Ranen, 6) et Sted i Overhalden, Snaasen eller Finlierne. Midler hertil kunde tilvejebringes dels af de bedre aflagte nordlandske Prestekald, naar de blev ledige, dels af de finmarkske Kirkers Midler. Disse tyder paa, at der maa have været gode Tider deroppe. Han oplyser nemlig, at „fra 1580 til 1688 har alle Kirkerne i Finmarken ikke nogensinde havt 200 Voger Fisk tilgode paa een Tid, men fra 1688—99 var Beholdningernes Summa voxet til 9171 Voger, som end siden dend Tid til 4—5000

Voger maa være forbedret, og Kirkerne alligevel imidlertid med Bygning og ornamenter vel forsynede".

Ligesom Povel Resen visselig efter Ordre har skjænket de internationale Forhold megen Opmærksomhed, saaledes fremhæves disse ogsaa i de Erklæringer, der blev afgivne af Throndhjems Stiftamtmand og Biskop (14 Marts 1709) og Amtmand Lorch (30 August 1708). Det heder i den første: „— — — — Det var godt at paa somme beqvemme Stæder der oppe i fjeldet blef sat en Kirke baade for Finnernes information, saa og at maintenere Eders kgl. Majestæts Territorial-grændser". Det maatte efter Stiftsdirektionens Formening være en simpel Sag, da „een Kirke eller lidet Capel kand paa de Stæder for 20 à 30 rdlr. lettelig opsættes og drager dog (!) finnerne jo meere hid over till denne side". Amtmand Lorch skriver i Anledning af Forslaget om Kirke i Tanafors-Holm, at der ved den vilde udvirkes, „at Eders K. M. Dominium saavelsom Grentze-skiel og Territorium af de Svendske icke mere skulle fornermis". Han ansaa det derhos nødvendigt at opføre en Kirke paa et Sted, kaldet „Dansk Masy", midtvejs mellem Alten og Kautokeino, „— — — — i Henseende at forekomme det Omgreb, som de Svendske haver sig tid effter anden, ved given lejlighed betjent. Saa og at faae tilbagebragt Eders K. M. Undersaatter (af Vest Finmarkens saavelsom og een Deel af Nordlands Lapper, der skatter og skylder til Eders K. M.) fra Koudikens Kirche, der til Dato har ladet sig betiene der — — —".

Da Povel Resens specielle Indberetning om de politiske Forhold ikke kjendes, kan det kun blive en Gjætning, at det er fra ham, det stammer, naar der senere

blev Tale om at indrette en Postvej over Land fra Throndhjem til Vardøhus.

Povel Resen, der var Prestesøn fra Grong, sees at have været Skiløber, og han har muligens som Idrætsmand seet Forholdene i et andet Lys end det virkelige. Heraf vel ogsaa hans fortvivlede Forsøg paa en Fjeldrejse nordefter i Marts Maaned. Da Isak Olsen 1718 kom til Kjøbenhavn — som det heder — efter Kongens egen Befaling, da han „forventede Efterretning om Grændseskilsmissen i Fin- og Lapmarken",[1] blev han spurgt om dette Postvej-Projekt. Han mente, at den „kunde oprettes uden stor Bekostning, om Nogen vilde, og vild ingen anden, saa vild Ryssen, om hand fick Loff dertil". Denne Postvej skulde gaa fra Throndhjem gjennem Indhered, Snaasen til Finlierne. Man skulde saa „bosætte" en Mand 1 Dagsrejse N. for denne Bygd, derpaa en Mand af Helgeland 1 Dagsrejse N. for ham, saa en af Salten, en af Senjen, en af hvert Provsti i Vest- og Øst-Finmarken, samtlige 1 Dagsrejse fra hinanden. De maatte bo op imod Fjeldryggen, hvor Landet er „sledt og fladt og langt bedre at rejse end den nedre ved Fjordene, hvor der er høye Bjerge og dybe Daler, Skoug og Moradser og store Elver. De maatte ikke boe for langt nedre, hvor der er slemt Land og ubeqvemt at reise, ey heller for høgt oppe paa Fjeldryggen, hvor ingen Brænde Ved, og skulde Svendsken da og maaskee ville tilegne sig dend Postvej". Han stiller i Udsigt, at der vil danne sig smaa Lappebyer om hver Station, og fortæller, at „Svendsken og Ryssen har gjort saaledes i sine Lapmarker for at faa Oplysning om Landet og dets

[1] Missions-Kollegiets Skr. til Th. v. Westen af 23 Decbr. 1716.

Indbyggere og siden bringe dem tilrette". Jakob Munk angiver den Vejlængde, hvorom her er Tale, saaledes: Fra Tydalen, hvor man først støder paa Lapper, til Borge Fjeld, hvor Throndhjems Amt ender, 24 Mil, herfra til Korsivara 46 Mil, og herfra til Varangerfjorden 20 Mil, ialt 90 Fjeldmil, saa det vel maatte staa som et ligesaa betydeligt som upraktisk Foretagende. Det kan vel nærmest betragtes som Udtryk for en Trang til at komme i Forbindelse med de nordlige Landsdele og paa alle mulige Maader indhente, hvad der i lang Tid var forsømt. Man kan saaledes maaske finde 3 Formaal, Regjeringen efter Povel Resens Tilskyndelse har sat sig: et ordnet Kirkevæsen, fastere Retsforhold og en Postforbindelse. Kun det første af dem kunde der blive Tale om at naa, da Tidens kirkelige Bevægelser havde fremkaldt en Mand, som dertil kunde bruges.

RETSHISTORISKE BRUDSTYKKER

AF

FR. BRANDT.

II. Nordmændenes gamle strafferet.

(Fortsættelse fra første rækkes 4de bind.)

§ 8.

Forbrydelser mod person. Drab og mord.

De enkelte forbrydelser havde en forskjellig karakter, efter som det var et enkelt medlem af samfundet, som derved var fornærmet, eller forbrydelsen umiddelbart rammede samfundet — staten eller kirken — som sådant. Ved de sidste var privathævnen altid udelukket, og forbrydelsens følger, fredløshed eller bod, umiddelbart fastsatte ved loven selv; medens de førstes afgjørelse, idetmindste efter princippet, beroede på parternes overenskomst (sætt, trygðir).

Forbrydelserne mod *private* må igjen deles i dem, som gik ud over *personen* (liv, legeme, frihed, ære) eller, som det kaldtes, krænkede mandhelgen, — og dem, som gik ud over *godset*, af hvilke sidste igjen *tyveri* udskiller sig, som en gjerning, alene trælle tænkes at kunne begå, og antog en mere offentlig karakter.

Drab (víg) var fredløshedssag, F. L. Indl. 1. IV. 1; B. R. 10; G. L. 159; M. L. IV. 1, og medførte for-

tabelse af al ejendom med undtagelse af jord; hvori dog ved Håkon Håkonssøns Rb. af 1260 (F. L. Indl. 2, Hkb. 14, M. L. X. 1) gjordes den indskrænkning, at kongen, selv hvor fredløsheden virkelig indtrådte, alene skulde tage det sædvanlige tegngilde, 8 Ørt. 13 Mk., men gjerningsmandens frænder beholde det overskydende. Hvis drabet ikke var forbundet med kvalificerende omstændigheder, havde imidlertid drabsmanden adgang til, ved forlig med den dræptes eftermålsmænd, at beholde sin fred mod at bøde mandebod (jfr. Forelæsn. over Retshist. I. § 20) til den dræptes frænder og tegngilde til kongen. Opnåedes derimod ikke forlig, men fredløshed virkelig indtrådte, måtte drabsmanden, når han sednere vilde vinde sin fred igjen, foruden at erlægge tegngildet, endvidere tilkjøbe sig freden (leysa sik úr skógi) med en særskilt bod til kongen (skógarkaup, landkaup, friðkaup), hvis størrelse synes at have været afhængig af kongens bestemmelse, se G. L. 244; F. L. III. 24, IV. 35, jfr. Indl. 5; B. R. 72.[1]

Under visse kvalificerende omstændigheder var derimod drabet ubødesag: medførte ubetinget fredløshed og tab af al ejendom, også odelsjord. Som slige kvalificerede drab (niðingsvíg, skemdarvíg) nævnes fremfor alt hemmelikt drab (morð); dernæst drab på den, man har tilsakt grið eller trygð, indebrænden, drab under overfald på nogen i hans hus (heimsókn, Eidsl. gl. L. II. S. 522), drab forøvet ved tørre hug (við stokki eða við steini eða við stúfi), drab, forbundet med plyndring af liget (valrof), samt drab til hevn for tyves aflivelse (F. L. IV. 2—4; B. R. 11 og 12; G. L. 178). Endvidere efter F. L. IV. 35 drab på en

[1] Jfr. v. *Amira,* Das Vollstreckungsverfahren S. 52, der ikke skjelner tilstrækkelig mellem skógarkaup og þegngildi.

æktemand i utuktig forstaaelse med hans kone.[1] Ved Magnus Erlingssøns Rb. af 1164, G. L. 32; F. L. V. 45 føjedes hertil: lejet drab af banditter (flugumenn) samt drab på forældre, børn eller syskende, og ved Håkon Håkonssøns Rb. af 1260, F. L. Indl. 8, Hkb. 20: hævn, øvet på andre end gjerningsmanden eller anstifteren selv. Ved M. L. IV. 3 og 4 tilføjedes endvidere: drab på den, der har kongelikt landsvistbrev, drab på lagmanden, samt drab, forøvet i kongens nærværelse, eller i hans herberge eller hans gård eller på hans skib, selv om han ej selv er der tilstede; endvidere forsvar eller hævn for alle ubødemænd.

Ved *mord* forstodes hemmelikt drab; overlægget kom derimod ikke i betraktning. For ikke at blive betraktet som morder, måtte drabsmanden samme dag vedgå sin gjerning *(lýsa vígi á hendi sér)*, se G. L. 156, 157 og 158; F. L. IV. 7 og 23; B. R. 27; M. L. IV. 11. Drabet skulde lyses, selv om det var forøvet i fleres nærværelse, idet forøveren da for disse opgav sig som gjerningsmand. Ellers skulde gjerningsmanden lyse drabet på den nærmeste gård ved gjerningsstedet; med mindre der sammesteds var nær beslægtede eller besvogrede af den dræpte, i hvilket tilfælde drabsmanden kunde fare den gård forbi, og ligeså den næste; men på den tredje gård måtte han i ethvert fald lyse drabet, hvis det ikke skulde betraktes som mord. Han skulde sige sit rette navn og opgive sit opholdssted den sidste nat, med mindre han havde sit hjem ganske nær ved drabsstedet. De, for hvem drabet var blevet lyst, havde da strax at frembære beretningen

[1] Dette lovsted er vistnok af sednere oprindelse og stammer åbenbart fra en kirkelig kilde, måske fra kardinal Nikolaus eller erkebiskop Eystein.

på det af den dræptes eftermålsmand tilstevnte ørvarting eller i kjøbstaden på det første møde.[1]

Viglysningen forudsættes i regelen at være ledsaget af en forklaring om de nærmere omstændigheder, navnlig vel om drabet var øvet til selvforsvar eller som berettiget hævn (G. L. 160; F. L. IV. 39 og 40; B. R. 28). Der forudsættes også, at eftermålsmanden kan ville sikte en anden som drabsmand end den, som selv lyste drabet på sig, eller at der ved sagens sednere behandling kan indtræde strid mellem den ved viglysningen opgivne sammenhæng og de øvrige fremkomne oplysninger: den dræptes siktelse, sårenes beskaffenhed, de ved gjerningen tilstedeværende øjenvidners forklaring m. v.; idet gjerningsmanden kan have tillakt sig en anden rolle, end han i virkeligheden har spillet, eller måske endog påtaget sig andres skyld. Omvendt kunde der vel også bagefter opstå tvivl om gjerningsmandens identitet; denne kan ved viglysningen have lakt an paa at frembringe sådan uvished gjennem forblommede antydninger. Navnlig hvor drabet var øvet under slagsmål mellem flere, kunde slige forviklinger let opstå, hvorpå sagaerne har flere exempler. — Lovene giver forskjellige anvisninger til løsningen af sådan tvivl. I ethvert tilfælde var den dræptes siktelse i dødsstunden afgjørende (G. L. 169; F. L. IV. 27 og 28; B. R. 14). Dernæst husfolkenes vidnesbyrd, hvor nogen var dræpt hjemme i sit hus (heimsóknar-vitni, F. L. IV. 5 jfr. G. L. 59 og B. R. 27). Men manglede disse, havde drabsmandens forklaring formodningen for sig. F. L. IV. 7 siger udtrykkelig, at viglysningen skal gjælde endog foran

---

[1] *Hertzberg*, Proces S. 195 fgg. *v. Amira*, Vollstreckungsverfahren S. 13 f.

øjenvidners prov, jfr. M. L. IV. 11, som forandrer dette derhen, at øjenvidnerne skal gives fortrinet.

Var viglysningen ikke foretagen på den anordnede måde eller til rette tid og sted, blev drabsmanden morder og ubødemand, og det om end den dræpte selv var fredløs mand eller træl (G. L. 182; F. L. IV. 1, V. 20; B. R. 142). Blev viglysningen derimod af andre grunde sat ud af betraktning, synes det alene at have fået en faktisk indflydelse på spørsmålet, om og på hvilke betingelser drabsmanden skulde få beholde sin fred. Hertil sikter vistnok G. L. 240, der henfører det til „misdrab", som alene medførte en forhøjet bod, at „viglysningen ikke er fyldestgjørende, uden at det dog bliver mord", jfr. F. L. IV. 7, som, for det tilfælde at viglysningen omstødes ved den dræptes siktelse, tillægger: „dog bliver drabsmanden ikke morder, skjønt han bliver fredløs".

Lovene giver iøvrikt forskjellige anvisninger til at udfinde gjerningsmanden, hvor dette var tvivlsomt. Særskilt fremhæves undersøgelse af den dræptes lig, for af sårenes beskaffenhed at slutte til våbnets art (meta vápnastað). Viste det sig, at sårene var tilføjede af forskjellige våben, som ikke en mand samtidig plejede at bære (vápn úsambær), såsom bredøx, tømmerøx og sværd (eller spyd), kunde lige så mange personer siktes som drabsmænd, G. L. 151; F. L. IV. 23 og B. R. 14. — Gik 4 mænd i følge og en af dem blev dræpt, og to af de øvrige siktede den tredje som gjerningsmand, ansåes denne som skyldig; gik der 3 sammen, og de to overlevende gjensidig siktede hinanden, skulde begge ansees som banemænd, med mindre den ene mødte på ørvartinget og den anden udeblev, i hvilket tilfælde denne ansåes som den skyldige. Havde blot én været i følge med den

dræpte, var den overlevende pligtig at fortælle ulykken til den første mand, han mødte, og melde det for den dræptes arving (G. L. 154, 155 og 158). — Et følge på 5 eller flere kaldtes en *flok.* Blev en af flokken dræpt, forudsættes enten drabet at blive hævnet eller drabsmanden forfulkt på stedet; i andet fald var samtlige ansvarlige, og eftermålsmanden kunde sikte hvem af dem, han vilde, dersom ingen særskilt lyste drabet på sig (G. L. 152, 167, 168; F. L. IV. 23). — Var drab forøvet i *gildehus* om natten, uden at drabet var blevet lyst, og nogen af gjæsterne var borte den påfølgende morgen, ansåes denne som gjerningsmand, med mindre han forud havde meldt sin bortgang for kameraderne. Var alle tilstede, uden at mistanke saaledes hvilede på nogen enkelt, havde den dræptes eftermålsmand ret til at sikte 2 af de tilstedeværende efter hinanden til fralæggelse ved tylftered; men siktede han flere, uden at kunne overføre dem det, forfaldt han selv i ansvar for falsk anklage (G. L. 157, jfr. 187; F. IV. 14 og 15). — Fandt nogen en anden liggende dræpt ude i skoven (illr fundr), var han pliktig, efter at have tildækket liget, at sige det til den første mand, han mødte, og melde det for den dræptes arving, hvis denne var inden fylket, eller i andet fald stevne ting. Forsømte han dette, ansåes han selv som forøver af drabet, hvis eftermålsmanden vilde sikte ham derfor (G. L. 161 jfr. F. L. IV. 24). Var nogen forsvunden, og der, trods anstillet eftersøgning, intet spor fandtes efter ham inden 12 måneder, var hans arving efter F. L. IV. 25 berettiget til at sikte 2 mænd efter hinanden som drabsmænd til fralæggelse ved tylftered.

Det synes altid at være betragtet lige med mord, når nogen blev dræbt om natten (náttvíg eru morðvíg),

Heimskr. M. Erlingss. s. kap. 12,[1] jfr. Ol. s. helga kap. 107 og Egils s. kap. 62.

Drab på *forældre*, *børn* eller *syskende* betegnes i de ældste love (G. L. 164; F. L. IV. 31) som „afsindig mands" gjerning (óds manns víg), hvorved det dog ikke er klart, om dette er lovens virkelige forudsætning eller alene en legal fiktion. Sådant drab medførte ingen bøder, men alene tab af arveret efter den dræpte. Ifølge Gulatingsloven skulde gjerningsmanden gå til skrifte, men derefter forblive i landet og beholde sit gods; efter Frostatingsloven skulde han fare af landet og aldrig komme tilbage. Det sidstnævnte lovsted betrakter åbenbart gjerningen som forøvet i tilregnelig tilstand, da tilfældet udtrykkelig stilles i modsætning til drab forøvet i bevislig afsindighed; men det forudsættes at være udbrud af en ustyrlig heftighed, der stilles ved siden af vanvid.[2] Landflyktigheden må her, som ovf. udviklet (jfr. 1ste R. IV. S. 364), ikke forståes som virkelig fredløshed, men mere som en bortfjernelse fra skuepladsen for den ulykkelige dåd. Denne milde behandling hviler sandsynligvis på erkjendelsen af det utilrådelige for samfundet i, medens privathævnen endnu dannede grundlaget for forbrydelsens forfølgning,

---

[1] þat stendr í lögum várum ok landsrétti, at engi maðr hefir svá fyrirgert sér, at eigi heiti þat niðingsverk eða morðvíg, er menn drepast um nætr.

[2] *G. L. 164:* Nu hefir maðr óðs manns víg vegit: vegr sonr faður eða faðir son, eða bróðir bróður eða systkin eitthvert, eða vegr barn moður sína eða móðir barn sitt, þá fyrirvegr hann arfi þeim, er hann átti at taka; skal sá þann arf taka, er næstr er þá, ok heldr skal konungr taka enn hann. En hann væri í landi ok gangi til skripta ok hafi sitt alt. — *F. L. IV. 31:* Ef faðir verðr svá œrr, at hann drepr son sinn, eða sonr föður sinn eða bróðir bróður sinn, þá fari sá af landi útlagr ok komi aldrigi í land aptr. — — — — nema hann brjótist úr böndum þeim, er hann var í settr fyrir sína œði.

at gribe ind i den engeste familiekreds, hvor det altid måtte forudsættes, at, hvis ikke ætten selv umiddelbart hævner drabet på det skyldige medlem, vil den endnu mindre tåle andres indblanding. — En lignende eufemistisk betraktningsmåde gjør F. L. IV. 35 gjældende, hvor der handles om hustruens drab eller anstiftelse af drab *på sin mand.* Her er det tvende forskjellige ætter, som står lige over for hinanden: Er drabet skeet i utuktig forståelse med en anden, har den dræptes frænder ret til at dræbe eller lemlæste hende, om de vil, og af hendes gods skal udredes fuld mandebod, hvis hun selv har forøvet, og halv, hvis hun har anstiftet drabet; gjerningsmanden bliver ubødemand. Har hun derimod øvet drabet i hidsighed, fordi manden uden grund har mishandlet hende, skal hun alene fare af landet og forblive udenlands, indtil erkebiskoppen tillader hende at vende tilbage, og bøde til den dræptes frænder efter gode mænds skjøn. — Ved Magnus Erlingssøns Rb. 1164 blev alle de her nævnte drab, som oven forklaret, gjorte til ubødesager; tillægget: nema óðs manns verk verði, sikter her selvfølgelig alene til den virkelige afsindighed.

Visse kvalificerende omstændigheder ved drab medførte en skjærpelse af ansvaret såvel til den dræptes frænder som til kongen, uden at det dog blev ubødesag, *(misvígi).* Dels måtte dobbelt mandebod, dels fuld ret erlægges ved siden af mandeboden til frænderne, og en tillægsbod af 3 mark eller 12 ører foruden tegngildet til kongen. Hertil henregnedes navnlig: at drabet var forøvet på en særdeles grusom eller forhånende måde,[1] eller

[1] såsom med hagespyd eller pil, som må skjæres ud, eller ved flere end 7 sår, eller ved tørre hug, eller når den dræpte var styrtet i vandet, i ild eller udfor berg, eller dræpt, medens han forrettede sin nødtørft.

forbundet med bortførelse eller mishandling af det døde legeme;[1] at viglysningen ikke var fyldestgjørende, eller at drabsmanden bagefter pralede af sin gjerning, eller trodsigen forsømte at søge forlig og byde bøder i betimelig tid. G. L. 238, 240 og 241 opregner en hel del herhen hørende tilfælde. F. L. har vistnok ingen dertil svarende udtrykkelig bestemmelse; men det kan ikke betvivles, at samme grundsætninger også har gjældt her, da begge love gjør anvendelse deraf for legemsfornærmelsers vedkommende, og bøderne i drabstilfælde, som før forklaret (Forel. over Retshist. I. S. 89), var gjenstand for overenskomst i det enkelte tilfælde, følgelig drabsmandens adgang til at beholde sin fred afhængig af, at han opnåede forlig med den dræptes frænder. — Plyndring af liget (valrov) var ubødesag.

Den *nyere landslov* har i det hele bibeholdt de ældre loves bestemmelser om forskjellen mellem simpelt forsætligt drab og nidingsdrab, drabets lysning m. v., se M. L. IV. 1—6, 10 og 11. Men ligesom Magnus lagabøter ved en retterbod af 1271 afskaffede den sidste rest af privathævnen og frændebøderne, og i dets sted forordnede, at mandeboden for hvert enkelt tilfælde skulde bestemmes ved uvillige mænds skjøn,[2] — således erholdt også straffen for det simple drab en ganske forandret karakter derved, at drabsmandens adgang til at beholde sin fred gjordes afhængig af kongelig landsvist; idet, uden denne, forlig med den dræptes frænder ikke var gyldikt, medens omvendt landsvistbrevet i ethvert tilfælde be-

[1] såsom hoved, hånd eller fod afhugget, legemet kastet i ilden, i vandet eller givet til pris for vilde dyr, hovedet sat på stage eller stukket mellem benene, eller gabet opspærret o. dl.
[2] Jfr. Forel. over Retshist. I. S. 91.

skyttede drabsmanden for frændernes hævn (Hkb. 42 og 47; M. L. IV. 12, 16 og X. 2 No. 5 og 11. Hdsk. 36). Drab var herved stillet ganske i klasse med andre forbrydelser; straffen var i virkeligheden livsstraf, med mindre kongen benådede gjerningsmanden med en større eller mindre bod.

Efter alle lovene var det afgjørende ved bedømmelsen af, om et sår skulde ansees som dødsårsag, eller ikke, hvorvidt der kom skorpe på såret; i dette tilfælde skulde alene sårbøder erlægges, G. L. 183; F. L. IV. 12;[1] B. R. 13 og 14; M. L. IV. 19. Hvis nogle sår heledes, andre ikke, betragtedes blot de, som havde tilføjet den afdøde disse, som drabsmænd.

Anstiftere og *medhjælpere* ved drab synes at have delt gjerningsmandens fredløshed lige over for den dræptes æt; men i tilfælde af forlig slap de, som ikke selv havde tilføjet den dræpte nogen skade, med halv mandebod, og skulde intet bøde til kongen, G. L. 209 jfr. 180 og 181; F. L. IV. 35, 37 og 42, jfr. XV. 14; B. R. 14. — Efter Eidsivatingsloven (gl. L. II. S. 522) skulde anstifteren af heimsókn være ubødemand ligesåvel som deltagerne (niðings-ráð). — Ifølge M. L. IV. 3 skal medhjælpere under gjerningen ved alle ubødeværk ansees lige med gjerningsmanden, og ifølge kap. 11 og 19 anstiftere og medhjælpere bøde såvel til den fornærmede som til kongen efter sagens beskaffenhed og lovlig dom.

Vådesdrab skulde efter G. L. 172—177 jfr. 169 afsones med fuld mandebod til den dræptes frænder; dog så at, hvis den dræpte selv for nogen del havde været

[1] þegar er hrúfa er á sári, þá skal sá, er særði, láta menn tveir sjá; en ef hinn sári vill eigi sýna sár sín, þá er af hins ábyrgð, er særði, ok svá þó at hinn verði dauðr.

med i den ulykkelige gjerning, skulde han selv bære sin del af boden, hvilken således forholdsvis nedsattes. Efter F. L. IV. 27 og 28 jfr. 26 skulde drabsmanden forlade landet, men beholde alt sit gods. I tilfælde af tvivl om gjerningsmandens forsæt var den dræptes udsagn før hans død afgjørende. Efter M. L. IV. 13 skulde vådesdrab bødes med halv eller fjerdedels mandebod, eftersom gjerningen i sig selv var unødig eller ikke. Vådesdrab, forøvet under brydning og anden leg, hvori den dræpte frivillig havde indladt sig, medførte intet ansvar. — Bøder til kongen var aldrig forbundne med nogen vådesgjerning.

Vanvittige, som havde øvet drab, skulde efter F. L. IV. 32, når de fik sin helbred igjen, fare af landet, men beholde alt sit gods, og det samme bestemte kap. 33 og 34 samt G. L. 159 om drab, forøvet af *børn* og *kvinder*. — Efter M. L. IV. 9 skulde den vanvittige drabsmand bøde fuld mandebod; i tilfælde af uformuenhed skulde han, når han fik sin helbred igjen, fare af landet. Om børns og kvinders ansvar har den nye lov ingen udtrykkelig bestemmelse.

Drab på anden mands *træl* betraktedes alene som skade på gods (spellvirki) og medførte kun erstatning, hvortil dog efter Frostatingsloven kom avindsbod, og efter Gulatingsloven rimeligvis fuld ret til herren, men intet til kongen (G. L. 182; F. L. IV. 56). Alene kongens årmand skulde bødes med 15 mark, og, hvis drabet var forøvet, medens han opvartede kongen, eller når han søkte kongens sager til tinge, var det fredløshedssag (G. L. 170 jfr. 198). — At dræbe sin *egen* træl medførte intet ansvar, når man blot strax lyste drabet; men i andet fald blev det mord. Det samme gjaldt om drab på *fredløs* mand (G. L. 182; F. L. IV. 1 og V. 20; B. R. 142). Jfr. isl. Grág. Vigsl. 110 (Reg.).

§ 9.

Fortsættelse. Legemsfornærmelse.[1] Voldtægt. Lejermål.

Som grundsætning synes det at have gjældt, at alle *grovere* fornærmelser på legeme og ære var fredløshedssager. Endnu i Håkon Håkonssøns Rb. 1260 (F. L. Indl. 6) siges det udtrykkelig, at den, som i vred hu slår eller sårer sagesløs mand, kun ved *selv* at byde lovlige bøder kan vænte at beholde sin fred, jfr. G. L. 183 og 189; F. L. IV. 10—12, 22 og 42. Men de sidst anførte lovsteder viser tillige klart, at det i så fald ikke stod i den fornærmedes makt at vægre sig ved at modtage lovlige bøder, selv om fornærmelsen var af den alvorligste beskaffenhed, såfremt blot den sårede beholdt livet eller såret heledes. Ved de *ringere* fornærmelser synes derimod efter lovene, således som vi nu besidder dem, bøder at have været gjerningens eneste følge og hævnen ganske at have været udelukket, så at fredløshed først indtrådte, hvis gjerningsmanden *modvillig* vægrede sig ved at bøde, jfr. G. L. 195, der opregner forskjellige mindre legemsfornærmelser, hvorfor bestemmes halv eller fuld rets bod, men derhos for et enkelt tilfælde, i streng undtagelsesform (ligesom i det følgende kap. 196 for de groveste ærefornærmelser), opretholder retten til hævn ved udtrykkelig at tilføje: þá má hann þar vega um.

Lovene skjelnede, eftersom fornærmelsen bestod i afhug og sår, eller alene i tørre hug og slag (drep). Efter Gulatingsloven skulde alle slag, tilføjede *med våben*, betragtes som sår;[2] hvorimod det efter Frostatingsloven alene kom an på, hvorvidt der kom *blod* ud.

---

[1] Jfr. *Finsen* i AnO 1850 S. 227 fgg.

[2] „Ecki vápn“ i G. L. 192 er vistnok en fejlskrift for egg-vápn.

For *afhug og sår* skulde gjerningsmanden til den sårede erlægge sårbøder efter sårets beskaffenhed, såvelsom erstatning for lægeløn og kosthold, indtil han var helbredet, og til kongen en bod (løgbaugar), der var bestemt i forhold til gjerningsmandens egen personlige ret (se Forelæsn. over Retshist. I. S. 83). Jfr. G. L. 179—185; F. L. IV. 10—13, 16—22, 42—49 og 53; B. R. 13—17, 38—41. — F. L. IV. 22 siger udtrykkelig, hvad vistnok har gjældt som almindelig regel, at der alene skal erlægges én bod til kongen for samme overfald, om end flere modstandere såres; men derimod fulde sårbøder til hver enkelt af disse.

Sårbøderne var lige for alle uden hensyn til den fornærmedes personlige ret, G. L. 215.[1] Deres størrelse var i loven bestemt med den yderste nøjaktighed i forhold til stedet på legemet, behandlingens smertefuldhed, hvorvidt såret efterlader lyde, hvorvidt ben eller marv kommer ud, o. dl. Sår på ryggen bødedes dobbelt mod sår på brystet. Hvis der måtte svides eller skjæres, skulde der bødes en øre for hver operation (granbragðs-eyrir), og ligeså en øre for hvert ben, som måtte tages ud (beingjöld, G. L. 185; F. L. IV. 49; B. R. 41). For sår i ansiktet, og som ikke kunde skjules ved klæder eller hår, skulde erlægges en egen tillægsbod (áljóts-eyrir, F. L. IV. 45). efter uvillige mænds skjøn. — For *afhug* var der sat en bestemt taxt på hvert lem. De *større* lemlæstelser (meiðing) stod i en klasse for sig selv: Efter G. L. 179 skulde berøvelse af hånd, fod eller øje bødes med halv, og afhug af både hænder og fødder med fuld mandebod; „ti manden er da værre levende end død“. Også F. L. V. 32 (gl. L. II.

---

[1] Allir eigu sárbœtr jafnar, þegn ok þræll.

S. 506) sætter fuld mandebod for at hugge både hænder og fødder af nogen, jfr. IV. 42—44, der belægger afhug i almindelighed såvelsom gilding, udskjæring af tungen og udstikning af øjnene med samme fredløshed som drab. For disse sidste slags lemlæstelser sætter loven tillige fredløshed for de 2 medhjælpere, som har holdt den mishandlede under lemlæstelsen, medens den, som holdt offeret ved andre afhug, overensstemmende med den almindelige regel, alene skulde bøde halv mandebod (jfr. 1ste R. 4de B. S. 384). — Hvor nogen var berøvet synet, foreskriver F. L. IV. 44, at gjerningsmændene, om de vil erholde sin fred igjen, skal forsørge den blindede med en gård på 2 heste, 12 kjør og 3 trælle, og, hvis nogen af disse måtte dø, tvende gange skaffe ham nyt. At derhos også måtte erlægges fuld mandebod og kosthold samt bod til kongen er en selvfølge.

Lægelønnen var efter F. L. IV. 12 og 49, B. R. 41 en øre om måneden, og *kostholdet* 2 månedsmad (løber) af mel og lige så meget af smør for hver måned, indtil der kommer skorpe på såret, hvilket, som før bemærket, afgjør, om gjerningen bliver at anse som sår, eller at behandle som drab. — Efter G. L. 185 udgjorde kostholdet kun 1 månedsmad af hver sort, og lægelønnens størrelse er ikke lovbestemt.

For *tørre hug og slag* skulde gjerningsmanden bøde til den fornærmede, efter fornærmelsens beskaffenhed, fuld eller halv ret, og til kongen en enkelt baug (= 12 ører); G. L. 190—195; F. L. IV. 17—21.

Ifølge F. L. IV. 12, 17, 18 og 49 skulde tillige, hvor fornærmelsen var forbunden med en særlig krænkende behandling, erlægges en særlig bod for den dermed udviste *avind* (øfundarbót), hvilken udgjorde en fjerdedel af den

fornærmedes personlige ret. — Gulatingsloven anvender ikke avindsboden for fornærmelser på person.

Frostatingsloven foreskriver derhos i flere tilfælde også for afhug og sår erlæggelse af den fornærmedes ret ved siden af sårbøderne. Dette er navnlig tilfældet ved visse afhug og betydeligere sår (úvænishøgg), hvor, som det synes, fredløsheden længere har holdt sig i virkelig brug (F. L. IV. 19,[1] 42 og 45), men forekommer også for ringere legemsbeskadigelser (F. L. IV. 16 og 17). — Noget tilsvarende findes heller ikke i Gulatingsloven, jfr. dog 138, der i drabstilfælde henfører det til „misvíg", hvorfor skulde bødes fuld ret til arvingerne (foruden mandeboden), når den døde var slagen med „øfundarhøgg". — Sandsynligvis er dette alene en forsvindende levning af ældre regler. Det er i sig selv sandsynlikt, at sårbøderne, ved hvis bestemmelse loven er gået i så stor detalj, også har indesluttet alt, hvad der skulde bødes til den fornærmede; og andet antydes heller ikke i hovedbestemmelserne i F. L. IV. 11 og 12. Kap. 21 Slutn. siger også om et enkelt tilfælde udtrykkelig: at retten bortfalder, når der skal erlægges sårbod.

Under visse omstændigheder synes imidlertid enhver legemsfornærmelse, også simple slag, at have været betraktet som fredløshedssag, nemlig de såkaldte *øfundardrep*, hvorom begge love indeholder bestemmelser, se

---

[1] *F. L. IV. 19.* Um ákastan allan heiptugri hendi, þá er hálfrétti uppi, ef eigi kemr blóð út; en ef blóð kemr út, þá skulu uppi sárbœtr ok læknisfé ok løgbaug konungi. En ef maðr lýstr mann úvænishøgg með øxar-hamri ok høggr eptr síðan, sá er útlagr ok kaupi sik fimtán mørkum úr skógi ok fullrétti ok sárbótum ok læknisfé ok løgbaugi konungi. — Også isl. Grág. Vígsl. kap. 111 (Reg.), stiller úvænishøgg i modsætning såvel til sår som til lemlæstelser.

G. L. 200 jfr. 189 og 207; F. L. IV. 22 jfr. 19, hvilke dog ej er klare. Sandsynligvis har hermed været ment overfald på sagesløs mand under omstændigheder, som gjør fornærmelsen i særlig grad krænkende, navnlig på offentlige steder, — hvor således brutaliteten er fremherskende. Forudsætningen er, at hævn vil blive øvet på stedet, hvis ikke voldsmanden redder sig ved flukten; der indtræder således en faktisk fredløshed umiddelbart ved selve fornærmelsen, og det siges også, at kongens årmand strax er berettiget til at optage alt forbryderens efterladte gods, undtagen jord, og deraf skal strax udredes fuld ret til den fornærmede (G. L. 189; F. L. IV. 22). Vil fornærmeren bagefter få sin fred igjen, må han „kjøbe sig af skoven“ med 15 marks bod, og da beholder han det gods, som årmanden endnu ikke har optaget. Af disse 15 mark skal atter udredes fuld ret til den fornærmede, og resten tilfalder kongen. Frostatingsloven tillægger udtrykkelig, at hverken den fornærmede eller kongens årmand kan nækte forbryderen fred på disse vilkår. — Som det sees, betyder „fredløsheden“ her i virkeligheden dobbelt rets bod, og forholdet er udentvivl det selvsamme, som nys ovenfor omtalt med Frostatingslovens úvænis-högg (jfr. G. L. 238: öfundar-högg): Idet legemsfornærmelser i almindelighed gik over fra fredløsheds- til bødesager og deltes i 2 klasser: *sår*, hvoraf de betydeligste fremdeles pådrog gjerningsmanden fredløshed, medens de ringere medførte sårbøder og løgbaug, og *slag*, — synes også af disse sidste visse grovere voldsomheder at være stillede i en mellemklasse, der, foruden med den regelmæssige bod: fuld ret til den fornærmede og 12 ører til kongen, måtte afsones med særskilte tillægsbøder: ny fuld ret til den fornærmede og skógarkaup til kongen.

For uden lovlig grund at *binde* en fri mand skulde ligeledes bødes fuld ret til den fornærmede og 15 mark til kongen, G. L. 253; F. L. V. 15 jfr. XIV. 12; B. R. 20. Ved M. L. IV. 19 jfr. Hkb. 36 er denne bod nedsat til 5 mark. — At *sælge* en fri mand *som træl* bødedes med tegngilde,[1] 40 mark eller sednere 8 ørtuger og 13 mark til kongen, og fuld ret til den fornærmede eller, hvis ikke den solkte skaffedes tilbage, fuld mandebod til hans arvinger, G. L. 71; F. L. V. 37 (Hkb. 41); M. L. IV. 7. Samme bod, tegngilde og fuld ret, bestemmer G. L. 210 for at underkaste fri mand *tortur*, hvilken nemlig ansåes ene anvendelig på trælle.

G. L. 212 og B. R. 15, 74 bestemmer fremdeles, at, når nogen slog en anden 3 eller flere slag, skulde han, foruden fuld ret til den fornærmede, bøde 40 mark til kongen. Dette forklarer loven selv ved tillægget: þat heitir bardagi fullr; forudsætningen er altså, at et så voldsomt overfald indeholder et brud på landefreden, hvilket bestyrkes ved sammenligning med F. L. IV. 62.

Nogen forskjellig bedømmelse af legemsfornærmelser, eftersom de var forøvede uden nogen samtidig given anledning eller under klammeri eller slagsmål, kan ikke af de ældste love sees at være gjort, hvis ikke netop det karakteristiske ved de ovenfor nævnte øfundardrep har ligget heri. Når F. L. Indl. 1 og 6, IV. 1[1] m. fl. særlig fremhæver den fornærmedes *sugesløshed*, da er dette ment i modsætning til virkelikt nødværge eller berettiget hævn, der udelukker *alt* ansvar.

Derimod forekommer i begge love forskjellige tilfælde, hvori voldsomheder mod person ikke medførte ret, og

[1] nema hinn hafi verkat sér til áðr.

stundum ikke noget eller kun et formindsket ansvar — små bøder til modparten og intet til kongen, — enten fordi den fornærmelige karakter antoges at mangle, eller fordi fornærmelsen ikke antoges at egne sig til oprejsning. Herhen hører således bestemmelsen i G. L. 191 og F. L. IV. 18 og X. 41, hvor ansvaret for at hæve våben mod nogen, løbe ind på nogen eller slå den hest, som nogen sidder på, — altså forgåelser, som nærmest har sin grund i kådhed, — er gjort afhængikt af, at den fornærmede strax skyder til vidne derpå. Fremdeles G. L. 195: at den, som drog en anden i håret, skulde bøde halv, og hvis han tillige rystede ham (tuttan) fuld ret; men hvis de begge kastede sine våben og greb hinanden i håret (vingrétta), var der ingen ret herfor. Efter G. L. 190 havde, når kvinder sloges, ingen anden ret herfor end de selv, hvoraf meningen uden tvivl er, at der i den sags anledning ikke ansees sømmelikt for deres mænd eller frænder at rejse nogen påtale; jfr. F. L. X. 38, hvorefter det alene skulde bødes med halv ret, når en kvinde slog en anden kvinde, men med fuld ret, hvis hun slog en mand. — Beklagede nogen sig over at have faaet hug og slag, uden at bære spor deraf på sit legeme, ansåes det efter G. L. 211 som en opdiktet historie (svarta-slag, jfr. B. K. R. (II.) 13). At beskylde nogen for at have fået prygl var fuldrets-sag, og medførte endog 40 marks bod til kongen, hvilket åbenbart har sin grund i den fare for ufred, som slig ophidsende beskyldning kunde fremkalde, jfr. kap. 216 og B. R. 31, hvor boden til kongen er bortfaldt. Klagede 2 mænd gjensidig over at have fået prygl af hinanden (barsmíð), uden at have vidner derpå, skulde hver af dem ifølge G. L. 208 bøde sin egen ret til kongen, men intet til modparten. — Et

mærkelikt vidnesbyrd om, hvilken vækt man på den ene side tillagde den påklagede gjernings objektive resultat, og på den anden side gjerningens personlig fornærmende karakter, afgiver G. L. 205: at, når nogen kaster efter en, men rammer en anden (gassa-glœpr d. e. en klodset mands forseelse), skulde han alene bøde 6 ører (= þokkabót) til den rammede, medens ingen bod er fastsat til den, hvem angj. havde villet ramme. At kaste på en anden *i spøg* medførte naturligvis intet ansvar; ligesålidt skade, som nogen fik i brydekamp, hvori han *frivillig* havde indladt sig, G. L. 216.

Om *uaktsom* legemsbeskadigelse taler de ældste love iøvrikt kun, forsåvidt skaden var tilføjet af nogens *husdyr*, G. L. 147 og 165; F. L. V. 16 og 17; B. R. 138 og 139, hvorefter ejeren er pliktig til at overlevere dyret til den skadelidte, eller selv bøde for skaden. Det samme gjaldt om legemsfornærmelser, forøvede af anden mands *træl*, G. L. 204; F. L. V. 31,[1] idet forudsætningen er, at trællen vil blive aflivet, hvis ikke herren forliger sagen med den fornærmede. — Sandsynligvis har uaktsom skadetilføjelse på legeme udenfor disse tilfælde ikke medført nogen bod, men alene erstatning for lægeløn og kosthold. At der skulde været forholdt efter analogien af uaktsomt drab, er, efter dettes særegne natur, mindre antagelikt.

---

[1] *G. L. 204:* Ef þræll lýstr mann frjálsan, þá skal dróttinn hans sættast við hinn, er lostinn er, ellar geri han útlagan; ekki á konungr á því. — *F. L. V. 31:* Ef þræll vekr frjálsum manni blóð, eða lýstr heiptugri hendi, þá er hann útlagr ok úheilagr ok úbótamaðr ok komi aldrigi í land aptr. En þræll skal eigi meira fyrirgera en sér nöktum. En ef dróttinn hans kveðr nei við, þá skal hann festa lyrittar-eið fyrir þrælinn ok sjálfr sverja. En ef eiðr fellst, fari þræll útlagr, nema hinn sári vili bœtr taka af dróttni þrællsins. Jfr. 1ste R. 4de B. S. 371.

Den *nyere lov* har, overensstemmende med sin hele forandrede opfatning, simplificeret de gamle loves bestemmelser om legemsfornærmelse, og de fleste af de gamle særegenheder er forsvundne. De større lemlæstelser såvelsom medhjælp ved sådanne gjordes til ubødesag, M. L. IV.' 3, jfr. X. 1 no. 3. For andre legemsfornærmelser skulde der bødes ret til den fornærmede og bod til kongen; men da retten i hvert enkelt tilfælde skulde bestemmes ved uvillige mænds skjøn efter sagens omstændigheder, bortfaldt lovens tidligere skarpe skjelnen mellem slag og sår såvelsom den specielle taxt for de enkelte beskadigelser. Heller ikke taler den nye lov særskilt om kosthold og lægeløn; men den fornærmedes hele tilkommende synes at være blevet bestemt af domsmændene i én sum. — Boden til kongen var bestemt dels efter fornærmelsens beskaffenhed, dels efter, om den var tilføjet på fredhellige steder eller tider, såsom på ledingsfærd med kongen, på tinge, i gilder eller bryllupper, i julehelgen, under sildfisket, i påskehelgen, eller i den fornærmedes eget hjem. På alle disse steder øgedes også den fornærmedes ret til det dobbelte. — Med hensyn til fornærmelsens beskaffenhed skjelner loven mellem 4 arter af legemsfornærmelse:

1. *lemstrar-sár*, sår, som efterlader lyde eller varig skade på helbreden;
2. andre *sár* eller slag *med våben*, såsom øxe, stok eller sten, samt kasten i vandet;
3. *pústr*, ørefigen, slag med knyttet næve eller med kjep, øxeskaft, spydskaft o. dl. samt hårgreb;
4. *blak*, slag med den flade hånd, puf, stød, klæders sønderriven o. dl.

For de to første arter bødedes, hvis de var for-

øvede på fredhellikt sted, fuldt tegngilde = 8 ørtuger og 13 mark til kongen, men udenfor fredhellikt sted bødedes 2 mark for hvert lemstersår og 1 mark for hvert ringere sår indtil fire; men for 5 eller flere sår eller slag med våben var boden også her 8 ørtuger og 13 mark. Lemstersår, tilføjede på lagtinget, var ubødesag, og for alle andre legemsfornærmelser bødedes 8 ørtuger og 13 mark. For pust på fredhellikt sted bødedes 4 mark, og udenfor 4 ører; ligeledes for blak henholdsvis 2 mark eller 2 ører. — At *binde* nogen ulovlig straffedes med 5 marks bod, M. L. IV. 18, 19 og 21 jfr. X. 2 samt I. 5. — At *stikke med kniv eller spyd* eller at *bide* straffedes, foruden den såredes ret, med legemlig refselse: Sysselmanden skulde på tinget stikke kniven gjennem hånden på den, som stak, og lade bryde fortænderne ud af munden på den, som bed. At stikke eller skyde efter nogen, uden at træffe, straffedes med 3 ørers bod til kongen, M. L. IV. 14 og 15 jfr. Hkb. 44 og 45, samt Rb. 18 Febr. 1348. — Efter Borgretten (gl. L. III. S. 144) skulde den, som hug eller stak en anden, miste sin hånd, den, som slog en anden pust, stikkes gjennem hånden, og den, som i vrede drog sværd eller kniv mod en anden, ligge 7 nætter i stokken på vand og brød. Slog en hirddreng nogen væbner, skulde han miste sin hånd.

M. L. IV. 17 og 20 foreskriver udtrykkelig, at der ved bestemmelsen af bøder for legemsfornærmelse skal tages særdeles hensyn til, hvorvidt den fornærmede har været *sagesløs* eller selv givet anledning til fornærmelsen. Når den fornærmedes ret på grund af særegne omstændigheder ved sagen nedsættes, skal også bøderne til kongen formindskes i samme forhold.

Uaktsom legemsbeskadigelse belagdes efter M. L. IV. 13

med halv eller fjerdedels bod til den fornærmede, alt eftersom den var følge af en unødig handling, såsom at skyde eller kaste over hus, skib o. dl., eller denne var foretagen i nyttikt øjemed (jfr. Chr. V. L. 6—11—3 og 4). Til kongen skulde aldrig bødes for vådesgjerning. Derhos tilføjer loven udtrykkelig, at det ligefuldt skal betraktes som forsætlig legemsfornærmelse, om man tager fejl af gjenstanden for angrebet; men når nogen frivillig indlader sig i brydning eller leg med en anden, må hver passe sig selv, og intet ansvar følger af det mén, som den ene mod sin vilje kommer til at gjøre den anden[1] (Chr. V. L. 6—11—5 og 6). — At *løbe imod* nogen medførte intet ansvar, når man stansede af sig selv (arga-fas).

Om skade af andres *husdyr* indeholder M. L. IV. 22 de samme bestemmelser som de ældre love.

Til legemsfornærmelser må også henregnes *voldtækt* (at brjóta konu til svefnis). Det var efter de ældre love fredløshedssag (jfr. Fagrsk. kap. 17), og måtte efter G. L. 199 afsones med dobbelt ret til den krænkede kvinde og 40 marks bod til kongen. Kvinden skulde strax påtale den lidte krænkelse, da hun i andet fald tapte sin ret (svarta-slag hit hvita, B. K. R. (II.) 13). Jfr. B. R. 46 og 96. — Ved Magnus Erlingssøns Rb. 1164 (G. L. 32, F. L. V. 45, M. L. IV. 4) blev voldtækt derimod gjort til ubødesag. — *Forsøg* derpå straffedes arbitrært, dog så at den skyldige måtte beholde livet.

På grænsen mod ærefornærmelser stod *lejermål* med en mands hustru, fæstekvinde eller kvindelige pårørende.[2]

[1] Jfr. isl. Grág. Vígsl. 92 (Reg.).
[2] Jfr. *Finsen* i AnO 1850 S. 205 fgg. og 257.

Dette var oprindelig fredløshedssag; men heraf er i de ældste bevarede love alene en begrænset ret til ***hævn på stedet*** bleven tilbage. G. L. 160 og F. L. IV. 39, B. R. 18 jfr. F. L. Indl. 7 tillader at dræbe den, hvem man træffer i samleje med sin kone, moder, stedmoder, datter, syster, steddatter, sønnekone eller broderkone, og B. K. R. (II.) 15 tilføjer endvidere: svigermoder, kones syster, sønnedatter, broderdatter og systerdatter. Ellers medførte lejermålet alene fuld ret til den fornærmede ægtemand, fæstemand eller giftningsmand efter deres stand. — Dog synes lejermål med anden mands ***hustru*** at have været behandlet strengere. Gulatingsloven nævner det ikke udtrykkelig; men F. L. V. 25 (gl. L. II. S. 505) og B. R. 122 jfr. Hkb. 38 foreskriver tredobbelt ret til ægtemanden, og B. K. R. (II.) 12 anordner for hor en egen beregningsmåde for bøderne, der ligner mandeboden.[1] — For lejermål med nogens ***fæstekvinde*** skulde der bødes fuld ret såvel til hendes giftningsmand som til hendes fæstemand, forudsat at denne ikke havde brudt fæstemålet; havde fæstemanden selv før brylluppet legemlig omgang med sin fæstekvinde, måtte han bøde til hendes giftningsmand. For lejermål med andre ugifte kvinder skulde alene bødes fuld ret til giftningsmanden.[2] På denne måde kunde

[1] Nú er kona legin, þá er sú dýrst at rétti, er á sér bónda; lifir faðir hennar ok sonr sá, er hon átti med öðrum manni; hon er tólf marka kona at rétti: hlýtr bónði hennar 6 merkr, en faðir hennar 3 merkr ok sonr hennar 3 merkr, sá er hon átti með öðrum manni. Slíkt hlýtr maðr á festar-konu sinni, ok 6 merkr. Gjafar eru þrjár á kvennlegri: sex-aura-gjöf ok þriggja-aura ok hálfs-annars-eyris-gjöf; hverfa hinar mestu tvær í faðerni, en hin minsta ein í móðerni, ok taki hin nánasti við.

[2] Jfr. *F. L. X. 38:* Ein maðr skal taka rétt á frjálsri konu hverri, nema á festarkonu manns; þar skal faðir taka ok festarmaðr slíkan, sem hverr er borinn til.

således det uækte barn komme til at tage bøder af sin egen fader for hans lejermål med moderen, hvilke bøder da den nærmeste mødrenefrænde oppebar på barnets vegne; havde nogen anden samleje med kvinden, skulde faderen til hendes uækte barn, som dettes værge, oppebære boden, se G. L. 51 jfr. 201 og 197; F. L. III. 13, XI. 1, 12 og 17; B. R. 68, 125, 126 og 129.

Den i hor skyldige *hustru* tapte efter F. L. XI. 14 sin tilgift og i gjentagelsestilfælde tillige sin hjemmegift, og hvis *manden* gjorde sig skyldig i hor, skulde han efter F. L. XI. 13 bøde 3 mark (= haulds ret) til sin hustru. Derhos skulde i horstilfælde den skyldige ægtefælle efter F. L. III. 5 og 7 og B. K. R. 17, jfr. G. L. 25 og E. K. R. 22 bøde 3 mark til biskoppen.

Hvorvidt *kvinden* i andre lejermålstilfælde forfaldt i bøder, er vanskelikt at afgjøre. Fagrsk. kap. 17 beretter, at kong Harald hårfagre gav den lov, at enhver kvinde, som gjorde sig skyldig i lejermål, skulde gå (som skyldtræl) i kongens gård, indtil hun løste sig ud derfra med 3 marks bod. Men heraf gjenfindes i lovene alene G. L. 198, der foreskriver sådant for den fribårne kvinde, som lader sig beligge *af træl*, ligesom *frigiven* kvinde i lige tilfælde skulde gå i sin forrige herres gård. Hertil slutter sig også F. L. II. 1 og B. K. R. (II.) 14, hvis forskrift: at, hvor en besvangret kvinde ikke vil opgive sit barns fader, „skal træl ansees at være det“, indirekte belægger sådan nægtelse med 3 marks bod til kongen. — At regelen imidlertid har haft et videre omfang, synes at fremgå af de tilsvarende bestemmelser i F. L. IX. 16, der foreskriver, at frigiven kvinde, som begår lejermål (fyrirliggr sér), skal vende tilbage i sin forrige trældom, indtil hun løser sig med 3 mark, og af B. R. 126, 127 og 129, der i alminde-

lighed omtaler det tilfælde, at en kvinde gjør sig skyldig i lejermål og derfor falder i bøder til kongen.[1] Mærkes kan endelig F. L. III. 14: at den nonne, som lod sig forføre, skulde „gå i biskoppens gård“.

Lejermål med anden mands trælkvinde eller frigivne betraktedes ligefrem som fornærmelse mod hendes herre. Efter G. L. 198 skulde for lejermål med en mands to bedste *trælkvinder* (stuepigen og husholdersken) bødes en ottendedel af hans personlige ret, og halft så meget for hver af de øvrige trælkvinder. Lejermål med en mands *frigivne* bødedes med 6 ører til hendes forrige herre.

Den *nyere* lov har udeladt de ældre loves bestemmelser om retten til at dræbe den, der gribes i samleje med ens frændkvinder, jfr. Håkon Håkonssøns Rb. 1260, F. L. Indl. 7. Efter M. L. IV. 5, 25 og 29, B. L. IV. 4, 26 og 29, skulde den, der *grebes i samleje* med en mands hustru, bøde fuld, og med hans moder, datter eller syster, halv *mandebod* efter *sin egen* stand, som han skulde haft, om han var bleven sagesløs dræpt; men ellers skulde der for hor og lejermål bødes *fuld rét* til manden eller, hvis kvinden var ugift, til giftningsmanden, efter uvillige mænds skjøn. — Lod frænderne en kvinde skjøtte sig selv, tilkom der dem i lejermålstilfælde ikke mere end „laga-réttr“ = 1 mark sølv; men hvis de tilbød at give hende en sømmelig hjemmegift, og den, som havde be-

---

[1] *B. R. 126:* Slikan rétt á faðir at taka á dóttur sinni sem á sjálfum sér, ok svá bróðir á systur. Þrysvar skal bœta rétti, ef kona fyrirliggr sér, ok ekki optar, ok þrysvar er hon sek við konung, en ekki optar; púta er hon síðan. — *Kap. 127:* Ef ættborin kona fyrirliggr sér, ok verðr sek við konung, þá skal gjaldkeri bjóða frændum ok vinum, at þeir leysi hana undan. En ef engi vill undan leysa, þá skal gjaldkeri selja hana til þeirrar skuldar innanlands en eigi útan.

svangret hende, alligevel ikke vilde ækte hende, skulde han bøde fuld ret efter den almindelige regel (jfr. Hkb. 48 og F. L. XI. 17). — Bøder til kongen er hellér ikke i M. L. foreskrevne for lejermål. Chr. V. Lovb. 6—13—1 er tagen af den *danske* lovgivning: Fr. 12 Oktbr. 1617 (Paus S. 566) og st. Reces 1643, 2—5—4, jfr. Chr. III. Reces 1558 art. 60 (Kbh. Rec. 1537 art. 8 og 9) og Fr. II. Ord. 1582 art. 4.

§ 10.

Fortsættelse. Ærekrænkelser.

Ærekrænkelse kunde forøves såvel ved ord som ved gjerning. De første (úkveðins orð) kunde enten være skjeldsord eller forhånelser eller vanærende beskyldninger.

Blandt *forhånelser* fremhæves som den groveste art det såkaldte *nið*. Det kunde ske enten ved at oprejse nidstang (tré-nið), hvilket da ledsagedes med en forbandelse, eller ved nidviser (tungu-nið), og synes, idetmindste i den hedenske tid, at have været tillakt en troldomsaktig virkning, se Egils s. kap. 60 og fortællingen om Thorleif Jarlaskald i FmS. III. S. 89 fgg., Flatøb. I. S. 207 fgg., jfr. Har. s. harðr. kap. 104, Morkinsk. S. 98—99. Nið var efter de ældste love fredløshedssag, G. L. 138, F. L. V. 26 og Hkb. 38. Det synes endog at have været ubetinget forbudt at dikte noget kvad om andre uden deres tilladelse, enten det så var til ros eller til dadel, jfr. fragment af F. L. V. 26 (gl. L. II. S. 505): „lof eða löst“, hvilket i Hkb. 38 er forandret til: „þat er mönnum virðist til niðs eða háðungar“. Dette stemmer også med regelen i den islandske Grågås Vígsl. kap. 238 (Reg.). — Blandt *skjeldsord* nævnes særskilt det såkaldte *ýki*, eg. overdrivelse, der forklares som: påsagn, der indeholder

umuligheder, såsom at sige om en mand: at han hver niende nat er en kvinde, og at han har født børn (jfr. ældre Edda, Œgisdrekka str. 23 og 24). — Af andre skjeldsord *(fjölmæli)* fremhæves som de værste: *„gylvin“*, *„ragr“* og *„sannsorðinn“* (= det franske „bougre“). Ligeså at ligne en mand ved et dyr af hunkjønnet, såsom „mær“ eller „tæve“, eller kalde ham „skjøge“, såvelsom at kalde fri mand „træl“, eller kalde nogen „trold“ eller „hex“ (fordœða, jfr. Œgisdr. str. 32). Disse skjeldsord betegnes såvel i G. L. 196 som i F. L. X. 35 alle som *fuldrets-ord,* hvorhos det sidstnævnte lovsted tilføjer, at det kun er *halvrets-ord* at ligne en mand ved et dyr af hankjønnet, såsom „oxe“ eller „hest“.[1] Også B. R. 31 jfr. 36 foreskriver fuldrets bod for at ligne en mand ved et dyr af hunkjønnet, såvelsom for at beskylde nogen for at have fået prygl (jfr. G. L. 211). — Men det synes af andre lovsteder klart at fremgå, at *alle* grovere skjeldsord og vanærende beskyldninger, lige så vel som nid, oprindelig har været fredløshedssag, og først i sednere tid efterhånden er gåede over til, på samme måde som de ringere legemsfornærmelser, at kunne afsones med *fuld ret.* G. L. 138 siger ligefrem, at ýki og fjølmæli lige så vel som nið med-

[1] *F. L. V. 26* (udfyldt): Ef maðr yrkir um mann lof eða löst, fjórðung vísu eða meira, nema hinn vili, s[em um var ort], þa skal hinn kveðja þings ok kveða á þingi; en hinn fœrist undan með lýrittar-eiði eða fari útlægr, ok hverr peningr fjár hans nema jarðir; taki hann fyrst rétt sinn af því fé, en konungs umboðsmaðr sé fyrir því er auk er. — *X. 35:* Ef maðr jafnar manni við berendi, hver sem hon er, þá er þat fullréttis-orð, ef hann skírskotar . . . . . En ef maðr kallar mann sannsorðinn, þá skal hann bœta hánum fullrétti. En ef maðr jafnar manni við oxa eða við hest eða við eitthvert kvikindi þesskyns, þá skal hálfrétti uppi. En ef menn mælast illa við ok óæfarst (geyast) þeir, þá skal orð orðs hefna.

fører fredløshed, og B. R. 33 siger, at skjeldsordet „ragr“ medfører fredløshed. Men netop dette skjeldsord (eller det ensbetydende sannsorðinn) anføres i F. L. X. 35 som fuldrets-ord, og de ganske tilsvarende skjeldsord belægges i G. L. 138 med fredløshed, medens de i samme lovs kap. 196 betegnes som fuldrets-ord, dog med tillægget: þar má hann ok vega um (jfr. kap. 195, hvor det samme siges om en enkelt fuldrets legemsfornærmelse). Sandsynligvis har den gamle regel i Gulatingslagen holdt sig længst, og for enkelte af de groveste skjeldsord er retten til øjeblikkelig hævn bleven opretholdt, medens retten til hævn for æresfornærmelser iøvrikt overalt er bortfalden.[1] Jfr. den isl. Grág. Vígslóði kap. 107 (Stadh.), der netop for disse selvsamme skjeldsord har en lignende regel. — Om *halvrets*-ord taler Gulatingsloven ikke, og Frostatingsloven kun på et enkelt sted (X. 35 jfr. B. R. 162); men den store overensstemmelse mellem lovenes opregning af fuldrets-ord gjør det antagelikt, at *alle* andre ukvemsord alene har været anseede med halvrets bod. Hvorledes forholdet har været i ældre tider, medens fuldrets-ord virkelig pådrog fornærmeren fredløshed, kan vi ikke afgjøre.[2]

Den, der vilde påtale skjeldsord, måtte strax skyde til vidne derpå, G. L. 196, F. L. X. 35. B. R. 36 foreskriver endog, at den fornærmede skal påtale sagen samme dag, da den ellers præskriberes. Besvarede den fornærmede skjeldsord med skjeldsord (geyast), ansåes det ene ord for at hævne det andet. — Efter Gulatings-

---

[1] Jfr. dog *Keysers* Efterladte Skr. II. 1. S. 379. Bestemmelsen i Håkon Håkonssøns Rb. 1260, F. L. Indl. 6, gjælder dog åbenbart alene fuldrets fornærmelser på *legeme*.

[2] Den isl. Grág. Vígsl. kap. 106 (Stadh.) forklarer halvrettes-ord som *tvetydige* udladelser: þat orð, er fœra má til hvárstveggja góðs ok ills.

loven synes fornærmeren at have undgået ansvar, når han angrede og tilbagekaldte sine ord.[1]

Blandt *ærekrænkende beskyldninger* fremhæves særlig *falsk anklage* (róg), bagvaskelse hos konge eller høvding, hvilket pådrog bagvaskeren samme straf, som vilde have rammet den beskyldte, om beskyldningen have været sand, G. L. 137; F. L. V. 28 (gl. L. II. S. 506) jfr. Hkb. 39, samt G. L. 28 (gl. L. II. S. 495), Sv. K. R. 98. — Ifølge Frostatingsloven skulde også den, som ved bagtalelse pådrog nogen kongens unåde, bøde ham 3 mark (= haulds ret). — Her kan også mærkes de ovennævnte bestemmelser i G. L. 157, F. L. IV. 7, 14 o. fl.: at, når eftermålsmanden i en drabssag forgjæves havde siktet 2 personer efter hinanden som gjerningsmænd, der begge havde fralakt sig siktelsen, og han endnu siktede en tredje, uden at kunne overføre ham gjerningen, skulde han selv være undergiven samme fredløshed, som han havde tiltænkt hin. Efter G. L. 262 skulde den træl, som siktede fri mand for tyveri, dræbes, hvis denne fralagde sig siktelsen.

Andre ærekrænkende ubevislige siktelser betraktedes som fjölmæli. Gulatingsloven indeholder imidlertid ingen særskilte bestemmelser herom, jfr. dog G. L. 196, som erklærer det for fuldrets-ord at beskylde en kvinde for hor; se og G. L. 211. — Derimod indeholdt Frostatingsloven en række bestemmelser herom i V. 21—27 (gl. L. II. S. 505—6, der kan udfyldes af Hkb. 37 og 38), IV. 24, jfr. B. R. 69, 34—36, 92—95 og 152; se og B. K. R. 17, E. K. R. 41, G. L. 22, 28 og 32, F. L. II. 29, 46, III. 3, 15, 18. — Slige beskyldninger medførte efter loven fredløshed, hvilket dog, efter hvad ovenfor er udviklet,

[1] Jfr. *Osenbrüggen*, Studien zur Rechtsgeschichte S. 214 fgg.

i virkeligheden betyder *fuldrets bod;* med mindre den, som fremførte dem, styrkede sin siktelse med det såkaldte *heimskviðar-* eller *heimiliskviðar-vitni.* Derved forstodes et vidnesbyrd af 10 mænd, hvoraf de to skulde sværge og de 8 sande disses ed: at de havde hørt rykte om, at den siktede skulde have gjort sig skyldig i det påsakte. Denne forpliktelse til at styrke sin siktelse med heimiliskviðar-vitni pålå endog kongens og biskoppens ombudsmænd, når de vilde påtale nogen forbrydelse;[1] selv anklage for landsforræderi, hedenskab og troldom måtte styrkes med heimiliskviðar-vitni. Hvis imidlertid den siktede fralagde sig beskyldningen ved den anordnede ed (eller gudsdom), måtte den, der fremførte beskyldningen, hvis han ikke var lovlig søgsmålsberettiget i sagen, trods det beviste bygderykte bøde den siktede hans fulde ret, jfr. B. R. 35, der udtrykkelig siger, at beskyldning mod nogen for at være „horebarn" ikke medfører noget ansvar, når den fremkommer under en arvetvist. — At beskyldningens sandhed i ethvert tilfælde udelukker ansvar, er udtrykkelig sakt i F. L. V. 28 (engi á sök á sönnu).

I B. R. 35 (95) nævnes en særskilt bod (álagsbœtr) af 6 ører for ubevislig tyvssiktelse, hvorom bestemmelserne iøvrikt er uklare. Ligeså sætter B. R. 30 (87) en bod af 6 ører, når nogen „lýgr á mann þat, er hann á eigi at segja". Herved synes efter forbindelsen at måtte forståes nærgående spøg, som dog ej var ærekrænkende. Ingen af de andre love har noget tilsvarende. — Endelig mærkes B. R. 31 (88), der sætter en bod af ½ mark (þokkabót hin mesta) for at skjelde nogen ud for „stodder" eller give ham et ørefigen.

---

[1] Jfr. herom *Hertzberg,* Den ældste norske proces, S. 210—216.

Bøder *til kongen* for ærekrænkelse foreskrives ikke udtrykkelig i de ældre love, undtagen hvor de medførte fredløshed, i hvilket tilfælde det følger af den almindelige regel, at alt den skyldiges løse gods forbrødes til kongen (og bønderne eller bymændene), se F. L. V. 26 (Hkb. 38) om nidviser, og B. R. 33 og 35 om de groveste skjeldsord og ærerørige beskyldninger, hvor dette udtrykkelig er sakt. Da imidlertid også de groveste skjeldsord og ærerørige beskyldninger, som ikke var støttede ved heimskvid, i den virkelige brug var gåede over fra fredløsheds- til fuldretssag, opstår der spørsmål, om derved også den offentlige bod er bortfalden. Dette synes ikke at have været tilfældet. I B. R. 36 er det udtrykkelig sakt, at, hvis æreskjænderen vil bøde, skal han bøde 3 mark (= fuld ret) til den fornærmede og andre 3 mark til kongen og bymændene, og samme regel har vistnok gjældt i de øvrige love overalt, hvor disse selv fremdeles betegner fornærmelsen som *fredløshedssag*. Dette bestyrkes ikke alene ved sammenligning med den nyere landslov, men det synes ligefrem at være forudsat i F. L. V. 22 (Hkb. 37), hvor det siges, at, selv om fornærmeren „helliger sig“ med heimskvid, skal han dog bøde fuld ret til den beskyldte, hvis denne fralægger sig siktelsen, med mindre han var lovlig søgsmålsberettiget i sagen, jfr. parallelstedet, B. R. 152, hvor ordene „helgi sik“ er omskrevet med „firri sik útlegð“. Heri ligger nemlig utvetydigen, at heimskvidbeviset i ethvert tilfælde befrir fornærmeren fra et ansvar, og dette synes alene at få god sammenhæng ved at forståes således, at den, som, uden at være lovlig søgsmålsberettiget, fremfører ærerørige beskyldninger mod en anden, altid, når den beskyldte fralægger sig siktelsen, må bøde til *denne* hans fulde ret, men, hvis

han ikke har styrket sin siktelse med heimskvid, desuden erlægge bod til *kongen.* — Tvivlsommere er det derimod, om det har været lovens mening, at bøder til kongen skal være forbundne med *alle* fuldrets injurier, altså også for sådanne skjeldsord, hvorfor loven selv alene foreskriver fuldrets-bod (G. L. 196; F. L. X. 35). B. R. 31 siger udtrykkelig, at der ikke tilkommer kongen bod i dette tilfælde, og måske har regelen i dette punkt været vaklende. — Den offentlige bods størrelse for ærekrænkelser synes efter analogien af legemsfornærmelser at måtte have været 12 ører (eller efter Frostatingsloven og Bjarkøretten måske 3 mark).

Den *nyere lov* har optaget Frostatingslovens regler angående ærekrænkelser og bevisførselen i sådant tilfælde, men uden at skjelne mellem de forskjellige arter af ærekrænkelse. M. L. IV. 23—25 har derfor i det hele gjentaget bestemmelserne i F. L. V. 21—28, men har intet tilsvarende til X. 35, sålidt som til G. L. 196. Straffen er i alle tilfælde den fornærmedes ret efter 6 mænds dom, — hvorved da selvfølgelig injuriens grovhed kom i betraktning ved bodens ansættelse, — og til kongen en bod af 4 mark. Ved Rb. 2 maj 1313 art. 10, der dog ikke er optagen i Chr. IV. Lov, er dette formildet således, at for de mindre skjeldsord og beskyldninger skulde forholdsvis ringere bøder bestemmes såvel til kongen, som til den fornærmede. Hvor den siktende havde heimskvidar-vidne, var han i ethvert tilfælde fri for bøder til kongen, men måtte ligefuldt bøde den siktedes ret, hvis denne fralagde sig beskyldningen, med mindre hin var lovlig søgsmålsberettiget i sagen. — Falsk anklage (rog) medførte, ligesom efter de ældre love, talion, og at bringe nogen i kongens unåde skulde bødes med fuld ret.

Chr. IV. L. III. 21 har i det væsenlige gjengivet bestemmelserne i landsloven, men med flere misforståelser. Heimskvidar-vidnet er blevet til: bevis for beskyldningens sandhed, jfr. kold. Rec. 1558 art. 20. — Ved 4-marksboden til kongen er tilføjet: „og blive en løgner derfor“, hvoraf, som ovenfor vist (1ste R. 4de B. S. 362), den sednere tids infamerende tremarksstraf har sin oprindelse, jfr. M. L. IV. 29, Chr. IV. L. 25, jfr. og Chr. IV. L. I. 6.

Om fængsling og borgens-stillelse i tilfælde af *undsigelser* se Rb. 29 maj 1303 og Chr. IV. L. I. 4 slutn.

Forøvrikt indeholdt ikke alene forskjellige legemsfornærmelser, men også adskillige fornærmelser med hensyn til gods, et fremtrædende element af ærekrænkelse, der i de ældste love kom tilsyne gjennem en egen bod, enten alene eller som tillæg til den for gjerningen i sig selv fastsatte, for den derigjennem udviste *avind*, se foruden de oven citerede F. L. IV. 17, 18 og 49 om legemsfornærmelser, G. L. 139 jfr. 96 og B. R. 30 om våbenspilde, F. L. X. 41 og 46 om at slå eller beskadige anden mands hest eller bofæ, samt de udentvivl af den gamle Eidsivatingslov hentede bestemmelser om fjárføling i M. L. VII. 37, Chr. IV. L. 35 (se og gl. L. II. S. 523 samt den svenske Vestg. L. Retløseb. kap. 8 (yngre Cod. 17) og Østg. L. Bygdab. 24), F. L. XI. 25 om at slå falk på dens herres hånd. — I den nyere lov er dette forsvundet; men avindsboden for skadetilføjelse på gods bibeholdt som almindelig skadebod ved siden af erstatningen til den forurettede.

§ 11.

Forbrydelser mod formuen. 1, Tyveri; 2, Ran; 3, Bedrageri.

Af forbrydelser med hensyn til gods og formue nævner de gamle love, foruden tyveri, ran, bedrageri, ødelæggelse

af andres ting samt ulovlig brug af andres løse eller faste ejendom. Derhos er misligholdelse af kontraktmæssige forpliktelser i en stor mængde tilfælde belakt med en bod (handsalsslit, kauprof), hvori tildels også erstatning er indeholdt. Herom er imidlertid handlet i en anden forbindelse (Forel. over Retshist. I. S. 203 f.).

I. Tyveri (þýfi, þýft, þjófnaðr, stuldr) var *hemmelig tilegnelse* af anden mands ting. Derimod kom *besiddelsesstanden* ikke i betraktning, så at underslag eller hemmelig forvendelse af fremmed gods, hvoraf man er i besiddelse, betraktedes lige med bemæktigelse deraf. — Efter begge landslovene straffedes tyveri, hvis det stjålne var af en ørtugs værdi, eller hvilketsomhelst kreatur,[1] med døden. Var det stjålne af ringere værd end en ørtug, straffedes tyven med legemlig refselse, der bestod i, at hans hoved blev raget, oversmurt med tjære og bestrøet med fjær, hvorefter han skulde løbe en vej af ni buelængder (níu boga lengð), medens de på begge sider stående overdyngede ham med sten og tørv; slap han derfra med livet, var han fri, men havde for fremtiden ingen ret (G. L. 253; F. L. Indl. 9, XIV. 12). Tyveri af mindre værdi end en thveite (mynt af ubestemt værdi, under en pening, hvid?) benævnes i Frostatingsloven, jfr. B. R. 34, 92 og 147, *hvinnska*, og medførte ingen anden straf, end at tyven for eftertiden skulde være retløs og hede hvinn. — Efter B. R. 115 og 116 skulde tyveri indtil en ørtugs værd straffes med en marks bod; fra en ørtug til en øres værd med 3 marks, og over en øres værd med 8 marks bod; børn mellem 8 og 15 år skulde erlægge halve bøder. Men dette sted er neppe ække; jfr. kap. 147, der tilhører

[1] þjófr verðr maðr af blóðugri bráð hverri, nema af hundi, F. L. XIV. 12.

samme håndskrift og næsten ordlydende stemmer med Frostatingsloven, samt kap. 168, der for tyveri ude i kjøbfærder foreskriver den samme legemlige refselse som landslovene. — Tyveri af en fribåren kvinde straffedes efter G. L. 259 med landflyktighed, og efter F. L. X. 38 med at bøde halv ret. Tyveri af umyndige medførte blot erstatning. Indfødt træl, som stjal, skulde halshugges, men udenlandsk træl pidskes. Indfødt trælkvinde eller frigiven kvinde skulde de to første gange miste ørene og tredje gang næsen; „da heder hun stúfa og núfa og kan siden stjæle så meget hun vil“. Stjal en træl og en fri mand sammen, betraktedes ifølge G. L. 261 trællen blot som et redskab, og ansvaret pålå alene den frie.

Den *nyere lov* betrakter tyveri under en øres værdi som hvinske, der bødedes med en øre til den bestjålne og 2 ører til kongen, hvorhos gjerningsmanden blev mindremand (M. L. IX. 10, B. L. 9). Tyveri til en øres, men under en halv marks værdi straffedes ifølge M. L. IX. 1: første gang med en bod af 3 mark til kongen eller, i mangel deraf, med hudstrygning; anden gang med 6 marks bod eller, i mangel deraf, hudstrygning og brændemærke på kinden; tredje gang med ubetinget hudstrygning og 6 marks bod; stjal han oftere, skulde han dræbes. Tyveri til ½ marks værdi og derover, men under 1 mark, straffedes første gang med 8 ørtuger og 13 marks bod eller, i mangel deraf, med døden (fredløshed), og i gjentagelsestilfælde ubetinget med døden. Den, som stjal til en marks værdi eller derover, skulde første gang have forbrudt alt sit gods og undergå sådan legemsstraf, som retsbestyreren bestemte, men dog beholde livet; anden gang havde han forbrudt gods og fred, land og løsøre og livet med. — Chr. IV. L. følger i det hele landslovens forskrifter.

Som tyveri betraktedes også *forrykkelse af grænseskjæl* ved at *flytte* grænsesten (jarðar-stuldr, jarðar-þjófr); hvorimod den blotte overskridelse af grænsen, selv om brugen er forbunden med borttagelse af skjelstenene, alene medførte landnamsboden. — Ligeledes ansåes det for tyveri, når kongens ombudsmand solkte, eller nogen anden vidende kjøpte *kongens* jord, såvelsom når nogen solkte sin veitslejord (G. L. 89 og 264;[1] M. L. IX. 8, B. L. 11, Chr. IV. L. 9). Andet ulovlikt salg eller kjøb af anden mands jord af ombudsmand betraktedes alene som uhjemlet brug, der medførte landnam (F. L. XIV. 2, M. L. VI. 17, Chr. IV. L. 12).

Hvorvidt der i henseende til behandlingen af tyveri har været skjelnet, eftersom gjerningen var *åbenbar* eller alene *bevist* derved, at befrielseseden var falden for den siktede, er for de ældste loves vedkommende ikke klart, da G. L. 254 om alle tilfælde siger, at eden falder den siktede til útlegð, jfr. G. L. 135, der udtrykkelig siger, at settereden for tyveri falder *til úbóta*. — Ikke destomindre synes man at måtte antage, at man i Norge, på samme måde som andetsteds, har skjelnet således, at tyveriet, hvor det ikke var åbenbart, ikke medførte ubetinget dødsstraf; men at følgen af, at *settereden* faldt, alene var, at utlegden indtrådte med sine regelmæssige følger således, at angjældende beholdt udsikten til gjennem

---

[1] Nú kaupir maðr jörð at ármanni, þá er hann þjófr at, nema hann kaupi á þingi. En ef maðr selr veitslu-jörð sína, þá verðr hann þjófr af; en eigi sá er kaupir. Nú tekr maðr marksteina upp, er standa, ok setr niðr í öðrum stað, ok fœrir á hlut hins, er móti hánum á, þá er hann þjófr at. — Jfr. *kap. 89:* Nú ef marksteinar eru uppgrafnir ok settir eigi niðr ok vunnit um, þá skal hann gjalda aptr lóð ok landnam þeim, er jörð á.

forlig med den bestjålne at erholde sin fred tilbage (mod at bøde 40 mark til kongen). Herfor taler, at budet om tyves aflivelse i begge hovedlovstederne er knyttet til forudsætningen om, at tyveriet strax er blevet efterlyst og tyven greben med kosterne ihænde og ført til tings med disse bundne på sin ryg. Mærkes må også F. L. IV. 30, der indskrænker adgangen til forbryderes anholdelse og budet om straffens umiddelbare fuldbyrdelse til de 2 tilfælde: når nogen, som har forøvet drab på tinget, strax bliver pågreben, samt når tyv gribes med kosterne ihænde, [1] og udtrykkelig tilføjer, at alle andre forbrydere kan *fordre* lejde.

Ved siden af bevist tyvsgjerning sætter begge love det tilfælde, når, efter at et begået tyveri er efterlyst, den mistænkte enten modsætter sig *ransagning*, eller kosterne ved ransagningen *findes i hans hus* eller i hans gjemmer (G. L. 255, F. L. XV. 7—9, jfr. 15 og 16). — Tvivlsomt er det derimod, hvorvidt tyveriet i sådant tilfælde betraktedes som *åbenbart*, eller ikke. Vistnok kunde ifølge Frostatingsloven besidderen i sidste tilfælde fralægge sig siktelsen med settered; men denne havde alene til hensikt at oplyse hans hjemmel, jfr. G. L. 254. Gulatingsloven taler intet om befrielsesed, hvor kosterne ved ransagning var fundne i den siktedes besiddelse; kun hvis de fandtes på sådanne steder eller under sådanne omstændigheder, at de kunde antages indstukne der uden besidderens vidende og vilje (bora-fóli jfr. E. K. R. 24: stunga-fóli), havde denne adgang til ligefrem at benække tyveriet (hann á níkvædt), og dette kunde ske med

[1] Svá er mælt, at engum manni skal synja þinggöngu, nema mannsbana þeim, er vegr mann á þingi ok verðr tekinn í eptirrás, ok þjófi þeim, er fóli var á bak bundinn.

lyrittered.[1] — Men, — foruden, at allerede adgangen til at aflægge befrielsesed, — hvilken i ethvert tilfælde, hvor ikke tyven var greben i gjerningen eller, ved at modsætte sig ransagning, havde vendt en uafbevislig formodning imod sig, stod den siktede åben, — i og for sig medførte en begunstigelse, om ikke i andet, ved den adgang, som den til edens aflæggelse indrymmede frist af 10 uger måtte give den skyldige til at redde sig ved flukten, — så kan det vistnok antages som ganske sikkert, at den „fredløshed", som indtrådte som følge af en falden *lyrittered*, i virkeligheden alene betyder bøder. Og dette må således også antages at gjælde i ethvert tilfælde, hvor nogen var siktet for et tyveri, som ikke strax var blevet *efterlyst*, såvelsom hvor siktelsen alene gjaldt *hæleri*, se G. L. 257 og 258, der om begge disse tilfælde siger, at lyrittereden falder til útlegð; jfr. også G. L. 314, hvorefter *kjøb af røvet gods*, der ligeledes skulde næktes med lyrittered, alene medførte en bod af 3 mark til kongen. — Riktigheden heraf bestyrkes såvel ved de overensstemmende udtryk om forskjellige undtagne tyverier, som især ved de tilsvarende bestemmelser i den nyere lov: Medens benæktelseseden i *alle* tyvssager efter denne lov er settered, er den almindelige tyvsstraf indskrænket til det tilfælde, at tyven er greben med kosterne ihænde; hvorimod det udtrykkelig siges såvel om hæleri, som hvor besidderens hjemmel brister, eller hvor nogen beskyldes for et ikke efterlyst tyveri, uden at kunne fra-

[1] *F. L. XV. 16.* Ef maðr hittir föt sín í hlöðu eða í hjálmi eða viðkesti, þar er útan má í stinga, þá er lýrittar-eiðr; en ef undir hlaði annattveggja í hjálmi eða undir viðkesti, þar er eigi má hendi í fara, þá skal sá vera þjófr, er hlað þat hlóð, hvárt sem þat var þræll eða búandi.

lægge sig samme, at edeñ falder til 4 marks bod, hvilket således i denne lov er straffen for det ikke åbenbare tyveri, se M. L. IX. 4. 6 og 7, B. L. 6, 7 og 8. Og heraf synes man igjen at kunne slutte, at boden til kongen for de tyverier, der skulde nægtes med lyrittered, efter de *ældre* love må have udgjort 15 mark (jfr. G. L. 253 og 256, sammenholdt med M. L. IX. 2 og 3). Udtrykkene i G. L. 150: *fjóratigu* og *fimtán marka þjófr* synes også at tyde på en sådan skjelnen.

Samme bod, 4 mark, sætter M. L. IX. 7 også for at stjæle *falk* eller *høg*, der er bunden i redet, hvilket i kilden, G. L. 263 jfr. 75, betegnes som tyveri, der skal benægtes med lyrittered, hvilken falder til útlegð, der efter det anførte betyder 15 marks bod til kongen. Var høgen eller falken derimod ikke bunden, medførte deres borttagelse alene landnamsbod, jfr. F. L. XIII. 5. Jfr. Chr. V. L. 3—14—38 og 6—15—5. — Om *fordølgelse af hittegods* siger M. L. IX. 12, B. L. 13 alene, at finderen bliver tyv derfor, hvis det er så meget, at det kan begrunde tyvssag, d. e. mindst en øres værd; straffen må også her efter sammenhængen antages at have været 4 marks bod. Det tilsvarende G. L. 144 siger alene, at fund skal oplyses, men sætter ingen straf for forsømmelsen. Den, som ved ulovlig gravning finder *jordgravet gods*, skal efter M. L. V. 16, hvis jordens ejer beskylder ham for at have underslået noget af det fundne, fralægge sig det med lyrittered eller „bøde slig bod, som om han havde stjålet lige så meget“, hvorved vistnok må forståes 4 mark. Det samme foreskriver B. L. VI. 2 om den, som lumskelig *fravender drukken mand* noget. — I de ældre love findes intet tilsvarende.

Af andre undtagne tyverier mærkes at *patte andres*

kjør og at *stjæle i urtehaver*, hvilket efter F. L. XIV. 13 og 14 betraktedes som hvinske; medens det efter F. L. XIII. 11 alene ansåes for en ulovlig brug, der bødedes med landnam, at fare i anden mands *nøddeskov*, *æble-* eller *humlehave*. Ifølge B. R. 118 og 119 var det tyveri at patte eller melke andres kjør såvelsom at stjæle kål, hvann eller andre urter, jfr. dog kap. 148 (i samme håndskrift), der ordret stemmer med F. L. — Efter M. L. IX. 9 jfr. VII. 37 slutn. skal den, som patter andres kjør, være retløs, og tyveri i have, „som man freder med gjærde eller bevoktning", behandles som hvinske eller, hvis det tagne er så meget som til en øres værd eller derover, straffes som andet tyveri. — Ulovlig bemæktigelse af træmaterialier, som en anden havde åvirket *i almenning*, bødedes efter F. L. XIV. 8 med 3 mark til kongen og erstatning til den, der havde hugget det, hvilket ved M. L. VII. 62 forandredes til 6 ører til kongen og erstatning samt avindsbod til den forurettede. — Den, som for til en *hval*, som en anden mand havde fæstet, og skar deraf, var efter G. L. 150 „fyrgetyve marks tyv", hvis det skede om natten, og „femten marks tyv", hvis det skede om dagen; efter M. L. VII. 64 er boden i begge tilfælde 8 ørtuger og 13 mark. — Ifølge F. L. XIV. 11, B. R. 146, skulde den, som tog *sæl* på anden mands sælvær i den fredede tid (Juni—Oktober), ansees som tyv „ligesom i en mands stabur"; medens det efter G. L. 91 og M. L. VII. 65, uden hensyn til tiden, alene medførte sælens tab og landnamsbod at skyde sæl på anden mands opdæmmede sælvær; jfr. Chr. IV. L. 62. — At stjæle *dyr af anden mands gildre* ansåes efter M. L. VII. 58, der intet tilsvarende har i de ældre love, „som tyveri" med én marks

bod til kongen og dobbelt erstatning til ejeren. I Chr. IV. L. 56 er boden sat til 4 mark. — Ifølge M. L. VII. 17 skulde den, der stjal *jærnet af anden mands plog eller ard*, give tredobbelt erstatning, erlægge avindsbod til ejeren og bøde 2 mark til kongen. Dette er altså ikke betraktet som egentlikt tyveri, men mere som en ondskabsfuld skadetilføjelse; at stjæle *plogredskab* eller *sæletøj* betraktedes derimod som hvinske; tyven skulde give ejeren tredobbelt erstatning og siden altid hede hvinn. Chr. IV. L. 15 sætter boden for at tage jærnet af anden mands plog til 4 mark og siger om den, der stjæler redskaber eller sæletøj, at han bliver tyv derfor.

Ulovlig at *åvirke i anden mands skov* eller *slå anden mands eng* eller *skjære anden mands ager* betraktedes ikke som tyveri, men som ulovlig brug af jorden og bødedes med landnam, hvorom nedenfor, se G. L. 91; F. L. XIII. 11, 17 og 23; M. L. VII. 18, 21 og 24.

Den bestjålne tilkom naturligvis altid fuld *erstatning* af tyven. — Efter G. L. 260 skulde han have tredobbelt erstatning, og efter Håkon Håkonssøns Rb. 1260, F. L. Indl. 22, og M. L. IX. 7 erstatning og fuld ret. Efter F. L. XIV. 12 og M. L. IX. 2 havde den, som greb tyven, ret til at beholde alt det gods, denne førte med sig, og som ikke nogen anden tilhjemlede sig.

II. Ved *Ran* (rán, at ræna) forstodes enhver retsstridig *åbenlys* tilegnelse af andres formuesgjenstande, uden hensyn til disses art, og uden at besiddelsesstanden kom i betraktning. Derunder henhørte således på den ene side også *røveri*, og på den anden side *selvtækt* og *modvillig retsfornæktelse*, selv om gjenstanden ikke var nogen legemlig ting.

De ældste love skjelner mellem 3 arter af ran. Den

groveste form var *Boran* (búrán), hjemsøgelse med væbnet hånd; i forbindelse hermed nævner Eidsivatings- og Frostatingsloven udtrykkelig nedslaktning eller bortførelse af bondens besætning (bú) eller 3 stykker storfæ (G. L. 142[1] jfr. 314; F. L. IV. 62, V. 14 og VII. 25; brudstykket af Eidsivatingsloven i gl. L. II. S. 522—3). Denne gjerning, der i vikingetiden ikke har været sjelden, havde tildels en offentlig forbrydelses karakter, og synes oprindelig at have været betraktet som ubødeværk, hvorom de oftere forekommende benævnelser: niðings-her (G. L. 133), niðings-ráð, gorvargar, grímu-menn (F. L. IV. 62 og Eids. L.) synes at vidne, og dette foreskrives også i Eidsivatingsloven. Efter Gulatings- og Frostatingsloven havde derimod voldsmændene, forsåvidt deres færd ikke var forbundet med drab på husets folk (G. L. 178; F. L. IV. 4 og 5), adgang til at erholde sin fred tilbage mod at bøde til kongen: høvdingen 40 mark og hver af hans ledsagere 3 mark sølv og erstatte de ranede deres tab. Enhver, som kjøpte med ransmændene, var brødig 3 mark til kongen.

Ved siden af boran stod ulovlig optagelse af en mands gods *(atfør)* af de kongelige ombudsmænd uden dom (G. L. 141[2] og 213; F. L. X. 33 jfr. IV. 50—52). Endvidere ulovlikt *strandhug* af ledingsfolket (G. L. 303; F. L. VII. 23, búhögg), jfr. beretningen om Gangerrolf i Heimskr. Harald hårfagres s. kap. 24).

---

[1] Nú róa menn skipi skipaðu at búanda, eða gengr flokkr manna at garði, ok bera hann ofriki, ok brjóta hús hans, ok bera út fé hans, þá er þat útlegðar-verk; hverr í landi vill vera af þeim, fœri aptr fé búanda alt þat, er þeir tóku, ok gjaldi fjóratigu marka; ellar fari útlagir.

[2] Nú tekr lendrmaðr eða ármaðr bú búanda upp útalt éða údœmt, þá skal han fœra þat aptr ok leggja á 40 marka, fyrir því at laga er hverr maðr verðr fyrir sínu.

Efter M. L. III. 16—18, der i det hele svarer til G. L. 314, var røveri med væbnet hånd ubødesag for alle deltagerne, og den, som vidende kjøpte med røverne, var brødig en mark sølv til kongen; men VIII. 1 slutn. har derhos den samme bestemmelse som G. L. 142: at røverne kunde få beholde sin fred mod at føre det ranede tilbage og bøde 10 mark til kongen, og den skadelidende hans ret efter 12 mænds dom. Dette kan imidlertid her alene forståes som et tilkjendegivende om, at kongen forbeholder sig at eftergive røverne livsstraffen på disse vilkår. — Ulovlig *atfør* af de kongelige ombudsmænd skulde ligeledes bødes med 10 mark til kongen for høvdingen og 1 mark for hver af hans ledsagere samt fuld ret til den fornærmede, hvorhos det tagne skulde bringes tilbage. — Ulovlikt *strandhug* af ledingsfolket medførte efter III. 13, foruden erstatning til bonden, 8 ørtuger og 13 marks bod for høvedsmanden og 1 mark for hver af hans ledsagere; af disse bøder skulde udredes fuld ret til den fornærmede efter hans stilling, og resten tilfalde kongen.

Den anden art af ran var *håndran*, — hvor en ting er tagen ud af besidderens hånd (G. L. 143, B. R. 44); det medførte 3 marks bod til kongen. — Den tredje art, *det simple ran*, omfattede således ulovlig selvtækt, der ikke var forbundet med voldsomhed mod person (G. L. 34, 216;[1] F. L. X. 1; B. R. 45, jfr. F. L. Indl. 23), overtrædelse af forbud (G. L. 72, 81, 91; F. L. XIII. 11,

[1] *G. L. 143:* Nú veitir maðr öðrum handrán, en hann skirskotar undir vátta, þá er hinn sekr þrim mörkum, er hann rænti. — *216:* Nú ef maðr tekr grip einhvern fyrir manni, ok leggr fyrir lög ok dóm, ok er þat hins, er hann tók fyrir, þá hefir hann með ráni; þá skal hann bœta baugi konungi, en hinn hafi grip sinn, er á, ok vitu þat váttar.

17, 19) og anden modvillig retsfornæktelse (G. L. 35, 37, 77, 88, 100, 9, 19, 33; B. R. 100; F. L. II. 35 o. fl.). Derfor bødedes 12 ører (ránbaugr) til kongen. — Efter Bjarkøretten skulde håndran bødes med 3 mark til kongen, men simpelt ran alene med 3 ører til modparten og intet til kongen. Men dersom gjerningsmanden undveg med tingen og næktede godvillig at tilbagelevere den, betraktedes dette i begge tilfælde som et nyt ran, der medførte 3 marks bod til kongen, og den samlede bod for håndran blev således 6 mark.

Det viser sig imidlertid, at den typiske forskjel mellem disse 2 arter af ran, eftersom det var forbundet med *voldsomhed mod person* eller ikke, i lovene, som vi nu besidder dem, ingenlunde er fastholdt, og måske heller aldrig har været strengt gjennemført. *Efter princippet* skulde jo egentlig *al* modvillig retsfornæktelse medføre fredløshed (jfr. G. L. 34 slutn.), og det var derfor i sig selv naturlikt nok, når bøder trådte i dens sted, at også andre hensyn, navnlig *gjenstandens egen viktighed*, kom i betraktning ved fastsættelsen af den offentlige bod, der jo måtte rette sig efter retsforstyrrelsens betydelighed. G. L. 90 (gl. L. I. S. 118) sætter således 3 marks bod for at spærre alfar vej (ræna öðrum þjóðgötu), men 12 ører for at spærre sæter- eller driftevej. B. K. R. 12 sætter 3 marks bod for mod præstens forbud at begrave lig på kirkegården (greftar-rán). Både G. L. 102 og F. L. III. 20 sætter 3 marks bod for næktelse af at stille tak i rettergang. F. L. X. 24 jfr. IX. 23 sætter 3 marks bod såvel for næktelse af at betale vitterlig gjæld (og det for hver fruktesløs opfordring) som for undladelse af at efterkomme dom, — og samme bod sætter også G. L. 121 for „at lægge dom for en arv,

man ikke tilkommer". Men G. L. 35 og 37 sætter i almindelighed 12 øres bod for næktelse af at betale vitterlig gjæld eller at efterkomme dom; men for næktelse af at „fæste dom" (for ikke-vitterlig gjæld), — altså af overhovedet at indlade sig på rettergang, — sætter samme lovsted, jfr. 268, en bod af 6 ører for hver fruktesløs opfordring, eller ialt 18 ører, og samme bod er i B. R. 104 sat for ikke at efterkomme domme, halft til domhaveren og halft til kongen.

Foruden ransboden til kongen måtte den fornærmede naturligvis have sin ejendom tilbage eller *erstatning* derfor. I tilfælde af selvtækt havde derhos efter Frostatingsloven og Bjarkøretten den skyldige *tapt sin sag* i realiteten; hvorimod G. L. 34 udtrykkelig forbeholder ham hans ret efter lovlig omgang. I tilfælde af brud på lovfæstning måtte efter G. L. 91 og F. L. XIII. 15, 23 o. fl. foruden ransboden bødes *dobbelt* landnam. Den, som ikke vilde betale vitterlig eller ved dom stadfæstet gjæld, måtte erlægge beløbet med det dobbelte. — Derhos måtte vistnok overalt, hvor et positivt angreb på modpartens person eller gods havde fundet sted, bødes dennes fulde *personlige ret.*

Den nyere lov (jfr. Håkon Håkonssøns Rb. 1260, F. L. Indl. 23[1]) udslettede forskjellen mellem håndran og simpelt ran og belægger dem begge med den almindelige ransbod af $\frac{1}{2}$ mark (d. e. tredjedelen af 12 ører) til kongen, se M. L. VII. 43, hvor imidlertid texten ikke er sikker, idet enkelte håndskrifter i dette lovsted, der ligefrem er

---

[1] Ef maðr rænir menn fé sínu eða föngum, þá taki sá fé sitt með vitnum, er ræntr var, ok kostnað sinn svá mikinn, sem han kostar eptirferð sína, ok 12 aura í rétt sinn, en konungr taki slíkan ránbaug, sem áðr er í lögum mælt.

taget af G. L. 90, bibeholder den gamle skjelnen og sætter boden til kongen for håndran til *én* mark.[1] At imidlertid den anden læsemåde er den rette, og at boden i begge tilfælde skal være en *halv* mark, synes at fremgå af sammenligning med VII. 50, der omhandler et tilfælde af virkelikt håndran, nemlig borttagelse af andres fiskeredskab (idet det fremhæves som det afgjørende ved bestemmelsen af, om dette skal betraktes som ran eller som spildeværk: hvorvidt ejeren er tilstede ved bemægtigelsen eller ikke), og hvor alle håndskrifter sætter ransboden til en halv mark. Noget tilsvarende til G. L. 143 findes heller ikke i den nye lov. Aldeles uregelmæssikt sætter M. L. VII. 32 for den, der egenmægtigen tager sit indsatte kvæg tilbage, uden at ville betale den skade, det har gjort på den andens mark (loku-rán), boden til en mark for hovedmanden og 2 ører for hver af hans ledsagere til indsætteren, og ligeledes art. 33 for indsætteren en marks bod til kvægets ejer, hvis han nækter at udlevere ham det mod tilstrækkelig sikkerhed for erstatningen; nægtede han fremdeles modvillig at udlevere kvæget og erlægge boden, var han derhos brødig ½ mark til kongen „for búrán". — For at anmasse sig en andens havneplads (hafnar-rán) sætter B. L. IX. 14 og 15 en marks bod for hver af besætningen, halft til kongen og halft til den fornærmede. — En halv marks bod til kongen

[1] Den riktige læsning af *M. L. VII. 43* er vistnok: Nú rænir maðr annan þjóðgötu, þá skal hann gjalda konungi hálfa mörk silfrs, svá ok hit sama, ef maðr rænir mann handráni, ok þeim fullrétti, er ræntr var . . . . Nú rænir maðr annan setrgötu eða rekstri þeim, er verit hefir at fornu fari, bœti til konungi hálfa mörk silfrs fyrir vegar-rán, ok hafi hinn götu sína sem aðr. — I overensstemmelse hermed må noten 3 i Forelæsn. over Retshist. I. S. 217 beriktiges.

foreskrives derimod, — foruden, som anført, for håndran og afspærring af veje, — i M. L. VII. 11 (G. L. 77) for nægtelse af at fravige utagen jord, samt i VII. 16 (G. L. 88) for at tage en jord i besiddelse, hvortil en anden var berettiget (jarðar-rán); i M. L. VII. 40 (G. L. 81) for ikke at fare af hjemhagen i betimelig tid (gras-rán) samt i M. L. VIII. 3 (G. L. 35) for nægtelse af at betale vitterlig gjæld. For ulovlig *selvtækt* var boden efter M. L. VIII. 1 uregelmæssigen sat til 3 ører. — I alle disse tilfælde tilkom den fornærmede såvel erstatning som fuld ret efter 6 mænds dom. — Nægtelse af at efterkomme lagtingets dom eller lagmandens orskurd (jfr. F. L. Indl. 16) bødedes efter M. L. I. 5 og 10 med 4 mark til kongen, og samme bod sætter M. L. I. 8 for dombrud i almindelighed, hvilket dog alene er at forstå om misgjerningssager, der drog útlegð efter sig, hvor dombruddet allerede ved Rb. 1164 (G. L. 32, F. L. V. 46) var belagt med 15 marks bod til kongen foruden 18 ører til domhaveren.[1]

III. Bedrageri (fox, flærð, fár, fals) omtales på mange steder i lovene, såsom: ulovlikt eller uhjemlet salg og fremlån (G. L. 48 og 49; M. L. VIII. 19); dobbelt pantsætning (G. L. 50; M. L. VIII. 20); svig under arveskifte (G. L. 123; M. L. V. 18); svig ved værgemål (F. L. IX. 23, 28, XI. 9; M. L. V. 3); svig i fuldmaktsforhold (F. L. XIV. 1 og 2; M. L. VI. 17 og VII. 26 og 7) m. fl. Det synes ikke i almindelighed at have medført særskilt bod; hvorimod den regelmæssige bod for retsfornægtelse selvfølgelig måtte komme til anvendelse, når bedrageren nægtede at oprette modparten hans tab (jfr. Forel. over Retshist. § 32). Af særskilte straffebud forekommer alene

---

[1] Jfr. *Hertzberg*, Den ældste norske Proces, S. 100 fgg.

G. L. 40, der sætter en bod af 3 mark til kongen for salg af falske varer (þat er fár sé í), men tillige antyder, at anden svig i handel alene medfører erstatningsansvar. — Det tilsvarende M. L. VIII. 10 sætter endog 8 ørtuger og 13 marks bod for salg af falske varer; med mindre sælgeren selv var bleven bedragen med tingen, i hvilket tilfælde boden var 5 mark, hvis han vidende solkte den til andre. — Underslåen og forvendelse af betroet gods betraktedes, som foran bemærket, som tyveri. — Mærkes må endelig M. L. VIII. 29, der sætter en bod af 1 mark for at benytte ujusteret mål eller vækt, såvelsom for uberettiget at forfærdige mål- eller væktredskaber.

§ 12.

Fortsættelse. 4, Ødelæggelse og beskadigelse og 5, ulovlig brug af andres ting.

IV. Angående *ødelæggelse og beskadigelse* af andres løse eller faste gods med eller uden ild indeholder vore gamle love en stor mængde bestemmelser af tildels meget speciel natur. Det sees, at man har tillakt forsætlig, hemmelig beskadigelse af anden mands løsøre, navnlig af hans husdyr, en særlig fornærmelig karakter; medens gjerningen intet strafansvar medførte, når forøveren strax tilstod den og erlagde fuld erstatning. Efter regelen synes de betydeligere beskadigelser på gods (*spellvirki*), som gjerningsmanden ikke vedgik, ligesåvel som fornærmelser på person, oprindelig at have været anseede som *fredløshedssag*, hvilket imidlertid, således som ovenfor om ærekrænkelser forklaret, i den virkelige brug er gået over til fuldrets bod til den fornærmede og bod til

kongen. Den siktede måtte værge sig med settered. — Ringere skadetilføjelse var derimod ubetinget *bødesag;* boden benævnes i Frostatingsloven avindsbod (öfundarbót), og udgjorde fjerdeparten af den fornærmedes personlige ret, men i Gulatingslagen *þokkabót* (velviljes-bod), og udgjorde et fast beløb af 6 ører (= en fjerdepart af haulds-ret), uden hensyn til stand, til den fornærmede, men intet til kongen; den siktede måtte værge sig med lyrittered. Se G. L. 96 og 139 jfr. 135; F. L. V. 21, X. 46, XV. 10, 11 og 13; B. R. 117. I de enkelte bestemmelser forekommer imidlertid megen uregelmæssighed, idet regelen krydses af forskjellige afvigende forskrifter, udentvivl af sednere oprindelse.

I en klasse for sig selv stod *mordbrand,* der var ubødesag (G. L. 98 jfr. 178; F. L. XV. 2 jfr. IV. 4); skjønt befrielseseden efter Gulatingsloven alene var settered, hvilket, som ovenfor bemærket, synes at tyde på, at også denne gjerning oprindelig alene har medført simpel fredløshed.[1] Efter begge love udfordres ikke, at noget menneske skal være indebrændt; men det er tilstrækkelikt, at der er sat ild på våningshus eller andet, der er således beliggende indengjerdes, at det er væntelikt, at hele gården brænder op. Dette er dog vistnok også en nyere bestemmelse. — Anden ildspåsættelse synes at have været betraktet som spildeværk, jfr. F. L. XIII. 13 og XV. 11 og 12.

Ildspåsættelse på sæterhus, smidje, jægerhytte eller andet desl. i *almenning* medførte efter F. L. XIV. 8,

---

[1] Usandsynlikt er det ikke, at opfatningen af spellvirki som fredløshedssag, uden nogen undtagelse for mordbrand, på samme måde som ærekrænkelse, i Gulatingslagen har vedligeholdt sig længst.

foruden erstatning og fuld ret til ejeren,[1] 15 marks bod til kongen, idet det er betraktet som et indgreb i kongens højhedsret. Forsætlig ildspåsættelse på anden mands *skov* medførte derimod efter F. L. XIII. 12, foruden erstatning og landnam (samt vistnok også avindsbod eller fuld ret) til ejeren, 3 marks bod til kongen. — Forsætlig ødelæggelse af anden mands sildevad medførte efter F. L. XV. 6 ligeledes, foruden erstatning og avindsbod til ejeren, 3 marks bod til kongen.

Særskilt fremhæves i alle de gamle love *lumsk, ondskabsfuld ødelæggelse eller mishandling af andenmands husdyr*. Ovenfor er nævnt, at Frostatings- og Eidsivatingslovene henførte drab af en mands hele besætning, eller mindst 3 stykker storfæ, til det kvalificerede boran. Ødelæggelse af kvæg i mindre udstrækning behandles derimod ikke som ran, men som en egen forbrydelse. Bestemmelser herom synes fornemmelig at have været indeholdte i den ældre Eidsivatingslov, hvor gjerningen benævnes *fjárfœling* (gl. L. II. S. 523), og som synes at have været kilden til M. L. VII. 37. Tilsvarende bestemmelser og samme navn findes også i den svenske Østgøtalov, Bygdab. 24, jfr. Vestgøtal., Retløseb. 8 (yngre kod. 17 og 18). Og disse bestemmelser har igjen så megen lighed med forskrifterne i F. L. X. 46 jfr. XI. 24 og 25, at det ikke er at betvivle, at også denne lov har betraktet gjerningen på samme måde, skjønt navnet fjárfœling ikke der forekommer, men er omskrevet med „spell á búfé manns". — Gulatingsloven synes at indbefatte gjerningen under spellvirki i almindelighed. — Da Eidsivatingsloven imidlertid kun er bevaret i et lidet

---

[1] ok bœti þó spellvirki hinum, er átti.

brudstykke, og de øvrige love gjennemgående bærer præg af sednere forandringer, bliver det neppe mulikt med fuld korrekthed at gjengive den gamle regel. Imidlertid må vistnok forudsætningen antages at have været, at gjerningsmanden har *fordulkt sin gjerning*,[1] og at den i andet fald blot medførte erstatning; vel er dette ikke udtrykkelig sakt i de ældre love, men det synes ligefrem at følge af, hvad der gjaldt om spellvirki, og det fremhæves såvel i de svenske love som i Magnus lagabøters landslov. Boden for fjárfœling var ifølge Eids. L. 3 mark til sædvanlig deling mellem kongen, bønderne og den fornærmede, hvortil udentvivl kom erstatning for dyrets værdi. Ifølge F. L. skulde derimod efter skadens betydenhed snart gives fuld erstatning og dertil avindsbod, snart erlægges en lovbestemt bod, hvori erstatningen synes at være indbefattet: Således for at skjære tagl af halen på anden mands hest 3 ører, toppen af hovedet 2 ører; men for at afhugge hele halen eller slå tænderne ud af munden på hesten fuld erstatning og avindsbod; for at hugge halen af andenmands fækreatur 1½ sølvvurderet øre (= 3 lovører) og avindsbod. — For at dræbe en mands *hund* bødedes efter hundens art: for en skjødehund 12 ører, mynde 6 ører, jakthund eller fæhund 4 ører,

---

[1] *Schlyter*, Glossarium til Sveriges gl. Lagar S. 205, udleder ordet fjárfœling af verbet *fela*, skjule, og herfor taler unæktelig også ordene i det citerede sted af Østgøtaloven i slutn.: „Nu dræpær man fæ mans ok bær i fjalstær, han heitir fæ-fyllingær“. Ser man imidlertid hen til de i lovstederne med en mærkelig overensstemmelse opregnede handlinger, bliver der spørgsmål, om ikke ordet rettere udledes af verb. *fœla*, håne, behandle på en beskjæmmende måde, jfr. Postola Sögur, Chr.a 1874 s. 146, l. 35, Alexanders saga, Chr.a 1848 s. 22, l. 1; Karlam. s. Chr.a 1860 s. 98, l. 23; Strengleikar, Chr.a 1850 s. 31, l. 22 og s. 43, l. 11.

gårdshund 1 øre. — For at dræbe en mands *falk* bødedes 4 ører sølvvurderet, men, hvis man dræpte den på dens herres hånd, en mark sølvvurderet og dertil avindsbod. — At slå en anden mands *hest*, medens den stod bunden, bødedes efter F. L. X. 41 med 1 øre; men slog man hesten, medens nogen red på den, henholdsvis med 4 eller 6 ører. — At slå en hest under hestekamp bødedes med avindsbod til dens ejer. Slap man en fremmed hest løs uden tilladelse, skulde man bøde 3 ører til ejeren og stod i alt til ansvar for hesten. — Drab på anden mands *træl* medførte ligeledes efter F. L. IV. 56 fuld erstatning og avindsbod til herren. G. L. 182 taler alene om erstatning for trællens værdi; da imidlertid G. L. 215 foreskriver de almindelige bøder for sår, tilføjede anden mands træl, er det antageligt, at drab har måttet bødes med fuld ret til herren, jfr. ovf. S. 30.

Hvis en lejlænding ved sin fraflyttelse fra gården sønderbrød og bortførte noget af bygningen *(húsbrot)*, fastsatte G. L. 75 en bod af 3 mark til jorddrotten.

Bøder *til kongen* for skade på gods foreskrives alene udtrykkelig i F. L. XIII. 12 (jfr. XIV. 8) for ildspåsættelse på skov og i XV. 6 for ødelæggelse af sildevad, hvor boden i begge tilfælde er 3 mark, og samme bod foreskrives i Eidsivatingsloven for fjárføling. Men det synes ikke at kunne betvivles, at bod til kongen er underforstået i alle tilfælde, hvor gjerningen i lovene er betegnet som fredløshedssag (d. e. fuldrets-skade), altså for al forsætlig skadetilføjelse til ½ marks beløb eller mere, som gjerningsmanden ikke vedgik (spellvirki). Den offentlige bods størrelse synes at have været i Frostatingslagen 3 mark og i Gulatingslagen 12 ører.

Anstifteren af mordbrand eller anden skadetilføjelse på gods måtte bøde den halve skade; men, som det synes, intet til kongen, G. L. 98; F. L. IV. 37. Det samme gjaldt efter F. L. IV. 36 om skadetilføjelse af *umyndige*. — Befrielseseden var for anstifteren lyrittered, hvor gjerningsmanden skulde fri sig med settered, og ed uden edshjælpere, hvor gjerningsmanden skulde aflægge lyrittered.

Den nyere lov har kjendelig villet bibeholde den tidligere ordning, alene med forandring af bødesatserne og tilføjelse af flere særskilte bestemmelser, navnlig i landboretten, hvilke sandsynligvis tildels hidrører fra tapte kilder. Men den uregelmæssighed, der, som oven bemærket, i tidens løb havde gjort sig gjældende i de ældre loves regler, måtte naturligvis end mere komme tilsyne og forstyrre sammenhængen i den nye lov. Hertil kommer, at den nye lovs regel om de private bøders ansættelse, på samme måde som erstatningen, ved skjøn, nødvendigvis måtte bidrage til at udviske den praktiske forskjel mellem de forskjellige *arter* af forbrydelsen, hvoraf følgen igjen er bleven, at de forskjellige håndskrifter af loven netop i dette stykke varierer så meget, at den rette autentiske text på mange steder ikke med sikkerhed lader sig påvise. Navnlig er det umulikt at sige, hvorvidt det oprindelig har været lovens mening, at avindsboden, i lighed med den personlige ret, skulde være gjenstand for bestemmelse ved domsmændenes skjøn, eller om loven, i lighed med den ældre Gulatingslov, har villet have den fastsat til et uforanderlikt beløb af 6 ører for alle tilfælde.

Den gamle forskjel, efter som gjerningsmanden vedgik eller dulkte sin gjerning, er ikke bibeholdt i den nye lov uden alene i tilfælde af fjárfœling. Derimod skjelner

M. L. VIII. 27,[1] B. L. 20 (hvilken sidste åbenbart indeholder den riktige text, jfr. M. L. VII. 36) på samme måde som de ældre love, efter som skaden opgår til et beløb af en halv mark eller er ringere. Det første, der her benævnes *fuldrets-skade*, bødedes med fuld ret, det andet med avindsbod til den fornærmede, samt i begge tilfælde fuld erstatning. — Bøder til *kongen* foreskrives kun i nogle af de grovere tilfælde, og deres størrelse er i regelen 1 mark.

Særskilt omhandler M. L. VII. 17 drab af andenmands øg for plog eller harv i ånnetiden, hvilket, foruden erstatning og avindsbod til den fornærmede, medførte 5 marks bod til kongen; hvorimod ødelæggelse af plog eller harv, skoklef, sæletøj eller desl. alene medførte erstatning og avindsbod til den fornærmede, men, som det synes, ingen bod til kongen. — Stjal nogen jærnet af andenmands plog, skulde han give tredobbelt erstatning og bøde avindsbod til den fornærmede samt 2 mark til kongen. Tyveri af sæletøj eller andet plogredskab betraktedes derimod som hvinske og medførte ligeledes tredobbelt erstatning.

For nedbryden eller ødelæggelse af andenmands lovlige fiske-indretninger fastsætter M. L. VII. 48, hvis det er laxegård, en bod for høvedsmanden af 1 mark til kongen „fyrir lögbrot“ og 1 mark til ejeren „í öfundarbót“,

---

[1] Hvervitna þar, sem menn gera mönnum fjárskaða með heipt eða öfund, bœti sá fullrétti, er gerir, ok skaða, sem 6 skynsamir menn meta, lögliga til nefndir af dómaranum, ef vitni eru til. Þat er alt fullréttis-skaði, er menn meta til hálfrar merkr silfrs; en ef minni er, þá er öfundarbót eptir laga-dómi þeim, er skaði er gerr. Nú dylr hann, ok eru eigi vitni til, syni með lýrittar-eiði, en settar-eiði fyrir fullréttis-skaða; en ef eiðar fallast, gjaldi slikt, sem áðr var mælt.

og for hver af deltagerne ½ mark til hver, samt fuld erstatning for skaden. — Ødelæggelse af åle- og ørredgårde bødedes med ½ mark til kongen og ½ mark til ejeren foruden erstatning for skaden. — For at rive andres sildevad istykker eller forsætlig at forstyrre notkast sætter M. L. VII. 51 en bod af 1 mark til kongen samt erstatning og fuld ret til den fornærmede; for mindre beskadigelser såvelsom forstyrrelse af garnfiske skulde derimod ikke bødes til kongen, men kun erlægges fuld erstatning og avindsbod til den forurettede. At borttage eller ødelægge anden mands årer, tiljer, øsekar eller andet redskab under sildfisket belægges i M. L. VII. 50 ligeledes med avindsbod og fuld erstatning; men skede det i ejerens nærværelse, måtte gjerningsmanden, foruden erstatning, bøde fuld ret til ejeren og ½ mark sølv (ransbod) til kongen. — At borttage eller nedhugge andenmands lovlige gildre bødedes efter M. L. VII. 58 med ½ mark til kongen samt avindsbod og fuld erstatning til ejeren; men at tage det fangne dyr af gildret betraktedes som tyveri og medførte 1 marks bod til kongen og tvigjæld til gildrets ejer. — Samtlige disse bødebestemmelser synes at være nye i denne lov.

Efter M. L. VII. 28 var *mordbrand*, hvortil loven henfører forsætlig ildspåsættelse på hus, lade, sæter, saltkogerhus eller skib, ligesom tidligere, ubødesag, d. e. medførte livsstraf; af gjerningsmandens gods skulde udredes dobbelt erstatning og fuld ret til den skadelidende (nogle håndskrifter tilføjer endvidere 6 ører i avindsbod; men dette er åbenbar uriktikt), og resten tilfalde kongen. — *Anstifteren* skulde udrede enkelt erstatning til den skadelidende, uden at der tales om nogen bod til kongen for hans vedkommende; men den har vistnok været be-

stemt arbitrært. Ildspåsættelse på vedstabel, gjerdefang, tømmer, tækningsved, grinder, slæde eller andet bohave, „som man heller vil have end undvære“, medførte 1 marks bod til kongen og dobbelt erstatning samt avindsbod til den forurettede (kilde til Lovb. 6—19—1, 6 og 8). — Ildspåsættelse på sæter m. v. i almenning bødedes efter M. L. VII. 62 med 5 (var. 3, 4) mark til kongen, samt erstatning og avindsbod til den skadelidende (kilde til Lovb. 6—19—7). — Nogen særskilt bestemmelse om ildspåsættelse på anden mands *skov* (svarende til F. L. XIII. 12) findes ikke i den nye lov.

Om *ødelæggelse af anden mans husdyr* handler M. L. VII. 37 jfr. 36, hvoraf, som før bemærket, det første lovsted udentvivl er taget af den ældre Eidsivatingslov, medens det sidste er taget af F. L. X. 46. — Vedgik gjerningsmanden sin gjerning, skulde han alene give fuld erstatning; tillægget: „aldrigi gengr fenaðr sér til úgildis“ viser, at forudsætningen i dette tilfælde har været, at det dræpte dyr er kommet ind på fremmed mark. Dulkte han derimod gjerningen, og det enten var storfæ, eller et gjødsvin til mindst ½ marks værdi, eller mindst 4 stykker småfæ (sauder, svin eller geder), som var dræpte eller mishandlede således, at de ikke kunde gå hjem, da var det *fjárfœling* og bødedes med 1 mark sølv, halft til kongen og halft til ejeren, foruden fuld erstatning til denne. Kunde dyret derimod gå hjem, eller var det et mindre antal småfæ end 4, som var dræpt, medførte det alene erstatning og avindsbod, hvilken sidste halft tilfaldt kongen, halft dyrets ejer. Den uregelmæssige fordeling af bøderne i dette tilfælde skyldes vistnok en ukritisk benyttelse af kilden. — Slag eller sår af husdyr, som helbrededes, medførte alene skadeserstatning og ikke

bøder. For øjet, horn eller halen af et nød skulde erlægges en øre, men for øjet på en hest fjerdeparten af dyrets værdi. At hugge halen af en hest, således at noget af rumpestjerten fulkte med, ansåes som fjárfœling og bødedes med 1 mark, halft til kongen og halft til ejeren foruden erstatning; men huggede han blot halen af eller skar tagl af hesten, bødedes blot ½ mark, halft til kongen og halft til ejeren. Skar nogen hår af anden mands nød indtil 3 stykker, bødedes 1 øre til kongen og 1 øre til ejeren; men skar han hår af 4 eller flere nød, bødedes 1 mark som for fjárfœling. — At hidse heste sammen til at slåes, uden ejerens tilladelse, medførte erstatning for den deraf følgende skade, samt, hvis denne opgik til ½ marks værd, fuld ret, og hvis den var ringere, avindsbod til ejeren efter den almindelige regel. Det samme gjaldt, hvis nogen slog en hest under hestekampen. Slap man en anden mands hest løs uden tilladelse, skulde man bøde (avindsbod eller fuld ret) til ejeren og erstatte den skade, hesten anrettede eller selv tog.

Videre mærkes M. L. VII. 34, der sætter en bod af 1 mark til ejeren for at ride eller gå over hans ager eller eng, og for at nedbryde anden mands gjerde 2 ører for hvert nedbrudt led; men var gjerdet nedbrudt i en strækning af over 10 favne, var det bálka-brot og bødedes med 1 mark til ejeren, foruden erstatning; jfr. VII. 13. Ligeledes sætter M. L. VII. 43 en marks bod til ejeren, foruden erstatning, for at nedbryde bro på alfar vej. På begge steder findes enkelte varianter, som vil have boden delt mellem den fornærmede og kongen, hvilket sandsynligvis hidrører fra den ældre Eidsivatingslov. For lejlændingen, som nedbrød og bortførte noget af bygningen på den lejede gård, sætter ligeledes M. L. VII. 10 en bod

af 1 mark (for husbrud), halft til kongen og halft til ejeren, samt erstatning; enkelte håndskrifter tillægger imidlertid også her ejeren den hele bod. — Endvidere foreskriver M. L. VII. 48 en marks bod til de forurettede for at gjerde tvert over elv.

Om *påsejling* og sammenstød mellem skibe indeholder M. L. VIII. 26 alene den korte forskrift, at skaden skal erstattes, med mindre de skadelidte havde roet foran de andres stevn, jfr. G. L. 144 og 174. — Udførlige forskrifter herom indeholdes derimod i B. L. IX. 15, 17 og 18. Den, der enten forsætlig ødelagde skib eller redskab, eller sejlede på et andet skib, eller forsømte at minke sejl i trangt farvand, og derved forvoldte sammenstød, skulde erstatte skaden såvel på skib som på ladning og erlægge avindsbod, hvilken deles mellem skipperen og den øvrige besætning. Det samme gjældte, hvor flere skibe sejlede i følge og under krydsning det, der sejlede yderst, ikke vilde vige af for det, der havde landet i læ, og derved forvoldte dettes stranding.[1] Hvis i sådant tilfælde dette skib, for at undgå selv at strande, sejler på det andet, som ligger til luvart, skulde intet bødes for

[1] *B. L. IX. 17.* Nú ef menn sigla með landi fram í samfloti, þá skulu þeir vægja, er ytri sigla, svá at eigi bægi þeim á land, er innstr sigla. En ef menn beita þrábeiting, ok siglir hinn á veðr þeim, ok bægir hónum at bergi eða boða eða at nesi, ok lestir hann skip sitt fyrir þá sök, eða brýtr í spón, þá bœti þeir spell, er hánum bægðu af leið, svá sem skynsamir menn meta, ok öfundarbót á ofan eptir lagadómi. En ef menn beita þrábeiting, ok ber þá at boðum, er á lé sigla, ok vill hann heldr á þá sigla en í boða brjóta; nú ef skip brotnar eða reiði slitnar þeim, er á veðr sigldu ok eigi vildu vægja, þá koma þar engar bœtr fyrir, því at þeim er öllum nauðsyn. Nú sigla menn til mjóra sunda með samfloti miklu, þá skulu þeir sigling minka, er siðarr fara, þar hverr sem staðinn er, svá at engum standi fartalmi af. Minka skal sigling með halsan ok hefla skurð, en helðr niðr leggja en á aðra sigla.

den skade, som derved tilføjedes dette. — Der var tillige foreskrevet særskilte, faste bøder for hver enkelt ødelakt eller beskadiget del af skib eller redskab, hvorved det dog er tvivlsomt, om disse er ment tillige at indeslutte erstatningen, eller at skulle være selvstændige tillæg til avindsboden; det første synes antagelikt. Skede sammenstødet af våde, bortfaldt avindsboden; hvorimod skaden, som det synes, ligefuldt måtte erstattes. Led begge skibe skade, måtte vel i dette tilfælde en fordeling af skaden finde sted.

Uaktsom beskadigelse af andres ting med eller uden ild medførte aldrig andet ansvar end erstatning for den anrettede skade, se G. L. 99; F. L. XIII. 12 og M. L. VII. 27. Om uaktsom omgang med ild og lys i *byerne* og derved foranlediget ildsvåde indeholdt B. L. VI. 9 og 10, jfr. B. R. 130 og 131, temmelig detaljerede politiforskrifter (jfr. 1 R. IV. S. 366—367).

Chr. IV. L. har gjennemgående optaget landslovens bestemmelser; men i bødesatserne er der, som følge af afvigelserne i de forskjellige håndskrifter af den benyttede kilde, end større uregelmæssigheder end i landsloven.

V. Af *ulovlikt brug* af anden mands ting nævner de gamle love uberettiget benyttelse af en andens træl, hest, skib, båd eller skider, såvelsom brug af den lånte ting længere end tilladt, og omvendt, at ejeren tager tingen fra låntageren før den aftalte tid. — G. L. 92 jfr. 71 slutn. skjelner, efter som gjerningsmanden på ejerens opfordring strax erklærer sig villig til at bøde, i hvilket tilfælde boden *(áfang)* er 1½ øre til ejeren, uden hensyn til stand, — eller han vægrer sig derfor, i hvilket tilfælde boden fordobles, hvorhos angj. desuden falder i ransbod (12 ører) til kongen. For at tage nogens skib

skulde høvdingen bøde 3 mark; for mindre farkoster 1½ øre for hver tofte. — F. L. X. 41—45 jfr. XIII. 10 benævner gjerningen *fornæmi* og skjelner mellem, om gjerningsmanden tager tingen, medens ejeren selv har den i brug, og således sætter ham i forlegenhed, i hvilket tilfælde loven foreskriver avindsbod, — eller bemæktigelsen sker under andre omstændigheder, da der alene skal bødes åfang, hvilket her sættes til 2 ører. — Kongen skulde hverken tage eller give åfang.

M. L. VII. 39 jfr. VIII. 27, B. L. 20 (der har den riktigere text) behandler de samme tilfælde som de ældre love, men på en forvirret måde, så at det bliver uklart, hvorvidt meningen har været at bibeholde den ældre Frostatingslovs faste åfangsbod, 2 ører, eller at overlade bodens bestemmelse til domsmændenes skjøn i hvert enkelt tilfælde.[1] — For at bruge den lånte ting længere,

---

[1] *M. L. VII. 39:* Nú skal engi lán hafa lengr en lét var; en ef hann hefir lengr, þá er hann sekr mörk silfrs við eiganda, ef sá krefr, er á, þat heitir fornæmi, nema löglig nauðsyn banni.... En ef maðr tekr grip manns úléðan, hest eða skip, hvárt sem skip er meira eða minna, eyk eða aðra hluti þvílika, bœti eptir laga-dómi þeim, er tekit var fyrir, eptir atvíkum, hvat nauðsyn til dró þann, er tók, eða hver öfund þeim var í ger, eða hverr skaði þeim var ger, er tekit var fyrir, eða hvat manni sá er, er tekit var fyrir; bœti skaða-bót, sem 6 skynsamir men meta hánum, ok svá konungdóminum, ef þá atvík eru á. En ef maðr tekr skip manns, þá skal hann einni sök fyrir svara, fyrir sik ok úmaga sína. — *VIII. 27:* Nú lér maðr manni skip sitt eða hross, ok vill sá hafa at þörf sinni, er lét var, en hinn ferr til, er léði, ok tekr af hánum lánit, þá gjaldi hann tvá aura silfrs at áfangi, er átti skip eða hross. En ef hinn hefir lengr, en lét var, þá gjaldi hann áfang, tvá aura silfrs, þeim er skip eða hross á. — Denne bødesats synes iøvrikt nærmest at være dannet efter Gulatingslovens *þokkabót* (divideret med 3). Under denne benævnelse sammenblandes åfanget længer nede i lovstedet i flere håndskrifter med *avindsboden* for beskadigelser.

end tilladt, foreskriver VII. 39 en marks bod til ejeren „hvis denne gjør påstand derpå"; hvorimod, VIII. 27, B. L. 20, såvel herfor som for at tage den lånte ting fra låntageren før den aftalte tid, sætter 2 øres bod. For anden ulovlig benyttelse af anden mands ting siger VII. 39, at der skal bødes til ejermanden, og efter omstændighederne tillige til kongen, efter 6 mænds dom, hvorved skal tages i betraktning, såvel hvilket behov der har foranlediget benyttelsen, som beskaffenheden af den fornærmelse eller den skade, ejeren derved er tilføjet, samt ejerens stilling i samfundet. Derhos skulde brugeren give erstatning og stod i ethvert tilfælde til ubetinget ansvar for tingen. — For ulovlig at tage færgen ved et offentlikt færgested sætter M. L. VII. 47 en bod af 1 mark til deling mellem kongen og færgemanden.

Chr. IV. L. har ganske fulkt landsloven; boden for ejeren, der tager den lånte ting fra låntageren før den aftalte tid, er her sat til 1 mark, og for låntageren, som beholder den lånte ting længere end aftalt, på det ene sted til 1 mark og på det andet sted til ½ mark.

Med hensyn til *fast gods* gjorde de gamle love ingen væsenlig forskjel mellem beskadigelse og ulovlig benyttelse, uden forsåvidt bygninger o. dl. angik, hvis ødelæggelse eller beskadigelse med eller uden ild ovenfor er omhandlet, ligesom F. L. XV. 13 også henfører den i rent skadegjørende hensikt foretagne nedslåen af anden mands ager til spellvirki (fuldrets-skade). Ellers medførte enhver skadetilføjelse på anden mands grund, såvelsom ulovlig brug af grunden eller tilegnelse af jordens frembringelser, regelmæssig en efter ejerens stand afpasset

bod, *landnám*, hvilken i Gulatingslagen udgjorde en ottendedel af ejerens personlige ret, og i Frostatingslagen en fjerdedel (altså lig avindsboden),[1] uden at det kom i betraktning, hvorvidt brugen havde en mere eller mindre beskadigende karakter; kun i tilfælde af forsætlig ildspåsættelse på skov eller avling, gjerder eller sæter o. dl., der ikke regnedes som mordbrand, foreskriver F. L. XIII. 12 og 13 såvel avindsbod som landnam. Iøvrikt medførte ulovlig skovhugst (G. L. 91; F. L. XIII. 10 og 11; M. L. VII. 21 og 22, Chr. IV. L. 19 og 20), ulovlig græsning og høslåt (G. L. 81; F. L. XIII. 17, 19 og 20 jfr. 23; M. L. VII. 18 og 42, Chr. IV. L. 16 og 39) såvelsom den blotte uhjemlede brug af jorden og høstning af dens afgrøde (G. L. 77; F. L. XIII. 17; M. L. VII. 11 jfr. Chr. IV. L. 10) alene landnam.[2] Det samme gjaldt, hvis lejlændingen ved sin fraflyttelse fra gården medtog andet end, hvad han havde ret til (G. L. 75; F. L. XIII. 1 og 2; M. L. VII. 10 og 13, Chr. IV. L. 9 og 12), såvelsom for ulovlig at fange falk på anden mands grund (G. L. 75; F. L. XIII. 5; M. L. VII. 52, Chr. IV. L. 49), ulovlikt

---

[1] Se Forelæsn. over Retshist. I. S. 82—83.

[2] *G. L. 91:* Nú á leysingi at taka at landnámi, ef hann á jörð, skattsvaran eyri innangarðs, en sonr hans eyri, bóndi hálfan annan eyri, hauldmaðr þrjá aura, lendrmaðr 6 aura, jarl 12 aura, konungr þrjár merkr. Innangarðs á hverr, sem nú hefi ek talt; hálfu minna eigu menn útangarðs. Eykst landnám at hálfu, ef fyrirboðit er, ok ránbaug konungi. Nú skal landnám taka at úskiptri jörðu allir menn eitt, taka at þeim, er beztr er í jörðu þeirri; taka at konungi, ef hann á í. En ef jörðu er óðals-skipti skipt, þá tekr fullt landnám hverr at sínum hluta Nú ferr maðr í mörk annars fyrir útan leyfi þess, er á, ok vinnr í, þá skal hann landnámi fyrir bœta . . . . . Hvervitna sem maðr hittir áverka í mörku sinni, þá skal hann taka brótt at úseku. Nú ef maðr hittir net í látri sínum ok sel í, þá á hann net ok svá sel, til hinn leysir landnámi net út.

gildre (G. L. 93, jfr. F. L. XIII. 7; M. L. VII. 58, Chr. IV. L. 56), ulovlikt fiskeri i ferskvand, samt at lede vand ud af sit rette løb (G. L. 85, jfr. F. L. XIII. 9; M. L. VII. 48, Chr. IV. L. 44), ulovlig opgravning af anden mands jord (F. F. XVI. 1 slutn.; M. L. VI. 16, Chr. IV. L. 11) m. v. — Jord- og skovbrugets daværende lave standpunkt har vistnok også bevirket, at man ikke let har tænkt sig en blivende skadetilføjelse på fast ejendom mulig uden ved ild eller nedbrydelse af bygninger, og, i forbindelse med det udbredte jordfællesskab, bidraget til, at man på den ene side har bedømt indgreb i grundejerens ret, sålænge intet lovlikt forbud var nedlakt, temmelig mildt; men på den anden side fundet det så meget mere fornødent at værne om ejendomsretten ved at forbinde alle, selv de i sig selv mindst strafbare indgreb med en bod, hvilken på denne måde lige så meget får karakteren af et anerkjendelsestegn på ejendomsretten, som af en fyldestgjørelse for krænkelse af denne. Et ganske træffende udtryk for denne opfatning finder man i F. L. XV. 5; M. L. VII. 49, Chr. IV. L. 45, hvor grundejeren, i tilfælde af, at sildfiskere har ladet sin sild blive liggende længere end tilladt, gives valget mellem landnam og den gjenliggende sild; lignende bestemmelse indeholder G. L. 149, jfr. M. L. VII. 64, Chr. IV. L. 61, for det tilfælde, at man førte funden hval op på anden mands strand. Hvis sildfiskerne under fisket gjør anden skade på grunden, indtræder plikten at bøde landnam først, hvis disse vægrer sig for at erstatte skaden efter 6 mænds skjøn; hvis derimod fiskerne opbrænder gjerder eller andet bohave, skal de bøde landnam, selv om de er villige til at give erstatning.

Var jorden lovfæstet, eller lovlikt forbud nedlakt mod

den stedfundne brug, fordobledes landnamet, hvorhos da endvidere måtte erlægges ransbod (12 ører) til kongen. — For brug udengjerdes skulde efter Gulatingsloven alene bødes halft landnam; men Frostatingsloven og den nyere landslov gjør ingen sådan forskjel.

Lå jorden i fællig mellem flere ejere, skulde de alle tilsammen have landnam, hvilket beregnedes efter den bedste mands ret og deltes lige mellem dem alle, uden at det kom i betraktning, at en enkelt af dem for øjeblikket havde den del af jorden, hvorpå åværket var gjort, i brug, og således igrunden var den eneste skadelidende. Var derimod jorden odelskiftet mellem dem, tog hver landnam for sin del overensstemmende med sin egen ret. — Havde nogen af samejerne givet tilladelse til den stedfundne brug, men de andre ikke, måtte der ligefuldt bødes fuldt *landnam* til disse i forhold til deres stand; men *erstatning* skulde selvfølgelig kun svares i forhold til deres andel i jorden, som ikke havde givet tilladelse.[1]

Landnamsboden tilfaldt efter F. L. XIII. 17; M. L. VII. 58 beg. m. fl. jordens *ejer*, selv om en anden havde jorden i brug og således egentlig var den skadelidende. Dog tilkom ombudsmanden efter F. L. XIV. 1, M. L. VII. 26, halvparten af de landnamsbøder, han på jorddrottens vegne indtalte. For åværk på *veitslejord* tilfaldt landnamet efter G. L. 101 halft besidderen, hvis han påtalte det, og halft kongen; men i andet fald kongen alene. Efter G. L. 75 skulde erstatningen for åværk på bortfæstet jord tilfalde lejlændingen indtil et beløb af ½ mark, hvis han anmeldte det for sin jorddrot; men fortaug han det, skulde såvel den hele erstatning som boden tilfalde jorddrotten. — Bestemmelsen i M. L. VII. 49: at

[1] Se Forelæsn. over Retshist. I. S. 225—226.

„såvel landnam som skadeserstatningen skal skiftes mellem jorddrotten og lejlændingen, eftersom lovbogen foran bestemmer i landslejebolken“, må bero på en fejltagelse; idet den her tilsiktede bestemmelse intetsteds findes.

Medens landnamsboden i de ældre love var uforanderlig bestemt, på samme måde som den personlige ret, i forhold til jorddrottens stand, er denne ifølge M. L. VII. 20 jfr. 21 alene sat som en begrænsning af dens maximum, idet boden ifølge den nye lov skal være lig med skadegjælden indtil en efter den fornærmede jorddrots stand forskjellig grænse, jfr. Chr. IV. L. VI. 19 og Chr. V. Lovb. 1—22—17. — Den nye lov foreskriver heller ikke for det tilfælde, at lovfæstelse er gået forud, nogen forening af ransbod til kongen med det fordoblede landnam til grundejeren. Vistnok foreskriver M. L. VII. 16 ligesom sin kilde, G. L. 88, ransbod (for jarðar-rán), hvis nogen fremmed mod odelsmandens forbud tog en jord i besiddelse, som denne var fortrinsberettiget til at få bygslet, — og ligeledes M. L. VII. 40, hvis nogen opsidder forsømmer at drage til sæters i betimelig tid (gras-rán). Men intet af disse tilfælde hører hid; ti odelsmanden er ikke ejer af jorden, hvorfor heller ingen landnamsbod for dette tilfælde er foreskreven; og i det sidste tilfælde har M. L. ophævet den i kilden (G. L. 81) fastsatte landnamsbod. Heller ikke var forbudet her nogen sand lovfæstning, men blot en almindelig protest; jfr. Ugebl. f. Lovk. m. m. II. S. 361.

§ 13.

Offentlige forbrydelser.

De forbrydelser, der umiddelbart var rettede mod det hele samfund, betraktedes vistnok på samme måde

som de, der var rettede mod det enkelte medlem, som fornærmelser, og henføres ligesom disse enten til ubødesagernes, fredløshedssagernes eller bødesagernes klasse. Men det var en selvfølge, at her i virkeligheden aldrig kunde blive tale om, at den skyldiges villighed eller uvillighed skulde afgjøre, hvorvidt han fik beholde sin fred, eller ikke, eller om nogen underhandling mellem samfundet og det enkelte brødige medlem For så vidt brøden overhovedet kan forsones med bøder, indtræder disse umiddelbart i kraft af selve loven, og hvor fredløshed i enkelte tilfælde indtræder på grund af den skyldiges undladelse af at byde bod, (se især G. L. 314 og F. L. IV. 62, VII. 25), er det sande forhold, at undladelsen af at falde tilfode i sådanne tilfælde vidner om en fortsat trods, der udelukker den mildere bedømmelse af hans gjerning, så at dennes oprindelige karakter af ubødesag kommer tilsyne. — I andre tilfælde blev boden umiddelbart inddreven ved atfør, og det vistnok også i tilfælde, hvor loven selv betegner gjerningen som „fredløshedssag“, idet derved i virkeligheden menes 40 marks bod.

I. Blandt de offentlige forbrydelser mærkes først *landsforræderi* (landrád, ef maðr ræðr lönd ok þegna undan konungi), hvilket loven kalder „det største nidingsværk“ og var ubødesag, G. L. 132 jfr. 312; F. L. IV. 4[1] og XV. 1; M. L. IV. 3. — Lige med landråd stillede de ældre love *hærfærd mod landet*, når man ikke forud havde opsakt freden, og selv da var det efter G. L. 314 ubødeværk, når nogen herjede i den samme fjord, hvorfra

[1] þat er niðingsverk hit mesta, ef maðr ræðr lönd ok þegna undan konungi . . . þat er annat niðingsverk, ef maðr hleypst út í úfriði ok herjar í land aptr, ok hefir eigi sagt friði aptr; allir eru jafnútlagir, er í þeirri ferð eru.

han var dragen ud. Vikinger, som herjede indenlands, efter at have opsakt freden, var vistnok også fredløse, „men ikke nidinger“, og havde adgang til at få sin fred igjen ved at erstatte de røvede deres tab og bøde til kongen: høvdingen 40 mark og hver af hans ledsagere 3 mark sølv. Hvo der kjøpte røvet gods af vikingerne, var ligeledes brødig 3 mark, G. L. 314; F. L. VII. 25. — Ifølge M. L. III. 16 og 17 er alt røveri med væbnet hånd ubødesag for alle deltagerne, jfr. dog VIII. 1, der ligesom G. L. 142 åbner røverne adgang til at få beholde sin fred mod at føre det røvede tilbage og bøde 10 mark til kongen. — Disse forbrydelser stod iøvrikt i nært sammenhæng med de ovenfor S. 61—62 omhandlede private forbrydelser boran, buhögg, ulovlikt strandhug, samt atfør af de kongelige ombudsmænd, hvorfor straffen i det hele er den samme. I den almindelige opfatning gjorde det i ældre tider vistnok heller ingen væsenlig forskjel, enten anfaldet var en overskridelse af offentlig myndighed, eller alene ytring af enkeltmands voldsomhed, lige så lidt som, om det var rettet imod en hel landsdel eller alene mod en eller flere medborgere; i første tilfælde betraktedes kongen, i sidste fald den enkelte overfaldne mand som den umiddelbart fornærmede part; men gjerningen i sig selv forblev den samme. Og kongen selv var lige ansvar undergiven for brud på samfundets fred som undersåtterne, se især F. L. IV. 50—52.[1]

Til sikkerhed mod sådan ufred var enhver, som

[1] Engi maðr skal atför at öðrum gera, hvárki konungr né annarr maðr. En ef konungr gerir, þá skal ör skera ok fara láta fylki öll innan, ok fara at hánum ok drepa hann, ef taka má; en ef hann kemst undan, þá skal hann aldrigi koma í land aptr. En hverr, er eigi vill fara at hánum, skal gjalda merkr þrjár, ok svá ef ör þá fellir.

byggede noget langskib i landet, forpliktet til på den kongelige ombudsmands opfordring at gjøre rede for dets bestemmelse, og i andet fald stille borgen for sin fredelige hensikt. Næktede han dette, skulde ombudsmanden efter G. L. 314 og M. L. III. 18 forhugge hans skib, og hvis denne forsømte det, pålå dette heredets bønder, under en bod (þoptu-gjald) i forsømmelsestilfælde, hvis det viste sig, at skibet virkelig blev anvendt til hærfærd mod landet.

II. Som majestætsforbrydelse betraktedes også *overtrædelse af kongens bann*, d. e. forbud mod at forlade landet eller udføre levnedsmidler af landet eller fylket. At forlade landet straffedes med en bod af 40 mark for skibshøvedsmanden og 3 mark for hver af det øvrige mandskab; ulovlig vareførsel straffedes med en bod af 3 mark for hver deltager.[1] Lagde nogen kongelig ombudsmand eller andre, uden kongelig bemyndigelse, bann fylkerne imellem, medførte det ligeledes 40 marks bod (G. L. 313; F. L. VII. 27 og V. 43). — Efter M. L. VIII. 25 medførte ulovlig bortrejse mod kongelikt bann 8 ørtuger og 13 marks bod for høvedsmanden og 1 marks bod for hver af det øvrige mandskab; ligeledes 1 marks bod for at forlade byen imod kongens forbud. Ulovlig påbydelse af bann straffedes med 8 ørtuger og 13 marks bod.

III. Til offentlige forbrydelser regnedes det også at *bistå fredløs mand.* Oprindelig har dette vistnok altid været anseet som et selvstændikt angreb på retsordenen, altså som fredløshedssag; men, ligesom gjerningsmanden selv havde udsikt til, udenfor de groveste tilfælde, at vinde sin fred tilbage mod at erlægge bod, således blev også straffen for at hjælpe ham i hans fredløshed den almindelige bod for brud på samfundets fred. F. L.

[1] því at engi maðr skal á annars manns vöru sekjast, F. L. VII. 27.

VI. 9 og 41 udtaler ligefrem lovens grundsætning, idet der siges, at „hvo som føder eller huser, flytter eller fører fredløs mand, er undergiven samme fredløshed som denne selv“, og det samme siger F. L. III. 23 og J. K. R. 61 om den, der understøtter eller blot er sammen med nogen, som er gjort fredløs for kristendomsbrud, efter at biskoppens ombudsmand har lyst hans fredløshed til tinge. Den virkelige regel indeholdes vistnok i G. L. 152, 153, 162, 171, 189, 202 og 207, hvorefter enhver direkte bistand, ydet fredløs mand, såsom at befordre hans flukt eller give ham tilhold, medførte 40 marks bod til kongen; medens der for at bringe ham føde i hans tilholdssted i skoven, såvelsom for at handle med ham, var sat en bod af 3 mark (jfr. G. L. 140 og F. L. III. 23), og for blot at være sammen med ham (vera vistum með hánum) 12 ørers bod. Kun hustruen måtte efter G. L. 203 sagesløs føde sin fredløse mand i 5 døgn. B. R. 101 sætter 3 marks bod for at huse fredløs mand, æde og drikke med ham; men for med makt at befri den anholdte forbryder sætter B. R. 13 og 43 fyrgetyve marks bod, jfr. F. L. IV. 10. — Hvorvidt fredløsheden var bleven formelig *idømt*, eller, — som i ubødesager og i tilfælde af voldsomheder på tinge eller i offentlig forsamling, — var indtrådt umiddelbart ved gjerningen, kom ikke i betraktning, uden for så vidt angjældende påskjød uvidenhed om den andens fredløshed. Heller ikke gjorde det nogen forskjel, om gjerningsmanden var skyldig i ubødesag eller alene undergiven simpel fredløshed, lige så lidt som, hvorvidt denne omvendt kunde slippe med en ringere bod, idet hjælpen betraktedes som et *selvstændikt* „fredsbrud“, som det kåldes i G. L. 152, jfr. 207, der udtrykkelig siger, at hjælperen ligefuldt skal bøde 40 mark, om

end gjerningsmanden kjøber sig af skoven med 15 mark. — For modvillig *undladelse af at forfølge* og pågribe den flyktende voldsmand var boden efter F. L. IV. 9 og 13 tolv ører, og det samme er udentvivl også meningen efter G. L. 152 og 189. I M. L. IV. 16 sættes ligeledes boden til ½ mark (= 4 ører).

For at være tilskuer ved slagsmål, uden enten at tage parti eller skille de stridende ad, bestemte G. L. 185 en bod af 12 ører (*slanbaug*, uvirksomhedsbod) til kongen, jfr. 188, der sætter en bod af 3 ører for de tilstedeværende, hvis de ikke kan bære vidnesbyrd om sammenhængen.

I denne forbindelse må endelig mærkes, at det var strafbart i tilfælde af forbrydelse, som foruden den private bod også medførte bøder til kongen, at den fornærmede underhånden forlikte sig og modtog bøder af sin veder-part. Dette kaldtes at *nedslå kongens ret* (drepa niðr konungs rétti) og belægges i G. L. 214 og 256, jfr. B. R. 25 og 35 og F. L. Indl. 21[1] med 15 marks bod.

Ifølge M. L. IV. 17 skulde enhver, som lånte fredløs mand hus eller havde omgang med ham, bøde til kongen for hver af de 2 første nætter 1 mark, men for 3 nætter eller længre tid 8 ørtuger og 13 mark. — For at nedslå kongens ret sætter denne lov ingen bod undtagen i tyvs-sager, hvor den bestjålne, som underhånden forlikte sig med tyven og modtog sin ejendom igjen, forfaldt i en

[1] þessir hlutir eru þeir, sem flestum mönnum man sýnast, sem konungdómrinn hafi langliga rangindi af haft, ok vátta þó lögbœkr, at konungr eigi sektir á. Sá er . . . hinn fjórði, er menn berjast, ok sættast þeir sín í milli, at þar á konungr ekki á. Sá er fimti hlutr, ef maðr tekr þjóf, ok fær hann sitt af hánum, at þar á konungr ekki á, hvárki á þjófinum né hinum, er lausan lét þjófinn . . . . Nú viljum vér þessi rang-indi með engu móti lengr þóla, ok viljum vér, at þar standi um þessi mál, sem allar lögbœkr vátta í landinu.

bod af 4 mark (samme straf som for hæleri og ikke åbenbart tyveri). — Rb. 28 Aug. 1315 og Chr. IV. L. III. 6 forbyder i almindelighed dem, der har gjort sig skyldige i fredløshedssag, uden kongens tilladelse at blive siddende hjemme i bygderne, og befaler kongens ombudsmænd at pågribe slige misdædere, og enhver, som får kundskab om deres tilholdssted, at angive dem, under straf af bøder og kongens unåde.

IV. Blandt strafbare forsømmelser af de medborgerlige plikter mærkes især:

1, ***Forsømmelser med hensyn til ledingsplikten.*** — Modvillig unddragelse af ledingsplikt var fredløshedssag, G. L. 296 og 298; ligeså rømning fra skibet under toktet, hvilket dog af mandskabet kunde afsones med 40 marks bod, men høvedsmanden blev ubetinget fredløs (G. L. 302). — Også M. L. III. 13, Chr. IV. L. ibid. belægger desertion i fejdetid med 8 ørtuger og 13 marks bod for hver af mandskabet, og for høvedsmanden, som landsforræderi, med ubetinget fredløshed. — For forsømmelse af at møde ved almindelikt opbud i tilfælde af fiendtlikt anfald på landet, såvelsom for ikke at befordre krigsbudstikken i sådant tilfælde, sætter alle lovene fredløshed, hvilken dog, forsåvidt forsømmelsen ikke havde en forrædersk karakter, vistnok kunde afsones med 40 marks eller, efter den nye lov, 8 ørtuger og 13 marks bod, G. L. 312, jfr. F. L. V. 2; M. L. III. 3, Chr. IV. L. ibid. — Iøvrikt var den almindelige bod for ledingsforsømmelse *(leiðángrsfall)*, — såvel unddragelse fra udredselen som udeblivelse fra den personlige tjeneste, hvortil også henregnes at gjøre tjeneste på et uriktikt skib, — 3 mark; og samme bod medførte det, hvis nogen efter hjemkomsten forlod skibet, inden det var behørig opsat, G. L. 296, 299, 301,

303, jfr. 307, 308 og 310; F. L. VII. 12 og 20. — Den blot *partielle* opfyldelse af ledingsplikten, når mand var stillet, men proviant manglede, eller omvendt, medførte efter F. L. VII. 12 tolv ørers bod. — Næktede den opnævnte høvedsmand at gjøre tjeneste, var han brødig 6 mark, og samme bod var fastsat for den, som egenmæktig anmassede sig høvedsmandens post. — Efter M. L. III. 6 og 9, hvor ledingen ganske har antaget karakteren af skat, jfr. Rb. 14 Oktbr. 1312, var den almindelige bod for ledingsfald 6 ører, men for gjentagen modvillig unddragelse 5 mark. Samme regel gjælder efter de tilsvarende artikler af Chr. IV. L.

Forsømmelse af *at passe viterne og holde vakt* i fejdetid var i almindelighed belakt med en bod, efter de ældre love 3 mark og efter den nyere lov 1 mark *(varðviti)*. I grovere tilfælde steg boden til 40 mark (M. L.: 8 ørtuger og 13 mark) eller fredløshed. Ifølge Byloven var derimod straffen for vaktforsømmelse 8 ørtuger og 13 mark, og i tilfælde af uformuenhed piskning og fredløshed. For at sove på vakten satte den ældre Gulatingslov, når deraf ikke fulkte nogen skade, alene 12 ørers bod; se herom i det hele G. L. 311; F. L. V. 1; M. L. III. 4, B. L. ibid., jfr. Rb. 3 Novbr. 1318. Chr. IV. L. ibid., der i det hele er forvirret, sætter boden i almindelighed til 2 mark. — For at bringe *falsk fejdebudskab* sætter G. L. 312 og M. L. III. 5, Chr. IV. L. ibid., fredløshed, jfr. Heimskr. Hák. s. g. kap. 22 og 28. — Af andre pliktforsømmelser mærkes især undladelse af at holde *ledingsskibet* i tilbørlig stand eller af at skaffe de dertil fornødne materialier eller at præstere det påbudne arbejde, hvorfor lovenes ledingsbolk i stor detalj fastsætter større og mindre bøder efter forsømmelsens beskaffenhed, almin-

deligst 3, i F. L. oftest 6 ører (G. L. 305—308). For at spolere sejlet, og for at ophugge det gamle ledingsskib, før end stavnene var satte fast ved kjølen til det nye *(hömlufall)*, foreskrev G. L. 305 og 306 en bod af 3 mark. Forlod skibstømmermanden sit arbejde, efter at skibet var opsat på bankestokken, blev han efter G. L. 306 og M. L. III. 2 fredløs (d. e. faldt i 40 marks, eller efter M. L. 8 ørtuger og 13 marks bod), fordi „han derved fælder landværnet for kongen". Videre: forsømmelse af at møde til *skibsdræt* og af at *bygge nøst* (3 ører), G. L. 300, 304; F. L. VII. 3; mangel af de anordnede våben *(vápnavíti*, 3 ører, eller efter M. L. 1 øre, for hvert som fattes), G. L. 309; F. L. VII. 13; M. L. III. 11 og 12 m. m.

2, *Forsømmelser af tingplikterne og udeblivelse.* — Nævndermændenes udeblivelse fra lagtinget straffedes efter G. L. 3 med 3 ørers bod; at komme forsent med 1 øre. Men udeblev et helt fylkes nævndermænd, måtte de bøde 40 mark, og forholdsvis hvis fjerdedelen eller ottendedelen udeblev; dette har således været betraktet som en art oprør. — Undlod nogen at betale en nævndermand hans tingrejseløn, ansåes han som den, der forhindrede hans tingrejse, og forfaldt i samme bod som for egen tingforsømmelse. — Efter F. L. I. 1 og 4 synes boden for at forsømme lagtinget at have været 1 mark, og ligeså efter M. L. I. 2. — Også anden forsømmelse af at indfinde sig ved de almindelige eller ved de i overordentlige tilfælde sammenkaldte tinge medførte efter G. L. 131 jfr. 309 en bod af 3 ører *(þingvíti)*; men udeblev nogen fra ting, som var stævnt i tilfælde, hvor nogen var funden dræpt, måtte han efter G. L. 161 bøde 6 ører *(þingvíti hit mikla)*. — Vægring ved at følge med og bistå ved iværksættelsen af domme og andre vitterlige

fordringer var efter G. L. 9, 33, 35, 37, 77, 121, 269, jfr. F. L. II. 15 og 22, ligeledes 3 ører. — Efter F. L. VII. 8 jfr. 6 samt I. 1, X. 10, 17 og 24, jfr. XII. 4, var boden for udeblivelse fra ting såvelsom for vægring ved at bistå ved dommes og andre fordringers fyldestgjørelse 6 ører; men denne bod ilagdes særskilt for udeblivelse fra tinget og for undladelse af at deltage i atføren, så at den samlede bod herfor blev 12 ører (altså lig ransboden). *Sagvolderens* udeblivelse fra tinget var derimod efter F. L. X. 4, 12 o. fl. belakt med 3 ørers bod. — For at *forsømme budstikkens befordring* (ved kirkelige kundgjørelser *korsets*, og i tilfælde af drab, røveri eller fiendtlikt anfald *pilens* omsendelse) var boden den samme som for tingforsømmelse, altså efter G. L. 131 jfr. 19 og 304 3 ører, og efter F. L. II. 23 og 44 6 ører. I drabstilfælde var efter G. L. 151 den, som lod pilen falde, brødig 12 ører, og hvis han tillige udeblev fra tinget, det dobbelte (3 mark). Forsømmelse af at befordre *krigspilen* medførte efter G. L. 312 ligeledes 3 marks bod eller endog fredløshed. Ifølge F. L. IV. 50—52 var den, som, når en konge eller jarl brød samfundets fred, undlod at fremmøde for at fordrive ham, eller som fældte den udsendte pil, brødig 3 mark; brød en lændermand freden, var boden for enhver, som undlod at drage mod ham, eller som fældte pilen, 12 ører. — Ved siden af plikten at befordre budstikken stilles plikten at *flytte de fattige*, som ingen forsørgelsespliktig slæktning havde, fra gård til gård i bygden (jfr. F. L. Indl. 17). — Efter M. L. VII. 55, 56 og 57 er forsømmelse af at søge ting, befordre budstikken og flytte fattige i almindelighed belakt med 1 øres bod, og ligeså efter V. 7 og VIII. 3 vægring ved at bistå ved dommes iværksættelse. Forsømmelse af

at befordre krigsbudstikken medførte efter III. 3 altid fredløshed, og fattiges flytning ud i vild mark eller bortvisning af nødlidende, så at de desformedelst omkom, betraktedes som drab. — *Næktelse af at bære vidnesbyrd* medførte efter G. L. 188 og 266, og F. L. X. 7 ligeledes 3 ørers bod. Men var det om viglysning og ellers, hvor man i mandhelgssager formelig var skudt til vidne (jfr. G. L. 188), steg boden efter F. L. IV. 7[1] og 15 til 3 mark og tab af personlig ret. Efter M. L. VIII. 12, jfr. Rb. 3 Novbr. 1318 og Chr. IV. L. I. 4, medførte næktelse af at aflægge vidnesbyrd i almindelighed 1 marks bod, men i mandhelgssager efter IV. 11 fremdeles 3 marks bod og tab af retten.

3, Videre kan mærkes: *Forsømmelse af at yde skydsbefordring* til kongens eller biskoppens omrejser (reiðskjótafall), hvorfor boden efter G. L. 9, 33; F. L. II. 44, jfr. Indl. 19, var 3 ører, og efter M. L. III. 15 en øre; efter J. K. R. 6 halvanden øre. — *Forsømmelser med hensyn til vedligeholdelsen af alfare veje, broer eller færgesteder* på disse *(vegafall, fartalmi)* var i M. L. VII. 45—47 belakt med bøder fra en ørtugs indtil ½ marks størrelse i forhold til manglens beskaffenhed. — *Vægring ved at hjælpe til ved skibsdræt* og at bistå ved *bjærgning af skibbrudent gods* belægges i M. L. VII. 23, B. L. VI. 17, det første med en halv øres, og det sidste med 6 ørers

---

[1] Ef maðr vill eigi bera víglýsingar-vitni eða sverja náttstað, þá fari til bauggildismaðr einhverr veganda (M. L. hins vegna) ok geri hánum stefnu til at bera annattveggja af eða á á fimtar-þingi. En ef þeir vilja hvárki bera af né á, þá eru þeir sekir þrem mörkum hverr þeirra; hafi hálft sá er sœkir, en hálft konungr; ok njóti enskis vitnis, ok beri ekki vitni ok fari réttlaus. Ok svá um öll önnur vitni þau, er skírskotat er undir í mannhelgi.

bod. — For byernes vedkommende mærkes endelig *forsømmelse af vakthold* (B. L. VI. 3), der i almindelighed medførte 2 ørers bod; at sove på vakt 1 øre.

V. Brevbrud eller ulydighed mod en kongelig befaling nævnes ikke i de gamle lovbøger, men først i de sednere retterbøder som en særskilt forbrydelse. Foruden retten til boð og bann, der fra de ældste tider var et kongelikt prærogativ, og for hvis overtrædelse loven selv satte straf, besad heller ikke kongen i den ældre tid nogen almindelig befalingsmyndighed, og ingen var pliktig at adlyde en befaling, der ikke havde hjemmel i loven. Derfor måtte også de kongelige retterbøder, for så vidt de medførte virkelige forandringer i eller tillæg til loven, for at erholde gyldighed, vedtages af folket til tinge. — Efter den forandrede opfatning af den kongelige maktfuldkommenhed, som udviklede sig efter borgerkrigene, vandt imidlertid den anskuelse indgang, at kongen alene skylder gud regnskab for sine handlinger, og at enhver undersåt er pliktig under straf at adlyde hans bud. Denne grundsætning, der allerede er udtalt i M. L. II. 2, måtte i den følgende tid få så meget større praktisk betydning, som den hele lovgivningsmakt efter istandbringelsen af Magnus Lagabøters lovrevision i virkeligheden overførtes på kongens hånd (M. L. X. 3).[1] — Allerede i Håkon Håkonssøns Rb. (F. L. Indl. 16) sættes der straf af 3 marks bod for ikke at holde lagmandens retsafgjørelser, og dette begrundes udtrykkelig i hans stilling som kongelig embedsmand. Endnu skarpere udtales dette i M. L. I. 10 og 11, hvor kongen selv betegnes som den eneste, der er berettiget til at underkjende ikke blot lagmandens

---

[1] Jfr. Forelæsn. over Retshist. I. S. 40.

orskurd, men også lagtingets domme, „fordi han er sat over loven“,[1] hvor der følgelig ligefrem tillægges kongen en almindelig makt til at afgjøre, hvad der skal gjælde som lov. — Således erholdt kongen i Norge den samme myndighed, som allerede fra de frankiske kongers tid havde tilkommet kongerne i Tydskland og Frankrig under navnet *Bann*,[2] nemlig ret til at udstede befalinger under straffetrusel, og ulydighed mod en sådan kongelig befaling *(bréfabrot)* blev en egen forbrydelse. Straffen herfor synes, forsåvidt ikke anderledes var bestemt i selve brevet, oprindelig at have været 4 marks bod, hvilken sats, som før bemærket, vistnok er dannet efter den gamle 15 marks bod, der netop havde sin fornemste anvendelse for indgreb i de kongelige prærogativer (se 1ste R. 4de B. S. 350). Ved Rb. 25 Novbr. 1315 blev dens størrelse, hvor intet andet var bestemt, sat til 8 mark; men den synes i almindelighed at have været lige med fredløshedsboden, 8 ørtuger og 13 mark, som allerede findes foreskrevet i Håkon Magnussøns luxusanordning af 21 Oktbr. 1314. — Brevbrudsboden fik en overmåde hyppig anvendelse, idet den ikke alene sattes som en almindelig straf ved den store mængde administrative anordninger, som i den følgende tid udstedtes, men endvidere regelmæssig indtrådte for undladelse af at møde efter kongelig stevning eller af at efterkomme kongens dom (Rb. 11 Oktbr. 1303), såvelsom for at krænke de private korporationer og andre tilståede privilegier (sål. Rb. 23 April 1352, 15 Juni 1361, 13 Marts 1362 o. fl.), ligesom alle forurettelser mod den, der var meddelt kongelikt beskjærmelsesbrev, belagdes med brev-

---

[1] Konungr er yfir lögin skipaðr.

[2] Jfr. *Zoepfl*, Deutsche Rechtsgeschichte 3 Aufl. S. 412 og 918.

bruds-bod foruden de i loven foreskrevne bøder,[1] se sål. Dipl. Norv. II. No. 133 af 1318, 227 af 1338, 233 af 1339 og 289 af 1348. Jfr. også Dipl. Norv. I. No. 161 af 1320 og 241 af 1336; II. No. 57 af 1300 og 205 af 1334; III. No. 71 af 1308; V. No. 165 af 1343 og 209 af 1349. — Se endvidere Fr. 19 Juni 1582 (Paus S. 390).

VI. Endelig kan i denne forbindelse mærkes bestemmelsen i Magnus Erlingssøns tronfølgelov af 1164 (G. L. 2), der er gjentagen i Håkon Håkonssøns tronfølgelov af 1260 (Hkb. 10) samt i M. L. II. 6, jfr. Rb. 16 Septbr. 1302, at den, som ved *tronledighed* lader sig tage til konge på lovstridig måde, skal have forbrudt sin fred og sit gods og være i kirkens bann, og de mænd, der er opnævnte til deltagelse i kongevalget, hvis de undlader at møde, skal, ifald de er kongens håndgangne mænd, ansees som landsforrædere, og ifald de er bønder, bøde 40 mark (eller efter M. L. 8 ørtuger og 13 mark) til kongen.

§ 14.

Kristendomsbrud.

De forskjellige overtrædelser af kristenretten (kristindómsbrot) betraktedes, på samme måde som de offentlige forbrydelser, som forstyrrelse af den retlige orden, der inden samfundet søges opretholdt, altså som *fredsbrud*, idet det var et udtrykkelikt bud, der i samtlige landslove stilles i spidsen, at alle mennesker i landet *skal* være kristne. Uaktet geistlighedens fordring på uafhængig lovgiver- og dommermyndighed aldrig i den fulde udstrækning vandt anerkjendelse i Norge, var der dog ingen

[1] Ligeså i den frankiske ret, L. Sal. XIV. 5.

uenighed om, *hvad* der i virkeligheden skulde være tilladt eller forbudt, lige sålidt som om, at det nærmest var de *kirkelige* styrere, der havde at vokte samfundsordenen i denne henseende, — altså at påtale overtrædelserne og modtage fyldestgjørelse for dem, — alt dog under stadig medvirkning af den verdslige makt, hvem derfor også en andel i bøderne var tillakt. — Derimod måtte opfatningen af disse lovbrud som *fornærmelse* nødvendigvis undergå en afændring. Den egentlig fornærmede var jo efter den almindelige opfatning her Gud selv, der naturligvis måtte forsones på en anden måde end et medmenneske. Selve opfatningen af forbrydelsen som fornærmelse var noget for den kirkelige betraktning fremmed. Kirken betraktede forbrydelsen som *synd* og fordrede fyldestgjørelse gjennem anger, skriftemål og pønitens (contritio cordis, confessio oris, satisfactio operis). — Kristendomsbrud var således vistnok, ligesom alle andre forbrydelser, entén ubødesager, der ubetinget udelukkede overtræderen fra det kristne samfund, eller simple fredløshedssager eller bødesager, der kunde eller skulde afsones med bøder. Men, medens *boden* ved forbrydelser mod den verdslige statsmakt på éngang indeholdt fyldestgjørelse for det skete brud på samfundets orden og for den fornærmelse, som derigjennem var tilføjet ordenens vokter personlig, — kunde den for kristendomsbruds vedkommende alene have den *første* betydning. I alle grovere tilfælde måtte *desuden* den *mod Gud* begåede synd forsones med en egen *kirkebod* (skript, at ganga til skripta ok bœta við Krist), hvis undladelse loven belagde med fredløshed. — Også *fredløsheden* selv havde i kristenrets-sager tildels en forskjellig betydning, idet den ikke indtræder på grund af krænkelse af en medborgers ret, men som en konsekvent følge af lovens bud: at ingen

ukristen skal tåles i landet (G. L. 22; E. K. R. 17; F. L. II. 4[1] og 5; J. K. R. 2 og 3). Den *ubetingede* fredløshed, der ikke ved bøder skulde kunne forsones, kunde alene indtræde, hvor gjerningen også grovelig krænkede den borgerlige lov, såsom for barnemord, voldtækt og troldom, der anvendtes til andres skade. I andre tilfælde kunde fredløsheden alene få betydningen af landsforvisning (fara or landeign konungs várs), indtil forbryderen faldt tilfode og gjorde bod;[2] fra kirkens standpunkt kunde jo angeren og omvendelsen egentlig aldrig komme forsilde (ecclesia non sitit sangvinem). G. L. 28, 29 og 32 viser, at selv ofring til afguder, troldom (når den ikke øvedes til andres skade) og blodskam kunde afsones med bod. Tvivlsomt er det også ofte, hvorvidt fredløsheden i de enkelte tilfælde er ment at skulle være uigjenkaldelig eller ikke, da kristenretterne ofte bruger benævnelserne ubødesag og útlegðssag på sådan måde, at det tydelig kan sees ikke at være lovens mening hermed at betegne nogen forskjellig *art* af fredløshed, men kun at give udtryk for *gjerningens* mere eller mindre skjændige beskaffenhed. G. L. 28 (der er et hovedsted i denne materie, som hidrørende fra den i 1164 mellem kirken og kongedømmet sluttede overenskomst) er selv meget uklar, og E. K. R. 50 bruger ordet úbótamaðr som en almindelig benævnelse på ugjerningsmænd, der ikke skal begraves på kirkegård.[3]

---

[1] Hverr maðr skal kristinn vera í konungs veldi þessu. Ala má heiðinn mann um nátt, ef hann ferr til kirkju þeirrar, er prestr er at. En ef hann ferr frá kirkju þeirri, er prestr er at, úskírðr, þá er hann úæll; þá skall hann einn í búð sér ok kaupa kaupum sínum, ok fara af landi sem skjótast má hann.

[2] Jfr. *v. Amira*, Vollstreckungsverfahren S. 91 fgg.

[3] Þá skal alla grafa í kirkjugarði, er hæfir eru, ok alla þá, er ei eru úbótamenn. Jfr. *Munchs* Hist. II. S. 937—938.

B. K. R. 15 og E. K. R. 52 kalder blodskam ubødesag, og det medførte efter G. L. 24 også tab af jord; medens det dog såvel efter dette lovbud som efter F. L. III. 3 og J. K. R. 49 kunde afsones med bod; ligeså kalder E. K. R. 24, 45 afgudsdyrkelse og troldom ubødesag, medens B. K. R. 16 bruger begge betegnelser om hinanden. — På den anden side måtte omvendt fredløshed istedetfor bøder i kirkelige sager få en større anvendelighed end i verdslige, dels fordi fortsat trods og modvillighed her giver overtrædelsen et så meget stærkere præg af ukristelighed,[1] dels fordi underkastelsen i mange tilfælde heller ikke så let lader sig fremtvinge. — Men med alt dette opretholder kristenretterne med bestemthed adskillelsen mellem begge arter af fredløshed, og siger i G. L. 32, at denne i ubødesager indtræder ipso facto, medens den i andre sager efter F. L. III. 24 først indtræder, efter at den skyldige er forvunden til tinge.

Om behandlingen af den fredløses *ejendom* indeholder F. L. III. 23 de samme forskrifter, som V. 13 for de verdslige sagers vedkommende, jfr. J. K. R. 61.

Påtalen af kristendomsbrud, for såvidt de ikke tillige indesluttede en almindelig borgerlig forbrydelse, henlå under biskoppens årmand, G. L. 9, 20, 22, 24, 30, 33; B. K. R. 5, 11, 14, 15, 17; E. K. R. 32, 41; F. L. II. 46, III. 1, 3, 20, 21, 23, 24; J. K. R. 49, 53, 59, 61 o. fl.

[1] Jfr. F. L. II. 43, der lader fredløshed indtræde istedetfor 6 ørers bod for den, som kommer urent i andres mad. Om den, der modvillig undlader at betale tiende, siger B. K. R. 11, at han har forbrudt sin fred og sit gods, land og løsøre: fari á land heiðit, þó vill hann eigi kristinn vera. Jfr. Håkon Håkonssøns Rb., gl. L. I. S. 459, art. 3: Vér segjum þá af fé ok frjálsi, landi ok lausum eyri; fari þeir ok leiti sér lands annars, ef þeir megu því við koma; en ei skulu þeir lengr kristnum spilla ok váru konungsriki.

J. K. R. 4, 29 og 47 nævner præsten alternativt med biskoppens ombudsmand. Bøderne tilfaldt ifølge G. L. 22 biskoppen, hvis de ikke oversteg 3 mark; de større bøder og, i tilfælde af fredløshed, det forbrudte gods deltes mellem biskoppen og kongen, jfr. dog kap. 8, der tillægger biskoppen hele boden for tiendefald. B. K. R. 11, 16 og E. K. R. 8, 25, 32, 39 og 44 tillægger biskoppen bøderne udelte; men af det i fredløshedstilfælde forbrudte gods skulde, hvad der oversteg 3 mark, deles i Vigen mellem biskoppen og kongen, og på Oplandene mellem biskoppen, kongen og bønderne. Efter Sigurds kristenret, F. L. II. 10 jfr. III. 23, og J. K. R. 13, 14 og 65, jfr. M. G. K. R. 3, 9, 10 o. fl., skulde også bøderne for kristendomsbrud tilfalde biskoppen alene, undtagen i fredløshedssager, hvor såvel boden som det forbrudte gods skulde deles mellem kongen og biskoppen. Dog skulde efter J. K. R. 55 boden for åger (6 ører) deles mellem biskoppen og kongen, og for krænkelse af freden i fylkes- eller høgendes-kirke efter F. L. II. 10 og J. K. R. 13 mellem biskoppen og kirken. Bøderne for den kvinde, som nægtede at opgive sin barnefader, skulde efter F. L. II. 1 og J. K. R. 4 tilfalde kongen alene, og boden for forsømmelse af korsbyrd efter G. L. 19, F. L. II. 22 og J. K. R. 20 den præst, der havde udsendt korset.

Særeget for kristendomsbrud var det, at ifølge F. L. III. 24 jfr. J. K. R. 62 biskoppen var berettiget til at fritage den skyldige for fredløsheden — dog vistnok kun i simple útlegðs-sager, — når denne, førend sagen var brakt for tinget, forlikte sig med kirken og underkastede sig den pønitens, som biskoppen pålagde ham, i hvilket tilfælde kongen ingen bøder kunde kræve. Efter at fredløshedsdom var afsakt til tinge, tilkom derimod kongen

skógarkaup (landkaup), når den skyldige vilde gjenerholde sin fred, og forbudet mod at omgåes ham gjældte fremdeles, indtil han havde forlikt sig med kongen, med mindre han netop befandt sig på rejsen til biskoppen (ferr till yfirbóta, jfr. IV. 62) eller vendte hjem igjen efter fuldgjort pønitens. Men kongen var i intet tilfælde berettiget til at give nogen landsvist, som for kristendomsbrud var dømt fredløs, forinden denne til tinge havde godtgjort at være bleven forlikt med kirken og derom medbrakte biskoppens eller, i dennes forfald, kapitlets skriftlige bevidnelse. Først derefter tilkom det kongen at gjengive ham hans fred (gera ílendan, jfr. IV. 41) mod erlæggelse af skógarkaup.[1] — At i ethvert tilfælde, hvor gjerningen tillige indesluttede forbrydelse mod nogen privatmand, dennes lovlige ret måtte være forbeholden, kan ikke betvivles.

Som oven bemærket, medførte kristendomsbrud, foruden de i loven fastsatte bøder, tillige nødvendigheden af at afsone den begåede synd mod Gud ved *skriftemål* og *pønitens*. Den sidste bestod i regelen i faste og bøder, valfarter til hellige steder, eller også i almisser og andre

---

[1] Ef maðr gerir til útlegðar í kristnum-rétti, ok gengr hann til yfirbóta fyrr en útlegð kemr á hönd hánum, þá á konungr ekki á því. En ef hann verðr útlægr gorr á þingi, þá á konungr landkaup, áðr en hann komi í frið, ok sektir af þeim, er í samvist eru með hánum, nema þá er hann er fluttr til yfirbóta til biskups; þá skulu menn vera sektalaust með hánum, ok svá siðan stefna sú er liðin, er biskup lagði fyrir hann at bœta glœp sin útanlands. En konungs menn megu þeim engum landsvist leyfa, er biskups ármaðr gerir útlægan um kristin-rétt. Nú kemr hann aptr ok hefir int skript sína þá, er hann skyldi útanlands inna, þá kanni hann þing ok hafi þar rit biskups, eða staðarins ef biskup er eigi heima, eða ef hann er fráfallinn, ok láti gera sik ílendan; en konungr hafi áðr skógarkaup.

ydelser til gudelikt brug. — Denne plikt til at gjøre bod var en *retsplikt*, hvis modvillige forsømmelse pådrog angjældende kirkens bann, der igjen havde til følge, at angjældende, om han endda ikke inden 3 måneder forlikte sig med kirken, blev fredløs, F. L. III. 21; J. K. R. 60, jfr. 47, og Håkon Håkonssøns Rb., gl. L. I. S. 459 art. 4. — Og *skriftebrud* (skriptrof), ved enten at falde tilbage i den samme synd (her tænkes navnlig på crimina carnis) eller ikke at udføre den pålakte pønitens, var en egen forbrydelse, der pådrog de 3 første gange en bod, efter F. L. III. 16 af 3 mark, og efter J. K. R. 57 jfr. 47 af 12 ører, og 4de gang fredløshed. — Ifølge J. K. R. 12 og 54 medførte *sacrilegium*, hvortil henførtes allehånde indgreb i kirkens påståede friheder (jfr. c. 21, 29, C. 17, qv. 4; c. 19, 22 X. de sent. excom. (V. 39); c. 3 jfr. 4 og 5 VI. de imm. eccl. (III. 23), se og Eilifs 4de statut 1327, Olafs stat. 1351 art. 15), ipso facto bannsættelse, hvilken alene paven selv var berettiget til at løse.

Kirkebod er imidlertid ikke i loven påbudt for alle kristendomsbrud, men kun for dem, der er at betrakte som virkelige krænkelser af religionens krav. Vistnok kan loven i dette stykke ikke antages at have tilsiktet nogen udtømmende opregning, og det citerede F. L. III. 24 viser indirekte, at kirkebod var nødvendig i alle fredløshedssager, jfr. G. L. 7, 28 og 29, der udtrykkelig foreskriver den i tilfælde af modvillig undladelse af kirkelige forpliktelser samt for troldom og afgudsdyrkelse. Men dens ilæggelse har udentvivl for en væsenlig del beroet på geistlighedens skjønnende, og for blotte pliktforsømmelser, som ej umiddelbart vedkom religionen, kom den neppe til anvendelse. Derimod var den udtrykkelig påbudt for helligbrøde (G. L. 16), fastebrud (G. L. 20;

F. L. II. 38, J. K. R. 28), spisen af selvdødt og andre forbudte ting (G. L. 31; F. L. II. 43; B. K. R. 5; E. K. R. 29); forsømmelse med hensyn til barnedåb (G. L. 21; F. L. II. 5; J. K. R. 2) og begravelse (G. L. 23); udsættelse af nyfødte børn (F. L. II. 2; J. K. R. 5); misbrug af eden (F. L. II. 46; J. K. R. 52 og 53); uaktsom fragåelse af paternitet (G. L. 57); drab på forældre, børn eller syskende (G. L. 164); skriftebrud (F. L. III. 16; J. K. R. 57); ækteskab i forbudne led (G. L. 24; J. K. R. 47); bryllup på forbudne dage (F. L. III. 9; J. K. R. 45). Selv hvor i virkeligheden ingen overtrædelse af loven har fundet sted, påbyder dog de sednere kristenretter i enkelte tilfælde kirkebod; således hvor en kvinde er bleven voldtagen af en af hendes nærmeste slækt (F. L. III. 3; J. K. R. 49), og hvor nogen ikke har aktet forbud imod ækteskab, men dette dog ikke lider af nogen lovlig mangel (J. K. R. 43); jfr. de oven citerede steder om ulovlig spise, F. L. II. 43, B. K. R. 5 og E. K. R. 29.

Blandt de særskilte forbrydelser, som hørte ind under kristenretten, mærkes først de grove forbrydelser *afguderi* og *troldom*, der naturligvis var fredløshedsgjerninger, G. L. 28 og 29 jfr. 32; B. K. R. 16; E. K. R. 24, 42, 45 og 46; F. L. III. 15; J. K. R. 56. Afguderi medførte landsforvisning og tab af ejendom, jfr. G. L. 22; E. K. R. 17; F. L. II. 4 og 5; J. K. R. 2 og 3, der formener alle hedninger ophold i landet. — Troldom, der øvedes til andres skade, var ubetinget ubødesag, og hexe skulde efter G. L. 28 (gl. L. II. S. 495, jfr. Sv. K. R. 98) og J. K. R. 65, jfr. B. K. R. 16 aflives. Men selv om det skede for at gavne sig selv eller andre, straffedes den, der øvede troldom, med landflyktighed og tab af al ejendom, eller under formildende omstændigheder med 3 marks

bod. Den blotte besiddelse af troldomsgave medførte landflyktighed; men efter Borgartingsloven skulde troldkvinden beholde sit gods; ti „ekki veldr hon því sjölf, at hon er tröll“.[1] — At henvende sig til spåmænd eller troldkvinder belægges ligeledes med fredløshed og i G. L. 28 med 40 marks bod. At have afgudsbilleder eller troldomsredskaber i sit hus straffedes efter Eidsiva- og Borgartingslovene med 3 marks bod.

Den, der *brød kirkens fred* ved slagsmål i kirken eller på kirkegård, skulde efter B. K. R. 18 og E. K. R. 37 betale omkostningerne ved kirkens fornyede indvielse; formåede han ikke dette, blev han fredløs, jfr. E. K. R. 36, der bestemmer det samme om den, som ved uforsiktighed med ild forvolder, at en kirke brænder op. Magnus Erlingssøns Rb. 1164, G. L. 32, erklærer slagsmål i kirke eller på kirkegård for ubødesag. — F. L. II. 10 skjelner efter kirkernes rang: I Krist- eller Mariakirken medførte slagsmål ubetinget fredløshed; i fylkeskirke 15 marks og i høgendeskirke 7½ marks bod; disse bestemmelser gjentages i J. K. R. 13 med den sædvanlige nedsættelse af bøderne til det halve. — For brud på Julefreden og Olafsfreden i kjøbstaden sætter F. L. II. 10 en bod af 40 mark til kongen, og J. K. R. 14 en bod af 20 mark, halft til kongen, halft til biskoppen, — og ligeså for ulovlig at bære våben på fredhellige steder en bod af 12 ører til deling mellem kongen og biskoppen.

Barnemord var oprindelig belakt med 3 marks bod,

[1] *G. L. 28:* Ef þat er konu kennt, at hon sé tröll ok mannæta, þat skal mæla á hendr henni úr húsum þrim, ok sé þat aðr heraðsfleytt. En ef hon verðr at því sönn, þá skal føra hana á sæ út ok höggva á hrygg. — Jfr. *Maurer,* Bekehrung des Norwegischen Stammes II. S. 418.

E. K. R. 3 og 5. Ved Magnus Erlingssøns Rb. 1164, G. L. 22, jfr. Sv. K. R. 32 og B. K. R. 3, blev det erklæret for ubødesag og „værre end andet mord, fordi man derved også forspilder den udøptes sjæl“. Ikke desto mindre har F. L. II. 2 og 6, B. R. 3, bibeholdt den gamle 3 marks bod, og dette er gjentaget i J. K. R. 5 med nedsættelse af boden, som sædvanlikt, til 12 ører.

Blodskam, hvorunder henføres utukt med forældre, børn eller syskende, stedforældre og stedbørn, svigerforældre og svigerbørn, forældres syskende, syskendes børn, broders kone og kones syster, samt utukt med viede nonner, kaldes i B. K. R. 15 og E. K. R. 52 ubødesag. Også efter G. L. 24 medførte det fortabelse af jord; men kunde dog efter Magnus Erlingssøns anordning afsones med bod. — Ifølge F. L. III. 3 og J. K. R. 49 medførte det blot simpel útlegð. — Var gjerningen forøvet i vanvid, eller kvinden tagen med vold, skulde der alligevel gjøres kirkebod derfor, skjønt den ingen straf medførte. — Andet ækteskab eller samleje i forbudne led medførte almindelig 3 marks bod, G. L. 24; B. K. R. 15; E. K. R. 30 og 53; F. L. III. 1, 4, 6 og 8, der dog nedsætter boden med 2 ører for hvert led fjernere end syskendebørn. J. K. R. 47 og 50 bestemmer boden til 12 ører, uden nedsættelse for de fjernere grader. Boden gjentoges årlig, hvis de skyldige ikke adskiltes; og hvis de modvillig fortsatte samlivet over 3 år, indtrådte fredløshed (landflyktighed).

Bigami medførte efter G. L. 24 og 25 en bod af 3 mark til biskoppen (jfr. Dronning Margretes Rb. 29 Marts 1392, Dipl. Norv. VI. No. 338, hvor det gjøres til fredløshedssag). *Frilleliv* af gift mand bødedes med 12 ører. — De øvrige kristenretter, B. K. R. 17; F. L.

III. 5, 7 og 10 gjør ingen forskjel i straffen for bigami og simpelt frilleliv, men belægger dem begge med 3 marks bod til biskoppen, og det samme synes også at have gjældt om *hor*. Manden, som gjorde sig skyldig i hor, måtte derhos efter F. L. XI. 13 bøde 3 mark til sin hustru. — J. K. R. 44 skjelner mellem *enkelt* og *dobbelt* hor, men uden at gjøre forskjel i straffen, der, som sædvanlikt, er nedsat til 12 ører. — *Ulovlig skilsmisse* mellem ægtefolk belægges i B. K. R. 17 ligeledes med 3 marks bod, og hvis ægtefolkene modvillig efter 3 måneders stevne vægrede sig ved at fornye samlivet, indtrådte fredløshed (landflyktighed). I E. K. R. 22, der ikke angiver størrelsen af boden for bigami, frilleliv eller hor, sættes boden for ulovlig skilsmisse til 6 ører.

Sodomitteri erklæres i G. L. 32 for ubødesag. For *crimen bestialitatis* foreskriver G. L. 30 og F. L. Indl. 11, jfr. III. 18 og J. K. R. 58, gildning og derefter evig landflyktighed.

Mened behandles både i G. L. 60 og 266 og F. L. XIII. 25 som en *borgerlig* forbrydelse, der belægges med 3 marks bod til kongen, og det samme gjaldt vistnok også efter Borgartingsloven, se B. K. R. (II.) 10, der udentvivl tilhører lovens verdslige del, og hvor boden sættes til 6 mark foruden 3 mark for hver (godtroende) medsværger. Ved Magnus Erlingssøns Rb. 1164, G. L. 28, belagdes mened med 15 marks bod og 3 mark for hver godtroende medsværger, uden at det udtrykkelig siges, hvem boden skal tilfalde. Men da kirken, som bekjendt, stadig påstod, at mened hørte under dens jurisdiktion, var det antagelig meningen, at boden skulde tilfalde biskoppen. Erkebiskop Sigurds kristenret, F. L. II. 46 jfr. III. 3, sætter også straffen for mened til 3 mark, samt

12 ører for hver medsværger, *til biskoppen*, hvilket i J. K. R. 53, som sædvanlikt, er nedsat til henholdsvis 12 og 6 ører. — M. L. IX. 16 behandler derimod fremdeles mened som borgerlig forbrydelse og sætter straffen til 4 mark samt 6 ører til hver godtroende medsværger *til kongen*, samt 3årig útlegð og bestandig ugildhed til sednere enten at føre nogen eller selv at føres som vidne. Ved det bergenske forlig af 1 Aug. 1273 og overenskomsten til Tunsberg 9 Aug. 1277 erkjendte imidlertid kongen mened som henhørende under den kirkelige jurisdiktion, hvoraf fulkte, at regelen i Jons kristenret skulde blive den gjældende. Men man synes ikke at have aktet herpå; Rb. 18 Febr. 1348 henviser fremdeles til lovbogens regel og tilføjer, at menederen skal brændemærkes på panden, hvilket er gjentaget i Chr. IV. L. VIII. 17. — *Misbrug* af eden i ulovlige øjemed belægges i F. L. II. 46 og J. K. R. 49 med kirkebod.

Ifølge F. L. IX. 10 skulde den, som påstod, at en anden var hans frigivne, når denne med jærnbyrd eller vidner beviste sig at være årbaren mand, bøde fuld ret til modparten „og *eiða-sekt* til biskoppen“. Noget tilsvarende hertil findes intet andetsteds.

Aager, der ligeledes i det bergenske forlig og overenskomsten til Tunsberg henlægges under kirkens jurisdiktion, var allerede tidligere forbudt ved en retterbod af Magnus lagabøter (gl. L. II. S. 485) jfr. Rb. 1280 art. 26, under straf af kapitalens forlis til deling mellem kongen og biskoppen. J. K. R. 55 foreskriver derhos en bod af 6 ører, halft til kongen og halft til biskoppen.

Forsømmelse af at gå til alters og skrifte belægges i F. L. II. 40 med 3 marks og i J. K. R. 63 med 12

ørers bod. Gjentagen modvillig afholdelse fra sakramentet i over 3 år medførte útlegð (landflyktighed).

Forsømmelighed med at *lade sit barn døbe* inden den befalede tid, til de 4 årlige stevner: Påske, St. Hansdag, Mikkelsdag og Jul, skulde efter G. L. 21 bødes med 3 ører efter første stevne og 3 mark efter andet stevne, og efter B. K. R. 4 med 3 mark for hvert stevne. Modvillig forsømmelse af barnedåben i over et år medførte útlegð (landflyktighed) for begge forældre. E. K. R. 8, der indeholder noget afvigende forskrifter herom, anser forsømmelse af den befalede termin med en bod af 6 ører og, hvis dåben derefter ikke finder sted inden fem dage, med 3 mark. Også F. L. II. 5 har for forsømmelse af barnedåben i de rette terminer 6 ørers bod for den, i hvis hus barnet befinder sig, hvilket J. K. R. 2 nedsætter til 3 ører. Oversteg forsømmelsen et helt år, skulde husbonden have forbrudt alt sit gods; hvorimod hans kone beholdt sin ejendom.

Også forsømmelse med *at lade døde ordentlig begrave* inden 5 dage belægger G. L. 23 med en bod af 3 ører, og ligeså at begrave lig på hedensk vis i hauger eller røser. Modvillig undladelse af begravelsen medførte útlegð. — Efter E. K. R. 51 medførte forsømmelse af begravelsen inden femt en bod af 3 mark, og efter F. L. II. 15 en bod af 6 ører, der i J. K. R. 16 er nedsat til 3 ører. — Af anden overtrædelse af anordningerne om begravelse nævnes: At begrave hedninger, bansatte eller ubødemænd i kirkegård (G. L. 22; E. K. R. 50; F. L. II. 10; J. K. R. 16); at begrave nogen på et i forhold til hans stilling i samfundet urettelikt sted, såvelsom at opkaste den dødes levninger, inden liget er fuldkommen forrådnet (B. K. R. 9; E. K. R. 50), samt at begrave lig egen-

mæktig mod præstens forbud (greftar-rán, B. K. R. 12). De medførte bøder af forskjellig størrelse, mest 3 mark.

Endelig mærkes F. L. III. 12, der for modvillig udsættelse med at *holde bryllup* inden et år efter fæstemålet sætter en bod af 3 mark, i J. K. R. 41 nedsat til 12 ører; samt B. K. R. 3, der for modvillig undladelse af at *vænne barn fra brystet* sætter en bod af 3 mark.

Af andre overtrædelser af kirkens forskrifter mærkes *helligbrøde*, der almindelig belægges med en bod af 6 ører for søndage og de større festdage, og 3 ører for mindre højtider, G. L. 18; B. K. R. 14; E. K. R. 9, 12, 13 fgg., jfr. dog 15; F. L. II. 28, 30, 31 og 34; B. R. 4; J. K. R. 22—25, hvor boden, som sædvanlig, er sat til det halve. — På lige måde straffedes rettergang og edsaflæggelse i langfasten og de øvrige forbudne tider efter F. L. III. 20 og J. K. R. 35.

Kjødspisen om fredagen var ved G. L. 20 belakt med en bod af 3 ører og i gjentagelsestilfælde 3 mark; spisen af hestekjød med en bod af 3 mark. I langfasten (fra Askeonsdag til Påske) straffedes kjødspisen med 3 marks bod, og spisen af hestekjød medførte útlegð (d. e. 40 marks bod?). — Efter B. K. R. 6 medførte derimod fastebrud 3 marks bod, og i langfasten útlegð; men efter E. K. R. 27 alene bøder på henholdsvis 6 ører eller 3 mark. — F. L. II. 38, 39 og 41 belægger fastebrud i almindelighed med 6 ørers bod, men i langfasten med útlegð, og J. K. R. 28 belægger spisen af melkemad (hvítt) i fasten med 3 ørers, og af kjød med 6 ørers bod; men kjødspisen i langfasten med en bod af 3 mark og i gjentagelsestilfælde 6 mark. — Forsømmelse af *almisseplikten*, der sluttede sig til fasteplikten, belægges i F. L. II. 32 og 33 med 3 ørers, og i J. K. R. 39 med 1½ øres

bod. — Gjentagen modvillig helligbrøde eller fastebrud medførte útlegð. — Overtrædelse af fastepåbudet af fejltagelse eller ubekjendtskab medførte ingen straf, men alene forpliktelse til skrifte.

I forbindelse med budet om helligdage og fasten stod forbudet mod at *holde bryllup* i fasten og umiddelbart før helligdage, hvilket straffedes efter tidens hellighed, eftersom det skede i langfasten eller til andre forbudte tider: efter G. L. 27 med en bod af henholdsvis 3 mark eller 3 ører, efter B. K. R. 7 henholdsvis med útlegð (40 mark) eller 3 marks bod, efter E. K. R. 21 og F. L. III. 9 med en bod af henholdsvis 3 mark eller 6 ører, hvilket gjentages i J. K. R. 45 med den sædvanlige nedsættelse af boden til det halve (12 eller 3 ører).

Spisen af selvdødt eller anden *forbuden spise* (svidda ok úetan) medførte efter G. L. 31 en bod af 3 ører, men efter B. K. R. af 3 mark. Jfr. E. K. R. 26; F. L. II. 42 og 43; J. K. R. 36 og 37.

Forsømmelse af at holde de *befalede gjestebud* (ölgerð) ved Allehelgensmesse (1 Novbr.) og Jul medførte efter G. L. 6 og 7 en bod af 3 ører og, hvis forsømmelsen oversteg et år, af 3 mark. Modvillig undladelse i mere end 3 år medførte útlegð (landflyktighed). — Ligeså var forsømmelse af at gjøre St. Hans-gilde i F. L. II. 21 belakt med 3 ørers bod.

Endvidere nævnes i G. L. 3 og 4 forsømmelse af plikten til hvert år at *frigive en træl*, hvilket straffedes med 12 ørers bod. F. L. III. 19 har for forsømmelse af det istedet herfor indførte *vejarbejde* en bod af 1 øre, og J. K. R. 59 af en halv øre.

Angående forsømmelse med hensyn til *kirkernes bygning og vedligeholdelse* indeholdt alle kristenretterne

udførlige bestemmelser. For at forsømme fylkeskirkens gjenopbyggelse inden 1 år sætter de ældre kristenretter en bod af 15 mark, og for de ringere kirker af 3 mark, for hvert år, G. L. 10 og 12; B. K. R. 8; E. K. R. 34; F. L. II. 7 og 13. J. K. R. 7 og 8 sætter en bod af 8 mark for hovedkirken og 12 ører for de ringere kirker. — For undladelse af at holde gjerde om kirken satte G. L. 11 og 13 en bod af 3 mark for fylkeskirken og 12 ører for de ringere kirker; B. K. R. 9, E. K. R. 38 og F. L. II. 7 en bod af 3 mark for alle, og F. L. II. 8 ligeledes 3 marks bod for undladelse af at skaffe klokke til kirken. For delvis forsømmelse var fastsat forholdsvis ringere bøder. — Hvis bønderne modvillig i 3 år forsømte at gjenopføre sin nedfaldne *fylkeskirke*, var kongen efter B. K. R. 8 berettiget til, hvis de ikke inden 4 måneder efterkom sin skyldighed, at tvinge dem med våbenmakt:[1] Han skulde ikke dræbe folk eller brænde hus; men deres gods kunde han tage, og vedblive således hvert år, indtil de gjenopbyggede sin kirke. — Hvis nogen *høgendeskirke* ikke blev gjenopført inden 3 år, var efter de ældre kristenretter den gård, på hvis grund den stod, forbrudt til kongen; men efter F. L. III. 13 og J. K. R. 8 skulde der ikke bødes mere end de 3 gange 3 mark, og tomten derefter indhegnes.

For vægring af de pliktige *ydelser til kirken og dens tjenere* foreskrives bøder; men modvillig undladelse i 3 år betraktedes som affald fra kristendommen og medførte útlegð (landflyktighed). Forsømmelse af tiendeplikten bødedes med 3 mark for hvert år, G. L. 7, 8 og 22; B. K. R. 11; E. K. R. 22; F. L. II. 18; J. K. R. 19, der,

[1] þá er sá einn hernaðr lofaðr innanlands konungi; at herja mönnum till kristinsdóms.

som sædvanlikt, nedsætter boden til 12 ører. Undladelse af at erlægge biskopsreiden belægges i E. K. R. 33 ligeledes med 3 marks bod; men i G. L. 9 med en bod af 3 ører. Forsømmelse med at yde biskoppen skydsbefordring belægges i G. L. 33 og F. L. II. 44 med 3 ørers og i J. K. R. 6 med 1½ øres bod.

Embedsforsømmelser af biskop eller præst havde i almindelighed til følge, at den forsømmelige tapte sin lønning i det år af vedkommende distrikt; det behandledes således som en *borgerlig* forseelse, se G. L. 8, 9 og 23; B. K. R. 10 og 12; jfr. E. K. R. 48 og 49; F. L. II. 14, 44 og IV. 8. Nogen anden straf for biskoppens overtrædelse af sit kalds plikter findes selvfølgelig ikke foreskreven i loven, da han forsåvidt alene svarede for pavens domstol. Derimod nævnes i de ældre kristenretter forskjellige tilfælde, hvori præsten for embedsforseelser forfalder i bøder til biskoppen, regelmæssig på 3 mark. Således: for uriktig tilsigelse af faste- eller helligdage, G. L. 15; B. K. R. 13; E. K. R. 10; F. L. II. 22 (3 ører) og J. K. R. 20 (1½ øre); for utilbørlig næktelse af dåb eller den sidste olje, G. L. 21 og 23; B. K. R. 10 og 12 jfr. (II.) 19; F. L. II. 14; for uforsiktighed med ild i kirken, E. K. R. 35. For vægring af bistand ved edsaflæggelse skulde præsten efter B. R. 37 bøde 3 mark, halft til den, som skulde aflægge eden, og halft til bykassen, jfr. derimod F. L. IV. 8. — Indgriben i en anden præsts kald, for at tilvende sig hans indkomst, belægges i G. L. 23 med en bod af 12 ører til biskoppen; jfr. derimod F. L. II. 17.

OM FORFATTEREN TIL DET STATSRETLIGE SKRIFT FRA 1656 „NORGES RIGE ARVE-RIGE“.

AF

GUSTAV STORM.

I det kgl. Bibliothek i Kjøbenhavn, gl. Saml. 2834 qv., findes Originalen til det af J. Chr. Berg i Budstikken for 1825 (S. 441—552) udgivne Skrift „Norges Rige Arfve-Rige“, der efter Titelen blev „overleveret af en underdanig og Tro Pligtskyldig Patriot“ (til Kongen) ved den norske Hylding i 1656. At Haandskriftet er selve det af Forfatteren til Kong Fredrik III overleverede Exemplar er tydeligt ikke blot af dets sirlige Skrift og Udstyr, men ogsaa af at Bogens grønne Fløielsbind bærer paatrykt et kronet F III; denne Konge har saaledes vistnok ladet Bogen indbinde og indlemmet den i sit Bibliothek, da dette senere blev grundlagt.[1] Allerede af Bogens Udstyr sees, at Kongen har sat Pris paa Skriftet, og da det er bekjendt nok, at dette udtaler Kongens egen Opfatning

---

[1] En Afskrift heraf fra 2den Halvdel af 17de Aarhundrede findes i det Deichmanske Bibliothek, No. 108 qv., aabenbart den Afskrift, hvorefter Bergs Udgave er trykt; en anden Afskrift findes i det Throndhjemske Videnskabsselskabs Bibliothek, No. 191 qv.

af Arveretten til Norge,[1] tør allerede dette antyde et intimere Forhold mellem Kongen og Forfatteren. Det ligger altsaa nær at søge at bringe paa det rene, om Forfatteren skriver fra et norsk patriotisk Standpunkt, eller om han er en i Kronens Tjeneste staaende og Kongens Mening udtalende, lønnet Skribent. J. Chr. Berg antog det første, idet han holdt sig til, at Forfatteren kalder sig en „Tro Pligtskyldig Patriot“, og alle senere Historikere har, saavidt jeg ser, sluttet sig til ham;[2] jeg anser det sidste for aabenbart og skal i det følgende søge at bevise denne Mening.

1. Det gjælder da først og fremst at bringe Forfatterens Nationalitet paa det rene. Alle mine Forgjængere har gaaet ud fra den Forudsætning, at Forfatteren er en Nordmand; jeg mener, at det fremgaar af Skriftet selv, at han er Dansk. For det første findes der overalt i Skriftet, hvor Norge og Danmark nævnes sammen, altid Danmark nævnt først, endog der hvor det skulde staa i 2den Række eller helt kunde udelades; saaledes siges allerede i Titelen Skriftet „uddragen af Danmarks og Norges Krøniker og Historier“, uagtet i Skriftet selv de norske Kongesagaer er den historiske Hovedkilde; og i 2den Bogs Cap. 4 slutter Afsnittet om Christian I saa: „og have de efterkommende Konger, som siden have regjeret i Danmark, deres Herkomst fra ham“, hvor en Nordmand, der havde sit Fædreland for Øie, maatte enten have nævnt Norge alene eller dog ialfald Norge ved Siden af Dan-

[1] Aschehoug, Statsforfatningen i Norge og Danmark indtil 1814 S. 361 f.

[2] Aschehoug, Statsforfatningen i Norge og Danmark S. 364 f. Birkeland i Meddelelser fra det norske Rigsarkiv S. 270. J. E. Sars, Nordisk Universitetstidsskrift f. 1860 S. 3. L. Daae, Det gamle Christiania S. 121.

mark. Endvidere maa det antages, at Skriftet er udarbeidet i Danmark. 1ste Bogs 1ste Capitel begynder saaledes betegnende nok med: „Efterat Norge er bleven bebygt og Konger regjerede der i Landet“, hvilket stemmer med, at i 2den Bogs Cap. 4 Forhold i Danmark omtales som „her i Landet“: „der han (Christian I) kom ind her i Riget, blev han først hyldet paa Viborgs Landsthing og siden paa alle andre i Riget, og derpaa gav han Indbyggerne i Danmark sin Haandfæstning. De Norske have udgjort Aaret derefter deres Hyldings-Brev o. s. v.“ Den eneste Slutning, jeg kan uddrage af disse og lignende Ytringer er, at Forfatteren er en dansk Mand og har udarbeidet sit Skrift i Danmark; og jeg mener, at det ikke staar i væsentlig Strid hermed, naar Forf. i Slutningskapitlet i 2den Bog taler om Konge-Hyldingen i 1648 „her i Christiania“; thi naar Skriftet er overleveret i Christiania under Prinsehyldingen, er det vel under Opholdet her ogsaa afsluttet og Afskriften afpasset hertil.

J. Chr. Berg mente, at Forfatterens Navn muligens betegnes ved Begyndelses-Bogstaverne T P P i Titelens sidste Ord, idet dog hverken hans eller seneres Forsøg har skaffet frem noget Navn, hvortil disse Forbogstaver passede. Berg, der har trykt Skriftet efter en Afskrift (se ovenfor S. 114), vilde neppe have fremsat denne Anskuelse, hvis han under Trykningen havde havt Adgang til Originalen. Titelens sidste Ord er nemlig her (bogstavret aftrykt) „en underdannige oc Troplikt-skyldige Patriot“; de tre Forbogstaver (T P P) reduceres herved ialfald til to (T P), og selv disse er ikke i nogen Maade saa fremtrædende i Titelen, at man tør antage dem for en Anvisning paa Forfatterens Navn. Naar man desuden ifølge Titelens egen Angivelse maa antage, at Forfatteren

personlig havde „overleveret“ dette haandskrevne Exemplar til Kongen og til dennes private Brug, var der jo ingen Grund til her at antyde et Navn, saaledes som Tiden fordrede ved trykte Skrifter.

2. Sikrere Slutninger om Forfatterens Person tror jeg at kunne gjøre gjennem at fremhæve hans Kundskaber og litterære Forudsætninger. At Forf. er en velstuderet Mand, er indlysende af den Sikkerhed, hvormed han benytter den logiske Slutningsmaade; at han ikke er Adelsmand, ligesaa indlysende af hans Polemik mod Arild Huitfeldt og den danske Adels Opfatning af Stillingen mod Norge. Hvad der udmærker Forfatteren er hans Kundskaber paa den ene Side i dansk-norsk Historie, paa den anden i norsk Statsret og Lovgivning. Historien hørte ikke med til Universitetsfagene, det historiske Forfatterskab dyrkedes næsten udelukkende af de kongelige Historiografer, og Kundskab i Statsret krævedes netop af de sidste, da de hyppigt benyttedes til at forfatte polemiske Statsskrifter; de kongelige danske Historiografer i 16de og 17de Aarhundrede har næsten samtlige optraadt som Forfattere af Stridsskrifter mod svensk Historie og Politik. Det nye hos denne Forfatter i Sammenligning med foregaaende historiske og statsretlige danske Forfattere er hans Kjendskab til ældre norsk Statsret; her har han kun havt en Forgjænger, Arild Huitfeldt, men han overgaar denne langt, idet han, som nedenfor skal omtales, har oversat fra Oldnorsk Stykker af den norske Landslov og Hirdskraa, medens Arild Huitfeldt havde nøiet sig med at aftrykke en ældre Oversættelse af Hirdskraaen. Disse Kundskaber er paa denne Tid saa sjeldne i Danmark, at man uvilkaarlig kommer til at sammenligne ham med en Samtidig, paa hvem alle disse Forud-

sætninger ligeledes passer, Hirdskraaens Udgiver og Oversætter Jens Dolmer.

3. Ogsaa Rigsarkivar Birkeland har[1] følt sig fristet til at henføre Statsskriftet til Jens Dolmer, men han afviste atter denne Gisning, idet han henviste til, at Dolmer i sin Hirdskraa „har ytret sig i en som det synes ganske forskjellig Aand om Norges statsretlige Forhold“. Jeg skal foreløbig gaa denne Indvending forbi og pege paa hvad der i Jens Dolmers litterære Personlighed og personlige Forhold taler for ham som Forfatter af Statsskriftet. Jens Dolmer var ikke, som Rigsarkivar Birkeland antog, en Nordmand, men en Jyde; hans Familie kjendes ikke, men Navnet Dolmer stammer kjendelig fra Landsbyen Dolmer nær Grenaa,[2] og Jens Dolmer kunde være Sønnesøn af den Jens Dolmer, der ved 1600 var Prest til Gjessing og Hørager. Han tog Magistergraden i Kjøbenhavn 21 Mai 1639,[3] medens hans Dimissionstid til Universitetet er ubekjendt, da Universitetsmatrikulen har oversprunget hans Navn ved Immatrikuleringen; dog anser jeg det for sikkert, at han nogle Aar i Forveien er dimitteret fra Aarhus Skole, da et latinsk Carmen over Frue Else Bülow, skrevet af „Johannes Dolmarus Nicolai filius“, er trykt i Aarhus 1635.[4] Kort efter at han havde fuldendt sine Studier, blev han i 1640 udnævnt til Lærer for Christian IV's 10aarige uægte Søn Ulrik Christian Gyldenløve; i denne Egenskab forfattede han i sin Elevs Navn i det følgende Aar et latinsk Brev til Kongen og en latinsk Tale „de litterarum præstantia“, som den

[1] Meddelelser fra det norske Rigsarkiv I S. 270.
[2] se Traps top.-stat. Beskrivelse III 445.
[3] Kjøbenhavns Universitets Matrikul ved dette Aar.
[4] Notits af Kall Rasmussen i det Kjøbenhavnske kgl. Bibliotheks Exemplar af Worms Lexicon.

elleveaarige Kongesøn offentlig oplæste i Sorøs Akademi, og som blev trykt.[1] Til Løn for sin Virksomhed fik Dolmer Løfte paa Aarhus Sognekald (24 April 1643)[2] og blev udnævnt i 1647,[3] men endnu førend han havde tiltraadt sit Embede, faldt han i Kongens Unaade Septbr. 1647 og skulde efter Kongens Skrivelse fradømmes sit Embede, „fordi han havde forsømt sin Elev“. Det er muligt, at Dommen opsattes paa Grund af Kongens kort efter indtrufne Død, men ialfald mistede Dolmer sit Embede i 1648 og levede nu i flere Aar uden nogen fast Stilling; en Stund skal han have været Hovmester hos Grev Rantzau. Fra denne Tid (Novbr. og Decbr. 1648) er det, at man har to Breve fra ham til hans „Velynder og Ven“ (fautor et amicus honoratissimus) Biskop Henning Stockfleth i Christiania, der skildrer Christian IV's Begravelse og Fredrik III's Kroning;[4] i et af Brevene sender han en Hilsen fra sin „contubernalis lectissimus“ Wilhelm Meklenburg. Nu taber vi ham afsyne, indtil han i 1656 dukker op ved Prins Christians Hylding i Norge, ogsaa dennegang sammen med den nævnte Wilh. Meklenburg; Dolmer faar 25de Juli en aarlig Pension af 300 Rigsdaler af Kirkernes Beholdning i Agershus og underliggende Len, indtil et Præbende eller Canonicat bliver ledigt i Oslo Capitel, mod at han skal anvende sin Flid „til hvis han udi antiquitatibus Danicis haver at forfærdige, saafremt han denne vores Benaadning agter at nyde“; Meklenburg fik Dagen efter samme Pension og Løfte om

---

[1] Genealogisk-biografisk Archiv S. 256.
[2] Hertil, Aarhus Domkirke II 398.
[3] Hüberts Aktstykker til Aarhus Historie II 122.
[4] Thottske Manuskriptsamling, 1844 qv. Brevene er egenhændige, men kan ikke benyttes til Sammenligning med 2834, der er skrevet af en rutineret Skjønskriver.

at beholde Eker Len paa 5 Aar. Efter Hyldingen træffer vi atter Dolmer i Kjøbenhavn og atter i nært Forhold til Kongefamilien; saaledes nævnes han som tilstedeværende, da Liget af en „faber“ hos Ulr. Chr. Gyldenløve (hans forrige Elev) blev obduceret af Thomas Bartholin.[1] Under Kjøbenhavns Beleiring fungerede han som bekjendt som Auditør ved Studenterkorpset; ligeledes er det bekjendt, at det „norske Kompagni“ gjorde Vanskelighed ved at underkaste sig Dolmers Domme, og at det forlangte og fik en Landsmand til Auditør.[2] Sin Pension for historisk-antiqvarisk Forfattervirksomhed har Dolmer vistnok beholdt i mange Aar, thi det er aabenbart paa Grund af denne, at han i Konsistoriets Protokol for 2den Decbr. 1665 tituleres „Historicus Regni Norvegiæ“. Det eneste Frugt af hans Virksomhed som saadan blev „Hird-Skraa udi ded gamle Norske Sprok, retteligen ofversat paa Danske“, Kbhvn. 1666; ialfald var den det eneste Arbeide af ham, som blev trykt; forøvrigt sees, at Peter Resen ejede en haandskreven „tabula chronologica principum auctore Jano Dolmero“, men om dennes Indhold vides intet. Dolmer døde allerede i Juni 1670[3] og blev begravet i Frue Kirke, hvor Universitetet havde indrømmet ham fri Begravelsesplads „til en Recompense for hvad han tilforn haver gjort Universitetet udi Beleiringens Tid“;[4] hans Hirdskraa blev udgivet paany af Peter Resen 1673 med en kort Omtale af den afdøde Forfatter.

4. Af denne korte Oversigt over Jens Dolmers Personalia vil det sees, at alle ydre Vidnesbyrd passer

[1] Th. Bartholins Cista medica p. 610.
[2] Rørdam, De danske og norske Studenters Deltagelse i Kjøbenhavns Forsvar mod Carl Gustav.
[3] Resens Bibliotheca, 3die Index.
[4] Consistorii Acta Mai 1665.

paa ham som Forfatter af Statsskriftet „Norges Rige Arfve-Rige“. Han er som dettes Forfatter en velstuderet, dansk Mand, af borgerlig Herkomst, han staar Kongen og Kongehuset personlig nær, han opholder sig i Christiania ved Hyldingen 1656, og han faar — i denne Anledning? — en Pension af Kongens Kasse. Og hvad mere er — Dolmer besidder netop de samme Indsigter og Forudsætninger som Statsskriftets Forfatter: han er stærkt bevandret i Danmarks og Norges Historie, han citerer som Hovedkilde for Danmark Huitfeldt, for Norge „Snorre Sturleson“ (ɔ: Peder Claussøns Oversættelse i Worms Udgave), og han udgiver netop et af de norske Lovarbeider, som Forf. af Statsskriftet kjender og citerer. Kommer hertil, at denne Indsigt paa engang i begge Rigers Historie og i Norges Lovgivning ikke kan paavises hos nogen anden dansk Mand i hele det 17de Aarhundrede, saa tør vel Antagelsen, at Jens Dolmer er Forfatter af Statsskriftet fra 1656, ansees for mere end sandsynlig.

Jeg tror imidlertid ad en anden Vei at være kommet til end yderligere Sikkerhed. Under min Beskjæftigelse med norske Lovhaandskrifter faldt det mig ind, at jeg maatte kunne anstille en Prøve paa Rigtigheden af mit Resultat, idet jeg nemlig ansaa det for givet, at hvis Hirdskraaens Udgiver og Oversætter tillige var Forfatter af Statsskriftet, vilde begge Skrifter vise Benyttelse af samme Lovhaandskrifter. Keyser og Munch havde i Norges gamle Love, 2det Bind, antaget, at Dolmer kun havde benyttet det islandske Haandskrift C. 21 i Stockholm; dette viste sig strax unøiagtigt, da dette Haandskrift mangler Cap. 2—4, som findes hos Dolmer. En nøiagtigere Gjennemgaaelse viste imidlertid, at Jens Dolmer nok

hovedsagelig havde benyttet dette Haandskrift, men at han havde udfyldt det Manglende efter Landslovens Kristendomsbolk, dels fra samme Haandskrift, dels fra det Haandskrift, som nu findes i den Arnamagnæanske Samling som 309 fol.; navnlig gjaldt dette om Cap. 2 (Kongearven), der ordret er udskreven fra 309, og netop dette Capitel kunde benyttes som Prøve, da det ogsaa findes oversat i Statsskriftet fra 1656 — i 1ste Bogs Cap. 4, som ellers er udeladt i Bergs Udgave. En Sammenligning viste nu strax, at Hirdskraaens oldnorske Text laa til Grund for Oversættelsen i Statsskriftet, eller med andre Ord, at Jens Dolmer og Forf. af Statsskriftet havde benyttet samme oldnorske Lovhaandskrift. Dermed er jo vistnok ikke bevist, at begge Forfattere er identiske, — thi Cod. AM. 309 var vistnok et af de faa oldnorske Lovhaandskrifter, som ved denne Tid fandtes i Danmark, saa det kunde jo den ene Forfatter være nødsaget til at laane fra den anden. Vigtigere er det derfor, at Hirdskraaens danske Text og Statsskriftets Oversættelse er identiske. Da, som ovenfor nævnt, Berg har udeladt dette Capitel i sin Udgave, vil det her være nødvendigt at stille begge Oversættelser ved Siden af hinanden:

Norges Rige Arfve-Rige (1656) 1ste Bog 4de Cap.:	Hird-Skraa (1666) 2det Capitel:
Første Arfve.	
Nu efter vores konges frafald, da er denne hin første Arfve, at den skall konge være ofver Norges Konge-Riige, som Konge-Søn er, Ectefød, hin ældste, Een.	Nu efter vores Konges Frafald, da er denne hin første Arfve, at den skal Konge være ofver Norges Konges Velde, som Kongens Søn er, ectefød, hin ældste, een.

Anden Arfve.

Denne er den anden Arfve, at den Kongens Sønne Søn, som Ectefød er, skall Konge være, hin ældste, Een, om hans Fader var Ectefød.

Denne er anden Arffve, at den Kongens Sønne Søn, som ectefød er, skal Konge være, hin ældste, Een, om hans Fader er ectefød.

Tredie Arfve.

Denne er hin tredie Arfve, att Kongens Broder, Ectefød, hin ældste, Een, skall Konge være, den som samfød er med Kongen, om ingen ere af de andre til, som før ere næfnte.

Denne er hin tredie Arfve, at Kongens Broder, ectefød, hin ældste Een, skal Konge være, den som samfædre (aff en Fader) er med Kongen, om ingen er aff hiine (de andre) til, som ellers er talt om.

Fierde Arfve.

Denne er den fierde Arfve, att Kongens Fader-Broder, samfød oc Ecte, hin ældste, Een, skall Konge være, der som hans Fader var Ectefød.

Denne er hin fierde Arffve, at Kongens Faderbroder, samfædre og ecte, hin ældste, Een, skal Konge være, der som hans Fader var ectefød.

Femte Arfve.

Denne er den femte Arfve, att Kongens Broder-Søn, Ectefød, den ældste, Een, skall Konge være, der som hans Fader var Ectefød, oc sam fædre med Kongen, om ingen er af de andre til.

Denne er hin femte Arfve, at Kongens Broder-Søn, ectefød, hin ældste, Een, skal Konge være, der som hans Fader var ectefød, og samfædre med Kongen, om ingen er aff hiine til.

Siette Arfve.

Den er den siette Arfve, att Kongens Fader Broder-Søn, den ældste, Een, skall Konge være, der som hans Fader var Kongens Fader Broder samfød, oc Ecte, om ingen er af hine andre til.

Denne er hin siette Arfve, at Kongens Fader-Broders Søn, hin ældste, Een, skal Konge være, der som hans Fader var Kongens Fader-Broder, samfædre, og ecte, om ingen er af hiine til.

Sivende Arfve.

Denne er den sivende Arfve, at Kongens Søn skall Konge være, den ældste, Een, dog at hand er icke Ectefød, men dog

Denne er hin syvende Arfve, at Kongens Søn skal være, hin ældste, Een, dog at hand er icke ectefød, saa dog at hvercken

at hand er hvercken afled i Høer eller i Frendskab, eller i Svogerskab. Oc Kongen hafver sielff bekiendt at være hans Fader, oc hafver sielff sagt skillige Mænd det, for hans Samvittigheds Skyld, oc kommer den Tid ofver Eens, med deris Ofuer regnelse, oc hafver Moderen icke haft tvende Mundheld om Faderen til dette Barn, eftersom Lovbogen viser i slig Maal, dette skulle de som Slikt vide icke dølle ofver Maaned, uden de frøgte Ofvervold, dog skulle de det sige til nogen forstandig Mand eller flere, at de kunde vinde der om bære.

er affled i Hordom (Høer) ey heller i Frændskab, eller Svogerskab. Og Kongen selff haffver vedgaaet, hans Fader at være, og sagt selff skilrige (forstandige) Mænd om den Leilighed, for sin Samvittigheds Skyld, og hans Moder, og svarer saa Stunden som Barnet var fød deres Ofver-regnelse, som tilhører, og hafver Moderen icke to Mundheld sagt om Faderen ad (til) dette Barn, efter det som Loubog viiser om sligt Maal (Sag), Dette skulle de som vide, icke dølle ofver Maaned, uden de frøcte Ofvervold, da skulle de dog dette sige til nogen skilrig (forstandig) Mand, eller flere, at de maae (kunde) der Vidne om bære.

Ottende Arfve.

Denne er den ottende Arfve, att Kongens Daatters Søn, Ectefød, den ældste, Een, skall Konge være, dersom hans Moder var Ecte, oc ingen er af de forrige til.

Denne er hin ottende Arfve, at Kongens Daatter Søn, ectefød, hin ældste, Een, skal Konge være, dersom hans Moder var ectefød, og ingen er af hiine til.

Niende Arfve.

Denne er den niende Arfve, at Kongens Syster-Søn, Ectefød, den ældste, Een, skall Konge være, der som hans Moder var samfædre med Kongen, oc ingen er af hine til.

Denne er hin niende Arfve, at Kongens Syster Søn, ectefød, hin ældste, Een, skal Konge være, dersom hans Moder var samfædre (af same Fader) med Kongen, og ingen er aff hiine (de forrige) til.

Tiende Arfve.

Denne er den Tiende Arfve, at den skall Konge være, den ældste, Een, som næst er efter Brøder Sønner ved Kongen, Ectefød, oc kommen af samfødde Brødre, oc Ectefødde, om ingen er af de forrige til.

Denne er hin tiende Arfve, ad den skal Konge være hin ældste Een, som næst er efter Brødre Sønner ved Kongen, ectefød, og kommen af samfødde (som haffve en Fader) Brødre, oc ectefødde, om ingen er af hiine til.

Ellefte Arfve.

Denne er hin Ellefte Arfve, at den skall Konge være, hin ældste, Een, Ectefød, som er Syskinde-Barn ved Kongen, oc kommen af de Syskinde som begge vare samfødde oc Ecte, oc af ræt Konge ætten komne, om ingen ere af de andre til, som tilforn er taldt om.

Denne er hin ellefte Arfve, at den skal Konge være, hin ældste, Een, ectefød, som er Syskind-Søn (Syskind-Barn) ved Kongen, og kommen af de Syskinde, som begge vare samfædre (af same Fader) og ecte, og aff rætt Kong-ætten komne, om ingen er aff hiine til, som ellers er talt om (opregnet).

Tolfte Arfve.

Denne er den Tolfte Arfve, at den skall Konge være, den ældste, Een, som Ectefød er, af Systre Sønner ved Kongen, oc deres Mødre vare samfædre oc Ectefødde, oc af rætt Konge ætten komne, om ingen er af hine till.

Denne er hin tolfte Arfve, at den skal Konge være, hin ældste, een, som ecte-fød er, af Kongens Modersyster, og deres Mødre vare samfædre, og ectefødde, og af ræt Konge-ætten komne, om ingen er af hiine til.

Trettende Arfve.

Nu om ingen er af desse till som ellers ere opregnede, da skall den være Konge ofver Norge, den ældste, Een, som Arfving er da næst, efter det som Lands-Loubogen viser i almindelige Arfve tal, Karl oc ey Qvindes Persoen, men dog af rætte Konge-Ætten kommen.

Nu om ingen er aff desse til, som ellers er omtalt, då skal den være Konge ofver Norge, hin ældste, Een, som Arfving er da næst, efter det som Lands-loubogen viser i almindelige Arfvetal, Karl men ey Kone (Mands men ey Qvindes Person), og dog aff rætte Konge-ætten kommen.

Overensstemmelsen mellem de to Oversættelser er af den Art, at den ikke kan forklares af at den senere Oversætter har udskrevet den ældre, hvilken Forklaring desuden vilde være ganske urimelig, da den, der forstaar at oversætte hele Hirdskraaen som Jens Dolmer og i denne Oversættelse er ganske uafhængig af sin trykte Forgjænger (Ar. Huitfeldt), naturligvis ikke for et enkelt Capitel (der tilmed ikke citeres fuldstændigt) bogstavret

afskriver en anden Forgjænger. Afvigelserne viser desuden, at Jens Dolmer har oversat Hirdskraaen lige fra den oldnorske Text, som han hyppigt staar nærmere, og en enkelt Afvigelse (i 12te Arv) er en Forbedring, som Dolmer har indført efter Ar. Huitfeldt. Overensstemmelsen er alligevel saa stor, saa i Detaljer indgribende, at heller ikke Benyttelsen af samme Grundlag er tilstrækkelig til Forklaring. Der staar da ingen anden Mulighed aaben end at anse denne Overensstemmelse som Bevis for Forfatternes Identitet.

5. Hvis dette Bevis godkjendes, vil det have Betydning til to Sider, statsretlig-historisk og litteraturhistorisk. Naar Statsskriftet er overleveret til Kongen ved den norske Hylding af en Mand, der staar Kongen personligt nær, og Forfatteren nogle Dage efter faar Pension anvist af Statskassen, siger det sig selv, at Forfatteren har skrevet efter Kongens Tilskyndelse og udtaler Kongens eller hans Omgivelsers Tanker; Skriftet bliver saaledes et Led i Rækken af Udtalelser fra Kongen om Arveretten til Norges Krone og antyder Planer, som næredes ved Hoffet. Disse Planer blev ad en ganske anden Vei til Virkelighed for hele det dansk-norske Monarchi i 1660, og denne Realisation havde et ganske anderledes fast statsretligt Grundlag end den ialfald tvivlsomme ældre Arveret til Norge; det er derfor begribeligt nok, at naar Jens Dolmer 6 Aar efter Statsforandringen i sin Hirdskraa skulde udtale sig om Arveretsspørgsmaalet, maatte han holde sig til den i det nye Arverige gjældende Statsretslære og forlade sit ældre Standpunkt; selv om Forfatteren vilde have fastholdt dette, havde nok Censuren lært ham noget andet. Efter dette maa altsaa Skriftet „Norges Rige Arfve-Rige“ udrangeres af den Stilling, som

norske Historikere har givet den ved Siden af Absalon Pedersens patriotiske Skrifter, ja overhovedet af den norske Del af Fælleslitteraturen. Gives Skriftet paa den anden Side Plads blandt Jens Dolmers Arbeider, vil det tjene til at belyse dennes Forfatterpersonlighed: den vil vise os Dolmer mere personligt knyttet til Danmarks (og Norges) politiske Historie under Fredrik III, og den vil kunne give Oplysning om denne Forfatters Studier og litterære Udvikling. Stiller man nemlig Statsskriftet og Hirdskraaen mod hinanden, sees det, at Forfatteren i Mellemtiden har udvidet sine Studiers Omkreds: han har trængt dybere ind i den norske Lovgivning, baade den verdslige Lov, Kristenretten og den islandske Lov, og han giver desuden i sine Noter Vidnesbyrd om ganske indtrængende filologiske, antikvariske og historiske Studier. De to Oversættelser af Kristendomsbolkens 2det Capitel viser os, hvorledes hans Oversætterprinciper i Mellemtiden har forandret sig. Allerede i 1656 følger han sin Original med stor Troskab, han beholder med Forkjærlighed gamle, hjemlige Ord; i 1666 har han drevet denne Tendens til Yderligheder, idet han beholder i Mængdevis gamle, for Samtiden vistnok uforstaaelige Ord, hvis Betydning han forklarer i Randgloser.

I den Litteratur af Oversættelser fra gammel-norsk, vi har fra „Dansketiden“, danner Jens Dolmer i flere Henseender en Undtagelse; ellers er alle disse Oversættelser, saa vidt vi ved, besørgede af Nordmænd: Kongesagaerne, Lovene, Hirdskraaen er alle oversatte i Norge, af Nordmænd og for at tjene norske Interesser, historiske eller juridiske. Dolmers Hirdskraa er ved Siden af at være oversat af en dansk Mand og for at oplyse „de danske Antiquitates“ tillige et Særsyn i hele 17de Aar-

hundrede derved, at den leverer den oldnorske Text; dette vilde være uforklarligt, hvis ikke allerede et nøiagtigt Studium af Texten og endnu mere af Listen over „gamle Norske Ord i Hirdskraaen“ og over Errata (bagerst i Bogen) viser, at en islandsk Haand har været delagtig i Arbeidet; Worms Lexicon (I 260) ved da ogsaa at berette, at Dolmer havde til Medhjælper en Islænding Oddr Eyjulfsson, som siden blev Prest paa Holte under Eyjafjall (1667—1703). Ogsaa deri viser sig altsaa et Fremskridt fremfor 1656, at Dolmer imidlertid havde lært at benytte Islændingers Hjælp, og derved forklares Særsynet; i 1656 vovede han sig ikke nogensteds til at citere de ældre Loves oldnorske Text.

Tillæg til Noten S. 114: Enten de samme eller muligens andre Afskrifter sees at være solgt i Kjøbenhavn paa Auktion efter Andreas Lyche (1716) og efter Geheimeraad A. W. v. d. Osten (1764); den første af disse kaldes i Catalogen: Et Manuscript om Norge, at det af Begyndelsen haver icke alleniste været Kongernis Arve-Rige, men endog deris Odal og Eyendom (94 qv.); den anden: Beviis, at Norges Rige altid haver været et Arve-Rige, skrevet og overleveret ved Hyldingen i Christiania 1656. Copie (81 qv.) Ogsaa Hoier synes at have kjendt Skriftet, skjønt han i sin Kurzgefasste Dänemärckische Geschichte (Flensburg 1719 p. 100) citerer Titelen urigtig: „Dass Norwegen ein Erb-Reich, zeigt dessen gantze Historie, und ist von einem Anonymo in Dänischer Sprache gegen Arrild Huitfelts darinn irrige Meinung weitläufftig erwiesen, welches Mss. noch unter dem Titul: Norske Kongers ärfve Rett, imod A. H. zu finden ist“. Derimod synes Hofman, som citerer Skriftet under samme Titel i „Vel fortjente Danske Adelsmænd“ (I, 19), kun at have kjendt det fra Hoier, naar han siger, at Skriftet er rettet mod Huitfeldts „Norges Historie paa Dansk, Kbh. 1594“ (ɔ: Jens Mortensens Udgave af den ældste Sagaoversættelse).

OM LENDERMANDSKLASSENS TALRIGHED I 12. OG 13. AARHUNDREDE.

AF

GUSTAV STORM.

For rigtigt at forstaa Betydningen af det norske Aristokratis Opposition mod Kongerne i 12te og 13de Aarhundrede burde man have Oplysninger ikke blot om Aristokratiets sociale Stilling, men ogsaa om dets Mængde inden de forskjellige Rangklasser: Lendermænd (Baroner), Skutelsvende (Riddere) og Hirdmænd. For de to sidste Klassers Vedkommende er dette neppe muligt før end i det 14de Aarhundrede, i hvilken Tid man af Diplomerne vistnok kan opgjøre temmelig fuldstændige Lister ialfald over Ridderne;[1] men for Lendermændenes Antal synes det

---

[1] Efter et løseligt Overslag tror jeg at turde fastslaa, at Riddernes Antal neppe nogensinde oversteg c. 30 og i Regelen var mindre; om Hirdmændene tør jeg ikke udtale mere, end at de ikke synes at have været meget talrige. Naar vi i Traktaten af 1309 (DN. IX. 82) ser Kong Haakon love, at 270 „Riddere og Hirdmænd“ skal gaa i Borgen for ham, har dette Løfte visselig været ham umuligt at opfylde. Maaske dog Læsemaaden er urigtig (Traktaten findes kun i Afskrift fra c. 1600), Tallet 70 vilde være naturligere og stemme med Tallet 60 i Traktaten af 1371. At sammenstille disse Tal (270 i 1309, 60 i 1371) som repræsenterende det norske Aristokratis Antal i de to Aar, som Dr. Y. Nielsen har gjort, anser jeg for misvisende.

at være muligt ved Hjelp af de historiske Beretninger at gaa meget længer tilbage. Dette har man tidligere ganske forsømt; P. A. Munch giver først ved Lendermandsværdighedens Ophævelse i 1308 efter Diplomerne en Oversigt over Værdighedens Indehavere, medens han for den tidligere Tid nøier sig med at antage, at det Antal Herser, som efter Snorre fandtes paa Harald Haarfagres Tid, ogsaa gjenfindes blandt Lendermændene i det 13de Aarhundrede. Derved er Munch kommet i en paafaldende Strid med sig selv; da han vilde beregne, hvilken Hærstyrke de norske Lendermænd efter Forordningen af 1273 skulde stille til Kongens Tjeneste, forudsatte han som givet, at der dengang var omtrent 120 Lendermænd i Landet, idet han gik ud fra, „at der var omtrent fire Lendermænd, ligesom tidligere fire Herser, i hvert Fylke, og Antallet af Fylker, eller hvad der kunde regnes lige med Fylker, kan omtrent sættes til 30.“ [1] Men i det følgende Bind paaviser Munch i Anledning af Forordningen af 1308, at der da — altsaa kun 35 Aar senere — ifølge Diplomerne neppe var mere end 11 Lendermænd i Riget. En saadan Reduktion — fra c. 120 til 11 — i Løbet af en Generation maa jo ansees for ganske utænkelig, og da, som senere skal sees, Tallet 11 i 1308 snarere er for høit end for lavt, maa Tallet 120 i 1273 ansees for ganske vilkaarligt. Det Tal, som Snorre angiver for en Tid, der ligger over 300 Aar forud for hans egen, kan ikke uden videre overføres paa senere Tider, allermindst paa Tiden efter Snorre. Vi maa først undersøge Beretningens Troværdighed og dernæst for senere Tider prøve fra andre Kilder, om den ogsaa passer for disse Tider.

---

[1] Det norske Folks Historie IV, 1, 549.

I.

De fleste Forfattere have antaget for givet, at Lendermænd kun er et andet og nyere Navn paa Herser, og at Institutionen stammer fra Harald Haarfagre. Dette synes ogsaa Snorre at antyde som sin Mening, idet han for den ældre Tid stadigt taler om Herser, men i Løbet af 2den Halvdel af 10de Aarhundrede begynder afvexlende at kalde Landets Høvdinger dels Herser, dels Lendermænd og fra Olav den Helliges Tid kun bruger det sidste Navn.

Om den administrative Ordning under Harald Haarfagre fortæller han,[1] at Harald satte en Jarl i hvert Fylke, som skulde dømme Lov og Landsret og indkræve Sagøre og Landskyld og holde 60 Mand til Kongen mod at faa en Trediedel af Skatterne; hver Jarl skulde have 4 eller flere Herser under sig, disse havde 20 Marks Veitsle og holdt 20 Mand til Kongens Tjeneste. Denne Beretning har man egentlig aldrig betvivlet, uagtet den indeholder mange Usandsynligheder. Hvis man som Munch regner 30 Fylker i Riget, vilde efter dette de 30 Jarler have at underholde en Hærstyrke af 1800 Mand, og de 120 Herser 2400 Mand — tilsammen 4200 Mand —; allerede dette Tal synes mig tilstrækkeligt til at vise, at Beretningen ikke er sikker i sine Detaljer. Men Snorres egen senere Fremstilling viser, at Systemet ialfald ikke blev overholdt: vistnok heder det, at Haakon Grjotgardssøn kun blev Jarl i Strindafylke (c. 8) og Rollaug kun i Naumdølafylke (c. 8), men senere bliver dog Ragnvald Jarl over baade Nordmøre og Romsdalen (c. 10) og faar dertil kort efter Søndmøre (c. 12); ligeledes faar Haakon bagefter ogsaa Firdafylke (c. 13), og af den senere Beret-

[1] Harald haarfagres Saga c. 6

ning (c. 40) fremgaar, at han i Virkeligheden herskede over „hele Throndhjem", ligesom hele Viken og Oplandene stod længe under Haralds Morbroder Guthorm (c. 21). Hvis Systemet „en Jarl i hvert Fylke" virkelig er opstillet af Harald — og ikke først af Snorre —, har Harald ialfald hyppigt brudt det, — navnlig i den senere Halvdel af sin Regjering, da Jarlerne blev overflødige, ved at hans Sønner fik Dele af Riget; ved Haralds Død findes derfor ikke mere end to Jarleslægter i Riget, Ladejarlene og Mørejarlene, og selv disse reduceres til én, idet Sigurd Ladejarl ægter Thore Mørejarls Datter: begges Arving er Haakon Ladejarl. Ikke mere korrekt synes mig Snorres Beretning om Hersens Stilling som Vasal under Jarlen. Vistnok findes der i et af de Skrifter, Snorre maa have kjendt, en Beretning om en Grim Herse i Agder, der synes at have havt en Jarl over sig,[1] og rimeligvis har ogsaa Herserne i Thrøndelagen ved c. 950 staaet under Sigurd Ladejarl; men dette synes dog langtfra at være det almindelige Forhold, da jo Kong Harald maa mangesteds have undladt at indsætte Jarler og saaledes Herserne blev direkte „Kronvasaller". Og at der skulde være „fire eller flere" Herser i hvert Fylke, synes lidet rimeligt. For ikke at tale om, at Sagens Natur tilsiger, at der ikke i hvert af de smaa Throndhjemske Fylker var Plads til 4 Herser, viser Snorres Beretning om Thrøndernes Modstand mod Haakon den godes Kristendomspaabud, at der dengang (c. 950) kun var én Høvding i hvert Fylke. Vistnok bærer ingen af disse i Snorres Beretning Herse-navn; men sikkert er det, at de i hans Fremstilling optræder med Herse-myndighed, og at hvis de ikke var Herser,

[1] Se Landnámabok, Isl. sögur I 213.

bliver der aldeles ingen Plads til Herser i Thrøndelagen. Et Fingerpeg om, at Hersens Magt som Regel strakte sig videre end en Fjerdedel af et Fylke, faar vi ogsaa af Snorres Beretning om Erling Skjalgssøn.[1] Olav Trygvessøn vil gjøre denne sin Svoger til den mægtigste Herse i Landet og forlener ham derfor med „hele Landet fra Sognsø til Lindesnes“ d. e. Hordaland, Rogaland og det vestlige Agder, altsaa 2½ Fylke. Efter Sammenhængen var det Hensigten at give Erling Jarlemyndighed uden Jarlenavn, og ifølge Systemet skulde dette kunne opnaaes ved at overdrage ét Fylke til Erling. Naar nu Olav for at opnaa Hensigten maatte give 2½ Fylke til Erling, kan dette kun vise, at Hersens Myndighed som Regel maatte have et større Omraade, end Snorre siger, — med andre Ord, at som Regel har en Herse havt Myndighed over ét Fylke, sjelden over mindre. Søger vi nemlig Oplysninger herom fra andre, af Snorre uafhængige Kilder, bliver man strax opmærksom paa, at en af Hovedkilderne for Harald Haarfagres Tid, Egilssaga, aabenbart forudsætter det samme Forhold som det almindelige: ved Retstvisten paa Gulathinget er der kun én Herse i Firdafylke (Arenbjørn), én i Sogn (Thord paa Aurland) og vel ogsaa kun én paa Hordaland;[2] til yderligere Sikkerhed oplyses vi om, at Harald Haarfagre ved Erobringen indsatte Jarlen Roald i Firdafylke (c. 4), at efter hans Død følger hans Søn Thore med Herse-titel (c. 32), og denne følges med samme Titel af sin Søn Arenbjørn, om hvem det desuden udtrykkelig

[1] Olaf Trygvessøns Saga c. 76.

[2] En fyrir-innan í hringinum sátu dómendr, tólf ór Firðafylki, ok tólf ór Sygnafylki, tólf ór Hörðafylki. Þær þrennir tylftir manna skyldu þar døma um mál öll. Arinbjörn réð, hverir dómendr váru or Firðafylki, en Þórðr af Aurlandi hverir ór Sygnafylki váru. Egilssaga c. 57.

siges, at han havde hele Firdafylke i Forlening (c. 81). Ogsaa hvad der ellers foreligger af Oplysninger fra ældre islandske Kilder synes at vise, at Herserne har med Fylkernes Bestyrelse at gjøre; ved alle de islandske Landnamsmænd, der siges at nedstamme fra norske Herser, anføres deres Stamfædre stadig som Herser i (eller af) et Fylke:

Veðrar-Grímr hersir í Sogni	Isl. sög. I	39.
Ketill veðr hersir af Hringaríki	Isl. s. I	41.
Ási hersir í Haddingjadali	—	76.
Ketill raumr hersir í Raumsdal	—	173.
Grímr h. á Ögðum	—	204.
Heyangrs-Björn h. í Sogni	—	264.
Þorsteinn höfði h. í Hörðaland	—	228.
Ulfr gyldir h. ríkr á Þelamörk	—	292.

Man har tidligere udledet Navnet hersir af hérað (Herred) og med Støtte i denne Etymologi bygget videre paa det af Snorre opstillede Grundlag: ligesom Jarlen efter Regelen styrede et Fylke, saaledes har altsaa Hersen styret et Herred. Men denne Etymologi er baade i sig selv sproglig tvivlsom (hersir stammer vel snarere fra et *hersa, tysk herschen) og desuden historisk uberettiget, da Herredet ikke er en administrativ Inddeling i Norge; overalt, hvor det forekommer, repræsenterer Herredet den mindste Inddeling, omtrent svarende til Sogn eller Grænd: i Ranrike fandtes 16 Herreder, svarende til Skibredernes Antal, sporadisk forekommer Herreder over hele Østlandet samt i Hordalands Kystegne;[1] at dømme efter Gulathings-

[1] I Munchs Geografi forekommer udenfor Ranrike følgende Herreder:

i Vingulmark: Osloarherað (Akers Sogn), Skogheimsherað (Asker).

loven har Herredsinddelingen tidligere været almindelig i Gulathingslagen, men ogsaa der er tydeligvis Herredet en Underafdeling af Ottinger og Fjerdinger, altsaa omtrent som de nuværende Sogne.[1] Herredet er saaledes et altfor lidet Distrikt til at regjeres af en Herse, selv om der havde været „fire eller flere“ i hvert Fylke. — Jeg skulde ogsaa være tilbøielig til at tro, at Herse-titelen er opfunden eller ialfald første Gang teknisk anvendt af Harald Haarfagre og ikke tilhører Tiden før ham. Vistnok bruger Sagaerne (f. Ex. Fagrskinna) Titelen ogsaa før hans Tid, og Landnamsmændenes Slægtregistre stiger ofte op til ældre Herser; men dette har vel ikke større Betydning

i Vestfold:	Angrheimsherað (Stokke Sogn);
paa Hedemarken:	Lómherað (sydl. Del af Ringsaker), Mansheimsherað (Redalen i Birid);
i Østerdalen:	Alfrheimsherað (Elverum);
i Hadafylke:	Krødisherað (Krydsherred);
i Valders:	Galaherað (Røen Sogn), Hliðarherað (Hegge Sogn), Hvamsherað (Lomen Sogn), Skrauthvalsherað (Skrutvold Sogn);
i Grenafylke:	Bøjarherað (Bøherred), Grandalsherað (Grandsherred), Nesherað (Nes Sogn), Sauðaherað (Saude Sogn), Lundaherað (Lunde Sogn) og Litlaherað;
i Hordaland:	Kvennaherað (Kvinnherred), Samlaherað (Jondalen) og Árlandsherað (Samnanger).

[1] Maurer har antaget, at naar ældre Gulathingslov c. 12 efter Fylkeskirker opregner Fjerdingskirker, Ottingskirker og Herredskirker, har den ældste Text (Olavs Recension) kun havt Herredskirker, den yngre (Magnus's Rec.) oprindelig kun Fjerdings- og Ottingskirker, og at da uheldige Afskrivere har beholdt begge Dele, hvoraf vilde fremgaa, at Herredsinddelingen faldt sammen med Fjerdingsinddelingen. Denne Theori maa imidlertid bortfalde, da Haandskriftet C, der kun indeholder Olavs Recension, virkelig har samme Text som Codex Ranzovianus, saaledes som det vil blive oplyst i 4de Bind af Norges gamle Love.

end Egilssagas Beretninger om Lendermænd hos de ældre Fylkeskonger; vigtigere er det, at Værdigheden ikke findes i noget af de fra Norge bebyggede Lande, som dog repræsenterer Fortsættelse af de politiske Forhold før Harald Haarfagres Erobring: i Nordengland og paa Orknøerne finde vi Rangklasserne Jarl og Hold (Odelsbonde), i Irland Jarl, men aldrig Herse, og selv paa Island undgaaes dette Navn og Høvdingeværdigheden knyttes til Gode-titelen.

Det vil af det foregaaende sees, at de fleste Vidnesbyrd taler for, at Hersen i Harald Haarfagres og hans Efterfølgeres Tid har havt Befalingen paa Kongens Vegne over et Fylke. Deraf vil følge, at Antallet af Herser til enhver Tid har været meget mere indskrænket, end Snorre antog; et Tal som c. 30 vil omtrent slaa til, og maaske er ogsaa dette for høit ansat, da de Fylker, som styredes af Jarler, vel ikke regelmæssig tillige havde Herser. Det er derfor meget forstaaeligt, at man fra Harald Haarfagres og hans Sønners Tid kjender meget faa Herseætter i Norge, og at dette Forhold ogsaa gjentager sig i den følgende Tidsalder. Den mest omtalte Begivenhed fra denne er Kampen mod Jomsvikingerne; de forskjellige Berettere har under Skildringen af denne søgt at opregne Haakon Jarls mærkeligste Høvdinger; men selv den Beretning, som nævner flest, naar dog ikke til et høiere Tal end 15 (Jomsvikingasaga), medens Fagrskinna kun kjender 9 og Snorre endog blot 6 Lendermænd eller Herser. Det er naturligvis ikke min Mening, at nogen af disse Beretninger skulde være fuldt historisk, men de er dog af Betydning for at vise, at Sagnene stadig har havt for Øie mindre Tal, end man skulde vente efter Snorres System.

II.

Navnet „Herse“ synes, som før nævnt, at være ophørt i Begyndelsen af 11te Aarhundrede eller efterhaanden at være fortrængt af „Lendermænd“ (lendr maðr sc. konungs — Mand, som havde kongeligt Land til Brug); efter Olav den helliges Tid forsvinder Herser ganske. At dette ikke blot er en Navneforandring, synes tydeligt, uden at jeg i denne Forbindelse tør indlade mig nærmere paa at bestemme Forandringens Art. Her skal kun betones, at medens vi efter det foregaaende tør antage en nær Forbindelse mellem Herser og Fylker, kan ingen saadan Forbindelse paavises mellem Lendermænd og Fylker. Meget mere synes Lendermændene i 11te og 12te Aarhundrede at have Myndighed inden større Distrikter; ialfald har vi tydelige Vidnesbyrd herom fra Throndhjem og Oplandene. Under Olav den hellige og Magnus den gode havde saaledes Kalv Arnessøn Kongens Ombud „inn um Þrándheim“, d. e. over Indthrøndernes fire Fylker;[1] den samme Magt faar Einar Thambeskjelve blandt Udthrønderne efter Haakon Jarls Død,[2] og senere synes han at have udstrakt sin Indflydelse over hele Thrøndelagen.[3] Disse Oplysninger synes at tyde paa, at der paa Kalvs og Einars Tid neppe har været andre Lendermænd i det Throndhjemske; og det samme synes at fremgaa af Beretningen om Einars Død: da de thrønderske Bønder vil hevne hans Død, har de mellem sig ingen naturlig Høvding, men maa sende Bud til Oplandene efter Haakon Ivarssøn. Paa samme Tid synes Magten paa Oplandene delt mellem Orm Jarl

[1] Hskr. 341, 456. [2] Hskr. 464. [3] Hskr. 578

og hans Frænde Haakon Ivarssøn, og da efter Orms Død Haakon bliver Jarl, synes Oplandene at være forenede under ham, thi efter hans Fordrivelse gjør alle Fylker her Oprør. En Menneskealder senere, da Steigarthore var overvundet af Magnus Barfot, synes ogsaa denne kun at have udnævnt én Lendermand paa Oplandene, først Sigurd Hund, og da denne blev landsforvist, Thorgrim Skinnhuva; denne er alene Oplændingernes Anfører paa Toget til Irland i 1103.[1] Og selv fra Kystlandene, hvor Lendermændene synes at have været talrigere, maa man ikke gjøre sig store Forventninger om dette Tal; det er saaledes udtrykkelig fremhævet, at der i 1094 i hele Viken kun var tre Lendermænd foruden Sveinke Steinarssøn, der var etslags Grænsevogter.

Uagtet man paa Forhaand kan vide, at Sagaernes Efterretninger fra 11te Aarhundrede maa være temmelig ufuldstændige, vil det dog ikke være et unaturligt eller unødvendigt Arbeide at gjøre Rede for, hvilke Lendermænd der nævnes under de enkelte Konger; deraf vil komme for Dagen, hvad en lidt senere Eftertid har bevaret om de ledende Mænd og disses Mængde inden de enkelte Landsdele. For at begynde Undersøgelsen med Olav den hellige, kan vi i Viken kun paapege én Lendermand, Brynjulv Ulvalde, som Kongen i 1017 gav Gaarden Vetteland (i Ranrike) med Lendermandstitel[2] og derved gjorde til Stamfader for en Lendermandsæt, der iålfald varede til 1160.[3] Maaske finde vi dog endnu en Lendermand i Viken fra Olavs Tid i Svein Bryggefot, der i 1033 deltog i Reisningen for Olavs Søn; at han var fra

[1] Hskr. 659.
[2] Hskr. 266.
[3] Se Slægttavlen hos Munch, 2den Del No. 11.

Viken sluttes dog kun af, at en Lendermand af samme Navn — muligens hans Sønnesøn — findes i Viken i 1094.

Paa Oplandene nævnes Dale-Gudbrand paa Hundorp, der ikke blot kjendes fra den legendariske Beretning om Gudbrandsdølernes Omvendelse, men ogsaa fra et Vers af Sigvat Skald, der i Magt stiller ham ved Siden af Erling Skjalgssøn;[1] endvidere har vi de med Kongen besvogrede Thord Guthormssøn paa Steig (Gudbrandsdalen)[2] og Ketil Kalv paa Ringenes (Hedemarken), hvis Sønner senere træffes igjen under Harald haardraade. Af Vestlandets søndre Distrikter findes i Rogaland Erling Skjalgssøn af Sole og Aslak af Finnø,[3] i Hordaland Erlend af Gerde[3] og Aslak af Fitje (eller „Fitjeskalle“);[4] af disse hører Erling og Aslak af Fitje til en gammel Heiseæt, der siges at nedstamme fra „Hordakaare“,[5] medens Erlend af Gerde ialfald er Stamfader til en senere mægtig Æt, der kulminerede i Erling Skakke og Magnus Erlingssøn.[6] Fra Fylkerne Agder, Sogn og Fjordene kjendes ingen Lendermænd, medens vi derimod paa Søndmøre har Stamfaderen for Arnmødlingeætten, Arne Arnmodssøn i Giske, og hans Sønner, der blev Lendermænd hos Kong Olav og vandt stor Indflydelse over Mørerne og end nordligere: Thorberg blev Herre paa Giske, Arne havde sit Sæde etsteds i Romsdalen eller Nordmøre, Finn herskede paa Austraat, og Kalv blev, efter at have ægtet Thore Hunds Søster,

---

[1] Hskr. 343.

[2] Hskr. 373; vistnok den samme som i den legendariske Beretning kaldes „Þórðr istrumage, er höfðingi var fyrir Dölum“ (Hskr. 344).

[3] Hskr. 466.

[4] Hskr. 350.

[5] Se Stamtavlen hos Munch, I, 2 No. 18.

[6] Se Stamtavlen hos Munch II No. 14.

Ølve paa Eggs Enke, Statholder over Indthrønderne; fra Thorberg stammede Giskemændene, der uddøde i 1265,[1] og fra Arne Bjarkømændene, hvis Mandslinje uddøde i 1183,[1] men gjennem Kvindeled fortsættes i flere Aarhundreder senere. Blandt Udthrønderne finder jeg kun én eneste anseet Æt, Gimse-ætten, men dens Repræsentant Einar Thambeskjelve var i Opposition mod Kong Olav og gik ikke i hans Tjeneste.[2] Ved Siden af denne Slægt bør dog nævnes Herrerne paa Viggen, Loden ved 1016 og hans Søn Rut ved 1030, uden at vi ved, om nogen af dem var Olavs Lendermænd; Rut hørte til Olavs Modstandere ved Stiklestad og var ialfald da Lendermand, og hans Slægt hævdede sig senere ved Rigdom og Anseelse. Blandt Indthrønderne nævnes paa Olavs Tid, efterat Ølve paa Egg var dræbt 1021, ingen Lendermænd af gammel eller anseet Æt; Thorgeir af Kvistad eller Sorshaug,[3] som Olav havde gjort til Lendermand, havde han „hævet til Magt fra en liden Mand“. Derimod har vi paa Haalogaland anseete Ætter repræsenterede i Haarek af Thjotta, der stammede fra Harald Haarfagre, og Thore Hund fra Bjarkø, hvis Slægt ogsaa eiede Throndenes. Dette Tal af samtidige Lendermænd er 17—19; men da flere Fylker er urepræsenterede, turde Tallet snarest stige til mellem 20 og 30. Nu siges det udtrykkelig, at Olavs Fiender paa Stiklestad havde 24 Mærker ɔ: var anførte af 24 Lendermænd; dette skulde da være Mængden af disse, thi kun de tre Arnessønner var bleven Olav tro samt Aslak Fitjeskalle, der var bleven dræbt

[1] Se Stamtavlen No. 9 hos Munch, 2den Del.
[2] Hskr. 349, cfr. 439.
[3] Hskr. 489, cfr. den legendariske Saga c. 89.

allerede 1028. Det Tal, vi har fundet, er saaledes neppe langt fra det rigtige.

Fra Magnus den godes Tid er intet Opgjør muligt, da saa faa Høvdinger nævnes ved Siden af Einar Thambeskjelve og Kalv Arnessøn; fra Harald Haardraades Tid kan man derimod opstille ialfald en lidt detaljeret Liste:

Fra Viken:	Haldor Brynjulfssøn paa Vetteland;
fra Oplandene:	Orm Eilivssøn Jarl,
	Haakon Ivarssøn fra Raumarike,
	Thore Thordssøn paa Steig (Gudbrandsdalen),
	Guthorm Ketilssøn paa Ringenes;
fra Vestlandet:	Skjalg Erlingssøn paa Sole,
	Aslak Erlingssøn paa Sole,
	? Svein Erlendssøn paa Gerde,
	Eystein Orre i Giske,
	? Brynjulv Helgessøn paa Aurland;
fra Thrøndelagen:	Einar Thambeskjelve paa Gimse,
	Kalv Arnessøn paa Egg,
	Finn Arnessøn paa Austraat,
	Ulv Uspakssøn paa Raasvold;
fra Nordland:	Einar Fluga i Thjotta,
	? Sigurd Thoressøn i Bjarkø.

De, for hvis Navn der staar Spørgsmaalstegn, nævnes ikke udtrykkelig som Lendermænd og kan alene opføres, fordi de forekommer i Slægttavlerne og hører til ansete Lendermandsætter, hvis Medlemmer vanskelig kunde forbigaaes; men selv om man regner disse med, naar man ikke længer end til Tallet 16. Og endda ved man ikke, om alle disse havde Værdigheden samtidigt; ialfald synes det rimeligt, at Ulv Uspakssøn ikke førend efter Einar Thambeskjelves Død har kunnet opnaa sin Stilling blandt

Thrønderne. De nævnte Lendermænd er enten de samme, som vi kjender fra Olavs Tid, eller deres Sønner; disse hører saaledes alle til „lendbaarne“ Ætter med Undtagelse af Ulv Uspakssøn, der havde tjent sig op i Hirden og ved fornemt Giftermaal var knyttet til en gammel Æt (Giskemændene).

Fra Olav Kyrres Tid kjende vi af indre Begivenheder saa lidet, at det kun af Forholdene paa hans Efterfølgers Tid er muligt, som Munch har forsøgt, at opstille nogen Liste paa „mægtige Mænd“; de eneste, som egentlig specielt omtales, er de to „nye Mænd“, som blev ført ind mellem de gamle Slægter: Brødrene Skule Kongsfostre og Ketil Krok. Efter Snorre var begge „ætstore Mænd fra England“, efter Morkinskinna var Skule Søn af Tostig Godvinessøn, medens Ketil Krok stammede fra Haalogaland. Begge blev Lendermænd, Skule i Throndhjem, hvor han fik Gaarden Rein, Ketil paa Haalogaland; naar der siges, at fra ham stammede mange Stormænd der, kan man neppe tænke paa andre end Torge-ætten, hvis fleste Medlemmer bærer det engelsk-normanniske Navn Vilhjalm.

Fra Magnus Barfots Tid begynder Efterretningerne igjen at blive saa detaljerede, at en nogenlunde fuldstændig Liste kan opstilles:

I Viken: Dag Eilivssøn (1094, 1103),
Svein Bryggefot (1094),
Kolbein Klakka (1094),
Sveinke Steinarssøn (1094),
Sigurd Sigurdssøn af Hvitastein (1103),
?Brynjulv Ulvalde paa Vettaland;

paa Oplandene: Steigarthore, † 1094,
Egil Askelssøn paa Forland, † 1094,
Sigurd Hund fra Bjarkø, forvist før 1103,

Thorgrim Skinnhuva (1103);

Vestlandet: Kale Sæbjørnssøn fra Agder, † 1099,
Kol Kalessøn, udnævnt 1099,
Sigurd Sneis fra Agder, † 1098,
?Svein Askelssøn paa Sole,
?Svein Sveinssøn paa Gerde eller Stødle,
Serk Brynjulvssøn i Sogn (1102),
Skofte Ogmundssøn i Giske (1102);

Nordenfjelds: Sigurd Ullstreng paa Viggen (1094, 1103),
?Skule Kongsfostre paa Rein,
Jon Arnessøn paa Bjarkø (1094),
Vidkunn Jonssøn paa Bjarkø (1103),
Sigurd Ranessøn paa Steig (1098, 1103),
Ulv Ranessøn, † 1103.

Det hele Tal udgjør 23, men derfra maa regnes først de usikre (3), dernæst de, som forfremmes i Løbet af de 10 Aar; saaledes er neppe Sigurd Hund udnævnt før efter Steigarthores Død og Thorgrim Skinnhuva bevisligt ikke før efter Sigurd Hunds Forvisning. Det samtidige Tal Lendermænd er her mellem 15 og 20; at vi har dem omtrent alle, sees dels af, at Huller i Rækkerne udfyldes i Regelen fra bekjendte Ætter, dels af at alle disse Ætter gifter sig indbyrdes uden at lade nogen nye Mænd komme ind.

Fra Sigurd Jorsalfares og Eysteins Dage kan vi ikke opstille nogen fuldstændig Liste, men dog faar vi adskillige Oplysninger fra de forskjellige, detaljeret fortalte Episoder, hvori Kongerne og deres Mænd spiller en Rolle. Navnlig vigtig er „Sigurd Ranessøns Proces"; ikke alene nævnes her flere Lendermænd, men man ser af de Sammenkomster, hvorved Kongerne var tilstede, at der maa have været meget faa hos hver Konge: saaledes var ved

Gildet paa Mæren kun to Lendermænd tilstede, Sigurd Ranessøn fra Steig og hans Svoger Ivar fra Fljod, altsaa begge nordenfjeldske Lendermænd; ved Thinget paa Kepsisey optræder ved Siden af Kong Sigurd kun én Lendermand, og ved Lagthinget i Nidaros har ialfald Kong Olav kun én Lendermand i sit Følge, Sigurd Sigurdssøn, foruden disse nævnes kun Jon Mornev fra Throndhjem og Bergthor Bukk (Søn af Svein Bryggefot) samt Vidkunn Jonssøn fra Bjarkø. I Beretningen om Guld-Aasas Thord nævnes ligeledes kun tre Lendermænd som tilstedeværende hos Kong Eystein i Nidaros, Sigurd Ranessøn, Vidkunn Jonssøn og Ingemar af Ask; i Jarlernes Saga nævnes i Sluten af Sigurds Tid Jon Peterssøn fra Sogn (Sønnesøn af Serk i Sogn), Kyrpingeorm paa Stødle fra Hordaland, Kol Kalessøn fra Agder samt Solmund Sigurdssøn fra Tønsberg; som tilstedeværende ved Kong Sigurds Dødsleie nævnes desuden Ingemar af Ask og Thjostulv Aalessøn. Og paa samme Tid omtaler Snorre Hallkel Huk fra Søndmøre (Søn af Jon Smjørbalte), Knut Sveinssøn fra Jæderen af Erling Skjalgssøns Æt samt Ottar Birting fra Throndhjem og Sigurd Sigurdssøn af Hvitastein. Ordner man disse efter Hjemstavn, vil man finde, at saavel Fordelingen som Antallet stemmer med, hvad vi før har fundet; ogsaa her maa tilføies den Indskrænkning, at vi ikke er sikker paa, at alle er samtidige, men paa den anden Side heller ikke paa, at alle kjendes:

Viken:	Dag Eilivssøn paa Bratsberg,
	Solmund Sigurdssøn fra Tønsberg (og Agder),
	Bergthor Bukk,
	Sigurd Sigurdssøn af Hvitastein,
	Thjostulv Aalessøn;
Oplandene:	Ingemar af Ask,

Vestlandet: Kol Kalessøn fra Agder,
Knut Sveinssøn fra Jæderen,
Kyrpinga-Orm fra Hordaland,
Jon Peterssøn fra Sogn,
Hallkel Huk fra Søndmøre.

Throndhjem: Jon Mornev,
Ivar af Fljod,
Ottar Birting,
?Aasulv paa Rein,
?Kaare Kongsbroder paa Austraat,
Sauda-Ulv.

Haalogaland: Sigurd Ranessøn paa Steig,
Vidkunn Jonssøn i Bjarkø.

III.

Fra Tiden efter 1130 begynder Efterretningerne at blive saa detaljerede og saa paalidelige, at skjønt vi neppe kjende alle Landets Høvdinger, bliver det dog rigtigst herefter at opføre alle de Lendermænd, vi kjender, med saavidt mulige Oplysninger om Herkomst og Familieforbindelser.

Under Magnus blinde (1130—35):

1. Ingemar Sveinssøn af Ask (Ringerike), Lm. hos Eystein c. 1115 (Mork. 171), flygtede da ud af Landet, men kom hjem efter 1123 (Mork. 177), † 1134 (Hskr. 706).
2. Sigurd Sigurdssøn af Hvitastein (Hvidsten i Follo), Lm. hos Magnus a. 1103 (Mork. 153), hos Olav c. 1115 (Mork. 181), hos Sigurd c. 1127 (Hskr. 694), hos Magnus 1134 (Hskr. 706—8). Hans Fader Sigurd var Søn af Nevstein (Fagrsk. c. 253), der (efter Fagrsk. c. 214) var gift med Sigurd Syrs Datter Ingerid.
3. Asbjørn } Lm. hos Magnus i Viken, dræbte i Sarpsborg
4. Nerid } 1134 (Hskr. 707).
5. Thore Ingeridssøn, Lm. hos Magnus 1134 (Hskr. 706).

Under Harald Gille og hans Sønners Barndom (c. 1135 — c. 1150):

6. Thjostulv Aalessøn, Lm. hos Sigurd før 1130 (Flat. II. 446), derpaa hos Harald, efter 1136 Formynder for Kong Inge, † efter 1139; synės efter Hskr. 725—28 at have boet i Nærheden af Oslŏ, og efter Mork. 220[28] var han neppe „lendbaaren“.
7. Sigurd Gyrdssøn, Søn af No. 22, Lm. i Viken (Ranrike) a. 1135, † kort efter (Hskr. 714).
8. Sigard, Lm. i Viken (Ranrike), † 1135 (Hskr. 714).
9. Aamunde Gyrdssøn, S. S. af Lov-Berse, Lm. i Viken, Formynder for Kong Inge efter 1136 (Hskr. 724), † efter 1139 (Hskr. 743). Søn: Gyrd (No. 53).
10. Vatnorm, S. af Dag Eilivssøn (S. 142), Lm. i Vestfold a. 1137 (Hskr. 727).
11. Solmund Sigurdssøn fra Øst-Agder, Søn af Sigurd Sneis (S. 143), Gjaldkere i Tønsberg og Lm. i Viken a. 1127 (Flat. II. 442), hos Harald a. 1135 (Flat. II. 447).
12. Kol Kalessøn, Lm. paa Agder 1099 (Flat. II. 429), hos Sigurd a. 1127, hos Harald a. 1130—35. Gift med Gunnhild, Datter af Erlend Orknøjarl; deres Børn var Ragnvald Orknø-Jarl og Ingerid, gift med No. 16.
13. Kyrpinga-Orm paa Stødle, S. af Svein Sveinssøn (S. 143), Lm. a. 1127 (Flat. II 444) og a. 1142 (Hskr. 738). Gift med Ragnhild, Datter af Sveinke Steinarssøn; deres Børn var Ogmund Dreng (No. 14), Erling Skakke (No. 52) og Aasa, Moder til Bjørn Bukk (No. 34).
14. Ogmund Dreng paa Stødle, Lm. og Formynder for Kong Inge a. 1150 (Flat. II 473), † 1153—55.
15. Aslak Erlendssøn af Hernar, Dattersøn af Steigar-Thore. Lm. a. 1135 (Flat. II 455), var paa Korstog 1152—55 (Flat. II 473 ff.), deltog i Kampen mod Kong Sigurd 1155 (Hskr. 751).
16. Jon Peterssøn, S. S. af Serk i Sogn (S. 143), Lm. a. 1127 (Flat. II 441), † 1154. Gift 1127 med Ingerid, Datter af No. 12.

17. Gudorm mykjukoll af Halland, Lm. a. 1150 (Flat. II 473),[1] drog paa Korstog 1152.
18. Eindride unge, Lm. paa Vestlandet nær Bergen før 1150 (Flat. II 473), var paa Korstog 1152 — c. 1156, sluttede sig til Eystein og derpaa til Haakon og Sigurd, † 1163 (Hskr. 791).
19. Paal Skoftessøn paa Aure, Søn af Skofte i Giske (S. 143), Lm. c. 1150 (Mork. 227), gift med Sigrid, D. af Thorkel paa Fugl;[2] Søn: Nikolas Kuvung (No. 58).
20. Hallkel Huk Jonssøn paa Blindheim, Lm. paa Søndmøre c. 1128 (Hskr. 691), hos Eystein a. 1157 (Hskr. 754), gik over til Inge s. A., levede endnu 1158 (Hskr. 758). Gift med Sigrid, Datter af Aasulv Skulessøn paa Rein; deres Sønner: Simon Skaalp (No. 30) og Jon (No. 31).
21. Haakon Mage, Dattersøn af Aslak Erlingssøn paa Sole (Hskr. 730), Lm. etsteds paa Vestlandet c. 1140 (Hskr. 736); Søn: Ivar (No. 42).
22. Saadagyrd Baardssøn, Lm. i Throndhjem a. 1136, fostrede Kong Sigurd (Hskr. 725), † efter 1139. Sønner: Sigurd (No. 7) og Philippus (No. 32).
23. Peter Burdarsvein, S. af Sauda-Ulv (S. 145) og S. D. S. af Ulv Stallare og Jorunn Thorbergsdatter fra Giske (Fagrsk. c. 215), Lm. i Throndhjem og Formynder for Kong Sigurd a. 1136—39. Børn: Ulv Fly (No. 94) og Sigrid, gift med Brynjulv Baardssøn (se No. 33).
24. Guthorm Aasulvssøn paa Rein, Lm. i Throndhjem og Formynder for Kong Sigurd a. 1136 (Hskr. 724); hans Slægt se Fagrskinna c. 214.
25. Ottar Balle, Lm. i Throndhjem a. 1136; efter Snorre Broder af No. 24 (Hskr. 724), men nævnes ikke som saadan i Fagrskinna c. 214.
26. Ottar Birting, Lm. i Throndhjem før 1130 (Hskr. 688), Formynder for K. Sigurd 1136, dræbt c. 1145 (Hskr.

[1] Her staar i Udg. Gudormer mølr Kollr af Hallandi, men af S. 476[1] sees, at kun én Person er ment, sml. Munch II, 830. Halland er maaske = Háland, nu Haalandsdal, Annex til Fuse.
[2] Chra. Videnskabs-Selskabs Forhandlinger 1875, S. 94.

738). Gift c. 1140 med Enkedronning Ingerid, Kong Inges Moder. Ottar var ikke „lendbaaren“, skjældes af Kong Sigurd Magnussøn for „hinn herfiligsti kotkarlsson“ (Hskr. 688[13]), men var dog „bóndason“ (Hskr. 688[1]). Søn: Alv rode (No. 43).

27. Ogmund svipte, Lm. i Throndhjem a. 1139 (Hskr. 732).

28. Vilhjalm skinnare, Lm. paa Haalogaland, dræbt 1138 (Hskr. 732).

29. Vidkunn Jonssøn i Bjarkø, Lm. før 1103, levede endnu 1138 (Hskr. 730). Søn: Erling (No. 60).

Vistnok kan vi ikke med absolut Sikkerhed sige, at alle disse levede samtidig, men til Gjengjæld kan det antages, at der endnu levede nogle af de ældre Lendermænd; det tør saaledes være noksaa sandsynligt, at ved Aarene 1135—40 Antallet neppe har været under, snarere over 20. Dette er vel neppe heller i den følgende urolige Tid formindsket; snarere synes de indbyrdes Krige mellem Konger og Kongsemner at maatte have krævet stadig større militær Udvikling, og i Følge dermed, at hver Landsdel fik militære Besætninger, hvis Førere blev udnævnte til Lendermænd. Herpaa tyder ogsaa en Efterretning, bevaret i Lovene. Gulathingslovens § 3, der er vedtagen paa Rigsmødet i Bergen 1164, fastsætter, at medens Lagthinget holdtes i Gula, skulde 8 Lendermænd være hjemme for at vaage over Retssikkerheden — 2 i Egdafylke, 2 i Rygjafylke, 1 i Søndhordland, 1 i Sygnafylke,[1] 1 i Firdafylke, 1 paa Søndmøre —, medens „alle øvrige“ skulde indfinde sig paa Thinget. Dermed synes det givet, at Gulathingslagen ved 1164 havde flere end 8 Lendermænd, eller ialfald at Lovgiverne satte Normaltallet høiere. Da de to sydligste Fylker beholder to Lendermænd hjemme, medens

[1] „1 for Sygnafylke“ mangler i vort Haandskrift, men findes i Afskriften i „Kong Sverres“ Kristenret.

de øvrige nøier sig med én hver, tør det maaske forstaaes saa, at i Provindserne nærmest Grænsen bliver alle Lendermænd hjemme for at vogte Landet, medens de øvrige Fylker — forsaavidt de havde to — kun sendte den ene; isaafald skulde Normaltallet i det vestenfjeldske være 12. Men selv om man antog, at dette Tal ved 1164 var naaet — hvad der ikke er sikkert, smlgn. nedenfor —, tør man ikke uden videre overføre Beregningsmaaden paa det Nordenfjeldske og Østlandet, thi i begge disse Landsdele sees i det hele taget Lendermandsætterne at være mindre stærkt repræsenterede; om Tallet nogensinde er naaet over 20, tør derfor være tvivlsomt nok. Vi fortsætte Listen, idet vi adskille de to Partier: paa den ene Side Lendermændene hos Sigurd Hund, Eystein, Haakon Herdebred og Sigurd Markusfostre, og paa den anden Side hos Inge og Magnus Erlingssøn.

Under Sigurd og Eystein Haraldssønner, Haakon og Sigurd Sigurdssønner c. 1150—1163:

30. Simon Skaalp, Søn af No. 20, Lm. hos Eystein, gik over til Inge 1156 (Hskr. 752), faldt ved Oslo 1161. Gift med Maria, Datter af Harald Gille.

31. Jon Hallkelssøn, Søn af No. 20, Lm. hos Eystein, gik over til Inge 1156 (Hskr. 753), gik over til Sigurd 1162, fangen 1163 (Hskr. 793); underkastede sig Sverre i 1180, 1181 og 1183, men faldt 3 Gange fra (Sv. c. 78). Gift med Margret, Datter af Harald Gille; Sønner: Hallkel (No. 90), Ragnvald (No. 91) og Gregorius (No. 98).

32. Philippus Gyrdssøn, Søn af No. 22, Lm. hos Eystein 1156, hos Haakon 1157; underkastede sig Magnus 1162, men blev dræbt kort efter af sit forrige Parti (Hskr. 788).

33. Baard Standale Brynjulvssøn, Lm. i Throndhjem hos Eystein, gik over til Inge 1156 (Hskr. 753); han gik senere tilbage til sit forrige Parti og ledede Thrøn-

dernes Sammensværgelse mod Magnus, men maatte underkaste sig Vaar 1165 (Hskr. 800). Da Peter af Husastad, Erkebiskop 1224—26, var af Standale-Ætten (Hák. Hák. c. 143) og han i Diplomet af 1222 (DN. III,1) kaldes Peter Brynjulvssøn, har hans Fader Brynjulv (som ellers ikke nævnes) været Baards Søn; Brynjulv var ifølge Fagrsk. c. 215 gift med Sigrid, Datter af Peter Burdarsvein (No. 23). Erkebiskop Peter var Fader til Sigurd Biskopssøn (No. 131).

34. Haldor Brynjulvssøn af Vettaland, Lm. hos Eystein, gik over til Inge 1156 (Hskr. 753), dræbtes December 1160 (Hskr. 769). Gift med Sigrid Dagsdatter, Gregorii Søster.

35. Aslak unge Jonssøn, Lm. hos Eystein 1157 (Hskr. 754), hos Inge 1159 (Hskr. 765).

36. Arne Sturla Sæbjørnssøn, Lm. hos Eystein 1157 (Hskr. 754). Sml. No. 106.

37. Eindride Jonssøn, Søn af Jon Mornev (Side 145), Lm. hos Eystein 1157, derpaa hos Haakon, dræbt ved Konghelle 1159 (Hskr. 766). Søn: Brynjulv Blanda (No. 79).

38. Andreas Simonssøn fra Viken, Lm. hos Haakon 1157, † Vinteren 1159—60 (Hskr. 767).

39. Anund Simonssøn, Broder af No. 38, Lm. hos Haakon 1157, hos Sigurd 1162, flygtede 1163 (Hskr. 794).

40. Sigurd Halvardssøn eller rettere — efter Jarlesagaen — Haavardssøn af Rør (Hedemarken), Lm. hos Haakon 1157 (Hskr. 756), Jarl 1161 (Hskr. 780), faldt paa Re Febr. 1161 (Hskr. 791).[1] Søn: Haavard Jarlssøn (No. 92).

41. Nikolas Skjaldvorssøn af Steig, Søn af Sigurd Ranessøn og Skjaldvor, Datter af Brynjulv Ulvalde (S. 142), Lm. hos Haakon (Hskr. 761), blev fangen og sluttede sig til Inge 1159 (Hskr. 766), Høvedsmand i Bergen 1163 (Hskr. 792), i Nidaros 1176, † 8de September 1176 (Hskr. 809). Søn: Sigurd (No. 64).

[1] Sigurd var efter Hskr. 767 nær beslægtet med Gregorius Dagssøn.

42. Ivar Haakonssøn, Søn af No. 21, Lm. hos Haakon, undkom fra Slaget 1159 (Hskr. 765).
43. Alv rode, Søn af No. 26, Lm. hos Haakon 1159 (Hskr. 767), siden hos Sigurd; dræbt i Nidaros 1165 (Hskr. 800).
44. Munan Aalessøn, Halvbroder af Kong Sigurd Mund, dræbt 1160 (Hskr. 769).
45. Jon Sveinssøn, S. S. af Bergthor Bukk (S. 144), Lm. hos Inge, gik over til Haakon 1161, faldt paa Re Febr. 1163 (Hskr. 791).
46. Ingebjørn Sipel fra Fjordene, Lm. hos Haakon, dræbt Vinteren 1161—62 (Hskr. 782).
— Eindride unge, se No. 18.
47. Askel paa Forland, rimeligvis Ætling af Egil Askelssøn (S. 142), Lm. hos Haakon 1161 (Hskr. 782).
48. Fridrek Køna, Lm. i Throndhjem 1161 hos Haakon og Sigurd, dræbt 1164 (Hskr. 795). Gift med Ragnrid, Datter af Guthorm paa Rein (No. 24).
49. Markus paa Skog (Hedemarken), Frænde af Sigurd Jarl (No. 40), Fosterfader for Kong Sigurd (Hskr. 768), dræbt 1163 (Hskr. 793).

Under Inge c. 1150—61:

50. Gregorius Dagssøn af Bratsberg, Søn af Dag Eilivssøn (S. 144), Lm. hos Inge c. 1150 (Hskr. 743), faldt Januar 1161 (Hskr. 770).
51. Arne Kongsmaag Ivarssøn af Stovreim (Fjordene), Lm. hos Inge c. 1155 (Hskr. 739), hos Magnus 1162 (Hskr. 787). Gift med Dronning Ingerid; deres Børn: Inge, Nikolas (No. 78), Philippus (No. 77) og Margret, gift med 1) Bjørn Bukk (No. 54), 2) Simon Kaaressøn, † 1190; hendes Sønner: 1) Philippus Baglerkonge, † 1214. 2) Andres, hvis Søn Gregorius (No. 129).
— Aslak Erlendsson, No. 15.
52. Erling Skakke Ormssøn af Studle, Søn af No. 13, Lm. hos Inge c. 1150, Formynder for Kong Magnus 1161, Jarl 1170, † 19de Juni 1179. Gift med Kristina, Kong Sigurd Jorsalfares Datter.

— Simon Skaalp (No. 30).
— Jon Hallkelssøn (No. 31).
— Baard Standale (No. 33).
— Halldor Brynjulvssøn (No. 34).
53. Gyrd Aamundessøn, Søn af No. 9, Lm. hos Inge 1158, † 1159. Gift med Gyrid, Gregorii Søster.
— Aslak unge (No. 35).
— Nikolas Skjaldvorssøn (No. 41).
54. Bjørn Bukk Nikolassøn, Dattersøn af No. 13, Lm. hos Inge 1160 (Hskr. 767), faldt paa Kalvskindet 19de Juni 1179. Gift med Margret, Datter af No. 51.
55. Orm Kongsbroder, Søn af Dronning Ingerid og Ivar Sneis (Hskr. 742) fra Oplandene (Sv. c. 25[1]), Lm. i Viken c. 1160, † 1184. Gift med Dronning Ragna Nikolasdatter. Søn: Ivar Steig (ɔ: fra Steig i Gudbrandsdalen), † 1184 (Sv. c. 93).
— Jon Sveinssøn (No. 45).
56. Gudbrand Skavhøggssøn, Lm. hos Inge, † 1161. (Hskr. 773). Gift med Maria, Datter af Kong Eystein Magnussøn.

Under Magnus Erlingssøn 1161—1184:

Erling Skakke (No. 52).
Arne Kongsmaag (No. 51).
Bjørn Bukk (No. 54).
Orm Kongsbroder (No. 55).
Nikolas Skjaldvorssøn (No. 41).
Jon Hallkelssøn (No. 31).
57. Jon Kutiza Sigurdssøn, S. S. af Eindride fra Gauldal (Hskr. 730), Lm. hos Magnus 1161 (Hskr. 779), anførte Nordhorderne mod Sverre i Bergen 1181 (Sv. c. 94), deltog i Kuvlungernes Opstand 1185 (Sv. c. 101). Søn: Eindride Torve, Heklungehøvding, † 1184 (Sv. c. 93).
58. Nøkkve Paalssøn, Lm. i Bergen 1163 (Hskr. 792), antages af Munch med Rette for den samme som Nikolas

[1] Sverressaga citeres efter Kapitlerne i Fnm. søgur VIII.

Kuvung Paalssøn af Giske, Søn af No. 19, Lm. hos Magnus 1180—84, † 1217. Søn: Paal Flida (No. 103).

59. Ivar Gille (fra Østlandet), Lm. hos Magnus 1166 (Sturl. I, 9), rimeligvis den Ivar, der var Gidsel i Danmark 1170 (Saxo p. 853). Søn: Kolbein (No. 82).

60. Erling Vidkunnssøn af Bjarkø, Søn af No. 29, † c. 1182 (Sv. c. 74), rimeligvis den Erling, der var Gidsel i Danmark 1170 (Saxo p. 853).

61. Gaut af Ænes (Sv. c. 53); Sønner: Jon (No. 88) og Munan (No. 89).

62. Jon af Thjørn (Sv. c. 53), Søn: Asbjørn (No. 86).

63. Eirik Arnessøn, Lm. i Throndhjem 1176 (Hskr. 808), fangen 1177 (Sv. c. 18), hans Gaard i Nidaros nævnes i 1182 (Sv. c. 70). Gift med Skjaldvor, Datter af No. 41.

64. Sigurd Nikolassøn, Søn af No. 41, Lm. i Throndhjem 1177 (Sv. c. 14), † paa Kalvskindet 1179.

65. Ivar Horte, Erlings Frænde, Lm. i Throndhjem 1177 (Sv. c. 14), † paa Kalvskindet 1179.

66. Hallvard paa Saastad (Stange, Hedemarken), Lm. paa Oplandene 1177 (Sv. c. 16), Baglerhøvding 1197 (Sv. c. 132), † 1199 (Sv. c. 159). Søn: Narve, Skibsstyrer hos Baglerne 1198, † s. A. (Sv. c. 148).

67. Ivar Gæsling af Sundbu (Vaage), Lm. paa Oplandene 1177 (Sv. c. 16); forligte sig siden med Sverre (DN. III, 185).

68. Sæbjørn Sindressøn, Lm. paa Oplandene 1177 (Sv. c. 16). Søn: Sindre Sæbjørnssøn, faldt ved Nordnes 1181 (c. 58).

69. Simon i Skriksvik, Lm. i Ranrike 1178 (Sv. c. 24).

70. Jon Thorbergssøn af Randeberg, faldt paa Kalvskindet 1179. Gift med Ragnhild, Datter af No. 52 (Hskr. 803).

71. Einar litle, faldt paa Kalvskindet 1179 (Sv. c. 37).

72—74. Botolv af Fjordene med 2 Sønner, faldt paa Kalvskindet 1179; en Søn Hallstein faldt i Norefjorden 1184 (Sv. c. 93), to andre, Nikolas og Karlung, sluttede sig til Baglerne i 1204.

75. Ivar Sveinssøn, faldt paa Kalvskindet 1179.

76. **Guthorm Snerel**, faldt paa Kalvskindet 1179.
77. **Philippus Arnessøn** af Herdla, Søn af No. 51, faldt paa Ilevolden 1180 (Sv. c. 44).
78. **Nikolas Arnessøn** af Stovreim, Søn af No. 51, Ldm. 1180 (Sv. c. 44—48), underkastede sig siden Sverre, blev Biskop i Oslo 1190, † 1225.
79. **Brynjulv Blanda**, Søn af No. 37, faldt paa Ilevolden 1180.
80. **Nikolas Mondul Andressøn**, faldt paa Ilevolden 1180.
81. **Jon Kula (Skrepssøn?)**, faldt paa Ilevolden 1180.
82. **Kolbein Gillessøn**, Søn af No. 59, faldt paa Ilevolden 1180.
83. **Eirik Lauk (Spiknevssøn?)**, faldt paa Ilevolden 1180.
84. **Paal Andressøn** (rimeligvis Broder af No. 80), deltog i Thrøndernes Sammensværgelse mod Erling 1165 (Hskr. 800), blev dræbt af Birkebeinerne 1180 (Sv. c. 49).
85. **Narve Guthormssøn** af Saastad (rimeligvis Broder af No. 66), faldt paa Nordnes 1181 (Sv. c. 53, 58).
86. **Asbjørn Jonssøn** fra Thjørn, Søn af No. 62, Lm. 1181 (Sv. c. 53), faldt i Norefjord 1184.
87. **Paal Smaatauga**, Lm. i Ranrike 1181, faldt i Norefjord 1184. Søn: Loden (No. 108).
88. **Jon Gautssøn** af Ænes, Søn af No. 61, Lm. 1181 (Sv. c. 33). Sønner: 1) Gaut (No. 108), 2) Arnbjørn (No. 113), 3) Askel, Biskop i Stavanger 1226—1254 (Fnm. S. IX, Fortalen p. XVI).
89. **Munan Gautssøn** af Ænes, Broder af No. 88, Lm. 1184 (c. 83), fangen i Norefjord 1184.
90. **Hallkel Jonssøn**, Søn af No. 31, Lm. a. 1184, fangen i Norefjord 1184 (Sv. c. 93). Lm. hos Sverre ved 1192 (Sv. c. 118), faldt i Florevaag 1194. Gift med Ragnhild, Kong Magnus's Søster.
91. **Ragnvald Jonssøn**, Søn af No. 31, faldt i Norefjorden 1184 (Sv. c. 93).

Vi har saaledes paa Magnus Erlingssøns Side i Tiden 1161—84 kunnet opføre ikke mindre end 41 Lendermænd. Disse tør imidlertid langtfra antages for sam-

tidige; paa flere Steder kan to Slægtled paapeges, Fædrene i Tiden om 1160—70 og Sønnerne i Tiden om 1180: Arne Kongsmaag ved 1160, hans Sønner i 1180, Nikolas Skjaldvorssøn † 1176, hans Søn i 1177, Ivar Gille i 1166, hans Søn Kolbein i 1180, Gaut af Ænes og Jon af Thjørn i Sextiaarene, deres Sønner efter 1180, o. s. v. Det samtidige Tal maa saaledes vistnok betydeligt reduceres, og det er da en mærkelig Oplysning, som Snorre giver, at ved Kroningen i Bergen i 1164 foruden Erling Skakke kun 12 Lendermænd svor Ed med Kongen.[1] Det følger jo af sig selv, at ved en saa høitidelig Leilighed var alle Rigets disponible Høvdinger tilstede; selv om man regner, at nogle var beskjæftigede med at vaage over Retssikkerheden i det sydlige Viken og i det Throndhjemske, tør man derfor neppe sætte det fulde Tal stort over 20. Skulde man søge at bestemme, hvilke disse var, kommer man i Forlegenhed, thi foruden de 12 øverste paa Listen nævnte (til No. 62) samt No. 84 nævnes ingen i Kilderne før Aar 1176, og ialfald de fleste fra Aarene 1176—84 nævnte synes at have været yngre Mænd.

Man har i Almindelighed antaget, at naar i Tiden 1177—1181 17 Lendermænd var faldne paa Kong Magnus's Side,[2] forudsætter dette, at Antallet af samtidige Lendermænd var langt større. Denne Mening synes os af flere Grunde urigtig. Disse 17 Lendermænd nævnes nemlig ikke samtidig, men falder i de to Hovedslag i 1179 og 1180; paa Kalvskindet falder foruden Erling Jarl følgende 10:

Sigurd Nikolassøn (No. 64),
Ivar Horte (No. 65),
Jon af Randeberg (No. 70),

---

[1] Hskr. 797.
[2] Sv. c. 60.

Bjørn Bukk (No. 54),
Einar litle
Botolv af Fjordene
2 Botolvsønner
Ivar Sveinssøn
Guthorm Snerel[1]
(No. 71—76).

og paa Ilevolden følgende 6:

Philippus af Herdla (No. 77),
Brynjulv Blanda (No. 79),
Nikolas Mondul
Jon Kula
Kolbein Gillessøn
Eirik Lauk
(No. 80—83).

Men af disse i 1180 faldne er neppe nogen ældre Lendermand, ialfald hører bevisligt Brynjulv, Philippus og Kolbein til de yngre Mænd; det er altsaa allerede her tydeligt, at ved de 11 Lendermænds Fald i 1179 er Rækkerne i den Grad tyndede, at nysudnævnte Mænd rykker ind i deres Plads som Lendermænd. End tydeligere bliver dette ved Forholdene efter 1180; af ældre Lendermænd findes kun fire tilbage: Paal Andressøn, som blev dræbt allerede samme Aar, Orm Kongsbroder, som faldt i Norefjorden, samt Jon Kutiza og Nikolas Kuvung, der overlevede Magnus. Ved Siden af dem forekommer kun yngre Mænd, der nu bliver Hovedlederne: Asbjørn Jonssøn og Paal Smaatauga fra Viken, Jon og Munan Gautssønner fra Søndhordland samt Hallkel og Ragnvald Jonssønner fra Søndmøre; hertil skulde været føiet den 18aarige Vidkunn Erlingssøn, der efter sin Faders Død skulde forfremmes til Lendermand i 1183, men paa

[1] Sv. c. 37.

Reisen til Kongen blev dræbt af Birkebeinerne.[1] I Sverres Saga — som ellers saa detaljeret omtaler enhver Krigshøvding, der spiller nogen Rolle — finder vi ikke mange af Magnus's Lendermænd optræde efter hans Død; saavidt jeg kan se, har neppe flere end sex overlevet ham: Jon Kutiza for at fortsætte Kampen mod Sverre, Nikolas Kuvung, Halvard af Saastad, Ivar Gæsling af Sundbu og Munan Gautssøn[2] for at underkaste sig Seierherren, og Hallkel Jonssøn for at gaa i hans Tjeneste som Lendermand, men med Forbehold at falde fra igjen, naar Leilighed gaves.

IV.

Da Sverre om Vaaren 1177 lod sig udraabe til Konge, maatte han som tidligere Konger indstifte en Hird; men i denne nævnes oprindelig kun de underordnede Rækker: Hirdmænd, Gjester og Huskarle (c. 9), lidt senere ogsaa Stallaren (c. 27), der tilsyneladende er den eneste overordnede Hirdembedsmand. Først efter den afgjørende Seier paa Kalvskindet i 1179 forekommer de høiere Hirdembeder, Lendermænd (c. 49) og Skutelsvende (c. 66). I 1181 og de følgende Aar lader Sagaen Sverre nævne sine Lendermænd gjentagne Gange (c. 51, 54, 81), og da Rækken overalt er den samme, viser dette, at den af Sagaforfatteren ansees for fuldstændig; men det hele Antal er — fem, og hertil kommer fra 1181 af som den 6te Sverres Broder, Erik Kongssøn. Man har antaget,

---

[1] Sv. c. 75.

[2] Munan kan nemlig ikke være falden i Norefjorden, som Munch formodede, (IV, 1 S. 476), thi alle mere ansete faldne nævnes i Cap. 93. Muligens ogsaa Munans Broder Jon har underkastet sig Sverre, men isaafald allerede i 1182 eller 83, thi han var ikke med paa Toget i 1184. At han skulde være død allerede c. 1182, gjøres usandsynligt ved hans Sønners Alder.

at Sverre søgte sine bedste Tilhængere blandt de lavere Lag i Samfundet, og at de gamle Lendermands-Ætter holdt sig fjernt fra ham. Dette synes dog kun delvis at være rigtigt: Lendermændene synes han at have rekruteret af de gamle Ætter, hvor dette har været ham muligt; men dette har i Begyndelsen kun lykkedes ham i Thrøndelagen, hvor hans Parti havde gamle Rødder, i en noget senere Tid tildels ogsaa paa Vestlandet, men aldrig i Viken. Blandt de oprindelige Lendermænd er ialfald én, Ulv af Lauvnes, ikke af Lendermands-Æt, men ellers synes Sverre kun at have overdraget Værdigheden til „lendbaarne Mænd". Dels den Omstændighed, at der fandtes saa faa af disse paa hans Side, dels de stadige Krige, som krævede Dygtighed og maatte indskrænke medfødte Rettigheder, synes at have indskrænket Lendermændenes Betydning i Sverres Tid. I den sidste Halvdel af Sverres Saga nævnes som militære Chefer oftest kun Sveitehøvdinger, som Almuens Ledere Sysselmænd, medens Lendermænd liden eller ingen Rolle spiller og saa sjelden nævnes, at vi ingen fuldstændig Række kan opstille.

Under Sverre nævnes følgende:

92. Haavard Jarlssøn, Søn af No. 40,[1] Lm. før 1181 (c. 51), Landeværnsmand i Viken 1185 (c. 102), † 1189 (c. 111).

93. Ulv af Lauvnes (Namdalen), Lm. før 1181, (c. 51), Landeværnsmand i Viken 1185 (c. 102), drog paa Korstog 1192. Skjældes for „þorparasonr" (c. 90).

94. Ulv Fly Peterssøn, Søn af No. 23, Lm. før 1181 (c. 51), Landeværnsmand i Viken 1185 (c. 102).

---

[1] Dette siges ikke udtrykkelig nogensteds, men følger deraf, at Sigurd er den eneste Jarl, han kunde være Søn af; det sikkres ogsaa af Navnet Haavard (se S. 150).

95. Baard Guthormssøn paa Rein, Søn af No. 24, Lm. før 1181 (c. 54), † 1194. Gift med Cecilia, Datter af Kong Sigurd Mund.

96. Ivar Silke, Lm. før 1181 (c. 54), † 1190 (c. 116). Gift med Skjaldvor, Datter af Andres Skjaldvorssøn, Broder af No. 41, og arvede rimeligvis med hende Gaarden Tilgarheim, som i 1239 eies af en kgl. Hirdmand Jon Silke (Fnm. S. IX, 469). Ivar var vistnok Thrønder, thi blandt Anførerne for Magnus's Mænd i Throndhjem i 1177 nævnes en Ivar Silke (Sv. c. 14), som dog efter Sagaen var forskjellig fra No. 96.

97. Erik Kongssøn, Lm. 1181 (c. 59), Jarl i Viken og Oplandene 1188 (c. 113), † 1190 (c. 115).

— Hallkel Jonssøn, se No. 90.

98. Gregorius Jonssøn, Søn af No. 31, Lm. før 1197,[1] Statholder i Throndhjem a. 1218,[2] † 1228.[2]

99. Eystein Ragnvaldssøn, Lm. før 1197, var med No. 98 Anfører for Mørerne og stammede derfor rimeligvis fra denne Landsdel; maaske var han Søn af No. 91.

100. Sigurd af Modastad (Frosten), Lm. a. 1197 (c. 134).

101. Aale Hallvardssøn, Lm. a. 1200 (Sv. c. 163), † i Oslo Marts 1200.

102. Philippus Birgessøn, Dattersøn af Harald Gille, Høvding blandt Birkebeinerne ved 1193 (c. 119), Jarl a. 1197 (c. 139), † Jan. 1200.

V.

Tiden fra 1202 til 1217 er skildret af en eneste Forfatter, en Islænding, der væsentlig kun har interesseret sig for Krigsbegivenhederne; af ham kan man derfor godt lære Krigens Omvexlinger og de vigtigste Høvdinger i Partiet at kjende, men han gjør ikke engang Forsøg paa at oplyse om de forskjellige Partihøvdingers Stilling inden sit eget Parti. At forsøge paa at bestemme, hvilke af

---

[1] Sverressaga c. 134. [2] Hák. Hák. saga c. 54 (Note 31), 161.

Birkebeinernes Høvdinger der inden Krigens Slutning havde opnaaet Lendermandsværdighed, er derfor næsten umuligt. Derimod giver den følgende Tids Historie os fuldstændige Oplysninger om Forholdene ved Kong Inges Død i 1217 og i Kong Haakons tidligere Aar. Listen over Lendermændene ved Kong Inges Død i Haakon Haakonssøns Saga[1] er vistnok ikke fuldstændig, idet kun Lendermændene i Gulathingslagen opregnes og desuden det meste af Viken stod under Baglerne; men idet vi i de følgende Aar faar fuldstændige Oplysninger om nye Udnævnelser, idet Lendermændene fra Østlandet og det Throndhjemske hyppigt nævnes under Krigsbegivenhederne og Sagaen endelig i 1223 opregner alle paa Rigsmødet tilstedeværende Lendermænd, hvori ingen af de før omtalte savnes, tør vi anse de Lister, vi har uddraget af Sagaen, for fuldstændige. Tallet er ganske betegnende, idet det viser en Fremrykken fra Forholdene paa Kong Sverres Tid henimod de tidligere Tal: i 1217 bliver der ni Lendermænd (eller, hvis Skule Jarl regnes med, 10), i 1223 12 (eller med Skule 13). Man se efter i Sagaen, og man vil finde (c. 24), at de vestlandske Lendermænd, som i 1217 hyldede Kongen, var følgende fem:

Gregorius Jonssøn af Blindheim,
Paal flida af Giske,
Brynjulv Knutssøn (fra Sogn?),
Gaut Jonssøn af Mel,
Arne Sturla;

og til disse maa fra det Throndhjemske føies Aasulv Kongsfrænde af Austraat, der vistnok ikke udtrykkelig i 1217 kaldes Lendermand, men dog spiller en saa frem-

[1] Denne citeres i det følgende efter Capiteltal i Udgaven i Formanna Søgur (IX og X.)

trædende Rolle blandt Birkebeinernes Høvdinger, at man maa regne ham for Lendermand (c. 18); endvidere fra Viken Sigurd Kongsfrænde, der baade ifølge sin Fødsel og sin Stilling som Birkebeinernes Statholder i Viken (c. 27) maa have været Lendermand, samt de to forrige Baglerhøvdinger Loden Paalssøn og Loden Gunnessøn (c. 27, sml. 31); disse Navne fremgaar nemlig med Sikkerhed, naar Udnævnelserne i 1218 og 1219 sammenlignes med Listerne fra 1217 og 1223. Sturla nævner, at i Julen 1217—18 udnævntes to nye Lendermænd (Jon Staal og Ivar Nev)[1] og i Julen 1218—19 ligeledes to (Guthorm Gunnessøn og Paal Vaagaskalme);[2] ved Forliget med Baglerne (1218) blev blandt Baglerhøvdingerne alene Arnbjørn Jonssøn (af Ænes-Ætten) optagen blandt Lendermændene, idet de øvrige Høvdinger først senere rykkede op. For de følgende Aar mellem 1218 og 1222 har Sturla glemt at omtale Udnævnelser af Lendermænd, og det er undskyldeligt nok, da det neppe gjælder mere end én, Paal Flidas Søn Peter, der kaldes Lendermand i 1221.[3] Til Bevis herpaa kan Listen fra 1223 tjene:[4]

Vestlandet:	Paal Flida,
	Peter Paalssøn,
	Brynjulv Knutssøn,
	Jon Staal,
	Gaut Jonssøn af Mel,
	Ivar Nev;
Nordenfjelds:	Gregorius Jonssøn,
	Paal Vaagaskalme,
	Aasulv Kongsfrænde;
Viken:	Skule Jarl,

[1] c. 31. [2] c. 54. [3] c. 62. [4] c. 86.

Arnbjørn Jonssøn,
Loden Gunnessøn,
Loden Paalssøn.[1]

Det vil sees, at Listen fra 1223 stemmer fortræffelig med Forholdene i 1217, naar Hensyn tages til, at en Fjerdedel af Riget senere var indlemmet: nu er der i Gulathingslagen sex Lendermænd, dengang fem; men af disse var Arne Sturla aabenbart død kort efter 1217, siden han ikke senere nævnes, og Gregorius Jonssøn forflyttet til det Throndhjemske som Statholder, saa at der trængtes Stedfortrædere: Forskjellen er kun, at der istedenfor to er udnævnt tre. Og næsten det samme Forhold iagttage vi i Viken, idet her istedenfor Sigurd Kongsfrænde indtræder Arnbjørn Jonssøn og Guthorm Gunnessøn, medens dog Tallet atter udjævnes ved Guthorms Død, da ingen sees at være udnævnt i hans Sted. Ved disse Aars Begivenheder synes Ordningen at være skredet saavidt frem, at den 4de af Rigets Hoveddele kunde blive repræsenteret blandt Rigets Høvdinger: medens der paa Rigsmødet kun er tilstede „Sysselmænd“ fra Oplandene, bliver endnu samme Vin er (Jul 1223—24) to af disse (Simon Ko og Halvard Bratte) udnævnte til Lendermænd, og i et af de følgende Aar ogsaa Gunnbjørn Jonsbroder, alle gamle Baglerhøvdinger. Ved denne Tid bestaar altsaa Landets fødte Høvdingestand af 15 Mand foruden Jarlen og Kongen (eller 14, hvis Gunnbjørn er rykket op istedenfor en nylig afdød).

I den roligere Tid efter 1226 spiller ikke de krigerske Begivenheder eller de offentlige Møder saa stor en Rolle i Sagaen; derfor er Sturla ikke længer saa ordrig

[1] Blandt Høvdingerne fra Viken nævnes ogsaa Simon Ko, men det fremgaar af Cap. 99, at han endnu ikke var bleven Lendermand.

i Omtale af Rigets mægtige Mænd og hans Opregninger ikke saa brugbare. Men det hidtil givne Resultat lader sig dog fremdeles fastslaa. I Tiden om 1223—30 maa af de ældre Lendermænd Paal Flida, Brynjulv Knutssøn, Gregorius Jonssøn († 1228), Jon Staal og Loden Paalssøn være døde; det er derfor naturligt nok, at vi ved 1233 finde netop fem nye Lendermænd nævnte: Junker Knut Haakonssøn, Alv Erlingssøn, Nikolas Paalssøn, Baard Bratte og Eiliv af Vold. Det er ogsaa tydeligt, at da Spliden mellem Skule og Kongen førte til, at Lendermændene maatte underkaste sig Kongen personligt — forsaavidt de ikke helt sluttede sig til Skule, — foregik der nogen Forandring inden disses Rækker; naar saaledes af Lendermændene ialfald to (Alv Erlingssøn og Baard Bratte) sluttede sig til Skule, finde vi til Gjengjæld disses Plads hos Kongen efterhaanden fyldt af andre: i 1235 nævnes en Eirik Stilk, i 1239 Brynjulv Jonssøn, Gunnar Kongsfrænde og Isaak i Bø som nye Lendermænd. Men Vinteren 1239—40, da Krigsbegivenhederne atter føre Landets Høvdinger frem for os, finde vi netop det samme Antal Lendermænd paa Kongens Side mod Hertug Skule som i 1223; de, som udtrykkelig nævnes i Sagaen, er nemlig følgende:

Vestlandet:	Gaut Jonssøn (Mel),
	Peter Paalssøn (Giske),
	Brynjulv Jonssøn (Mel),
	Isaak i Bø,
	Gunnar Kongsfrænde;
Nordenfjelds:	Aasulv Jarlsfrænde,
	Nikolas Paalssøn;
Oplandet:	Arnbjørn Jonssøn,
	Loden Gunnessøn,

Knut Jarl,
Simon Ko,
Gunnbjørn Jonsbroder,
Eirik Stilk;

men til disse maa endvidere regnes Oldingerne Ivar Nev og Paal Vaagaskalme,[1] som vi andenstedsfra vide overlevede disse Aar, saa at vi ogsaa her have Tallet 15.

Dette Tal synes saaledes at repræsentere Normaltallet for Haakons ældre Tid, ialfald i de urolige Aar af denne. Maaske er i den følgende Tid ikke dette Tal opretholdt eller det har været vanskeligt at fylde, thi i Tiden 1240—47 synes de fleste Lendermænd af den ældre Slægt og endog flere af de yngre at være døde: ved Kroningen i 1247 nævnes foruden Jarlen kun 9 Lendermænd, hvoraf fire nye Lendermænd (Jon Drotning, Sigurd Biskopssøn, Munan Biskopssøn, Finn Gautssøn), medens man ved, at af de ældre var Arnbjørn Jonssøn død 1240, Paal Vaagaskalme og Simon Ko i 1245, af de yngre Paals Søn Nikolas allerede i Dec. 1239 og den nysudnævnte Gregorius Andressøn i 1246, samt desuden flere andre (Gunnbjørn Jonssøn, Aasulv af Austraat, Eirik Stilk, Isaak af Bø), hvis Dødsaar ikke kjendes. Dog er det naturligvis muligt, at nogle er udnævnte og atter døde uden at spille nogen Rolle. I den følgende Fredstid bliver Sagaen idethele mindre nøiagtig; jeg kan mellem 1247 og 1263 ikke med Sikkerhed udpege mere end fire nye Navne — Nikolas Peterssøn af Giske, Jon Lodenssøn, Erling Alvssøn og Ogmund Krøkedans —, og af disse forsvinder Jon Lodenssøn allerede strax igjen, idet han, som andenstedsfra vides, døde i 1260. Men til Gjengjæld faar vi ved Skotlandstoget i

[1] Halvard Bratte og Eiliv af Vold synes derimod at være døde mellem 1235 og 1239.

1263 en fuldstændig Liste over alle Landets Lendermænd, og for det Tilfælde, at man herimod vilde gjøre gjældende, at kun de Lendermænd opregnes, som var med paa Toget, kan man denne Gang henvise til, at Sturla udtrykkelig distingverer mellem dem, der fulgte med, og dem, der blev hjemme; det er altsaa ligefrem hans Hensigt at være fuldstændig, hvortil han havde god Anledning, idet han aabenbart var tilstede i Bergen, da Flaaden vendte hjem til Landet efter Kongens Død. Nu er desværre som bekjendt denne Del af Sagaen daarligst bevaret og Haandskrifterne netop her modsigende; men alligevel er ikke Vaklingen større, end at Forskjellen dreier sig mellem Tallene 13 og 16, saa at man ogsaa her tør opstille omtrent det samme Normaltal af Lendermænd som ovenfor for Haakon Haakonssøns tidligere Regjeringstid. Ved denne Leilighed opregnes nu[1] følgende Lendermænd:

Brynjulv Jonssøn (Hvaal),
Finn Gautssøn (Mel),
Erling Alvssøn (Thornberg),
Erlend Raud,
Baard i Hestbø,
Eiliv i Naustdal,
Andres Pott,
Ogmund Krøkedans,
Ragnvald Urka,
Erling Ivarssøn (Bjarkø),
Jon Drotning,
Gaut Jonssøn (Mel),
Nikolas Peterssøn (Giske),

af hvilke de to sidste blev tilbage i Landet sammen med

[1] c. 319.

den unge Konge. Da det nu lige bagefter siges, at de tre foregaaende (Ragnvald, Erling og Jon) vare seilede forud, men dog Jon Drotning var bleven efter i Bergen,[1] sigtes vel her paa hvad i det foregaaende[2] berettes om, at fire Høvdinger (Ragnvald Urka, Erling Ivarssøn, Andres Nikolassøn og Erlend[3] Raud) vare dragne forud; saaledes maa vel den her nævnte Andres ogsaa regnes blandt Lendermændene, som derved bliver 14. Dette maa han saa meget mere, som han idethele optræder som en af Togets militære Chefer og i Cap. 326 endog opføres først blandt de der nævnte Lendermænd. Ellers er der ved Listen i Cap. 316 den Vanskelighed, at der atter nævnes to nye Lendermænd (Thorlaug Bose og Paal Sure), som ikke opføres i Cap. 318—19; men da disse hverken før eller senere kaldes Lendermænd,[4] er det vel rettest at udelade dem eller antage Udtrykket forkortet,[5] saa at vi bliver staaende ved Tallet 14; hertil kunde da (ligesom tidligere Jarlen) den unge Konge regnes som første Kronvasal, da han siden 1261 havde et Fylke i Forlening.

Den Omstændighed, at Forholdet under Haakon Haakonssøns næsten halvhundredaarige Regjering i dette

---

[1] Saaledes maa Haandskrifternes Læsemaader vel opfattes, og saaledes har Munch forstaaet dem.

[2] c. 318.

[3] I Haandskriftet staar der Hallvardr rauðr, men overalt ellers kaldes han Erlendr.

[4] Efter den Rangorden, hvori Paal Sure forekommer i det svensk-norske Grænseskjel fra c. 1270 (NgL. II, 489 f.) — ikke alene efter Erkebiskopen og to Korsbrødre, men endog efter flere Prester — kan han ikke have havt høiere Rang end Hirdmand.

[5] Naar Flatøbogen her endog regner Andres Plyt med blandt Lendermændene, er dette Navn absolut feilagtigt, thi efter Cap. 319 var han Fehirde; men det har forsaavidt Betydning, som det viser, at paa dette Sted ogsaa ringere Høvdinger nævnes.

Stykke er væsentligt det samme, maa bestyrke det Resultat, hvortil vi er komne, ligesom det jo ogsaa mærkeligt stemmer med senere Forhold. Jeg vil dog for en Sikkerhed forsøge paa en Kontraprøve, idet jeg søger at belyse Forholdet fra de vistnok faa Brevskaber fra Haakon Haakonssøns Tid. Det er klart, at hvis Antallet af Landets samtlige Lendermænd i denne Tid aldrig var mere end femten, kan man ikke vente, at ved Brevskabers Udstedelse mere end ganske faa var tilstede, medens man ogsaa kunde haabe at finde et større Antal tilstede, hvis Antallet var større. Nu har vi fra Haakons Tid to offentlige Dokumenter, som vi her kan fremdrage som Vidner, men de taler alle for Lendermændenes ringe Antal. Myntprivilegiet for Erkebiskopen fra Aar 1222[1] fremfører 12 Vidner, hvis Stilling vi kjender; men af disse er kun de to første (Paal i Giske og Gregorius Jonssøn) Lendermænd, thi den tredie i Rækken er Stallaren (Dagfinn), der i Rang stod under Lendermændene, de 5 følgende er Korsbrødrene i Domkirken,[2] og de nederst nævnte er Skutilsvende eller Hirdmænd.[3] Privilegiet for Stavanger,[4] som Munch henfører til 1243, har ialfald tre Lendermænd (Gaut Jonssøn, Paal Vaagaskalme og Ivar Név) foruden tre Prester og „mange andre Dannemænd", men af de tre Lendermænd var rigtignok Gaut Jonssøn indi-

---

[1] DN. III, 1.

[2] Mag. Bjarne og Peter Brynjulvssøn (af Husastad) nævnes som Korsbrødre i Sagaen (c. 86), de øvrige i Skules Gavebrev af 1225 (DN. I, 8).

[3] Baard Brimstein nævnes i Sagaen blandt Kongens Raadgivere (c. 34), Vilhelm i Torge nævnes først som Lendermand hos Hertug Skule i 1239—40 (c. 232), Ivar af Beredal nævnes som en Bonde fra Guldalen (c. 79), og Gunnar Grjonbak var Lagmanden i Nidaros.

[4] DN. I, 51.

rekte interesseret i Privilegiet som Stavangerbiskopens Broder. Dette, at to eller tre Lendermænd er tilstede ved og deltager i Statshandlinger, svarer ganske til, hvad Sagaen beretter, og stadfæster denne; det stemmer ogsaa ganske med, hvad c. 1275 Hirdskraaen (c. 18) forudsætter, at naar en Lendermand udnævnes (ɔ: ved en af de store Høitider), i Regelen to Lendermænd var tilstede, skjønt det dog forudsættes muligt, at ingen var tilstede. At kun de i Sagaen nævnte Lendermænd forekommer i Brevene, er naturligvis heller ikke tilfældigt.

VI.

Af Magnus Lagabøters Saga er som bekjendt kun nogle faa Brudstykker tilbage, og fra hans Sønners Tid kaster kun de islandske Biskopssagaer Streiflys ind over Norges Historie; men til Gjengjæld begynder nu de offentlige og private Dokumenter at blive talrigere, og det er især fra dem, at vi nu maa søge at bestemme Lendermændenes Antal. Det er ved disse at lægge Mærke til, at ligesom Hirdskraaen foreskriver (c. 18), at Lendermændene havde Sæde ved Hoffesterne efter Anciennetet, saaledes iagttages det altid i Breve fra denne Tid at opføre Lendermænd efter Anciennetet, og denne Skik bliver saaledes af Betydning for at bestemme, baade hvilke der havde Lendermandsnavn, og fra hvad Tid de bar det.

De Dokumenter, der vedkommer os fra Magnus Lagabøters Tid, er Traktaten i Perth 1266,[1] Forligene i Bergen 1273 og Tunsberg 1277[2] samt et Brev af 1277 til Høvdingerne i Viken;[3] naar medtages, at en Liste i de islandske Annaler over de Høvdinger, der var om Kong Magnus i 1276, oplyser, at Alv Erlingssøn var Lender-

[1] DN. VIII, 9. [2] NgL. II, 161 og 166. [3] NgL. II, 483.

mand allerede da, er det egentlig kun de deltagende Lendermænd i de to Forlig med Geistligheden, der har Betydning for os: de lyder saa:

Bergen 1273.	Tønsberg 1277.
Brynjulv Jonssøn,	Erling Alvssøn,
Ragnvald Urka,	Ragnvald Urka,
Andres Gregoriussøn,	Andres Plyt,
Eiliv af Naustdal,	Gaute af Tolga,
Andres Plyt,	Bjarne Erlingssøn,
Aslak Gus,	Thore Haakonssøn,
Bjarne Erlingssøn.	Audun Hugleikssøn,
	Vigleik Audunssøn.

Fastholdes Anciennetetsprincipet, vil det sees, at kun de Mænd, hvis Navne staar under Andres Plyt, og denne selv er udnævnt i Kong Magnus's Tid: altsaa er foruden Andres Plyt og Aslak Gus ogsaa Gaute af Tolga og Bjarne Erlingssøn udnævnte mellem 1264 og 1273, men de tre sidste paa 2den Liste er udnævnte mellem 1273 og 1277, da Thore i det første Aar kaldes Kansler og ikke Lendermand. Endvidere sees af 1ste Liste, at Andres Gregoriussøn maa være udnævnt til Lendermand allerede i Haakon Haakonssøns Tid, siden han nævnes foran Eiliv af Naustdal; det kan derfor ingen Tvivl være om, at han er den samme Lendermand fra 1263, som i Sagaen kaldes Andres Pottr.

Af de 14 Lendermænd, som vi fandt om Sommeren 1263, og som altsaa Magnus modtog fra sin Faders Tid, døde Nikolas i Giske i 1265, den gamle Gaut Jonssøn i 1270, Andres Nikolassøn drog paa Korstog i 1271 og døde to Aar efter udenlands, Jon Drotning og Aslak Gus i 1274; ligeledes forsvinder Baard i Hestbø, Ogmund Krøkedans, Erlend Raude og Erling i Bjarkø efter 1264, uden at man

kjender deres Dødsaar. Der har saaledes mellem 1264 og 76 været otte Pladse (da Aslak Gus som ny udnævnt ikke kan regnes med) at udfylde, og det kan da ikke regnes for tilfældigt, at vi i 1276—77 kan opføre ialfald syv nye Mænd ved Siden af de faa ældre, som endnu levede: Andres Plyt, Gaute i Tolga, Bjarne Erlingssøn, Thore Haakonssøn, Andres Hugleikssøn, Vigleik Audunssøn og Alv Erlingssøn. Om vi kan opføre ogsaa en 8de, bliver altid noget tvivlsomt; thi vistnok finde vi to nye Lendermænd udnævnte før 1280, men i de senere Aar er endvidere død flere af de ældre Lendermænd (Eiliv af Naustdal i 1277 og Brynjulv Jonssøn i 1278, Ragnvald Urka, der døde mellem 1277 og 1280, og endelig vistnok tillige Andres Gregoriussøn, der kun nævnes i 1273. Der kan altsaa spores en om end ringe Formindskelse af Antallet i Løbet af Magnus's Regjeringstid; ved hans Død kan vi ikke opføre flere end 11 Lendermænd, og af disse døde endog en i samme Aar:

Finn Gautssøn,
Andres Plyt,
Erling Alvssøn,
Gaute i Tolga,
Bjarne i Bjarkø,
Alv Erlingssøn,
Thore Haakonssøn,
Audun Hugleikssøn († 1280),
Vigleik Andunssøn,
Hallkel Krøkedans,
Jon Brynjulfssøn.

End hurtigere sank Antallet under den følgende Tid paa Grund af det fra gammel Tid fastslaaede Princip, at i en Konges umyndige Aar kan ingen nye „Navnbøder“

gives. Thi for ikke at tale om Andres Gregoriussøn, der ikke nævnes efter 1273, eller om Vigleik Audunssøn, der døde samme Aar som Kong Magnus, finde vi, at en af Formynderne døde i 1281, nemlig Andres Plyt, og kort efter ogsaa Erling Alvssøn (1283). Ved den Tid, da Erik tiltraadte Regjeringen som myndig, eller ialfald kort efter, kan vi ikke regne mere end otte Lendermænd (eller, som de fra 1277 nævnes, Baroner) i hele Riget. Der trængtes altsaa ny Supplering, og dennes Gang sees af følgende Breve af tilstedeværende Baroner:

1287:[1] Gaute i Tolga,
Bjarne Erlingssøn,
Thore Haakonssøn,
Audun Hugleikssøn,
Guthorm Gydassøn,
Isaak Gautessøn;
1287:[2] Gaut Gautssøn paa Mel;
1300:[3] Bjarne Erlingssøn,
Thore Haakonssøn,
Ulfheden Bjørnssøn,
Isaak Gautessøn,
Vidkunn Erlingssøn,[4]
Peter Andressøn;[4]
1302:[5] Bjarne Erlingssøn,
Ulfheden Bjørnssøn,
Isaak Gautessøn,
Jon Ivarsøsn,

---

[1] DN. III, 24. [2] Munkeliv Brevbog S. 81. [3] DN. I, 92. [4] At de to sidste var Baroner, kan ikke sees af dette Brev, hvor de kun kaldes „herra", men fremgaar af Sammenligning med Unionsakten af 1319 (DN. VIII, 50), hvor Peter Andressøn nævnes foran Sæbjørn Helgessøn som den ældste af Baronerne.

Sæbjørn Helgessøn;
1303—4:[1] Bjarne Erlingssøn,
Aslak Ragnvaldssøn,
Sæbjørn Helgessøn;
1305:[2] Bjarne Erlingssøn,
Jon Ragnvaldssøn,
Sæbjørn Helgessøn,
Bjarne Lodenssøn,
„Velent af Stikl . .“.

Det vil heraf sees, at mellem 1283 og 1287 var udnævnt tre Baroner (Guthorm Gydassøn, Ulvheden Bjørnssøn og Isaak Gautessøn),[3] før 1300 to (Vidkunn Erlingssøn og Peter Andressøn), før 1302 fire (Aslak Ragnvaldssøn, Jon Ivarssøn, Jon Ragnvaldssøn og Sæbjørn Helgessøn), før 1305 to (Bjarne Lodenssøn og „Velent af Stikl . . “), hvortil endvidere kommer de tre sidst udnævnte Baroner, Snare Aslakssøn, Ogmund Dans og Ogmund Sigurdssøn, der ikke fører denne Titel før end i Breve fra 1308, 1310 og 1311.[4] Denne Tilgang af 14 nye Baroner i Løbet af 25 Aar (1281—1308) kunde synes betydelig; men man maa imidlertid ogsaa her huske paa, at Afgangen var omtrent den samme: thi Hallkel Krøkedans blev dræbt 1287, Alv Erlingssøn afsat samme Aar, Gaute af Tolga dræbt 1288, Finn Gautssøn og hans Broder Gaut nævnes sidste Gang i 1288, Jon Brynjulfssøn og Guthorm Gydassøn sidste Gang i 1295, Audun Hugleikssøn blev afsat i 1299, Ulvheden Bjørnssøn og Ivar Gautessøn nævnes sidste Gang i 1302, Jon Ragnvaldssøn og „Velent af Stikl . .“ i 1305.

Da Kong Haakon i Juni 1308 ophævede Lendermands-

[1] Munkelivs Brevbog S. 146. [2] DN. III, 6. [3] Om den saakaldte „Thryrik af Leikvange“ se nedenfor. [4] DN. IX, 79, I, 126 og III, 93.

Værdigheden eller rettere fastsatte, at den ikke længer skulde uddeles, tør man ikke med Sikkerhed regne mere end ti Lendermænd i Landet; naar Munch regner elleve, har han antaget, at Jon Ragnvaldssøn og „Velent af Stikl . ." oplevede 1308 (hvad der jo er muligt), og ikke regnet Aslak Ragnvaldssøn med. I heldigste Tilfælde bliver altsaa Antallet 13, i uheldigste 10, og selv da er altsaa ikke Antallet sunket i betragtelig Grad fra det i 13de Aarhundrede sædvanlige.

Til Slutning skal ogsaa her nævnes et Par Tal, hvormed gjøres Prøve paa vort Resultats Rigtighed. Vi har nævnt den Oplysning fra Aar 1094, at der da var fire Lendermænd i Viken. Fra henved to Aarhundreder senere har vi Breve til Høvdingerne i Viken; Aar 1277 udsender Kong Magnus en Proklamation til alle Lendermænd, Lagmænd, Sysselmænd og haandgangne Mænd i Borgarthingslagen, og Lendermændene nævnes alle i Spidsen af Brevet: Erling Alfssøn, Thore Biskopssøn og Audun Hugleikssøn. At dette Tal er fuldstændigt, sees af et udateret Brev fra c. 1282 fra Formynderne til „Hr. Erling Alfssøn, Hr. Thore Biskopssøn, alle Sysselmænd og haandgangne Mænd" i Viken; det er netop de samme Lendermænd undtagen Audun Hugleikssøn, da denne var en af Formynderne. Allerede disse Tal — 4 i 1094, 3 i 1277 — tør være tilstrækkelige til at vise, at hvis der har været Nedgang i Antallet af Lendermænd, har dette ikke været større, end man kunde vente efter vore tidligere Sammenstillinger.

Det samme Forhold vil vise sig, om man sammenstiller Antallet af de Lendermænd, som var tilstede ved Kroningerne: i Magnus Erlingssøns Kroning i 1164 deltog 12 Lendermænd samt Jarlen Erling, ved Haakon Haakonssøns Kroning i 1247 deltog 9 Lendermænd med Jarlen

Knut (samt Kongens 3 Sønner), ved Magnus's Kroning i 1261 synes netop det samme Antal at have fungeret, da man efter Beskrivelsen tog den forrige Kroning i et og alt til Mønster.[1] Mærkeligt nok finde vi altsaa netop det samme Forholdstal mellem Lendermændene i hele Landet i 1164 og 1247—61 (12 : 9) som mellem Lendermændene i Viken i 1094 og 1277 (4 : 3).

Til Slutning gives paa samme Maade som ovenfor en samlet Oversigt over Lendermændene fra 1217 til 1308:

Gregorius Jonssøn af Blindheim (No. 98).

103. Paal Flida af Giske, Søn af No. 58; er vistnok den samme, som i 1198, medens Faderen endnu levede, kaldtes Aura-Paal[2] efter Farfaderen (No. 19). Lm. før 1217, † efter 1223.[3] Søn: Peter (No. 116).

104. Brynjulv Knutssøn, Lm. fra Vestlandet ved 1217—23. Af Navnene turde man formode, at han stammede fra Aurlands-Ætten i Sogn.[4]

105. Gaut Jonssøn af Mel, Søn af No. 88, Lm. før 1217, † 1270.[5] Sønner: 1) Finn (No. 133) og 2) Gaut (No. 158).

106. Arne Sturla, Lm. fra Vestlandet før 1217, † mellem 1217 og 1223. Efter Navnet at dømme en Ætling (Sønnesøn?) af No. 36.

107. Aasulf Erikssøn af Austraat, kaldet Kongsfrænde, Sønnedattersøn af No. 24; havde faaet Austraat ved Giftermaal med Baugeid Jonsdatter af Saxvik-Ætten. Lm. før 1217; levede endnu 1240.[6]

108. Loden Paalssøn, Søn af No. 87. Øskeggehøvding ved 1193, Baglerhøvding ved 1201,[7] men underkastede sig 1202 og blev Lm. før 1217,[8] levede endnu 1225.[9]

109. Loden Gunnessøn, rimeligvis Søn af Baglerhøvdingen Gunne Lange fra Skien († 1206); kaldes selv „gammel

[1] Fnm. S. X. 109. [2] Sverressaga c. 145 f. [3] Hák. Hák. c. 86. [4] Se Stamtavlen hos Munch, 2den Del No. 16. [5] Jsl. Annaler ved 1270. [6] Hák. Hák. c. 237. [7] Sverressaga c. 120, 167. [8] Hák. Hák. c. 27. [9] ss. c. 139.

Begling", men var i 1217 Lendermand i Viken, † mellem 1247 og 1256. Blev i 1221 gift med Ingebjørg Erlingsdatter, Skule Jarls Halvsøster,[1] og havde en Søn, Jon (No. 135).

110. Sigurd Kongsfrænde, Dattersøn af Kong Sigurd Mund,[2] Statholder i Viken før 1217,[3] drog i 1217 paa Korstog og døde s. A.[4]

111. Jon Staal fra Sogn (Hvaal?), Sysselmand i Sogn ved 1201,[5] udnævnt til Lm. Julen 1217—18, levede endnu 1225.[6] Søn: Brynjulv (No. 126.)

112. Ivar Nev fra Haalogaland, blev fangen af Baglerne 1198,[7] blev Lm. Julen 1217—18, regnes i 1223 til Gulathingslagen,[8] hvor han ogsaa c. 1243 besegler et Kongebrev;[9] var en Frænde af No. 115.[10]

113. Arnbjørn Jonssøn, Søn af No. 88,[11] opfostredes hos Biskop Nikolaus i Oslo,[12] var Baglerhøvding fra 1204—17, erkjendes som Lendermand i Viken af Kongen,[13] styrede Borgesyssel ved 1222[14] og til sin Død om Vaaren 1240.[15]

114. Guthorm Gunnessøn, Søn af Kong Haakons Raadgiver Gunne Lodenssøn, Sveitehøvding 1217, udnævnt til Lm. i Julen 1218—19, styrede Grenland 1221,[16] † s. A.[17]

115. Paal Vaagaskalme (d. e. fra Vaagen i Lofoten, hvor han ejede Gaard[17]), boede paa Dønnesøen,[18] udnævntes til Lm. i Julen 1218—19, † 1245.[19] Sønner: 1) Ivar Grette, Hirdmand, landsforvist 1227.[20] 2) Nikolas (No. 124). Paa Grund af Navnene Paal Nikolas og Andres

---

[1] Saaledes maa det forstaaes, at han efter et godt Haandskrift af Sagaen ægtede „Ingibjorgu Erlingsdóttur, systur Jarls", medens Munch vilkaarligt anser Udtrykket for en Feil for systrungu e. l. Sml. Munch, n. F. H. IV, 1, S. 6. [2] Fnm. S. IX, 2. [3] Hák. Hák. c. 27. [4] Isl. Annaler. [5] Sverressaga c. 177. [6] Hák. Hák. c. 130. [7] Sverressaga c. 154. [8] Hák. Hák. c. 86. [9] Se ovenfor Side 167. [10] Hák. Hák. c. 157. [11] Se Fnm. Sögur IX, Fortalen p. XVI. [12] Hák. Hák. c. 118. [13] ss. c. 48. [14] ss. c. 78, 226. [15] ss. c. 226. [16] ss. c. 54. [17] Isl. Annaler. [18] Hák. Hák. c. 102, 173. [19] Isl. Annaler. [20] Hák. Hák. c. 157.

tør man antage, at de hørte til samme Slægt som de nordenfjeldske Lendermænd Paal og Nikolas Andressønner (No. 80 og 84).

116. Peter Paalssøn i Giske, Søn af No. 103, Lm. ved 1221, havde Syssel i Søndmøre ved 1239, † Vaaren 1254.[1] Søn: Nikolas (No. 134).

117. Simon Ko (kýr), havde c. 1190 siddet i Fængsel i Visingsø med Erling Stensvæg,[2] Baglerhøvding i Ranrike 1204,[3] hyldede Haakon 1218, havde Syssel ved Gøta-Elven ved 1222, udnævnt til Lm. i Julen 1223—24,[2] † 1245. Mon beslægtet med No. 69?

118. Halvard Bratte, Øskeggehøvding 1193, Baglerhøvding ved 1200, overgav sig til Kong Sverre Januar 1202, men sluttede sig atter til Baglerne i 1204; var Birkebeinerhøvding i Viken 1217, Sysselmand paa Oplandene ved 1223, udnævnt til Lm. i Julen 1223—24, havde Syssel i Ranrike i 1224, 1226 og 1235.[4]

119. Gunnbjørn Jonsbroder fra Ranrike, Baglerhøvding ved 1217, Sysselmand paa Hadeland og Thoten ved 1218—24, udnævnt til Lm. før 1228, † mellem 1240 og 1247.[5] Han var Broder af Baglerhøvdingen Jon Drotning († 1206)[6] og rimeligvis Fader til den yngre Jon Drotning (No. 130). En senere Mand af samme Navn, ogsaa kaldet Jon Saulessøn, Lagmand i Ranrike ved 1339, havde sin Hjemstavn paa Øen Thjørn;[7] rimeligvis har derfor Slægten hørt hjemme her og stammet fra Lendermanden Jon af Thjørn (No. 62) og dennes Søn Asbjørn (No. 86).

120. Knut Haakonssøn — hans Fader Haakon Jarl († 1214) var Dattersøn af Sigurd Mund, hans Moder Kristina Datterdatter af Erik den hellige — født 1207, Ribbungernes Konge 1226—27; Lendermand før 1232 og var da forlenet med halve Ryfylke og halve Sogn;

---

[1] Hák. Hák. c. 62, 196, 205. [2] Fnm. S. IX, 7. [3] Hák. Hák. c. 48, 82, 99, 139. [4] Sverressaga c. 120, 167, 179; Hák. Hák. c. 27, 86, 108, 120, 139, 181. [5] ss. c. 174, 211, 248. [6] Fnm. S. IX, 19. [7] Den røde Bog S. 526.

Jarl paa Østlandet Vaar 1240, fik kort efter fire throndhjemske Fylker, Namdalen og halve Sogn i Len.[1] † 1261.[2] Gift 1227 med Ingerid, Skules Datter, † før 1233.

121. Alv Erlingssøn af Thornberg (paa Ringerike), Lm. hos Skule ved 1233, levede endnu 1239.[3] Gift med Ingebjørg Baardsdatter,[4] Hertug Skules Søster; deres Søn Erling (No. 136).

122. Baard Bratte, en Thrønder, Lm. hos Skule ved 1233, flygtede efter Slaget i Oslo 1240 hjem til Nidaros og skjulte sig i Kristkirken.[5]

123. Eiliv af Vold, Lm. ved 1233, synes at være død inden 1239.[6] En Mand af samme Navn fra Frosten nævnes i Begyndelsen af 14de Aarhundrede (se DN. V, 112).

124. Nikolas Paalssøn, Søn af No. 115, var Sveitehøvding ved 1225, Lm. ved 1233, † Dec. 1239 og kaldtes da „yngst af alle Lendermænd“;[7] rimeligvis Fader til No. 143.

125. Eirik Stilk, Lm. ved 1235, havde Syssel paa Raumarikr i 1236 og 1240.[8] En Mand af samme Navn forekommer i 1314 paa Vestlandet, trolovet med Jomfru Inga af Hvaal (DN. VI, 84).

126. Brynjulv Jonssøn af Hvaal,[9] Søn af No. 111; Lm. paa Vestlandet ved 1232, † c. 1278. Hans Enke, Fru Ragnhild, ægtede i 1279 Islændingen Hr. Thorvard Thorarenssøn,[10] hans Søn var Jon (No. 155).

127. Isaak i Bø, Sysselmand i Sogn ved 1225, Lm. paa Vestlandet ved 1239, † før 1247.[11]

128. Vilhjalm af Torge, deltog c. 1222 i Udstedelsen af Kong Haakons Myntprivilegium og hørte efter den Plads, hans Navn har i Brevet, til de høiere Hirdklasser (Skutilsvein?); sluttede sig i 1239 til Skule og kaldes da „Lendermand“, men da han ikke nævnes blandt de nye,

---

[1] Hák. Hák. c. 174, 211, 248. [2] Isl. Annaler. [3] Hák. Hák. c. 176, 198. [4] Fnm. S. IX, 96. [5] Hák. Hák. c. 176, 235—39. [6] Hák Hák. c. 176, 198. [7] Hák. Hák. c. 176, 109, 209. [8] Hák. Hák. c. 181, 186, 217. [9] Sturlungasaga II, 106. [10] Arngrim Jonssøns Supplementa, se Dipl. Isl. S. 667. [11] Hák. Hák. c. 109, 207.

af Skule udnævnte, maa han være udnævnt af Kong Haakon, altsaa før 1237, † 1240. En Høvding af samme Navn faldt i Norefjorden 1184,[1] om en anden se under No. 67.

129. Gunnar Kongsfrænde, havde Syssel i Strinden i 1237, var Lm. paa Vestlandet i 1239, havde Syssel ved Gøtaelven i 1249.[2]

130. Gregorius Andressøn af Stovreim, var Brodersøn af Baglerkongen Philippus og nedstammede saaledes fra No. 51, havde Syssel paa Raumarike 1232, men drog udenlands 1237; kom tilbage og fik Borgesyssel i 1240, blev kort efter Lm. og ægtede i 1242 Kong Haakons uægte Datter Cecilia,[3] † 1246.[4] Børn: Andres (No. 140) og en Datter, gift med No. 148.[5]

131. Jon Drotning, rimeligvis Søn af No. 119; Lm. ved 131, havde Syssel i Viken ved 1256,[6] † 1274.[4]

132. Sigurd Biskopssøn (af Husastad?); hans Fader Erkebiskop Peter († 1226) var Sønnesøn af No. 33 og Dattersøn af No. 23; han havde Syssel nordenfjelds i 1239, Lm. før 1247,[7] † før 1263.

133. Munan Biskopssøn (maaske Søn af Biskop Askel, hvis Farbroder hed Munan, No. 89), havde Syssel paa Hedemarken i 1236 og 1239, var Lm. før 1247,[8] † før 1263.

134. Finn Gautssøn af Mel, Søn af No. 105, Lm. før 1247,[8] levede endnu 1288.[9] I de Bergenske Vedtægter, som Munch henfører til 1302,[10] nævnes en Hr. Finn, som Munch antog for Finn Gautssøn; men dette er umuligt, da Hr. Finn nævnes efter den meget yngre Baron Sæbjørn Helgessøn. Søn: Hr. Jon Finnsøn, Ridder ved 1288, sat i Kloster.[9]

135. Nikolas Peterssøn af Giske, Søn af No. 116, Lm. før 1253,[11] † 1265. Datter: Margrete, gift med Bjarne Erlingssøn (No. 151).

---

[1] Sverressaga c. 94. [2] Hák. Hák. c. 188, 207, 267. [3] ss. c. 181, 237. [4] Isl. Annaler. [5] se dette Tidsskrift III S. 216. [6] Hák. Hák. c. 253, 285. [7] ss. c. 196, 253. [8] ss. c. 186, 210, 253. [9] Munkelivs Brevbog S. 79. [10] NgL. III, 134 f. [11] Hák. Hák. c. 279.

136. Jon Lodenssøn, Søn af No. 109,[1] Lm. i Viken ved 1256,[2] † 1260.[3]

137. Erling Alfssøn af Thornberg, Søn af No. 121; Lm. før 1261,[4] havde i Len Borgesyssel i 1275,[3] 1277 og c. 1282,[5] † 1283.[3] Børn: 1) Alv (No. 153) og 2) Ingebjørg, gift med Thore Biskopssøn (No. 149).

138. Ogmund Krøkedans, havde Syssel i Orkedalen ved 1239, paa Østlandet i 1253; Lm. før 1261, maaske før 1253; levede endnu 1264.[6] Sønner: 1) Borgar, brugtes som Sendemand i 1251 og 1261,[7] 2) Hallkel (No. 154).

139. Baard i Hestbø, havde Syssel i Ryfylke ved 1239; Lm. ved 1263, maaske før 1253.[8]

140. Ragnvald Urka, Lm. før 1262,[9] † mellem 1277 og 1280. Børn: 1)? Cecilia, gift med Andres Plyt, 2)? Aslak (No. 164).

141. Andres Pott[9] eller Gregoriussøn af Stovreim, Lm. ved 1263,[9] levede endnu 1273. Børn: 1) Hr. Andres, † c. 1300, gift med Fru Thorbjørg, 2) Gyrid, gift med Vidkunn Erlingssøn (No. 160).

142. Eiliv i Naustdal, Lm. ved 1263,[9] † 1277.[10] Søn: Eiliv, Ridder ved 1309.

143. Erling Ivarssøn af Bjarkø, nedstammede gjennem Kvindeled fra No. 60, Lm. ved 1263.[9] Sønner: 1) Bjarne (No. 140) og 2) Vidkunn (No. 160).

144. Andres Nikolassøn, rimeligvis Søn af No. 124, var Medlem af Gesandtskabet til Spanien 1257—58, Lm. ved 1263,[10] drog paa Korstog 1270,[11] † 1273.[10] Han var besvogret med No. 143.

145. Erlend Raud, Lm. ved 1263.[12] En Mand af samme Navn — maaske den samme — hører hjemme paa Follo i 1266.[13]

---

[1] Fnm. S. X, 158. [2] Hák. Hák. c. 285. [3] Isl. Annaler. [4] Hák. Hák. c. 309. [5] NgL. II, 483 og III, 32. [6] Hák. Hák. c. 205, 275, 277, 285, 309. Fnm. S. X, 156. [7] Hák. Hák. c. 271, 306. [8] ss. c. 208, 277, 1319. [9] ss. c. 319. [10] Isl. Annaler. [11] se Monum. hist. Norvegiæ p. XXXXVIII. [12] Hák. Hák. c. 31. [13] Munch, saml. Afh. I, 221.

146. Andres Plyt, var Fehirde i 1263,[1] Lendermand før 1273, en af Formynderne 1280, † død i Bergen 1281. Gift med Cecilia Ragnvaldsdatter (maaske Datter af No. 140), deres Datter hed Fru Gyda.[2]
147. Aslak Gus, Stallare ved 1263,[1] Lm. før 1273, † 1274.[3]
148. Gaute Erlingssøn i Tolga, Lm. før 1273, † 1288. Gift med Datter af No. 130; deres Søn Isaak (No. 159).
149. Bjarne Erlingssøn af Bjarkø og Giske, Søn af No. 143. Lm. før 1273, en af Formynderne 1280—82, † 1313. Gift med Margrete Nikolasdatter, Datter af No. 135. Søn: Andres, † før 1309, gift med Kristina, Datter af No. 150.
150. Thore Biskopssøn, Søn af Biskop Haakon i Oslo (Erkebiskop 1265—67), Kansler 1270, Baron og Sysselmand i Skienssyssel ved 1277, † 1317.[3] Gift 1276 med Ingebjørg Erlingsdatter, Datter af No. 137; Børn: 1) Haakon, Ridder ved 1319, † c. 1330, 2) Kristina, gift med Andres Bjarnessøn (se No. 149), 3) Elin, gift med Drotseten Erling Vidkunnssøn. Den norske Baron „Terricus de campis ludi“ (Terri des champs de jeu), der var Gesandt i England 1289—90,[4] kan ikke være nogen anden end Thore Biskopssøn. Suhm og efter ham alle nyere har oversat Navnet Terricus med „Thryrik“, men da „Therricus“ ogsaa andensteds viser sig at være den latinske Gjengivelse af „þórir“,[5] maa Baronen Terricus's virkelige Navn være Thore, og da er vi henviste til Thore Biskopssøn, — den eneste Baron af dette Navn. „Campi ludi“ har man med dette anseet for en Oversættelse af et Stedsnavn „Leikvangar“, og Munch gjættede da paa Gaarden Leikvang i Sogn (Evind-

---

[1] Hák. Hák. c. 319. [2] N. Magasin I, 132. [3] Isl. Annaler. [4] Munch IV, 2, 190. [5] Erkebiskop Thore (1205—14) kalder sig i en latinsk Indskrift „Therrichus“ (se Biskop Jens Nilssøns Visitatsbøger og Reiseoptegnelser, udg. af Y. Nielsen, S. 33), og Oslo-Kanniken Thore, der i 1267 bevidnede en Gave til Nidaros Domkapitel, kaldes i det herom udstedte latinske Dokument Thericus (DN. I, 61, jfr. III, 10).

vik); men da Thores Fader hørte hjemme i Oslo Diocese, bør hans Odelsgaard søges her, og Prof. Rygh har da gjort mig opmærksom paa den store Gaard Leikvangar, nu Lekum, i Eidsberg (Smaalenene). Denne Formodning nærmer sig næsten til Sikkerhed, da det virkelig vides, at Thore eiede Jordegods i disse Egne.[1]

151. Audun Hugleikssøn af Hegranes (i Søndfjord); han var Kongernes Frænde, idet hans Morfader Audun af Borg var beslægtet med Kongemoderen Inga;[2] han var Stallare i 1276,[3] Lm. og Sysselmand i Vestfold 1277, en af Formynderne 1280—82; afsat og fængslet 1299,[3] henrettet 1302.[3]

152. Vigleik Audunssøn (Provstesøn), Sendemand i Rusland 1251, Sveitehøvding ved 1263,[4] Stallare ved 1273,[5] Baron ved 1277, † 1280.[3] Søn: Audun, Ridder.

153. Alv Erlingssøn af Thornberg, Søn af No. 147; Lm. ved 1276,[3] fik Borgesyssel efter sin Fader 1283, Jarl 1286, afsat 1287, † 1290. Datter: Kristina, gift med Rane Jonssøn.

154. Hallkel Krøkedans, Søn af No. 138, Baron før 1280, Høvedsmand paa Borgen ved Oslo 1286, † 1287.[3] Børn: 1) Ogmund Dans (No. 169), 2) Magnhild, gift med Stallaren Olav af Stein; deres Datter Brynhild gift med No. 164.

155. Jon Brynjulvssøn af Hvaal, Søn af No. 126, Baron før 1280, † efter 1295; hans Søstre og Søsterbørn arvede ham (se DN. VI, 84).

156. Guthorm Gydassøn fra Raumarike, Vicekansler ved 1277, Baron før 1287, † mellem 1295 og 1307.[6] Guthorms Moder kaldes Fru Gyda,[6] og da Guthorm fører samme Vaaben som Jon Brynjulvssøn (No. 155),[7] tør man antage for sikkert, at hun har hørt til Hvaalslægten.

157. Ulvheden Bjørnssøn (eller rettere Bjarnessøn), Baron før 1287; nævnes i Kongebreve i 1300 og 1302 og

---

[1] Den røde Bog S. 217. [2] DN. II, 19 og XI, 5 samt Hák. Hák. c. 1. [3] Isl. Annaler. [4] Hák. Hák. c. 271, 320. [5] Fnm. S. X. 163. [6] DN. II, 85. [7] DN. III, 24.

var fra Ranrike, thi en Søn af ham, Hr. Bjarne Ulfhedinssøn „i Hallandum“ (Bro Sogn, Bohuslen), nævnes i den røde Bog (S. 373).

158. Gaut unge af Hatteberg, Søn af No. 105, nævnes som Baron i 1287—88, † længe før 1306. Gift i 2det Ægteskab med Katharina Ivarsdatter „af Logalo“, men havde i 1ste Ægteskab Sønnen Thore paa Hatteberg, der ikke var Ridder.

159. Isaak Gautessøn af Tolga, Søn af No. 148, Baron før 1287, † efter 1302. Gift (1287?) med Datter af Grev Jacob af Halland; Søn: Gaute, Ridder før 1319.

160. Vidkunn Erlingssøn fra Viken, Søn af No. 143, Ridder ved 1281, Baron før 1300, † 1302. Gift med Gyrid Andresdatter, Datter af No. 141, deres Søn Erling Vidkunnssøn, Drotseten.

161. Jon Ragnvaldssøn fra Søndfjord, Ridder ved 1280, Gjaldkere i Bergen ved 1282, Baron ved 1297, levede endnu 1305. Han hørte ikke, som Munthe og Munch antog, til Familien Smør, da hans Vaaben er aldeles forskjelligt fra denne Slægts Vaaben.

162. Peter Andressøn fra Nordmøre, antages af Munthe og Munch for Søn af No. 146; Baron før 1300, levede endnu 1319. Datter: Isabella, gift 1314 med Hr. Sigurd Jodgeirssøn.

163. Jon Raud Ivarssøn af Sudrheim (paa Raumarike), rimeligvis Sønnesøn af Kong Haakon Haakonssøns Frænde Jon af Sudrheim (ved 1240); Ridder ved 1295, Baron før 1302, † efter Juni 1312. Søn: Hr. Hafthore, gift med Agnes, Datter af Kong Haakon Magnussøn.

164. Aslak Ragnvaldssøn, (maaske Søn af No. 140?), Ridder før 1290, Baron før 1302, nævnes som forhenværende Sysselmand i Skienssyssel 1308. Gift med Brynhild Olavsdatter (se No. 154), deres Søn Hr. Ragnvald, † 1320.

165. Sæbjørn Helgessøn fra Ryfylke, Ridder før 1296, Baron før 1302, † 1322. Gift med Ragnhild Jonsdatter, maaske Datter af No. 163; deres Datter Gudrun gift med Hr. Finn Ogmundssøn af Hestbø.

166. Mag. Bjarne Lodenssøn, Kansler under Formynderregjeringen 1280—82, var Ridder og kaldes juris civilis Professor i 1295, blev fængslet i 1302, men var atter fri og udnævnt til Baron i 1304, faldt fra Kongen 1308, † 1310.

167. „Velent af Stikl..“ nævnes sidst blandt Baronerne i et Brev af 10de December 1305, der kun er bevaret i Arne Magnussøns Afskrift af en Bergensk Copibog. Nu har imidlertid Absalon Pederssøn (i Norges Beskrivelse) og en samtidig af ham, der begge benyttede Kopibogen, læst Personnavnet Willem, hvilket vistnok er rigtigere. Af Stedsnavnet kunde Arne Magnussøn kun læse Stikl, de to andre Stikla, idet Resten var ulæseligt; jeg antager, at der har staaet Stiklastodum (dog stærkt forkortet) og at Willem af Stiklastad er den samme som Hr. Vilhjalm af Torge, der ialfald i 1301 holdt til i Værdalen.[1] Hr. Vilhjalm af Torge var i 1290 Ridder[1] og efterlod sig en Søn Erik i Torge († 1332).

168. Snare Aslakssøn, Ridder og Vicekansler ved 1301[2] og 1306,[3] kaldes i Marts 1308 Baron;[4] levede endnu 1319.

169. Ogmund Dans (Krøkedans), Søn af No. 154, var landsforvist i 1298, men tilbagekaldt før 1302, da han sendtes mod Karelerne;[5] siges at være dræbt i 1309,[5] men nævnes dog som tilstedeværende i Bergen i Februar 1310[6] og kaldes da Baron.

170. Ogmund Sigurdssøn af Hestbø, Merkesmand ved 1300, nævnes som Baron i 1311;[7] døde kort efter. Da hans Søn Ivar bærer Tilnavnet Rova, er aabenbart Hirdmanden Sigurd „son Ivars rófu“ ved Aar 1263[8] Ogmunds Fader. Man har antaget, at Ogmund eller hans Slægt gjennem Kvindeled stammede fra Baard i Hestbø, men de senere Slægtnavne antyde ikke Slægt-

---

[1] DN. III, 47. Munkelivs Brevbog S. 141. [2] DN. VI, 68. [3] NgL. III, 134. [4] DN. IX, 79. [5] Isl. Annaler. [6] DN. I, 126. [7] DN. III, 93. [8] Hák. Hák. c. 319.

skab; rimeligere er det, at Ogmund har været indgiftet i Tolga-Ætten, da Ogmunds Sønnesøn efter Tolga-Ættens Uddøen arver Tolga; maaske er den Fru Eyvor Gautesdatter, der endnu levede i 1328 og i et Brev, som Finn Ogmundssøn udstedte, nævnes lige efter hans Svigermoder, Finns Moder og Ogmunds Enke.[1]

VII.

Overser vi det her samlede Materiale, hvis Ufuldstændighed vistnok paa mange Punkter er fremtrædende, tør vi dog fastslaa som Hovedresultat, at Udviklingen eller rettere Nedgangen ikke er skeet i store Sprang, men hovedsagelig lidt efter lidt gjennem flere Aarhundreder. Hvis vi antager, at Hersernes Antal i 10de Aarhundrede nogenlunde har svaret til Fylkerne, har Lendermændenes Antal i 11te og 12te Aarhundrede holdt sig næsten lige saa høit eller ialfald været underkastet Fluktuationer, der ikke har grebet dybt ind. Under Kong Sverre har der vistnok været en Reduktion, men denne har ikke havt de Dimensioner, som man før har antaget, og desuden har denne Virkning været udjevnet ved den følgende Tids Udvikling: eftersom de større Landsdele underkastede sig under hans Efterkommere, har de gamle Slægter atter traadt ind i Kongens Tjeneste og atter „taget Land“ af Kongen, og under Haakon Haakonssøns Regjering har Lendermændenes Kreds omtrent været lige saa fast som før Kong Sverre, om end Antallet synes at være forringet med en Fjerdedel.

---

[1] DN. II, 165. Denne Formodning vilde være den bedste Forklaring til, at Tolga og Eidsa gaar over fra Tolga-Ætten til Hestbø-Ætten; jeg har i forrige Bind S. 219 fulgt Munchs Antagelse, at Gaute Haakonssøns Fader hørte til Hestbø-Ætten, men derimod taler, at hans Arvinger (d. e. fædrene Slægtninge) er Mænd af ganske forskjellige, ringere Ætter (se DN. III, 384 og IV, 457).

Jeg har forsøgt i den foregaaende Oversigt at bringe saa vidt muligt paa det rene, i hvilket Slægtskabsforhold Haakon Haakonssøns Lendermænd stod til Ætterne før Sverres Tid. Dette er vistnok vanskeligt og tildels umuligt at udrede, da Sturla Thordssøn har været meget karrig med genealogiske Oplysninger om sin Samtids norske Stormænd, og vi maa derfor nøie os med approximative Resultater. Bedst kjender vi Lendermændene fra 1217: af disse ni er No. 98, 103, 105—8 bevisligt af gamle Lendermands-Ætter, No. 110 er Dattersøn af en Konge, for No. 104 kjendes ikke hans Slægt, men da han ikke har spillet nogen Rolle som Krigsmand, maa ogsaa han regnes til de gamle Slægter, og dette er ogsaa sandsynligt om No. 109, siden han ansees værdig til at besvogres med Rigsforstanderen Skule Jarl; altsaa — om de fleste er det sikkert, om de øvrige sandsynligt, at de hørte til Rigets gamle Aristokrati. Om de i Haakon Haakonssøns Tid udnævnte tør vi ikke udtale os med saa stor Sikkerhed. Af de i Tiden 1217—23 udnævnte ni Lendermænd er ialfald to (No. 112, 116) bevisligt Lendermands-Sønner, det samme gjælder sandsynligvis ogsaa to andre (No. 115 og 119). De øvrige har gjort sig bemærkede som „Sveitehøvdinger“ eller Sysselmænd under Borgerkrigene enten paa Birkebeinernes eller paa Baglernes Side; men selv disse har ikke, saa vidt vi kan se, steget op af Samfundets lavere Lag, thi alle, hvis Herkomst kan følges, er „gode Bønder“ som Ivar Nev, der ogsaa var i Slægt med Paal Vaagaskalme, og alle synes at have siddet paa arvede eller tilgiftede Gaarde. Utvivlsomt var der imidlertid Forskjel mellem Mænd som Peter af Giske og Finn Gautssøn, der i ung Alder før sine Fædres Død optræder som Lendermænd, og Mænd som Ivar Nev og Jon Staal,

der tjener sig op i Krigene og saa bliver belønnet med „Navnbøder"; men det ser dog ud til, at denne Forskjel udjevnes allerede i næste Led, naar standsmæssige Ægteskaber har knyttet de „nye Mænd" til de ældres Kreds eller forøvrigt deres Jordbesiddelse. For den senere Del af Haakon Haakonssøns Tid gjelder den samme Usikkerhed; de, hvis Slægt vi kan paavise, er enten Lendermands-Sønner eller, hvad der regnes for lige saa høit, er beslægtet med Kongerne eller endelig Sønner af Biskoper, der jo havde Rang over Lendermænd. Kun om meget faa, som Ogmund Krøkedans, kan ingen Oplysninger gives, og han maa da antages at have tjent sig op i Krigen; om de fleste andre, hvis Slægt er ubekjendt, antyder dog i Regelen Gaardsnavnene, at de hørte til gamle Odelsslægter. Ganske de samme Forhold synes at finde Sted under Magnus og hans Sønner; selv hvor vi ikke kan paavise Nedstammelse fra Lendermænd eller Slægtskab med Kongeætten, synes dog overalt Jordbesiddelse at danne det sociale Grundlag og Støttepunkt. Derimod synes i disse sidstes Tid Niveauet at synke. Dels bliver de gamle Slægter, saa vidt vi kan se, færre, idet nogle af dem som Blindheimsætten (1228) og Giskeætten (1265), døde ud i Løbet af Aarhundredet, og skjønt dette vistnok for Samtiden havde mindre at sige, da ogsaa det gjennem Kvindeled arvede eller ved Giftermaal erhvervede Jordegods gav samme Anseelse som den, Faderen overførte paa Sønnen; men Betydning fik dette derved, at Slægtgodset ved Arvedøtrenes „standsmæssige" Forbindelser overførtes til allerede før rige og ansete Slægter og saaledes 1 Nummer forsvandt af den ikke før talrige Kreds. Dels ser vi ogsaa Slægter, der som Stovreimsætten og Melsætten trækker sig tilbage fra eller ialfald ikke længer benyttes

til Rigsstyrelsen. Endelig kommer dertil, at under den svage Kong Erik enkelte store Baroner driver selvstændig Politik og enten ender i Kamp mod Standsbrødre (som Hallkel Krøkedans) eller falder i Opposition mod Kongemagten, som Alv Erlingssøn og Audun Hugleikssøn. Da Kong Erik i 1299 efterfølges af sin kraftigere Broder Haakon Magnussøn, er Lendermændenes eller Baronernes Kreds saa betydelig indskrænket, at der ligefrem trængtes en Udvidelse, hvis Systemet fremdeles skulde bestaa. Og da er det paatageligt, at, som P. A. Munch med Rette antog, Haakon i Regelen er gaaet udenfor de „regjerende“ Slægter og har søgt sine Baroner blandt de mere regjeringsdygtige Mænd af lavere Rang. Vistnok er de gamle Slægter ogsaa repræsenteret blandt Kong Haakons nye Baroner — i Vidkunn Erlingssøn († 1302), der dog maaske var udnævnt af Kong Erik, og ialfald i Ogmund Dans —, men flere af de nye hører til Haakons ældre Omgivelser fra hans Hertugtid, og næsten alle synes at høre til Godseier- eller Ridder-Aristokratiet. At Kong Haakon her har handlet efter en bevidst Plan, tør sluttes dels af, at de ældre Slægter fremdeles havde Repræsentanter inden Hirden uden at opnaa Baronværdighed (som Brynjulv Jonssøn af Hvaal, Eiliv Eilivssøn af Naustdal o. fl.), dels deraf at han med ét Slag afskaffede Baronværdigheden, da han mærkede, at der ogsaa inden den nye Kreds fandtes Spirer til en selvstændig Opposition. Forordningen af 1308, der bestemte, at Lendermandsværdigheden skulde uddø med de endnu levende Lendermænd, har derfor mere en politisk end social Betydning og opfattedes vistnok ogsaa saaledes af Samtiden; Oppositionen mod den nye Regjeringsorden udgaar ikke fra de gamle Slægter, thi disses Repræsentanter, som Bjarne Erlingssøn og Thore Biskopssøn,

sluttede sig, saavidt man ser, nær til Kongen; den eneste af Kong Haakons Baroner, som søgte at reise en Opstand, var en af dem, han selv havde udnævnt, og som selv havde i tidligere Tid deltaget i Regjeringen, Mag. Bjarne Lodenssøn, og han søgte ikke engang sin Støtte i Rigets Aristokrati, men sluttede sig til Kongens politiske Fiende, den svenske Hertug Erik, og da denne forenede sine Interesser med Kongen, faldt ogsaa Bjarnes Opposition virkningsløs til Jorden. Paa Aristokratiets Udvikling som saadant har derimod Forordningen af 1308, saavidt vi kan se, ingen Indflydelse havt, ligesom den ingen Indflydelse har tilsigtet. Tjenesten i Hirden og som Sysselmænd stod dette fremdeles aabent og blev opretholdt, saalænge det indenlandske Kongedømme varede, og saalænge beholdt ogsaa Aristokratiet sin politiske Indflydelse. Men Bevægelsen henimod en Adskillelse mellem et Rigs-Aristokrati og et Bygde-Aristokrati var allerede begyndt i det 13de Aarhundrede, idet flere Slægter trak sig tilbage fra Rigsstyrelsen og blev private Godseiere, medens andre, samtidig med at de holdt sig nær Hoffet, ogsaa lagde an paa at forøge sit Jordegods ved Kjøb og Giftermaal inden jævnbyrdige Godseier-Slægter og derved efterhaanden skrumpede sammen til stadig færre Slægter.

OM FORFATTEREN AF BESKRIVELSERNE OVER LOFOTEN OG VESTERAALEN (1591) OG OVER NAMDALEN (1597).

AF

GUSTAV STORM.

I dette Tidsskrifts 1ste Rækkes 1ste Bind (S. 515 f.) har Dr. Y. Nielsen søgt at bestemme, hvem der var Forfatter til de bekjendte Beskrivelser over Lofoten og Vesteraalen fra 1591 samt over Namdalen fra 1597;[1] han kommer her til det Resultat, at Forfatteren rimeligvis har været en dansk Mand i den holstenske Adelsmand Gert Rantzaus Tjeneste, som, da hans Herre blev Lensherre over Lofoten og Vesteraalen (1588), ansattes som Foged her og siden for sin Patron har udarbeidet en Beskrivelse over hans norske Len og dettes Naturmærkværdigheder. Jeg har allerede længe næret Tvivl om dette Resultats Rigtighed; dels fandt jeg, at Beskrivelsen forudsatte et længere Tids Ophold i Lofot-Egnene end Aarene fra 1588 til 1591, naar f. Ex. Forfatteren „ofte med stor Livsfare“ har forsøgt at passere Gimsøstrømmen; dels fandt jeg ogsaa selve Hypothesens Holdepunkt svagt begrundet. Dette bestaar nemlig egentlig kun i, at Forfatteren af Lofotens Beskrivelse har reist i England, Frankrige, Spa-

[1] Begge trykte i det kgl. norske Videnskabers Selskabs Skrifter i det 19de Aarhundrede, 1ste Bind (1817), S. 433—486.

nien, Malta og Sicilien, — Steder, som ogsaa Gert Rantzau har besøgt paa sine Reiser; men selv dette Lighedspunkt indskrænkes end yderligere, naar man af Gert Rantzaus Levnetsbeskrivelse i Danske Magasin[1] ser, at Gert Rantzau vel paa Hjemveien fra det hellige Land i 1580 er naaet til Sicilien og Malta, men ellers Vinteren 1581—82 har bereist Frankrige, Spanien og England som Gesandt for den dansk-norske Konge — altsaa væsentlig tillands —, medens Forfatteren af Lofotbeskrivelsen ifølge hans egne Ord sees at have gjort Søreiser gjennem den britiske Kanal, langs Frankriges og Spaniens vestlige Kyster og derfra ind i Middelhavet; han omtaler ogsaa „den Strøm, som indskjær til Malgen (Malaga, ikke Malta) og siden om ad til Sicilien", men det siges ikke udtrykkelig, at han selv har været paa disse Steder. Jeg vilde imidlertid have stanset ved disse Tvivl, hvis jeg ikke tilfældigvis under Gjennemgaaelse af Haandskrifter vedkommende Kjøbenhavns ældre Universitetsbibliothek havde fundet en autentisk Oplysning om Forfatteren. Jeg forudskikker her den Bemærkning, at Universitetsbiblioteket besad et Haandskrift af Lofotens og Namdalens Beskrivelse (indbundet sammen med en Beskrivelse over Færøerne), som var erhvervet efter den bergenske Historiker Henrik Høyer († 1616).[2] I Kjøbenhavns kgl. Bibliotheks gamle Samling No. 2820 4to har Presten Peder Syv — en af de faa Forfattere, der i mere udstrakt Maalestok syslede med Universitetsbibliothekets Haandskrifter — givet en Liste over

[1] 1 Række 4de Bind S. 98 ff.

[2] Dette fremgaar med Sikkerhed af de overensstemmende Mærker (10 ♀) paa Boglisterne i Birket Smiths Bog Om Kjøbenhavns Universitetsbibliothek før 1728 (S. 134 og 147, øverste Linje) og Listen hos Rørdam, Klavs Christoffersen Lyskanders Levned, S. 149 (hvor dog Mærkerne er udeladte).

Universitetsbibliothekets „libri Norvegiam et Septentrionem spectantes“,[1] og blandt disse forekommer: Om Nummedal, Loffoten o. a. f. findes vidtløftigen skrevet af Erik Hansen 1591 ibidem in choro Bibl. Hafn. Her finde vi altsaa et Navn paa Forfatteren af begge Beskrivelser, over Lofoten-Vesteraalen og over Namdalen, skjønt Aarstallet kun passer paa den første. Det maa saaledes ansees for givet, at Henrik Høyer, som var samtidig med den nordlandske Forfatter, ogsaa har kjendt denne, og at hans Haandskrift angav Erik Hansen som Forfatter.

Men hvem er Erik Hansen? Derpaa giver et Brev Svar, som jeg har fundet i Geheimearkivet og udgjør en Del af Correspondancen angaaende Forhandlingerne mellem Sverige og Danmark om Grænse-Forholdene i Finmarken.[2] Paa Mødet ved Kongsbacka i August 1591 havde de Svenske Sendebud fremlagt en Klage fra den Svenske Befalingsmand i Norrbotn over, at „Fogderne i Lofoten, Ofoten og Tysfjorden“ forbød de derværende Lapper at betale den sædvanlige Skat til Sveriges Konge; de danske Sendebud erklærede, ikke at kjende Sagens Sammenhæng, og undskyldte sig med, at Lensherren over disse Len, Gert Rantzau, var i Holsten, saa de ikke strax kunde undersøge Sagen, men lovede at skaffe Oplysninger og raade Bod paa, hvad der maatte været skeet Uret.[3] Statholderen, Axel Gyldenstjerne, fik endnu i August s. A. fra Regjeringsraaderne Paalæg om at undersøge Sagen;[4] han skrev ogsaa til Fogderne over Vesteraalen og Lofoten samt til Lagmanden paa Stegen, og de indkomne Svar ind-

---

[1] Den samme Liste findes ogsaa skrevet af Peder Syv i det Rostgaardske Haandskrift 21 qv.
[2] Geheimearkivet, „Finmarken“ No. 4.
[3] Slange I 53, 59.
[4] N. Rigsregistranter III 211.

sendte han med en Svarskrivelse af 25de Febr. 1592 til Regjeringen.[1] Fogden i Lofoten, Mads Pederssøn, erklærer i sit Svar, dateret Lofoten 22de Decbr. 1591, at der ikke i Lofoten eller idetheletaget i Gert Rantzaus Len findes Lapper „eller nogentid har boet nogen Lapper eller Finner fra Verdens Begyndelse“, men at Lapper bor i Ofoten og Tysfjorden i Saltens Len, at Fogden der „er ikke hjemme, men i Danmark hos sin Husbonde (Christoffer Parsberg) med sit Regnskab“, hvorfor han havde forespurgt sig hos Lagmanden paa Stegen, Peder Hanssøn. Svaret fra Fogden i Vesteraalen er saalydende:

Mynn wiilliig thienniste Eder nu och altiidt forsendt medt gud waar herre &c.

Kierre Axell Gyldensthiirne, Nest enn wennliig tacksigelse for alt huis goudt som y mig stedsse och altiidt giort och beuiist haffuer, for huilckiidt y altiidt skulle fiinde miig goudwillig och redebonn thiill att forskylle, e huadt som ieg weedt eder thiill wiillj· och thienieste aadt werre.

Kierre Axell, som y schriffuer mig thiil om och sennder miig ehnn copiie aff konng. Maytt. breff saa att kongenn aff Sverge skulle tiill kiende siig nogenn rettiighedt att haffue aff Fiinder och Lapper, saa giffuer jeg Eder winnliigenn till kiennde, att thette lenn er affskyldt fra Laper och Fiinder, saa her er jngenn af dette slags folck, och ey konngen aff Suerriig haffuer fangiidt her aff dette leenn saa gaatt som enn skerff y alle syne dage, ther jeg wedt aff att siige.

Kierre Axell, som y schriffuer mig tiill om nogen selsom fiisk och alle haande wnderliig thingiiste, som Eders breff formelder, wiill jeg giøre mynn største fliid der tiill, at opspørge hoes myne wenner, ehuor som jeg dette bekomme kunde, saa thør y jngenn thuiull haffue der paa, att jeg jo wiill haffue Eder y mynn hukommelse saa lenge jeg leffuer.

Diisliigiiste kierre Axell bedenndis Eder gierne, der som

[1] Geheimearkivet, sammesteds. Sml. Regjeringsraadernes Svar af 15de Marts i N. Rigsreg. III S. 237.

y drager nedt tiil kong. Maytt. att y wiille well giøre och haffue miig y Eders hukommelse, ehuadt som gud skiuder Eder y huenn, thi gudt weedt att jeg haffuer hafft kun stoer wmage och mangenn liiffsfare jeg haffuer staaett wdj, och jntthett gaatt jeg haffuer bekommidt jgenn, och mangen wskyldig wuinn jeg haffuer bekommidt, hvilckiitt ieg Eder i fremthiidenn will giiffue tiilkiende, naar gud wiill att wi fiindes.

Kierre Axel, hvis Eder kiert er giør jeg altiidt gierne, her medt Eder gud beffalendis.

Datum Westraallenn juledag Anno 1591.

E(ders) T(iener) A(ltiid),
Eriick Hansen.[1]

Brevskriveren har forseglet med sit Segl; dette bærer Omskriften ERICK HANSEN, og Vaabenet er en halv Hjort med Hovedet til Venstre, Familien Schønnebøls Vaaben; til Overflod har Axel Gyldenstjerne egenhændig paa Foden af Brevet til Underretning for Regjeringsraaderne om Brevskriveren oplyst: „Thenne Eriick Hanssøn er Peder Hanssøns broder, som er laugmandtt vdj Findmarken och er en godtt throfast mandtt.“

At Brevskriveren, Erik Hanssøn Schønnebøl, er identisk med Forfatteren af Beskrivelsen over Lofoten og Vesteraalen, er selvsagt; jeg behøver herom blot at henvise til Beskrivelsen selv, der kræver, at Forfatteren er Adelsmand eller ialfald staar udenfor Bøndernes Kreds, at han er Dansk, at han har opholdt sig i mange Aar i Lenet og rimeligvis har havt eller endnu har med dettes Administration at gjøre, at han interesserer sig for Naturlivet i Nordland, men tillige at han fremfor alt ønsker at komme

[1] Udenpaaskrift: Erliigh och welbyurdiig mandt Axell gyldennsteerne thiill Lyngby gaardt konng. Maytt. forordinerede Statth,holder offuer Norgis Riige mynn goude wenn wennliigenn tiill schreffuitt.

derfra sydover til mildere Egne. Brevskriveren opfylder alle disse Betingelser, og Brevet kan derfor ganske tjene som Supplement til Beskrivelsen over Lenet.

Forfatteren, Erik Hanssøn Schønnebøl, er ogsaa kjendt fra før af, skjønt man tildels har urigtig henført ham til Slægten Bernhoft.[1] Erik Hanssøn var af en fattig Adelsslægt fra Fyen; det tidligste, jeg ved om ham, er, at han i 1561 i Middelfart skal have ladet optage Thingsvidne om sit Adelskab;[2] ved denne Tid falder rimeligvis hans Søreiser i de vestlige Have, hvad enten han har reist som Privatmand eller maaske været i fremmed (spansk?) Krigstjeneste. Kort efter drog han som saa mange fattige danske Adelsmænd til Norge, hvor hans Morbroder Christoffer Erikssøn (Bernhoft † 1563) havde havt en Forlening (Bakke Kloster) og erhvervet Eiendomme ved at gifte sig ind i den nordlandske Familie Benkestok.[3] Ogsaa Erik Hanssøn gik samme Vei, idet han ægtede sin Morbroders Enkes yngre Søster Brynilda Benkestok Throndsdatter; Brylluppet, der stod med stor Pragt i Bergen 1565, er beskrevet af Absalon Pederssøn.[4] Erik blev kort efter (eller var allerede) Foged paa Nordmøre og kaldes saa af Mag. Absalon i 1567, da hans Hustrus Død nævnes.[5] Han havde Børn med hende, og da disse døde kort efter Moderen, arvede Erik dem og fik saaledes sin Andel i Arven efter Throndt Benkestok i 1570;[6] ved Skiftet faldt paa hans Part en Grund i Bergen, Landskyld af Gaarde i Nordhordland, Søndfjord og Søndmøre

[1] I Registret til N. Rigsregistranter 2det Bind S. 737.
[2] Efter Optegnelser af Justitiarius Berg i Rigsarkivet.
[3] Saml. t. N. F. Sp. og Hist. I 227, 405. Norske Magasin I 291.
[4] N. Magasin I 290 ff.
[5] N. Magasin I 332.
[6] DN. VI 805.

samt en Gaard i Lofoten. Paa samme Tid finde vi ham allerede knyttet til Nordland, hvor hans forrige Hustrus Slægt havde hjemme; i 1571 nævnes han som Foged i Vesteraalen — og samtidig hans Broder Peder som Foged i Salten[1] —, og i 1575 findes i Rigs-Registranterne fornyede Lensbreve for Erik Hanssøn som Foged over Vesteraalen og Lofoten og for Peder Hanssøn som Foged over Salten;[2] af Eriks Lensbrev sees ellers, at han allerede før 1575 — altsaa fra c. 1570 — bestyrede ogsaa Lofoten. Efter nogle Aar mistede begge Brødre sine Len; Peder Hanssøn maatte opgive Salten til sin Broders Svoger, Thord Benkestok (1578), og Erik Hanssøns Len blev i 1579 lagt under Bergenhus. Dog sees begge Brødre at have sat sig fast i Nordland, idet de fandt sig i at tage Bestilling som Fogder under fornemmere Lensherrer: i 1587 var Peder Hanssøn Foged i Salten (under Capitain Durham)[3] og opnaaede da eller lidt senere paa Almuens Ansøgning at blive Lagmand, ialfald var han dette i 1591 (se ovenfor); og i 1591 finde vi ogsaa Erik Hanssøn som Foged over Vesteraalen under Gert Rantzau; rimeligvis har han vel bestyret dette Fogderi ogsaa under de foregaaende Lensherrer (Hans Pederssøn til Sem 1579—80, Maurits Stygge 1580—88). Af hans Brev til Statholderen saavelsom af Beskrivelsen over Lenet sees, at han selv ønskede intet heller end at komme til sydligere Egne; da Peder Syv antager Erik Hanssøn for Forfatter ogsaa af Beskrivelsen over Namdalen, og da, som Dr. Nielsen anfører, indre Grunde tale for, at denne Beskrivelse er af samme Forfatter som

---

[1] N. Magasin I 442. 507.
[2] N. Rigsreg. II 177.
[3] N. Rigsreg. II 723 f.

Lofot-Beskrivelsen, er man vistnok nødt til at antage, at Erik Hanssøn i 1596 — da Fogden i Namdalen, Hartvig Matssøn, blev afsat[1] — blev forflyttet til Namdalen og da allerede i 1597 har forfattet dette Fogderis Beskrivelse. Om Erik Hanssøns senere Liv og om han har efterladt sig Efterkommere, kan jeg ingen Oplysning give.

Det ligger ikke i min Opgave at gaa nærmere ind paa at vurdere denne Topografs Arbeider, som ellers i sig selv ere al Ære værd. Det var at ønske, at de blev gjort mere tilgjængelige ved en ny Udgave, og at isaafald alle bevarede Haandskrifter blev benyttede. Det vilde være et smukt Foretagende, om man da ogsaa benyttede Leiligheden til at udgive den endnu utrykte Beskrivelse over Finmarken fra c. 1580, som findes i Haandskrift baade i Universitetsbibliotheket i Kjøbenhavn og i det kgl. Bibliothek sammesteds, og i Spidsen for dem alle stillede Absalon Pederssøns Norges Beskrivelse, der trænger en ny Udgave, da nogle af de bedste Haandskrifter endnu ikke ere benyttede.

[1] N. Rigsreg. III 425.

SMAASTYKKER.

1.

Om tabte Haandskrifter i det Throndhjemske Videnskabers Selskabs Bibliothek.

I Aaret 1836 udlaantes fra det kongelige norske Videnskabers Selskabs Haandskriftsamling til Prof. Steenbuch i Christiania 8 Haandskrifter af dels juridisk, dels historisk Indhold, som efter Steenbuchs Død i 1839 ikke kom tilbage til Samlingen og senere synes sporløst forsvundne. Man troede at have saameget større Grund til at beklage disses Tab, som de tildels antoges at have indeholdt ellers ubekjendte Skrifter, blandt disse en Sagaoversættelse af Lagmanden Mattis Størsøn († 1569)[1] og et Skrift om Kong Hans' Reise i Norge i 1483.[2] Jeg har imidlertid allerede tidligere søgt at hævde, at denne Sagaoversættelse existerer fremdeles baade trykt (i Kjøbenhavn 1594) og i mindst 7 haandskrevne Exemplarer i de Kjøbenhavnske Biblioteker,[3] saa at forsaavidt Tabet af det Throndhjemske Exemplar ikke er uerstatteligt; og ved den sammenhængende Undersøgelse, jeg i disse Aar har foretaget af norske Lovhaandskrifter i nordiske Bibliotheker, er det blevet mig tydeligt, at ogsaa de andre tabte Haandskrifter har talrige Paralleler, og at navnlig det saakaldte „Skrift“ om Kong Hans' Kroning og Reisetid i Norge i det væsentlige er trykt af Hr. Antikvar Nicolaysen paa samme Sted, hvor han beklager Skriftets Tab.

---

[1] Norske Magasin I 42.
[2] Norske Magasin I, Fortalen p. XXIX.
[3] Se Snorre Sturlassøns Historieskrivning S. 267.

For at kunne paapege de tabte Haandskrifters Betydning skal jeg her først aftrykke Beskrivelsen over dem, ikke efter Nyrups trykte Catalog fra 1808 eller dennes Optryk med Tillæg fra 1871, men efter begges Original, den af Præsident Nordal c. 1770 forfattede haandskrevne Katalog over Samlingens Haandskrifter (No. 176 fol.);[1] dog beholder jeg her de trykte Katalogers Nummer:

2 fol. Bergen Logh. *item Farmanna Log.*

3 fol. Biarkrøyar Rettar i Tunsbergi.

52 fol. a. Bergens Privilegier.
b. *Nogle Copier om Bergens publique Stiftelser og Fattiges Væsen.*

53 fol. Fortegnelse over Munkelivs Klosters Jordegods og Indkomster 1463.

47 qv. Throndhjems Byes Privilegier og Friheder til 1610 (gl Copie).

188 qv. Den norske Chrønike om de fremfarne Konger, Herrer og Førster, som have væ ldigen regieret og styret Norgges Rige, uddragen af det gamle Norske paa Dansk ved Mattis Størssøn, Bergens og Gulathings Lagmand.

1 189 qv. Norvegica varia sc. Excerpta af en gammel skreven norsk Lovbog, som synes at have tilhørt Kield Stub, men siden var paa Wiol; sidst i Bogen nogle Underretninger om nogle norske Adelsmænds Fødsels-, Bryllups- og Dødstid 1534—1617.

Frederic 2, Christian IV og Prins Christians Hyldning samt Princesse Annas Bielager i Opslo og hvilke da havde Hovedlehnene i Norge 1548—1610.

2 It. Excerpta af en gammel skreven norsk Lovbog, som har tilhørt Mats Bagge og siden været i Sorenskriver Paludans Værge.

En Laugmands Dom mellem Peder Bildt, Høvedsmand over

---

[1] I de trykte Cataloger er enkelte Dele af Beskrivelsen udeladte (her trykte med *Cursiv)*, dels ere de enkelte Dele af 189 qv. fordelte paa en Maade, som maa give Anledning til Misforstaaelser.

Skie Syssel, og Bønderne af Oplandene og andre Steder, udi Scheen 1562.

Genealogie over Kongerne af den oldenborgske Stamme fra de gamle Konger udi Norge.

Kong Hanses Kroning og Reise-Tid i Norge 1483 *(vid. Holbergs Danmarks Riges Historie Tom. I Pag. 749).*

Om Kong Frideric 2dens Begravelse i Roskilde 1588.

Om Kong Jacob af Scotland og Dronning Annas Reise efter deres Bilager og hvorledes de vare fordeelte i Værelserne paa Holme, Natten til 30. Dec. 1589, da de reiste til Oddevald, og saa videre, derhos Fourier Seddelen.

De som Norges Konger have været (indtil Christian I).

Landemærke mellem Norge og Sverige, med Endemærke mellem Norge og Rusland.

It. Tabel over Bekostning og vunden Kaabber, fra Rør- 3
aas Bergværks Opkomst og Anfang 1645—1700, med Beregning over Udbyttets Størrelse til ult. 1697.

Summarisk Extract over Bekostning og vunden Kaabber ved Løkkens Bergværk 1690—99, med Specifikation over Kull, Malm, Rostveed- og Sætteveed-Maalet, saa og hvorledes Kjørsel og Leverance deraf betales. 1700.

Primstavens Aftegning og Forklaring, med Høitids-Dagene.

Kapituls-Kjøbs-Taxt over Rug og Byg i Sjælland 1600 —1700.

Løst it. Regulæ juris (88). 4

Thæsse Sager ere Konningen oc Biscopen imellem.

Udi forommeldte gamle Lougbog, som tilhørte Kield Stub, 5
fandtes videre: Om meen Eider sin Straf, uddragen oc tilsammen colligeret af Keyser-Lougen. Jorde-Regning og om Mynten, hvoriblandt dette: item 8 Ørtuger og 13 m℔, er nu 10 Daler 4 alb., som Mynten er nu sat A° 1587 den 4de Søgne efter S. Hans Dag paa Opslo Raadstuffue.

321 qv. Norges Lougbog, som St. Olaf haver udgivet.

Ved de fleste af disse Haandskrifter skal vi her ikke dvæle længe; det er tilstrækkeligt at nævne, at 2 fol. stammede fra det arnamagnæanske Haandskrift 323 fol. — enten direkte eller gjennem Afskriften i A. M. 76 qv. A. —, at 3

fol. var en Afskrift af Byloven i Codex Tunsbergensis, som Suhm havde erhvervet i Norge, at 73 fol. var en Afskrift af Additamenta 92 qv. (maaske efter Afskriften i Bartholiniana C, 522—35), at Throndhjems og Bergens Privilegier findes bevarede i flere ligelydende Copier, og at „St. Olufs Lovbog" var det sædvanlige Navn paa den oversatte Lovbog, som var saa udbredt i Brug i 2den Halvdel af 16de Aarhundrede, at endnu mindst 80 Exemplarer ere bevarede, samt at hvad jeg tidligere har søgt at hævde om Saga-Oversættelsen nu kan bevises fra en Ytring af Ole Worm.[1] Kun Haandskriftet 189 qv. trænger en vidtløftigere Behandling. Naar man betragter den ovenfor meddelte originale Beskrivelse, vil det være tydeligt, at det væsentlig bestaar af Excerpter, som maa være forfattede i temmelig ny Tid. Uddragene ere ikke gjorte tidligere end 1750—60, siden de forudsætter Sorenskriver Paludan (i Ringerike og Hallingdal 1726—c. 1750) som afdød. Nu hører det 3die Stykke aabenbart til Schønings Arbeider,[2] og da desuden J. Chr. Berg har fundet ogsaa de under Stykke 1 nævnte „Underretninger om nogle norske Adelsmænds Fødsels-, Bryllups- og Dødstid 1534—1617" blandt Schønings Manuskripter,[3] anser jeg det for givet, at hele Haandskriftet 189 qv. stammer fra Schøning. De Stykker, som jeg i Margen har betegnet med 1 og 5, stammer fra Kjeld Stubs Lovbog, de, som er betegnede med 2 og 4, fra Mads Bagges Lovbog; men begge disse Lovbøger er endnu bevarede: Kjeld Stubs Lovbog findes som No. 38 qv. i Deichmanns Bibliothek,[4] og Mads Bagges Lovbog som 2084 qv. i den Thottske Samling paa det kgl. Bibliothek i Kjøbenhavn.[5] For et enkelt Stykkes Vedkommende har man Anledning til at undersøge

---

[1] se min Fortale til Saml. Skrifter af Peder Claussøn Friis p. LXII.

[2] sml. L. Daaes Biografi af Schøning S. 33.

[3] se dette Tidsskrift 1ste Række 4de Bind S. 499.

[4] se H. J. Huitfeldts Bemærkninger i dette Tidsskrift 2den Række 2det Bind S. 386.

[5] Mads Bagge har selv paa Bindet skrevet: Denne Bog hør mig Madtz Bagge thill med Rette, och haffuer veridt min sallige faders, anno 1602. M a d t z B a g g e egen hanndt.

Rigtigheden af dette Resultat, idet Notitserne om Familierne Jernskjæg osv. er trykte i dette Tidsskrift baade efter J. C. Bergs Afskrift af Schønings Uddrag og efter Originalen i Kjeld Stubs Lovbog;[1] efter denne Lovbog er ogsaa de i 189 qv. under 1 omtalte Notitser om Kongernes Hylding og om Hovedlenene i Norge trykte sammesteds.[2] I den samme Lovbog findes ogsaa ganske rigtigt Stykkerne „om Meneder sin Straff vddragen och tilsamen colligerit af Keyser-Laugen" og om „Jorderegning." Alt, hvad der ovenfor er beskrevet under 2, findes derimod igjen i det Thottske Haandskrift 2084, der vil blive beskrevet i 4de Bind af Norges gl. Love. Af denne Original sees, at Stykket „Kong Hanses Kroning og Reisetid i Norge" kun indeholdt de Linjer, som Nicolaysen har trykt efter et andet Haandskrift i Norske Magasin 1ste Bind (Fortalen p. XXVIII) samt de der udeladte: „Var og samme Pintsedag udi Kjøbenhavn kronet den ædle Fyrstinde Kristine Dronning, Danmark til megen Glæde". Det sees af Haandskriftbeskrivelsen, at Nordal har kjendt Indholdet af dette Stykke fra Holbergs Danmarks Historie (Udg. af 1762). Saavel dette Stykke som alt, hvad Haandskriftet ellers indeholder, kjendes andensteds fra undtagen Uddraget om Kong Jakobs Ophold paa Holme i Bohuslen paa Reisen fra Oslo til Danmark, der aabenbart er indført i Haandskriftet enten af Holmes Ejer Peder Bagge selv[3] eller af hans Skriver efter Peder Bagges Diktat. Det meddeles her, da det giver en saa god Oplysning om alle de særskilte Bygninger paa en mindre adelig Sædegaard fra Sluten af 16de Aarhundrede:

„Anno 1589 thenn 29 Decembris wor konningh Jacob aff Skotlanndt paa Hollme medt sinn førsthinnde Dronningh Anna, konningh Fredrichz daatther aff Dannemarch, och laa the her paa Hollme enn nath och laa the wthj thesse epthershreffne kammer som her epther føllger. War Dronningens kammer

---

[1] 1ste Række 4de Bind S. 499—502 og 2den Række 2det Bind S. 387—89.

[2] 2den Række 2det Bind S. 389.

[3] Om Peder Bagge til Holme og hans Familie se især Saml. t. n. F. Spr. og H. IV, 162—84.

wdi Slotzherrenns sthoe,[1] och ther laae konnghen och dronninghenn innde. war konnghenns kammer i thenn melumsthe sthoenn. dronninghens jomfruer laa y then øster sthoenn. hoffmesterenn laa y thenn stoffuen ther nest wiidt y thet lidenn hus øster i gaarden. Thernest laa Marskallchen y thenn sthoe ther nesth thiil wiidt naffnn Henningh Gøye medt sinn frue. I jordtsthuenn laa Coruitz Thønnesen,[2] Jørghen Brade[3] och Sthenn Bilde. I thenn sthue offver jordtsthoenn laa thenn skodtsche Marskalch Montzer Sinchlle och Ser Willum Khiit och Alexander Linndtz,[4] och ther thiil fem skodtsche herremendt. Paa thenn sthore sall war 26 sennghe, ther laa the anndre skodsche folch. Wthj minn egen sthue laa Henndrich Gyldenstierne.[5] Paa thenn gamle sthoenn laa dronninghenns herremendt, som wor Jørghen vann Ephing, Christhopher Priitz Bello, Chrestenn Høgh, Dethløff Penndtz. I koffuen wiidt thenn sthore sthoffue synnderst i gaarden laa dronninghenns hoffmester wiidt naffn Willum van ther Wenndtz och doctherenn[6] och noghenn flere aff dronninghenns herremendt. I thenn sthore sthoe och wdj borghe sthuenn laa alldh fuldh aff theris folch. Och koghett Hanns fedder for dronninghenn och hindis folch i brøgerseth, och konnghenns koch koghett i thet lille kyckenn for konnghenn och the andre skotther.

Om thiisdaghenn[7] drogh the her fraa Hollme och thiil Odeualldt. Och om nyth aars affthen drogh the fra Adeualldt och thiill Dinissis, och laae ther och i the andre gaarder ther om liggendis om Natthenn. Om nyth aars dagh kom the thiill Bahuus och laa ther wdi fem næther. Siden om onnsdaghenn ther epther[8] drogh the fraa Bahus thiill Peder schriffuers i Hallindt och laa ther enn nath. Siden therfraa annden daghenn och thiill Warberghe.

Gustav Storm.

[1] D. e. den Stue, som Slotsherren paa Baahus pleiede at bo i, naar han var paa Holme. [2] D. e. Corfitz Wiffert, Lensmand paa Malmøhus († 1591). [3] Jørgen Brahe, Lensmand i Landskrona † 1601. [4] Andrew Singler, Sir William Keith, Alexander Lindsay. N. Saml. I 509. [5] Lensherre paa Baahus. [6] Dr. Povel Beck. [7] D. e. 30. Decbr. 1589. [8] D. e. 7. Jan. 1590.

2.

Et byzantinsk Bidrag til Harald Haardraades Historie.

Doc. Thomsen har i den nye svenske Udgave af sit værdifulde Skrift *The origin of the ancient Russ* henledet Opmærksomheden paa en Artikel af Prof. Léon Leger i *Revue critique* for 13 Marts 1882, som giver Uddrag af en russisk Forfatter Vassilievskys Afhandling om et græsk Verk over Krigskunsten fra Slutningen af 11te Aarhundrede. Det sees, at vi heri har en omtrent samtidig græsk Beretning om Harald Haardraade, hvis Indhold er, at Haraltes, Søn af Kongen i Varangia (Væringelandet), tog Tjeneste i Konstantinopel, udmærkede sig i de græske Kampe mod Maurerne i Sicilien og blev forfremmet til „Manglabit“ (*μαγγλαβίτης*) og senere til „Spathario-Kandidat“ (*σπαθαριοκανδιδάτος*). Haralds Bedrifter i græsk Tjeneste kjendtes hidtil kun fra nordiske og derfra afledede Kilder og kunde saaledes mistænkes for Partiskhed; her har vi nu en græsk Beretning, som i det væsentlige bekræfter Sagatraditioner, paa samme Tid som den naturligvis ogsaa reducerer dem og viser os Haralds virkelige Stilling ved det græske Hof. Manglabiterne (ordret oversat „Rembærere“), blandt hvilke han optoges, synes at have været et Slags Politikorps, medens Spatharierne („Sverdbærerne“), blandt hvilke Harald var „Kandidat“ (ɔ: Officer), var en Del af den keiserlige Livgarde.

Det vilde naturligvis være forhastet paa Grundlag af disse kortfattede Uddrag at prøve vore Forfædres Sagn om Harald; forhaabentlig vil der snart foreligge en fuldstændig Udgave ved Hr. Vassilievsky af det omtalte græske Skrift.

Gustav Storm.

3.

Bonden og Lensherren.

Fra forskjellige Egne af Landet har man umiddelbart efter Souverainitetens Indførelse ikke ganske faa Exempler paa, at den nye Tingenes Tilstand har været mødt med reaktionær Uvilje. Mellem Aarene 1661 og 1665 udspandt der sig flere Retssager, som hidtil ikke har været nok paaskjønnede, ihvorvel den hele Situation bedst karakteriseres gjennem dem. Navnlig synes der at have raadet stor Uklarhed i Begreberne angaaende den Ære-

frygt, som skyldtes den enevældige Kongemagt. Selv det mindste Ord — var det end ubetænksomt udtalt i en snevrere Kreds — var strafbart, naar det blot nogenledes kunde opfattes som et Udtryk for Mangel paa den skyldige Ærefrygt for Kongen, og Straffen var afhængig af Landsfaderens Naade eller Unaade. Ved enkelte af disse Sager kom privat Hevngjærrighed og lavt Angiveri til at spille Hovedrollen.

Det Materiale, jeg har benyttet til denne lille Anekdote, er selve Domsakten, der findes blandt „Norske Indlægge for 1661“ og „Norske Missiver“ for samme Aar.

Den 22de December 1661 reiste Lensherren Hans Hansen Smith fra Throndhjem op over Guldalen. Han skulde op til Høilandet for at besigtige et Sagbrug, som stod til Nedfalds der. I Følge med ham var Gaardsskriveren Iver Baltzerssøn og Ladefogden Anders Sørenssøn og desuden nogle Bønder fra Leinstranden, der skulde forrette som Lagrettesmænd.

Veien var tung og Føret slet. Da Følget var kommen op i de svære Bakker, som fører forbi Gaarden Gimse i Melhus, var Iver Baltzerssøns Hest bleven saa træt, at det lod til, den ikke orkede at gaa længere. Da han nødig vilde, at Lensherrens Reise af den Grund skulde forsinkes, sendte han Bud ind paa Gimse, hvor en af Bygdens Kakser ved Navn Klemet boede, om at faa laane en Hest til Nabogaarden Vold. Sønnen paa Gaarden fandt det selvsagt, at Skriveren maatte blive hjulpen. Uden at spørge Faderen om Tilladelse tog han en Hest af Stalden, satte sig op paa den og red bag efter Følget.

Ude paa Tunet paa Vold var Lensherren staaet af Slæden og talede med Opsidderne Jens og Roald. Længere nede i Dalen havde han faaet Nys om, at der skulde have samlet sig en Del drukne Bønder i Nærheden. Hans Hansen var i det hele ikke nogen Mand efter Bondens Hjerte og havde derfor liden Lyst til at træffe sammen med dem, naar de var fulde. Han krævede derfor af Jens og Roald Vold, at de skulde følge ham et Stykke paa Vei. Da kommer der en Mand ridende i fuldt Firsprang med Hujen og Skrigen ind paa Gaarden. Det er Klemet Gimse. Han havde spurgt, at en af hans Heste var tagen til Skydsfærd, og sandsynligvis havde

han smagt vel meget paa Juleøllet til at have Samling nok til at forhøre sig om, hvorledes det egentlig hang sammen dermed. Derfor kom han nu ansættende med en tung jernbeslagen Øxe i Haanden for at tage sin Eiendom tilbage. Han stryger i fuld Fart saa tæt forbi Lensherren, at han er nær ved at tumle overende. „Hvad Djævelen skal det betyde?" raaber Hans Hansen. Han troede, at det var en af de drukne Bønder, som han netop taler om, der var kommen for at drive kaade Løier med ham. Men saasnart Mændene, som stod i Klyngen, saa, at det var Klemet, drog de sig strax undaf. Thi det sagdes om ham, at naar han var ophidset, brød han sig hverken om Ild eller Staal. Med et Sæt svinger han sig af Hesten: „Nu skal da Djævelen fare i dig, siden min Hest ikke faar være i Fred for dig!" brøler han. Han løfter Øxen med begge Hænder og gaar Lensherren lige ind paa Livet. Denne bliver bleg og rykker tilbage baglængs Skridt for Skridt, idet han snart truer, snart søger at godsnakke med Bonden. Ingen af de hosstaaende vovede at lægge sig imellem, og omsider trykker Bonden Lensherren op mod Væggen. „Det kan komme dig dyrt at staa," siger Hans Hansen, „thi jeg er en Kongens Tjener . . . . . ." „Men jeg er en bosiddende Mand," raaber Klemet og hugger i det samme i Væggen, saa Fliserne sprætter nævestore om Ørene paa Lensherren, „og var du end Kongen selv, saa skulde du ikke ustraffet tage min Hest fra mig." „Klemet, Klemet," lød det bag den rasende, „tag dig i vare! Ser du da ikke, det er Lensherren selv." Det var Marit Vold, den gamle Føderaadskone, hvem alle ærede og agtede, som søgte at tale ham til Rette. „Haa," mente Klemet, „Skindet er ikke bedre paa hans Krop end paa enhver andens." Marit fjernede sig, da Klemet igjen løftede Øxen, og nu var der intet andet Raad for Lensherren end at bønfalde Bonden om Skaansel. „Der staar jo din Hest," sagde han. „Tag den og lad mig være i Fred." „Jeg behøvede nok ikke at spørge dig om Lov til det," mente Bonden, „naar Djævelen tog dig." Men nu havde hans Hidsighed lagt sig Han tog begge sine Heste og drog hjem til sin Gaard igjen.

Disse Optrin havde angrebet Lensherren meget stærkt. Der blev ikke Tale om at fortsætte Reisen videre; han vendte tilbage til Throndhjem, hvor han den følgende Dag lod sit Følge aflægge Vidnesbyrd om, hvad der var foregaaet paa Vold. Juledags Morgen indfandt Lensherrens Folk sig mandstærke paa Gimse for at føre Klemet som Arrestant til Throndhjems Gaard. Men denne havde af en Dreng i Nabolaget netop faaet Efterretning om deres Komme og var strøget til Skovs. Først da Helgen var omme, fik man opspurgt, hvor han holdt sig skjult, og snart sad han i sikker Forvaring bag Kongsgaardens Mure.

Tirsdagen efter førtes han frem for Domstolen. Det vilde Mod, som havde besjælet ham i Julen, var bleven tæmmet under Opholdet i Skoven. Nu var Turen kommen til ham at føle Øxen svæve over sit Hoved, og nu anraabte han lige saa indstændig Lensherren om Skaansel og Naade, som denne nys før havde gjort paa Gaardspladsen paa Vold. Klemets Slægtninge og Bekjendte fra Bygden havde i stort Antal indfundet sig i Retten for at hjelpe paa hans Sag.

Dengang var Hans Mortenssøn Wesling Lagmand i Throndhjem. Det var en af de elendigste og mest sneverhjertede Dommere, som nogensinde har beklædt en Lagstol i vort Land. Det var sjelden nok, at hans Domme bleve godkjendte, naar de indankedes for Herredag eller Overhofret. Den Kjendelse, som han denne Gang afsagde, stod paa samme Høide som hans øvrige Virksomhed. Under Afholdelsen af selve Forhøret synes han at have taget saa vidt muligt Hensyn til, hvad Lensherren Hans Hansen kunde være sig bekjendt. Men da der herunder fremførtes Vidner paa, at Bonden havde raabt, at selv Kongen skulde ei ustraffet tage hans Hest fra ham, dreiede Sagen sig ikke længere om Overfaldet paa Lensherren, men maatte betragtes som en Majestætsforbrydelse. I Forening med 3 Sorenskrivere og 24 Meddomsmænd afsagde Wesling da den Kjendelse, at Klemet skulde være henført under Kongens Naade eller Unaade: hans Odelsgods og Løsøre skulde inddrages under Kronen, og endelig skulde Øxen, han havde truet Lensherren med, fastslaaes af Bøddelen paa Tyvegalgen.

Ved kongelig Skrivelse af 5te April 1662 til General Claus von Ahlefeldt blev Klemet Gimses Straf bestemt til Arbeide i Jern paa Bremerholm.

O. A. Øverland.

4.

„Sjurdsmessedagen".

I Begyndelsen af Aaret 1722 befandt Lagmanden over Throndhjem, Abraham Drejer, sig i Kjøbenhavn i et eller andet offentligt Erinde, sandsynligvis i Anledning af det bekjendte Kirkesalg, som Kong Frederik IV nogen Tid efter skulde lade foranstalte. Under 6te Febr. s. A. indgav han et Slags kortfattet Beskrivelse over Throndhjems By og Amt. Sandt at sige er dette Verk i enhver Henseende af temmelig underordnet Betydning. Det er et Hastverksarbeide og bærer hverken Vidnesbyrd om nogen synderlig Belæsthed eller speciel historisk Sands i det hele, ja selv statistiske Data fra Samtiden turde neppe ubetinget fortjene Tiltro. Som sikker Autoritet kan man derfor ikke paa nogen Maade paaberaabe sig ham.

Allerede paa den første Side i Bogen taler han om „St. Sigvardi Kirke", i hvis umiddelbare Nærhed „Kong St. Ole" skulde være begravet, og som endnu skulde „staa hel og nu alene benyttes af Kapitulet i Throndhjem". Som bekjendt har Kapitlet ved Throndhjems Domkirke fra Schønings Tid og indtil vore Dage gaaet under den forvildende Benævnelse „St. Klemens's Kirke". I 1708 — og sandsynligvis ogsaa dengang Lagmanden skrev — var det derimod den forfaldne vestre Fløi af Kirken, som Byens dannede Kreds fandt for godt at kalde saa. Almuesmanden kjender nuomstunder ligesaa lidt som paa Maschius's Tid noget andet Navn paa den end „Gammelkirken".

Hvor Lagmanden har faaet Benævnelsen „St. Sigvardi Kirke" fra, er ikke let at skjønne. Kjendte man paa den Tid i Throndhjem en Helgen „St. Sigurd", eller beror det hele paa en Reminiscents af misforstaaet Læsning af Peder Claussøns Oversættelse af Snorre [1] eller maaske paa begge Dele i Forening?

---

[1] Jeg sigter her til følgende Sted (S. 740 i Udgaven af 1633): „Den Sommer (1249) hafde Erckebispen ladet bygge eller legge Grundvollen til Christkircke, saa langt som den nu er Vester bygt."

Det er sikkert nok, at man engang i det nordenfjeldske har hyldet en „Hellig-Sigurd,“ hvis Aartid var den 23de December. Denne Dag er endnu vel kjendt i Throndhjems-Bygderne under Navnet „Sjurdsmesse-Dagen“. Men om den har været festligholdt til Minde om en simpel Bondehelgen eller en mærkeligere historisk Personlighed, kan ikke afgjøres, om end Tanken kunde ledes hen paa forskjellige, saasom den ulykkelige Thronprætendent Thrønderen Sigurd Slembe, den mægtige Erkebiskop Sigurd, der fuldførte Domkirkens Bygning, eller den svenske Landskabshelgen St. Sigfrid, hvis Aartid dog var den 15de Februar.

Om Oprindelsen til Benævnelsen „Sjurdsmessedagen“ har heller ikke Bygdefolket i det Throndhjemske nogen Oplysning at give. Sælbyggen alene ved at fortælle følgende Eventyrsagn:

Langt oppe i Tiden laa der oppe i Rotldalen i Sælbu to Gaarde, Stærnæs og Lunden, som nu ligger øde. Sjurd hed Manden paa Stærnæs. Engang om Vinteren var han bleven døgnvild og madløs; saa vilde han bort til Lundemanden for at laane lidt Mad og høre, hvad Tiden led. Han gav sig paa Veien; men saa raabte det til ham fra Berget:

„Stakkars Stærnæsmand
som itnaa ha te Jul.
in Lev Brø' i Bur
aa inn Stok Ve i Skjul!
Vend om, Sjurd!
Lundmanden er bærre sur,
Du fæ itnaa taa a, dæ æ trur.
Vend om Sjurd!
Natta i aa Daagaan to te Jul!“

Sjurd vendte da om; siden kalder man Dagen før Juleaften Sjurdsmessedagen.[1]

O. A. Øverland.

---

[1] O. Stv. Hansen, Bygdefortælling (Tromsø 1873), S. 25. Jfr. Segnir fraa Bygdom II, S. 7 fg. Lignende „Regler“ findes fra flere andre Kanter af Landet, saaledes i Kvikne, Sætersdalen m. fl. Paa det sidstnævnte Sted har „Pesta“ i Findalen alene skaanet et Ægtepar, Knud og Thora Nutene. Midtvinters skal Thora hen til Nabobygden for at høre, hvor nær Jul det lider. Underveis raaber Troldet til hende:

„Deka, deka Thole!
Baka du Brøuo til Jole!
Note ei
Og Dagana tvæi
So længje æ de til Jole.“

AUDUN HESTAKORN OG ST. MARGRETE PAA NORDNÆS.

AF

GUSTAV STORM.

I Aarene 1300—1302 førtes i Bergen to Processer for Landsforræderi, og begge endte med Henrettelser, som gav Anledning til meget Folkesnak, fremkaldte Folkeviser og i nyere Tid har givet Historikerne Stof til flere Hypotheser. Den ene henrettede var en tysk Kvinde, som udgav sig for en norsk Kongedatter, den anden en af Landets Magnater, en nær Slægtning af Kongeætten. Om Aarsagen til Audun Hestakorns Død tier Samtidens kortfattede Annaler, men saa meget mere vides fra senere Sagn, hvis Troværdighed dog ikke er garanteret. Om St. Margretes Død vides mere, og man ser tillige, at allerede Samtiden var uenig om hende: Stormændene med Konge og Biskop i Spidsen erklærede hende for en Bedragerske, men Almuen troede hende uskyldig henrettet og gjorde hende til Helgen. Den sidste Opfatning finde vi igjen i to gamle Folkeviser, som ere gjenfundne paa Færøerne i dette Aarhundrede, og som hævde, at den egentlige Aarsag i hendes Død var Audun Hestakorn. Vi skal i det følgende offentliggjøre disse hidtil utrykte Viser, som Prof. Grundtvig velvilligt har stillet til vor Disposition, men anse det rettest at forudskikke Oplysninger om alt, hvad de samtidige Kilder oplyse om de to Hovedpersoner i Digtningen.

I.

Audun Hugleikssøn var beslægtet med Kongehuset, og dette Slægtskab anerkjendtes af Kongerne, thi Kong Erik kalder ham sin „kjære Frænde“ (carus consanguineus); han var dog ikke af kongeligt Blod, idet hans Slægtskab, som Munthe har paavist, skriver sig fra, at hans Morfader var en nær Slægtning af Kongemoderen Inga fra Varteig.[1] Hendes Slægt, Varteigsmændene, var neppe mere end en „god Bondeæt“ i Borgesyssel; den blev naturligvis hjulpet mægtigt frem i Ingas Søn Haakon Haakonssøns Tid. To af hendes Brødre, Gunnulv og Bjørn, tjente i Kongens Hird som Krigsmænd[2] og ere vel som saadanne videre forfremmede, forsynede med gode Gaarde eller Giftermaal. Ialfald vide vi dette om Ingas Frænde (Søskendebarn?) Audun i Borg, der af Kong Haakon fik som Gave Gaarden Bjærke i Follo,[3] og vi tør vel slutte det samme om flere andre af Slægten, da vi se en ellers ukjendt Frændkvinde af Kongerne, Thorunn, faa en Gaard i Elvedalen til Gave af Kong Haakon.[4] Den Jon af Sudrheim, der i 1240 kaldes „Kong Haakons Frænde“, og i hvem jeg har seet Hafthorssønnernes Stamfader,[5] hører aabenbart til samme Familiekreds, da hans Efterkommere føre samme Vaaben (Rosen) som Audun Hugleikssøn. Hverken Audun af Borg eller Jon af Sudrheim betragtedes som jevnbyrdige med de gamle Lendermandsætter, og ingen af dem spiller nogen politisk Rolle i Kong Haakons Tid; ikke engang Audun i Borgs Døtre bleve gifte med Lendermænd; hans ene Datter var gift med en Hugleik af He-

[1] Saml. t. N. F. S. H. I, 136.
[2] Fmn. S. IX, 287—89 (1218) og 337 (1223).
[3] DN. II, 19. [4] DN. XI, 2.
[5] Se dette Tidsskrift, ovenfor Side 182.

granæs, der ikke kan have været mere end en rig Bonde i Søndfjord, i Høiden Hirdmand, og hvis jeg forstaar rigtigt Brevet DN. II, 19, var Auduns anden Datter gift med Jon Holtessøn († c. 1277), der hørte til en rig Hirdmandsæt fra Romerike.[1] Først Auduns Dattersøn, Hugleiks Søn og Arving, Audun, bragte denne Sidegren af Kongehuset i Veiret. Han synes at være født omkring 1240 og er maaske tidligt kommet til Hoffet og der uddannet i boglige Kunster og Forretningsdygtighed; thi allerede 1273 var han Stallare, et Embede, som krævede baade praktisk Dygtighed og Lovkundskab, da Stallaren havde at forestaa alle offentlige Forhandlinger paa Thinget paa Kongens Vegne, var øverste Dommer i Hirden og desuden Skydsvæsenet laa under ham. Netop fra Aar 1273 har vi en udtrykkelig Udtalelse om, at Audun ansaaes for den sagkyndigste Mand i fædrelandsk Ret og derfor endog deltog i Bedømmelsen af den islandske Kirkesag, og det er visselig mere end en rimelig Gjætning, naar P. A. Munch ansaa Audun for en af de fornemste Deltagere i Kong Magnus's Lovrevision, der hovedsagelig foregik i de Aar, Audun var Stallare. Det tør maaske endog betragtes som en Løn for denne Auduns Virksomhed, naar han, der endnu 1276 fungerede som Stallare, i Aaret 1277 var forfremmet til Lendermand (Baron) og forlenet med Tønsbergs Syssel. Hans Formuesstilling maa allerede nu have været glimrende, og han antyder selv, at han for en stor Del skyldte Kongen denne, idet han i 1279, efterat Jon Holtessøn havde betænkt ham i sit Testament med forskjellige Gaardparter i Follo og Romerike, benytter disse til at indløse fra Halvardskirken i Oslo den Gaard Bjærke,

[1] Se Saml. t. N. F. S. H. IV, 121 f.

som Audun i Borg havde faaet af Kong Haakon, som Jon Holtessøn havde arvet efter Audun og testamenteret til St. Halvard, — „fordi jeg Audun havde megen Taknemmelighed at vise Kongedømmet for mangfoldige Hædersbevisninger og den Forfremmelse, jeg har faaet af det“. Audun var paa denne Tid gift og havde — ialfald i 1281 — med sin Hustru Fru Gyrid (hvis Slægt ikke kjendes) Børn, uden at vi vide, at nogen af dem overlevede ham.[1]

Ved Kong Magnus's Død i 1280 skulde Audun stige endnu høiere; han blev sammen med de andre Baroner en af de faste Formyndere for den unge Kong Erik Magnussøn, en af dem, der „sad i Kongens Gaard“. Striden med Erkebiskopen er for bekjendt til, at vi her vil dvæle ved den; om Auduns Deltagelse i Regjeringen kan kun siges, at sandsynligvis skyldes den store Kong Eriks Rettebod fra 1280 eller 81, Sendebrevet til de østlandske Stormænd om Geistlighedens Anmasselser (c. 1282), Beskyttelsesbrevet for Nidaros Kirke og Kanniker (1283) o. s. v. helt eller udelukkende ham, saaledes at det paa en vis Maade maa siges at være ham, der formede Programmet for Baronernes og siden Kongedømmets Kamp mod Hierarchiet, medens det for største Delen var de andre Baroner, der øvede fiendtlige Handlinger mod Biskoperne; Banstraalen fra Erkebiskopen rettedes derfor ogsaa mod disse, mod Hr. Bjarne Erlingssøn, Hr. Andres Plyt og Hr. Hallkel Krøkedans, medens Audun gik fri. Endog efterat Audun paa et Thing i Bergen havde ladet den Stavangerske Biskops Mænd lyse fredløse, fordi de

---

[1] Munkelivs Brevbog, S. 166. Ialfald er det sikkert, at ikke Bjarne Audunssøn (som Munthe antog) var Søn af Audun Hugleikssøn, thi Vaabnerne er aldeles forskjellige: Bjarnes en sexoddet Stjerne, Auduns en Rose.

ikke vilde yde Leding, høre vi ikke om noget Ban, thi heller ikke ved denne Leilighed var Audun den egentlige Exekutor; det var nemlig Gaute i Tolga, som fordrev dem fra Stavanger og tog deres Gods, medens Audun stod bag som den, der ledede det hele uden at deltage i den praktiske Detalj.

Saalænge Formynderregjeringen varede (1280—82), synes Audun at have holdt til i Bergen, hvor vi ialfald træffe ham ved flere Leiligheder i 1281.[1] I den følgende Tid fordunkles hans Navn næsten ganske af andre: Alv Erlingssøn har, støttet til Enkedronningen, ført Kongen og Landet ind i en aggressiv Politik mod Danmark og de tyske Stæder, og Hr. Bjarne Erlingssøn eller Thore Haakonssøn optræde overalt som de, der ligeoverfor Udlandet søge at bøde paa alle Alv Erlingssøns Feilgreb. Om Audun Hugleikssøn vide vi kun, at han enten 1284 eller 85 som norsk Gesandt indkrævede et halvt Aars Afdrag af Kong Eriks Tilgodehavende i Skotland, at han i 1287 deltog i Forhandlingerne med de danske Fredløse og i 1289 var med paa Krigstoget til Danmark, hvorved det udtrykkelig siges, at han og hans Afdeling vare uheldige.[2] Det synes tydeligt, at han maa have været optaget med en mindre fremtrædende, men maaske i lige Grad betydningsfuld Virksomhed paa andet Hold, og da paa den ene Side hans udenlandske Sendelser havde en afgjort finansiel Karakter og paa den anden Side han ogsaa senere overhovedet synes knyttet til Tønsbergs Fehirdsle, kan vi ikke tvivle om, at P. A. Munch har truffet det rette ved at hævde, at Audun allerede strax efter Formynderregje-

---

[1] 22 Januar, se Munch, IV, 2, 86; 27 Sept., se Munkelivs Brevbog, S. 166.

[2] Munch, IV, 2 passim.

ringens Ophør har overtaget sin forrige Myndighed som Befalingsmand i Tønsberg, og at dertil er knyttet Stillingen som Overskatmester over hele Norge.[1] Dermed stemmer ogsaa alt, hvad vi vide om Auduns Optræden i Aarene 1295 og 1298, idet hans Deltagelse i den ydre Politik ogsaa her havde en finansiel Karakter.

Enkedronningen og Alv Erlingssøn havde ført Landet ind i en uheldig Strid med Tyskerne, der endte med, at Kong Erik blev dømt til at betale 6000 Mark Sølv i Skadeserstatning, og i en Krig med Danmark, der væsentlig bestod i Herjetog i de danske Farvande. Finanserne bleve derfor i større Grad end nogensinde før Hovedfaktoren i den norske Politik, og vi se Kong Erik og hans Ministre gribe til de mest fortvivlede Laaneforetagender for at skaffe sig Penge dels til at betale den trykkende Gjæld, dels til at føre Krig. Allerede Alv Erlingssøn begynder 1286 med at laane Penge for Kong Erik i England, men da samtidig de aarlige 700 Mark udeblev fra Skotland fra 1286 af, formaaede Kongen ved Betalingsterminen i 1288 ikke at skaffe mere end 2,870 Mark, saa at han for at faa Henstand maatte indrømme Hansestæderne Fritagelse for Afgifter, hvoraf fulgte Indskrænkning i Toldindtægterne. Afbetalingen strækker sig gjennem hele Eriks Regjering, og vi maa betragte disse finansielle Forlegenheder som den røde Traad i Kong Eriks udenrigske Politik. Da de skotske Regjeringsherrer havde nægtet Udbetalingen af de skyldige aarlige 700 Mark, maatte Erik søge Kong Edvards Hjelp og ganske over-

[1] Den Titel, som Audun i 1295 fører, „Secretarius“, betyder snarere Fehirde, end „keaper af the privy seal“, som Munch og efter ham Dr. Y. Nielsen have antaget; Audun vides aldrig at have forseglet kongelige Breve.

give sig og sin til Skotland arveberettigede Datter i hans Vold. Dette nyttede lidet, thi Datteren døde som bekjendt i Oktober 1290; dog skaffede Forbindelsen med Edvard Erik i 1292 noget af hans Tilgodehavende, men ikke saa meget, som der tilkom ham, og fra 1293 var Erik derfor misfornøiet med Kong Edvard og hans skotske Vasal John Balliol. Intet Under derfor, at han henvendte sig til dennes Konkurrent, Robert Bruce, og i 1293 ægtede dennes Sønnedatter Isabella; ogsaa dette Ægteskab[1] var aabenbart først og fremst myntet paa at skaffe Penge, hvilket kan sluttes af Forhandlingerne om Hertug Haakons Ægteskab. Endnu længere fjærnede Kong Erik sig fra sin tidligere Politik, da Krig udbrød mellem Kong Edvard og den franske Konge i 1294. Den franske Kong Philip har Vaaren 1295 havt Gesandter i Norge, og som Følge heraf sendte Kong Erik i Juni 1295 Audun Hugleikssøn med udstrakte Fuldmagter til Frankrige; Audun sluttede her en Traktat mellem Norge og Frankrige, som visselig maatte slaa enhver Iagttager med Forbauselse, hvis man ikke ogsaa som Motiv her gjenfandt de hjemlige Finansforlegenheder. Audun lovede (22 Oktbr. 1295) paa sin Konges og Norges Vegne at stille til den franske Konges Disposition i Krigen mod England 200 Galeier og 100 store Skibe, forsynede med Vaaben og Levnetsmidler for 4 Maaneder om Aaret, samt 50,000 udvalgte Krigsmænd mod aarlige Subsidier af 30,000 Pund Sterling. Audun maatte vide, at disse Løfter vare umulige at opfylde: hele

[1] At dette Ægteskab er istandbragt af Audun Hugleikssøn, siges af Torfæus og af Suhm, men da disses Kilde kun er Lyschanders Grønlands Chronica, kan denne Beretning ikke tages for god, saa meget mindre som Mag. Peter Algotssøn i 1292 og 1293 var norsk Gesandt i Skotland.

Norges Krigsstyrke beløb sig til omtrent 13,000 Mand med omtrent 300 Skibe og var desuden kun forpligtet til defensiv Tjeneste „til Landsenden"; hvorledes skulde det da være muligt at opdrive det firedobbelte Antal „udvalgte Krigsmænd" og 300 Skibe til udenlandsk Krigstjeneste? Men Forklaringen ligger tydelig nok deri, at Audun samme Dag fik forskudsvis udbetalt af den franske Statskasse 6000 Mark Sterling, naturligvis mod at stille sig og sit Gods og Kong Erik selv som Sikkerhed. Samtidig sluttede Audun paa sin Konges Vegne en Alliance med Frankrige og underhandlede om et Ægteskab mellem Hertug Haakon og Grevinde Isabella af Joigny, som ogsaa blev foreløbigt tilsagt ham. Med Kong Philips Gesandter, der ogsaa paa Isabellas Vegne skulde underhandle om de pekuniære Vilkaar for Ægteskabet, vendte Audun hjem til Norge, og Kong Erik gav i Bergen 29 Marts 1296 sin Stadfæstelse af Traktaterne; men de franske Gesandter synes ikke at være blevne enige om Ægteskabsvilkaarene, thi Ægteskabet blev ikke indgaaet, og hverken Alliance eller Krigstog blev der noget af, thi allerede i April 1296 sluttede Kong Edvard Vaabenstilstand og kort efter Fred med den franske Konge, som saaledes ikke behøvede den storartede Udrustning fra Norge. Men Pengene? Ja, senere nævnes de ikke med et Ord; de franske Arkiver, som har bevaret Traktaterne og Forskrivningen for de 6000 Mark, har ingen Kvittering bevaret for Tilbagebetalingen, de norske heller ikke, saa man neppe kan tro, at de bleve betalte tilbage. Derimod kan Kong Erik snart efter — i 1297 og 1298 — gjennem Audun Hugleikssøn som Skatmester i Tønsberg betale al sin Gjæld til de tyske Stæder til sidste Skilling. Der maa her være en Sammenhæng, og denne kan ikke være nogen anden end

den, at Audun har benyttet de franske Subsidier til at indfrie sin Konges Forpligtelser til Lübeck.

At Audun sammen med Bjarne Erlingssøn sluttede en Aftale med den danske Konge i Kjøbenhavn 1298, at han i Bergen havde af Kongen faaet en Gaard paa „Stranden", den senere Audunargarðr,[1] og at han i Bergen 8 Febr. 1299 kjøbte og betalte en Gaard paa Romerike,[2] er egentlig alt, hvad vi vide om ham eller hans Virksomhed under Kong Eriks senere Leveaar. Og efter Kong Eriks Død erfare vi af de islandske Annaler, at Audun blev fængslet i 1299 — altsaa om Høsten — og i 1302 hængt paa Nordnæs.[3] Hertil kan endnu føies, at hans Dødsdag ifølge et islandsk Necrologium var 2 Decbr. Det sees endvidere, at alt Auduns Jordegods blev konfiskeret og siden holdt sammen som et særskilt Godskomplex af Kongerne; med Undtagelse af hvad der blev givet „under Kloster og Kirke" og enkelte Gaarde, som Audunargaarden, der af Kong Haakon V blev foræret til Hauk Erlendssøn, blev hele „Audun Hestakorns Gods" eller „Nordfjords-Godset" (som dog ogsaa havde Eiendomme udenfor Nordfjord) i 1361 givet som Odel til Otte Rømer, gik fra hans Sønnesøn over paa Sidegrenen de „yngre Rømere" og splittedes efterhaanden.

Før vi gaa over til at undersøge Grunden til Auduns bratte Fald, skal nogle Bemærkninger gjøres om hans Tilnavn: Hestakorn. Det er sikkert, at allerede hans Samtid kaldte ham saa, og at Tilnavnet ikke ansaaes som

[1] Munch, IV, 2, 284.
[2] DN. II, 46.
[3] De islandske Annaler sige i Bergen, de senere Beretninger paa Nordnæs, hvilket er et og det samme, thi Retterstedet for Bergen var yderst paa Nordnæs (Heimskringla, S. 721, 806, DN. VI, 100).

uhæderligt, thi Hirdmanden Jon Aslakssøn, som indsatte Kong Erik og Audun til executores testamenti, benævner ham med dette Tilnavn i sit Testament.[1] Absalon Pederssøn mener, at Audun kaldtes saa, „fordi han gav Heste først Korn i Norge at æde", — en meget naturlig Gjætning, da *hestakorn* kun er en Omskrivning for Havre;[2] men i denne almindelige Form kan dog ikke Forklaringen gjælde, thi man ser af Eidsivathings ældre Kristenret fra Midten af 12te Aarhundrede, at paa Biskopens Visitatsreiser blev paa Prestegaardene hans Ridehest og Bagagehest fodrede med Korn, medens hans Følgesmænds Heste kun fik Hø og Presternes Heste ligeledes blot Hø,[3] og hvis man tør tro Snorres Skildring af Olav den helliges Ophold hos Sigurd Syr paa Ringerike, lod denne de Besøgendes Heste fodre med Korn.[4] Det synes altsaa, at paa Østlandet brugtes det allerede før Auduns Tid at fodre ialfald Biskopers og Kongers Heste med Havre. Det kan saaledes tænkes, at enten har Audun optaget Skikken fra Hoffet og anvendt den paa sit eget Stutteri eller ogsaa overhovedet indført den paa Vestlandet; i begge Tilfælde kan hans Samtidige have betragtet det baade som en Forbedring og som et Bevis paa Overmod og Luxus, og Tilnavnet saaledes i forskjelliges Mund have været et Hædersnavn eller et Øgenavn.

II.

De kortfattede Annaler fra 14de Aarhundrede har ingen Oplysning om, hvilken Forbrydelse Audun havde begaaet, eller hvad han blev dømt for. At det maa have

---

[1] DN. II, 45.
[2] Se Cleasby-Vigfussons Lexicon, S. 260.
[3] NgL. I, 386, 390.
[4] Heimskringla, S. 439.

været en stor Forbrydelse, er klart af Straffen, idet nemlig ogsaa hans Odelsgods blev konfiskeret, — men ingen direkte Efterretninger fra Samtiden oplyse nærmere om dens Art. Saa meget mere har Eftertiden beskjæftiget sig dermed, og der foreligger to Sagn og to Hypotheser som Forklaringer.

Det ældste Sagn findes i Indberetningerne til Ole Worm om Bergenske „Antiquitates“ fra Biskop Paschasius af Aar 1626; vi citere det her i sin Sammenhæng:[1] „I Sundfjord paa Jylster, tvert fra Prestegaarden paa Gaarden Hegernes findes en Steenbro og nogle Steenhobe eller Rudera paa en øde Plads, hvor tilforn en mægtig Kiempe Evind Hestekorn (saa kaldet fordi han var den første, som i Norge gav Heste Korn at æde) Norges Riges Kantzler havde et Slot. Denne Evind skal være bleven rettet paa Nordnes ved Bergen, fordi han voldtog Kongen af Norges Gemalinde, som han skulde føre fra Engelland til Norge. Broen er 96 Trin lang og 3 Trin bred.“

Denne Indberetning gjengiver neppe uforandret et Sagn fra Søndfjord, thi enkelte Punkter i Indberetningen — Forklaringen af Tilnavnet Hestekorn og den urigtige Titel „Kansler“ — ere laante fra Absalon Pederssøns Norges Beskrivelse;[2] ligeledes synes Udtrykket „rettet“ at vise hen til den dobbelte Beretning hos Absalon („hængt“ eller „brændt“), som Beretteren har villet undgaa at udtale sig om ved at vælge et almindeligere Udtryk. Men iøvrigt synes Beretningen at gjengive et virkeligt Folkesagn (sml. nedenfor). At dette Sagn er uhistorisk, har allerede Munch vist: Grevinden af Joigny sendte nemlig ikke sin Datter til Norge, men hun overdrog de til Norge

[1] Efter Suhms (ældre) Samlinger, 2, 3, 43.
[2] Se Norske Magasin, I, 132, 134.

reisende franske Gesandter at underhandle om Giftermaalet, og da disse ikke bragte nogen Giftermaalskontrakt istand, var dermed Sagen ude: Forbundet med Frankrige ophørte af sig selv, fordi den Situation, som havde fremkaldt det, havde ophørt at virke, derfor opgaves ogsaa det af Situationen fremkaldte Giftermaalsprojekt.

Det andet Sagn om Auduns Skjæbne synes ligeledes at gjengive en virkelig Folketradition, om end heller ikke denne er ganske usminket. Biskop Neumann gjengiver dette Sagn saaledes (Budstikken V, 578): „Ridder Audun til Aalhus vilde utilbørligt udvide sin Magt og laa derfor ideligt i Strid med en Herse i Naustdal; dette mishagede Kongen, som lod ham kalde til Bergen. Audun nedgrov for Sikkerheds Skyld sine Skatte, sænkede sit store Sølvbord i Jølstervandet og begav sig afsted, ledsaget af sin Våabendrager. Medens de hvilede underveis, satte en Ravn sig ned i Nærheden af dem og gav sig til at skrige ynkeligt. Audun, der vidste, at Vaabendrageren forstod at tyde Fugleskrig, spurgte ham, om han skjønnede, hvad Ravnen sagde. Ja, var Vaabendragerens Svar, den siger, at du drager bort, men kommer aldrig tilbage. Det skal du have løiet, sagde Audun, spendte sin Bue, skjød Vaabendrageren ihjel og drog derpaa ene til Bergen, hvor han blev aflivet.“ Et mistænkeligt Træk i denne Beretning er, at Auduns Modstander i Naustdal bærer den antikverede Titel „Herse“, hvilket smager af 19de Aarhundrede og aabenbart er indsat af Biskop Neumann (Sagnet har rimeligvis kaldt ham „Kjæmpe“ eller „Ridder“); derimod kunde det pege paa en gammel Tradition, at Kongen forudsættes at bo i Bergen, og det kan ogsaa gjerne være, at, som Munch formoder efter Sagnet, Audun har ligget i Strid med den Høvdingeæt, der boede i Naustdal (Lendermanden Eiliv i

Naustdal, † 1277, eller hans Søn Eiliv, der var Ridder i 1309). Men selv om Folketraditionen i Auduns Hjemstavn har opfattet Striden med en Nabo i Naustdal som Aarsagen til hans Afstraffelse og hertil endog føiet Drabet paa hans egen Vaabendrager, kan dette ikke ansees for gyldig Anledning til Fængsling og Henrettelse, — end sige til Konfiskation af Odelsgods, hvortil Loven krævede „Nidingsværk". Heller ikke dette Sagn kan saaledes være historisk, hvad man heller ikke kunde vente af en Beretning, optegnet over 500 Aar efter Begivenhederne.

Af nyere Hypotheser slutter den ene (Werlauffs) sig ganske til det i den Bergenske Indberetning omtalte Sagn, eller rettere til de derved fremkaldte Kombinationer. Oldforskeren Arendt havde nemlig ved Hjelp af dette Sagn, af Ligstenen fra Fjære og af et for Leiligheden fabrikeret Lokalsagn fundet ud, at Forbindelsen mellem Audun Hugleikssøn og den udenlandske Prinsesse havde havt en Datters Fødsel tilfølge, om hvilken hin Ligsten bar Vidnesbyrd, og Werlauff, der ikke kjendte Sagnets Gehalt, søgte som Følge heraf Auduns Brøde i hans Forgaaelse mod den franske Prinsesse. Om denne Hypotheses Umulighed kan jeg henvise til Munchs Udvikling[1] og til min Afhandling i det foregaaende Bind af nærværende Tidsskrift, Side 207—10.

P. A. Munch har opstillet flere Forklaringsgrunde for Auduns Fængsling og Henrettelse: dels tænker han sig, at Audun har vægret sig ved at underkaste sig den nye Konge og enten ikke villet opgive Tønsberghus eller søgt at hindre hans Hylding, dels anser han det sandsynligt, at Kongen har krævet ham til Regnskab for de franske Subsidiepenge, dels tager han ogsaa Sagnet om „Hersen

[1] IV, 1, 259 Note og 349.

i Naustdal“ med. Det Nye hos Munch er imidlertid hans dristige Kombination af Auduns Sag med den falske Margretes:[1] han tænker sig, at Audun efter sin Fængsling i 1299 blev frigiven paa Æresord, men misbrugte denne Frihed til at smede Rænker sammen med et misfornøiet Stormandsparti, at han har begunstiget eller endog fremkaldt den falske Margretes Optræden som Kronprætendent og, da Bedrageriet blev opdaget, er falden med hende eller kort efter hende. Men disse Kombinationer have ikke blot ikke nogen Støtte i Kilderne: vi kan ikke paavise nogensomhelst selvstændig Handling af Audun i Aarene 1299—1302, som kunde vise, at han i disse Aar har været paa fri Fod, og, hvad værre er, vi maa absolut benægte Tilværelsen af et mod Haakon fiendtligt Stormandsparti, thi dette maatte dog søges blandt Rigets Baroner, men alle Kong Eriks Baroner deltage i Rigsstyrelsen under Kong Haakon;[2] den Omstændighed, at den tidligere Kansler, den urolige Bjarne Lodenssøn, blev fængslet i 1302 og en Stund holdt i Fængsel i Ragnhildholm (ved Konghelle), kan ikke benyttes til af ham og Audun at skabe et Stormandsparti, thi da Bjarne kort efter blev frigivet og endog forfremmet til Baron, kan han ikke have deltaget i nogen Sammensværgelse mod Kongen. Desuden er Støttepunktet for Munchs Kombination, at Auduns og den falske Margretes Henrettelse fulgte lige efter hinanden i Løbet af Vintermaanederne 1301—2, urigtigt: den falske Margrete blev brændt i 1301 (Vaar eller Sommer, se nedenfor), medens Audun først blev henrettet 2den

[1] Denne Kombination findes ellers allerede som Formodning hos Suhm (XI, 428), der imidlertid ikke havde lagt Mærke til, at Audun blev fængslet allerede i 1299.

[2] Se min Afhandling i dette Bind, Side 171 f.

December 1302. Munch var ogsaa senere nær ved at opgive Kombinationen, da han lærte bedre at kjende Biskop Audfinns Brev af 1ste Febr. 1320 og deraf saa, at hele Tilstelningen med den falske Margrete var udgaaet fra nogle Bergenske Prester; ialfald gjør han opmærksom paa, at dette Brev giver Anledning til flere Berigtigelser af hans tidligere Ytringer.[1]

Baade de ældre Sagn og de nyere Hypotheser maa saaledes opgives som Forklaringsgrunde. Skal et nyt Forsøg voves, maa dette udgaa fra hvad vi virkelig vide om Audun fra samtidige Kilder eller kan slutte fra disse. Vi maa da fremhæve følgende Hovedpunkter:

1. Audun blev henrettet i Bergen; her maa altsaa hans Proces være foregaaet, og her maa han være bleven fængslet i 1299, ikke paa Østlandet, thi da maatte hans Fængsel ifølge Hirdskraaen have været paa Tønsberghus. Audun kan altsaa ikke, som Munch antog, have forholdt Kongen Tønsberghus, men er arresteret under Kongens tidligere Ophold i Bergen i 2den Halvdel af August 1299.

2. Da Henrettelsen følges af Konfiskation af Auduns Odelsgods, maa der forud for Henrettelsen være foregaaet en ordentlig Proces og Domfældelse. Naar en Lendermand anklagedes for „Landraadesag", skulde der opnævnes 12 Dommere blandt Hirdens øvre Klasser; ogsaa dette er vistnok iagttaget ved Auduns Proces. Undersøgelsen er rimeligvis strax sat i Gang, men vigtige politiske Begivenheder, navnlig Krigstoget til Danmark 1300, maa have forhindret Dommerne fra at fremme Sagen. Derimod maa denne have gaaet sin Gang uafhængigt af Kongens Tilstedeværelse, thi denne var borte fra Bergen mellem Sep-

[1] Munch, Unionsperioden, I, S. 24.

tember 1299 og September 1301 og reiste atter fra Bergen Sommeren 1302; han oppebiede saaledes ikke Undersøgelsens Udfald, thi Audun blev henrettet 2 Decbr. s. A., medens Kong Haakon var i Oslo. Af hans Dommere kan vi med Sandsynlighed udpege nogle, da vi vide, hvilke Baroner der var med Kongen til Rigsmøde i Oslo (Septbr. 1302); Formand i Retten maa aabenbart Mærkesmanden (Ogmund Sigurdssøn af Hestbø) have været, thi da Stallareembedet var ophørt i 1299, var Mærkesmanden øverste Hirddommer; de andre Baroner, som ikke vare med Kongen, vare Thore Haakonssøn, Jon Ragnvaldssøn,[1] Aslak Ragnvaldssøn og Peter Andressøn; en eller flere af disse maa saaledes have været Medlemmer af Domstolen.

3. En Sag, hvormed en Domstol er optaget i over 3 Aar, selv med Afbrydelser, maa være meget vidtløftig; Sagen mod Audun maa saaledes være rettet mod hele hans Embedsførelse, altsaa fornemmelig hans Finansforvaltning. De vigtigste Poster i denne er aabenbart Traktaten med Frankrige og Udbetalingen til Lübeckerne. Det er saaledes naturligt, at Undersøgelsen ogsaa har strakt sig til dem, der har kontraheret med den mistænkte Finansembedsmand, altsaa paa den ene Side Lübeckerne, paa den anden Side den franske Regjering. Og dette bliver egentlig den naturligste Forklaring af, hvorfor Sagen drog i Langdrag; der maa være sendt Mænd til Lübeck og til Frankrige for at granske vedkommende Dokumenter. Nu træffer det sig virkelig saa, at vi kan paavise, at en

---

[1] Han var i Bergen i Oktbr. 1300, thi det af ham udstedte Brev DN. II, 58 maa være skrevet i Bergen; det sees af, at blandt Vidnerne forekommer 3 Munke i Munkeliv og 2 af Klostrets Tjenestemænd.

af Kong Haakons mest fortrolige Raadgivere netop har været borte fra Landet i den meste Del af den Tid, da Audun's Sag stod paa. Kansleren Aake forsvinder ganske fra offentlige Brevskaber i Tiden mellem Midtsommer 1300 og September 1302, og i al denne Tid besørges hans Forretninger saavel i Bergen som i Oslo af Vicekansleren Snare Aslakssøn;[1] Aake maa altsaa have været udenlands i Kongens Ærinde, og det ligger nær at formode, at han er reist til Lübeck og Paris for at foretage Undersøgelser angaaende Auduns Transaktioner. At Kong Haakon allerede i en meget tidlig Del af sin Regjering har havt Gesandter ved det franske Hof, sees deraf, at Kong Philip i 1304 sendte Gesandter til Norge med Foræringer, hvilket tyder paa, at tidligere Høflighedsbevisninger fra Norges Side skulde gjengjældes. Den med Henrettelsen følgende Inddragning af alt Auduns Jordegods synes ogsaa at være et passende Æquivalent for de Forpligtelser, Audun havde paadraget den norske Statskasse, og hvorfor han havde sat sit Jordegods i Pant. Det er ogsaa naturligt i Frankrige at søge Forbillede paa den Proces og Straf, som overgik Audun, thi netop Konfiskation af Finansembedsmænds Gods var i Frankrige en temmelig almindelig Praxis, og man har fra en lidt senere Tid (1315) et til Auduns Sag næsten ganske svarende Tilfælde i Enguerran de Marigny, som efter Philip IV's Død blev dømt til Døden og hængt, ofret for Folkets Had af Philips Søn og Efterfølger, Ludvig X. Sagen mod Audun har unegteligt det samme Udseende af en politisk Proces: paa den ene Side Repræ-

[1] Munchs Antagelse (IV, 2, 385), at Aake i denne Tid har siddet i Oslo, er ikke rigtig, thi ogsaa her fungerer Snare Aslakssøn som Kansler, se Breve af 26 Marts 1301 (DN. II, 62) og af 1 Septbr. 1301 (DN. VI, 68).

sentanten for Formynderregjeringen og de under Kong Erik herskende Stormænd, paa den anden Side Kong Haakons Kabinetsstyrelse, der fra efterhaanden at emancipere sig fra Eriks Omgivelser nu efter Eriks Død var stegen til at blive den herskende Magt i hele Landet. Endog personlige Fiendskaber kan have blandet sig ind i Processen og f. Ex. paavirket Dommere, der i lange Tider havde følt sig tilsidesatte for Audun. Men ingen historiske Oplysninger foreligge herom, og jeg anser det for urigtigt her at indblande senere Tiders Sagn.

III.

I det Gesandtskab, som Høsten 1290 førte Kongedatteren Margrete Eriksdatter til hendes tiltænkte Rige, Skotland, deltog, saa vidt vi vide, ikke Audun Hestakorn. Biskop Audfinns Brev oplyser, at Biskop Narve i Bergen og Baronen Thore Haakonssøn stod i Spidsen for Gesandtskabet, og der var saaledes ikke nogen Plads tillige for Audun; med Hr. Thore fulgte dennes Hustru Fru Ingebjorg Erlingsdatter, Jarlen Alvs Søster, samt naturligvis flere ringere Kvinder. Margrete døde paa Orknøerne „mellem Biskop Narves Hænder", og hendes Lig blev af Gesandterne ført tilbage til Bergen; Kong Erik undersøgte selv Kisten, og efter at have forvisset sig om Ligets Identitet lod han hende begrave i Bergens Kathedralkirke ved Siden af hendes Moder.[1] Men Aaret efter Kong Eriks Død (1300) kom til Norge fra Lübeck en Kvinde, der udgav sig for Kongedatteren Margrete, som skulde være „solgt" af Fru Ingebjorg Erlingsdatter; hun blev sat i Fængsel i Kongsgaarden og hendes Sag retslig undersøgt. Det blev oplyst, at den tyske Kvinde var tyve Aar ældre end Kong

[1] DN. VI, 100.

Eriks Bryllup i 1281 — altsaa født omtr. 1261 —, at hun ved sin Ankomst til Norge var „graahaaret og hvid i Hovedet“, medens den afdøde Kongedatter var født i 1283 og saaledes i 1301 vilde have været 18 Aar gammel. Den Domstol, der dømte hende, har vel været Lagretten paa Bergens Bything og Bylagmanden; dette strider ikke mod, at hun ifølge Biskop Audfinns Brev dømtes efter „Landets Lov“, thi Landslov og Bylov faldt i dette Tilfælde sammen, og Biskopen mener vel kun, at hun er dømt efter verdslig Ret. Hun dømtes i „Landraadesag“ (Landsforræderi), hvilket af Biskop Audfinn forklares med, „at hun kaldte sig at være Kong Eriks Barn og lovlige Arving“; hun synes altsaa virkelig at have gjort Fordring paa al Arv efter Kong Erik, ogsaa paa Thronen, thi Krav paa Arv af Kong Eriks private Gods kunde ikke foranledige Dom for „Landraadesag“. Der gjordes ogsaa den Forskjel mellem hende og hendes Medskyldige, at hendes Mand blev halshugget, medens hun selv blev brændt. Denne hendes Henrettelsesmaade er mærkelig, fordi den afviger fra den sædvansmæssige; det heder udtrykkelig, at dette skede „efter de bedste Mænds Raad, som da vare i Norge“, hvilket vel antyder, at man for det nye Retscasus har indført en ny Dødsstraf. Ved de „bedste Mænds Raad“ menes aabenbart, at Domstolen har henstillet til „Kongens Raad“ at afgjøre Straffen, og at dette har udtalt sig for, at hun skulde brændes. Biskop Audfinn nævner ikke udtrykkelig Kongen som Deltager i Dommen; det kunde være for med Vilje at holde ham udenfor, da han jo var Part i Sagen. Men paa den anden Side ser det ud, som om Kong Haakon virkelig har været fraværende fra Bergen, medens Sagen stod paa. Annales regii, der give de bedste Oplysninger fra disse Aar, referere nemlig disse Aars norske Begivenheder i følgende Orden:

1300. Kong Haakon for i Leding til Danmark. Vaabenhvile til Fredsunderhandlinger. Møde i Halland mellem Kongerne, Fredsslutning paa 3 Aar. Kong Haakon bar sin Krone i Oslo Kronemessedag (ɔ: 9 Novbr.).

1301. Født Jomfru Ingebjorg, Kong Haakons Datter. Brændt i Bergen den Kvinde, som udgav sig for Kong Eriks Datter. Kong Haakon for nord til Bergen og sad der om Vinteren.

Her er det dog aabenbart Annalskriverens Mening, at Henrettelsen i Bergen foregik, medens Kongen endnu opholdt sig paa Østlandet, — altsaa før September 1301. Dette forhindrer imidlertid ikke, at Dommen muligvis har været forelagt Kongen til Stadfæstelse, men Udtrykket „de bedste Mænds Raad“ passer unægteligt bedst paa en Udtalelse af en af Kongen opnævnt Kommission af høiere Hirdembedsmænd.

Biskop Audfinns Brev indeholder tillige en Udtalelse, som ialfald Munch opfattede som en Antydning om Komplottets Ophavsmænd. Desværre findes Brevet ikke længer i Original, kun i en Parafrase paa halvdansk fra 16de Aarhundrede, og her staar: „Nogre aff wore prester fingeret att forsagde konne *som* kom aff Lybeck i Tysklandt til Berguinar, som wor graa herritt och huid i hoffuidit“, hvilket Munch gjengiver: „der var kun nogle Prester, der havde fundet paa at lade hiin Kone komme fra Lübeck, der var graaherdet og hvid i Hovedet“, idet han antager det første *som* for Feilskrift. Dette er den eneste Efterretning fra Samtiden, som haves om Anstifterne, og dermed maa vi lade os nøie uden at kunne udspore deres Bevæggrunde, som vistnok vare rent personlige. Hvis Audun Hestakorn havde staaet i Forbindelse med den falske Margrete, enten ved at have opstillet hende som Prætendent eller have op-

muntret hende hertil, maatte Biskop Audfinn have følt sig opfordret til at nævne det; ingen kunde finde det betænkeligt at rette Beskyldninger mod den henrettede Landsforræder.

Troen paa den falske Margretes Hellighed har udbredt sig allerede i Kong Haakons Tid; det fortaltes, at da hun blev ført ud af Kongsgaardens Port, havde hun mindet om, at da hun (d. e. den virkelige Kongedatter) blev baaret ud fra Kongsgaarden til Skibet, som førte hende til Skotland, havde hørt en islandsk Prest, Sira Havlide, istemme Hymnen „Veni creator", og dette havde Sira Havlide, der døde 1319, bekræftet.[1] Dog maa Rygtet først have vundet stærkere Tilslutning i Kong Haakons senere Aar; allerede nogle Maaneder efter hans Død blev der holdt et almindeligt Møde i Bergen af „de bedste Mænd, som da vare i Bergen, baade lærde og læge, seculære Geistlige og Munke", rimeligvis sammenkaldt af Biskop Audfinn, for at modarbeide Almuens Lyst til at dyrke den brændte Kvinde som „Guds Martyr" med Offer, Pilegrimsfærd til Nordnæs, Faste og Bønnehold; efter Forsamlingens Opfordring udstedte Biskopen d. 1 Febr. 1320 et almindeligt Forbud mod hendes Dyrkelse, oplyste hendes virkelige Historie og henviste til St. Michal som den, hvem al Dyrkelse paa Nordnæs tilkom som Munkelivs og Nordnæs's Helgen. Denne Proklamation blev i Løbet af Vaaren oplæst i alle Bergens Kirker; det var ved Oplæsningen i Apostelkirken d. 2 Marts s. A., at den Skandal forefaldt, da Chorsbroderen Botolv Haakonssøn overfaldt Oplæseren og vilde hindre Biskopens Befaling, — hvilket foranledigede, at vi har Efterretninger om disse Begivenheder bevarede fra Biskopernes Kopibog.

Om Biskopens Forbud frugtede, er ubekjendt; Efterretninger fra 16de Aarhundredes 2den Halvdel — i Ber-

[1] Islandske Annaler ved Aar 1319.

gens Rimkrønike, Absalon Pederssøns Norges Beskrivelse og den saakaldte „Bergens Fundats“ — paastaa, at der blev paa Nordnæs bygget et Træ-Kapel til St. Margretes Ære, og ialfald ser man af Bergens Fundats, at Stedet, hvor hun blev brændt, endnu dengang kaldtes „hos Sante Maritte“. Efterretningen om Kapellet tør dog være tvivlsom, og ialfald maa dette snart være nedrevet; det nævnes hverken i Biskopens Brev eller overhovedet i nogen middelalderlig Kilde, og Munkelivs Kloster, som ejede den største Del af Nordnæs, har vistnok sørget for at rydde en saadan Konkurrent afvéien. Naar i et Brev af 1366 „Kirken paa Nordnæs“ nævnes, er dette ikke St. Margretes Kapel, men selve Klosterkirken, thi i samme Brev omtales hin Kirkes „Kirkegaard“ og de den omgivende Tomter, der alle tilhørte Klostret.[1] Det er al Sandsynlighed for, at dette Kapel tilhører Sagnet alene, thi det findes ikke udenfor de Bergenske Krøniker, som ikke ere fuldt gyldige Vidnesbyrd om Kirkeforhold i Middelalderen.

IV.

Digtet om „Margrete paa Nordnæs“ er optegnet i dette Aarhundrede paa Færøerne i forskjellige Redaktioner, A og B, hver i to forskjellige Varianter (Aa og Ab, Ba og Bb): A er optegnet efter Diktat af Bonden Thomas Thomassøn fra Sunnbø ved Provst Hammershaimb (a) og allerede tidligere af Provst I. H. Schrøter (b), B er optegnet af Bonden Jon Klemetssøn, første Gang i Sandøbogen 1822 (a), siden noget afvigende i 1848 (b); Jon Klemetssøn har tillige bevaret den til denne Vise knyttede Dagmarsvise, hvorom se Danm. gl. Folkeviser, III, 921 f.

---

[1] Munkelivs Brevbog, S. 12. Jfr. Bergen fra de ældste Tider indtil Nutiden, af Y. Nielsen, S. 110.

Digtet om Eydun Hestakorn findes ligeledes i begge Redaktioner samt i en selvstændig Optegnelse af G. Effersø fra 1846 (C). I det følgende ere Digtene trykte efter Aa med de vigtigste Varianter efter Ab, B og C.

Margretu kvæði.

1. Eina veit eg rímuna, | kvødji sum eg kann,
um hana frúnna Margretu, | í Norðnesi brann
2. Eina veit eg rímuna, | eg kvødji sum eg tókti
um hana frúnna Margretu, | hon var kong Eiríks dóttir. [1]
3. Ótakk havi Eiríkur kongur, | hvat hann gjördi nú:
hann læt síni börn við óvinir burt, | dreingir brutu trú.
4. Ótakk havi Eiríkur kongur, | hvat ið hann læt gera:
hann læt síni börn í eyðun burt, | moy-kongur at vera. [2]
5. Tá ið hon hevdi í kloystri verið | fullar mánadar [3] triggjar,
lystir frúnni Margretu | síns faðirs skip at siggja.
6. Hvört tað barn í ríkinum var, | fylgði teirri frúgvu á leið,
og hann sjálvur Eiríkur kongur | niður til strandar reið. [1]
7. Tað var Eyðun Hestekorn, | frúnna tók í favn;
sleppti henni í sævarflóð | í tað hála tang.
8. Sleppti henni í sævarflóð | í tað hála tang:
har stjól hann tað fingurgull, | ið moygin bar á hand..
9. Nú er blítt at sigla, | byrur blesur í hav,
lögðu síni skipini út | helga Tórsdag.
10. Rókust út í myrkum havi | mánaðirnar tvá:
onga vætta máttu tey | til nökur lond at sjá.
11. Svaraði frúgvin Margreta, | nógv hevði gull til fíggja: [4]
Lovið burt ölmussu, | so fáum vit land at siggja [4]
12. Sumar lovaðu eina og tvær, | Margreta lovaði triggjar,
tokan tók at lysa af, | tey fingu land at siggja.
13. [5] Væl sitið tit, riddarar og sveinar, | tit hava tykkara gleði mist:
Í tí ríka Tysklandi | har gistu tey fyst.
14. Í tí ríka Tysklandi | innan grøna lund
stjólu Katrina keypmansdóttur | tað hit væna sprund.
15. Svaraði Eyðun Hestakorn, | heldur á brýndum knívi:
Hvor á land skulum vit selja | hætta hit væna vív.
16. Svaraði frúgvin Ingibjörg, | hon var so raðavond:
Vit skulu selja hana | greivanum í Blálondum.
17. Svaraði frúgvin Ingibjörg | ið annað orðið tá:
Vit skulu selja hana greivanum, | tí har spyrst einki frá.
18. Vinda tey upp sini silkisegl, | gull við vovin brann:
strykaðu ei á bunkan niður | fyrr enn við Bláland. [6]

19. Kasta sinum akkerum | á so hvitan sand:
Eyðun og frúgvin Ingibjörg | gingu har fyrst á land.[6]
20. Eyðun og frúgvin Ingibjörg | gingu har fyrst á land,[7]
tá var greivin af Blálandum | riðin niður til strand.
21.[8] Svaraði greivin af Blálondum, | heldur á brýndum knívi:
Hvaðan af londum havið tit ført | hetta hit væna vív?
22. Svaraði frúgvin Ingibjörg, | hon var so ráða full:
Hetta sama væna viv | vit seljum tygur fyri gull.
23. Mælti tað greivin af Blálondum, | gott er at taka till evna:
Hoyr tað, tú unga jomfru, | kann tu faðir tín nevna?
24. Eg kann ikki sannari | siga fyri tær,
Eiríkur kongur af Noregi | hann er faðir at mær.
25. Ta ið greivin hetta hoyrði, | hon var af kongakyni,
hann vildi ikki gifta hena bort | við sinum onka[9] syni.
26. Tað var greivin af Blálondum, | hann gav tann virðin smá,
hann gav fyri frú Margretu | meiri gull enn hon vá.
27.[10] Greivin eigir snekkjú tá, | flytur í sævarflód,
so letur hann til strandar bera, | hann laðar sítt skip í sjó.
28. Inn kemur Katrin keypmansdóttir, | fellur fyri teim á knæ:
Eina bøn, ið eg tygur biði, | hana veitið mer.
29. Eina bøn, ið eg tygur biði, | hana vil eg tiggja:
Lovið meg á Blálond | frú Margretu við at byggja.
30. Hvat skal tú á Blálondum, | tú kant tær einki mál:
far tú heldr til Noregis, | [tú kant har siðir vár.[11]
31. Verdur mær tað lagað, | eg komi til Noregis heim:
siga skal eg Eiríki kongi | tygra[12] tungu mein.
32. Verdur mær tað lagað, | eg komi til Noregis lund,
siga skal eg Eiríki kongi, | tið seldu tað væna sprund.
33. Tóku tey [Katrinu keypmansdóttur,[12] | lögðu í dúnið smá:
Eyðun og frúgvin Ingibjörg | tey settust har omaná.
34. Tóku tey [Katrinu keypmansdóttur,[13] | lögðu í hvíta lín,[14]
Eyðun og frúgvin Ingibjörg | tey skiltu hana snart við lív.[15]
35.[16] Ikki kostaði Eydun | minna við enn tá:
börurnar af reyðar gulli | letur hann henni slá.
36.[16] Börurnar af reyðar gulli | letur hann henni gera,
krossin af tí skæra silvur | merki til at bera.
37. Vinður hann upp síni silkisegl, | gull við vovin rand:
strykur ei á bunkan niður | fyrr enn við Noregis land.
38.[17] Eiríkur kongur fyri glasi stendur, | gevur fullgott treyst:
Nu man koma knörrur tann, | ið hiðan fór í heyst.
39.[17] Eiríkur kongur fyri glasi stendur, | sær á sinar hendur:
Nu man koma knörrur tann, | ið fyrr var burtur sendur.
40.[17] Kasta sínum akkerum | á tann hvita sand:
Eyðun og frúgvin Ingibjörg | tey báru tað lík í land.

41. Eyðun og frúgvin Ingibjörg, | tey báru tað lík í land:[18]
tá var hann riðin Eiríkur kongur | niður til sjóvar strand.
42.[19] Tí svaraði Eiríkur kongur, | mong eru domin slik:
Hvaðan af landi havið tit ført | hetta hit ljósa lík?
43. Hoyr tað tú nu, Eiríkur kongur, | hvat eg tali til dín:
Hetta er frúgvin Margreta, | onka dóttir tín.
44. Svaraði frúgvin Ingibjörg, | elir hon síg so mjúka:[20]
Mitt í miðjum Írlandshavi | fingu vit moynna sjúka.
45.[21] Tí svaraði Eiríkur kongur, | heldur á gyltum glógva:
Sprettið af tí ljósa líki | og latið meg sjálfan prógva.
46. Tí svaraði Eiríkur kongur, | tá ið hann líkið sá:
Hetta er ikki min sæla dóttir | hvörki á brún ella brá.
47. Svaraði frúgvin Ingibjörg, | hon er só ráðavond:
Menniskan er so vanskepulig, | tá ið hon gevur upp ond.
48. Svóru fyri Eiríki kongi | tolv-manna skrín:
Hetta er frúgvin Margretu | onkadóttir tín.
49. Svóru fyri Eiríki kongi | tólv manna eið:
Hoyr tu, kongurin harri min, | viljið tær hava fleiri?
50. Tólv váru teir eiðir gjörðir | allir á einari stund:
tað var ei so undarligt, | hann var í dömum tung.
51. Tóku teir tað hit ljósa lik, | báru eptir veginum framm:
himiríkis einglarnir | ímoti henni rann.
52. Toku teir tað hit ljósa lik | báru í kyrkju inn,
sjálvar ringdu klokkurnar, | tað tendraðust ljósinni fimm.
53.[22] Siðla var um aftanin | fólkið svövnin fekk:
tað var Katrin keypmansdóttir, | i dreymum fyri kongi gekk.
54. Hetta er [Katrin keypmansdóttir, | ið higar er komin til tín:[23]
eptir lívir á Blálondum | Margreta dóttir tín.
55. Margreta er á Blálondum, | tað er henni betur,
hon ber greivans synir tvá, | hon verður har i vetur.
56. Árla var um morgunin, | honsini tóku at gala:
kongurin heimtar Eyðun | sjálvan fyri seg at tala.
57. Hetta er Katrin keypmansdóttir, | ið higar er komin til mín:
eptir livir á Blálondum | Margreta dóttir min.
58. 59. 60 = 48. 49. 50.
61.[24] Tað leið ekki longur um, | tað kom til so brátt:
kongin sókti helsótt | á teirri somu nátt.
62.[24] Kongin sókti helsótt | á teirri somu nátt:
letur nú boð til Hakun gera | bæði skjótt og brátt.
63. Inn kom [ungi Hákun,[25] | fellur fyri hann í knæ:
Krist signi teg, Eiríkur [bróðir min,[26] | og hvat viltú mær?
64.[27] Enn tá var tað Eiríkur kongur, | tekur í Hakonar hond,[28]
Margretu lýsi eg ríkið halvt, | kemur hon lívs í land.
65. Ikki kostaði Hakun | minni við enn tá:
börurnar af reyða gulli | læt hann honum slá.

66. = 36 (undtagen honum f. henni).[29]
67. Ikki vantaði [í ríkinum | hörpur og hörpuklang:[30]
Sjálvur gekk tá Hakon | undir börustang.
68. Eystan undir kyrkjuni, | sum dreingir eyka fold,
gróvu teir tað hit ljósa lik | niður í døkka mold.[31]
69.[32] Margreta vaknar um miðnátt, | sigur sin dreym so brátt:
Undarligt hevur fyri meg borið | alla hesa nátt.
70.[33] Meg droymdi, i Noregi | har var vaxin sút:
hjörtin í mín faðirs garði | spældi fyri bergið út.
71. Meg droymdi, í Noregi | har var vaxin grein:
kom ein maður í svörtum klæðum, | spilli alt fyri teim.
72. Meg droymdi, í Noregi | har var vaxin viður:
kom ein maður í svörtum klæðum, | sló teir allar niður.
73. Svaraði greivin af Blálondum, | væl kann dreymin ráða:
Tað er tin hin sæli faðir, | fallin er ríki frá.
74. Er tað min hin sæli faðir, | fallin er ríki frá:
Nógv eigi eg í Noregi | gullið fyri at ráða.
75. Nógv hevur tú á Blálondum | gullið fyri at ráða:
enn at fara til Noregis, | at elva tær sorg og váða.
76. Tað var frúgvin Margreta, | sveipar hon seg í skinn:
so gongur hon í hollina | fyri meistaran Bjarnar[34] inn.
77.[35] Hoyr tú, meistarin Bjarnar, | hvat eg spyrji teg at:
viltu vera min styrimaður | yvir tað salta hav?
78. Svaraði hann Bjarnar | hið fyrsta orðið tá:[36]
so gjarna verði eg tín styrimaður | yvir tað salta hav.[36]
79.[37] Nær skal bryggja og baka, | nær skal blanda vín?
nær skal eg teg aptur vænta | higar aptur til mín?
80. Er eg ikki aftur komin | á Mikkjalsmessu í heyst,
tu skalt bryggja og baka, | gera fullgott treyst.
81. Er eg ikki aftur komin | á Mikkjalsmessu í ár:
tú skalt lata kyrkju geras, | ringja fyri mína sál.
82. [Harri Guð af himmiríki, | so tung var teirra[38] mein:
Greivin fylgdi sinni frú | ytst á flóðarstein.
83.[39] Lagði hann hendur um frúnnar háls, | myntist við hana blíða:
skiltist so frá lind í borg, | tey sogust ikki síðan.
84. Vindur hann upp síni silkisegl, | gull við vovin rand:
strykur ei á bunkan niður | fyrr enn við Noregis land.
85.[39] Svaraði frúgvin Margreta, | á bunkan tar hon steig:
Siglið bak við Noregi, | tí tað er styttri leið.
86.[40] Svaraði meistarin Bjarnar | ið annað orðið ta:
Siglið heldur hóvmansliga | inn á Berinsvág.
87.[39] Svaraði frúgvin Margreta | ið annað orðið tá:
Vont man vera í Noregi, | min faðir er fallin frá.
88. [Kasta sinum akkerum[41] | á so hvitan sand,
fyrst steig frúgvin Margreta | sínum fótum á land.

89. Fyrst steig frúgvin Margreta | sínum fótum á land
og hann meistarin Bjarnar | undir hennar høgru hand.
90.[42] Svaraði frúgvin Margreta, | á foldina tar hon steig:
Tað kenni eg á minum holdi, | af sonnum er eg feig.
91.[42] Svaraði frúgvin Margreta, | tá hon steig á jörð:
Einn mun var min fótur lettari | hetta munðið í fjór.
92. Tað var frúgvin Margreta, | sveipar at sær skinn,
[Aptanfyri hallardyrnar | har fór hon[43] inn.
93.[44] Bak við hallardyrnar | har gekk hon inn:
har satt Eyðun Hestakorn, | han smílist undir skinn.
94. [Margreta gekk at bordinum,[45] | tekur í Hakuns hond:
[Sit við frið,[46] min faðirbroðir, | nu er eg komin í land.
95. Tí svaraði Hákon kongur | fyrsta orðið tá:
Hvat skaltú, hin unga kona, | tær [til vitnis[47] fá?
96. [Vont man vera[48] í Noregi | vitnið at bera til mín:
heimtið mær meistarin Hilmar[48] | fosturfaður mín.
97.[50] Inn kom meistarin Hilmar, | fellur fyri hana í knæ:
Krist signi frúnna Eiríksdóttur, | hvat viltú mær?
98. Tí svaraði Hakun kongur | hit annað orðið tá:
Hvor skal tú, hin unga kona, | tær annað vitni fá?
99. [·Vont man vera[48] ·i Noregi | vitni at bera til mín,
heimtið mær Ásu Tissismoy,[51] | fosturmoður mín.
100.[52] Tað var [frúgvin Ingibjörg,[53] | ið henni var imót:
tá ið Ása vitna skyldi, | hon steig á hennara fót.
101. Svaraði Ása Tyssismoy, | [reyðar-gull bar á henði:[54]
Hjælpi mer Guð af himmiríki, | eg kenni ei hetta kvendi.
102. Minnist tú Ása Tissismoy, | [at tú gjördi svá:[55]
Tu slóst meg við titt fingurgull, | [so fast á kinnum lá.[55]
103. Tu slóst meg við tínum fingurgull, | so fast á kinnum lá:
[min faðir frætti í höllina inn, | at tú gjördi svá.[56]
104. Min faðir frætti í höllina inn, | at tú gjörði svá:
[snarliga læt hann boðinni senda, | eg skyldi fyri seg inn gá.[57]
105. Eg var mær so [litið eitt barn,[58] | eg skuldi í höllina renna:[59]
eg fell í faður mins bordstólar, | eg beri her errið enn.
106 = 105 undtagen Rimene ganga ∾ vanga.
107.[59] Svaraði Ása Tissismoy, | nógv hevði gull til figgja:
Eg kalli tað vera brennimerki | at ljúga sær arv til figgja.
108.[60] Svaraði frúgvin Margreta, | hugsar nú so við sær:
Só vist verður tú blind og deyv, | sum tú kennir meg.
109. Eg var mær so litið eit barn, | eg fylgði minum foður til tinga:
prestar og so lærðir menn | teir tóku meg upp í ringum.
110. Prester og so lærðir menn | teir tóku meg upp í ringum,
tá váru fleiri vinir og frændur | enn nú eru í dag á tingi.
111. Mikil var tann miskunnin,[62] | ið frú Margreta fekk:[63]
bæði blind og málleys | Ása af tingum[64] gekk.[63]

112 = 111 undtagen Rimene neyt ∾ reið.
113.[65] Tí svaraði Hákun kongur | ið fyrsta orðið tá:
Gangið tit í Nordnes | og kyndið henni bál.
114. Gangið tit í Nordnes | og kyndið henni bál:
Vil hon seg ei frá rættum svörja, | setið hana har utá.
115. Margreta gekk at kyrkjuni, | hevði bæði angist og harm:
har kom jomfru Maria, | hon skilti hana við barn.
116. Hoyr tu, frúgvin Margreta, | gev tær fullgott treyst,
ímorgin verður tú á báli brend, | gev tær fullgott treyst.
117. Margreta sat í kyrkjuni, | ætlaði at sitja við frið:
har kom Eyðun Hestakorn | við alt sitt valdra lið.
118. Margreta sat i kyrkjuni,[66] | seyng úr síni bók:
[Eyðun kom har gangandi, | hann hendur um frúnna tók.[67]
119. Tekur hann hennara bádar hendur | aftur um bak at binda:
frúgvin græt so mødiliga | at blóð sprakk undan lindum.
120. Hoyrtú, Eyðun Hestakorn, | tú bint meg ikki nú:
tað byr undir lindini | sum minni formár enn tú.
121. Hoyrtú, Eyðun Hestakorn, | tú bint meg ei so fast,
tað byr undir lindini, | sum harrin hevur skapt.
122. [Summir rivu af henni klæði, | summir af henni skinn:[68]
drógu[69] frúnna Margretu | í myrkvastovu inn.
123. [Eg fór mær til Noregis | at finna mína vinir og frændur:[69]
Nu er eg komið í·husið tað | ið eg siggi ikki mínar hendur.
124.[70] Svaraði frúgvin Margreta, | á foldina tar hon steig:
Eg náddi ikki til Postola-kyrkju | at siggja mín faðirs leigu.
125 [Tað var frúgvin Margreta | riður fram undir[71] bý:
[eld sá hon[72] á Nordnesi | [og logan[73] undir ský.
126.[74] Eld sá hon á Nordnesi | og logan undir ský:
Guð náði hesi beinini, | sum har skulu hvíla í.
127. Her liggur tú, Katrin keypmansdóttir, | sum pínuna toldi fyri mær:
hímiríkis einglarnir | teir bidja gott fyri tær.
128. Tað var Eyðun Hestakorn, | [ið frúnni gjördi tað versta:[75]
[Tá ið hon at bálinum kom, | hann vendi tá frúnna á[76] hesti.
129. Ovuga koyrdi hann frú Margretu | í váðalogan inn,
í hesum sama váðaloga | hon føddi tað litla kind.
130. Tak tú mítt hit litla kind, | tú skert henni klæði reyð,
hon [má liva í Noregi | at elva sín moður[78] deyd.
131. Tak tú [mína unga dóttur,[79] | tú skert henni klæði grøn:
[hon má liva í Noregi,[80] | af guði [takið tær[81] løn.
132.[82] Tað var Eyðun Hestakorn, | ið frúnni var ímót:
hann tók hennara unga kinð, | tað rendi uppá spjót.
133. Svaraði frúgvin Margreta, | tá ið henni kom barn á knæ:
Syndina og hevndina | vil eg fyrigera tær.
134. Syndina og hevndina | vil eg fyrigera tær,
sum eg vil á dóminum | guð skal forláta mær.

135. Triggjar voru tær tjörutunnur, | [stoyptur vóru [83] á bál:
ikki talaði frú Margreta | drystuliguri enn tá.
136.[84] Svaraði frúgvin Margreta, | ið brend var upp til kniggja:
Heimtið mær meistarin Hilmar, | nu vil eg hann siggja.
137. Fram kom meistarin Hilmar, | fellur fyri henni í knæ:
Krist signi teg, Margretu Eiríksdóttur | hvat viljið tær mær?
138.[85] Tu heilsa Hakun faðirbroður, | seg honum so ifrá:
tú bið hann láta [kyrkju gera, | á bálinum at stá.[86]
139. Vill hann ikki [kyrkju gera | á mitt brennstað stá:[86]
triggjar ferðir, aður han doyr, | skal hann af vitinum gá.
140. Tú heilsa frúnni Ingibjörg, | hon var mær tann versta:
tá ið hon skal føda börn, | tá fødi hon fíl og hestar.
141 = 140 undtagen Rimene tunga (onda B) ∾ hundar.
142 = 140 undtagen Rimene arga ∾ vargar.
143.[87] Eg eigi mær á Blálondum | sjeyvetra gamalt barn:
kemur hann norður til Noregis, | so mongum vekur hann harm.
144. [Fölin var so eldur | og slökkin var so [88] eim:
sistur reið Eyðun Hestakorn | frá bálinum heim.
145.[90] Mikil var tann miskunnin, | ið frú Margreta fekk:
triggjar ferðir Hákun kongur | af vitinum gekk.
146. Hann heilsaði frunni Ingibjörg, | hon var henni tann versta:
tá ið hon skuldi føða börn, | tá føddi hon fíl og hestar.
147 og 148 = 146 undtagen Rimene tunga ∾ hundar, arga ∾ vargar.
149. Siðla var um aftanin, | ið fólkið svövnin fekk,
tað var Margreta Eiríksdóttir, | í dreymar for sonin gekk.
150. Vatnkerildini tvey og try | eitt á hvörjum morgni,
ta var eg á Blálondum, | tá ið betur leikaði í horni.
151. Reyður hevur login leikað | um tín moður brøst:
bæði fór hun af vörild út | hungrað og so tyrst.
152. Tú statt upp, ungi Magnus, | tu skonk tær mjöð í skál:
tað fyrsta rós, ið fyri teg kemur, | tu gev fyri móður sál.
153. Tu statt upp, ungi Magnus, | tu skonk tær mjöð í ker:
tað annað rós, ið fyri teg kemur, | teim fátaka tu gevur.
154. Magnus vaknar á midjari nátt, | sigur sinn dreym so brátt:
Undarligt hevur fyri meg borið | alla hesa nátt.
155.[90] Reyður hevur login leikað | um mín moður brøst:
bæði fór hon af vörild út | hungrað og so tyrst.
156. Upp steig ungi Magnus, | skonkti sær mjöð í skál:
tað fyrsta rós, ið fyri hann kom, | hann gav fyri móður sál.
157. Upp steig ungi Magnus, | skonkti sær mjöð í ker:
tað annað rós, ið fyri hann kom, | teim fátaka hann gevur.
158. Upp steig ungi Magnus | við sinar reyðar ringar:
kykur mundi greivin | af sinum harmi springa.

159. Magnus letur krossin skera, | fólkið saman at stevna:
har komu tveir, sum boðin var ein, | Margretu deyða at hevna.
160. Fimtan skulu herskipin | út af Blálondum ganga,
annað slikt skal eftir koma | undir ein lognitanga.
161 = 160 undtagen Rimene gá ∾ við svörð og brynjum blá.
162. Margreta gongur fyri sannan guð, | fellur fyri hann í knæ:
Ongar vil eg hevndirnar | gera eftir meg.
163. Ongar vil eg hevndirnar | gera eftir meg,
öll láti tú sjó-látast, | men sálina goym hjá tær.
164. Mikil var tann miskunnin, | ið frú Margreta fekk:
tvinni fimtan af Blálondum | alt burtur gekk.
165. Mikil var tann miskunnin, | ið frú Margreta neyt:
tvinni fimtan af Blálondum | tey sukku á miðjari leið.
166. Tvinni fimtan af Blálondum | tey sukku á miðjari leið:
sálirnir fóru til himmels upp, | tær hövðu so góðan heim.

---

[1] Dette Vers mgl. B.
[2] Mellem Vers 4 og 5 indskyder B:
a. Mær skal fylgja frú Katrin, | sker henni klæði reyð:
hon verður mær tann trúgvasta, | tar for tolir hon deyð.
b. Tær skal fylgja so vænt eitt vív | sunnan undan lund,
nevnd er frúgvin Ingibjörg | tað listiliga sprund.
c. = b undtagen Rimene oy ∾ moy.
d. Tær skulu fylgja sveinar tveir, | eg kenni væl teirra navn:
Nijls útaf Gilstein | og Eyðun Hestakorn.
e. Nijls útaf Gilstein | og Eyðun Hestakorn
ti teir skulu læra teg | tey landsmál og orð.
f. Mær skal fylgja frú Katrin, | sker henni klæði grön,
hon verður mær tann trúgvasta, | af guði tekur hon lön.
En Reminiscens af B findes ogsaa i Ab:
g. Tu elska tær frúnna Ingibjörg, | hon er norður ur lið
siðst mun hon í róðum vera | at svikja tað væna vív.
h. = g undtagen Rimene lund ∾ sprund.
i. Hon elskað sær frúnna Ingebjörg, | hon er norður ur lið
fyrst mundi o. s. v.
k. = i undtagen Rimene lund ∾ sprund.
[3] Fra [B: Tá leið ikki longur um enn mánaðirnar, og foran gaar et Vers af samme Indhold undtagen Rimene tvá ∾ sjá.
[4] hon stod i fremri stavn ∾ í vor herris navn B.
[5] Istedenfor Vers 13—17 har B:
a. Svaraði frúgvin Ingibjörg, | kostar hon ei figgja:
Hetta kalla vit Skotland, | vit fingu fyrst at siggja.

b. Svaraði frúgvin Ingibjörg, | skortar hon ei eyð:
Fingu vit selt tað unga vív, | tað kostar os ei til eyð.
c. Svaraði Eyðun Hestakorn | fyrsta orðið dá:
Seljid hana til Blálanda, | tí har spyrst minni frá.

[6] V. 18—19 lyder saa i B:
a. Higar ið teirra snekkjan | kendi fagurt land,
lótu síni akker falla | á so hvítan sand.
b. Lótu síni akker falla | á so hvítan sand,
fyrst steig Eyðun Hestakorn | sínum fótum á land.

[7] Fyrst steig Eyðun Hestakorn o. s. v. B.

[8] Istedenfor V. 21—23 og 26 har B:
a. Hoyrtú greivin af Blálondum | viltu frúgvar velja?
viltú keypa tað væna viv, | vit hafa falt at selja?
b. Tað er greivin af Blálondum, | hann tók til virðin full,
gav fyri frúnna Margretu | tretivu tunnur gull.
c. Tað var greivin af Blálondum, | tað gjördi hann tá:
gav fyri frúnna Margretu | meiri enn hon sjálv vá.
d. Tað er greivin af Blálondum, | svarar so fyr sær:
I hvat landi ertú borin, | hvör er faðir at tær?

[9] eigna Ab. sjálvsins Bb.

[10] Istedenfor V. 27—28 har B:
a. Tað var greivin af Blálondum, | tók sær frú at festa,
snarliga læt til brullups ætla, | læt ei longur fresta.
b. Drukkit var teirra brullupið, | kátt var teirra lív:
gingu bæði í eina sæng | greivin og hans vív.
c. Tað er frúgvin Katrin, | svarar so for sær:
Eina bøn, ið eg teg bidji, | Eyðun, veit hana mær.

[11] fra [B: for suður aptur í vár, hvorefter følger et nyt Vers:
Kvat skaltú í Blálondum, | litið er tú treyst:
far teg heldur til Noregis, | far suður aptur í heyst.

[12] tey Ab. frúnnar B.

[13] frúnna Katrinu B.

[14] tað hit væna vív B.

[15] hongdu upp í högsta træ, | har tapti moy sitt liv B.

[16] mgl. B.

[17] Istedenfor V. 38—40 gjentager B Vers 18 a og b; dog nævnes her „frúgvin Ingibjörg“ istedenfor der Eyðun.

[18] Fyrst steig frúgvin Ingibjörg sínum fotum á land B.

[19] Istedenfor Vers 42—43 har B Verset:
Tí svaraði Eiríkur kongur, | gull ber seg á hand:
Hvar er Margreta dóttir min, | hon kemur ei fyrst á land?

[20] Væl kan læskum luga B.

[21] Dette Vers lyder saaledes i B:
Tí svaraði Eiríkur kongur | fyrsta ordið tá:
lyftið frá tey silki-tjöldur, | látið meg likið sjá.

Istedenfor V. 47—52 har B:
a. Vankar ei á stræti | trevur á manna gang:
gingin er Eyðun Hestakorn | undir böru stang:
b. Ikki kostar Eiríkur kongur | meiri til en tá:
börurnar af reyðar-gulli | læt hann henni slá.
c. Börurnar af reyðar-gulli | læt hann henni gera:
korsit af tí skæra silvur | merkið við at bera.
d. Eystan fyri kyrkjuna | dreingir eyka á fold:
gróvu tað hit ljósa lík | níður í dökka mold.
e. Eystan fyri kyrkjuna | dreingir eyka á skara,
dimmur er hesi dagur ídag | níður í mold at fara.
e. Eiríkur reíð frá kyrkju heim, | mælti ikki mál:
mangan gleðir hann fátakan | fyrir (eftir b) sin dóttur sál.
f. = e undtagen Rimene ord ∾ alt yvir sitt breiða borð.

[22] Dette Vers lyder saaledes i B:
Tað var í tann fyrsta svövn, | Eiríkur Kongur fekk:
tað var frúgvin Margreta, | honum í dreymar gekk.

[23] fra [frúgvin Katrin, | í gjár var lögð í skrin B. Derefter gjentages (istedenfor Vers 55—60) Verset med Rimordene í mold ∾ bold.

[24] Vers 61—62 lyder saa i B:
a. Tað er enn sum ofta er, | frá mun frættast víða:
Noregis kongur at kyrkju reið, | hann fangaði helsótt stríða.
b. Tað var reystur Eiríkur kongur, | fell pá síni knæ:
Heimtid mær Eyðun og Bjarnar, | bið teir koma for mæg.

[25] Meístarin Bjarnir B (Navnet mangler Ba).

[26] Kongur B.

[27] Mellem Vers 63—64 indskyder B:
a. Tá svaraði Eiríkur kongur | áðrenn hann læt lív:
Tryggan skullu tit eiðin svörja | um tað væna vív.
b. Tá sóru teir rangar | eiðirnar tvá:
tað er ei so undarligt, | tað gekk sum sagt er frá.
c. Tá sóru teir rangar | tólv manna eið:
tað er ei so undarligt, | um ævin var ikki greið.

[28] I B lyder denne Linje:
Tí svaraði Eiríkur kongur, | áðrenn hann gav upp ond.

[29] V. 65—66 følger i B efter V. 67.

[30] fra [á stræti trevur á manna gong B.

[31] Istedenfor V. 68 har B:
a. Hákun kongur frá kyrkju reið, | mælti ikki mál:
Margan gleðir hann fátakan | eftir sín bróður sál.
b. = a undtagen Rimene orð ∾ yvir sitt breiða borð.

[32] Foran dette Vers har B:
Margreta vaknar á miðjari nátt, | telur sín dreymin frá:
Nógv haví eg í Noregi at gera, | minn faðir er fallinn frá.

[33] Istedenfor V. 70—75 har B:
a. Meg droymdi í Nordnesi, | har var kynt eitt bál:
har kom Eyðun Hestakorn, | hann reið við mikit prál.
b. = a. undtagen Rimene kyndur eldur ∾ mikit veldi.
c. = Vers 70 undtagen „í Nordnesí“ (for í Noregi) og við sitt fagra horn (= i mín faðirs garði).
d. Meg droymdi í Nordnesi | har var vaxin viður:
hjortin við sitt fagra horn | hann spældi for bergið niður.
e. Meg droymdi, taó var ein reyður logi | í mínum faðirs garði:
har kom sipandi ein hvirvilvindur, | so eingin varð hann var.
f. Tað er frúgvin Margreta, | sigur sín dreymin frá:
tað er greivin á Blálondum, | hann kunni væl dreymin ráda.
g. Tað tu droymdi, í Noregi | har var kyndur eldur:
tað verdur fyri sjálvari tær, | tú kemur til lítid veldi.
h. Tað tú droymdi, i Noregi | har var kynt eitt bál:
tað er fyri sjálvari tær, | tú kemur til lítið mál.
i. Tað er frúgvin Margreta, | sveipar at sær skinn
so gár hon í höga loft | for Magnus son sín inn.
k. Tók hon upp sín unga son, | legði á armin sín:
Ligg væl heilur og happa-dyggur, | minst á móður tín.
l. Tók hun upp sín unga son, | kysti hann so søtan:
eingin hevur so hart í hug, | at hjartat má jú græta.
m. Svaraði frúgvin Margreta | af so tungum stríði:
Gud gevi tær ikki mentur til | mót Norðmonnum stríd.

[34] Eingilbret (her og nedenfor) B.

[35] Dette Vers lyder i B:
Sit væl, meistarin Eingilbret, | við tín fagra skara:
viltú vera mín styrimaður | til Noregis at fara?

[36] I B Rimene: gull bar seg á hond ∾ til Noregis land.

[37] V. 79—81 mangler i B.

[38] Fra [Tað var tá, sum oftum er, dult er döpult B.

[39] V. 83, 85, 87, 89 mangler i B.

[40] V. 86 lyder saa i B:
Higar ið þeirra snekkjan | kendi fagurt land,
lótu síni akker falla | á so hvítan sand.

[41] Fra [Lótu síni akker falla B.

[42] V. 90—91 lyder i B:
a. Svaraði frúgvin Margreta, | tá hon steig á fold:
Onkum tið var mín fótur so lættur | henda tíd í fjór.
b. Svaraði frúgvin Margreta, | tá hon steig á mold:
tað siggi eg á sjálvari mær, | at feigur er fótur á fold.

[43] Fra [og so búgvin gongur hon for Hákun kongin B.

[44] V. 93 mangler i B.

[45] Fra [Tað er frúgvin Margreta B.

[46] Fra [Heilur og sælur B.

[47] Fra [eitt vitni B.
[48] Fra [Eg vantadi mær B.
[49] Her og nedenfor Bjarni B.
[50] V. 97 lyder i B:
Inn kom meistarin Bjarni, | gjörla hana kendi:
Gud fyrilati faður tínum, | teg af landi sendi.
[51] Tistils frú B.
[52] Mellem V. 99 og 100 indskyder Ab:
Inn kom Asa Tyssismey, | tyktist hana kent:
Likt er hetta tí konungsbarni, | af Noregi var sent.
Dette samme Vers lyder i B:
Inn kom Ása Tistilsfrú, | segði sum hana tóktist:
Hjálpi mær, faðir af himmiríki, | hetta er Eiríks dóttir.
[53] Fra [Eyðun Hestakorn B.
[54] Fra [snarliga hon sær vendi B.
[55] Rimlinjerne i B er: tú lærdi mær stava i bók ~ so tár á kinnum stóð.
[56] Fra [Frætti tað min sæli faðir, | við tað varð hann óður (Rim: stóð) B.
[57] Fra [sendi boð i hallina inn, | eg skuldi í hallina gá B.
[58] Fra [fegin og fús B.
[59] Dette Vers lyder i B:
Svaraði Ása Tistilsfrú, | hon stoð manna múgva:
Eg havi ikki sett eina lægri konu | betri kunna at lúgva.
[60] Dette Vers findes i B mellem V. 101 og 102.
[61] V. 109 og 110 mangler i B.
[62] bønin B. [63] beið ~ reið B. [64] tingi B.
[65] Istedenfor V. 113—117 har B:
a. Tað er frúgvin Margreta, | tekur í kongins hand:
Má eg ikki ganga í tverkyrkju | at siggja mín faðirs leið.
b. Tað var reystur Hákun kongur, | tók til orða svá:
Heyr tað, tú hin litla kona, | tey vilkor skaltu fá.
[66] tverkyrkju B.
[67] Fra [har kom Eyðun Hestakorn, | hana á hondum tók B.
[68] Fra [Tað var Eyðun Hestakorn | gjorði um sinn B.
[69] hann tók B.
[70] Fra [Svaraði frúgvin Margreta, | í myrkvastovu stendur B.
Istedenfor V. 124 har B:
a. Tok hann frúnna Margreta, | setti í kalda jarn:
har kom jomfrú Maria | og skildi hana við barn.
b. Tað var i tann fyrsta svövn, | frú Margreta fekk,
tað var jomfrú Maria, | hana í dreymar gekk.
c. Heyr tað frúgvin Margreta, | tað sigi ek tær fyrst:
í morgun verdur bálit kynt, | tol sum tú kant best.

d. Eittans(?) havi ek vatnker drukkið | eitt á hvörjum morni:
onkum tíd á Blálondum, | tað leikti betur á horni.
e. Onkum tið á Blálondum, | tað leikti betur á horni:
eg drakk af teim gullkerum | eitt á hverjum morni.

[71] Fra [Tóku teir frúnna Margretu | førdu út yvir B.

[72] Fra [login læk B. [73] Fra [hátt upp B.

[74] Istedenfor V. 126—27 har B:
a. Svaraði frúgvin Margreta | fyrsta orðið tá:
mikið hevur hann til sakar gjört, | ið har skal brenna á.
b. Mikið hevur hann til sakar gjört, | ið har skal brenna á:
harðir ganga rettirnar | í Nordnesi í ár.

[75] Fra [trælurin tann hinn vesti B.

[76] Fra [öviga vendi hann frúnna Margretu um á sinum B.

[77] Istedenfor V. 129 har B:
a. Tað var Eyðun Hestakorn, | tað gjördi hann tá:
öviga keyrdi hann frúnna Margretu af hesti út á bál.
b. Tað er frúgvin Margreta, | svarer so for seg:
Heimtið mær mæistarin Bjarni, | bið hann koma for meg.

[78] Fra [er borið til rikið hálvt | har for tolir tú B.

[79] Fra [hesa litla kind B.

[80] Fra [el hana upp i Osló B. [81] Fra [taki tú B.

[82] Istedenfor Vers 132—34 har B:
a. Tað var Eyðun Hestakorn, | sínum sverdi brá:
hann kleyv hennara lítlu kind | sundur í lutir tvá.
b. Hann kleyv hennara lítlu kind | sundur í lutir tvá:
siðan bádar partarnar | hann sípar út á bál.
c. Svaraði frúgvin Margreta, | henni komst hövur i fang:
„aittari“ hevur módir tín | haft betri kyrkju gang.
d. Svaraði meistarin Eingilbert | fyrsta ordið tá:
Gævi gud at greivin | hann hevði staðið i hjá.
e. Tað var Eyðun Hestakorn, | sínum sverði brá:
hann kleyv meistarin Eingilbert | sundur í lutir tvá.
f. Hann kleyv meistarin Eingilbert | sundur í lutir tvá,
siðan báðar partarnar | hann kastar út á bál.

[83] Fra [stoyttar út B.

[84] Istedenfor V. 136—37 har B:
Ei var slokkin eldur, | ei var trodin eim:
tó reið fyrstur Hákon kongur | frá bálinum heim.

[85] V. 138—39 følger i B efter V. 148.

[86] Fra [kórkyrkju á mínum báli slá B.

[87] Istedenfor V. 143 har B:
a. Svaraði frúgvin Margreta, | aðrenn hon læt lív:
Gud gevi ikki mentur til | mót Nordmonnum stríð.
b. Tað er frúgvin Margreta, | svarar so frá sær:
aller lat tú sjólátast, | men sálirnar geym hjá tær.

88 Fra [Tungan tók at tala, | trodin var tann Ba. Slökkva nu hvör sum slökkva kann, | troðið so tann Bb.

89 V. 145—153 mangler i B.

90 Dette Vers lyder i B:
Magnus vaknar á midjari nátt, | sigur sin dreym ifrá:
Nógv havi eg í Noregi at gera, | mín móðir er fallin frá.

Istedenfor V. 156—66 har B:

156. Magnus gongur í høga loft, | letst í brynja nyggja:
Eg svörji tann eið við mína trúgv: | nu man eg blóðið siggja.
157 = 156 undtagen Rimene blá ∾ sjá.
158. Hann fór seg á heiðin lond | at samla samman djór(?),
af teim átjan Blálondum, | sum eingin skínur sól.
159. Hann læt sær tað liðið samla | valdra manna son:
ongan tann af Blálondum | eftir átti konu.
160 = 159 undtagen Rimene tjóð ∾ fljóð.
161. So letur ungi Magnus | síni skipini gera:
allar lætu hann streingirnar | af reyðargulli vera.
162 = 161 undtagen Rimene búgva ∾ snúgva.
163. So letur ungi Magnus | byggja skipin sín,
letur laða í bæði borð | virtur og so vín.
164 = 163 undtagen Rimene stór ∾ bjór.
165. Bræddir vóru brandar, | skorin var hvör stokk:
stavn og stýri af reyðargulli, | so var segl í topp.
166. Bræddir vóru brandar, | borðinni vóru ný:
forgyltir leika veðurringar | högt í miðjum ský.
167. Sigldu út af Blálondum | eina morgunstund:
tvinni sukku sextí skip | niður for Skotlands lund.
168 = 167 undtagen Rimene tið ∾ lið.
169. Lögdu teir so leyniliga | inn á eina vá:
har gingu ongar göturnar | hvörki til ei frá.

Eyðuns rima.

1. Eina veit eg rímuna, | loynir ei min tunga:
gjörd um Eyðun Hestakorn | og Hákon kongin unga.
2.[1] Eyðun vaknar um miðnatt, | svör á sina trú:
Undarlegt hevur fyri meg borið, | reiður er kongur nú.[2]
3. Árla var um morgunin, | hønsini tóku at gala:
kongurin heimtar Eyðun | eina fyre seg at tala.
4.[3] Kongurin gongur i hallina inn, | Eyðun honum á baki:
Hoyr tú, kongurin, harri min, | hvat eru várar sakir?
5. Hoyr tú, Eyðun Hestakorn, | viltú sakir hoyra:
gjört hevur tú fyri lív og gods, | um enn tú átti meira.[4]

6. Beltið breitt og búgvið var, | ið Eirikur broðir mín átti,
viti tað, Eyðun Hestakorn, | vit eru ei um tað sáttir.
7. Beltið breitt og búgvið var, | sett við dýrum steinum,
tað kom ekki um broður mins bak | uttan jóladagin eina.
8. Beltið breitt og búgvið var, | sett við rósur og krans,
tað kom ekki um bróður mins bak, | uttan ta ið han reið í dans.
9. Beltið breitt og búgvið var, | sett við rósur og liljur,
tað kom ekki um bróður mins bak | fyrr enn hann reið at gilja.
10. Eg sendi teg till Upplanda | at heimta mer fæ:
Hosborg[5] og Tósborg | legði tú undir teg.
11. Hosborg og Tósborg | eru oyggiar tvinnar;
Berintvág í Noregi, | hon var ekki minna.
12. Hosborg og Tósborg | eru oyggiar tvær;
Berintvág í Noregi | hevdi tú ætlað tær.
13. Eg sendi teg til Upplanda | at bidja mær viv:
moyjin misti moydom, | fyri tað tu letur liv.[6]
14. Tað tykir meg einki vera, | tó að tú letur meg pina,
tá ið tú læt á báli brenna | bróður dóttur tína.
15.[7] Ti svaraði Hákon kongur, | hugsar hann so við seg:
Viti tað, Eyðun Hestakorn, | tað bøtir ei um teg.[8]
16. Val var hann till gálga reiddur, | tar hann skuldi hanga:
silkihúgva á hövdi bar, | belti um magan svanga.
17.[9] Eyðun hann ber hárið tað, glitrar á hvörjum lokki,
so reið hann í herin framm, | fremstur af fylgis flokki.
18. Tóku teir Eyðun Hestakorn, | hongdu upp í træ;
svörji tan eið á mina trú, | at ravnar rivu hans ræ.[10]
19.[11] [Svaraði frúgvin Guija,[12] | eftir götu gongur:
[Nú er bóndi[13] í Nordnesi, | í reyðum skildri hongur.
20. Svaraði frúgvin Guija, | eptir götu gekk:
Nu er bónðin í Nordnesi, | í reyðum skildri hekk.

Varianter.

[1] Istedenfor Vers 2—3 har B:

a. Vilju tit nú lyða á, | meðan eg flyti framm
um hann Eyðun Hestakorn | tan vælborin (trælborin b) mann.

b. Um hann Eyðun Hestakorn | tan vælborin (trælborin b) mann,
hann var seg í Nordnesi, | ta Eiríks dóttir brann.

c. Tað er reystur Hakon kongur, | heitir á sveina tvá:
Bidjið hann Eyðun Hestakorn | í salin for meg inngá.

Derefter tillægger b:

d. Kongurin situr í hásæti, | skuðar gull í skrín:
Rennir mær nú aftur grun | broðurdattir min.

e. Kongurin situr í hásæti, | skuðar gull í borg:
Liggur ei leingi á kistubotni, | vunnid er við sorg.

[2] Mellem V. 2 og 3 indskyder C:
a. Svaraði frúgvin Ingibjörg, | hon var hans eigin kæra:
Vetrarnottin er so long, | og mangt man í dreymar bera.
b. Svaraði frúgvin Ingibjörg, | hon var hans eigin viv:
Hvar ið tú hann við eygum sær, | tu vert í hug so blíð.

[3] Istedenfor Vers 4—5 indskyder B:
a. Eyðun gekk í hallina inn, | frá mun frættast víða:
Kongurin situr í hásæti, | letur ivrid síga.
b. Eyðun gekk í hallina inn, | hugsar um ongan váða:
Hoyr tað, kongurin harra min, | hvat er nú at ráða?
c. Nu skal ráda um fornar sakir, | inni hava liggið leingi:
tu hevur svikið tad væna viv, | og vigið reystar dreingir.
d. Hakun riður á tingið inn, | Eyðun honum á baki:
Hoyr tað, kongurin harra min, | hvat eru tyggara sakir?
e. Tu hevur svikið tað væna viv, | so mangan reystan kappa:
Alt tað gull og leysa fæ | hevur tu undir teg snappað.
Mellem c og d indskyder desuden B:
a. Katrin liggur í dökkari mold, | Margreta brann á báli:
tað er sjónar-merki til, | at vitnið hava tit galið.
b. Hon er seld í okunn lond, | alt fór eftir vari,
Hoyr tú, Eyðun Hestakorn, | við svikum hevur tú farið.

[4] Mellem V. 5 og 6 indskyder C:
a. Tú tókt mina bróðurdóttur | og seldi fyri fæ:
tað viti tú, Eyðun Hestakorn, | nu eru sakir tvær.
b. Tú tókt mina bróðurdóttur, | seldi tær fyri eyð
tað viti tú Eyðun Hestakorn, | nu eru sakir sjey.
c. Tú tókt minu broðurdóttur, | seldi tær fyri gull:
tað viti tú, Eyðun Hestakorn, | nu eru sakir full.
Derefter følger 2 Vers, svarende til 10—12:
d. Eg læt teg til Danmark | konu at bidja tær:
Tønsberg og Oslo | tað stjólst tu fra mær.
e. Tønsberg og Oslo, | tad eru staðir tvennir:
Bjarland hevði tú ætlad tær | ongun höttin minni.
Derpaa følger Vers 6—8.

Efter Vers 5 følger i B Vers 10 (hvor 1ste Linje lyder: Tað er reystur Hakon kongur, | svarar so for seg), 11, 7—9, 5 (hvor 1ste Linje lyder: Beltid breitt og bugvið væl | sett við ringar fleiri), 14, hvorefter C har:
Tað eg læt á báli brenna | bróður dóttur mina,
Voldi tú, Eyðun Hestakorn, | og svigarkonur(!) tínar.

[5] Housloe Ab.

[6] Istedenfor Vers 13 har C:
a. Svaraði frúgvin Ingibjörg, | hon var hans eigin kæra:
Han er tín so nærskyldur, | tær munið honum einki gera.

b. Iu fleiri fyri honum biða, | ju fleiri fyrí mær ganga:
Han er mær nærskyldur helst, | høgri skal hann hanga.

[7] Istedenfor Vers 15—17 har B:
a. Tóku teir Eyðun Hestakorn, | bundu hann so fast:
ei var smáur tíntvongur, | ið honum á beinum brast.
b. Tóku teir Eyðun Hestakorn, | trælin tan hin vesta,
tad var mær af sonnum sagt, | teir slitu hann millum hesta.

[8] Mellem V. 15 og 16 indskyder C:
So græt kongurin Hákun | at skikkjan fleyt í droyra:
Tað voldi tú Eyðun Hestakorn | og aðrir svikarar fleiri.

[9] Vers 17 mangler i C.

[10] Efter Vers 18 har B følgende Vers:
Tað gjörði reystur Hakon kongur | við so mikið mein:
hongdi Eyðun Hestakorn | i högsta galga grein.
Bb tilføier derpaa følgende:
Tangadu kjöt af beinum ut, | kasta for ulvar niður:
Hoyr tu, Eyðun Hestakorn, | her skuldi tú hingið fyrr.

[11] Istedenfor V. 19—20 har C:
Tað var frúgvin Ingibjörg, | eptir stræti gongur:
Hennara maður o. s. v.
Tað var frúgvin Ingibjörg, | eptir strandi gekk:
Hennara maður o. s. v.
Tað var frúgvin Ingibjörg, | fekk hon tad til ræði:
hon smiðar sær mann af aðaltræ, | hon tæt í Eyðuns klæði.
Hon smiðar sær mann af aðaltræ | og tætr í Eyðuns klæði:
tad var mær af sonnum sagt, | til songar gingu tey bæði.

[12] Fra [Tað er frúgvin Guja C.

[13] Fra [Hennara maður C.

Det vil sees af Varianterne, at Digtet om Margreta i alt væsentligt synges éns paa Færøerne; begge Redaktioner stamme altsaa fra samme ældre Vise. Afvigelserne synes at være dels Udeladelser, dels Tildigtninger. A er idethele bedst og fuldstændigst bevaret, medens længere Stykker ere udfaldne i B, og A synes fri for væsentligere Tildigtninger; men enkelte Træk ere alene bevarede i B, som paa den anden Side har faaet flere nyere Tillæg og Udvidelser. Betegnende er især i den Henseende, at medens i A Audun overalt handler efter Ingebjørgs Tilskyndelse — undtagen ved Henrettelsen, — er i B Audun overalt selv den ledende, og Ingebjørg optræder kun ved Siden af

[2] Mellem V. 2 og 3 indskyder C:
a. Svaraði frúgvin Ingibjörg, | hon var hans eigin kæra:
Vetranottin er so long, | og mangt man í dreymar bera.
b. Svaraði frúgvin Ingibjörg, | hon var hans eigin viv:
Hvar ið tú hann við eygum sær, | tu vert í hug so blið.
[3] Istedenfor Vers 4—5 indskyder B:
a. Eyðun gekk í hallina inn, | frá mun frættast viða:
Kongurin situr í hásæti, | letur ivrid síga.
b. Eyðun gekk í hallina inn, | hugsar um ongan váða:
Hoyr tað, kongurin harra min, | hvat er nú at ráða?
c. Nu skal ráda um fornar sakir, | inni hava liggið leingi:
tu hevur svikið tad væna viv, | og vigið reystar dreingir.
d. Hakun riður á tingið inn, | Eyðun honum á baki:
Hoyr tað, kongurin harra min, | hvat eru tygara sakir?
e. Tu hevur svikið tað væna viv, | so mangan reystan kappa:
Alt tað gull og leysa fæ | hevur tu undir teg snappað.
Mellem c og d indskyder desuden B:
a. Katrin liggur í dökkari mold, | Margreta brann á báli:
tað er sjónar-merki til, | at vitnið hava tit galið.
b. Hon er seld í okunn lond, | alt fór eftir vari,
Hoyr tú, Eyðun Hestakorn, | við svikum hevur tú farið.
[4] Mellem V. 5 og 6 indskyder C:
a. Tú tókt mina bróðurdóttur | og seldi fyri fæ:
tað viti tú, Eyðun Hestakorn, | nu eru sakir tvær.
b. Tú tókt mina bródurdóttur, | seldi tær fyri eyð
tað viti tú Eyðun Hestakorn, | nu eru sakir sjey.
c. Tú tókt minu broðurdóttur, | seldi tær fyri gull:
tað viti tú, Eyðun Hestakorn, | nu eru sakir full.
Derefter følger 2 Vers, svarende til 10—12:
d. Eg læt teg til Danmark | konu at bidja tær:
Tønsberg og Oslo | tað stjólst tu fra mær.
e. Tønsberg og Oslo, | tad eru staðir tvennír:
Bjarland hevði tú ætlad tær | ongon höttin minni.
Derpaa følger Vers 6—8.
Efter Vers 5 følger i B Vers 10 (hvor 1ste Linje lyder: Tað er reystur Hakon kongur, | svarar so for seg), 11, 7—9, 5 (hvor 1ste Linje lyder: Beltid breitt og bugvið væl | sett við ringar fleiri), 14, hvorefter C har:
Tað eg læt á báli brenna | bróður dóttur mina,
Voldi tú, Eyðun Hestakorn, | og svigarkonur(!) tínar.
[5] Housloe Ab.
[6] Istedenfor Vers 13 har C:
a. Svaraði frúgvin Ingibjörg, | hon var hans eigin kæra:
Han er tín so nærskyldur, | tær munið honum einki gera.

b. Iu fleiri fyri honum biða, | ju fleiri fyrí mær ganga:
Han er mær nærskyldur helst, | høgri skal hann hanga.

[7] Istedenfor Vers 15—17 har B:
a. Tóku teir Eyðun Hestakorn, | bundu hann so fast:
ei var smáur tíntvongur, | ið honum á beinum brast.
b. Tóku teir Eyðun Hestakorn, | trælin tan hin vesta,
tad var mær af sonnum sagt, | teir slitu hann millum hesta.

[8] Mellem V. 15 og 16 indskyder C:
So græt kongurin Hákun | at skikkjan fleyt í droyra:
Tað voldi tú Eyðun Hestakorn | og aðrir svikarar fleiri.

[9] Vers 17 mangler i C.

[10] Efter Vers 18 har B følgende Vers:
Tað gjörði reystur Hakon kongur | við so mikið mein:
hongdi Eyðun Hestakorn | i högsta galga grein.
Bb tilføier derpaa følgende:
Tangadu kjöt af beinum ut, | kasta for ulvar niður:
Hoyr tu, Eyðun Hestakorn, | her skuldi tú hingið fyrr.

[11] Istedenfor V. 19—20 har C:
Tað var frúgvin Ingibjörg, | eptir stræti gongur:
Hennara maður o. s. v.
Tað var frúgvin Ingibjörg, | eptir strandi gekk:
Hennara maður o. s. v.
Tað var frúgvin Ingibjörg, | fekk hon tad til ræði:
hon smiðar sær mann af aðaltræ, | hon tæt í Eyðuns klæði.
Hon smiðar sær mann af aðaltræ | og tætr í Eyðuns klæði:
tad var mær af sonnum sagt, | til songar gingu tey bæði.

[12] Fra [Tað er frúgvin Guja C.

[13] Fra [Hennara maður C.

Det vil sees af Varianterne, at Digtet om Margreta i alt væsentligt synges éns paa Færøerne; begge Redaktioner stamme altsaa fra samme ældre Vise. Afvigelserne synes at være dels Udeladelser, dels Tildigtninger. A er idethele bedst og fuldstændigst bevaret, medens længere Stykker ere udfaldne i B, og A synes fri for væsentligere Tildigtninger; men enkelte Træk ere alene bevarede i B, som paa den anden Side har faaet flere nyere Tillæg og Udvidelser. Betegnende er især i den Henseende, at medens i A Audun overalt handler efter Ingebjørgs Tilskyndelse — undtagen ved Henrettelsen, — er i B Audun overalt selv den ledende, og Ingebjørg optræder kun ved Siden af

ham. Her maa A have bevaret den ægte Tradition, thi efter Annalernes Tradition var det hende, som skulde have „solgt“ Kongedatteren. B synes saaledes her under Indflydelse af den følgende Vise om Auduns Straf at have gjort ham til Hovedpersonen.

En Betragtning af Personlisten vil vise dets Redaktioners Forhold nærmere. Af dem, som sendes udenlands med Kongedatteren, nævner B først Fru Ingebjørg, som er „sunnan ur land“ (ɔ: fra Viken); hun var som bekjendt Datter af Baronen Erling Alfssøn i Borgesyssel og gift med Baronen Thore Haakonssøn i Skiesyssel; i Ab sees hun urigtigt at være „norður ur lið“, i A nævnes hun paa dette Sted ikke, og her maa altsaa være bortfaldt et eller flere Vers, da det jo af det følgende er synligt nok, at hun er med. I B ere ellers Gesandtskabets Formænd „Nijls útaf Gilstein“ og Eyðun Hestakorn, i A alene den sidste; da det første Navn allerede er ubekjendt, ved vi ikke, om det repræsenterer en ældre Tradition; de virkelige Gesandter vare jo Biskop Narve af Bergen og Baronen Thore Haakonssøn, Ingebjørgs Mand. I B følger Fru Katrin med hjemmefra, medens hun i A røves i Tyskland og kaldes overalt „Katrín keymnansdottir“. Vi have vel i det sidste et Minde om, hvad den falske Margretas norske Fiender kaldte hende ɔ: de ansaa hende for en tysk Kjøbmandsdatter.

Før sin Død indkalder Kong Erik efter A sin Broder Haakon, efter B Audun Hestakorn og Margretas Fosterfader „Mester Bjarne“. At Audun var tilstede ved Kong Eriks Død har været betvivlet, men uden Grund;[1] at

[1] Munch slutter af Brevet DN. III, 64 fra 1306, at Audun ikke var tilstede; men denne Slutning er uholdbar, da ved Forhandlingerne i Bergen 1306 kun fremkaldes de Vidner, som da kunde udtale sig om Begivenhederne ved Kong Eriks Dødsleie.

Hertug Haakon ikke var der, synes sikkert. Fosterfaderen kaldes i A Meistari Hilmar, i B Meistari *Bjarne*, hvilket vel maa foretrækkes, da vi blandt de høierestaaende Mænd ved Kong Eriks Hof kjende en „Magister Bjarne", nemlig den forrige Kansler Bjarne Lodinssøn († 1310). At denne virkelig har spillet den Rolle, Visen antyder, kan ikke historisk paavises, da vi intet vide om denne Mand fra 1295, da han undertegnede blandt Kong Eriks Mænd Stilstanden i Hindsgavl, og til 1302, da han blev sat fast paa Ragnhildarholm, uden at hans Brøde kjendes. Margretas Fostermoder, der efter Fru Ingebjørgs (A) eller Auduns (B) Tilskyndelse fornægter hende, kaldes Aasa Tyssismøy (A) eller Tístilsfru (B), aldeles ukjendte Navne.

Da Margreta staar paa Baalet, beder hun sin Fosterfader at fostre hendes nyfødte Barn (B tilføier „i Oslo"); efter begge Redaktioner dræbes det af Audun: efter A hænder han det paa Spydsodd (!), efter B hugger han det i Stykker; paa samme Maade gaar det efter B hendes Styrmand, medens A har glemt dennes Skjæbne. Her har B aabenbart fastholdt det historiske bedre, thi „Styrmanden" er visselig den samme, som de historiske Beretninger kalde hendes Mand og lade blive halshugget. I A kaldes han „meistari Bjarne", i B derimod *Eingilbert*, et Navn, der passer bedre paa den Tysker, der fulgte hende, end paa en Skipper fra „Blaaland".

Efter begge Redaktioner byder Margreta sin Fosterfader at spaa Kong Haakon, at hvis han ikke bygger en Kirke over hendes Baalsted, vil han 3 Gange i sit Liv blive vanvittig. I A opfyldes ogsaa hendes Spaadom, hvoraf sees, at ifølge Visen blev der ikke bygget noget Kapel paa Nordnæs i Kong Haakons Tid; i B er Spaadom-

menes Opfyldelse udfaldt, men den har visselig været omtalt der fra først af.

Endelig kan nævnes, at B lader Kong Erik blive begravet i en „tverkyrkja“, A i „Apostelkirken“; vistnok kjende vi ikke med Sikkerhed Eriks Gravsted, men al Sandsynlighed taler dog for, at han blev begravet i Bergens Kristkirke ligesom hans Hustru og Datter.

Ogsaa af Auduns Rime synes Redaktionen A at være renest bevaret. Redaktionen A sees saaledes idetheletaget, skjønt den forudsætter Margreta-Rimen, ikke at betragte Auduns Forbrydelse mod hende som Aarsag til hans Død; dette er hans Begjærlighed og Forræderi mod Kongen paa Gesandtskabsreisen, medens hans Færd mod Margreta kun bliver fremdraget ved hans eget uforskammede Svar. Derimod har B og C modtaget stærke Laan fra Margreta-Visen. Auduns Adfærd mod hende bliver Hovedsagen, og der indskydes flere Vers herom til Fortrængelse af de ægte. Til et Laan fra Margreta-Visen maa det ogsaa regnes, naar C helt igjennem gjør Fru Ingebjørg til Auduns Hustru; vistnok siges dette ikke udtrykkelig i Margreta-Visen, men det laa nær, da de her altid optræde i Forening, at gjøre dem til Ægtefæller. Dennes virkelige Hustrus Navn er her bevaret i AB, som kalder hende „Guja“, en tydelig Reminiscens af Gyrið. Paa den anden Side har C beholdt det ægte Træk, at Audun er Kongens Slægtning, medens Ba kun kalder ham „tan vælborin mann“, hvilket i Bb endog forvanskes til „trælborin“.

Disse Viser ere ikke historiske i den Forstand, at de levere Oplysninger om, hvad der virkelig skede i Bergen i Aarene 1300—1302; som de historiske Kilder vise, har Begivenhederne udviklet sig ganske anderledes og de ledende Personer spillet en ganske anden Rolle, end Viserne

vil. Derimod kan de nok siges at være forsaavidt historiske, som de afspeile Samtidens eller den nærmeste Eftertids Opfatning af Personer og Begivenheder. Det er nemlig aabenbart, at Margreta-Rimens Opfatning af den falske Margreta stammer fra den, som hun og hendes Parti gav til bedste: at hun var den virkelige Kongedatter, som var solgt til ukjendt Land af Fru Ingebjørg Erlingsdatter; naar man oplevede Aaret efter at se Audun Hestakorn hængt paa samme Sted, hvor Margreta var brændt, laa det jo meget nær at give ham sin Andel i Handlingerne mod Kongedatteren. At Viserne stamme fra Samtiden eller den nærmeste Generation efter (c. 1300—1330), synes at være tydeligt af, at saamange direkte Minder ere bevarede: Slægtskabsforholdene mellem Erik, Haakon og Margreta, Navnene Mester Bjarne for hendes Fosterfader, Engelbert for hendes Styrmand, at Bergen er Udgangspunktet for Kongedatterens Reise til Skotland og idethele Begivenhedernes Skueplads, at Audun er beslægtet med Kongeætten, at hans Hustru hedder Gyrid, at Fru Ingebjørg er fra Viken o. s. v. En anden Sag er det, at disse Viser kan i Tidernes Løb have faaet et eventyrligere Præg (f. Ex. „Greven af Blaaland“, et tydeligt Laan fra andre Viser) og modtaget Udvidelser i Smaatræk; flere af disse Udvidelser kan endog være indkomne i temmelig ny Tid, forsaavidt de ere forskjellige i de forskjellige Redaktioner. Men i det hele taget give disse Viser Indtryk af at have bevaret det væsentlige fra gammel Tid.

At begge Viser ere digtede i Norge, synes rimeligt; at de har været sungne her i ældre Tid, er ialfald sikkert. Absalon Pederssøn beretter udtrykkelig, at der paa hans Tid (1567) fandtes en Vise om „Maritte paa Nordnes“; men han vogtede sig vel for at gjengive denne, da han af Annalerne

saa, at den stred mod Historien; naar derimod han og hans Samtidige fortælle, at der blev bygget en Kirke til Margretas Ære, har de herfor ikke engang Visen at paaberaabe sig, thi af denne fremgaar kun, at Kong Haakon ikke lod noget Kapel bygge og derfor „gik 3 Gange fra Viddet"; men det er klart, at Visen kunde foranledige et Sagn om, at et Kapel var bygget paa hendes „Baalsted". Ogsaa Visen om Audun maa forudsættes kjendt i Søndfjord; thi naar det i Beretningen fra 1626 hedder, at Audun havde voldtaget Kongen af Norges Gemalinde, som han skulde føre fra England til Norge, synes dette at være direkte hentet fra Visen, skjønt denne nu lader Bruden være kommen fra „Upplanda" (ɔ: útlanda?). Og jeg skulde tro, at Visen i Auduns Hjemstavn har havt et længere Liv, thi det Sagn, som Biskop Neumann har optegnet, har ganske Karakteren af en episk Besyngelse: Fugleskriget, som varsler Høvdingens Død, og Svenden, som spaar derom og derfor maa lade sit Liv, kunde godt have havt sin Plads i en norsk Variant af Auduns Vise, eller rettere, man er næsten nødt til at antage, at denne Tradition er bleven bevaret gjennem Visen, naar man erindrer, hvor enestaaende dette Sagn er blandt de historiske Sagn fra Norges Middelalder.

STUDIE OVER DE FÆRØISKE SAGN OM BISPESÆDET KIRKEBØ OG KONG SVERRES UNGDOM.

AF

GUSTAV STORM.

Naar man nutildags kommer til Færøerne, endog for et ganske kort Ophold som paa Gjennemreise til Island, vil den Reisende i Regelen faa høre Fortællinger om to af Færøernes Nationalhelte, Sigmund Brestessøn og Kong Sverre, maaske ogsaa om den bolde Sørøver Magnus Heinessøn; men ialfald vil man høre om Kong Sverre, thi hans Ungdom er knyttet til Kirkebø, som alle Reisende passerer forbi paa Reisen nordover. Den, der er noget bevandret i Litteraturen om Færøerne, vil da ikke undlade at lægge Mærke til, at Rangforordningen mellem disse Nationalhelte har forandret sig i Tidernes Løb: de tidligere Forfattere har fornemmelig dvælet ved Sigmund Brestessøn og Magnus Heinessøn, medens Kong Sverre kun kjendtes fra norske Kilder; men nu er ialfald Magnus Heinessøn ganske traadt i Skygge for Kong Sverre, hvis Ungdomshistorie fortælles meget detaljeret, og derved har ogsaa hans Ungdomshjem Kirkebø opnaaet en ny Berømmelse. Og selv om denne tildels kun skriver sig fra, at Kirkebø med sine fremtrædende Kirkeruiner maa falde alle Reisende i Øinene og saaledes blive Gjenstand for Omtale, skyldes dog dens Berømmelse mere en enkelt Mand, Presten Schrøter.

Johan Henrik Schrøter (født 1771 i Thorshavn, Sogneprest paa Suderø 1804—26, død i Thorshavn 1851) var en Mand, der varmt interesserede sig for sit Fødelands Sprog, Litteratur og folkelige Minder, og han har store Fortjenester af at have gjort Samlinger i disse Retninger. Men han maa ogsaa, efter hvad flere af hans Kjendinger har fortalt mig, have været en Mand med en noget vild Fantasi, der ofte vildledede ham under hans Forskninger; det er saaledes sikkert nok, at hans Læsning har paavirket hans Forestillinger, og at disse have bragt ham til at gjøre ligefremme Tildigtninger til de historiske Sagn, han berettede. Dette viser sig allerede ved en Sammenligning mellem de Sagn, han beretter i Antiquarisk Tidsskrift (1849—51), og dem, som fandtes efter hans Død, og som er benyttede i N. Winthers Færøernes Historie. Det samme skal vi her søge at vise for de Sagn om Bispesædet Kirkebø og om Kong Sverre, som Schrøter tidligere har ladet trykke, og hvis historiske Værd vi her skal undersøge.

I.

Det gamle Bispesæde Kirkebø ligger paa den sydvestlige Side af Færøernes største Ø, Strømø, henimod en Mils Vei næsten lige i Syd for Thorshavn. Det er den sydligste Gaard paa Strømø, noget nordenfor Sydspidsen; den ligger ud mod Vesterhavet, men er beskyttet mod dette ved den udenfor liggende høie Holme Hesten. Gaarden ligger under en brat Fjeldside, der ved sin Fod efterlader en smal Strimmel Land. Fjeldsiden er græsbevoxet, men Fjeldplateauet ovenfor er en øde Stenmark; vil man gaa den nærmeste Vei til Thorshavn, der fra gammel Tid har været Landingsplads for Skibe fra fremmede Lande, bestiger man Fjeldet og vandrer over Plateauet mod Nord.

Gaarden Kirkebø har ikke liden Græsmark (52 Mark Jord), men rigere Adgang til Fiskeri og Fuglefangst, dog ere disse Næringsveie til Gjengjæld mere farefulde. Livet her maa i udmærket Grad have udviklet en Mand som Sverre; det har staalsat ham til at færdes paa Fjord, i Fjeld og i Skove, saaledes som det timedes ham i de første Aar af hans Kamp for Kongenavnet.

Om Oprettelsen af Færøernes Bispestol er ingen Efterretning fra Middelalderen opbevaret. Tiden fremgaar saa nogenlunde af den færøiske Bisperække, hvis ældste Navne ere Gudmund og Mathæus, og en Oplysning i de islandske Annaler om at Mathæus døde i 1157; vi henvises saaledes omtrent til Begyndelsen af 12te Aarhundrede, Sigurd Jorsalfares Tid. Lucas Debes i sin Færoæ et Færoa reserata (1673) kommer ogsaa formodningsvis til samme Resultat; Listen over de ældre Biskoper kjender han kun fra Peder Claussøn, og i sin Gjengivelse meddeler han dennes Liste med de Trykfeil, som Worms Udgave havde: Matthæus er bleven til Mattis, Hroe til Kroll; dog forstaar Forfatteren, at dette er den samme, som „i Kong Sverres Historie“ (ɔ: hos Peder Claussøn) kaldes Roar.[1] Debes skjelner ogsaa rigtigt mellem den gamle Kirke paa Kirkebø og den nyere Kirkeruin fra Biskop Hilarius, men han kjender ikke dennes Levetid. Presten Landt i sit „Forsøg til en Beskrivelse over Færøerne“ (1800) tilføier efter en Skildring af Kirkeruinen, at „en Biskop Hilarius skal have bygget denne Kirke eller Mur i Begyndelsen af 12te Seculo, ja der angives endog Aaret 1111, men da han samme Aar skal være død, ophørte Bygningen“. Her er det jo soleklart, at Hilarius's virkelige Dødsaar 1511

[1] L. Debes, S. 291.

er forandret til 1111, aabenbart fordi Landt eller hans Hjemmelsmand ikke kunde tænke sig Ruinen som den yngste af de to Kirker, hvad den i Virkeligheden er. Istedenfor disse tarvelige Relationer har nu Presten Schrøter om Bispestolens Grundlæggelse en lang og interessant Beretning,[1] den han selv tilstaar ikke er saa enkel, som Sagnet havde bevaret, idet „han har samlet denne Fortælling, som ham syntes passende“, efter en Beretning, som han hørte fra 3 Mænd „for omtrent 40 Aar siden“ (han siger ikke, at han da optegnede den). Sagnet om Æsa eller Gæsa er aabenbart ikke historisk; et Hovedtræk deraf er jo det vandrende Sagn om Ringen, der kastes i Havet og gjenfindes i en Fisk („Polykrates's Ring“), og desuden viser det sin nyere Oprindelse ved at forudsætte, at alt, hvad der ved Reformationen var Bispegods (og da blev Krongods), allerede ved Bispestolens Grundlæggelse havde været én samlet Eiendom! Efter Schrøter skulde Eierinden af hele Sydstrømø, Æsa, være dømt af Bispen fra alt sit Gods, fordi hun blev beskyldt for en eneste Gang at have spist Kjød i Langefasten. Jeg skal ikke opholde mig ved, at hun umuligt for denne ene Gangs Synd kunde straffes paa hele sit Jordegods, da efter baade norske og islandske Love Brud paa Fasten første Gang alene straffedes med en mindre Pengebod og kun i Gjentagelsestilfælde havde til Følge Tab af alt Jordegods og endog Landsforvisning. Allerede dette viser imidlertid Sagnets nyere Oprindelse — ialfald i den Skikkelse, Schrøter giver det. Dennes Upaalidelighed viser sig især af ældre Optegnelser om det samme Sagn, som der har mindre Dimensioner: Presten Begtrup (1809)[2] ved kun, at Biskoperne ved sin Ban-

[1] Se Antiquarisk Tidsskrift 1849—51, S. 147—55.

[2] Nogle Oplysninger til nærmere Kundskab om Færøerne ved Joach. Begtrup (Kbh. 1809), S. 5.

straale „efter mundtlig Beretning vandt 26 Mark Jord fra en rig Enke, som i Fasten havde spist Kjød", og Grev Vargas Bedemar, som besøgte Færøerne i 1819, ved at berette, at Gaardsnavnet Gassedal (ɔ: Gaasedal paa Vaagø) stammer fra „et Fruentimmer ved Navn Gasse, der engang skal have eiet Kirkebøe, men efter at have tilsat sin Formue, trak sig tilbage til dette Enerum".[1] Da Gaarden Kirkebø er paa 52 Mark Jord, kan efter den ældste Beretning ikke engang denne Gaard have tilhørt hende, medens i den anden Beretning hendes Formue allerede omfatter hele Gaarden. Men ingen af de ældre Beretninger siger, at hendes Formue var Grundlaget for Bispestolen, end sige dennes hele Gods! Jeg skal endvidere fremhæve enkelte Træk i Schrøters Beretning, som tydelig peger paa, hvorledes og hvorfra denne er sammensat. Dette er følgende Enkeltheder: 1) at Bispestolen „efter Sigende" blev grundlagt af Olaf Kyrre, som skal have været paa Færøerne efter Slaget ved Stanford, 2) at Gæsa spaaede, at inden 500 Aar skulde hendes Gods ikke længer være Bispegods, 3) at Bispen byggede en anden Kirke dengang, da Aarstallet efter Christi Fødsel skreves med 4 Streger ved Siden af hinanden (1111), 4) at den var indviet til den hellige Magnus, som viste sin Kraft ved at helbrede en „rasende Islænder", samt 5) et Vers om de 3 første Biskoper.

1. Beretningen om Olaf Kyrres Ophold paa Færøerne har en mærkelig Lighed med et Sted i Peder Claussøns Oversættelse af Kongesagaerne. Efterat denne nemlig har fortalt (S. 374), at Olav Kyrre efter sin Faders Fald „seilede fra Engeland til Orcknø", hvor hans Søster Maria

[1] Antiquariske Annaler, 3die Bind, S. 311.

dør, tilføier han paa samme Side: „Olaff bleff om vinteren i Færø“, hvilket ved Sammenligning med alle Haandskrifter af Heimskringla viser sig at være en Skriv- eller Trykfeil for „Orknø“. Det kan ikke være Tvivl om, at det færøiske Sagn her har laant fra Peder Claussøn.

2. Gæsas Spaadom er tydeligvis lagt hende i Munden, efterat Bispegodset var blevet Krongods (c. 1540), og man kan vel trygt tilføie længe efter, siden endnu L. Debes havde tydelig Erkjendelse af, at dette Gods var samlet efterhaanden og fra mange Eiere.[1]

3. Aarstallet 1111 er tydeligvis hentet fra Landt eller kan ialfald kun have samme Hjemmel som hos ham; det siger sig selv, at et Sagn, der forudsætter Brugen af arabiske Tal, maa være meget modernt.

4. Miraklet med den rasende Islænder er taget lige ud af Biskop Arnes Saga og foregaar der med Islændingen Thorvald Helgessøn i en „Magnuskirke“ paa Færøerne i Aaret 1290,[2] altsaa længe før Hilarius's Kirke blev bygget.

---

[1] Se Debes, Færoæ, S. 181.

[2] Biskupa sögur I. 186: á þessu sumri fór þorvaldr í skip at nýju í ólofi Rúnólfs ábota; hafði hann næsta vetr þá atferð sem aðr var frá sagt, en svá fór sigling hans, at þeir létu skip við Færeyjar en tóku allir land. Í þessi ferð hendi hann hörmulagt tilfelli, at þar áðr vár hann sakir frænda ok framkvæmda ok mikilla menta öruggr ásóknarmáðr óvina guðs kristni, meðan hann hélt trúnað við sinn herra, var hann gripinn af óhreinum anda svá harðliga, at til heilagrar Magnúskirkju leiddu hann x menn firir nauðsyn ok inn í kirkju, ok er hann kom at dyrunum, varð sa hlutr, er ótrúligr mætti þikkja, ef eigi vitað veri, um þann grun, sem heilagr Magnús, dróttinn sömu kirkju, pínðist firir ekki ok varð éigi til eingis christi pistarváttr. Nu er þeir kómu með þenna mann í kirkjuna, varð hann svá ólmr í æði, at hann fèll sem dauðr niðr i höndum þeim, ok þau bein, sem aðr vóru sterk um eðli fram, urðu nú blaut ok breisklig móti allri náttúru, lofaði hann þá lifanda guð jungfrú Maríu ok Magnús kirkjudróttinn.

Da denne Kirke aldrig blev færdig, har den ikke været viet til St. Magnus. Men den til Magnus viede Kirke kan heller ikke, som Schrøter mente, have været den ældre Kirke paa Kirkebø, thi denne var, som sees af et Brev fra 1320 fra Biskop Signar til Biskopen i Bergen, en Mariakirke.[1] Det islandske Sagn, der vel ikke er saa ganske historisk, hører saaledes ialfald ikke hjemme paa Kirkebø; og til Færøerne er det neppe naaet før i 19de Aarhundrede, da Sagaen ikke blev trykt før end 1820.

5. Det Vers, som en af Schrøters Sognemænd reciterede om de 3 ældste Biskoper, lyder saa:

Af goðari grund
segði hann Guðmundar lund;
men kalður sum ís
gav hann Mattísi prís,
tí ikke vildi Rójí
tala um hann logið.

Allerede Versets Art viser, at dette Rim ikke er „bevaret fra Oldtiden“; det kan ogsaa sikkert dateres som yngre end Lucas Debes, thi i den gamle Liste over Færøernes Biskoper er de 3 første Navne: Gudmund, Mathæus, Roe; men denne Række gjengives af Peder Claussøn: Gudmund, Mathias, Krol, af Lucas Debes: Gudmund, Mattis, Krol, idet han dog gjør opmærksom paa, at Krol er den samme som Sagaens Hroe; først Debes har saaledes den Bisperække, som Verset forudsætter.

Af disse Oplysninger fremgaar paa den ene Side, at Sagnet om Bispestolen er modernt og stærkt paavirket af den trykte Litteratur om Færøerne, paa den anden Side,

---

[1] DN. VII, 90: ecclesia beate virginis in Kirkiubœ.

at Schrøter ikke kan frikjendes for at have „bearbeidet“ Sagnet for at give det en sammenhængende historisk Karakter.

II.

Sverres Saga var ikke i nyere Tid saa heldig som de øvrige norske Kongesagaer at faa Peder Claussøn til Oversætter; Hr. Peder havde nemlig ikke Adgang til noget Haandskrift af Sverres Saga og maatte derfor for hans Historie nøie sig med det korte Uddrag, som fandtes i Mattis Størssøns Oversættelse.[1] Ligetil ind i dette Aarhundrede har man derfor — udenfor de faa, der havde Adgang til Haandskrifter eller benyttede Torfæus's latinske Værk om Norge — ikke kjendt Sverres Historie uden fra hint korte Uddrag. Uagtet dette Uddrag ikke stammer fra nogen særegen Recension af Sagaen, har den dog gjengivet denne med en vis Selvstændighed, som ikke har været uden Indflydelse paa den nyere Historieskrivning. Mattis Størssøn, for hvem Bergen aabenbart var det gamle Norges Hovedstad, har saaledes uden videre og, om ikke mod sin Kildes udtrykkelige Ord, saa dog imod dens Mening, henført Mødet mellem Kong Sverre og Erkebiskop Erik i 1190 til Bergen (istedenfor til Nidaros)[2] og derved foranlediget nyere Forskere til at konstruere en Synode i Bergen 1190.[3] Ligeledes skyldes det Mattis Størssøn, at Sverres Moders Mand kaldes Unås Smid, og heri er ingen Vilkaarlighed, thi Mattis Størssøn har her laant fra

---

[1] Se herom Fortalen til Saml. Skr. af Peder Claussøn Friis, udg. af G. Storm, p. LXII.

[2] Beretningen svarer ganske til Sagaens Kap. 117, der aabenbart foregaar i Nidaros, idet Sverre ligeoverfor Erkebiskopen paaberaaber sig Thrøndernes Lovbog.

[3] Se Munch n. F. H. III, 261 Noten, Keysers Kirkehistorie I, 273, Dipl. Island. S. 290.

Saxo, der kalder ham *„faber“*.[1] Mattis Størssøn har idetheletaget ikke saa faa Afvigelser fra sin Kilde, men disse ere dels Frihed i Oversættelse, dels Tilsætninger paa Grund af Unøiagtighed eller af mere modern Tankegang (f. Ex. Udtryk som „Rigens Raad“, „Herredag“ o. s. v.), dels Kombinationer af Hensyn til den kortere Gjengivelse. Flere af disse Afvigelser findes netop i Beretningen om Sverres Ungdom, der lyder saa:[2]

„Kong Siuord Haraldssøn aatte en Søn med en Quinde hed Gunilde, den lod hand kalde Suerre, oc det skede nogit før end hand bleff slagen. Der effter bleff hun gifft igen med en Mand hed Wnas Smid, hand vaar Bispens Broder i Ferrø, oc bleff Suerre opfød i Norge, til hand vaar fem Aar gammel, oc viste hand icke andit end at Wnas Smid vaar hans rette Fader, oc effterdi at Suerris Moder hørde, at Erling Skacke oc Kong Magnus stode effter at vilde ødelægge alt Konge Slect vdi Landet, da drog hun til Ferrø med hendis Mand, oc der bleff Suerre opfød, oc til Skole holden hos Bispen i Ferrø, som hed Roer, indtil saa lenge de vilde wijet hannom til Prest. Der Gunilde hans Moder det forstod, da begynte hun at græde. Da sagde Suerre, Hvi græder du Moder? Jeg meente du skulde glædis ved den ære mig skeer. Hun suarede, Denne ære er ringe mod den dig burde med rette at haffue, thi du est Kong Siguords søn aff Norge, oc icke denne Mands Søn, som du meent, oc haffuer jeg fordi holdet det hemmelige hos mig for alle, at ingen skulde faa det at vide, før end du vaare til Mands kommen. Der Suerre Siuordssøn det hørde, da begynte hand at betencke den store Mact, som Kong Magnus Erlingssøn haffde vdi Norge, at hannom stod icke lettelige til at begynde nogit imod hannom, oc

---

[1] I 16de Aarhundredes Sprog betyder som bekjendt Smid endnu „Haandværker“; først i nyere Tid er dette „Smid“ blevet opfattet som Smed.

[2] Efter Aftrykket i Norske Kongers Krønicke og Bedrift. Kbh. 1594 (udg. af Jens Mortensen).

der hos betencke den store Velde, som hans Forældre haffde hafft offuer Land oc Rige, oc sagde hand da til sin Moder, For ingen deel vil jeg tage it Prestegield vdi Ferrø, for den rettighed mig bør at haffue vdi Norge".

Den første Eiendommelighed er, at Oversætteren forsøger at hævde, at Sverre blev født nogen Tid før Moderens Ægteskab med Unas, og at dette først kom istand efter Kong Sigurds Død; Hensigten er dermed aabenbart kun at gjøre Sverres kongelige Herkomst saa meget sandsynligere, men Oversætteren kommer derved til at rykke Sverres Fødsel vel langt frem i Tiden. Oversætteren har aabenbart ikke stor Forstand paa Kronologi; det sees endnu bedre af Oplysningen om Grunden, hvorfor Sverre kom til Færøerne allerede i Femaarsalderen: „at Erling Skacke oc Kong Magnus stode effter at vilde ødelægge alt Konge Slect vdi Landet". Nu døde Sigurd i 1155, men selv hvis Sverre var født Aaret før hans Død eller i selve Dødsaaret, kommer vi dog ikke i heldigste Fald længer end til 1159—60, længe før Erling var bleven Partiets Høvding og endnu længere før han og hans Søn Magnus havde begyndt at ville „ødelægge al Kongeslægten". Her er det altsaa sikkert nok, at Oversætteren har kombineret paa egen Haand uden at følge sin Original. Det samme gjælder da med lige saa megen Ret Beretningen om, at Gunhild og hendes Mand selv førte Sverre til Færøerne — modsat Sagaen, som forudsætter, at Unas og Gunhild blev i Norge — og at Gunhild fortalte sin Søn hans Herkomst, da han skulde vies til Prest og for at forhindre dette, medens Sagaen lader ham virkelig blive viet til Prest og bagefter beretter om Gunhilds Pilgrimsfærd og Skriftemaal, hvori det af Paven paalægges hende at oplyse sin Søn om hans Herkomst. Grunden til den sidste Rettelse

er aabenbart Oversætterens Partiskhed for Nationalhelten: ligesom han før har omtalt Sverres Herkomst som sikker nok og kun skjult for Sverre selv, saaledes vil han ikke, at Paven eller den katholske Geistlighed skal have nogen Del i ham. Jeg har her dvælet ved Sagaoversættelsens Eiendommeligheder, fordi disse gjenfindes i de færøiske Sagn, og fordi man støttet til disse har villet hævde Sagaoversættelsens Troværdighed ved Siden af Sagaen. Det er imidlertid langt fra, at man kan hævde de færøiske Sagns Uafhængighed af Sagaen; isaafald skulde man jo først og fremst vente at finde selvstændige Sagn om Sverre hos Lucas Debes, men denne — refererer kun Sagaoversættelsen (efter Peder Claussøn i Worms Udgave); da han ikke som ved Omtalen af Sigmund Brestessøn og Magnus Heinessøn nævner noget om de indenlandske Traditioner, er det sikkert nok, at han ikke kjendte saadanne om Kong Sverre.

Og endnu saa sent som i 1809 ved ikke Joach. Begtrup, der selv havde været Prest i Thorshavn, andet at lægge til Grund for sin Beretning om Kong Sverres Ungdom end „den norske Krønike“ (ɔ: Peder Claussøn). Hans eneste Tilføielser ere: „Man viser endnu paa Fjeldet, som skiller Thorshavn fra Kirkeby, en Hule, hvor denne mærkværdige Samtale mellem Moderen og Sønnen forefaldt, og som endnu i denne Dag kaldes Sverres Hule. Den mundtlige Fortælling vil, at han skulde være Præst i Thorshavn som det fornemste Sted, hvilket jeg lader staa ved sit Værd“. Det sidste Tillæg er, som Begtrup antyder, meget modernt, thi Thorshavn har faaet sin egentlige Betydning som Handelssted i 18de Aarhundrede, og før den Tid har man saaledes visselig ikke udnævnt Sverre til Prest i Thorshavn. Men at Lokalsagnet om „Sverres Hule“

heller ikke er ældre, viser sig for det første deraf, at det knytter sig til den i Sagaoversættelsen komponerede Samtale mellem Moder og Søn, og dernæst ogsaa af, at dette Sagn om Sverres Hule endnu i 1817 ikke havde fæstet sig til noget bestemt Punkt; Presten Lyngby oplyser nemlig efter sit Ophold ved Kirkebø i Sommeren 1817:[1] „Anbelangende Sverres Hule, som skulde findes i Nærheden af Kirkebøe, da vidste Stedets Beboere vel af dette Sagn at sige, men vidste ikke, hvor denne Hule fandtes, forsikrede ogsaa, at der i Nærheden deromkring ikke var nogen saadan Hule i Fjeldet, hvori et Menneske skulde kunne bevare Livet en heel Vinter over“.[2] I stærk Modsætning til denne usikre og enkle Tradition staar Sagnet om Kong Sverre hos Schrøter, en kort liden Saga, der leverer saa fuldstændige og tilsyneladende saa paalidelige Oplysninger, at endog P. A. Munch fandt sig beføiet til at benytte den ved Siden af Sverres Saga eller endog ophøie den over denne. Jeg anser det for sikkert, at dette Sagn ikke er gammelt, at det dels stammer fra Sagauddraget, dels fra Tilsætninger efter Læsning i Kongesagaerne, dels endelig fra ligefremme Tildigtninger af Provsten Schrøter. Vi skal betragte disse Bestanddele hver for sig.

1. Ligesom i Sagauddraget Unas er „Smed“, er han hos Schrøter Vaabensmed, aabenbart fordi Vaabensmede var de anseligste Smede. Ligesom i Sagauddraget fødes Sverre før hans Moders Ægteskab med Unas; ligesom der reiser Unas med Kone og Søn til Færøerne, da Sverre er 5 Aar gammel; og endelig ligesom der aabenbarer

---

[1] Antiquariske Annaler, 3die Bind, S. 281.

[2] Her synes antydet et Sagn om, at Sverre skulde have holdt sig i denne Hule en hel Vinter, et Sagn, som jeg ellers ikke kjender noget til.

Gunhild Sverre hans Herkomst, da han skal vies til Prest. At alle disse Træk ere uægte Tilsætninger, tror jeg ovenfor at have vist. Men disse Træk ere indbyggede i en historisk Fortælling og udmalede med mange Detaljer af færøisk Liv; her spiller da ogsaa Sverres Hule en Rolle, som aabenbart tager Hensyn til Begtrups Oplysninger, at der ingen Hule findes, hvor man kan opholde sig Vinteren over: Sverre, der er født kort før Jul, skjules hele Sommeren over i denne Hule. Det viser sig forøvrigt af Schrøters Fortælling, at den saakaldte „Sverres Hule“ egentlig ingen Hule er, men han antager den Fordybning i Fjeldet, hvortil Navnet er fæstet, for i tidligere Tid at have været større, idet den forreste Del muligens er styrtet ned.

2. At Læsning af Sagaerne har havt Indflydelse paa Fortællingen, er tydeligt af dennes historisk detaljerede Kundskab; det er imidlertid ikke let at afgjøre, om de enkelte Træk i denne Fortælling ere ligefrem arrangerede med Kunst, eller om et naivt Ræsonnement har Skylden. Til det sidste burde man muligens ialfald regne Indblandingen af Kardinalens Ankomst til Norge, idet denne bliver Aarsag til Gunhilds Flugt til Færøerne. Kardinalen skulde nemlig have bebreidet Kong Sigurd hans udsvævende Liv og truet med Pavens Ban, og Kongen ytrede da til Gunhild, at Paven nu nødte ham til at lade sine Børn ombringe (!). Dette tror Gunhild (!), frygter for sit ufødte Barn og flygter til Færøerne, hvor saa Sverre fødes. Som Aarsag til at Kongens Søn fødes paa Færøerne, er jo dette en meget naiv Opdigtelse, som man vel ikke kan tiltro Presten Schrøter; rimeligere er det vel at tro, at da man først havde fundet ud, at Sverres Hule var opkaldt efter den nyfødte Sverre, som skjultes der,

foranledigede dette Færinger til at udfinde en Grund til, at idetheletaget Gunhild opholdt sig paa Kirkebø.

3. En større Plads indtager aabenbart Presten Schrøters eget Arbeide med Sagnet; han var bevandret ikke blot i Sagaerne, men i hele den nyere Litteratur om Færøerne og forstod at benytte dem alle. Af de første har han f. Ex. fundet en Oplysning om Gunhilds Slægt: hun har en Broder (Nikolas Sultan), der ifølge Sverressaga i 1184 opholdt sig i Bergen, i 1188 i Nidaros;[1] efter Sammenhængen ialfald paa første Sted synes han at have indtaget en Plads som Sveitehøvding blandt Birkebeinerne, men da hans Rang ikke udtrykkelig nævnes og han ikke omtales i nogen Krigsfærd, kunde Schrøter have god Anledning til at gjøre ham til en „Kjøbmand, der handlede med sit eget Skib, men opholdt sig stundom i Throndhjem, stundom i Bergen". I Kongesagaerne kunde Schrøter finde Oplysninger, der bragte ham til at lægge i Gunhilds Mund disse Ord, udtalte omtrent i Aaret 1167: „Saalænge der var en i Live, der var nærmere til Kronen end min Søn, vilde jeg ikke aabenbare det for ham, men nu ser jeg, at den, som ikke er Kronen saa nær som han, vover at stride mod Kong Magnus, og derfor maa min Søn vide sin Ret". Herved sigtes aabenbart til Kronprætendenterne Sigurd 1162—63 og Olav Ugæva 1165—68. Af Torfæus's færøiske Historie saa Schrøter, at Biskop „Mathias" døde i 1157, og at Roe først blev indviet i 1162;[1] hans „Sagn" kunde derfor indse, at ved Sverres Fødsel Roe ikke var Biskop; det gjorde ham derfor til Kapellan (!) hos Biskopen. Alt dette er dog Smaating mod den Forvandling, der er foregaaet med Astrid Roesdatter

[1] Sv.saga c. 97, 108.

[2] Torfæi Commentatii de rebus gestis Færeyensium p. 169.

og hendes Søn Erling. Allerede Lucas Debes var opmærksom paa Peder Claussøns Fortælling om den Erling, der gav sig ud for Sverres Søn med Astrid Roesdatter, og som efter Sverres Død vakte adskillig Uro paa Færøerne, inden han drog til Kong Philippus i Viken,[1] og da man i Kalsø ovenfor Mikedal havde Sagn om et Slag mellem tvende Hære, gjættede Debes, at Sagnet muligens kunde henføres til hin Erling. Alt dette findes naturligvis igjen hos Schrøter, men betydelig udvidet og forbedret. Slaget paa Kalsø er kun det sidste af 3 Slag; desuden ved Schrøter, at Erling byggede sig en Borg i Thorshavn, hvorfor han kaldtes Borgharrin, og saaledes kaldes han i et Vers om Slaget i Skálabotn. Nu vides det, at Magnus Heinessøn var den første, der byggede en befæstet Skanse i Thorshavn;[2] det er saaledes rimeligt, at han er „Borgharrin", og at Schrøter har flyttet Verset fra ham til Erling. Om Erlings Moder beretter Schrøter, at hun var trolovet med Sverre, som avlede flere Børn med hende, at hun endelig Aaret efter Sverres Afreise fødte Sønnen Erling, som Sverre ikke vilde erkjende for sin Søn; at Sverre derfor aldrig hentede hende over til Norge, men da hendes Søn Haakon blev Konge, lod han sin Moder hente til sig, gav hende en Gaard at bo i nær Throndhjem „og gav hende et helligt Klenodie, som var viet i Jorsal, hvorpaa Jesus og Jomfru Maria vare satte". Hvis dette var et ægte Sagn, vilde det give mærkelige Oplysninger om Sverres Familieforhold og bl. a. oplyse et dunkelt Sted i Sverres Saga; men desværre — her har ikke blot Schrøters Fantasi spillet ham et Puds, men en ligesaa fantasirig Forskers Hjernespind har forledet Schrøter til at indkorrigere

[1] Debes S. 234, Peder Claussøns Norske Kongers Krønike, S. 581.
[2] Schrøter, om Thorshavn, S. 4.

disse i sit „Sagn". Faa Aar før Schrøters Folkesagn blev trykte i Antiquarisk Tidsskrift, havde Finn Magnussøn skrevet en Afhandling i „Annaler f. nord. Oldk." (1846) om et i Skotland fundet Spænde og med en mærkelig Kombinationsevne opstillet en Række Formodninger om Spændets Historie. Paa Spændet læste han Navnene *Malfrida* og *Asfrida*, og da Spændet var fundet i Nærheden af Largs, *kunde* det have tilhørt en af de i Slaget 1263 kjæmpende Nordmænd, *maaske* Kongen selv. I *Malfrida* saa han da Sigurd Jorsalafarers Dronning og viste, at fra hende *kunde* Spændet være givet til Datteren Christina, fra hende til hendes Søn Magnus Erlingssøn, efter hans Død *kunde* Sverre have taget det i Besiddelse og givet det til sin Hustru, denne igjen til sin Søn Haakon o. s. v. Sverres Hustru, mener han videre, var den Astrid Roesdatter, hvis Søn Erling Sverre ikke vilde erkjende som sin, og den samme som den Astrid, der i 1209 boede paa Bakke ved Throndhjem og kaldes en Slægtning af Haakon Haakonssøn; hun er da den, som paa Spænden kaldes *Asfrida*. Disse Formodninger, der gjensidig skulde støtte hinanden, hvile imidlertid alle paa en meget løs Grund. Paa Spændet, der findes afbildet i Stephens Old-Northern Runic Monuments, 2det Bind S. 591, skal det første Navn ikke læses *Malfrida*, men *Malbritha* (ɔ: det gæliske Navn Mael-brigt); det andet Navn er usikrere, nærmest ser det ud som *Alfred*; ialfald er det saaledes sikkert, at enhver Forbindelse mellem Spændet og den norske Kongehistorie maa opgives. Kong Sverres Ægteskab med Astrid Roesdatter hviler paa lige saa løs Grund; den Omstændighed, at han havde (eller paastodes at have) et Barn med denne Kvinde, kan dog ikke bevise, at han var gift med hende, som Finn Magnussøn synes at mene. For at vise, at

Sverre var gift før sit Ægteskab med den svenske Prinsesse (1185), og at hans første Hustru levede endnu 1194, paaberaaber Finn Magnussøn sig et Sted i Sverressaga (c. 122), hvor det norske Presteskab ligeoverfor den pavelige Legat virkelig paastaar, at Sverre havde giftet sig, uagtet hans første Hustru fremdeles levede; men Finn oversaa da, at denne Paastand udtrykkelig af Sagaforfatteren erklæres for en Bagtalelse („rôgsla“). Sverre havde vistnok før sit Ægteskab med den svenske Prinsesse fire Børn (to Sønner og to Døtre), og der kan være Grund til at tro, at ialfald den ældste, Sigurd, var født paa Færøerne, hvis det er sandt, hvad Saxo fortæller, at Sverre kaldte ham Unas — et Tegn paa, at Sønnen er født før 1175, da Gunhild aabenbarede Sverre hans kongelige Herkomst. Men hvem hans Moder var, oplyser ikke Sagaen, ligesaalidt som om Sverres øvrige Børn vare fødte af samme Moder som Sigurd; kun antydes i Kap. 100, at deres Moder (eller Mødre) ikke var gift med Kongen. Den Astrid, som omtales af Sturla Thordssøn i Kap. 6 af Haakon Haakonssøns Saga, kan heller ikke være Haakon Sverressøns Moder eller Haakon Haakonssøns Farmoder, siden hun kaldes hans sifkona (besvogret, altsaa rimeligvis gift med eller Enke efter en af hans Slægtninge); forresten har ikke Finn Magnussøn (og derfor heller ikke Schrøter) lagt Mærke til, at Gaarden Bakke er Nonneklostret Bakke ved Nidaros, saa at Astrid maa have været Nonne eller Abbedisse her. Den hele Kombination mellem Astrid i Bakke, Astrid Roesdatter, Spændets Asfrida og Kong Sverres paastaaede første Hustru er saaledes umulig, og tilbage bliver kun den mærkelige Lighed mellem Finn Magnussøns Hypotheser fra 1846 og det Schrøterske „Sagn“ fra 1849, som vel vanskelig lader sig forklare paa anden

Maade, end at Schrøters „Sagn" har laant fra Finn Magnussøns Hypotheser.

III.

Jeg har dvælet saa længe ved disse Sagn, fordi en genial Forsker har ladet sig besnære af disse Sagns tilsyneladende Troværdighed og har antaget flere af de Schrøterske Formodninger for gamle og troværdige; derfor træffe vi i Munchs Fremstilling af Kong Sverres Historie en saa hyppig Omtale af de „færøiske Kongsfrænder", af disse Kongsfrænders ringe Byrd og simple Navne o. s. v. Efter at have bragt Grunden til at løsne under de færøiske Sagn, bør vi tillige søge at oplyse, hvad der kan siges om Sverres Mødreneslægt og mødrene Forbindelser. Om Sverres Moder Gunhild oplyser Sagaen næsten intet; den siger kun, at hun var norsk, at hendes Broder hed Nikolas Sultan, og af en Tale af Kong Sverre i Aar 1197 sees, at hendes Slægt var godt kjendt i det vestenfjeldske;[1] jeg har paa et andet Sted oplyst, at det ældste Haandskrift af Norges Kongetal i Arnmødlingtallet ogsaa har indeholdt Oplysninger om Gunhilds Herkomst, hvoraf det synes at fremgaa, at hun har været beslægtet med flere store Ætter fra Søndmøre og Nordfjord.[2] Hendes Ægtemand Unas kaldes kambari d. e. Kam-mager eller Karde-mager; da dette er et Haandværk, som i Norge kun kjendes fra Bergen,[3] maa det ansees for sikkert, at Unas Kambare har været en i Bergen bosat Borger. Derimod er det nok muligt, at han var født paa Færøerne; rigtignok kan det ikke sluttes af, at Broderen Roe

[1] Sv.saga c. 133.
[2] Se Christiania Videnskabsselskabs Forhandlinger for 1875, S. 97, 107.
[3] Norges gl. Love, II 204, 244, III 15.

var Biskop paa Færøerne, thi disses Biskoper toges oftest af det Bergenske Domkapitel; men da det udtrykkelig fremhæves om Unas, at han tog en „norsk“ Kone, synes Sagaen derved at ville antyde, at han ligesom sin nys nævnte Broder var Færing. Som vi ovenfor saa, er det ikke rigtigt, at Unas og Gunhild drog til Færøerne, da Sverre var 5 Aar gammel. Sagaen siger kun, at Sverre blev sendt did, at altsaa Forældrene forblev i Norge. Fortællingen om Gunhilds Pilgrimsfærd til Rom (c. 1174) forudsætter ogsaa, at hendes Hjem er Norge, da hun først efter at være kommet hjem (til Norge) drager til sin Søn paa Færøerne; det synes ligeledes at fremgaa af Fortællingen, at Unas da var død. Af Unas' og Gunhilds Børn nævner Sagaen Sønnen Hide, der sluttede sig til Sverre og faldt i Kampen for ham 1197, samt en Datter, gift med Svina-Stephan og Moder til Peter Steyper. Det er navnlig de to sidstes Tilnavne, som i Munchs Øine havde baade en færøisk og en „plebejisk“ Klang; Munch mente nemlig, at Svina-Stephan — ligesom en anden Frænde Svina-Peter — var fra Svinø, den sydligste af Færøerne, og at „Steypir“ betyder Gjørtler, Støber; han siger nemlig: „at Svina-Peter er et Øgenavn, synes vist, og det maa da lige saa vist have været brugt fra først af i foragtelig Betydning. Men dermed er det dog vist ikke sagt, at Stephan og Peter skulde have været Svinehyrder; rimeligvis have de kun hørt hjemme paa Svinø og Benævnelsen „Svinø-Stephan“, „Svinø-Peter“ har været fordreiet til Svine-Stephan o. s. v. At Peter Steyper har været oplært til Gjørtler-Haandteringen, ligesom hans Morfader var Smed, synes at maatte sluttes af hint Tilnavn“. Dette Ræsonnement er imidlertid feilagtigt. Tilsætningen Svina- i Svina-Peter, Svina-Stephan maa vistnok opfattes

som Genitiv i Flertal af svín og tør ikke henføres til Svíney; men om Oprindelsen til dette Tilnavn kan det ikke nytte at fremsætte Gjætninger; at det ikke har været betragtet som degraderende, tør sluttes af, at Svina-Peter benævner sig selv med dette Tilnavn og gjør Ordspil derpaa.[1] Ligesaalidt betyder steypir Gjørtler, Støber, thi det hedder i det gamle Sprog steypari.[2] Om Tilnavnet Steypir finde vi Oplysning i Sturlungasaga, hvor vi se, at Peters Sværd, som i Aaret 1234 Urøkja Snorressøn ejede, hed Steypir[3] (altsaa af steypa = nedstyrte, nedhugge), saa man maa antage, at Sværdets Navn er overført paa Manden, der bar det, hvorpaa ogsaa andre Exempler findes, f. Ex. Þórir þegn.[4] Følgelig kan jeg ikke i noget af disse Tilnavn finde hverken noget færøisk eller noget plebejisk. Faderen gifter sig med en Bergensk Haandværkers Datter, og baade han og hans Familie kjendes kun fra Norge. Sønnen har som Krigsmand et krigersk Tilnavn, der saaledes visselig er ment som Hædersnavn, ikke som Øgenavn. Al Tale om Kong Sverres færøiske, lavættede Frænder reducerer sig til, at hans Stedfader muligens var født paa Færøerne, og at Biskop Roes Datter Astrid udgav sin Søn Erling for Sverres Barn, medens denne nægtede at være hans Fader.

---

[1] Sverres Saga Cap. 96.
[2] Se Fritzner S. 625, jfr. nyere stöypar (Ivar Aasen S. 770).
[3] Smst. I 319: þá her gefit Sverðit Steypir, er att hafði Péter Steypir.
[4] Áns Saga bogsveigis, FaS. I 328.

FORVIKLINGER PAA OPLANDENE I MIDTEN AF DET 17. AARHUNDREDE.

AF

O. A. ØVERLAND.

Lesjeverkets Optagelse.

I. Hr. Jens den yngre til Lesje og hans Børn.

Det 17de Aarhundrede oprandt med mørke og tunge Udsigter for vort Land. Vinteren 1599—1600 var over hele Nordeuropa en af de strengeste, Historien ved at berette om.[1] Ved St. Bartholomæi Tid om Høsten naaede en smitsom og ondartet Farsot, som havde hjemsøgt Tyskland, Danmark og England, til Bergen, hvorfra den spredte sig ud over det hele Land og herjede det i samfulde to Aar med en Voldsomhed, som kaldte Sagnene om den store Mandedød til Live igjen.[2] Efterpaa fulgte tre saa store Uaar, at de tre Aarhundreder, som snart er forløbne siden den Tid, ikke har formaaet at udslette Mindet om dem. I sin skrækkeligste Skikkelse optraadte Nøden under

[1] Det Throndhjemske Selskabs Skrifter (Kbhvn. 1761), I, S. 148. N. Slange, Christian IV.s Historie (Kbhvn. 1749), I, S. 150. Helvaderus, Sylva chronol. circul. mar. Baltici, II, p. 262.

[2] Norske Samlinger, II, S. 495 f. Slange, l. c. S. 155, 162.. Norske Magazin, II, S. 179. Cold, Lægevæsenet under Christian IV, S. 146. F. V. Mansa, Bidrag til Folkesygdommenes og Sundhedspleiens Historie i Danmark, S. 254 f.

det andet Uaar (1601—1602), der i Folkemunde bærer Navnet det store Dyraar.[1] Der var samtidig stor Nød i det øvrige Nordeuropa, saa ingen Korntilførsel derfra kunde finde Sted. En Skjeppe Byg blev derfor betalt med 4 Rdlr., naar den var at opdrive.[2] I det Throndhjemske siger Almuen endnu, at „paa Nordkanten af Landet (d. e. nordenfor Dovrefjeld) blev Græstuen ei grøn den hele Sommer".[3] Ved Olsokstider faldt der paa flere Steder baade norden- og søndenfjelds en saadan Mængde Sne, at den i Fjeldene naaede Folk til Beltestedet, men i Dalene til Knæs.[4] Da denne Sne efter fjorten Dages Forløb gik bort, indfandt Markmus og Lemæn sig i store Skarer og aad op, hvad Frosten og Sneen havde skaanet. Andre Steder ved man at berette om, at Bønderne kunde trække Løvkjærverne, som blev skaarne for at holde Kvæget i Live, hjem over Indsøer og Vande, der allerede i Begyndelsen af August Maaned var tilfrosne.[5]

Under disse Ulykker synes Indlandsbygderne og navnlig da Egnene omkring Dovrefjeld at have lidt mest. I Opdal skal efter en Optegnelse af den dalevende Sogneprest, Hr. Morten Bjørnssøn, ikke mindre end 80 Mennesker

---

[1] Det Throndhjemske Selskabs Skrifter, I, l. c. L. Daae, Norske Bygdesagn, Første Samling (2den Udgave), S. 79, jfr. S. 38.

[2] „I denne dyr'e Tid var ikkun lidet Penge iblandt Folk. De gav derfor Varer for Korn og fik for en Kobberkjedel ei mere Korn, end den kunde tage". Relation om Sigdal (Mskrpt. No. 2 fol. i Rigsarkivets alm. Saml.).

[3] Efter mundtlig Fortælling i Meldalen, Rennebo og Guldalen.

[4] I. Ramus, Norges Beskrivelse (Kjøbenhavn 1735), S. 192, hvor Aarstallet dog er urigtig angivet.

[5] I Rindalen siger Sagnet, at Søerne i Lommunddalen kunde kjøres. Det ovenciterede Manuskript om Sigdal beretter, at „imellem Laurentii og Bartholomæi Dag jagede man Elgsdyr paa de tilfrosne Fjeldvande".

være omkomne af Sult.[1] Bønderne i Gudbrandsdalen sendte sine Plogjern ind til Statholderen paa Akershus — det var et i Trængselstider almindeligt Tegn paa, at de ei magtede at betale sine Skatter og Afgifter, og at de vare villige til at gaa fra sine Gaarde.[2] Fra det høitliggende, frostlændte Lesje Prestegjeld vandrede Folket ud i Skarer.[3]

Dengang var en dansk Mand, Hr. Jens den ældre, Prest til Lesje og Dovre. Nøden voxede og Menigheden tyndedes, og omsider saa han sig ogsaa nødt til at følge Strømmen og friste sin Lykke andensteds. Det fortælles, at han da var saa fattig, at han ikke eiede Hest, men selv maatte han trække sin Hustru og det lille Bohave, de havde tilovers, paa en Kjelke ud af Bygden. Sin Menighed saa han ikke mere igjen; thi kort Tid efter blev han Sogneprest til Øier og Provst over Gudbrandsdalen og døde som saadan omkring Tyveaarene.

Lesje Prestegjeld var saaledes uden Sjælesørger. Saa udarmet, som Bygden var, fandtes der heller ingen, som lystede at overtage Kaldet her, før man henvendte sig til Hr. Jens's Søn af samme Navn, som gik i fjerde Lektie paa Throndhjems Skole. Han gav efter for Menighedens Ønske og kom om Sommeren „som en meget fattig Person“ vandrende paa sin Fod til Lesje. Her tog han ind paa Gaarden Hattrem hos en Bonde ved Navn Svend, hvis

[1] Det Throndhjemske Selskabs Skrifter, I, S. 148 f., jfr. L. Daae, Norske Bygdesagn, Første Samling (2den Udgave), S. 79.

[2] L. Daae, Norske Bygdesagn, Første Samling (2den Udgave), S. 35, Anm.

[3] I det følgende har jeg væsentlig fulgt H. F. Hiorthøy's Beskrivelse over Gudbrandsdalens Provsti (Kbhvn. 1786), II, S. 10—12. De her tildels paa authentiske Dokumenter byggede Oplysninger findes gjengivne i L. Daae's Norske Bygdesagn, Første Samling (2den Udgave), S. 35 ff. Andre Kilder, som er benyttede ved Siden af, er citerede.

Datter Anne han siden blev gift med.[1] Hr. Jens den yngre — som han kaldes for at skjelnes fra sin Fader — aflagde sin Embedsed den 21de Juli 1602.[2] Da han kom til sin Prestegaard, fandt han den i en meget ynkelig Forfatning, da den hverken var pløiet eller saaet. Det var ham derfor vel tilpas, at han under sit Ophold ved Throndhjems Skole havde lært Feldberederhaandverket, og han skal i Førstningen have forsørget sig og sin Familie ved at gjøre Skindfelder for Bønderne.[3] Lesjeværingen mindes endnu den Dag idag med Taknemmelighed, at han er den første, som har grundlagt denne vigtige Næringsvei der i Bygden. Hvorledes han skikkede sig som Prest og Sjælesørger, kjender man lidet eller intet til. Ved Visitatsen paa Dovre i 1620 roser Oslo Biskop, Nils Simonssøn Glostrup, Ungdommen for dens Kundskaber i Katekismens fem Parter; fire Aar efter finder han den i Hovedsognet saa maadelig oplyst, at han ser sig beføiet til at formane Presten til at tage sig mere af Undervisningsvæsenet.[4] Forholdet mellem Hr. Jens og hans Menighed synes ikke altid at have været det bedste. Der foreligger flere Vidnesbyrd om, at der ret som oftest har været Kranglerier dem imellem om Prestens tilkommende Rettighed og Prestegaardens Til-

---

[1] Dom af 13de Marts 1643 (Christiania Bispearkivs Diplomer — Lesje).

[2] B. Svendsen, Biografiske Efterretninger om Geistligheden i Christiania Stift (Univ.-Bibl. Mskrpt.-Saml. fol.).

[3] „Man fortæller, at han engang i en Ligprædiken over en Bonde, som havde været Skindfeldmager, skal i sin Applikation have sagt: „Vel var den gode salig Mand en god Mester til at gjøre Skindfelder, dog kunde han ikke gjøre saadanne Fryndser i Hjørnene som jeg“. Hiorthøy l. c., hvor der ogsaa fortælles en Anekdote om Hr. Jens's Hustru.

[4] Biskop Nils Glostrups Visitatsbøger (Afskrift i Kildeskriftfondets Samlinger No. 171 efter Orig. paa Kbhvns Univ.-Bibl.).

liggelser.[1] Det lader til, at Hr. Jens besad adskillig Sands for at forøge sit jordiske Eie. Mod Slutten af sit Liv var han en ret velholden Mand. Det ene af hans Børn efter det andet giftedes ind i Bygdens gjæveste Ætter eller erhvervede ved Kjøb de bedste Gaarde i Lesje. Den ældste af Sønnerne, Jens, bosatte sig paa Gaarden Brændjord. Hans Tvillingbroder Christen skal have giftet sig til Hofauk (Hovoch). Den tredie, Svend, fik Morfaderens Odelsgaard Hattrem og en fjerde, Ole, kom til Gaarden Lida. En af Døtrene blev Husmoder paa Tøndevold („Tyndøfvel"), og en anden, Marit, fik den velstaaende Thore Sønstebø. Men de yngre Børn, Mari og Christopher, syntes ganske vist Hr. Jens og Almuen, gjorde det bedste Gifte af alle.

Paa Frigaarden Tofte i Dovre Annex, der var tillagt adskillige Forrettigheder mod at besørge Skydsen over Fjeldet og drage Omsorg for de Reisendes Underholdning, boede Ole Olssøn. Han tilhørte den samme aristokratiske Bondeslægt, som gjør Paastand paa at kunne føre sit Stamtræ op til Middelalderen og endnu har en udbredt Descendents der i Dalen. Ole Tofte var en efter Tidens For hold meget rig, men derhos haard og stolt Mand, som aldrig taalte noget Indgreb i, hvad han ansaa for sin Ret. De mangfoldige Processer, han førte, vidner om, at han ikke var god at komme ud for. Hans to Børn, Sønnen, den unge Ole Tofte, og Datteren Marit, var Faderen op af Dage i Grumhed og Hensynsløshed. Marit havde endnu, efter at hendes Børn var voxne, et slemt Ord paa sig for at være løsagtig. Mellem den unge Ole Tofte og Hr. Jens's Søn Christopher knyttedes der et dobbelt Svoger-

[1] Glostrups Visitatsbøger. Dom af 13de Marts 1643 (Christiania Bispearkivs Diplomer — Lesje). I forskjellige Aktstykker fra Eftermandens Tid omtales Hr. Jens's Processer oftere.

skab, idet de gjorde Søsterbytte; Ole Tofte fik Hr. Jens's Datter Mari, medens Christopher ægtede Marit Tofte. Vi vil snart se, hvilken Kjæde af Ulykker disse Forbindelser skulde drage efter sig.

Mærkelig nok sætter Traditionen ogsaa Hr. Jens's Død i Forbindelse med de Planer, han omgikkes med at faa sin yngste Datter Anne forsørget. Da det led ud i Tretiaarene, blev Hr. Jens saa skrøbelig, at han maatte tage til Medhjælper Hr. Sivert Engebretssøn, en Bondesøn fra Faaberg. Hr. Jens ønskede, at denne, som paa en Maade var bleven ham paatvunget, skulde ægte hans Datter Anne; men dette vilde Kapellanen ikke indlade sig paa. Misfornøiet herover reiste Hr. Jens saa i Aaret 1639 ned til Christiania for at forklage ham hos Biskopen. Hvorledes hans Erinde her faldt ud, vides ikke; men paa Hjemveien blev den gamle Prest saa syg, at han maatte tage ind paa Ringsaker Prestegaard, hvor han snart afgik ved Døden. Hans Grav saaes endnu i Begyndelsen af dette Aarhundrede paa Nordsiden af Kirken.[1] Ved Menighedens Valg blev Hr. Sivert Engebretssøn kaaret til Sogneprest. Han ægtede strax efter en Datter af Hr. Jørgen Marstrand, Sogneprest til Grytten i Romsdalen. Anne Jensdatter blev omtrent paa samme Tid gift med Ole Olsen Kolstad, en slu og rænkefuld Kakse der i Bygden, der stadig beskjæftigede Sorenskriver og Meddomsmænd med Sager af forskjellig Art.

Det Fiendskab, Hr. Jens nærede til sin Kapellan, gik i Arv over paa de fleste af hans Børn og Svigersønner, saa at Bygden under hele Hr. Siverts Embedstid var splittet i to Partier. Den fornemste Leder af denne stadige

---

[1] Christian Carlstrøm, Prosteriet Hedemarkens geistlige Antikviteter (Chra. Univ.-Bibl. Mskrpt.-Saml. No. 385 4to).

Opposition, som efter Sigende aldrig lod nogen Leilighed til at krænke Presten gaa ubenyttet hen, var den ovenfor omtalte Christen Hofauk, en ryggesløs Slagsbroder, som hverken respekterede Thingfred eller Kirkens Hellighed.[1] Hans Brødre Ole Lida og Christopher og hans Svogre Ole Kolstad og Ole Tofte var stedse i Ledtog med ham, og der førtes i Aarenes Løb ikke faa Processer mellem dem og Hr. Sivert. Denne havde paa sin Side ogsaa et stort Parti i Bygden. Saaledes havde han en trofast Støtte i Bondelensmanden, den kjække og mandige Peder Ekre, som var en Søn af Oberst Sinclairs Banemand Lars Hage.[2] Ja, selv to af Hr. Jens's Sønner, Svend Hattrem og Jens Brændjord, som ikke slægtede sine Søskende paa, synes at have holdt med Presten. Den første nævnes endnu 1667 som Prestens Medhjælper.

---

[1] Hiorthøy fortæller, at Christen engang lagde voldsom Haand paa Hr. Sivert, medens han stod foran Alteret, og rev Messeklæderne af ham. I Gudbrandsdalens Fogderis Regnskab for 1654—55 (Akershus Lens Regnskaber Pk. 159) findes følgende ganske karakteristiske Antegnelse: „Christen Houoch sonede for Gevalt, han havde paa almindelig Thing øvet mod sin Vederpart, Peder Tande, der han imod hannem procederede i en Sag, som hannem intet vedkom, — Penge 20 Rigsdlr.“

[2] Som alle ved, paastaar Traditionen og det gjælder for en ubestridelig Sandhed, at det var Bondelensmanden af Ringebo Berdon Seielstad, som fældede Oberst Georg Sinclair ved Kringen. De samtidige historiske Aktstykker ved dog intet at berette herom, ligesaalidt som den bekjendte Dølevise, som vistnok er digtet ikke ret længe efter Begivenheden. Saavidt mig bekjendt har Hiorthøy først optegnet det Sagn, som tillægger Berdon Seielstad denne Daad. Sandsynligere er det, at den er øvet af en anden af Bøndernes Høvdinger, nemlig Lensmanden Lars Hage. Der foreligger ialfald en Udtalelse, som er over hundrede Aar ældre end Hiorthøys Bog, og som ovenikjøbet skriver sig fra den senere Lensherre i Throndhjem, Kantsler Ove Bjelke til Østraat. Han synes at have kjendt nøie til de Gudbrandsdalske Forhold. I en Anbefalingsskrivelse, som han den 20de December 1661 medgav Lars

Der var dog ingen af Hr. Jens's Sønner, som vandt en saadan sørgelig Navnkundighed i Dalen som Christopher. Efterat han havde faaet Marit Tofte tilægte, kjøbte han Gaarden Flagestad, som hans Faders gamle Tjener Jesper før havde eiet. I Aaret 1654 blev han Skoggangsmand. Han var — paa hvilken Maade vides ikke — bleven usams med sin Grande Jon Nilssøn paa Kaarbø. En Dag, da denne skulde til Møllen, lagde Christopher sig paa Lur efter ham og gav ham Banehug med sin Øxe. For denne Udaad blev han dømt til at have sit Liv og Gods forbrudt. En Del af hans Eiendom blev ogsaa inddraget i Kongens Kasse, men selv blev han i hele ni Aar gaaende paa fri Fod i Bygden, indtil andre Forbrydelser gjorde Maalet fuldt. Endnu for femti Aar siden vidste man i Lesje at fortælle om, hvorledes han byggede sig en Stenhytte i en utilgjængelig Urd i Skjeberget, og hvorledes hans Søster paa Tofte drog Omsorg for at skaffe ham det fornødne til Livsophold.[1] Paa sin Gaard synes han ikke at have efterladt større Savn. Hans Slægtninge paa Tofte forhindrede, at Flagestad gik over i fremmede Hænder.[2] Hans mandhaftige Kone forestod da Bruget, indtil deres ældste Søn Jens havde fyldt sit 25de Aar.[3]

Hages Søn Peder Ekre til Statholder Iver Krabbe, har han med egen Haand tegnet følgende Postskriptum:

„Kiere broder Jeg schriffuer saa flittig for denne mand, aff aarsager, att Jeg haffuer kient hans fader, som var den mand, som slog her Georgium Sinchelar, som ville føre de skotsche folch jgennom Guldbrandsdalen; denne hans søn siunes mig att vere een mand som søger effter rolighed. Vale.“

[1] Dagbogsoptegnelser fra 1834 af daværende Lieutenant, senere Overtoldbetjent C. Lund (i Forfatterens Eie).

[2] I Skattemandtallene omkr. 1660 nævnes Toftebønderne som Medeiere i Flagestad.

[3] Retsprotokol for nordre Gudbrandsdalen for 1668 (No. 699).

2. Magister Iver Pederssøn og Jørgen Philipssøn.

Til Trods for at Christopher Flagestad var lyst fredløs, finder man dog, at han tidt og ofte var paa Vandring inden Prestegjeldet, snart nede i selve Bygden, snart paa Skogen, snart i Dovre Annex.[1] Navnlig sees han at have staaet i stadig Forbindelse med sin Broder Christen Hofauk og sine Svogre paa Kolstad og Tofte. Det forekommer endog, som han allerede i levende Live har været omfattet med den Sympathi, som Almuesmanden i vort Land pleier at nære for store Forbrydere efter deres Død. Det tør vel ogsaa være muligt, at der har ligget en efter Tidens Leilighed undskyldende Omstændighed til Grund for hans Forbrydelse. Da aabnede der sig efter et Par Aars Forløb Udsigt til, at han skulde faa sin Straf eftergivet.

Det er neppe tvivlsomt, at Tilværelsen af flere af de Gruber og Kisgange, som man optog til Drift i den første Halvdel af det 17de Aarhundrede, allerede før havde været bekjendt i de Bygdelag, hvori de laa. I denne Omstændighed har man fornemmelig at søge Kilden til de uendelige Trætter og Processer, som i Regelen udspandt sig om Eiendomsretten, naar et Verk først var kommet i Gang. Thi det var ofte nok umuligt at afgjøre, hvem der var den første Finder af Malmanvisningerne. Der var nemlig en gjængs Overtro i Bygderne, at den, som stødte paa en Ertsgang, gjorde klogest i ikke at omtale det; ellers, mente man, vilde det ganske vist gaa ham ilde.[2]

---

[1] Iver Krabbes Befaling til Bergskriver Anders Nielssøn 2den September 1662 (Stath. Prot. sign. 22).

[2] Daae, Norske Bygdesagn, Første Samling (2den Udg.), S. 201, 211.

Kongebrevet af 24de Februar 1645 bidrog ikke lidet til at rydde denne Fordom af Veien ved Løftet om Belønning for hver den, som skaffede en rig Malmgang for Dagens Lys. Stundom kunde det og hænde, at Kundskaben om Tilværelsen af Malm- og Kisleier var bevaret inden en enkelt Familie; det beroede da som oftest paa en tilfældig Omstændighed, om Finderetten til disse skulde gaa over til Mænd, som kunde overtage deres Drift. Saaledes har man fra Thelemarken Efterretning om, at en Manddraber ved Navn Thorgrim Vik i Aaret 1645 kjøber sig Fred ved at give Stødet til Optagelsen af Fossums Kobberverk, som en Tid var anseet for det rigeste i Landet.[1] En lignende Tildragelse laa som bekjendt ogsaa til Grund for Oprindelsen af Meldals Kobberverk.[2]

Under sine Omflakninger i Bygden var Christopher Flagestad kommen under Veir med, hvilke rige Skatte af Jernerts og Kis der fandtes paa flere Steder paa Lesjeskogen, fornemmelig paa Gaardene Einstads og Bjølleruds Grund. Sommesteder laa Malmgangene oppe i Dagen i „en sand Guds Velsignelse“. Bonden paa Einstad havde endog opført et Gjerde om sin Indmark af malmholdig Sten. Christopher Flagestad gjorde vistnok Paastand paa, at han var den første, som havde opdaget disse Gange; dette medførte dog ikke Sandhed; thi en gammel Pligtsfoged paa Sells Kobberverk havde allerede længe, før Christopher blev fredløs, undersøgt Malmens Beskaffenhed. Rimeligvis har han faaet sin Kundskab om Anvisningerne af Gudmund paa Bjøllerud, som han fra tidligere Dage sees at have været kjendt med, og som maaske herved

[1] Statholderskabets Arkiv før 1700: Bjergverkerne. Brev fra H. Sehested af 4de December 1645.

[2] Daae, Norske Bygdesagn, Første Samling, S. 210 fg.

havde villet bidrage sit til at redde Christopher ud af hans møisommelige Liv i Urden.

Den mest anseede Mand i Gudbrandsdalen var dengang den formaaende og lærde Provst, Magister Iver Pederssøn Adolphus, Sogneprest til Fron og Søthorp. Han tilhørte en Borgerfamilie, som i nogle Generationer spillede en ikke ubetydelig Rolle her i Landet. Hans Fader var den bekjendte Dr. juris og medicinæ Peder Alfssøn, som døde i Sextiaarene efterat have taget sin Afsked som Lagmand i Throndhjem. En Søster af ham var gift med Faderens Eftermand paa Lagstolen, Niklas Povelssøn, der eiede Løkkens Kobberverk i Meldalen. En yngre Broder var den myndige Hr. Alf Pederssøn til Ringsaker, Paven kaldet, om hvem der senere skal berettes. Selv var Magister Iver født i Bergen i Aaret 1620 og var altsaa ved denne Tid en Mand i sine bedste Aar. Med Hensyn til Begavelse og Lærdom stod han vistnok langt over sine Medbrødre i den norske Kirke. I sin Ungdom havde han besøgt fremmede Universiteter, og navnlig sees han i længere Tid at have ligget i Leyden, det 17de Aarhundredes fornemste Lærdomssæde. Under sit Ophold her udgav han et Par Skrifter. I det ene af disse, hans rhetoriske Haandbog „Medulla oratoria", som flere Gange blev optrykt paany, har man et Bevis paa, hvor mærkelig vel bevandret han var i de gamle Klassikere, og hvilken sjelden Sands han havde for en elegant latinsk Stil.[1] Umiddelbart efter Hjemkomsten 1647 blev han kaldet til Personelkapellan hos den alderstegne Sogneprest til Fron, Hr. Thor

---

[1] Nyerup og Krafts Literaturlexikon. „Medulla oratoria, continens omnium transitionum formulas, qvibus ornari possit oratio rhetorica. In gratiam studiosorum eloquentiæ ex variis oratoribus collecta ab Ivaro Petr-Adolpho, Norvego".

Lauritssøn, og ægtede dennes Datter Birgitte. Da Svigerfaderen døde, valgte Menigheden ham til hans Eftermand.[1]

Staar Magister Iver i Henseende til Lærdom end høit over sine Samtidige, havde han dog paa den anden Side ei formaaet at frigjøre sig for den Raahed og Ryggesløshed i Omgang og Sæder, som var et særligt Kjendetegn for denne Tidsalder. Navnlig var han sterkt henfalden til Drik, og naar han var beruset, var han yderst voldsom og uregjerlig. Naar han var i den Tilstand, kunde han skræmme Folk ved at sige, at han stod i Ledtog med den Onde;[2] andre Tider udlod han sig med, at han ikke burde have været Prest, men Hærfører, hvilken Tale man ansaa for at være en Spot over det hellige Prædikeembede. Stundom kunde det og hænde, at han i sit Raseri truede med at bruge Kniv paa sig selv.[3] Engang — det var en Maaneds Tid før Jul 1659 — havde han været i et Gravøl, hvor der var bleven drukket meget tæt, og kom aldeles fuld hjem til Prestegaarden, „mere lig en Daare end en hæderlig forstandig Prestemand“ at se til. Her var en Prestesøn fra Faaberg, Studiosus Samuel Sachariassøn, som reiste om for at lade sig høre af Menighederne i de ledige Kald, just tagen ind. Magister Iver lod sin Gjest vel beverte, og de to Prestemænd blev nu siddende ved Drikkebordet udover til Midnatstider, hvorunder Verten førte „megen unyttig Tale med Daarlighed, Gudsbespottelse, Bagtalelse og Banden“, saa Gjesten — det paastod han ialfald senere — „ønskede sig langt bort fremfor at høre slig Guds

[1] Svendsens Efterretninger om Geistligheden i Christiania Stift. Retsprotokol f. Gudbrandsdalen f. 1667 (No. 698).

[2] „At han havde en Geist“.

[3] Provsterettens Dom af 9de Juli 1662. Erik Arntssøns Vidnesbyrd.

Fortørnelse". Da kommer der Bud til Provsten fra den Gaard, hvor Gravøllet holdtes, at han maa se til en dødssyg Skindfeldmager, som har begjeret Sakramentet. Magister Iver negtede længe at reise, idet han paastod, at det kun var en Snare, hans Fiender vilde lægge for ham; „thi — sagde han — nu ved de, at jeg er saa drukken, at jeg ei kan forrette mit Ombud." Endelig bestemte han sig til at reise; men da han saa var kommen ud paa Isen et Stykke fra Gaarden, fik han Bud om, at den Syge var død. Han vendte da om igjen og fortsatte Drikkelaget til den lyse Morgen.[1] Ligeoverfor sin Menighed vidste Magister Iver at optræde med megen Myndighed og utidig Strenghed, saa at han derved vakte Forargelse endog hos sine Standsfæller. I nogle Thingsvidner, som hans Modstandere senere lod optage, findes nogle ret mærkelige Træk indtagne. Bonden Amund paa Alme havde begaaet Leiermaal med sin Hustru før Bryllupet. Inden Forseelsen endnu var kommen ud i Bygden, var han bleven syg, og Magister Iver betjente ham da med Sakramentet. En Stund efter, at han var bleven frisk igjen, maatte han staa aabent Skrifte i Hovedkirken og blev derpaa antagen til Altergang. Under Uddelingen af Nadveren standser Magister Iver foran den knælende og vinker til Menigheden, at den skal afbryde Sangen. Han byder Amund at staa op og holder følgende fyndige Skriftetale for ham: „Eftersom den Dannemand for nogen Tid siden udi hans Svaghed er betjent med Sakramentet, saa ville vi nu ei

[1] Provsterettens Dom af 9de Juli 1662. Vidnesbyrd, aflagte af Anders Sørenssøn, Anders Nilssøn, Christen Christenssøn, Jens Svendssøn og Samuel Sachariassøn. Det maa dog bemærkes, at de tre førstnævnte var Magister Ivers afsagte Fiender.

misbruge det igjen.“ Dermed viste han ham bort.[1] Selv mod Døende kunde han optræde med den samme oprørende Haardhed. En Kvinde i Annexsognet Kvikne skar Struben over paa sig; hun angrede strax Gjerningen og bad sin Broder om at hente Sjælesørgeren, for at han maatte række hende Herrens Legeme og Blod, før hun døde. Men Magister Iver negtede endog at se til Selvmordersken. „Har hun befattet sig med Djævelen — sagde han — saa kan hun og have hannem nu.“ Kapellanen bad da om at maatte reise i hans Sted, men det vilde han ikke paa nogen Maade tillade.[2] Mod Presterne i sit Provsti opførte han sig ikke meget skaansommere, naar han drog ud paa Visitats. Da kunde han skjælde, bande og dominere, saa det var en Gru. Engang tog han ind paa Loms Prestegaard og nød, hvad Huset formaaede. Han blev da — uvist af hvilken Grund — opbragt paa Sognepresten, den gamle og sygelige Hr. Povel Friis, og overfusede ham slig med Skjældsord og Eder, at han maatte rømme ud af sin egen Stue. Da Prestens Hustru vilde lægge sig imellem, truede han hende med, at han nok skulde vide at betale hende efter hendes Mands Død. Da han drog bort fra Gaarden, ønskede han Presten, hans Hustru og hans ganske Hus Djævelen i Vold.[3]

Det var paa denne Tid ikke ualmindeligt, at Presterne betragtede sine Kald som et Slags Biforretninger, som de enten ganske eller for en Del kunde overlade sine Huskapellaner at røgte. Selv optoges de derimod af andre

---

[1] Carsten Hanssøns beedigede Vidnesbyrd af 9de Juli 1662. Jfr. Amund Almes Forklaring paa Lidstad Thingstue 21de Mai s. A. Retsprotok. f. Gudbrandsdalen f. 1662 (No. 693).

[2] Erik Arntssøns Vidnesbyrd.

[3] Hr. Povel Friis's Vidnesbyrd, dat. Loms Prestegaard 3die Juli 1662.

mere verdslige Gjøremaal som Trælastexportører, Jordegodsbesiddere og Bergverkseiere. Som Exempler herpaa vil det være nok at nævne Hr. Peder Krabbe til Aure, Hr. Søren Hanssøn og Hr. Bernt Brunsmand i Throndhjem, Hr. Anders Bruse til Meldalen, Hr. Hans Lauritssøn til Tønset m. fl. Man kan derfor ikke undres over, at Mag. Iver, ærgjerrig og magtbegjerlig som han var, med slige Forbilleder for Øie maatte hige efter at forøge sin Velstand, som allerede før var ret betydelig, ved lignende Bedrift.

I Juni Maaned 1656 skrev Ole Kolstad paa Christopher Flagestads Anmodning til Mag. Iver og tilbød at oplade ham den Malmanvisning, som Christopher paastod at have Finderetten til.[1] Det nævnes jo ikke udtrykkelig, hvilke Betingelser de opstillede herfor; men der kan dog neppe være Tvivl om, at den fornemste var, at Mag. Iver skulde anvende al sin Indflydelse paa at forhverve Christopher Frihed til at vende tilbage til Bygden. Provsten stevnede da Ole Kolstad til sig; denne indfandt sig ogsaa nogle Uger efter hos ham og bragte da med en Erklæring fra Opsidderne paa Gaarden Einstad om, at de havde overladt ham Retten til den tidligere bekjendte Malmgang, som ovenfor er omtalt.[2] Siden reiste han med Prøver af de forefundne Mineralier ind til Oberberghauptmanden, Brostrup Gedde, i Christiania. Hid kom ogsaa Magister Iver kort efter for at være nærværende ved Prins Christians

[1] Skrivelse fra Mag. Iver Pederssøn, dat. Frons Prestegaard 10de Juni 1656. (Stath. Arkiv: Bjergverkerne).

[2] Ole Kolstads Forskrivelse, dat. Frons Prestegaard 4de Juli 1656 (ibidem). Johannes Einstads korte og sandfærdige Beretning om nogen Erts, som eftermelder; dat. Christiania 20de August 1660 (Herredagsdombogen f. 1661).

Hyldning.[1] Ole Kolstad havde imidlertid efter sit Skjøn ordnet alt paa det bedste, hvad Muthingen angik.[2] Det har senere vist sig, at Malmleierne under Foden af Lidhøvde paa sine Steder har været stærkt isprængt med Kobberkis. Sandsynligvis har dette ogsaa været Tilfældet med de Prøver, Ole Kolstad havde forevist for Oberberghauptmanden. Thi under 28de Juli s. A. meddelte Oberbergmesteren Johannes Barth Magister Iver Forlening paa at optage en Kobberertsgang paa Lesjeskogen og fri Ret til alle de Skove, Fossefald, Hytte- og Smedepladser, som udkrævedes til Verkets Drift.

Den Frist, Bergordningen satte som yderste Grændse for Muthingsbrevets Gyldighed, var allerede forlængst overskreden, uden at der endnu havde vist sig det ringeste Tegn til, at Bergverksdriften paa Lesjeskogen vilde tage sin Begyndelse. Først og fremst synes der at have reist sig Vanskeligheder for Mag. Iver at tilveiebringe de fornødne Midler. Dernæst tjente Udbruddet af Krigen med Sverige og de svære Skatter og Paalæg, den førte med sig, ei heller til at lette Tidernes Tryk. Et Aars Tid efter, at Muthingsbrevet var udstedt, kastedes Mag. Iver paa et langvarigt og smertefuldt Sygeleie, og det varede længe, før han forvandt dets Følger. Fra den Stund af, han igjen var kommen paa Benene, var hans Liv for en uafbrudt Kjæde af Uheld og Modgang at regne, paa samme

---

[1] Om Hyldningen 1656 findes udførlige Oplysninger i Meddelelser fra det norske Rigsarkiv, I, S. 267 ff. og L. Daae, Det gamle Christiania, S. 118 ff.

[2] Skrivelse fra Mag. Iver Pederssøn, dat. Christiania 26de Juli 1656. (Indt. i Herredagsdombogen f. 1661). Muthingsbrev, udstedt af Johannes Barth i Christiania 28de Juli 1656. (Stath. Arkiv før 1700: Bjergverkerne).

Tid som Frons Prestegaard blev et Arnested for alskens Intriger og Kabaler, som han selv var Hovedmand for.[1]

Jørgen Philipssøns Navn er et af de mærkeligere i vort Lands Annaler i Tiden efter Souverænitetens Indførelse. Over hans Herkomst og Liv før 1658 hviler der et tæt Slør; men i det sidstnævnte Aar træffer man ham som Foged i Gudbrandsdalen, i hvilket Embede han havde afløst Christen Mogenssøn. Fra hans kortvarige Virksomhed her i Dalen haves der forskjellige Vidnesbyrd om, at han var en myndig Herre, som der stod megen Respekt af, og hvad Oppebørselen angik, klagedes der Mand og Mand imellem over, at Afgifterne voxede i foruroligende Grad, siden han kom til Fogderiet; ja, man ymtede endog om, at han stak utilbørlig store Sportler i sin egen Lomme. Det er ikke urimeligt, at saa var Tilfælde; thi nogle Aar efter trak han sig tilbage til Privatlivet for at indtræde i den Kreds af mægtige Magnater, som — uden at tage det saa nøie med Midlerne — forstod at sætte sig i Besiddelse af Landets bedste Krongods paa den førtrykte og udpinte Statskasses Bekostning.

Den 24de Mai 1658 kom han op til Lesjeskogen. Han havde til den Dag faaet Tilsigelse om at møde de kongelige danske og svenske Kommissarier, der skulde regulere Grændserne mellem det ved Roeskilde-Freden afstaaede Throndhjems Len og det Søndenfjeldske, for at bistaa dem ved deres Arbeide. Som bekjendt stødte Opgaaelsen af Grændserne paa Vanskeligheder af forskjelligt Slags. De Erklæringer, som afgaves af Bygderne paa begge Sider af Fjeldet, stemte dengang ligesaa lidt som nutildags overens og egnede sig snarere til at gjøre Sagen

[1] Mag. Ivers Indlæg for Herredagen i Christiania, dat. 7de August 1661.

mere indviklet end omvendt. I Henhold til disse Thingsvidner søgte Lensherren over Throndhjem, Peder Vibe, at faa det afstaaede Landomraade beklippet saa stærkt som muligt, medens den svenske Kommissarius, Lorents Creutz, paa sin Side fortolkede dem med al den Vilkaarlighed, som den seirende Part kunde tillade sig. Forhandlingerne drog saaledes i Langdrag, og Jørgen Philipssøn blev en hel Maaned liggende i Uvirksomhed paa Lesjeskogen, inden Herrerne naaede derhen.

I disse Uger var hans Fuldmægtig Anders Nilssøn og den tidligere omtalte Lensmand Peder Ekre ifærd med at inddrive Skatterestantserne i Bygden. En Dag indfandt de sig hos Fogden for at berette ham, at de havde faaet opspurgt en Malmanvisning, som Masmesteren paa Selsverket, Nikolaus Grein, havde undersøgt og erklæret for lønnende. Det var netop den samme Gang paa Gaarden Bjølleruds Grund, som Christopher Flagestad havde overdraget Magister Iver Pederssøn Finderetten til, og paa hvilken vi har seet denne allerede forlængst havde løst Muthingsbrev.[1] Hvor Fogdens Hovmand havde faaet sin Kundskab fra, lader sig neppe med Bestemthed sige. Men dengang Sagen først blev bragt paa Bane, var den vel neppe en saa stor Hemmelighed inden Bygden, at den jo kunde komme Peder Ekre for Øre, og det tør nok hænde, at denne, som havde saare lidet tilovers for Hr. Jens's Sønner, allerede siden den Tid havde luret paa en Anled-

[1] Anders Nilssøns og Peder Lauritssøn Ekres beedigede Vidnesbyrd, dat. Christiania den 15de August 1660 (indt. i Herredagsdombogen af 1661). Jørgen Philipssøns Skrivelse til Oberbergmester Johannes Barth, dat. Christiania den 15de August 1658, og dennes Muthseddel, udstedt s. D.

ning til at spille Retten over i andre Hænder.[1] Det maatte derfor være ham kjært, at Magister Iver af Omstændighederne havde været tvungen til at udsætte Verkets Optagelse over den lovhjemlede Frist og derved forspildt sin Adkomst. Bonden Gudmund paa Bjøllerud, som baade havde faaet Haandpenge af Magister Iver og desuden Pant i Gaarden Kolstad, kom herved i en meget pinlig Stilling, da han nødig vilde forurette Provsten og heller ei havde Mod til at bryde med den mægtige Foged, saa meget mindre som han isaafald kunde være vis paa, at hans Sønner, som var i Udskrivningsalderen, strax vilde være blevne tagne til Soldater og sendte til Grændsen.[2]

Der kan neppe være Tvivl om, at Jørgen Philipssøn kjendte meget godt til, hvorledes Sagen hang sammen, lige saa vel som han maatte vide, at de forhaandenværende Omstændigheder sikkerligen vilde tjene til Undskyldning for Magister Iver, om der paa høiere Steder maatte blive vakt Motion om, hvorfor han ikke i Tide havde benyttet sig af den Bevilling, som var bleven ham meddelt. Da det imidlertid gjaldt at bevare Skinnet eller ialfald at overtyde Menigmand om, at Retten til at optage Driften tilkom ham alene, lod han Hovmanden opbyde Opsidderne, for at de skulde blotte den malmholdige Fjeldgrund paa flere Steder. Det skulde være et Tegn paa, at han først havde lagt Haand paa Verket. I Løbet af Sommeren reiste han ind til Christiania. Han bragte da Prøver af Malmen med for at lade dem undersøge, og Oberbergamtet, som

[1] Jfr. Lagrettemændene Hans Nestegaard og Gudbrand Angaards Vidnesbyrd, dat. Dovre 6te Juni 1661. (Stath. Arkiv før 1700: Bjergverkerne)

[2] Mag. Ivers Indlæg, dat. Christiania 1ste August 1661. Vidneprov, dat. Breen 24de Mai 1661. Skrivelse fra Magister Iver til Gudmund Bjøllerud, dat. Frons Prestegaard 20de April 1659.

forlængst var bleven kjed af Presternes Befatning med Bergverkerne, gjorde alt muligt for at lette ham Adkomsten.[1] Paa samme Tid skulde der ogsaa tilbyde sig en Anledning for Fogden til at kaste et Dække over den Maade, hvorpaa han var trængt ind paa andres Enemærker.

3. Throndhjems Tilbageerobring. Magister Iver Pederssøn fravristes Eiendomsretten til Lesjeverket.

Da det lakkede mod Høsten 1658, brød Krigen med Sverige ud paany. Den stridslystne Carl X Gustav havde i de sex Maaneder, som var forløbne siden Fredsslutningen i Roeskilde, foretaget store Rustninger, og denne Gang gik som bekjendt hans Planer ud paa intet mindre end at sammensmelte de tre nordiske Riger til en Stat. Fra dansk-norsk Side havde man vistnok ogsaa efter fattig Leilighed i al Hemmelighed truffet Anstalter til at være forberedte i Tilfælde af, at Striden maatte gjenoptages; men paa et seierrigt Udfald af denne vovede ingen at haabe.

Hvorledes den afgjørende Kamp udfægtedes udenfor Kjøbenhavns Mure, og hvorledes Kongens Kjækhed og Borgernes Fædrelandssind afværgede den overmodige Fiende, er et af de bedst belyste Partier af den dansk-norske Historie, men hører ikke med her. For os samler Interessen sig derimod om det sekundære Forsvar — Tilbageerobringen af Throndhjems Len. Afstaaelsen af denne Provins havde nys over det hele Land været følt som „et

[1] „Og var at ønske, at endel Prester vilde engang aflade og ophøre ved de nye opkomne Bergverker her i Landet ydermere Strid og Uenighed at begynde, efterdi alt saadant intet uden den fattige gemene Bonde, som vel ellers mere kunde opljuse og aabenbare, saare forvilder og alle formuende Bergelskende ganske afskrækker . . . . . . “ — (Oberbergamtets Forestilling til Kongen, dat. Christiania 27de August 1660).

Hug i Norges Hjerte", som det største politiske Misgreb, den dansk-norske Stat kunde gjøre næst det at opgive sig selv ganske og aldeles. Men denne Stemning veg snart for det Had, som Fiendens Vilkaarlighed i at fortolke Fredstraktatens Bestemmelser avlede. Det voxede ved Rygterne om, hvorledes Mænd i tusindvis reves bort fra Hustru og Børn for at slagtes af Muskoviterne paa fjerne Valpladse,[1] hvorledes Skatterne inddreves med ubønhørlig Strenghed, og hvorledes agtede Øvrighedspersoner blev fortrængte af sine Stillinger. Til alt dette kom den lidet trøstelige Udsigt, at den samme Skjæbne lidt efter lidt vilde ramme det hele Land.

Det var derfor intet Under, at det Opraab, som Statholderen, Nils Trolle, og Generallieutenant Jørgen Bjelke udstedte til det hele Folk, til de forskjellige Stænder og til hver enkelt Provinds, fandt dyb Anklang overalt. Med en Offervillighed, som vistnok har faa Sidestykker i vor Historie, opbød Rige og Fattige i Landet sine yderste Kræfter for at skaffe tilveie, hvad der udfordredes til de nødlidende Troppers Udrustning og Underholdning. Blandt Bønderne i Gudbrandsdalen og Bergenhus Len, som stod nærmest for Tur til at komme under Svenskens Vælde, vaktes der en almindelig Reisning.[2] Paa det førstnævnte Sted kappedes de to Rivaler, Fogden Jørgen Philipssøn og Provsten Iver Pederssøn Adolphus, om at opmande Dølerne til at tage Del i den forestaaende Kamp. Det lykkedes dem virkelig at faa Almuen samlet om den store Fosterlandstanke, og med det smukke Exempel for Øie, som deres Fædre havde givet for 46 Aar siden, fremsøgte

---

[1] „for at slagtes af Hedninger og Tyrker" heder det i Opraabet til Romsdølerne. Handl. rör. Skandin. hist. XXX, S. 242.

[2] Norsk historisk Tidsskrift (Første Række), Bd. IV, S. 286 fg.

Bønderne sine gamle Gevær og Hellebarder. Der mægledes af sig selv en midlertidig Stilstand i de Stridigheder, som herskede Mand og Mand og Grænd og Grænd imellem. Sikkert er det, at Dølernes Holdning ved denne Leilighed er al Ære værd, men det staar heller ikke til at tage Feil af, at baade Provsten og Fogden skjulte egennyttige Hensigter bag det høit løftede Fædrelandssind: den første haabede at faa sit Brev paa Grubedriften paa Lesjeskogen fornyet, den anden havde vistnok allerede under sit Ophold i Christiania om Sommeren sikret sig Besiddelsen af hele Verket i Tilfælde af, at Toget løb heldigt af.

I September Maaned begyndte Generalmajor Reichwein, der havde Overkommandoen over det Troppekorps, som skulde tilbageerobre Throndhjem, at sætte sig i Bevægelse. Han lod rykke frem i to Afdelinger; den største, som han selv førte, tog Veien op gjennem Østerdalen, den anden under Anførsel af Major Paul Michelet gjennem Gudbrandsdalen. Til den sidste sluttede Jørgen Philipssøn sig i Spidsen for de opbudne Døler, som lidt over 500 Mand stærke i Antal var inddelte i to Kompagnier og kommanderedes af sine Bondekapteiner, Hans Paulssøn Tolfstad af Vaage og Christen Nilssøn Bø af Gausdal. I Ilmarsch gik det nu over Dovrefjeld, hvor et svensk Rytterkorps paa tre Kompagnier, der havde taget Stilling ved en Bro i Opdal, blev slaaet og maatte trække sig tilbage. Opdalinger og Rennebygger, som jo ved Slægtskab og Svogerskab stod Gudbrandsdølerne meget nær, forenede sig med dem, og med en anselig, men høist irregulær Armé leirede Reichwein sig den 1ste Oktober paa Stenbjerget udenfor Throndhjem. Herfra kunde han se, hvilke Forberedelser de bergenhusiske Tropper, som allerede nogle

Dage i Forveien havde slaaet sig ned paa Lademoen, havde truffet til at begynde Beleiringen. Det varede ikke længe, før Reichwein ogsaa havde foretaget de fornødne Dispositioner til at indeslutte Byen fra Sydsiden. Gudbrandsdølerne blev henlagte i Egnen omkring Gaarden Stafne, hvor de vistnok ikke kom til at tage aktiv Del i Kampen, men gjorde des større Nytte ved at forrette Speidertjeneste og dække Forbindelsen med Bergenhusingerne og Dalerne.[1]

Medens Jørgen Philipssøn havde nok at varetage i de halvtredie Maaneder, Beleiringen stod paa, sad Mag. Iver ikke ørkesløs hjemme paa sin Prestegaard. Det gjaldt nu for ham at skynde sig med at tage Initiativet til Driften paa Lesjeskogen, da der i dette Øieblik ikke fandtes en eneste Mand i Dalen, som kunde hindre ham deri. Under 6te November skrev han til Ole Kolstad for at varsle ham om, at han havde forskrevet en fransk Murmester ved Navn Louis Lutton, og at han maatte være forberedt paa at gaa ham til Haande, saasnart han ankom.[2] Længere ud paa Vinteren drog Provsten til Hæren udenfor Throndhjem. Den 11te December nødtes den svenske Guvernør Stiernschöld til at kapitulere mod at faa fri Afmarsch under flyvende Faner og klingende Spil. Strax efter samledes de norske Tropper og Throndhjems Befolk-

[1] Blandt dem, som saaledes udmærkede sig, var Kapteinen over Bønderne i Nordre Gudbrandsdalen, Hans Paulssøn Tolfstad, der var en Ven af Magister Iver, og den oftere omtalte Lensmand Peder Larssøn Ekre af Lesje. Begge disse blev siden til Belønning for sit kjække Forhold fritagne for at svare Skat og Landskyld af de Jorder, som laa under deres Brug. Ogsaa den anden Bondekaptein, Christen Nilssøn Bø af Gausdal, erholdt en lignende Løn for sin Deltagelse i Toget mod Throndhjem.

[2] Skrivelse fra Mag. Iver til Ole Kolstad, dat. Frons Prestegaard 6te Novbr. 1658.

ning i Domkirken for at holde en Takkegudstjeneste for Lenets Frigjørelse fra svensk Vælde og for de udstandne Gjenvordigheder. Magister Iver Pederssøn forrettede og prædikede over Davids 46de Psalme.[1]

Ind under Jul vendte Gudbrandsdølerne hjem igjen. Da Helgen var omme, lod Magister Iver flere Læs med Korn og Sulvarer kjøre op til Lesjeskogen. Berggeseller fra forskjellige Kanter af Landet indfandt sig og tog Ophold paa de omliggende Gaarde. Ved Kyndelsmesse Tider var Driften paa Bjøllerud Grube allerede i fuld Gang.

Bonden Gudmund paa Bjøllerud begyndte imidlertid under alt dette at blive betænkelig; thi Jørgen Philipssøn var ikke at spøge med, saa han nødig vilde lægge sig ud med ham. Otte Dages Tid efter at Gruben var optaget, kom Laurits Thorssøn, som var Magister Ivers Svoger, og Christen Hofauk til Bjøllerud. Gudmund erklærede da til den sidste, at han ikke turde have noget med Provstens Forehavende at gjøre; „thi — sagde han — Fogden har taget Malm her. Gav du mig end 200 Rigsdaler, saa tør jeg det ikke.“ Denne Besked overbragte Mændene Mag. Iver fra Gudmund. Et Par Uger efter reiste Provsten indom til hans Frænde, den unge Ole Tofte, og fik ham til at følge med op til Bjøllerud. Han vilde nu først vide Aarsagen til, at Gudmund bar sig slig ad mod ham. Denne rykkede da ud med, at han ikke turde andet for Fogden, og berettede, hvorledes Anders Nilssøn forleden Sommer havde taget Malm her og faaet den prøvet ved Selsverket, hvorledes han var kommen igjen og havde

---

[1] Prædikenen findes endnu i Manuskript paa det store kongelige Bibliothek i Kjøbenhavn; ifølge velvillig Meddelelse fra Prof. Dr. L. Daae indeholder den dog intet Bidrag af historisk Interesse.

baaret ham Godnat fra hans Husbond, og hvorledes han havde ført med sig to Kvarter Malm herfra. „Han kan tage saa meget Malm, han vil,“ sagde Magister Iver, „saa har dog jeg ret Muthbrev derpaa.“ Han begyndte nu at lægge ud for ham, at Oberbergmester Johannes Barths Brev af 28de Juli 1656 gav ham Ret til al den Erts, som fandtes paa Lesjeskogen. Gudmund vendte sig da til Ole Tofte og spurgte: „Kan du forstaa, om han har Ret til det?“ „Aldrig havde jeg troet,“ sagde denne, „at han havde havt saa gode Breve, som han har. Tager du ikke imod det, han nu byder dig, saa faar du intet en anden Gang.“ Da sagde Gudmund: „Ja, er det saa, som du siger, Mester Iver, at du har Muthbrev og Øvrigheds Befaling, saa hører I Godtfolk, at jeg vil være undskyldt, om der siden kommer andet paa.“ „Ja, jeg skal være din Mand for alt det, som drages efter,“ sagde Magister Iver, og nu slog Gudmund sig til Ro. Med Ole Tofte og Naboerne paa Einstad som Vitterlighedsvidner udstedte han saa en Erklæring om, at han allerede for tre Aar siden gjennem Ole Kolstad havde overdraget Provsten sin første Finderet, og denne paa sin Side gav ham et skriftligt Løfte om at hjelpe ham, „om Nogen hannem med Trudsel eller andre ubillige Maader vil forfølge og skade.“ Dermed begav Magister Iver sig hjem igjen.

Der skulde ikke gaa lang Tid hen, før Gudmund trængte til Bistand hos Provsten. Fogdens Hovmand Anders Nilssøn [1] og Bondelensmanden søgte at gjøre ham det saa broget som muligt og truede ham endog med,

[1] Jørgen Philipssøn selv synes fra Februar af, da han først kom tilbage fra Throndhjem, og indtil han nedlagde sit Embede for det meste at have opholdt sig i Christiania, hvorfor Mag. Iver spotvis kaldte ham „Bymanden“.

at hans Sønner skulde blive skrevne til Soldater, om han ikke stillede sig paa Fogdens Side. Ogsaa hans Sjælesørger, Hr. Sivert Engebretssøn, dreves af sit Had til sin Formands Børn til at forene sine Forestillinger med deres. Hvad Bonden angaar, er han ikke til at blive klog paa; thi han sees stadig at have holdt med den af Parterne, som sidst havde underhandlet med ham. Om det var af Sluhed eller Enfoldighed, lader sig neppe afgjøre; men Betaling for sin Finderet modtog han baade af Provsten og Fogden.

Til at bestyre Verket paa sine Vegne havde Magister Iver antaget Bonden Mads Knudssøn Bergdal, som var et af hans Sognebørn, og som han vel vidste han kunde stole paa i alle paakommende Tilfælde. Thi det var en rask og determineret Mand, og Bygderygtet beskyldte ham ialfald for at have begaaet Drab.[1] Der udfordredes ogsaa megen Energi til at opretholde Ordenen her, da Provstens Modstandere af bedste Evne søgte at vække Uro og hindre Verkets Drift. Den 18de Mai 1659 modtog Mads Bergdal fra sin Herre 300 Rdr. til Lønningspenge og kaldte Arbeiderne sammen for at udbetale dem deres Tilkommende. De, som havde hugget Sætteved til Verket, kom først og fik sit. Da Grubefolkene mødte op, turde de derimod ikke modtage en Skilling, saa gjerne de end vilde, da Jørgen Philipssøn under høieste Straf havde forbudt dem det. De beklagede sig herover, men erklærede dog alle at ville staa paa Magister Ivers Side, hvad Fogden end vilde tage sig for.[2]

[1] Lagmandsdom af 3die til 4de April 1662 (Cancelliet: Embedsmænds Forhold, Undersøgelser og Klager).

[2] Erklæring fra Ole Kolstad, Ole Skotte, Ole Sletten og Sivert Einstad, dat. 18de Mai 1659 (Stath. Arkiv før 1700: Bjergverkerne; Lesje).

Arbeidet i Bjøllerud Grube fortsattes for Magister Ivers Regning indtil den 1ste August 1659; i dette Tidsrum var der udvundet 2000 Tønder Malm til Smeltning. Imidlertid havde Jørgen Philipssøn tilveiebragt Vidnesbyrd om, at Magister Iver aldrig havde været paa Aastedet, før Verket var kommen i Gang, og at Masmesteren ved Selsverket, Nikolaus Grein, paa Oberberghauptmandens Opfordring vistnok havde været paa Lesjeskogen nogen Tid efter, at Provsten havde faaet Muthbrev paa en Kobberkisanvisning, men at Christen Hofauk, til hvem han henvendte sig, kun havde vist ham et Skjærp, som forlængst havde været kjendt. Med den fredløse Christopher Flagestad eller dennes Fuldmægtig Ole Kolstad havde han dog ikke talt. For en mere uhildet Betragtning skulde et saadant Vidnesbyrd derfor have været af temmelig tvivlsomt Værd. Til den nævnte Dag i August Maaned fandt der mellem Jørgen Philipssøn og Magister Iver en Sammenkomst Sted, hvor de enten skulde søge at opnaa Forlig eller lade Oberbergmesteren Johannes Barth, som var mødt frem, dømme dem imellem. Begge Parter holdt imidlertid paa sit, saa der ei var Tale om mindelig Overenskomst. Under Forhandlingerne fandt følgende ganske karakteristiske Episode Sted. Gudmund Bjøllerud, som baade af Jørgen Philipssøn og Magister Iver var tilkaldt som Vidne i Sagen, afgav efter Sædvane Forklaringer, som var vaklende og modsigende, da han helst ønskede at være udenfor det hele. „Dersom Provstens Muthbrev,“ sagde han, „lyder paa Lesjeskogen, saa falder jeg til ham; hvis ikke, saa falder jeg til Jørgen Philipssøn.“ „Nuvel, Mester Iver,“ sagde da Fogden, „dersom Eders Muthbrev lyder paa Lesjeskogen, saa skal jeg aldeles fravige dette Brug og aldrig mere gjøre Paastand paa det.“

Magister Iver havde hidtil vægret sig ved at fremvise sine Adkomstdokumenter; men saasnart han hørte dette, skjød han de omstaaende til Vidner, tog sin Hat af og gik hen og rakte Oberbergmesteren og sin Modpart Haanden. „Og jeg,“ sagde han, „forpligter mig til, hvis mit Muthbrev ikke lyder paa Lesjeskogen, at give Eder, Hr. Bergmester, 500 Rigsdaler, og,“ vedblev han, idet han vendte sig til Jørgen Philipssøn, „jeg skal efter denne Dag ikke længere holdes for en ærlig Prestemand, men for en Skjelm og en Bedrager.“ „Det er godt,“ sagde Oberbergmesteren. Nu fremtog virkelig Mag. Iver sit Muthbrev, og det viste sig da, at han havde Ret. Johannes Barth udbrød vistnok i Befippelsen: „Det er vel, det er vel;“ — men hans Kjendelse gik dog ud paa, at Magister Iver skulde fravige Verket, medens Jørgen Philipssøn uden Hindring kunde indtræde i Eiermandens Rettighed, naar han fandt for godt. Magister Iver maatte da fortrække, saa nødig han end vilde, men var dog fast bestemt paa at indanke sin Sag for en høiere Domstol.[1]

Der haves kun faa sikre Oplysninger om, hvad der foregik i Gudbrandsdalen i de sidste Maaneder af Aaret 1659. Som tidligere bemærket havde Jørgen Philipssøn den hele Tid, han var Foged her, vaaget med Omhu over sin egen Fordel og allerede høstet en klækkelig Formue. Man maa ei heller undre sig over, at der stod saa megen Respekt af ham i Bondens Øine; thi Fogderiets Jordebøger for disse Aar viser, hvorledes han lidt efter lidt

[1] Johannes Barths „Weisung“, dateret Lesje Prestegaard 1ste August 1659. Ole Toftes, Jakob Madssøns, Christen Hofauks og Mads Bergdals Vidnesbyrd, dat. Lesje 2den August 1659 (Stath. Arkiv før 1700: Bjergverkerne). Nikolaus Greins Vidnesbyrd, dat. Christiania 16de Marts 1660. (Herredagsdombog f. 1661).

var kommen i Besiddelse af Odelsretten til et overveiende Antal af Gaardene i flere af de Prestegjeld, som hørte under hans Omraade. Herved var han vistnok kommen i Kollision med den bekjendte kongelige Forordning af 16de December 1590, der forbød Bondelensmændene, Fogderne og Presterne at opkjøbe Jordegods i sine Kredse; men denne var dog aldrig bleven strengt overholdt. Under de forhaandenværende Forhold ansaa han det imidlertid for sikrest at give Afkald paa Fogderiet, saa meget mere som han kunde være vis paa at erholde fuld Erstatning for det i Bergverket paa Lesjeskogen. Men for at have Ryggen fri drog han Omsorg for, at han til Eftermand fik sin Svoger Jens Madssøn.

Det er indlysende, at denne og Magister Iver allerede fra første Færd af maatte være svorne Fiender. Der haves nok af Vidnesbyrd om, at Fogden benyttede sig af enhver Anledning til at chikanere Provsten, og det staar ikke til at negte, at denne paa sin Side ogsaa bar sig høist uforsigtig ad. Han henfaldt mere og mere til Drik, og naar han var beruset, kunde han udtale saa formastelige Ord, som at „Gud ikke var retfærdig, om han ei lod ham vinde sit Bergverk“ o. s. v. Ja, man har endog et Vidnesbyrd om, at Provsten engang i Jens Madssøns eget Hjem truede ham med sin Kaarde.[1]

Blandt dem, som var tilstede i det omtalte Møde paa Bjøllerud, var ogsaa Magister Ivers unge Svoger, Jakob Madssøn Lund, en Søn af den bekjendte Biskop i Lund Mads Jenssøn Middelfart og en Søstersøn af den afdøde Lensherre i Throndhjem Peder Vibe.[2] Vaaren 1660 foretog denne en Reise til Kjøbenhavn, sandsynligvis

[1] Erik Arntssøns Vidnesbyrd af 8de Januar 1662.

[2] Hofmans Efterretninger om Danske Adelsmænd, III, 265 Stamt.

Magister Iver havde hidtil vægret sig ved at fremvise sine Adkomstdokumenter; men saasnart han hørte dette, skjød han de omstaaende til Vidner, tog sin Hat af og gik hen og rakte Oberbergmesteren og sin Modpart Haanden. „Og jeg,“ sagde han, „forpligter mig til, hvis mit Muthbrev ikke lyder paa Lesjeskogen, at give Eder, Hr. Bergmester, 500 Rigsdaler, og,“ vedblev han, idet han vendte sig til Jørgen Philipssøn, „jeg skal efter denne Dag ikke længere holdes for en ærlig Prestemand, men for en Skjelm og en Bedrager.“ „Det er godt,“ sagde Oberbergmesteren. Nu fremtog virkelig Mag. Iver sit Muthbrev, og det viste sig da, at han havde Ret. Johannes Barth udbrød vistnok i Befippelsen: „Det er vel, det er vel;“ — men hans Kjendelse gik dog ud paa, at Magister Iver skulde fravige Verket, medens Jørgen Philipssøn uden Hindring kunde indtræde i Eiermandens Rettighed, naar han fandt for godt. Magister Iver maatte da fortrække, saa nødig han end vilde, men var dog fast bestemt paa at indanke sin Sag for en høiere Domstol.[1]

Der haves kun faa sikre Oplysninger om, hvad der foregik i Gudbrandsdalen i de sidste Maaneder af Aaret 1659. Som tidligere bemærket havde Jørgen Philipssøn den hele Tid, han var Foged her, vaaget med Omhu over sin egen Fordel og allerede høstet en klækkelig Formue. Man maa ei heller undre sig over, at der stod saa megen Respekt af ham i Bondens Øine; thi Fogderiets Jordebøger for disse Aar viser, hvorledes han lidt efter lidt

---

[1] Johannes Barths „Weisung“, dateret Lesje Prestegaard 1ste August 1659. Ole Toftes, Jakob Madssøns, Christen Hofauks og Mads Bergdals Vidnesbyrd, dat. Lesje 2den August 1659 (Stath. Arkiv før 1700: Bjergverkerne). Nikolaus Greins Vidnesbyrd, dat. Christiania 16de Marts 1660. (Herredagsdombog f. 1661).

var kommen i Besiddelse af Odelsretten til et overveiende Antal af Gaardene i flere af de Prestegjeld, som hørte under hans Omraade. Herved var han vistnok kommen i Kollision med den bekjendte kongelige Forordning af 16de December 1590, der forbød Bondelensmændene, Fogderne og Presterne at opkjøbe Jordegods i sine Kredse; men denne var dog aldrig bleven strengt overholdt. Under de forhaandenværende Forhold ansaa han det imidlertid for sikrest at give Afkald paa Fogderiet, saa meget mere som han kunde være vis paa at erholde fuld Erstatning for det i Bergverket paa Lesjeskogen. Men for at have Ryggen fri drog han Omsorg for, at han til Eftermand fik sin Svoger Jens Madssøn.

Det er indlysende, at denne og Magister Iver allerede fra første Færd af maatte være svorne Fiender. Der haves nok af Vidnesbyrd om, at Fogden benyttede sig af enhver Anledning til at chikanere Provsten, og det staar ikke til at negte, at denne paa sin Side ogsaa bar sig høist uforsigtig ad. Han henfaldt mere og mere til Drik, og naar han var beruset, kunde han udtale saa formastelige Ord, som at „Gud ikke var retfærdig, om han ei lod ham vinde sit Bergverk“ o. s. v. Ja, man har endog et Vidnesbyrd om, at Provsten engang i Jens Madssøns eget Hjem truede ham med sin Kaarde.[1]

Blandt dem, som var tilstede i det omtalte Møde paa Bjøllerud, var ogsaa Magister Ivers unge Svoger, Jakob Madssøn Lund, en Søn af den bekjendte Biskop i Lund Mads Jenssøn Middelfart og en Søstersøn af den afdøde Lensherre i Throndhjem Peder Vibe.[2] Vaaren 1660 foretog denne en Reise til Kjøbenhavn, sandsynligvis

[1] Erik Arntssøns Vidnesbyrd af 8de Januar 1662.
[2] Hofmans Efterretninger om Danske Adelsmænd, III, 265 Stamt.

i det Øiemed at ansøge om et eller andet Embede. Samtidig havde han i Opdrag fra Magister Iver at forebringe hans Sag paa høiere Steder. Det lykkedes ham og under 9de Juni 1660 at udvirke en kongelig Befaling til Oberbergamtet, hvori det blev tilholdt at undersøge, hvorvidt Provstens Adkomstbrev var af ældre Datum end Jørgen Philipssøns; i saa Fald, heder det, „ere vi naadigst tilfreds, at han sit Bergverk maa niude.“ [1] Den 27de August s. A. behandledes Sagen i Christiania for denne Domstol. Jørgen Philipssøn havde allerede i Juli Maaned sendt Bud til Gudmund Bjøllerud og Opsidderne paa Einstad, at de skulde indfinde sig hos ham i Christiania; det maatte nemlig være ham særdeles magtpaaliggende at sikre sig disse vigtige Vidner. Han beholdt dem nu i sit Hus i fire Ugers Tid, og den Erklæring, Bønderne afgav, faldt ganske ud efter Ønske. Lensmanden Peder Ekre og Anders Nilssøn sees ogsaa at have været tilstede i Christiania i de samme Dage. Paa Grundlag af deres og Nikolaus Greins Forklaringer tildømte Oberbergamtet under 27de August Jørgen Philipssøn Verket med Tilføiende, at han skulde optage i Kompagniskab med sig en eller flere formuende Participanter, for at det saa meget tidligere maatte komme i lykkelig Gang. Jørgen Philipssøn fulgte Raadet og henvendte sig til den bekjendte Matador Kammerjunker Joachim Irgens, hvis Navn er uopløselig knyttet til Rørosverkets Oprindelse. Denne var strax villig til en Forbindelse med en saa driftig Mand som Jørgen Philipssøn, saa meget mere som han nys ved sit Giftermaal med Cornelia Bikkers havde faaet en ny Tilvæxt i sin Formue, som han maatte gjøre sig

[1] Kongebrev af 9de Juni 1660. (Stath. Arkiv før 1700: Bjergverkerne).

frugtbringende. Den 19de November 1660 meddelte Kong Fredrik III dem Privilegier paa Verket[1] for den Tjeneste, Jørgen Philipssøn havde ydet i Krigen mod Sverige, hvorhos der forundtes dem begge Fritagelse for at betale Told og Tiende deraf i deres Levetid.

(Fortsættes.)

SMAASTYKKER.

5.

Rettelse til Afhandlingen „om Forfatteren af Beskrivelserne over Lofoten og Vesteraalen (1591) og over Namdalen (1597)".

I dette Bind S. 189 ff. har jeg vist, at Beskrivelsen fra 1591 over Lofoten og Vesteraalen er forfattet af Erik Hanssøn Schønnebøl, Foged over Vesteraalen; til denne Paavisning knyttede jeg en Formodning, hvortil en Notits af Peder Syv gav Støtte, om at Erik Hanssøn ogsaa havde forfattet den lidt senere Beskrivelse over Namdalen (fra 1597). Nylig er jeg imidlertid stødt paa et Dokument, der tvinger mig til at frafalde denne Formodning. I et Lovhaandskrift i Christiania Universitets-Bibliothek, No. 5 fol., der er skrevet helt igjennem omkr. Aar 1597 af Lagmanden Morten Nilssøn i Stavanger († 1601), findes nemlig Udskrift af følgende Dom:

> Denne Dom affsagt paa Bergen Raadhws Anno 95 om den Arff oc Vurdnings Isettu som Erick Hanssøn fulde sin Liffs tidt effter frw Brynnilla Benckestocks.
>
> *Conclusio.*
>
> Hues Jorder oc Jordeparter som Erick Hanssøn oc frw Brynolff tilsam otte skal deelis wdj tho lige parter,

[1] Findes trykte i Wessel-Bergs Rescript-Samling, I, 3 ff. De give i sin Helhed Indtryk af at være rettede paa at afskjære Magister Iver Pederssøn enhver Adkomst til at kunne optage Konkurrance med dem.

Aarene 1753—1784 af den bekjendte Caspar Peter Rothe, der døde i det sidstnævnte Aar. Han har givet sine Optegnelser Navn af *Arcana historiae literariae Danicae,* uagtet kun den mindste Deel deraf kan siges at vedkomme just Literærhistorien. Længe efter Rothes Død har en anden i Aarene 1803—1807 i samme Hefte indført talrige og mangeartede Notitser, især om Samtidens, af og til dog ogsaa om det attende Aarhundredes Begivenheder og Personligheder. Denne Fortsætter, der udtrykkelig har bemærket, at Rothe er Forfatter af Heftets første Deel, har ikke navngivet sig selv, men allerede ved et flygtigt Blik vil Enhver, der kjender Conferentsraad Laurids Engelstofts Haandskrift, være paa det rene med, at det er ham, med hvem man her har at gjøre, og det fremgaar ogsaa tilstrækkelig af alle indre Mærker og Kjendetegn, at man har et Engelstoftianum for sig.

Af hvad Rothe har nedskrevet egner sig kun den mindre Del til Trykning, bl. A. ogsaa af den Grund, at flere Notitser (f. Ex. om Beaumelle og Norcross) kun indeholde Skandale. Derimod ere, som paa Forhaand kunde vides, Engelstofts Optegnelser af en helt anden Natur. Denne lærde og smagfulde Historiker havde som bekjendt altid Tilbøielighed til at iagttage og nedskrive, hvad der foregik om ham,[1] og han havde derhos ved sine gode Forbindelser og som Indehaver af et administrativt Embede ved Siden af det historiske Professorat en rigere Anledning end Videnskabsmænd i Almindelighed til at erfare Ting, hvorom de Færreste fik Besked.

Af Engelstofts Dagbøger og Memoirer er tidligere Et og Andet udgivet, først hans i Form af Breve til en for-

---

[1] Smnlgn. C. F. Wegener, Biographiske Antegnelser om Laurids Engelstoft, Kbhvn. 1852, S. 138—139.

trolig Ven og Collega, Børge Thorlacius, nedskrevne Bemærkninger fra Aaret 1813,[1] dernæst hans Dagbog fra 1807—1808,[2] og tilsidst hvad Schiern har meddelt under Titelen Engelstoftiana.[3] Hertil slutte sig nu nærværende Antegnelser, der vistnok ere de ældste fra Engelstofts Haand, man hidtil har vidst om. Som et lidet Tillæg har jeg medtaget et Brev fra ham til J. Chr. Berg, hvis Original findes i mine private Samlinger. Skulde det forekomme Nogen, at en og anden af de medtagne Optegnelser uden Skade kunde være udeladt, da vil jeg ikke tvistes med ham, thi at vælge og at vrage er i saadanne Tilfælde ikke altid let, og det, som kan interessere den Ene, kan forekomme den Anden intetsigende og unyttigt. Undertiden kan endog en Fortælling, der i sig selv er urimelig og usandsynlig (saaledes det meste af Engelstofts Anecdoter om Holberg) dog fortjene at anføres som Exempel paa, hvad der dengang fortaltes og troedes i de bedste Kredse.

I Henseende til Anmærkninger har jeg iagttaget Sparsomhed.

I.

Af Caspar Peter Rothes Optegnelser.

Den 24 Martii 1753 gav jeg hans Excellence Statholder Rantzau et Exemplar af brave Danskes Eftermæle for Februarii Maaned, ved hvilken Leilighed denne store Mand iblandt andet sagde, at Gyldenløves Ligprædiken var Aarsag i, at der nu ei mere udkom nogen saadan Ligprædiken. Jeg eier Cantsler Friises, sagde han, den er trykt heel maadelig og slet nok in 4to, sligt kunde

[1] Udvalg af L. Engelstofts Skrifter. B. 3. Kbh. 1862. S. 324—413.
[2] Danske Samll., udg. af Chr. Bruun m. Fl. III. S. 97—192.
[3] Dansk Historisk Tidsskrift 5. R. III. S. 348—395.

Folk holde ud, men siden Pragt og Ødselhed har taget saadan til, at man lod stikke hele Lig-Processionen i Kobber, er det reent afskaffet, thi Udgifterne ere derved for enorme, og nu vilde dog ingen gjerne være ringere.

Samme er altsaa Pinden til alle Danske Lig-Prædikeners Lig-Kiste.

---

30 Nov. 1753 havde Etats-Raad Stampe Bryllup med Frøken Kløcher. Det, som gav Opmærksomhed, var, at der kun vare 6 Personer til Brylluppet, da der ellers gjerne hidindtil haver været stort Samqvem ved alle Brylluper. Ikke engang Etats-Raadens egen Søster, som er gift med Brygger Soelberg, var buden, saa indgetogen var det. Grev Holst fulgte ham foran. Bruden skattes paa en Tønde Guld. (Anm. 1).

1753, nu i Octob. Maaned pryglede Grev Otto Manderup Rantzau den engelske Jøde meget lystelig i sin egen Stue, saa at samme ei troedes til Livet. Jøden havde sagt, at Grev Rantzau-Ascheberg havde kjøbt en Hest i Hannover og ladet den bringe til Hamburg og derpaa gaaet fra Kjøbet. Sagen var rigtig nok, men Jøden maatte ei tale derom. Det artigste var, at Greven sendte næste Morgen sin Løber i Synagogen og lod sige alle Jøder, at de ikke maatte understaa sig at nævne hans Navn i Synagogen; gjorde nogen det, da skulde han massacrere den. Iligemaade lod han dem sige, at ingen Jøde maatte understaa sig at gaa forbi hans Hus, thi hvis nogen gjorde dette, da vilde han skyde den forbigaaende med sin Pistol som en Hund. Jøderne turde virkelig ogsaa i lang Tid ei gaa forbi. Greven logerede den Tid i Munkes Gaard ved Kanalen. (Anm. 2).

Consistorialraad Humble, en Mand af en uendelig stridsindig Gemyts Art, gav 500 Rdl. for at faa denne Characteer. Disse Penge bleve anvendte til i Glasgow at lade støbe nye græske Bogstaver for, hvormed det nye Testamente nytrykkes 1776. (Anm. 3).

— — Mærkeligt er det, at havde Dronning Caroline Mathilde levet fire Uger længere, end hun gjorde, havde hun vist kommet til Danmark igjen og paa Thronen, og det just ved Kammerherre Beringskiold. Der blev vexlet Breve med ham om den Sag og formodedes vist at være gaaet igjennem. (Anm. 4).

Strax før d. 17 Januar blev holdt Commission hos Gähler over den vanlykkede Algierske Expedition. Rantzau, som og sad i den, berettede Kongen, at Admiral Rømeling skulde ei have gjort, hvad han burde i Henseende til Skibenes Udredning. Kongen blev vred, og Rømeling gik af. Denne gode gamle Rømeling var ingenlunde rig, kunde derfor desto mindre taale, hvad ham hændede. Da han erfarede, at det var Rantzau, der havde beklaffet ham, gik han til sin Kone og sagde hende, hun skulde berede sig som en forstandig Qvinde paa, hvad der muligen forestod, han havde ladet sin Kaarde slibe, og med den agtede han at fordre Hevn af Rantzau paa det yderste. Rømeling lod virkelig sin Kaarde slibe, gik derpaa paa Slottet, og da han traf Rantzau, slog han ham paa Skulderen og vinkede ham hen i et Vindue; der sagde han til ham: „I har handlet som en slet Karl imod mig med at belyve mig for min Konge, jeg skal have Revange af Jer, i hvor jeg træffer Jer, saa enten I eller jeg skal ligge; her er ei Stedet, men jeg træffer Jer nok udenfor

Bønderne sine gamle Gevær og Hellebarder. Der mægledes af sig selv en midlertidig Stilstand i de Stridigheder, som herskede Mand og Mand og Grænd og Grænd imellem. Sikkert er det, at Dølernes Holdning ved denne Leilighed er al Ære værd, men det staar heller ikke til at tage Feil af, at baade Provsten og Fogden skjulte egennyttige Hensigter bag det høit løftede Fædrelandssind: den første haabede at faa sit Brev paa Grubedriften paa Lesjeskogen fornyet, den anden havde vistnok allerede under sit Ophold i Christiania om Sommeren sikret sig Besiddelsen af hele Verket i Tilfælde af, at Toget løb heldigt af.

I September Maaned begyndte Generalmajor Reichwein, der havde Overkommandoen over det Troppekorps, som skulde tilbageerobre Throndhjem, at sætte sig i Bevægelse. Han lod rykke frem i to Afdelinger; den største, som han selv førte, tog Veien op gjennem Østerdalen, den anden under Anførsel af Major Paul Michelet gjennem Gudbrandsdalen. Til den sidste sluttede Jørgen Philipssøn sig i Spidsen for de opbudne Døler, som lidt over 500 Mand stærke i Antal var inddelte i to Kompagnier og kommanderedes af sine Bondekapteiner, Hans Paulssøn Tolfstad af Vaage og Christen Nilssøn Bø af Gausdal. I Ilmarsch gik det nu over Dovrefjeld, hvor et svensk Rytterkorps paa tre Kompagnier, der havde taget Stilling ved en Bro i Opdal, blev slaaet og maatte trække sig tilbage. Opdalinger og Rennebygger, som jo ved Slægtskab og Svogerskab stod Gudbrandsdølerne meget nær, forenede sig med dem, og med en anselig, men høist irregulær Armé leirede Reichwein sig den 1ste Oktober paa Stenbjerget udenfor Throndhjem. Herfra kunde han se, hvilke Forberedelser de bergenhusiske Tropper, som allerede nogle

Dage i Forveien havde slaaet sig ned paa Lademoen, havde truffet til at begynde Beleiringen. Det varede ikke længe, før Reichwein ogsaa havde foretaget de fornødne Dispositioner til at indeslutte Byen fra Sydsiden. Gudbrandsdølerne blev henlagte i Egnen omkring Gaarden Stafne, hvor de vistnok ikke kom til at tage aktiv Del i Kampen, men gjorde des større Nytte ved at forrette Speidertjeneste og dække Forbindelsen med Bergenhusingerne og Dalerne.[1]

Medens Jørgen Philipssøn havde nok at varetage i de halvtredie Maaneder, Beleiringen stod paa, sad Mag. Iver ikke ørkesløs hjemme paa sin Prestegaard. Det gjaldt nu for ham at skynde sig med at tage Initiativet til Driften paa Lesjeskogen, da der i dette Øieblik ikke fandtes en eneste Mand i Dalen, som kunde hindre ham deri. Under 6te November skrev han til Ole Kolstad for at varsle ham om, at han havde forskrevet en fransk Murmester ved Navn Louis Lutton, og at han maatte være forberedt paa at gaa ham til Haande, saasnart han ankom.[2] Længere ud paa Vinteren drog Provsten til Hæren udenfor Throndhjem. Den 11te December nødtes den svenske Guvernør Stiernschöld til at kapitulere mod at faa fri Afmarsch under flyvende Faner og klingende Spil. Strax efter samledes de norske Tropper og Throndhjems Befolk-

[1] Blandt dem, som saaledes udmærkede sig, var Kapteinen over Bønderne i Nordre Gudbrandsdalen, Hans Paulssøn Tolfstad, der var en Ven af Magister Iver, og den oftere omtalte Lensmand Peder Larssøn Ekrę af Lesje. Begge disse blev siden til Belønning for sit kjække Forhold fritagne for at svare Skat og Landskyld af de Jorder, som laa under deres Brug. Ogsaa den anden Bondekaptein, Christen Nilssøn Bø af Gausdal, erholdt en lignende Løn for sin Deltagelse i Toget mod Throndhjem.

[2] Skrivelse fra Mag. Iver til Ole Kolstad, dat. Frons Prestegaard 6te Novbr. 1658.

Slottet.“ Med disse Ord forlod han ham. At slaaes var aldrig denne Grev Rantzaus Sag. Han blev saa allarmeret over det barske Aasyn og hevngjerrige Stemme, at han holdt sig inde i mange Dage under Paaskud af at have Podagra, men det var egentlig af Frygt for Rømeling. Den 17 Jan. tvang Beringskiold ham at lade sig i Porte Chaise bære til Slottet. Da Tummelen var over, og al Verden flokkedes til Slottet, gik Rømeling endelig, paa det Ingen skulde tænke, han havde en ond Samvittighed. Da skede det, at Grev Rantzau kom ud fra Kongen, med det blaa Baand om, ud til Couren, hvor hver trængte sig til for at lykønske Helten med sit nye store Hæders Tegn. Rømeling stod midt paa Gulvet og saa til med et fortrædeligt Hjerte. Men i Stedet for, at Grev R. skulde have svaret paa alle de høitidelige Ord, ham bleve sagte, løb han i hele Courens Paasyn lige hen paa Rømeling, tog ham i sin Favn, kyste ham og sagde: „Intet glæder mig saa storligen, som at jeg kan overbevise denne ærlige Mand om, at jeg ingen Fiende er, men at jeg af min ganske Formue tjener mit Fædreneland ligesaa oprigtig som denne værdige og meget brave Mand.“ Den mindste Deel forstod, hvad de saa. Rantzau var bange for koldt Jern, og desaarsag skaffede han Rømeling strax ind i Stats-Raadet, hvor han døde værdig 1775.

Denne Grev Rantzau reiste bort just samme Dag, som den tripolitanske Gesandt havde Audients hos von Osten. Jeg saa selv og hørte, at, da han gik ned i Sluppen, som laa udenfor Palæet i Kalleboderne, sagde han sagtelig til en Mængde Matroser, der stod og saa paa hans Hedenfart: Hurra!, thi han vilde gjerne, Matroserne skulde have beæret ham ved sin Bortgang med et Hurra, men i den Sted vare nogle faa, der fløitede og pebe ham ud,

skjønt sagte, kastede og med Stene efter ham i Kanalen. Han var høi, velskåbt, men saa forstyrret ud.

1784, da vor elskede og fromme Kron-Prinds Friderich gik ind i Stats-Raadet, hændte adskillig mærkværdigt; det gamle Stats-Raad eller rettere de, der vare paa Julianes Parti, omgikkes med det Anslag, det Kron-Prindsen, naar han havde været til Confirmation, vel maatte faa Sæde i Stats-Raadet, men NB. uden Votum. Sporon var af Dronningens Parti sat til Vogter over ham og var Prindsen imod, derfor kunde han ei heller lide Sporon. Han skulde have havt det halve Haderslef-Hus Amt, som . . . . . .[1] først var tildelt, som Amtmand, og Stemann siden fik heel, men han undskyldte sig, det han ei forstod Sproget ret, hvortil Prindsen svarede, saa skulde man nok employere ham andensteds. Kron-Prindsen havde mærket, (at) Dronningens Parti, som egentlig bestod af Eichstedt, Guldberg, Stemann, Arve-Prinsen, vilde have dragen et Dække for hans Øine og holde ham fra Alting, derfor opsatte de hans Confirmation saa længe, men som der er en fyrig Sjel i ham, vilde han allerede 1783 have forlangt af sin Fader, at Ministerien skulde forandres, men hans Kammer-Junker Bülow fik ham raadet derfra og overtalt til at opsætte Alting, til han var bleven majorenn. Denne Bülow, en forstandig ung Mand, har givet Kron-Prindsen de bedste Oplysninger om Alting. Den 4 April, som Dagen, da Kron-Prindsen første Gang trinte ind i Stats-Raadet, tog han strax, efterat have sat sig, et Papir op af sin Lomme og sagde til sin Fader, som han stedse omgaaes med megen Ærbødighed, fremfor hvordan man ellers omgikkes C. 7de, det han havde 3 Poster at bede

[1] Aabent Rum.

sin Fader om, førend man skred til nogen videre Deliberation, nemlig 1) at Kabinettet maatte aldeles ophæves og afskaffes, 2) at Undersaatterne i dets Sted maatte henvises til Collegierne, og 3) at der maatte anordnes et nyt Stats-Raad, der skulde bestaa af Schack Rathlou, Bernstorff, Stampe, Rosencrantz, General Huth. Dette Papir fremlagde han til sin Hr. Faders Underskrift, samt tog en Pen, dyppede den og leverede den sin Hr. Fader, som strax skrev sit Navn og stadfæstede det begjærte. Der blev en stor Forbauselse over de afgaaede 3 nye Stats-Raader, Stemann, Guldberg og Rosencrone, helst da Kron-Prindsen sagde selv til dem, de gjorde bedst strax at indgive deres Ansøgninger om deres Afsked. Dertil hørte og Godske Moltke, men Eichstädt havde takket af nogle Dage før. Næste Morgen indkom Moltkes, Rosencrones og Stemanns Ansøgninger om deres Afsked, den de fik i Naade, men som Guldberg ingen indsendte, thi han ønskede at blive i Kjøbenhavn hos Prinds Frederik som hans Ober-Kämmerer, sendte Kron-Prindsen Kammer-Junker Brockenhuus til ham og lod ham sige, han undrede over, han ei havde indsendt sin Ansøgning om sin Afsked. Guldberg svarede: han bad allerund. om Forladelse, han havde ei forstaaet, det skulde skee saa strax, men skrev den saa paa Timen i Kammer-Junkerens Overværelse og leverte ham samme. Han fik 2,500 Rdl. Pension. Kron-Prindsens Beslutning gik derpaa ud at ville have det modsatte Parti skilt ad, derfor fik Guldberg Ordre at begive sig til Aarhuus som Stiftamtmand, thi man havde lagt Mærke til, at han ved sine idelige Opvartninger paa Slottet maaskee gav Dronningen og Prinds Fr. de Raad, man ei skjøttede om. Stemann kom til Hadersleb. Kron-Prindsen har ingen gode Tanker om Eichstädt, som han anseer

for en Mand med et ondt Hjerte. Han gaar nok til sit Boltinggaard i Fyen. Kron-Prindsen, som har indseet og sukket over den galne Bestyrelse, der var i Alting, har fra Grunden af villet have det i mange Maader død-syge Stats-Legeme helbredet. Hans ypperlige Hjerte viser sig og derudi, at han ikke vil, nogen skal blive ulykkelig. Derfor gaar Alting lemfældig frem.

Da disse Ting gik for sig paa Slottet, vilde Dronning Juliane have løbet ind til Kongen i sit Gemak, men Kammerherre Reventlow var sat for Døren, som med Respect afviste hende og sagde, det var forbuden, ingen maatte komme ind til Kongen. Jus talionis for C. M.

Juliane holder meget af Geheimeraadinde Guldberg. I den Tid, Dronningen havde tykke Been og ei kunde taale at staa, naar hun gav Audience, befalede hun, at de, hun kunde lide om sig, maatte sætte sig hos hende. Fru Guldberg var deriblandt. Medens hun saaledes sad, kom Grevinde Scheel fra Estrup ind. Da Dronningen havde reist sig for at hilse hende og igjen strax satte sig, gav hun Mad. Guldberg et Tegn, hun skulde og sætte sig, men den samme Ære vederfores ei Grevinden, som derover blev meget fortrydelig, og menes var Hovedaarsagen, hvorfor Grev Scheel forlangte sin Afsked fra Hoffet. Fordi Geheimeraadinde Guldberg er en Møller-Datter fra Bygholms Mølle ved Horsens, fandt Grevinden sig desto mere stødt.

Faa Dage førend Stats-Raadet blev ophævet, skal man have havt i Sinde at give Schack Rathlou sin Afsked. Han er den, Kron-Prindsen især har havt megen Tillid til.

Kron-Prindsen gaar paa sin Fod ofte op til den gamle Geheime-Raad Thott, sidder 3 à 4 Timer hos ham for af denne gamle Bedagede at høre sunde Raad til Landets

Bedste. Er noget særdeles af en 17aars Herre, men spaar os en treffelig Regent.

II.

Af Laurids Engelstofts Optegnelser.

Frederik V. spiste undertiden hos de fremmede Ministre og lod sig Vinene smage godt. Engang havde han spist hos den keiserlige, Grev Lichtenstein, og taget saa meget til sig, at han ravende gik nedad Trappen. Lichtenstein havde en sort Lakei, som, da han saa dette, sagde i sin Uskyldighed: „Ach, der König ist besoffen.“ Kongen, som hørte det, svarede ligesaa naiv: „Nein, mein Sohn, wir sind nicht besoffen, wir haben nur ein Bisschen zu viel getrunken.“

En Student, fortælles der, kom engang til Struensee for at bede ham skaffe sig et Præstekald. Struensee, som kjendte Personen og yndede ham, forsøgte at raade ham fra denne Vei, sagde, at han var skikket til noget bedre end at præke dumt Tøi, og aabnede ham andre Udsigter. Studenten syntes dog bedst om at faa et Præstekald og svarede: „Mundus vult decipi, decipiatur ergo.“ Dette Svar behagede Struensee saa vel, at han gav ham Kaldet.

Geheimeraad Carstens sagde til adskillige af sine Venner, at det fortrød ham inderligt, at han havde underskrevet Struensees og Brandts Dom. Schack Rathlou, endskjønt han først blev kaldet herover fra Jylland, efterat Caroline Mathilde var bragt til Helsingør, blev ogsaa siden meget melancholsk og bebreidede sig selv den Deel, han havde i de Begivenheder, som fulgte umiddelbar derpaa. Havde man vidst, at Carol. Math. vilde dø saa hastig, var vel idetmindste Brandt bleven pardonneret. Da

Geheimeraad Stampe fik hendes Død at vide, sagde han: „Ach, nu er det sikkerlig først, jeg synes, at mit Hoved sidder ret fast.“ Kronprindsen har, som bekjendt, en hemmelig Foragt for Jurister; Aarsagen dertil skal tildeels være denne, at de første Jurister underskreve hans Moders Dom. Han kan fra den Synspunkt have Ret.

I den Periode efter Struensees Fald, da alt, hvad der angik Bondefrihed, skulde kvæles og tilbagegjøres, var det Tilfældet mere end en Gang, at naar kongelige Godser bleve solgte — hvilket gik tidt paa — var der hemmelig Ordre, at Godserne ikke maatte sælges til Bønderne selv. Man saa Bønder staa med Pengene i Haanden for at kjøbe dem selv, og det blev dem sagt, at det skede ikke, og med Taarerne i Øinene maatte de høre, at de vare solgte til en eller anden Skurk. (Af K.herre Sehesteds Mund).

Kronprindsen og Hertugen kalde deres Gemalinder min Kone, men Arveprindsen nævner endnu aldrig sin afdøde Kone (Sophie Friderica) uden med det Navn Prindsessen. Han siger ogsaa immer Vi Kongelige, hvorfor hans Gemalinde engang sagde til ham: „Ja I Kongelige ere opdragne til hverken at bruge Hænder eller Fødder.“ (1804. Af Grevinde Rosencrone).

Det hændes ofte, at Kongen Statsraadsdagene ikke vil underskrive; naar dette skeer, siger Kronprindsen: „Maaskee befaler min Fader, at det skal opsættes til næste Gang.“ Dertil er han da strax villig, løber ud af Døren og siger: Hihi! Men de Papirer, han skulde underskrive, leveres da til hans opvartende Kammerherre, som passer

paa, naar han har de rolige Luner, og lader ham da underskrive dem, hvorpaa de skikkes til vedkommende Departementer. Man har ogsaa megen Vanskelighed ved at faa ham barberet; thi han springer hvert Øieblik op, og Barbereren maa passe paa, naar han et Øieblik er stille, for da at tage et Strøg. Han er en stor Elsker af Skuespil. Forat holde ham desbedre paa Landet om Eftermiddagen, lader man en aparte Addresseavis trykke for ham, hvori Skuespillene ikke ere anførte.

Naar Kongen (Christian VII.) seer nogen hilse ham, siger han til den, som gaar med ham: „Das war ein sehr artiger Mensch.“ Naar han skal underskrive Resolutionerne, der ere mange, siger han: „Hvad det dog er et tungt Arbeide at regjere!“

I Sommeren 1805, da Arveprinds Frederik laa paa Sorgenfri, foreslog hans Søn, Prinds Christian, ham en Dag ved Bordet, at han skulde dog holde nogle Kjøer, fordi det var saa vanskeligt at faa Fløde. „O tal ikke om Kjøer, min Søn,“ svarede han, „derved nødes jeg at tænke paa den sal. Prindsesse.“ (Sophie Friderica, thi i hendes Tid havde Prindsen holdt Kjøer).

Da Arveprinds Frederik skulde begraves i Jan. 1806, var der mange, som undskyldte sig for Tilsigelsen at møde, endskjønt hverken Alder eller Svaghed hindrede dem. Dette tog Kronprinsen unaadig op og lod sig til Kiel sende en Liste paa alle dem, som havde undslaaet sig. For at Ligvognen kunde gaa ud af Vesterport, maatte man fordybe denne, hvilket skal have kostet 1500 Rdl.

Det er adskillige danske Statsmænds Mening og Kronprindsens, at den Artikel imod os i Moniteuren i Anledning af Troppernes Samlen i Holsteen egentlig kommer fra Rusland af, hvor Regjeringen er misfornøiet med, at vi have gjort nogen Bevægelse, medens det hele og alle de andre Magter stode stille (27 Sept. 1803). [Senere tilføiet:] I Anledning af dette Udfald i Moniteuren indlod den danske Minister i Haag, Grev Løvendahl, sig i en ubehagelig Explication med den franske Minister sammesteds og fik af den Aarsag en meget skarp Irettesættelse her fra Hoffet.

Da i Begyndelsen af 1805 Krigen nærmede sig sit Udbrud i det sydlige Tydskland, hed det, at det danske Hof var af Rusland bleven anmodet om Tilladelse til at sætte Tropper i Land i Holsteen, men at man svarede med megen fermeté, at man altfor nøie iagttog den strengeste Neutralitet til at kunne tillade det. Det hed endvidere, at man lod Rusland forstaa, at den sidste Corporation med det ikke havde bekommet os synderlig, og at vi agtede med al vor Magt at soutenere mod Enhversomhelst vor Neutralitet og Selvstændighed. Dette Svar, forsaavidt det rygtedes, fandt meget Bifald. En Forespørgsel fra Sverrig skal man til samme Tid have affærdiget meget kort. (Af Grev Rosencrone).

I December 1806 sendte Kongen af Sverrig en Forespørgsel til det danske Hof. Den Svenske Minister Oxenstierna skulde have reist med Depescherne til Kiel til Kronprindsen, men han skøttede ikke om denne Commission og undskyldte sig med Podagra. Den Svenske Chargé, Baron Taube, fik da Befaling at reise derhen.

Men Kronpr. vilde ikke aabne Depescherne, men svarede, at hans Fader dertil ikke havde autoriseret ham, og at Allerhøistsamme boede i Kjøbenhavn og havde der sit udenlandske Departement. Da nu Baron Taube vilde mundtligen forklare noget og udlod sig med, at Sverrig maatte betragte Danmark som en Formuur for sig, skal Kronpr. have sagt til ham, at det var den første Gang, han havde hørt, at det var Danmarks Bestemmelse at være en Formuur for Sverrig. K. P.s hele Conduite i denne Sag er overalt meget omtalt med den fortjente Roes. (Jan. 1807).

Det var i Januar 1807, at Dommen faldt i Høiesteret mod Udgiveren af Bladet „Dagen", K. H. Seidelin, i Anledning af Klager, ført af den preussiske Minister over den Efterretning i et No. af bemeldte Blad, at Kongen af Sverrig skulde have skrevet til Kongen af Preussen, at han ei lod sig saaledes foreskrive Love af Rusland, som Preussen af Frankrig. Udgiveren blev dømt til Vand og Brød paa 8 Dage. Cancelliet og en Deel Medlemmer af Høiesteret vilde have ham dømt i Tugthuset, og Cancellipræsidenten Kaas og Justitiarius i Høiesteret Confer. Colbjørnsen skal begge have været i Forbedringshuset samme Morgen og bestilt Værelse til Seidelin samt anbefalet ham til Forstanderens Opsyn; saa visse vare de paa, at han vilde blive dømt deri. Da dette ikke skeede, havde de altsaa prostitueret sig. Pluraliteten af Publicum ansaa ham uskyldig og ustrafbar efter Trykkeloven, da Bladet havde Politimesterens maa trykkes Skjold, og dette enten maatte ansees for intetbetydende eller ogsaa Politimesteren staa selv til Ansvar. Saaledes var ogsaa nogle Høiesteretsassessorers Mening. Imidlertid søgte det ikke-

aristokratiske Parti, hvortil hørte Etatsraad Graah, Assessor Brorson o. fl., en Middelvei, at hverken Udgiveren uskyldig lider for meget, eller Regjeringen compromitteres, og saaledes faldt en Dom, hvorefter Seidelin skulde sidde paa Vand og Brød i 8 Dage.

Intet characteriserer bedre den Aand, som besjeler Rentekammeret, end dette, at det, uagtet Stiftamtmand Moltkes og Directionens Modforestilling, paanødte en Opsidder sin Christiania Cathedralskole beneficerede Gaard til Eiendom for en lavere Priis, end han selv bød, da han fandt sig undsbelig ved at forlange den for den Pris, hvortil den af en Realisationscommission var anslaaet, og som Rescr. af 5 Sept. 1800 berettigede ham til at forlange den for. I samme Aand handlede dette Collegium, da det vilde tvinge Stiftsøvrigheden paa Island til at udpine af 3 fattige Lærere ved den islandske lærde Skole en Understøttelse af 200 Rdl. til Deling, som den havde givet dem i Vinteren 1803 af Skolens Almisser, for at de ikke af Nød og Mangel skulde desertere fra Skolen, og da at indbetale dem i Kongens Kasse eller selv blive samme ansvarlig derfor. Stiftsøvrigheden retfærdiggjorde i en Skrivelse til Cancelliet sin Fremgangsmaade paa en bitter Maade mod Rentekammeret og bad Cancelliet forestille Kongen Sagen. Cancelliet sendte den til Directionen for Universitetet, som gjorde en med bittre Sideblik til Rentekammerets Aand opfyldt Forestilling desangaaende, og de 200 Rdl. bleve dem eftergivne. (Juli 1806).

Ethvert Medlem af høieste Ret, som rangerer over Conferentsraad, maa sidde med Fløiels Kaabe; de andre have blot Damaskes. Man har havt Exempel paa i de

senere Tider, at en Auscultant (en Kammerherre) har siddet med Fløiels Kaabe, medens Justitiarius kun havde en Damaskes. Medens Høieste-Ret holdtes paa Christiansborg Slot, før det brændte af, hændtes det ofte, at naar Kongen havde (første Thorsdag i Marts) selv siddet i Retten, mødte de udgaaende Dommere en og anden Stempelpapirsforvalter, Kjøbmand eller anden saadan Person, der havde faaet Conferentsraads Rang, paa Trapperne for at gaa til Taffels hos Kongen, medens Dommerne i det øverste Tribunal ikke kunde nyde den Ære.

Pensionerne i Danmark og Norge beløbe sig for nærværende Tid (1806) til 8 à 9 Tønder Guld om Aaret.

Toldintraderne i Kongen af Danmarks Stater beløbe sig for nærværende Tid til 5 Mill. Rdlr. aarlig. For nogle Aar siden udgjorde de kun 3 Mill. (August 1806. Fra en sikker Kilde).

Siden den sidste Krigs Udbrud ere Postvæsenets Indtægter her stegne til det dobbelte; de skal nu beløbe sig til 140,000 Rdlr. (1806).

Førend Sct. Hans' Hospital fik den nye Indretning, hvortil Confr. Malling saa meget har bidraget, fortæredes aarlig 80 Oxehoveder Brændeviin indenfor Hospitalets Mure! (Af Confr. O. Malling).

Da Privatinscriptionerne ved Universitetet bleve ophævede i Begyndelsen af Aaret 1805, befandt jeg, at siden 1 Marts 1801 til Udgangen af Aaret 1804 vare der i alt 100 privat indskrevne. Det samtlige Antal af dem, som

imidlertid vare blevne academiske Borgere, beløb sig til 663, altsaa omtrent $\frac{1}{6}$ privat indskrevne, eller, som er det samme, $\frac{1}{6}$ vare blevne Studenter uden at have lært noget. Adskillige Bedragerier, som vare foregaaede med Bønderkarle, der vare blevne inscriberede som Studenter for at blive fri for at være Soldat, fremskyndte Privatinscriptionens Afskaffelse, uagtet endeel Professorer satte sig derimod, da den immer havde været en god Indtægt for Decanus.

Da Commissionen for Universitetet og de lærde Skoler engang ved sine første Forslag androg paa, at Rectorerne skulde have en Rang, var det især Bernstorff (A. P.), som satte sig derimod, saa der blev intet af.

Af Pædagog-Stolthed kjender jeg her i Landet intet mere indgroet end det Blaagaardske Seminariums for Landsby-Skolelærere. Blandt flere et Exempel. I Jan. 1807 tilskrev Dir. for Univ. og de lærde Skoler Commissionen for Blaagaard om at optage to Disciple af Roeskilde Latinskole, som ønskede at optages deri og allerede havde gjort en temmelig Fremgang. I den Anledning yttrede den tillige, at de maaskee kunde faa nogen Understøttelse fra Roeskilde Skole, at efter den Udvikling, de havde, kunde maaskee Seminariets Læretid for dem formindskes eller forkortes, men Læreren Saxtorph svarede kort og godt, at fra de befalede tre Aars Læretid kunde aldeles ingen Afkortning skee, naar de omskrevne Disciple skulde erholde seminaristisk Dannelse og Rettigheder. Til den seminaristiske Viisdoms Modtagelse vare de altsaa ligesaa lidet forberedte som den simpleste Bondedreng. (Jan. 1807).

Da Kammerherre Bernt Anker i Norge i Sommeren 1803 var i Paris og blev Bonaparte forestillet, sagde Bonaparte for at sige noget til ham: „C'est un beau jour," hvorpaa Anker svarede: „C'est le plus beau jour de ma vie." Derpaa spurgte Bonaparte: „Vos affaires à Paris seront-elles bientôt finies?", hvorpaa Anker svarede: „Elles sont finies dès ce moment."

Under Bataillen d. 2 April 1801 kom Prof. Olsen hen til Prof. Jacob Baden. Denne sad og læste i Properts det Sted, hvor Amor siges at være bleven mager, men desbedre, da han saa lettere kunde smutte gjennem smaa Aabninger. Prof. Baden talte midt under Kanonernes Dundren om dette Steds Skjønhed og mente, at saa smuk en Idee kunde Ingen falde paa nuomstunder. „Men, min Gud," sagde Olsen, „hvor kan Du dog tænke paa saadanne smaa Ting nu, da Kanonerne tordne os om Ørene?" „Aa," svarede Baden, „hvad bryder jeg mig derom? Det lar jeg være Statens Sag."

Da Forordningen af 11 Mai 1775 blev foretagen i Statsraadet, skal den gamle Greve Bernstorff have haft 71 Erindringer at gjøre derimod, af hvilke blot 1 foranledigede nogen Modification. (Ex ore domini August.)

Conferentsraad Chr. Colbjørnsen sagde idag til mig, da vi talte om Adelens Usurpationer under Christian VI. og Frederik V. etc., at det har været her ligesom i Algier, thi ligesom der Ingen kan blive Dey uden at have været Janitschar og Ingen bliver dette uden at være hvervet i Levanten, saaledes havde heller ikke her Nogen kunnet

komme til nogen betydelig Post, med mindre han var forskreven udenlands fra d. e. fra Tydskland. (9 Marts 1804).

Det var i Vinteren 1801—1802, at en Mængde Personer af ingen Merite fik det hvide Baand. Alle undrede sig over, at Edvard Colbjørnsen, Justitiarius i høieste Ret, ikke fik det. En udlod sig til ham om, at det gjorde ham ondt, at han var bleven forbigaaet. „Rigtignok,“ svarede Colbjørnsen, „havde jeg ønsket Bernstorff i bedre Selskab.“ Bernstorff fik just ogsaa samme Gang det hvide Baand.

Provst Engelbreth i Lydersløv blev egentlig kaldet dertil paa Grund af Cardinal Borgias Recommendation. Ved den Leilighed bemærkede En, at man vel havde vidst før, at alle Veie førte til Rom, men ikke, at Veien til Lydersløv gik gjennem Rom.

(1803). Da det i Foraaret 1801 oprettede Studentercorps var, især ved Professorernes Bestræbelser, bleven ophævet, sagde Prof. Münter i Skandinavisk Selskab til Etatsraad Falsen: „Det vil vare længe, inden vi faar alle de Griller ud af Studenternes Hoveder igjen.“ „Jeg har aldrig vidst før,“ svarede Falsen (der selv var med i Corpset), „at de theologiske Professorer havde noget med Studenternes Hoveder at bestille.“

Da den berømte Dr. Gall ankom den 22 Sept. 1803 med Paquetbaaden til Kjøbenhavn, skal en af Toldbetjenterne, da han hørte hans Navn, have sagt til ham: „Mein lieber Hr. Doctor, bleiben Sie lieber zurück, Sie werden hier mit Ihr Fixfax kein Glück machen.“ Den 26 Sept. kom han ned i Directionen for Universitetet, hvor han

lod sig melde for at faa Tilladelse til at holde Forelæsninger i et af Auditorierne. Det er en lavagtig Mand med et lille stygt Hoved, guul Ansigtsfarve, men skarpe Øine. Han fortalte, at han var reist fra Hamborg uden denne Gang at holde nogen Cursus, fordi det var ham mindre vortheilhaft, medens saa mange endnu laa paa Landet.

Da i Vinteren 1805 Kronprindsen skulde uddele Medaillerne i Landhusholdningsselskabet, vare følgende Omstændigheder dermed forbundne. En vis Gyllenborg, der havde havt Deel i Gustav III.s Mord, havde indleveret en Afhandling om Jordudstykningen, som man fandt Præmien værdig. Men da det forekom Mange upassende, at Kronprindsen skulde indbydes at levere egenhændig Medaillen til en Kongemorder, saa opkom derover en heftig Debat. Gen. Adjut. Løvenørn satte sig især derimod, men Christian Colbjørnsen forfegtede Gyllenborgs Sag med saadan Iver, at Afhandlingen blev kronet. Nu var Kronprindsen af Løvenørn bleven underrettet om Alt, og da Justitsraad Pram med en anden Deputeret fra Selskabet kom for at invitere ham, sagde han dem ligefrem, at han af saadan Aarsag ikke fandt det passende at komme. Herover kom nu Selskabet i Allarm, og det blev saaledes omgjort, at Gyllenborg tog sin Afhandling tilbage under Paaskud af at forbedre den, hvorpaa Kronprindsen indfandt sig som sædvanlig ved Priisuddelingen, men Colbjørnsen fandt det og raadeligst at gaa til Kronprindsen for at retfærdiggjøre sig. (Anm. 5).

Da Worm udgav den 3die Deel af sit Lexicon over lærde Mænd og deri skulde anføre Geheimeraad Ove Høegh Guldberg, skikkede han sin Brodersøn, nu Rec-

tor i Horsens, til ham med hans vita, saaledes som han agtede at indrykke det i sit Verk. Worm den yngre læste Manuscriptet op for ham. „Hans Fader var Bedemand“ — — „Ja,“ sagde Guldberg, „det gaar alt for meget i Detail, Bogen vilde blive altfor stor, lad os slette det ud!“ „Han tog theologisk Attestats og skulde have været Personelcapellan.“ „Hvortil alle disse Details? Kjære, lad os slette dette ud“ o. s. v. (Fortalt mig af Prof. Kierulf). (Anm. 6).

Geheimeraad Hielmstierne hed egentlig Henrichsen og var en Kjøbmands Søn fra Helsingøer. Da han kom tilbage fra sin Udenlandsreise, var han, som han var gal, og bar sig saa naragtig ad, at han blev Originalen til Holbergs Jean de France. Han kaldte sig ogsaa med fransk Udtalelse Mr. Anrison. Han var den første, som bragte den Mode hjem med Kjoler, hvis Skjød havde Knapper og Knaphuller bag paa, derfor lod Holberg sin Jean de France knappe Kjolen bag til. (Prof. Nyerup). (Anm. 7).

En Lector fra Throndhjem kom til Holberg og fortalte ham, at han havde begyndt at oversætte hans Peder Paars paa græske Hexameter. „Det skulde De lade fare,“ sagde Holberg, „thi Græsk forstaar nu Ingen mere, men oversæt det hellere paa Arabisk, det er et levende Sprog.“ Kierulf). (Anm. 8).

Holbergs Don Colibrados skal i Henseende til Navnet have følgende Oprindelse. En Kok hos Kong Frederik IV. havde samlet sig saa mange Penge, at han fik Lyst til at komme høiere i Veiret og søgte om at blive optagen i Adelstanden. „Was,“ sagde Kongen, „er will adlich werden! Was will er denn für einen Namen haben? Er will vielleicht von Kohl und Braten heissen?“ (Anm. 9).

Baron Holberg var saa gjerrig, at han gav Kudsken, der kjørte ham fra Bjernede her til Byen, 2 ß i Drikkepenge. Man fortæller, at Frederik V. engang vilde have Løier af ham og aftalte med et Par Officerer af Garden, at de skulde engang see at forskrække ham. De oppasse ham engang, da han gik sildig i Kongens Have, og idet de satte ham et Par Pistoler for Brystet, sige de, at han strax skulde gjøre et Vers. Han skal da have fremsagt følgende Impromptu:

„Ach Gott, Du grosser Richter,
Was sind dies für Geschichten
Sage mir in Namen dein,
Was mögen diese für Schurken sein."

Dengang Geheimeraad v. Holstein var Præsident i Cancelliet, vare Værelser i Husene ligeoverfor hans Palais i Stormgaden meget dyre, fordi Candidaterne i Theologien kappedes om at leie dem for ved deres Gudfrygtighed at tiltrække dem Excellencens Opmærksomhed, der var af de Hellige. Til den Ende lukkede de Vinduerne høit op om Morgenen og sade paa Knæ i bedende Stilling lige over for Geheimeraadens Vinduer, som om de forrettede deres Morgenandagt. Dette hjalp mange til Præstekald. (Af Prof. Müller).

I den Tale, som Prof. Hornemann som Rectór magnificus holdt paa Studiegaarden d. 8 Jan. 1806 i Anledning af Arveprindsens Død, vare mange Bitterheder mod Hertugen, som var tilstede; her var den lange Episode til Badens Roes et indirecte Angreb paa Hertugen, hvori han endog gik saa tydelig frem, at han talte om injurias ei (Badenio) immerito illatas. Saalænge

Baden levede, var der ellers kun slet Forstaaelse mellem ham og Hornemann, da Fru Baden skrev den bekjendte Drøm om H., og Baden sagde om ham, at han talede Latin som Dansk (saa daniserende).

Den 1 Febr. 1804 var Maskerade ved Hoffet. Der blev lagt Mærke til den keiserlige Ministers, Grev Kaunitz's Attention. Han var først maskeret som en Savoyard og bar paa Ryggen en Kiste, hvori han havde lutter Kobbere, der forestillede de af de Danske vundne Batailler, f. Ex. Slaget i Kjøgebugt, det af 2 April etc., hvilke han tillige forklarede meget fuldstændigt. Siden klædte han sig som en simpel Soldat af Kronprindsens Regimente og posterede sig som Skildvagt ved Døren til det Gemak, hvor Kronprindsen var gaaet ind. Kronprindsen var saa indtaget heraf, at han lod ham bede at komme og sætte sig ved det Bord, hvor han sad, og lige ved hans Side. Imellem disse to Maskeradedragter havde han endnu ladet sig see i en tredie, nemlig som Gartner med en Kurv med Blomster og galante Deviser. Han leverede Hertuginden en Rose og en Lilie, hvorved fandtes en Devise med Paaskrift: Vous les ressemblez.

En Præst Larsen har havt den Dristighed at sige offentlig, at Luthers Katechismus er en Hindring for Oplysningen. Derover er Biskop Balle bleven meget vred og har sagt, at dersom han (Biskoppen) vilde gjøre sin Pligt, burde han denuncere det for Cancelliet.

Den herværende russiske Minister Lisakewitz er en saa erklæret Fiende af de Franske, at da en Gravør her i Byen ved Navn Jacobsen, som han havde fattet Yndest

for og ofte bad til sig, havde stukket Bonapartes Portræt og sendt denne, har han siden ikke villet see ham. (Nov. 1803).

Den franske Minister General Macdonald ankom her til Kjøbenhavn i Sommeren 1801 for at succedere Bourgoing (hvilken man her ikke kunde lide, fordi han var saa simpel og saa ud som en Skrædder, men især fordi han meget næsviis løb og gjorde sig Ærinde paa Slottet de paa 2 April næstfølgende Dage). Det var meget imod hans Villie, at han kom her som Minister, da det var som et Slags Exil, hvori Bonaparte viste ham. Han omgikkes med Ingen og gjorde sig ingen Umage for at behage Nogen. Han havde engang blandt Flere Audients hos Kronprindsessen, som spurgte ham: „Comment se porte le premier consul?“ „Mafoi,“ svarede han, „je n'en sais rien, mais les aides-de-camp le sauront peut-être.“ (Han havde et Par af Bonapartes Adjutanter med sig her). I Midten af October 1801 præsenterede han Duroc, som kom herigjennem fra Rusland, for Hoffet, men man fandt ham ordentlig impertinent, saa — hedte det — Duroc selv rødmede. Han sagde selv, at der ikke var anstændige Værelser at faa til Leie i Kjøbenhavn, og ingen Folk, man kunde omgaaes. — — — Den hele Post tracterede han med Foragt. „J'ai fait,“ sagde han, . . . „une douzaine d'espions en Italie; me voilà reduit à l'être moi-même à la verité sous un titre plus honorable.“ (Anm. 10).

Den gamle Moltke, som man kaldte den gamle Adam, var saa stolt, at naar han havde bedet Nogen tilbords og der ingen Damer var, som vare i Rang over hans Kone, tog han selv først hende og gik tilbords med. Kun naar han var paa Landet paa sine Godser og han havde

bedet sin Præst, gav han denne, hvis ingen Rangspersoner vare tilstede, Vink om at følge Grevinden tilbords, men var der nogen Rangsperson tilstede, saa tog han hende selv som sædvanlig.

For at omvende Struensee fik Münter 4000 Rdlr. Hans Kone beklagede, at det gik saa sjelden paa med saadanne overordentlige Forretninger. (1806).

Naar sal. Prof. Møllmann examinerede i Historien, bleve Examinanderne sædvanlig soufflerede af visse Personer, som gik bag ved dem og hviskede dem til, hvilket var et Slags Levebrød for slige tjenstvillige Aander. Prof. Møllmann, som var halvblind, blev derved bedraget. Undertiden svarede Souffleuren selv for Candidaten, og der var èn, som ved at forvende sin Stemme paa flere Maader saaledes agerede Examinandens partes.

Da Rantzau var Statholder i Norge, skrev hans Kone paa sine Visitkarter: Vice-Reine de Norvège. (Af Grevinde Rosencrone).

For ikke lang Tid siden kom det ved Kongens Taffel paa Tale om Reverdil. Oberkammerjunker Calmette spurgte Kongen, hvad han egentlig havde været, da han var der. Kongen svarede: „Han var min Lecteur.“ Han: om det havde været en duelig Mand? Denne: „Ja.“ — „Hvorfor reiste han da bort?“ „Ih,“ svarede Kongen med en Latter, „er kriegte ja seinen Abschied.“ (1806).

I Aarene 1792 ff., da Republikanismens Hede var kommen over Folk, havde den og bemægtiget sig Skole-

lærer-Seminariet paa Blaagaard, hvor Lærerne Riber og Clausen selv gave Tonen an. Det gik saa vidt, at selv ved Arithmetiken neppe nævnedes en fransk Kjøbmand som Exempel paa Kjøbende eller Sælgende, uden at der jo blev sat til i Parenthese: en god Patriot.

Professorerne Riisbrigh og Jacob Baden havde i Aaret 1803 faaet deres Dimission fra Universitetet for Skrøbeligheds Skyld. Imidlertid ankom Tiden, da Prof. Wøldike (som ellers havde et meget slet Rygte paa sig for at gjøre Alt for Penge) skulde nedlægge sit Dekanat, og nu paastode begge de Dimitterede at ville (hver i sin Orden) være Decani, uagtet de ikke længere havde Functioner ved Universitetet. Hertugen fandt den Ting meget absurd, som den ogsaa var, og forlangte Consistoriums Erklæring derover. Dette erklærede sig stærkt for Riisbrigh og Baden — man tør vel ikke sige uden alt Hensyn paa sig selv —, men Hertugen sendte hele Sagen tilligemed sin egen Erklæring til Cancelliet, hvilket deciderte i Faveur af Hertugens Mening, og hine Ex-Professorer bleve altsaa udelukte fra Decanatet, dog saa, at en anden skulde forrette deres partes.

Det er bekjendt, at Tyge Rothe skrev et besynderlig affecteret Sprog. Luxdorph sagde ganske vittigt: „Rothe skriver virkelig et smukt Sprog; dersom han blev oversat, skulde jeg tilforladelig læse ham.“ En Lieutenant i Artilleriet kaldte ham Stedholder i Skydelegemet, en Cancelliraad Sprinkelraad, Landsoldater hjemmegjorte Landsknegte o. s. v.

Da de Franske i November 1806 rykkede ind i Berlin, havde den derværende russiske Gesandt Alopæus, som ikke saa hastig kunde faa sit Tøi i Sikkerhed, bedet den danske Chargé d'affaires, som da var i Berlin, Baron Selby, en Søn af den baroniserte Grosserer i Kjøbenhavn, om at flytte ind i hans Palais og saaledes ved der at opslaa det danske Vaaben at tage samme og Gesandtens hele Eiendom under Folkerettens Beskyttelse. Selby var saa udelicat og havde saa liden diplomatisk Æresfølelse, at han gjorde det. Omendskjønt de Franske ikke yttrede nogen Uvillie derover, som dog let havde været muligt, og respecterede Alopæus's Effecter for det danske Vaabens Skyld, saa blev det dog i Danmark meget ilde optaget, og Selby fik strax sin Rappel. Paa Tilbagereisen over Kiel gjorde han sin Opvartning hos Kronprindsen. Denne skal ved Audiencen blot have sagt de Ord: „De kan reise til Kjøbenhavn" og derpaa vendt ham Ryggen. Man fortæller ogsaa, at Kronprindsen, da han blev underrettet om Selbys Mal-Conduite, skal have sagt: „Han er født til Kjøbmand, og dertil er han ogsaa bedst skikket." (Jan. 1807). (Anm. 11).

Da Geheimeraad Stampe var Qvæstor ved Universitetet, begik han aabenbar Underslæb med Universitetets Penge. Prof. Geus var da Secretair i Consistorium; han havde ofte taget sig den Frihed at erindre Stampe om visse Regnskaber at bringe i Orden, og Stampe havde svaret, han skulde nok eftersee det. Efter lang Henstand og ofte gjentagen Paamindelse talte endelig Geus lidt alvorlig til ham derom. Da blev han vred og svarede: „Ved han hvad, Mons. Geus, jeg vil saa visselig aldrig mere høre tale om disse Penge." Det var omtrent 2,500 Rdl., der savnedes. (Af Conferentsraad Malling).

---

25 Jan. 1804. Dr. Steffens, som ifjor kom hjem fra en Reise og derpaa blev ansat som Lærer i Geognosien med 1200 Rdl. Gage, har i Vinter holdt Forelæsninger over Philosophien efter Schellingske Principer, men de ere meest gaaede ud paa Theologi, hvori Hr. Steffens er saa orthodox, at han har erklæret Læren om Syndefaldet, Forsoningen, Christi to Naturer og hans Legems og Blods Tilstedeværelse i Alterens Sacramente for Grundvolden for al Religion. Bibelen er efter ham Kilden til al Viisdom. Han taler i et Sprog, som den meest orthodoxe Catholik vilde fryde sig ved. Han declamerer stærkt mod Oplysning, som han kalder Culturens Barbari. Den nærværende Churfyrste af Baiern er derfor for ham en stor Kjeltring. Christi saakaldte Spaadom om Jerusalems Ødelæggelse (hos Matthæus) har han forklaret saaledes, at med Christus ophørte den poetiske Tidsalder, og fra nu af vilde Verden synke tilbage til en reen Prosaisme. Mange Studenter have faaet Hovedet fuldt af Griller, studere i Bibelen og randsage efter det indvortes Lys. Den hellige Augustin sætter Dr. Steffens meest Priis paa næst efter Bibelen. To Studenter ere gaaede fra Forstanden over hans Gallimathias, en ved Navn Seyer, der ansaa Steffens for Messias, og en anden ved Navn Scheel, der troer, at Steffens vil stifte en ny Religion paa Catholicismens Grundvold, og at Steffens vil overlevere ham til Inquisitionen for at blive pidsket, fordi han saa lang Tid har levet i Vantro. Dr. Steffens foragter alle Mennesker undtagen Øhlenschläger, som han ogsaa har gjort halvgal. Denne sidste skal have gjort et Digt om Christus og hans Apostler og have sagt, at Christus det var Steffens, Johannes den Døber det var ham selv (Øhlenschläger), en Lieutenant Steffens (Broder til Dr. Steffens) er Sct. Peder, en Student Bull Simon etc

Hertugen af Augustenborg har afværget, at Steffens, der beundres af Schimmelmann og Grevinde Schimmelmann, blev ansat ved Universitetet. Da Steffens kom til Hertugen for at takke ham for hans Medvirkning til, at han var bleven ansat som Lærer i Geognosie, svarede Hertugen, at han behøvede aldeles ikke at takke ham, siden han ingen Deel havde havt deri.

Dr. Steffens skal have sagt i en af sine Forelæsninger, hvor han talte om det Mirakel med Formørkelsen etc., der skeede ved Christi Korsfæstelse: „Hans Disciple skjalv, men han selv skjalv ikke, thi han vidste, at det var Naturen, som talte til Historien.“

Da Professor Steffens fra Halle i Vinteren 1806—1807 kom til Kiel formodentlig for efter Halles Indtagelse af de Franske at søge Ansættelse her, og han havde havt Audients hos Kronprindsen, sagde denne til ham, at han ikke vilde, at han nu igjen, naar han kom til Kjøbenhavn, holdt Forelæsninger i den nye Philosophie, hvormed han tilforn havde stiftet mere Skade end Gavn. Men Steffens erklærede, at det var hans Kald at udbrede Sandhed, og dette Kald ansaa han sig pligtig at følge. Kronprindsen blev vred, og Følgen var, at han skrev til Hertugen af Augustenborg om at forhindre, at han ikke kom til at holde Forelæsninger, hvilket ogsaa foreløbigen hos Rector magnificus blev anmeldt, ligesom ogsaa Udgiveren af Addresse-Avisen fik Varsel om ingen Anmeldelse af Forelæsninger fra Prof. Steffens at indrykke uden Politimesterens Forevidende. Steffens kom her, opholdt sig her et Par Uger og reiste misfornøiet bort.

Digteren Thaarup, som er meget satirisk, udtrykte sig saaledes om Guldbergs to Bind af Digte: „Nu er da den poetiske Mark atter bleven gjødet; jeg seer, at Guldberg har ført to Læs Møg derud.“

Prof. Thestrup (Prof. philosophiæ) havde en meget smuk og dydig Kone. Holberg, som var meget for at have Løier, besøgte hende ofte og især, naar Manden holdt Forelæsninger, for at gjøre denne jaloux, hvilket og lykkedes ham. Prof. Thestrup var ellers meget gjerrig, saa at han stærkt drev paa at faa Betaling for sine Forelæsninger. Nu kom engang en Student, som skulde op til Examen, op til ham og bad sig undskyldt, at han ei havde Raad til at betale. Da han havde en smuk Sølvkaarde ved Siden, sagde Thestrup, han kunde jo sætte den i Pant, saa fik han den vel siden indløst. Studenten svarede, han var dertil villig, om Professoren vilde tage den selv i Pant. Denne tog imod den og satte den hen i sit Værelse. Studenten gik, kom Dagen efter til Examen og stod sig meget godt under Professoren. Strax derpaa kom han igjen til denne og sagde, at han nødvendig behøvede sin Kaarde til en Stads, og bad om at laane den paa nogle Timer. Han fik den, men var klog nok til aldrig mere at bringe den eller betale for Forelæsningerne. (Af Prof. Riisbrighs Mund).

Den berømte Professor Tode, som døde i Februar 1806, havde den Ulykke at have en slet Kone og en slet Søn, som begge forbittrede ham hans Alderdom. — — Hans Kone satte hans Klæder paa Assistentshuset for at faa Penge til Brændeviin. Engang havde hun, da han skulde præsidere ved en medicinsk Doctor-Disputats, faaet

hans Kjole hjem i det Øieblik, han skulde bruge den, og i denne Hast forglemt at tage Assistents-Sedlen af. Han gik med den op paa Studiigaarden, indtil En gjorde ham opmærksom derpaa. Han tog sig denne huuslige Prostitution meget nær.

Professor Wadskjær var saa timid, at naar han holdt Forelæsninger, turde han ikke et Øieblik vende Øiet fra Papiret. Derfor ikke aleneste havde han faa Tilhørere, men de, som kom, sad og rygede Tobak og spillede Trekort. Han faldt ofte i Søvn paa sit Studerekammer ved Lys, hvorover hans Kone maatte have Opsigt med ham.

Da det holstenske Bytte var skeet 1773, blev der forordnet en Taksigelsesfest i den Anledning og tillige for den gode Afgrøde. En Præst i Nannestad i Norge ved Navn Wexels talte da saaledes fra Prækestolen: „Hvad det første angaar, da har jeg hørt sige, at alt Bytteri gaar ud paa Bedrageri; har vi nu vundet derved, saa Gud være lovet; hvad det andet angaar, saa har jeg vel hørt, at de skal have avlet godt her i Nabobygderne, men her i Præstegjeldet skal vi ikke rose os stort deraf, men hvad jeg meest vil takke Gud for, det er det, at jeg er bleven Jer Sognepræst, nu skal I høre mit Kaldsbrev.“ (Anm. 12).

Det skal i denne Tid være blevet angivet om en Præst i Norge, at han ved at døbe et Barn har brugt den Formular: „Forsager du Djævelen og alle hans Gjerninger og alt det militaire Væsen?“ (10 Febr. 1804).

Tillæg.

Et Brev fra Engelstoft til J. Chr. Berg.

Kiøbenhavn d. 19 Aug. 1849.

Allerhøistærede Hr. Justitiarius!

Det er flere Aar siden en af tidligere personlig Bekiendtskab og Forbindelse udsprungen Brevvexel mellem os ophørte, jeg tør ikke sige, ved hvis Skyld nærmest; maaskee er den paa min Side, forsaavidt jeg kan være bleven Dem en Giengield skyldig. Den Omstændighed, at Christian 8 kaldte mig tilbage til en practisk Virksomhed, som nu i 8 Aar optog den største Deel af min Tid og Flid, bragte meer eller mindre en Standsning ind i andre mine Sysler, og navnlig i mine Brevvexlinger. Det være nu, som det vil, De har nu selv paa en ligesaa venskabelig som for mig interessant Maade fornyet den tidligere Forbindelse ved giennem en fælles Ven — Hr. Conferentsr. Werlauff — at lade mig i Deres Navn levere et Exemplar af Deres med Forerindring og Anmærkninger ledsagede Oversættelse af Wimpfens Afhandling ang. Hertugdømmerne Slesvigs og Holstens statsretlige Forholde, hvorved jeg næsten ikke veed, om jeg meest skal takke Dem for det private Erindrings- og Venskabsbeviis eller for den Opmærksomhed, Interesse og Bistand De har villet skiænke vor retfærdige Sag, navnlig og fornemmelig ved de Dem selv tilhørende saa grundige, oplysende og betydningsfulde „Forerindring og Anmærkninger“. Vil Nogens Dom og Anskuelse i denne Sag møde Anerkiendelse som upartisk, maa det vistnok blive Deres; og kan jeg derfor som Dansk (skiønt derfor ingenlunde selv partisk; for mig gik altid Sandhed og Retfærdighed over Alt) ikke

andet end dobbelt glæde mig over, at Sandhed og Retfærdighed her har fundet en Hiemmelsmand og Forsvarer i en saa lærd, grundig og betydende norsk Autoritet som Deres. Maatte De nu ogsaa selv — hvad jeg ikke mindre haaber end ønsker — opleve den Satisfaction at see reddet i Sandhedens, Retfærdighedens, det Deres Sympathie tiltrækkende Danmarks, man kan vel sige, i hele Nordens Interesse det, til hvis Hævd og Forsvar De saa værdigen er optraadt. Hvad angaaer min nylige Yttring „hele Nordens", da behøver denne ingen Forklaring for Dem, ja man kunde vel sige: den burde ingen Forklaring behøve for nogen mere oplyst Norsk eller Svensk. Det er ikke blot det lille Danmarks, men per dette det hele store Skandinaviens Interesse, de quo aptur. „Entreen" er den samme. Disse fælles Interesser have, desværre, kun alt for ofte været overseede, forglemte, modarbeidede — og dog til alle Tider af de Indsigtfuldeste og de Bedste i alle tre Riger erkiendte. I den Tid, jeg — mange Aar igiennem — holdt Forelæsninger ogsaa over den nordiske Historie ved Universitetet, havde disse uafladelig denne Betragtningsmaade for Øie, og det er mig paa min Alderdom en stor Satisfaction at være mig bevidst, altid at have søgt at lede Eftertanken og stemme Gemytterne i den Retning. Den Grundtext, jeg immer kom tilbage til, og ligesom et historisk Bibelsted, var Inscriptionen paa Kong Frederik den fierdes Medaille af 1721

„Een Tro, eet Blod, eet Navn
Blev Nordens Fred og Gavn"

dobbelt skiøn Tanke og Sætning umiddelbart efter 9 Aars forbittret Strid. Man maa beklage, at det, som er det Principale og altid lige Ønskelige og Værdige i denne Retning, har skullet ligesom blive udsat for Miskiendelse

eller Misforstaaelse ved nogle excentriske Idéer eller ungdommelige Ubesindigheder (cfr. Deres Anm. S. 13); men man har uden Tvivl feilet og feiler i at tillægge det Extravagerende heri en alt for stor reel Betydning eller forestille sig unge Menneskers — i sig selv elskværdige og velmeente (Ungdommen er den eneste oprigtige Alder) Enthusiasterier som Udtryk af de Modneres og Forstandigeres Anskuelser. En saadan Skandinavisme havde og har — efter Alt, hvad jeg kunde og kan dømme her paa Stedet selv — aldeles intet særligt Hiem i de Danskes Land eller finder der nogen særlig Anklang, og allermindst — efter alt hvad jeg har havt Anledning og Leilighed til at bemærke — med noget nationalistisk Hensyn til eventuel Prædomination eller Overvægt. Og saa vare de ungdommelige Phantasier, som man kunde sige beherskede af en saadan Skandinavismus som saa mange Stemmer have reist sig imod, allermindst skikkede til at undfange eller nære slig Nationalegoisme der hos dem absorberedes i Fælles- og Paritets-Ideen. Ungdommen er en uegennyttig Alder. Denne Bemærkning har jeg troet at burde giøre som Resultat af mine egne Iagttagelser og selv ganske staaende uden for Sagen, da jeg ved samme alene har forholdt mig som Tilskuer.

Siden Hr. Justitiarius udgav det ovennævnte Skrift er der endnu udkommet Adskilligt, som De rimeligviis allerede kiender, angaaende den samme Strid, men for det Meeste kun Partieskrifter uden videre Udbytte. Derimod ere endeel nye Oplysninger fremkomne med Hensyn til Oprørets Ophav og Udvikling og til de dermed sammenhængende politiske og militære Operationer. I første Henseende er af overordentlig Vigtighed og Interesse en i disse Dage udkommen Publication af Geheimearchivar,

Etatsr. Wegener. Hvorvidt alligevel tilsidst den gode Ret vil komme til at nyde sin Ret og derved Danmarks og det hele Skandinaviens Interesse blive betrygget, vil først det endelige Udfald vise.

Disse Linier sendes ved Rigsarchivar Lange, der har været saa god at ville tage dem med. Jeg beklager at have kun alt for lidet kunne profitere af denne indsigtsfulde og behagelige Videnskabsmands Ophold her, da samme faldt ind i Ferietiden, under hvilken jeg var fraværende paa Landet, tildeels for mit Helbreds Skyld, da jeg i Foraaret havde været temmelig angreben og langsomt kom til Kræfter igien. Det duer ikke at være gammel, og er jeg altid noget ældre end Deres Høivelbaarenhed. En Lettelse for mig er det imidlertid, at jeg nu som senior er fritaget for at holde Forelæsninger og tage Deel i Examina. Som jeg hører har D. Høivelb. nu ogsaa trukket Dem tilbage fra det practiske Embedslivs Forretninger. I det historiske Fag, hvortil min professio hørte, have vi nu foruden Conferentsr. Werlauff, fra hvem jeg har mange Hilsener, Profess. Velschow og en Lector: derimod er nu en egen Professor ansat i Statistik.

I Deres Høivelbaar. venskabelige Erindring anbefaler jeg fremdeles

Deres
høiagtelsesfuldt ærbødige
L. Engelstoft.

Høivelbaarne
Hr. Justitiarius J. C. Berg
Ridder af Nordstjernen pp
i Christiania.

Anmærkninger.

---

1. Den omtalte Ligprædiken over Gyldenløve er Hector Gottfried Masius's prægtig udstyrede „Trauerrede bey des Herrn Christian Gyldenløves Leichenbegängnizs". Kopenhagen 1709. Fol. Af kongelige Cantslere har Danmark, som bekjendt, havt tre af Navnet Friis, og over enhver af dem haves der en i Trykken udgivet Ligprædiken, men siden her er Talen om en saadan i Kvart, maa der sigtes enten til Mads Jensen Midelfarts Ligtale over Christian Friis til Borreby (Kbh. 1617) eller til Jesper Brochmanns over Christian Friis til Kragerup. (Kbh. 1640). — Grev Christian Rantzau, om hvis Frues Hoffærdighed af Engelstoft (S. 329) meddeles et Træk, var Statholder i Norge 1731—1739. Hans Søn var den nedenfor omtalte Grev O. M. Rantzau, om hvem se Nyerups Forfatter-Lexicon.

2. Grev Rantzau-Ascheberg og Grev O. M. Rantzau tilhørte forskjellige Linier og vare saagodtsom eller maaske slet ikke i Familie. (L. Daae, Det gamle Christiania, S. 180 f.). Det maa altsaa have været Hensyn til det fælles Navn og den fælles Stand, der har voldt Grevens Raseri mod Jøden.

3. Mag. Christian Reitzer Humble (f. 1730 † 1799), Consistorialraad og Sognepræst til Ønslev paa Falster, en stridbar og ulykkelig Mand („en sand Ismael"), men afholdt af Bondestanden i Danmark som dens Ven. Se om ham J. Barfod, Den falsterske Geistligheds Personalhistorie, II. S. 277—287. Han blev Consistorialraad 1773.

4. Sammenlign Joh. Grundtvig, Magnus Beringskjold (i Dansk hist. Tidsskrift, 5. R. I. S. 216—217).

5. Den i den seneste Tid meget omskrevne Carl Frederik Gyllembourg (Ehrensvärd), der vandt den omtalte Medaille, fandt imidlertid Leilighed til at frembære sin Tak derfor til Kronprindsen, hos hvem han kom i Naade, og som siden benyttede ham som politisk Redskab. Se bl. A. Johanne Luise Heiberg, P. A. Heiberg og Thomasine Gyllembourg, 1ste Udg., S. 74 og 402.

6. Rector Oluf Worm i Horsens var ikke Brodersøn, men Søstersøn af Rector Jens Worm, af hvem han blev adopteret. Guldberg havde paa samme Tid, som han blev kaldet til Professor i Sorø, ogsaa „Kaldsbrev i Lommen" til det residerende Capellani i Ringsted (H. P. Gjessing, Struensee og Guldberg. Kbh. 1849. S. 155). Forøvrigt vil man ved at efterse de hos Jens Worm i hans Forsøg til et Lexicon over Lærde Mænd (I. S. 377 og III. S. 268) finde de biographiske Data om Guldberg affattede paa en Maade, der gjør nærværende morsomme Anekdote sandsynlig

nok. Prof. Kierulf, Engelstofts Hjemmelsmand, var O. Worms Samtidige ved Universitetet og hans Collega som Decanus ved Communitetet.

7. Denne Nyerups Fortælling om Hielmstierne som Motiv for „Jean de France“ er aabenbart urigtig, skjønt den er betegnende nok for den Opfatning, man har havt af Hielmstiernes Personlighed. Da „J. d. F.“ første Gang opførtes (1722), var nemlig Hielmstierne syv Aar gammel! Et Billede af Hielmstierne i hans flotte Ungdom har man ellers i et Brev af 1743 fra ham til Langebek, der findes trykt i Dansk hist. Tidsskrift (1. R.) IV. S. 300—302. En anden og rimeligere Beretning om, hvem Holberg her skal have tænkt paa, er efter den samtidige Rostgaards Fortælling og Langebeks Optegnelse meddelt i nærværende Tidsskrift (1. R.) II. S. 292.

8. Hvilken „Lector“ her kan være ment, er ei godt at sige. At tænke paa Th. v. Westen (Lector 1716—1729) er umuligt, og siden blev dette Embede ikke mere særskilt besat. Den lærde latinske og danske Versificator Jonas Schanke, Rector i T.hjem og en Tid ogsaa Lector sammesteds. (L. Daae, Throndhjems Stifts geistl. Historie, S. 153), maa vistnok antages at være Manden, hvis der da overhoved er noget i det Hele.

9. Sammenlign K. L. Rahbek, Om Ludvig Holberg som Lystspildigter og om hans Lystspil. III. Kbh. 1817. S. 432.

10. Nærmere Oplysninger om de franske Gesandter i Kjøbenhavn Chevalier Jean Francois de Bourgoing og General Macdonald findes hos F. Schiern, Nyere historiske Studier, I. S. 499 flg. (især S. 514—515).

11. Baron Charles Borre de Selby, Gesandt i Berlin, siden i Nederlandene. Han var gift med Frøken C. G. L. Falbe, der havde været forlovet med Bernt Anker og efter dennes Død kom i Besiddelse af store Midler af hans Bo. (B. Moe, Tidsskr. f. den norske Personalhistorie, I. S. 408).

12. Den her omtalte Sognepræst til Nannestad hed Wexel Hansen (Wexelsen) og udnævntes ganske rigtig til det nævnte Kald 1773, samme Aar, som Mageskiftet med Rusland traadte i Kraft. (Svendsens utrykte Samlinger til Christiania Stifts Geistligheds Historie i Univ.-Bibl.).

OM SKAALEBYGNINGENS KONSTRUKTION OG HOVEDFORM.

AF

N. NICOLAYSEN.

I det islandske Fornleifafélags aarbøger (1880—1882) har hr. Sigurðr Vigfússon gjort rede for sine undersøgelser af flere gamle tomter paa Island. Han gaar ud fra, at disse tomter ere levninger af hov, og da han antager, at et hov og en skaale havde stor lighed med hinanden, gjengiver han, hvad de gamle skrifter indeholde til oplysning om begge. Paa dette grundlag og i forbindelse med de kjendsgjerninger, som de gamle tomter have fremvist, opkonstruerer han da, hvorledes et hov maatte have seet ud.

Skjønt hans resultat i flere punkter lidet stemmer med min mening, vil jeg dog her sætte hovbygningen ud af betragtning og kun holde mig til skaalerne. Herom har jeg engang før i dette tidsskrifts 1ste bind meddelt nogle bemerkninger, men disse knyttede sig til andre punkter end de, som her hovedsagelig skulle omhandles.

Jeg er aldeles enig med den ærede forfatter, naar han mener, at hovene for en stor del have lignet skaalerne, og at disse saaledes kunne tjene til oplysning om hine. Hvad det gjelder er da først og fremst at be-

stemme, hvorledes en skaale var formet, men her vil min opfatning vise sig meget forskjellig fra forfatterens.

Ved at omtale hovet paa Kjalarnes bemerker hr. Vigfússon (Árbók f. 1880 og 1881 s. 81), at da dette hov ifølge sagaen (Kjalnesinga s. 402) „overalt havde glugger *(var alt gluggat)*, er det sandsynligt, at hovet har været indrettet paa samme maade, som de gamle skaaler, saaledes at der var skot omkring hovet *(umhverfis í hofinu)*, men gluggeraden ovenover skottet og nedenfor tagets kant. Njálssaga f. ex. siger om Gunnars skaale, at der var glugger ved brynaasene *(hjá brúnásunum)*, altsaa ovenover skottet, siden Gunnar strax saa, da østmanden gik opad udbygningen *(útbygginguni)* og hans kjortel kom frem foran gluggen. Deraf sees, at her var skot omkring *(umhverfis)* skaalen, og sandsynligvis har en lignende bygningsmaade fundet sted ved hovedhovene, dels fordi deres største rum *(aðalhúsit)* blev brugt til gjæstebudsskaale, og dels fordi, som det videre siges om Kjalarneshovet, dette var behængt med tæpper *(tjaldað)*, hvad der ligeledes var tilfældet i skaalerne."

Alt dette bliver af forf. dels gjentaget og dels yderligere udført i Árbók for 1882 s. 7—8. Det heder her, „at hovedhovet i gammel tid monne have været bygget paa lignende maade som de store skaaler, det vil da sige *aðalhúsit*, hvori gjæstebudet holdtes; at skot eller udbygning har været omkring *(umhverfis)*, fornemmelig paa langsiderne *(einkum til hliðana)*, og støtter eller søilerader paa begge sider indenfor skottet, og have disse staaet under tvertræerne eller biterne. Brynaasen *(brúnásinn)* laa saaledes langsefter ovenpaa søilerne men under tvertræerne. At have skot eller gang ved begge langsider *(hliða)* var almen skik i gammel tid fornemmelig paa storhusene,

saa at man kunde gaa omkring *(umhverfis)* dem; dette træffes saa ofte, at jeg ikke behøver her at anføre alle vedkommende steder . . . . . Mellem støtterne eller søilerne var hængt tæpper *(tjöldin)*; der kan *(mun)* ogsaa have været panelet *(þiljað)* mellem dem, dog saaledes, at man kunde gaa ud i skottet. Det siges ligefrem, at Kjalarneshovet var tjældet. Støtterne have været højere end ydervæggen *(lengri enn veggrin var hár)* d. e. støtterne have strakt sig ovenover vægkanten *(staðið hærra enn á móts við veggjarbrúnina)*; noget nedenfor støtternes top har der til hver støtte været fæstet korte bjelker eller sperrer *(raftar)*, som strakte sig tvers over skottet og skraanede ned til væggen, og paa disse sperrer var taget lagt over skottet, saaledes at dette viste sig i det ydre som en udbygning . . . . Ovenover skottets tag og nedenfor hustagets kant har der langsefter *(langsetis fyrir neðan takbrúnina)* været panelet *(þiljað)*, og i dette panel have gluggerne været mellem støtterne."

Af dette fremgaar altsaa, at skaalebygningen efter forfatterens mening i sin hovedform maatte have lignet treskibede basiliker eller vore stavkirker (d. v. s. naar deres svalgang tænkes borte), saaledes at skaalens skot svarede til kirkernes sideskibe og panelet med gluggerne til deres saakaldte klerestorium. Men dette har meget imod sig.

Som forf. bemerker, er det vistnok utvilsomt, at der fandtes skot ved alle skaaler og, som det kan tilføjes, i det mindste her i landet ogsaa ved de øvrige beboelseshuse. Derimod maa det ansees usikkert, om der var skot ved hver side af huset. Jeg kjender i alle fald ikke noget sted i de gamle skrifter, hvor dette ved beskrivelsen af en skaale viser sig uimodsigeligt. Heller ikke ude-

lukkes vel ved sagaernes sedvanlige betegning, at skottet var *um* eller *umhverfis*, muligheden af, at det kun gik omkring et hjørne af huset eller med andre ord, som stadig skik ved ældre endnu bevarede norske beboelseshuse, alene var anbragt paa to sider. Naar forf. derfor udtaler, at skaalen havde skot „fornemmelig paa langsiderne“ eller „ved begge langsider“, saa er dette noget, som neppe kan siges med sikkerhed. Efter min mening kommer man det rette forhold nærmest, hvis udsagnet indskrænkes saaledes, at der i alle fald fandtes skot ved skaalens ene langside eller dens forside og ved dens ene gavl eller tvervæg.

Hvad skotterne i sig selv angaar, vare disse rum ogsaa noget helt andet end, saaledes som forf. tænker sig dem, sideskibe i en tredelt kirke. De sidste omgange begrænses mod det ydre af bygningens hovedvæg og udgjøre saaledes en integrerende del af kirkens rum. Skottet derimod hørte, for at bruge et nyere udtryk, til husets udvendige bekvemmeligheder, hvori blandt andet brændsel fik sin plads. Det havde paa den indre side selve husvæggen og mod det ydre rimeligvis, som endnu, i regelen en mere eller mindre aaben væg af panel eller stavverk, men undertiden vel, som paa Island og endnu ikke sjelden paa Jæderen, en væg af sten eller jord. Som støtte for den her fremsatte mening om skottets plads kan til overflod anføres to steder i de gamle skrifter. Det ene sted er det samme, som forfatteren citerer, men i et andet øjemed, og som findes i Vatsdæla saga (1860 s. 72), hvor det siges, at der „vare skot om *(um)* huset og indbyggede senge *(lokhvilur)*, og fra det ene sengerum kunde man komme ud *(hlaupa)* i skottet.“ Dette er tydeligt nok: skottene vare udenfor og sengerummene indenfor

husets faste væg. Det andet sted træffes i Olaf Tryggvessøns saga (Flateyarb. I, 289), hvor der fortælles om den skaale, som blev opført i Ærvik paa Statlandet. Den havde skot *umhverfis*, og da den var færdig, lod bygmesteren opstable en større mængde brændeved end sedvanligt paa alle sider, for at tildels, som det angaves, de nye tømmervægge ikke skulde tage skade af solen. Da vedstabelen i hvert fald paa nogle steder ej stod under aaben himmel, men var dækket af taget over skottet, saa maatte dette følgelig have sin plads udenfor skaalens faste væg.

Det er vist nok, som ogsaa forf. bemerker, at skaalerne indvendig ofte havde panel *(þil)*, og at de til højtids bleve klædt med tæpper *(tjald)*. Men hverken disse eller panelet træffes nogensteds i de gamle skrifter anbragte paa forfatterens maade. De vare derimod fæstede paa husets faste væg, undtagen naar der ved denne fandtes sengerum, da begge i saa fald anbragtes udenpaa disse.

Saavidt mig bekjendt omtales heller ikke nogensteds søiler og reisverk i beboelseshuse. Antydes en sjelden gang i de gamle skrifter noget, hvorfra der kan sluttes til konstruktionen, saa er det laftverk, som har været anvendt, og denne bygningsmaade er hos os, som bekjendt, vedblevet til vor tid, naar undtages, at der, som oven anført, i skotternes ydervæg bruges stav- eller standerverk. Kun i kirkerne, selvfølgelig da naar de vare af træ, blev her i landet helt igjennem anvendt reisverk lige fra kristendommens indførelse og næsten udelukkende til reformationen. Men vare skaalerne saaledes ikke konstruerede paa den af forf. antagne maade, kunde der heller ikke vel være tale hverken om langvæggenes forhøjelse med

panelverk eller om de i dette panel projekterede glugger. Hovedbygningens tag laa følgelig saameget lavere, end forf. tænker sig, saaledes at det paa langsiden strakte sig ud over skottet, som tilfældet er overalt hos os i de ældre huse, der have saadan omgang. Paa gavlsiden derimod var det nødvendigt, at skottet ligesom i de nysnævnte huse fik sit eget tag eller et pultlag. Dette begyndte da tæt under brynaasernes eller, som de hos os nu kaldes, stavlægjernes eller raftestokkenes fremspringende hoveder, saa at bygningens gavl følgelig kun stod i dagen ovenfor dette tag.

Overhovedet maa det ved skaalebygningen, som ved andre beboelseshuse, vel erindres, at der var visse praktiske hensyn, som ikke uden skade kunde tilsidesættes. Ved et rum, der, saaledes som det største i skaalen, paa tre sider vendte mod luften og ikke havde klædning over tvertræerne, men var aabent lige til taget, vilde det med den ufuldkomne opvarmning, som aren frembød, være nødvendigt at gjøre rummet saa lavt og vægge og tag saa tætte som muligt, hvis det indre skulde blive nogenledes lunt om vinteren. Derfor var skaalens højde, som det kan sees af de gamle skrifter, kun ringe; derfor var taget belagt med torv; derfor vare væggene ikke af reisverk, men af sammenlaftede stokke eller, som ofte paa Island, af jord og uden aabninger, medens kun det for røgens udgang absolut fornødne ljorehul bragte lys ind i rummet. Ikke usandsynlig har man ved skotterne ogsaa havt den bihensigt, at de skulde give huset en større lunhed. Paa den anden side blev det i de øvrige rum, hvor der ikke var ildsted og saaledes heller ikke ljore, nødvendigt at have lysglugger i væggen, hvad vi ogsaa

træffe overalt i vore gamle stuebygninger, navnlig i deres loft og kove.

Med alt dette vil jeg dog ingenlunde have sagt, at forfatterens projekt med reisverksvæggene og deres glugger er rent vilkaarligt. Tvertimod har han her, som ogsaa antydet af ham selv, støttet sig til Njálssaga (kap. 77), hvor der fortælles om Gunnar paa Lidarendes drab, eller rettere sagt forf. bruger dette sted til udgangspunkt, men vel at merke saaledes, som han og flere andre have opfattet det, og da kunde han neppe komme til noget andet end det ovennævnte resultat. Men ligesom dette resultat allerede i sig selv, efter hvad ovenfor er paavist, maa ansees svagt begrundet, saaledes taber det al støtte, naar den opfatning af sagaen, hvorpaa det hviler, ikke kan godkjendes, og det er dette, hvortil jeg nu gaar over. Jeg har ogsaa tilforn i det anførte bind af dette tidsskrift søgt at forklare det her omhandlede sted, men siden den tid har jeg, som jeg tror, faaet en klarere forstaaelse deraf.

Gunnars skaale, heder det i sagaen, var helt og holden af tømmer og tækket med bord *(súdþaktr)*. Ved brynaaserne *(hjá brúnásunum)* var der glugger *(gluggar)*, og for disse skudt spjeld *(speld)*. Gunnar sov i et loft i skaalen med sin hustru og moder. De sammensvorne sendte Thorgrim østmand op til gaarden for at faa vide, om Gunnar var hjemme. Thorgrim gaar derfor op paa *(upp á)* skaalen, men da hans røde kjortel viste sig foran *(bar við)* gluggen, stikker Gunnar ham med sin atgeir, saa han tabte fodfæstet og gled ned af taget *(ofan af þekjuni)*. Derefter blev gjort flere anfald paa Gunnar, men uden nytte, da han med sine sikre pileskud gjennem loftsgluggen saarede den ene efter den

anden af angriberne. Efter et nyt frugtesløst anfald siger Gunnar: „der ligger en pil ude paa taget, det er en af deres egne, og den vil jeg skyde paa dem.“ Han gjorde dette og saarede derved atter en af angriberne, men en anden af dem sagde: „der kom en haand ud igjennem gluggen med guldring paa og tog en pil, som laa paa taget; der vilde vel ikke blive søgt efter vaaben udenfor, hvis der var nok inde, lad os nu gjøre et nyt angreb.“ En anden foreslog derimod, at de skulde brænde Gunnar inde, men da dette blev haanlig afvist af de øvrige, foreslog han, at de skulde slaa de tauge, som laa paa volden, om husets aasender (d. v. s. brynaasenes hoveder), fæste dem i stene og saaledes ved hjelp af stokke vinde taget af skaalen. Dette blev ogsaa gjort, „og Gunnar merkede ikke noget, førend de havde vundet taget af skaalen.“ Derefter løb en op væggen og hug Gunnars buestreng over, men Gunnar greb atgeiren med begge hænder, vendte sig hurtig mod angriberen, gjennemborede ham og kastede ham ned paa volden. Da løb en anden op; han holdt skjoldet foran sig, men Gunnar stak igjen med atgeiren, saa den gik igjennem skjoldet og knuste angriberens underarme, hvorved han faldt ned af væggen. Kampen blev derefter fortsat, indtil Gunnar endelig fik sit banesaar.

Læggges nu for det første merke til de ord, hvormed fortællingen indledes, saa er det klart nok ikke hensigten her at ville beskrive Gunnars skaale for dens egen skyld. Hvad sagaskriveren derimod tydelig har for øje, er kun, som i enhver god fortælling, gjennem nogle faa træk at sætte læseren ind i situationen og gjøre det hele forstaaeligere, navnlig ved at fremhæve de stedlige forhold, hvoraf handlingen tildels er betinget. Naar det

saaledes heder, at skaalen helt og holden bestod af tømmer, skal dette højst sandsynlig betyde, dels at bygningen var, som det ogsaa heder paa et andet sted i samme saga (kap. 128), saa „sterk“, at den i længere tid kunde modstaa de sammensvornes angreb, og dels at den paa grund af sit materiale lettelig, som foreslaaet, kunde sættes i brand. Naar det endvidere siges, at taget var tækket med bord, vilde det blive forbundet med mindre vanskelighed at rive det af, end hvis taget efter sedvanlig skik var dækket med et tungt jordlag. Og endelig naar loftet, dets glugger og deres plads fremhæves, saa er det alene for tydelig at vise Gunnars stilling og den maade, hvorpaa han forsvarede sig. Man kan derfor aldeles ikke, som forfatteren og andre, af fortællingen slutte, at der paa skaalens begge langsider og saaledes ogsaa i dens store rum fandtes glugger; thi hvad havde dette med fortællingen at gjøre? Ja hvad mere er, man bliver derved endog uberettiget til den slutning, at der fandtes saadanne aabninger paa loftets langsider. For det første stemmer det nemlig meget bedre med betydningen af ordet *hjá* (hos, ved siden af) at sætte gluggerne i loftets gavl ved enden af brynaaserne end under disse paa langsiden. Og dernæst maatte det, hvis der havde været saadanne glugger paa langsiden af loftet, næsten ansees uforklarligt, at Gunnar ikke skulde have merket noget til de forberedelser, som angriberne gjorde for at rive taget af skaalen, medens dette forstaaes af sig selv, naar der kun paa gavlsiden fandtes glugger. Forresten er det, som ogsaa hr. Vigfússon bemerker, tydeligt, at skaalen var omgiven med skot; dog er der intet, som viser, at en saadan udbygning forefandtes paa alle fire sider, men kun paa den ene gavlside under loftet og paa skaalens

ene langside eller forsiden. Efter hvad foran er bemerket maatte skottet paa gavlsiden have et pulttag, og det var følgelig dette, som Thorgrim østmand gik op paa og hvorpaa den pil laa, som Gunnar siden tog. Taget over langsidens skot var derimod en fortsættelse af hustaget, og det forbød sig saaledes selv, at der kunde være glugger paa denne side. Vi se ogsaa, at da Gunnars angribere ikke kunde opnaa noget mod gavlsiden, vende de sig til langsiden, men her var der, som det lettelig vil forstaaes, ingen vej at komme, medmindre taget blev revet af, og dette skede ved at fæste tauge om de fremstaaende ender af brynaaserne, eller de eneste dele af disse, som vare synlige, medens aaserne forøvrigt skjultes af taget. Først da dette blev revet bort, kunde noget angreb ske fra den side, hvorfor det ogsaa heder, at Gunnar da vendte sig mod den side.

Det her omhandlede af forf. paaberaabte sted i sagaen kan følgelig saa langt fra bruges som udgangspunkt for hans opkonstruktion af skaalen, at det endog ligefrem taler derimod.

Sættes nu de her vundne resultater i forbindelse med, hvad der anføres i det ovennævnte bind af dette tidsskrift, kan skaalebygningens konstruktion og indretning væsentlig bestemmes saaledes:

Skaalen var en aflang firkantet bygning med gavl i hver ende, beliggende fra vest til øst og med indgang eller, forsaavidt flere saadanne fandtes, med hovedindgang paa søndre langside nær det vestre hjørne. Bygningen var paa Island sandsynligvis oftest opført af jord, i Norge derimod altid af tømmer og med laftkonstruktion. Længden var ofte meget stor, højden derimod kun ringe, og bredden i det højeste kun saa vid, som tvertræernes længde og deres

bærekraft tillod. Bygningen havde i alle fald paa den ene langside eller forsiden og paa den ene gavlside et skot eller en omgang, hvis ydervæg i Norge sedvanligvis bestod af reisverk, men undertiden maaske af jord eller sten. Alle tage hvilede alene paa sperrer, ikke aaser, og vare belagte med torv; de havde, som følge deraf, kun ringe stigning. Paa langsiden fortsatte husets tag sig udover skottet, medens dette paa gavlsiden var dækket af et pulttag, hvis øverste kant gik tæt under brynaasenes (raftestokkenes) fremstaaende hoveder, saa at følgelig kun den del af bygningens gavlside, som reiste sig over skottets tag, stod i dagen. Mellem den vestre gavl og det store rum laa forstuen og vel som oftest ogsaa en kove eller kleve, og over disse eller ovenpaa tvertræerne et loft, der vel kunde være delt i to. Loftet havde lysglugger i gavlen, koven ligeledes en saadan glug eller et skjaavindue *(hliðskjár?)*, men paa nordsiden, hvor der saaledes neppe var skot, da lyset i saa fald vilde borttages. Foruden disse mindre rum indeholdt vel skaalen i regelen kun den nævnte store stue. Denne fik ingen anden lysning end gjennem ljoren. Den havde ved begge langsider og østre gavlvæg faste bænke med fodpall og desuden ved vestre gavlvæg mellem indgangsdøren og søndre langvæg en kort bænk *(brik)*. Langs efter midten af rummet laa det aabne ildsted *(arinn)*, og midt paa hver langbænk var der et højsæde *(hásæti, öndvegi)*. Det nordre højsæde var anseligst og udstyret med to støtter *(öndvegissulur)*, en ved hver side. Foran hver langbænk blev der, naar man skulde spise, sat et smalt bord, som igjen borttoges efter endt maaltid, og imellem bordet og aren tillige en løs bænk *(forsæti)*, naar gjæsternes antal krævede det. Undertiden var der mellem væggene og de faste bænke anbragt indbyggede senge

(lokhvilur). I dette tilfælde blev panelet og de smykkende tæpper *(tjald)* fæstede paa sengerummene, ellers derimod paa selve væggene.

Udvendig har skaalen saaledes vist nok været lidet anselig og maaske væsentligst lignet visse ældre huse paa Jæderen, selvfølgelig naar vi tænke os deres vinduer og skorstenspibe borte. Anderledes med det indre. Her maa det store rum unegtelig have gjort et festligt og hyggeligt indtryk, naar alt var ordnet og pudset til højtids. Hvad der væsentlig maatte bidrage dertil, var, foruden rummets perspektiv og store regelmæssighed, den farvestemning, som fremgik af de paa væggen ophængte tæpper og blanke vaaben samt betrækket paa bænkenes puder. Men fremfor alt kom dertil den maleriske vexel af lys og skygge, som rummet fik fra det smukke overlys om dagen eller, naar det var mørkt, fra baalene paa aren.

HARALD HAARDRAADE OG VÆRINGERNE I DE GRÆSKE KEISERES TJENESTE.

AF

GUSTAV STORM.

I.

P. A. Munch har i en Afhandling fra 1849[1] og senere i sin Norske Folks Historie (2den Del) underkastet Kongesagaernes Fremstilling af Harald Haardraades Bedrifter i Grækenland en grundig og udtømmende Kritik, som mange Punkter har ført vor Viden om Harald og Væringerne et godt Skridt fremad. Imidlertid kunde han ikke godt sige Videnskabens sidste Ord i Sagen: hans Resultater blev paa mange Punkter kun Sandsynligheder, og han maatte ofte standse ved Formodninger, da det sikre Grundlag — samtidige Efterretninger — ganske manglede. Dette er ogsaa Grunden til, at skjønt Undersøgelsen af Kongesagaerne siden 1849 paa mange Punkter er optaget paa ny og har rokket ved Munchs Udgangspunkter, har alligevel ingen turdet foretage en ny Prøvelse af Beretningerne om Harald Haardraades Bedrifter i de græske Lande. Nylig har imidlertid et lykkeligt Fund bragt os, hvad vi savnede, — en samtidig græsk Beretning om Harald — og stillet os en Opgave, som krævede

[1] P. A. Munch, Saml. Afhandl. I, 505—54.

sin Løsning.[1] Prof. Wassilievsky i Moskwa — en Mand, der nyder en ikke ringe Anseelse blandt russiske Historikere — har i 1881 om et græsk Haandskrift fra 15de Aarhundrede i Moskwa offentliggjort i et russisk Tidsskrift en Afhandling (Совѣты и разказы византійскаго боярина XI вѣка. По неизданной греческой рукописи XV вѣка),[2] hvori han meddeler lange Uddrag af et eller rettere to græske Skrifter fra 11te Aarhundrede. Man var allerede før opmærksom paa, at Haandskriftet bl. a. indeholdt et græsk Skrift om Krigskunsten („strategikon"),[3] men ingen havde undersøgt det nærmere før Prof. W. Foran Texten af Strategikon findes en Indholdsfortegnelse, men denne naar kun til § 224, medens Texten indeholder 259 Paragrafer. Aarsagen hertil er, som Prof. W. viser, at Texten egentlig bestaar af to særskilte Skrifter, a) § 1—224, en Lærebog for Ynglinge om Krigskunsten, forfattet c. 1070—80 af en fornem Mand af græsk-armenisk Familie, hvis Farfader Kekaumenos i Basilios II.'s Tid (c. 1000) var indvandret fra Armenien og havde taget Bopæl i Makedonien eller Thessalien blandt Bulgarer og Vlacher, b) § 225—59, Raad til den regjerende Keiser (rimeligvis Michael Dukas 1071—78), forfattet af en fornem Græker, som kalder sin Farfader Nikulitzas (d. e. Nikolaos's Søn); det sees, at denne For-

[1] Se ovenfor Side 203.

[2] Den russiske Titel betyder: Beretninger og Raad af en græsk Stormand fra 11te Aarhundrede efter et utrykt Haandskrift fra 15de Aarhundrede.

[3] Dette Skrift beskrives saaledes i Matthæi Accurata codicum græc. russ. Bibliothecarum Mosquensium notitia (Lips. 1805): „Fol. 136 Nescio cujus στρατηγικον multis partibus mutilum. Hic in fine fol. 228 leguntur ςψιβ id. Christi 1204. Sed Codex multo est recentior. Forte ergo hic numerus exemplari, quod scriba expressit, huc translatus est."

fatter (som jeg for Kortheds Skyld efter Farfaderen kalder Nikulitzas) er beslægtet eller besvogret med Familien Kekaumenos, hvilket gjør det forklarligt, at begge Skrifter er afskrevne sammen og har naaet til os i samme Haandskrift.

Dette Skrift af „Nikulitzas", som indeholder Oplysningerne om Harald Haardraade, er, som man vil se, af meget blandet Indhold: § 225—29 indeholde Betragtninger om Satyrer, Drager, Torden og Lynild, § 230 om Retfærdighed, § 231—34 om det Antal Aar, som er forløbne fra Verdens Skabelse, fra Jerusalems Grundlæggelse o. s. v., § 235 Henvendelse til den regjerende Keiser, § 236—7 om løgnagtige Beskyldninger, § 238—9 om keiserlige Velgjerninger, § 240 om Dommere, § 241—2 om Krigsfolks Forpleining, § 243 om ikke at ophøie Fremmede, § 244 om Værdighed og Hæder hos Rommerne, § 245—46 Exempler paa dette, § 247 Formaningsord til Keiseren, § 248 om ikke at betynge Folket med Skat, § 249 om Keiserens Frænder, § 250 om den keiserlige Families Misbrug af Magten, § 251 om Keiseren som Forbillede og Mønster, § 252 om Reserve af Kornforraad, § 253 om Ulykker, § 254 om Keiserens Enevælde, § 255 om gode og gudfrygtige Raadgivere, § 256 om Flaaden, § 257 om Hærene, § 258 om Flaadens Befalingsmænd, § 259 om Keiserens Reiser i Riget. De Stykker, som vedkomme os, § 243—46, meddeles her i Oversættelse, § 246 tillige i Originalen.

§ 243. Om ikke at ophøie Fremmede.

Ophøi ikke Fremmede til høie Embeder, hvis de ikke er af fyrstelig Byrd i sit eget Land, og betro dem ikke vigtige Embeder, thi ved at gjøre dette fornedrer Du i ethvert Tilfælde Dig selv, dine Embedsmænd og alle

Romere. Hvis Du giver en Fremmed, som kommer fra Anglia, Rang af Primicerius eller Strateg, hvilken Værdighed kan Du da give en Romer; ham gjør Du ganske vist til din Fiende. Men desuden, naar de i den Fremmedes Fædreland faar høre, at han har opnaaet saadan Værdighed og Magt, da vil de ogsaa der smile og sige: „Se, vi regnede ham for intet, men nu er han kommen til Romanien, se hvilken Rang han der har naaet. Det er aabenbart, at der ikke er dygtige Mænd i Romanien; derfor blev ogsaa vor Landsmand ophøiet. Hvis Romerne var dygtige Mænd, vilde de ikke have ophøiet ham til saadan Rang.“ Din keiserlige Høihed bør ikke sige: „Jeg har af den Grund givet ham den Rang, for at ogsaa andre skal komme hid, naar de faar høre derom.“ Denne Tankegang er ikke god. Hvis Du vil, skal jeg føre til Dig af det Slags Fremmede saa mange, Du ønsker, for Brød og Klæder. Det er meget nyttigere, Keiser, for Romanien ikke at give de Fremmede høie Værdigheder. Hvis de gaar ind paa at tjene for Kost og Klæder, saa vær Du rolig; de vil tjene Dig trofast og af sin hele Sjæl, idet de ser Dig i Hænderne for at modtage lidt Penge og Brød. Hvis Du giver en Fremmed Rang over „Spatharokandidatos“, bliver han allerede tilbøielig til at nære Foragt og vil ikke tjene Dig redeligt. Spørg efter, Keiser, og vid, at i mange Tilfælde kom de til de før herskende Keisere, Basilios Porfyrogennetos [976—1025], hans Fader [Romanos II 959—63], Farfader [Constantin V 912—59], Oldefader [Leo V 886—911] og Forfædre. Men hvorfor taler jeg om de gamle Keisere? Hverken Romanos Argyropulos [1028—34] eller nogen anden af de salige Keisere har ophøiet en Franker eller Varang til Værdighed af „Patrikios“ eller gjort nogen til „Hypatos“ (Konsul)

eller givet ham Kommando over en Hær, men i det høieste kanske forfremmet en eller anden til Spatharios. De tjente alle for Kost og Klæder.

§ 244. Om Værdigheder og Ære hos Romerne.

Romerne tog de store Værdigheder og udførte Bedrifterne, og (da) var Romania i Fremgang. Jeg skal nævne Din keiserlige Høihed et Exempel. Min Farfader, Nikulitzas, som havde udført mange Kampe for Romania, opnaaede som tro Tjener at blive udnævnt til „Dux“ i Hellas af de Herskende, og han fik denne Værdighed paa Livstid ved Guldbulle, ligesaa Værdighed af Domesticus over Garden (Excubita) i Hellas. Til den salige Keiser Basilios i hans Keiserdømmes 4de Aar [979—80] kom en ved Navn Petros,[1] Brodersøn af Frankias Konge, og Basilios udnævnte ham til Spatharios og forfremmede ham til Domesticus over Garden i Hellas; han skrev til min Fader: Det tilkjendegives Dig, at Petros, ægte Neveu af Germanernes Konge, har givet sig i Rigets Tjeneste og har valgt at leve og dø som mit Keiserdoms Tjener. Da jeg modtog hans Løfte, udnævnte jeg ham til Spatharios ved det gyldne Triklinium. Da han er en Fremmed, vilde jeg ikke udnævne ham til Strateg for ikke at krænke Romerne, men har gjort ham til Domesticus over den under dig staaende Garde. Men da jeg ved, at Du har denne Værdighed af min salige Fader [Romanos 959—63] ved Guldbulle, skal Du istedetfor Garden have Herredømmet over Vlacherne i Hellas. Mærk her den purpurfødte Keisers Sparsommelighed mod den Fremmede, skjønt Keiseren da var ganske ung.

[1] Denne Petros har Prof. W. ikke kunnet gjenfinde i noget af de franske eller tyske Kongehuse ved 980.

§ 245. Et andet Exempel.

Jeg vil ogsaa nævne et andet Exempel, hellige Hersker. Senacherim,[1] som Du ved var gamle Kongers Ætling, vilde faa Land af Keiser Basilios Porfyrogennetos for at leve og dø som hans Tjener. Men denne anerkjendte hans Dygtighed og udnævnte ham til Magister, men intet mere; og dog var han gamle Kongers Ætling og selv Konge.

§ 246. Et andet Exempel.

Jeg skal nævne endnu et Exempel for din keiserlige Høihed, men det skal være det sidste. Araltes var Søn af Kongen i Varangia og havde til Broder Júlavos, som efter sin Faders Død arvede det fædrene Rige og gjorde sin Broder Araltes til den anden i Riget efter sig. Men denne, som var ung og havde fattet Beundring for den romerske Magt, drog ud og gjorde Knæfald for den høisalige Keiser Hr. Michael Paflagōn; han førte ogsaa med sig en Skare af 500 tapre Mænd; og Keiseren tog imod ham, som det sømmede sig, og sendte ham til Sicilien, thi der var den romerske Hærmagt, som førte Krig paa Øen. Og Araltes drog did og udførte store Bedrifter, og da Sicilien var undertvunget, vendte han med sin Skare tilbage til Keiseren, som udnævnte ham til Manglabites. Derefter hændte det, at Delianos gjorde Oprør i Bulgarien, og Araltes og hans Mænd drog did med Keiseren og hans Hær, og han udførte mod Fienderne Bedrifter værdige hans Fødsel og Tapperhed. Men da Keiseren havde undertvunget Bulgarien, vendte han hjem; ogsaa jeg var med der, kjæmpende for Keiseren efter min Evne.

[1] En armenisk Stammefyrste, som 1021 med 14,000 Mand gik i den græske Keisers Tjeneste og fik Land af ham.

Og da vi paa Hjemveien var i Mosynupolis, udnævnte Keiseren ham — til Gjengjæld for hans Bedrifter — til Spatharokandidatos. Men efter Keiser Michaels Død og den følgende Keisers, hans Søstersøns, Død vilde [Araltes] i Keiser Monomachos's Tid drage hjem til sit Land, og det blev ikke tilladt ham, men man lagde Hindringer iveien for hans Reise [egl. Udgangen blev ham trang]; dog kom han i Hemmelighed bort og blev Konge i sit Land istedenfor sin Broder Júlavos; og han var ikke fornærmet over at være udnævnt til Manglabites eller Spatharokandidatos, men ogsaa som Konge bevarede han Troskab og Kjærlighed mod Romerne.

Paa Græsk lyder dette Kapitel saaledes (de i Klammere satte Rettelser ere af Prof. Wassilievski):

σμτ. Ἱστορία ἑτέρα.

Εἴπω δέ σοι ἕτερον τῆς βασιλείασου [τῇ βασιλείᾳ σου καὶ] κατὰ παύσω [καταπαύσω] τὸν περὶ τούτου λόγον. Ἀράλτης, βασιλέως μὲν Βαραγγίας ἦν υἱός, ἔχων δὲ ἀδελφὸν τὸν Ἰούλαβον, ὃς καὶ μετὰ θάνατον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ κατέσχε τὴν πατρικὴν βασιλείαν, προβαλλόμενος Ἀράλτην τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ δεύτερον μετ᾽ αὐτοῦ εἰς τὴν βασιλείαν. Ὅς δὲ καὶ νεός ὢν ἠθέλησεν εἰσελθεῖν καὶ προσκυνῆσαι τῷ μακαριωτάτῳ βασιλεῖ κῦρ Μιχαὴλ τῷ Παφλάγονι καὶ ἐν θεᾳ γενομένος τῆς ῥωμαϊκῆς καταστάσεως. Ἤγαγε δὲ καὶ μετ᾽ αὐτοῦ καὶ λαὸν, ἄνδρας γενναιους πεντακοσίους, καί εἰσῆλθεν καὶ ἐδέξατο αὐτὸν ὁ βασιλεὺς, ὢν [ὡς] ἐνεδέχετο. καὶ ἀπέστειλεν αὐτὸν εἰς Σικελίαν· ἐκεῖ γάρ ἦν ὁ ῥωμαϊκος στρατὸς πολεμῶν τὴν νῆσον. Καὶ ἀπελθὼν ἐνεδείξατο ἔργα[μεγά]λα· ὑποταγείσης δὲ τῆς Σικελίας, ὑπέστρεψε μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν βασιλέα καὶ ἐτίμησεν αὐτὸν μαγγλαβίτην. Μετὰ δὲ

ταῦτα ἔλαχε τότε μουλτεῦσαι τὸν Δελιάνον εἰς Βουλγαρίαν· καὶ συνεταξίδευσε καὶ ὁ Ἀράλτης μετὰ τοῦ βασιλέως ἔχων τὸν λαὸν αὐτοῦ· καὶ ἐνεδείξατο ἔργα εἰς τοὺς πολεμίους ἄξια τῆς εὐγενίας καὶ τῆς γενναιότητος αὐτοῦ. Ὑποτάξας δὲ τὴν Βουλγαρίαν ὁ βασιλεὺς ὑπέστρεψεν. Ἤμην δὲ κἀγὼ τότε ἀγωνιζόμενος ὑπὲρ τοῦ βασιλέως κατὰ τὸ δυνατόν. Ἐλθόντων δὲ ἡμῶν ἐν Μεσινουπόλει [Μοσυ-], ἀμειβόμενος αὐτῷ ὁ βασιλεὺς ὑπὲρ ὧν ἀγωνίσατο, ἐτίμησεν αὐτὸν σπαθαροκανδιδάτην. Μετὰ δὲ τὴν τελευτὴν τοῦ κῦρ Μιχαὴλ καὶ τοῦ ἀνεψιοῦ αὐτοῦ τοῦ ἀπὸ βασιλέως [Καλαφάτου?], ἠθέλησεν ἐπὶ τοῦ Μονομάχου αἰτησάμενος ὑποχωρῆσαι εἰς τὴν χώραν αὐτοῦ, καὶ οὐ συνεχωρήθη, ἀλλὰ γέγονεν αὐτῷ στενὴ ἡ ἔξοδος· ὅμως λαθὼν ὑπεχώρησεν καὶ ἐβασίλευσεν εἰς τὴν χώραν αὐτοῦ ἀντὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἰουλάβου καὶ οὐκ ἐγόγγυσεν ὑπὲρ ὧν ἐτιμήθη μαγγλαβίτης ἢ σπαθαροκανδιδάτης, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ βασιλεύων ἐφύλαξε πίστιν καὶ ἀγάπην πρὸς Ῥωμαίους.

Jeg har gjengivet hele Afsnittet om de Fremmede (243—46), for at Forfatterens Hensigt med at omtale Harald kan blive klar; for Forfatteren er Harald kun et Exempel paa, hvor sparsomt de byzantinske Keisere uddelte Titler og Værdigheder til barbariske Fyrster og Fyrstesønner, det er ikke Forfatterens Mening at skildre Detaljen i Haralds Bedrifter i Keiserens Tjeneste; saa meget tryggere kan vi altsaa forlade os paa, hvad der fortælles. Det sees, at Forfatteren har ialfald seet Harald under Toget mod Bulgarerne (1041); at han personlig har kjendt eller talt med ham, staar der ikke. Den Forfremmelse, Harald nød efter Bulgarertoget paa Hjemveien, har henledet Opmærksomheden paa ham, og Forfatteren har da faaet at vide om Haralds Herkomst, samt at han har

udmærket sig paa det glorværdige Felttog i Sicilien. Disse Oplysninger har Nikulitzas da medtaget i sin Fremstilling, men dennes Hensigt er ikke at give detaljerede Oplysninger til Haralds Historie, kun at fremhæve, hvilke Titler han opnaaede i græsk Tjeneste, samt hvilke Felttog der havde foranlediget Forfremmelsen. Dette maa man have for Øie, naar vi i det følgende skulle uddrage historiske Data af Beretningen og gjennemgaa de nye Oplysninger, den giver os.

1. Haralds Herkomst. Vi kan ikke af den græske Forfatter vente nye Oplysninger om Haralds Herkomst og Slægtskab, som er os bekjendt nok fra Kongesagaerne. Hvad der berettes, har imidlertid nok sin Betydning deri, at man kan se, hvad Harald eller hans Følge berettede om ham til Byzantinerne. Det forstaar sig vel af sig selv, at Harald fremstillede sin Herkomst og sine tidligere Forhold saa glimrende som muligt uden at gaa Sandheden for nær. Nu var Harald ganske vist kun yngste Søn af en rig Godseier, der vistnok førte Kongenavn over en liden norsk Provins, Ringerike; men han var dog Halvbroder af en berømt og i sin Tid mægtig Konge i Norden, Olav den hellige. Harald var tillige for ung til at kunne have indtaget nogen Stilling ved sin Halvbroders Hof, thi Olavs regjerende Myndighed ophørte med 1028, da Harald var 13 Aar gammel; men da Olav 2 Aar senere forsøgte at vinde sit Rige tilbage, samlede Harald en stor Skare Tilhængere, deltog i Spidsen for disse i Kampen for sin Broder og spillede saaledes for et Øieblik en stor Rolle ved sin Broders Side. Af disse Bestanddele, sete i det mest fordelagtige Lys, er Nikulitzas's Beretning sammensat: Harald er ikke Søn af en norsk Smaakonge, men „Søn af Kongen i Varangia“, ikke Halvbroder af Kong

Olav, men Broder, og han indtager „den anden Rang i Riget efter sin Broder“. At Harald siden Olavs Død har været landflygtig i Rusland, og at han drager *derfra* til Konstantinopel for at søge sin Lykke eller tjene sit Brød, ved den græske Forfatter naturligvis intet om; det har visselig Harald eller hans Mænd ikke havt nogen Interesse af at omtale.

Med Hensyn til de af Nikulitzas brugte Navneformer er følgende at mærke: *Varangia* er ikke tidligere kjendt i den Betydning, Navnet her har; ellers har det Betydningen af Væringekorpset eller rettere som Collectivbenævnelse for „Væringerne“, og i den Betydning findes det allerede hos Anna Komnena.[1] Her maa det efter Sammenhængen betyde Væringernes Land, altsaa „de skandinaviske Lande“: Nikulitzas har naturligvis ikke vidst, at Varangia bestod af flere Riger, eller at det Rige, Haralds Fader besad, kun var en liden Provins i et af Varangias Riger. Ganske paa samme Maade bruger Nikulitzas *Varanger* som Folkenavn om Nordboer overhovedet, se § 243, hvor det stilles ved Siden af *Franker*; at dette overhovedet er den almindelige Betegnelse i byzantinske Kilder fra 11te Aarhundrede, skal nedenfor nærmere omtales. Harald kaldes i græsk Form *Araltes* uden H; dette passer ganske til, at Konstantin Porfyrogennetos kalder den russiske Fyrstinde Helga *Elga*,[2] og da Navnet ogsaa af Russerne gjengives Olga uden H, kunde man føle sig fristet til at antage, at ogsaa Navnet Araltes var gaaet gjennem russiske Munde, før det naaede Nikulitzas, hvis det ikke laa nærmere at antage, at Byzantinerne

[1] *Ναμπιτης ὁ αρχων Βαραγγίας.* Alexiad. VII, 3.
[2] Const. de ceremoniis aulæ Byz. II, 15 p. 594 (ed. Bonn).

overhovedet ikke kunde gjengive det germaniske begyndende H, f. Ex. Henrik skrives *Ἐνέριχος*[1] eller *Ἐρρῆς*.[2] At Olav (Óláfr) blev forandret til *Ιουλαβος*, var derfor heller ikke mere, end man kan vente.

Beretningen viser, at Haralds kongelige Herkomst var godt kjendt blandt Grækerne; det er altsaa et uhistorisk Sagn, naar den vidtløftigere Saga om Harald beretter, at Harald blandt Grækerne kaldte sig Nordbrikt og hemmeligholdt sin kongelige Herkomst paa Grund af Grækernes Mistænkelighed mod kongebaarne Fremmede. Dette Sagn er endvidere knyttet til Islændingen Maar Hunrødssøn, som da var Sveitehøvding blandt Væringerne, som endelig vilde vide, hvem Nordbrikt var, og fortrydelig over ikke at faa noget at vide reiste hjem til Island; ogsaa dette maa saaledes bortfalde, ligesom det jo i sig selv er meget usandsynligt, at Fader til Havlide Maarsøn (f. c. 1170—80 † 1130) skulde have optraadt i Konstantinopel saa tidligt som c. 1035. Mærkeligt nok er hele denne Beretning udeladt af Forfatteren af Noregs konungatal og af Snorre Sturlassøn.

2. Ankomst til Konstantinopel. „Han vilde hylde den høisalige Keiser Michael Paflagōn og lære at kjende det romerske Rige“. Ogsaa Sagaerne nævne som bekjendt enstemmig Michael som Keiser, da Harald kom til Konstantinopel,[3] og alle give ham Tilnavnet Katallaktus, hvilket Tilnavn Munch har paavist tilhører Michael Paflagōn og ham alene.[4] Naar Munch alligevel paa Grund af en tilfældig Lighed mellem Sagaens Prosa-

[1] Anna Komnena I, 62, 67.
[2] Niketas Choniatas (ed. Bonn) p. 796.
[3] Fagrskinna c. 150, Heimskringla S. 347^{22}, Flatöbogen III, 290.
[4] P. A. Munch, Saml. Afhandl. I, 531, N. F. H. II, 66.

beretning og en græsk Krønike har troet at maatte skyde Haralds Ankomst tilbage til Keiser Romanos's Tid — 1032 eller 1033 —, maa dette saaledes nu opgives. Harald kan ikke være kommet til Konstantinopel før (tidligst) Sommeren 1034, og hvis man presser Ordene stærkt, skulde det synes, som om allerede Toget til Sicilien (1038) var begyndt. Dette tror jeg dog, efter hvad ovenfor er antydet, er urigtigt og tør derfor her kun sætte Haralds Ankomst til mellem Sommeren 1034 og Høsten 1038.

3. Harald og Væringerne. Harald „førte med sig en Flok af 500 tapre Mænd". Dette stemmer ganske med Kongesagaerne: efter Snorre havde han med „en stor Skare Mænd (mikil sveit manna), efter Noregs konungatal: en stor Flok af Nordmænd (mikit lið Norðmanna), hvilket kommer ud paa det samme; derimod har den vidtløftigere Saga glemt dette og synes at lade ham komme alene. Efter Nikulitzas fulgte denne Skare ham under hans hele Ophold i de græske Farvand; ogsaa heri stemme Sagaerne, kun med den Forskjel, at Harald efter Snorre efterhaanden blev „Høvding over alle Væringer", hvilket tydeligt er en Overdrivelse. I det hele taler Nikulitzas ikke om noget „Væringekorps", hvori Harald skulde være indtraadt; det kan altsaa sluttes, at der da endnu ikke existerede noget fast Korps af Væringer, men at de ankommende Væringer sluttede sig sammen i større eller mindre Afdelinger, som knyttedes løst til de opererende Hære.

I Forbindelse hermed maa det betones, at Nikulitzas, ligesom overhovedet de græske Forfattere fra 11te Aarhundrede, skjelner mellem Russer og Væringer, saa at Munchs Hypothese om, at Harald og hans Væringer i

de byzantinske Krøniker skjule sig under Russernes Navn, maa opgives.

4. Toget til Sicilien. Keiserens Hærfører, Georgios Maniakes, landede paa Sicilien 1038, erobrede Messina og andre Byer, vandt en stor Seir over Saracenerne ved Remata (Ramette, nær Messina) og rykkede mod Syrakus; da samlede Emiren fra Afrika Abdallah en umaadelig Hær, for hvilken Maniakes rykkede tilbage til Traginæ (V for Etna), hvor Vaaren 1040 det afgjørende Slag stod, som drev Emiren paa Flugt og bragte Syrakusæ i Grækernes Vold. Maniakes stod nu næsten ved Maalet, Siciliens Erobring, da han blev tilbagekaldt i Unaade; hans Efterfølgere tabte snart igjen Terræn, kun Messina holdt sig, og Vaaren 1041 maatte den nye Hærfører, Dokeanos, skynde sig over til Longobardien, da de franske Normanner havde bemægtiget sig Melfi (Marts 1041). Om Haralds Bedrifter paa Sicilien ytrer Nikulitzas: Han drog [til Sicilien] og udførte der store Bedrifter, og da Sicilien var undertvunget, vendte han med sin Skare tilbage til Keiseren, som udnævnte ham til „Manglabites". Hvis vi her holde os blot til Ordene, har Harald kun deltaget i den heldige Del af Felttoget (Erobringen af Sicilien), ikke i Nederlagene; han skulde altsaa være vendt tilbage til Keiseren Vaaren 1040. Rimeligst er det dog, at Forf., der jo skriver til Keiseren, kun har villet udtrykkelig dvæle ved den heldigere Del af Felttoget — Romerfolkets Seire —, og at han i Virkeligheden ved „efter Siciliens Erobring" mener „efter Felttogets Slutning", thi det vil sees af det følgende, at Harald neppe var tilbage i Konstantinopel før efter Midtsommer 1041. Isaafald har Harald fulgt med Dokeanos's øvrige Tropper fra Sicilien til Nedreitalien og med dem deltaget i de første uheldige

Kampe mod de franske Normanner. Ogsaa tidligere har man i de græske Skildringer af Kampene paa Sicilien villet søge at skaffe en Plads for Haralds Bedrifter, og Munch har da standset ved at antage, at Harald har hørt til den Skare, som under Katakalon Kekaumenos saa tappert forsvarede og 25de Mai 1040 ved et Udfald reddede Messina;[1] men dette er umuligt, da Kedrenos udtrykkelig siger, at Katakalon — der selv hørte til samme armeniske Familie som Forfatteren af den før nævnte Lærebog i Krigskunsten — var Anfører for den armeniske Legion, der bestod af 300 Ryttere og 500 Fodfolk.[2]

5. Toget i Bulgarien. „Derefter hændte det, at Delianos gjorde Oprør i Bulgarien, og Harald og hans Skare drog med Keiseren i Krigen, og han udførte mod Fienderne Bedrifter værdige hans ædle Fødsel og Tapperhed". Delianos's Opstand begyndte allerede tidligt paa Sommeren 1040, da Keiseren selv maatte flygte fra Thessalonika til Konstantinopel; det afgjørende Punkt var, da Alusianos (26de Oktober 1040) blev slaaet tilbage fra Thessalonika ved Hjælp af Helgenen Demetrios og de høisindedes Legion *(το τάγμα τῶν μεγαθύμων)*. Thi senere opkom Strid mellem Alusianos og Delianos, den sidste blev (3die Juli 1041) blindet af Alusianos, som derpaa flygtede til Keiseren; denne drog nu i Spidsen for sin Hær til Thessalonika og Bulgarien, undertvang Landet og vendte derefter hjem til Konstantinopel, hvor han døde 10de December 1041. Da det udtrykkeligt siges, at Harald drog mod Bulgarerne sammen med

---

[1] Munch, N. F. H. II, 77.

[2] *ὁ τοῦ τάγματος ἄρχων τῶν Ἀρμενιακῶν, Κατακαλῶν ὁ την ἐπωνυμίαν Κεκαυμένος, τριακοσίους ἱππότας ἔχων μεθ᾽ ἑαυτοῦ και πεντακοσίους πεζούς.* Kedrenos, II, 523.

Keiseren selv, kan der ikke være Tvivl om, at han kun har deltaget i den sidste Del af Krigen eller rettere det eneste krigerske Tog, hvori Keiseren deltog, i den 2den Halvdel af 1041. De egentlige Kongesagaer kjende intet til Haralds Optræden i Bulgarien; kun Skalden Thjodolv kalder ham leilighedsvis „Bulgarernes Brænder“, hvoraf allerede Munch med Rette sluttede, at Harald deltog i Bekjæmpelsen af Delianos's Oprør 1040—41. Munch formodede her, at den Bedrift, som Kedrenos tillægger de høisindedes Legion — et seirrigt Udfald fra Thessalonika med Bistand fra St. Demetrios —, maatte overlades Harald og hans Væringer, navnlig paa Grund af Ligheden med en Legende, hvori St. Olav spiller omtrent samme Rolle som St. Demetrios,[1] og skjønt Munch senere begyndte at tvivle om Rigtigheden af sin egen Formodning,[2] er denne dog gjennem Antiquités Russes naaet til Rusland, hvor Wassilievski godkjender den. Imidlertid kan det vises, at denne Legende om St. Olav i den norsk-islandske Literatur oprindelig har tilhørt en Tradition fra 12te Aarhundrede, hvor den har en historisk Baggrund, og først langt senere er bleven knyttet til Harald, der som St. Olavs Broder for den legendariske Opfatning kunde synes at have bedre Ret til den. Der bør vel heller ingen Tvivl være om, at „de Høisindede“ *(οἱ μεγαθυμοι)* ikke var Navnet paa et Korps af udenlandske Leietropper — disse benævnes altid efter sin Nation — men paa et Troppekorps af den regulære græske Armé, ligesom „de

[1] P. A. Munch, Saml. Afhandl. I, 541.
[2] P. A. Munch, N. F. H. II, 887.

udødelige“ i en noget senere Tid[1] udtrykkelig omtales som indfødt græske.[2]

6. Ophold i Konstantinopel. Efter Toget i Bulgarien nævner Nikulitzas ingen udenbys Krigstjeneste af Harald; det er tydeligt, at han fra Høsten 1041 har havt sin Station i Hovedstaden. Dette fremgaar bedst af de nye Værdigheder, han erhvervede. Allerede efter det første Felttog blev Harald „Manglabit“ d. e. indlemmet i det Korps, der gjorde den indre Tjeneste i Paladset. Manglabiter *(μαγγλαβῖται* eller *μαγκλαβῖται)*, egtl. Rembærere, omtales hyppigt af Konstantin Porfyrogennetos som de, der gik i Spidsen for alle keiserlige Processioner som Herolder eller deltog i alle Ceremonier i Paladset; de vare af Rang med Spatharier (Livgarden). Dette har for Haralds Vedkommende været en personlig Udmærkelse, som har knyttet ham til Hoffet og foranlediget, at den Væringeafdeling, han anførte, har faaet fast Station i Hovedstaden, hvilket ikke forhindrede, at han i Spidsen for den med Keiserens øvrige Hustropper drog med til Bulgarien. Af Marschruten og Navnet Mosynopolis (i det østlige Makedonien) sees, at Hæren var paa Hjemturen — altsaa til Stationen i Hovedstaden —, da Harald blev udnævnt til „Spatharokandidat“. Denne Forfremmelse gjorde ingen Forandring i hans Virksomhed, thi „Spatharokandidat“ — egtl. Officer blandt Spatharierne — betegnede ikke længer nogen Stilling eller Embede, men kun en Rang, som kunde uddeles til mange Slags civile eller militære

[1] Se Anna Komnena I, 120 *(ἀθάνατοι)*.

[2] Wassilievskis Formodning, at *οἱ μεγάθυμοι* skulde være et Slags Oversættelse af Tilnavnet „harðráði“ — som Harald selvfølgelig først fik flere Aar senere under sin Regjering i Norge — behøver vel ingen Gjendrivelse.

Embedsmænd. I Keiser Konstantin Porfyrogennetos's Værk over Hofvæsenet gives forskjellige Lister over Rangklasserne; jeg skal her sammenstille to, som synes mig de fuldstændigste:[1]

1. Cæsar.	
2. Nobilissimus.	
3. Curopalata.	
4. Patricia Zosta.	
5. Magistri.	1. Magistri.
6. Proconsules *(ανϑυπατοι)*.	
7. Patricii.	2. Patricii et strategi.
8. Protospatharii.	3. Protospatharii.
9. Iterum consules *(δισυπατοι)*	4. Scribæ castrenses, excubiis et numeris icanatis præfectus, spatharii [Feil for: *spatharo candidati*], senatores et consules.
10. Spatharocandidati.	
11. Spatharii.	5. Spatharii.
12. Consules *(ὑπατοι)*.	
13. Strator.	6. Stratores.
	7. Comites scholarum.
14. Candidatus.	8. Candidati equestres.
15. Mandator.	9. Scribones et domestici.
16. Vestitor. }	10. a secretis, vestitores, silentiarii.
17. Silentiarius. }	
18. Stratelates.	11. Mandatores imperatorii et candidati pedestres.
	12. Comites numerorum canaborum, tribuni comites classis.

Skjønt der i disse Lister er endel Afvigelser, som vilde kunne yderligere forøges ved andre, mindre fuldstændige Lister, vil de ovenfor meddelte være tilstrækkelige til at give et Indblik i den byzantinske Rangforord-

[1] de ceremoniis I, 708—12, jfr. 193.

ning. Sammen med de historiske Beretninger kan man da uddrage den Lære, at Magistre, Patriciere og Protospatharier ere de Rangspersoner, som have eller kan have selvstændig militær Kommando, Anførere for Hære eller selvstændige Troppekorps; de udgjøre i Forbindelse med de meget faatallige, endnu høiere Rangsklasser (som i Regelen tilhøre Keiserfamilien, og som først af Keiser Alexios Komnenos yderligere udvidedes) Rigets Stordignitærer. Men nærmest i Rang efter dem følger Spatharokandidaterne, som neppe nogensinde havde selvstændig Kommando, men dog i Regelen vare de høiere Officerer i de større Hærafdelinger; tyske Historikere pleie at oversætte Ordet med „Oberst", medens Patriciere og Magistre blive „Generaler". Denne Titel svarer altsaa ganske til den Stilling, Harald paa denne Tid indtog som Chef for en Del af de i Hovedstaden stationerede, udenlandske Tropper.

7. Hjemreisen. Nikulitzas beretter, at Harald i Konstantinopel oplevede baade Mikal Paflagons Død (10de Decbr. 1041) og hans Søstersøn Michael Kalafates's kortvarige Regjering (afsat 21de April 1042), og at han under Konstantin Monomachs Regjering søgte om Afsked, at denne blev nægtet ham, men at det dog lykkedes ham hemmelig at komme bort. Det vil heraf sees, hvor lidet troværdige Traditionerne ere om, at Harald havde forført en fornem græsk Dame og derfor blev kastet for en glubende Løve, som han kvalte i sine Arme (Vilhelm af Malmesbury c. 1120), eller at Harald for Manddrab blev kastet for en Drage, som han dræbte med en liden Kniv (Saxo c. 1200), eller at Zoe anklagede Harald for at have forført hendes Søsterdatter Maria, at Keiseren lod ham kaste i Fængsel, at han her dræbte en Edderorm og blev frelst ved St. Olavs Hjælp (Flatøbogen og Morkinskinna)!

Mærkeligt nok har baade Forf. af Noregs konungatal og Snorre Sturlassøn udeladt alt om det Dyr, som Harald skulde have dræbt i Fængslet; derimod har de fulgt sin islandske Kilde i at fortælle om Zoes „Broderdatter“ og Fængslingen, men ogsaa disse Træk maa altsaa opgives som uhistoriske ligeoverfor Nikulitzas's enkle og naturlige Beretning.

Nikulitzas nævner, at Haralds Grund til at opsige sin Stilling var, at han „vilde vende hjem til sit Land“. Her træder af de nordiske Kilder alene Snorre supplerende til; efter at have næsten med de samme Ord som Nikulitzas berettet, at Harald „ønskede at fare til Nordlandene til sin Odel“, tilføier han, at „han havde da faaet at vide, at hans Brodersøn Magnus Olavssøn var bleven Konge baade i Norge og i Danmark, og opsiger saa sin Tjeneste hos Grækerkongen“. Denne Forklaring er saa meget rimeligere, som Tidspunktet ganske stemmer med Nikulitzas. Magnus blev Konge i Danmark om Høsten 1042, altsaa rygtedes dette vel til Grækenland i Løbet af 1043; tidligere kan Harald ikke være reist hjem, thi efter Nikulitzas gjorde han en Stund Krigstjeneste under Konstantin Monomachos, som først 11te Juni 1042 blev Keiser. Og senere end 1044 kan Harald ikke have forladt Grækenland, thi han optræder allerede 1045 i Sverige.[1] Munch har villet bestemme Haralds Fængsling, Flugt og Hjemreise endnu nøiere til Sommeren 1043; men hans Ræsonnement forudsætter baade, at Harald virkelig blev fængslet, og at Grunden var den samme, hvorfor saa mange Russer i 1043 blev fængslede, at Harald ansaaes for en Russer (idet Russerne Sommeren 1043 førte Krig mod

[1] Se Munch, N. F. H. II.

Grækenland); men som vi har seet, maa begge disse Forudsætninger nu forlades.

8. Haralds senere Liv. Mærkeligt nok ved Nikulitzas ogsaa at fortælle om, hvorledes det gik Harald i hans Hjem; han ved, at han blev Konge i sit Hjemland [„efter sin Broder Olav“, tilføier han; han har altsaa tænkt paa en direkte Succession, istedenfor at Harald fulgte efter Brodersønnen Magnus † 1047] og at han „som Konge bevarede Troskaben og Kjærligheden til Romerne“. Hvis man blot holdt sig til den første af disse Notitser, kunde man deraf kun slutte, at norske Væringer, som efter 1047 kom til Konstantinopel, har fortalt om, at Harald blev Konge; men lægger man dertil den anden Notits, kan man ikke andet end slutte, at Harald virkelig har vedligeholdt Forbindelsen med det græske Hof ved Sendelser, maaske ved Gesandtskaber. Dette er nu i sig selv ikke saa urimeligt, allerede af den Grund, at de efter Konstantin Monomach følgende Keisere alle vare ældre Krigsmænd, som i sin Tid havde gjort Krigstjeneste sammen med Harald og derfor muligens alle havde været hans personlige Bekjendte: Michael Stratiotikos 1056—57, Isaak Komnenos 1057—59 og Konstantin Dukas 1059—67. Imidlertid tør man, efter alt hvad man ved om Haralds Karakter og Planer, vistnok for disse Gesandtskaber forudsætte et politisk Motiv. Jeg kan nu ikke godt tænke mig, at Harald i det græske Rige, hvis indre Brøst han jo maatte kjende, kunde søge en Forbundsfælle i sin Erobringspolitik enten mod Danmark eller mod de britiske Øer. Derimod er der tydeligvis i Haralds kirkelige Politik Momenter, der kunde bringe ham til at søge Tilknytningspunkter til Byzans. Erkebiskopen af Bremen var villigt bleven anerkjendt af Magnus den gode som Nordens Primas; men da

ogsaa Kong Sven sluttede sig nær til Adalbert, blev det en politisk Nødvendighed for Kong Harald at løsrive sit Rige fra Bremen. I Begyndelsen sendte han sine Biskopsemner direkte til Rom for at vies, men dels blev de nyviede Biskoper fangne paa Hjemveien af Bremer-Erkebiskopen, dels udvirkede denne Pavens Erkjendelse for, at Bremen herskede ogsaa over den norske Kirke. Denne Vei blev saaledes lukket for Harald, som imidlertid skaffede sig nye Biskoper indviede i England eller Frankrige og, da Adalberts Gesandter foreholdt ham hans Pligter ligeoverfor Bremen, svarede med den ganske byzantinske Udtalelse: „Jeg ved ikke, hvem der er Erkebiskop og Hersker her i Norge undtagen jeg, Harald“ (se nescire quis sit archiepiscopus aut potens in Norvegia, nisi solus Haroldus). Senere ser man af det Brev, Pave Alexander II c. 1062 skrev til Kong Harald, at denne foruden Biskoper, viede i England eller Frankrige, ogsaa havde Biskoper, der ikke vare viede (d. e. ikke viede paa romersk Vis). Man har vistnok med Rette sammenstillet det med de Efterretninger, vi har fra denne Tid fra Island, at der optraadte tre armeniske Biskoper (Peter, Abraham og Stefan), og med en Paragraf i Graagaas, der forudsætter græske eller armeniske Biskoper i Virksomhed paa Island; og efter en Antydning af P. A. Munch[1] har A. D. Jørgensen nærmere udviklet dette derhen, at Harald i sin Iver for at skaffe sig en kirkelig Støtte har knyttet sig til de fra Armenien udgaaede kjætterske Bevægelser.[2] Snarere skulde jeg dog tro, at disse Biskoper virkelig har været græske, men at den katholske Geist-

[1] N. F. H. II, 116.

[2] A. D. Jørgensen, den nordiske Kirkes Grundlæggelse og første Udvikling S. 694.

lighed paa Island har ved Ordet „ermske“ villet betegne dem som kjætterske; og jeg tror, denne Opfatning kan støttes ved den fra Nikulitzas hentede Oplysning, at der, medens Kong Harald var norsk Konge, bestod en politisk Forbindelse mellem ham og de græske Keisere.

Det tør efter denne Undersøgelse fastslaaes, at Harald

1) kom til Konstantinopel under Keiser Michael IV, mellem 1034 og 1038;
2) han kom ledsaget af 500 Mand (Væringer), som under hans Anførsel gav sig i græsk Krigstjeneste;
3) det var bekjendt blandt Grækerne, at han var en nordisk Kongesøn;
4) han udførte paa Sicilien 1038—40 og i Bulgarien 1041 Bedrifter, som vakte Opmærksomhed for ham blandt Grækerne og hos Keiseren, der hædrede ham med Optagelse i Livgarden og med Hoftitler;
5) han flygtede fra Konstantinopel i 1043 eller 1044;
6) Harald fornyede som norsk Konge Forbindelsen med det græske Hof, rimeligvis af kirkepolitiske Grunde.

I et følgende Afsnit skal jeg søge at vise, hvad Betydning de nye Oplysninger om Harald har for Kritiken af Skaldedigtene og Sagaerne om ham.

II.

P. A. Munch har rigtig hævdet, at der maatte gjøres Forskjel mellem Skaldenes Digte om Harald og Sagaernes Beretninger: hvis man skulde komme efter, hvad Harald eller hans Følgesmænd berettede om hans Bedrifter udenlands, og undersøge disse Beretningers Sandhed, maatte Sammenligningen ske ikke mellem de paa Skaldedigtene byggede Sagaer og Byzantinerne, men direkte mellem Skaldedigtene og Byzantinerne. En saadan Sammenstil-

ling har han ogsaa udført; naar den nu kan gjentages med mere Held, ligger dette dels i, at der nu foreligger en direkte Beretning om Harald og man ikke længer er nødt til at nøie sig med den almindelige græske Rigshistorie, dels i at Skaldedigtningen er bleven lettere og fuldstændigere tilgjængelig, fornemmelig gjennem Gudbrand Vigfussons store Samling *Corpus poeticum boreale.* De Skalde, hvis Vers vi efter denne Samling (II, 204—223) i det følgende skal citere, ere: a. Thjodolv Arnorssøn, b. Bølverk Arnorssøn, c. Illuge Bryndøleskald, d. Valgard fra Vold, e. Stuv den blinde og f. Thoraren Skeggessøn, alle samtidige med Harald.

a. Af Thjodolvs Digt „Sexstefja" finde vi 6 hele og ¼ Vers, som maa henføres til Haralds Ungdom inden c. 1043; deres Indhold — i den Orden, jeg antager for den rigtige — er: (1) Jeg hørte, at Kamp-Uveiret drev hvast mod Kongen nær Haug (ɔ: ved Stiklestad),[1] men „Bulgarernes Brænder" hjalp sin Broder godt; han skiltes 15 Aar gammel sørgmodig fra den faldne Olav og hyllede sit Hoved. (2) 80 vundne Borge kan regnes i Serkland (den unge Kriger gjennemgik mange Farer), før han, Serkernes Fiende, gik at vække Hilds haarde Leg med Skjoldet i den flade Sikelø. (3) Den ukrigerske Usling har staaet fjærnt, da Sværdsvingeren tog med Vold Rinds Rivalinde (Jorden ɔ: Sicilien); Afrikas Konge kunde ikke holde Onars snesmykte Mø (ɔ: Sicilien) for ham eller hans Mænd. (4) Hærmændenes Høvding stillede, da Spydene var løftede, Ulvenes Hunger, men de Flygtende bad om Fred; han har søndenfor Havet ofte kjøbt Rigdomme med Spyd, hvor de feige flygtede. (5) Han, som gik paa

[1] En Gaard i Værdalen nær Stiklestad (Hskr. 525), ikke *Ølvishaugr* (i Skogn), som Vigfusson siger.

Langbarders Land . . . . (6) Ulve-Mætteren lod stikke begge Stolkongens Øine ud (Uro var da begyndt); Agdekongen satte et grusomt Mærke paa den tapre Fyrste i Østen, men Grækernes Konge gik en daarlig Vei. (7) Folk ved, at Harald har kjæmpet i 18 store Slag (ofte brød han Freden), førend du kom hid [ɔ: til Norge]; berømte Konge, du farvede i Blod den gule Ørns hvasse Klør (Ulven fik Føde, hvor du kom).

Af Thjodolvs Digt med Enderim (rúnhenda) er nogle faa Verslinier bevarede, hvoraf fremgaar, at „Jarisleiv lærte snart at kjende, at han (Harald) slægtede paa den hellige Konge i Tapperhed“, at han (Harald) og Eiliv drog ud i Krig sammen med sine Hærmænd og kjæmpede mod Øster-Vender og Læser (ɔ: Lecher, Polakker).

b. Af Bølverks Digt fra Aar 1048 eller et af de følgende Aar hører herhid 4 hele og 3 halve Vers: (1) Fyrste, du hvæssede Sværdets Spids, da du gik af Striden; du fyldte Ravnen med blodigt Kjød (Ulven tuded i Aasen); men de følgende Aar[1] var du (aldrig hørte jeg en Kriger mere berømt) øst i Gardarike. (2) Den kolde Blæst drev Snekkens sorte Stavn fra Land, prægtigt bar de brynjede Skibe sin Udrustning; tapre Fyrste, du saa fra Skibet Miklegards Tinder, mange barmfagre (ɔ: høibordede) Skibe skred mod Borgens høie Side. (3) Du farvede Sværdet rødt og gik i [Keiserens] Tjeneste; hvert Aar var du i Kamp (saa heldig) som du vilde. (4) Skibet blev fuldt af Blod ved Stranden (du kjæmpede tappert, Herre), Sandet modtog søndenfor Sikelø de sunkne Lig efter Kampen.

---

[1] Det sees af Prosa-Texten hos Snorre (Hskr. 547[12] nökkura vetr), at der skal læses *ár hin næstu* (Vigfusson), ikke *ár hit næsta*, som Unger efter flere Haandskrifter har.

(5) Fyrste, du prøvede at vove Skibene mod Blaaland: Børen blæste prægtigt mod tjærebredde Stavn, Skuren drev Sjøsprøit mod den dyrebare Skjoldrand, men Høvdingen reiste Masterne i den tunge Søgang. (6) Den kloge Fyrste havde Seir i hver Strid (den skarpe Kamp udkjæmpedes); (7)[1] og Høvdingers Seirherre lod stikke Øinene ud af den fangne Fyrstes Hoved.

c. Af Illuge Bryndøleskalds Drápa findes kun 4 firlinjede Vers. At mærke er, at 2den og 3die Verslinje i hvert Vers er indskudt fra et Digt, som handler om Vølsungerne: (1) Det var Ulvens Glæde, naar min Herre drev Mange paa Flugt (Fyrsten stak Sværdet i Ormen). (2) Derfra gjorde Høvdingen sin Østerfærd (Fyrsten holdt Ormens bedske Hjærte over Ilden). (3) Ofte kjæmpede min Herre tidligt om Morgenen med Frankerne (den tapre Fyrste flygtede ikke ved Kvindens [ɔ: Brynhilds] Gaard). (4) Harald, du undertvang med Skjoldet Sønderlandene under den berømte Michael (vi har hørt, hvorledes Budles Søn [Atle] bød sine Svogre hjem).

d. Af Valgards Drápa fra c. 1047 henfører Vigfusson til dette Tidsrum 4 Halvvers: (1) Fyrste, du styrede, der hvor Skibene skjalv, med en stor Hær syd forbi de brede Lande; Sikelø blev omsider ødelagt. (2) Den lyse Ild udbredte sig, Vikingerne stormede den tapre Høvdings Befæstning (el. den tapre Høvdings Vikinger stormede Befæstningen), Sorg faldt paa Borgens Mænd. (3) Den rasende Lue skød hastigt Gløder ud af Soden, og Røgen stod op i Luften ud af de brændende (?) Huse. (4) Halv-

[1] Dette Vers henføres af Vigfusson til Bølverk, maaske med Rette, skjønt Sn. E. I, 514 angiver Thjodolv som Forfatter.

delen bød du, Fyrstesøn, strax at hænges (?);[1] du har skiftet saaledes, at der er færre Væringer tilbage.

e. Af Stuv Blindes Arvedrápa om Harald hører kun to Vers om Jorsalafærden hid: (1) Den kampdjærve Kriger drog at lægge under sig Jorsal; det øvre Land var venligt mod Hærføreren og Grækerne, Jorden kom ubrændt under Krigeren med vældig Magt. (2) Agdekongens Raad og Vrede rammede Stimændene paa begge Jordanens Bredder (det rygtedes); for sine onde Handlinger led Folket ondt af Fyrsten og blev straffet. [Omkvæd: Haralds Aand have i Himmelen et herligt Ophold i Evighed hos Christus].

f. Af den ellers ubekjendte Thoraren Skeggessøn er kun et Halvvers bevaret: Den tapre Fyrste fik Guld, men Grækenlands Stolkonge gik derfra stenblind med haardt Mén.

Hvis disse Vers sammenlignes med den græske Beretning hos Nikulitzas, vil det sees, at de dels ganske stemme dermed, dels supplere den. Hovedpunktet hos Skaldene er aabenbart Erobringen af Sicilien og Kampen med Afrikas Konge (Tjodolv 2—3, Bølverk 4, Valgard 1), og det fremgaar jo ligeledes af Nikulitzas' Beretning, at det var Haralds Bedrifter paa dette Tog (1038—40), som drog Grækernes Opmærksomhed paa ham. Derimod nævnes kun leilighedsvis og antydningsvis, at Harald ogsaa var paa Tog mod Bulgarerne (Thjodolv 1), men hvad her

---

[1] Linjen *helmingi bauttu hanga* synes forvansket. Verset er kun bevaret i Fagrskinna, som forklarer det — tydeligvis urigtigt — om Drabet paa Vagtmændene; Snorre forkaster det ganske, han har fundet det mistænkeligt. Jeg antager, at Feilen stikker i Ordet *hanga*, og at Verset oprindelig sigtede til, at Harald tog med sig paa Flugten Halvdelen af Væringerne.

siges (at han „brændte“ Landet), svarer ganske til den græske Beretning. Denne Overensstemmelse styrker Tiltroen ogsaa til de øvrige Skalde-Udsagn; det vil altsaa blive Opgaven at prøve, om der i de græske Krøniker findes Beretninger om Tog, hvortil de kan svare.

Efter Thjodolv var Harald før Toget mod Sicilien paa Krigstog i Serkland og vandt der „80 Borge“ ɔ: deltog i Indtagelsen af 80 Byer — altsaa før 1038. Vi se endvidere, uden at Tiden kan bestemmes, at Harald landede i Langobardernes Land (Thjodolv 5) og kjæmpede mod Frankerne (Illuge 3), at han underkastede sig og Grækerne Jerusalem og dræbte Stimænd ved Jordans Bredder (Stuv 1—2), og at Harald under en Tumult i Konstantinopel lod den græske Keiser blinde (Thjodolv 6, Bølverk 7, Thoraren 1). Hvis disse Begivenheder ere historiske, maa de være indtrufne mellem 1034 og 1044, thi Harald kom til Grækenland under Michael IV efter April 1034 og forlod Landet under Konstantin Monomach, senest 1044. Men nu kan i disse Aar paavises Begivenheder, der Træk for Træk svare til Skaldenes Udsagn, saa Ligheden ikke kan være tilfældig. Det er nu allerede mærkeligt, at netop Vinteren 1034—35 omtales en Trop Væringer (*Βάραγγοι*) liggende i Vinterkvarter, spredte om i Trakesiernes Land (ɔ: det vestlige af Lilleasien, omtrent Lydien);[1] der er altsaa al mulig Grund til at antage, at dette netop er Harald og hans Mænd, som midlertidigt ere anbragte her for at vente paa Leilighed for at drage i Felten i Asien. I de følgende Aar berettes i de østlige Grænseprovinser om mange Kampe, hvis Detalj ellers er os ubekjendt. I 1036 gjorde saaledes Araberne i Mesopo-

[1] Kedrenos II, 508.

tamien et Angreb paa Edessa, men Keiserens Broder Konstantin, Kommandant i Antiochia, sendte en Hær mod Edessa og reddede derved Byen og det omliggende Land. I det følgende Aar (1037) maatte Konstantin „med alle Orientens Tropper" drage helt op i Kaukasien for at stanse en Krig mellem Abasger og Iberer.[1] Der var saaledes i disse Aar Anledning nok for Harald, hvis han tjente i denne Hær, til at erobre eller deltage i Erobringen af „80 Byer i Serkland". Ogsaa Toget til Jerusalem kan godt finde sin Plads i disse Aar; thi Aar 1036 sluttede Kalifen i Ægypten Fred med Keiseren og tillod, at Kirken i Jerusalem skulde gjenopbygges; Keiseren sendte ogsaa Bygningsfolk og naturligvis en Hærstyrke til Bedækning. Harald og hans Væringer kunde saaledes godt være detacherede fra Hæren i Antiochia til at deltage i dette Tog. Skaldens pralende Omtale af Seire paa Reisen forudsætter ogsaa, at Harald kom i militært Følge, ikke som Pilgrim; desuden maa det, efter hvad vi kjende til Haralds Karakter, ansees for sandsynligere, at Harald saaledes leilighedsvis kom til Jerusalem, end at han (som Snorre mener) skulde være dragen fra Konstantinopel paa Pilgrimsreise til det hellige Land med sine Væringer.

Medens Opholdet i „Serkland" saaledes hører til Aarene før 1038, maa Kampene i Italien aabenbart høre til Aaret 1041. „Langbarða-land" er tydeligvis en nordisk Oversættelse af det græske *Λογγιβαρδία*, der i 11te Aarhundrede var bevaret som Navn paa den græske Del af Italien, Syditalien. Her var det eneste Sted, hvor Harald havde Anledning til i byzantinsk Tjeneste at kjæmpe med „Frankerne" (Byzantinerne kalde altid de franske Normanner

[1] Kedrenos II, 515—519.

Φραγγοι), og disse Kampe kunde ikke være foregaaet før Aar 1041, thi i Aarene 1038—40 var de normanniske Franker i Syditalien i Forbund med Grækerne og en Skare af dem deltog i det siciliske Tog; men Vinteren 1040—41 bemægtigede disse sig Melfi, og om Vaaren 1041 stod de første Kampe mellem Normanner og Græker om Syditalien: Slagene ved Olivento (nær Venusia) 17de Marts 1041, ved Cannæ 4de Mai s. A.[1] Dette er de eneste Kampe mod Frankerne, hvor Harald kan have deltaget; da det 3die uheldige Slag mod Frankerne forefaldt ved Monte Piloso — 3die Septbr. 1041 — var Harald allerede paa den græske Halvø, thi som ovenfor nævnt deltog han ved denne Tid i Toget mod Bulgarerne. Derimod er det nok muligt eller endog rimeligt, at hans Mænd eller ialfald nogle af dem var med ved Monte Piloso, thi en samtidig italiensk Krønike siger, at en Skare Væringer (Guarani), som Keiseren havde sendt, faldt her.[2] Heller ikke i de senere Kampe i Syditalien kan Harald have deltaget, thi efter hvad der fremgaar af Nikulitzas, havde han siden 1041 sin Station i selve Keiserstaden. Han maa saaledes have oplevet den Palads-

---

[1] Som bekjendt har Rafns Udlægning af Runeindskriften paa Piræus-Løven fremkaldt en Theori om, at Væringerne under Haralds Anførsel har Aar 1040 gjort et Tog til Athen og undertvunget de oprørske Grækere. Denne Theori, som er accepteret af Hopf (Ersch u. Gruber, Encyklopædie Bd. 85 p. 147) og af G. F. Hertzberg (Gesch. Griechenlands seit dem Absterben des antiken Lebens bis zum Gegenwart I, 307), hviler helt og holdent paa Rafns Fantasier og maa ganske udvises af Historien, hvor den aldrig burde være trængt ind. Af Texten sees, at der ialfald i Haralds Virksomhed i græsk Tjeneste ikke er Plads til et Athenertog Aar 1040, da han var paa Sicilien. Om Indskriften paa Piræus-Løven se ellers S. Bugges Opsats i Vitterhets-akademiens „Månadsblad“ for Juli 1875.

[2] Mon. Germ. Scr. VII, 676.

revolution, som indtraf her i Dagene 20de—21de April 1042, og have spillet en Rolle i denne. Da Michael Kalafates havde ladet Zoe fængsle, udbrød (20de April) Oprør i Konstantinopel, de fleste af Keiserfamiliens gamle Tilhængere blandt Rigets Dignitærer sluttede sig om de „purpurfødte" Fyrstinder, der blev udnævnt en dem hengiven Stadpræfekt (Kampanares), og Folket drog under militær Ledelse mod Keiserpaladset, hvor der kjæmpedes forbitret hele Dagen, indtil Keiseren med sin Morbroder Konstantin flygtede til Klostret Studion og lod sig indklæde som Munk. Hid stormede nu Pøbelen den næste Dag (21de), men imidlertid sendte Keiserinderne Stadpræfekten med en Hærstyrke for at bortføre og blinde Keiseren og hans Morbroder, hvilket ogsaa skede paa Gaden. Da Harald under sit Ophold i Hovedstaden visselig stod under Stadpræfektens Kommando, bør der ingen Tvivl være om, at han som Troppechef har deltaget i Fremrykningen mod Studion, og at han her har udført den af Keiserinderne givne Ordre; men dette har han altsaa gjort i Embeds Medfør, ikke (som Sagaforfatterne paa Grundlag af Skaldeversene har troet) paa egen Haand eller for at tilføie en regjerende Keiser en Forhaanelse.

Sammenfatte vi efter dette, hvad der med nogenlunde Sikkerhed fremgaar af de samtidige Beretninger — den græske og de islandske — om Haralds udenlandske Bedrifter, vil vi faa følgende Reiserute:

1030 Slaget ved Stiklestad.

1031—34 Ophold i Rusland, Kamp mod Øster-Vender og Polaker.

1034 til Konstantinopel.

1035—37 Hærtog i Asien, især Syrien og Mesopotamien.

1036 Reise til Jerusalem.

1038—40 Siciliens Erobring.

1041 (Vaar) Kampe i Syditalien.

1041 (Høst) Herjetog i Bulgarien.

1042 Paladsrevolution i Konstantinopel.

1043—44 Flugt fra Konstantinopel.

Ikke hele Skaldedigtningen om Harald gik i skriftlig Form og samlet over i Sagaliteraturen; der erindredes ikke nogen fuldstændig Drápa om Harald, kun de enkelte Vers, der mindede om hans enkelte Bedrifter, fæstedes i Hukommelsen og fremdroges senere til Vidnesbyrd ved Optegnelsen. Hovedmassen af de bevarede Vers skyldes den ældste Sagasamling, „Kongesagaerne fra Magnus den gode", der nu findes i sen Afskrift (fra c. 1480) i Flatøbogen[1] og delvis i Morkinskinna. Kun to Halvvers (af Illuge) ere tilføiede i „Noregs Konungatal"; af disse Halvvers er det ene aabenbart urigtigt optegnet, derfor har allerede Snorre igjen udeladt det, medens han forøger Samlingen med endnu et Vers af Thjodolv (7) og iøvrigt ogsaa ellers kritisk sigter den ældre Samling, af hvis Vers flere udelades. Snorre har desuden i Edda kjendt og benyttet om Harald flere Skaldevers, som han ikke indtager i den historiske Fremstilling; det viser sig jo ogsaa, at de dels vare overflødige, dels ikke lettelig lod sig henføre til bestemte Begivenheder.

Allerede meget tidligt har Skaldeversene paavirket Beretningerne om Harald, og neppe til disses Fordel;

[1] Her er forresten flere Vers udeladte, men i Regelen viser Texten, sammenlignet med Morkinskinna eller Bearbeidelsen i Hulda (Fmn. S. VI), at de oprindelig har staaet her; saaledes S. 290^{23} (Thjodolv 5), S. 294^{21} (Thjodolv 3, Bølverk 3, 4 og 5), S. 303^{18} (Stuv 2) og S. 305^{22} (Thjodolv 6 og Thoraren 1).

Versene handlede om Begivenheder paa en saa ukjendt Skueplads og blandt saa ukjendte Forhold, at Forvexlinger og Misforstaaelser maatte være lette og ofte have en skjæbnesvanger Indflydelse paa den følgende Sagaskrivning. Vi se saaledes allerede Thjodrik Munk (c. 1180) paa den ene Side skille Toget mod „Blaaland“ fra Toget til Sicilien (Æthiopia, quam nos materna lingua Blaland vocamus — Sicilia), idet det for ham jo ikke var let at gjætte, at Afrikas Konge var den samme, mod hvem det siciliske Felttog var rettet; paa den anden Side har allerede Thjodrik urigtigt kombineret to ganske forskjellige Begivenheder: at Harald lod Keiseren blinde, og at Harald flygtede ud af Keiserens Vold (inflicta eidem imperatori satis probrosa ignominia, inopinabili fuga elapsus). Det er ogsaa aabenbart, at allerede Thjodrik har tænkt sig Harald optrædende ikke som en Troppechef i Keiserens Tjeneste, men som selvstændig Hærfører i fremmede Lande, hvad enten nu Skaldedigtene eller den af Skaldene paavirkede Tradition direkte har ladet ham se Forholdet saa. Men disse uheldige Omstændigheder kom til at følge hele den senere islandske Historieskrivning om Harald, og det er egentlig først P. A. Munch, som her har adskilt, hvad der skal adskilles, og forenet, hvad der skulde forenes.[1] Forf. af „Kongesagaerne fra Magnus den gode“ har da yderligere forøget Forvirringen dels ved nye uheldige Kombinationer, f. Ex. ved at Versene om „Frankerne“ og „Langbardaland“ ere benyttede til at

[1] For den nærmere Udvikling heraf kan jeg henvise til P. A. Munchs førnævnte Afhandling, hvis Resultater her ideltheletaget blive urokkede; dog bør det literære Slægtskab mellem de forskjellige Sagaredaktioner fremstilles anderledes (se „Snorre Sturlassøns Historieskrivning“ *passim).*

give Harald en Reiserute fra Rusland til Konstantinopel over Frankrige (!) og Italien (!), dels ved at han meget ukritisk optager alt, hvad der kunde tjene til Haralds Forherligelse: snart er det vandrende Vikingesagn om forskjellige Arter Krigslist, der laanes til Harald, snart er det legendariske Mirakelkure, snart er det Væringesagn fra Konstantinopel. Af alt dette tilsammen lavedes en Fremstilling af Haralds Historie, der var saa langt fra det historiske som vel muligt. Naar saa de senere Historikere, Forfatteren af Noregs konungatal og Snorre Sturlassøn, skulde benytte den ældre Samling som Grundlag, kunde selv deres mere kritiske Sans kun delvis forbedre Fremstillingen; de udelod vistnok alt det legendariske og reducerede Dimensionerne, de kunde ogsaa lægge et eller andet rigtigt Træk til, men de manglede naturligvis de Kundskaber til de sydeuropæiske Forhold, som alene kunde indføre den rigtige Begrænsning. Harald er derfor fremdeles vedblevet at være, hvad han var for Skaldene, Grækernes Hærfører, der leder store Krigstog i flere Verdensdele, overvinder Afrikas Konge, indtager mange Borge paa Sicilien og blot ved sin Anseelse erobrer Palæstina.

(Fortsættes.

FRA KRIGSTIDEN 1716—18.

AF

DANIEL THRAP.

I.

Jubellæreren Lars Rasch blev født 14de December 1676. Hans Fader var Mikael Gundersen, Sorenskriver i Jæderens Sorenskriveri. Moderen hed Sofia Rasch, Datter af Jakob Rasch, der 1648 var Laugmand i Stavanger. Ligesom Broderen, den bekjendte Rektor i Kristiania, antog han sin Moders Navn. Han blev Student 1693 og opholdt sig ved Universitetet næsten 3 Aar, tog saa til sin Morbroder, Mogens Rasch, Sogneprest til Lund, hvis 2 Sønner han dimitterede 1704. Han maatte efter forgjæves at have seet sig om efter Levebrød tage tilbage til Lund igjen, søgte herfra Embeder og fik 15de Februar 1707 Haabøl Sognekald paa Anbefaling af Statholder Gabel, for hvem han var „berømt at prædike vel“. Han synes at have optraadt i sin Menighed med megen Nidkjærhed og fik snart en ubehagelig Kirketugt-Sag med en Underofficier. Han fik fuldstændigt Medhold af Biskopen, men har maaske fra denne Tid faaet Avindsmænd blandt de militære, hvilket han haardelig fik føle.

Da Karl XII 8de Marts 1716 rykkede over Grændsen, tog han langs Øjeren til Mørk og gjennem Spydberg over Hovi, standsede i Haabøl for at rekognoscere, hvorpaa han

rykkede mod Kristiania efter at have efterladt nogle 100 Mand i Moss til Dækning af et Magasin og for at opretholde Forbindelsen med General Ascheberg, der stod i Skjeberg. Svenskerne blev paa Moss angrebne af nogle Kompagnier af den i Fredriksstad henlagte Styrke og gjorte til Fanger, hvorpaa Karl XII atter lagde 700 Mand paa Moss under Oberst Melkior Falkenbergs Kommando. Da Karl XII laa i Haabøl, var Provst Rasch uforsigtig nok til at kjøre hen i den fiendtlige Leir — rimeligvis af en let forklarlig Lyst til at se den berømte Konge. Denne vilde endelig have Prestens vel beredne Hest, og det hjalp ikke, at han gav den et daarligt Skudsmaal. Han maatte levere den og for den modtage 100 Dukater, hvoraf han strax uddelte den halve Del til de fattige i Menigheden, medens han gjemte Resten for dermed i roligere Tider at reparere „sin fattige Kirke“. Maaske det var ved denne ufrivillige Forbindelse med Fienden han blev sat istand til at sende et Bud gjennem de fiendtlige Linjer til „Slottet“ i Kristiania med Underretning om Fiendens Stilling, hvorved han mistede en Hest, der blev „reden tilskamme“. Kort efter var han paa Aas Prestegaard, hvor han „hørte Fiendens Tanke med den gothenborgske Flaade og bad Hr. Søfren [Hagerup] gjøre sig Flid for at faae Expresse afsted“: Da Karl XII var rykket ind i Kristiania, sendte Provst Rasch sin Slægtning Jens Rasch, Discipel af Kristiania Latinskoles Mesterlektie, ind til Kongen med et Andragende om, at Haabøl Prestegjelds Almue maatte forskaanes for Kontributioner — maaske paa Grund af hvad den havde maattet lide i de Dage, Armeen laa stille i Haabøl. Andragendet indvilgedes ikke i sin Helhed, men „de gårdar Probsten Hr. Mag. Lars Rasch uti inkomst vid dess bestälning anslagna äro“,

og som Provsten havde opgivet, blev ved Grev-Carl Gustav Mørners Skrivelse af $\frac{2}{13}$ April 1716 til vedkommende Officier befriede. De blev af Provst Rasch opførte med et større Tal end det virkelige, nemlig 21 Gaarde, hvoraf 2 i Kraakstad, 1 i Aas, 1 i Vaaler, Resten i Haabøl. 6 Gaarde var imidlertid blevne plyndrede af Fienden, og efter dette gik en Del af Almuen til Provst Rasch og spurgte, om det ikke var bedre at give noget til Fienden end at miste alt. De havde hørt, at i Vaaler havde Almuen givet af hver fuld Gaard 1 Sk℔ Hø, ½ Tønde Rug (eller Havre), 1 ℔ Flesk (eller Kjød), 2 Kander Erter og 2 Kander Gryn. Provsten har vel fundet dette rimeligt, men gav dem selvfølgelig ingen Befaling, hvorpaa Bønderne gik hen og lignede sig selv, og „gik det saa Gaarde og Gaarde imellem“. Det vil sees, at Provst Rasch havde drevet et farligt Spil, der let kunde have kommet ham dyrt at staa, om Krigens Gang var bleven en anden. Endnu var det dog kun Fienden, han havde at frygte, men det blev værre for ham, da han snart efter kom til at staa i et meget uheldigt Lys hos sine egne.

Søndagen 22de April 1716 stod Grev Sponneck med sine Tropper ved Haabøl Bro. Provst Rasch, der ikke var hjemme, vendte ved Efterretningen herom tilbage for at prædike for Soldaterne, men fandt dem allerede i Opbrud, før han naaede hjem. Dagen efter angreb Grev Sponneck den svenske Besætning paa Moss og overmandede den. Blandt de faldne var Chefen, Oberst Falkenberg. I hans Lomme fandt man 2 Breve, et dat. Bjørve 10de April fra en svensk Lieutenant Lilja, der rapporterer, at han var gaaet til Haabøl, da intet var at udrette i Hølen og Soon. Han var kommen til Provst Rasch, der „var villig att göra all handräkning till contri-

butions indrifvande". Det heder videre, at „som vi härom talade, kom berättelse, at ett partie danske fotfolk ungefähr 12 gemene och 1 underofficierare var paa ¼ mil när, som Probsten mig i tysthet berättade och svor han vid sin siäls salighet, att så i sanning var, och vill man häraf sluta, att denne underofficierare icke var alene utgången i från Fredrikstad". Han havde end videre af en troværdig Mand — han tilstod senere, at han undsaa sig ved at nævne en Kvinde som Hjemmel — hørt, at Fredriksstads Besætning var forstærket, og at et Angreb paa Moss var forestaaende, hvorfor han havde trukket sig tilbage til et noget sikrere Sted for ikke at blive afskaaren. — — Det andet Brev saa end værre ud. Det var fra Provst Rasch selv til Oberst Falkenberg, dat. Haabøl 14de April 1716. Det viser sig af dette, at Provsten allerede tidligere har korresponderet med Obersten. Det heder i dette Brev:

„Saa dristig som jeg forleden tog Pennen i Haanden til at recommandere Dem en fremmed Sag,[1] saa frøgtsom bruger jeg den nu til at frembære min underdanige Reverance, fordi jeg finder mig selv saa ufuldkommen til at aflægge min tilbørlige Tacksigelses Complimente som Hr. Obristens bekjendte Artighed meget overgaaer mine faae og fattige Meriter. Det tilsendte Patent skal uopholdelig blive Menigheden bekjendt giort, ihvorvel de dog aldrig enten hidindtil har eller herefter skal bære Gevähr". — —

Disse Skrivelser maatte ved første Øiekast synes i den Grad kompromitterende for Provst Rasch, at det vel havde været rimeligt, om man strax havde sikret sig hans

---

[1] Andragende om Skaansel for Generalinde Folckersams Gaard.

Person. Det drog imidlertid hen. Brevene blev indsendte til Statholderen, og det synes, som endnu en ydre Foranledning maatte til, før man fandt det fornødent at skride ind mod Provsten. Maaske har man ogsaa betænkt sig i det længste, da han jo vitterligen havde gjort Kommandoen i Kristiania betydelige Tjenester, forbundne med personlige Opofrelser, der maatte gjøre det vanskeligt at se en Forræder i ham. Det kom dog dertil, og han fik bøde haardt for sit uforsigtige, om end unegtelig patriotiske Forhold. Det er ovenfor antydet, at Lars Rasch i Begyndelsen af sin Embedstid i Haabøl havde skaffet sig Avindsmænd. En af disse var Bonden Anders Svensen Høraas, 70 Aar gammel, født i Halland ved Varbergs Slot. Han havde været i Norge fra sit 10de Aar, havde tjent som Rytter i Gyldenløve-Feiden og var nu Dragon. Der maa have været noget imellem ham og hans Sogneprest, da han udtrykkelig kaldes dennes Avindsmand. Han har ruget paa Hævn og fandt nu efter yderligere at være opirret af Provsten Anledning til at øve den paa en grusom Maade. Da Svenskerne drog ud af Landet,[1] var en gammel ubevæbnet svensk Bonde, der i en eller anden Egenskab havde fulgt Armeen, bleven liggende efter. Den gamle Anders Høraas fandt ham „skrigende jammerlig" og bedende for sit Liv, men den gamle Soldat kjendte ikke Barmhjertighed og skjød ham. 2 Mænd, der formodentlig havde været Vidner til denne Nidingsdaad, „klagede over" den for Provsten, der holdt det for sin Embedspligt at foreholde Anders Høraas hans Ugjerning. Dette synes at være skeet en Dag, da Anders var i Prestegaarden med 1 Tønde Havre som Offer, hvorhos han til-

[1] Karl XII forlod Kristiania 29de April 1716.

lige vilde melde sig som Gjæst ved Herrens Bord. Provsten foreholdt ham hans Ugjerning, hvorhos han paabød ham 14 Dages Opsættelse med Altergangen og „forbød ham at skyde“, men Meningen med dette Forbud var klarlig nok den, „at det ei tilkom ham at myrde en ubevæbnet Mand, som Vagten havde desarmeret og tilladt at gaa sin Vei som ubekvem til at gjøre noget ondt“. Provsten maa under Forhandlingen være bleven varm, og Ordet „Blodhund“ forekom i hans Tale. Han vilde selv have anvendt det paa Fienden, men Anders Høraas vidste ved Forhøret ikke at sige, hvem han mente. Provsten havde ogsaa sagt ham efter Anders's egen Forklaring: „din Gaard kan blive opbrændt for saadan Gjerning“. Det er forklarligt, naar Anders Høraas efter sin feige Gjerning søger en Tilfredsstillelse i Hævn over Provsten, der har gjort ham urolig. Han gik til den kommanderende Grev Sponneck med allehaande Beskyldninger mod sin Sogneprest og undsaa sig ikke ved at paadigte ham de skammeligste Løgne. Han udnyttede hin Scene paa Prestegaarden derhen, at Provsten stod i Forstaaelse med Fienden og havde forbudt ham at skyde paa denne, fortalte, at Ligningen paa frivillige Kontributioner i Haabøl var skeet efter Provstens Befaling, at denne havde overskjændt en Kvinde, fordi hun ikke itide vilde gjøre denne Leverance, befalet hende at drage til den svenske Leir dermed o. s. v. — Under andre Omstændigheder vilde man vel neppe have skjænket en saa skammelig Angivelse nogen Opmærksomhed, men Ulykken var nu den, at Angivelsen syntes paa en vis Maade at harmonere med Indholdet af Provst Rasch's Brev til Oberst Falkenberg, der nu var i Auktoriteternes Hænder, samt at de militære Auktoriteter var meget misfornøiede med Bøndernes Hold-

ning. Nu maatte noget gjøres. Baron F. Kragh skrev (Bragnæs 16de Mai 1716), at han havde samraadet om de 2 Breve med Generallieutenant Lützow, der deler hans Tanke, at Provsten „burde tages ved Hovedet og indtil videre Examen paa Fredrikstad Festning settes“. Samme Dag, dette Brev blev skrevet, rapporterede Grev Sponneck til Kongen, at Generallieutenant Lützow stod med 6 Batailloner V. for Glommen ved Sannesund og Generalmajor Cicignon med 5 Batailloner og hele Kavalleriet (600 Heste) ved Borge for at holde Fienden borte fra Fredriksstad. 15de Mai var imidlertid Fienden rykket frem til „Schøber Heyde“ [Skjeberg?] og havde slaaet Bro over Svinesund, hvor en stor Del af hans Arme stod. Cicignon maatte derfor hver Dag være færdig til at drage sig ind under Fredriksstads Kanoner. Dette, tilføier Generalen, viser, at Fienden maa have gode Efterretninger om os, og det er intet Under, naar selve Geistligheden er suspekt. Generalen sigter hermed til Provst Rasch, men antager det dog bedst at gaa Lovens Vei med Manden. Efter Statholderens Ordre blev Provst Rasch nu arresteret, og det skede ikke paa nogen lempelig Maade. Søndagen 24de Mai under — eller maaske efter — Gudstjenesten troppede Dragoner ind i Kirken, greb Provsten og førte ham i hans geistlige Dragt afsted til Fredriksstad, hvor han 2 Dage efter blev „indkastet“ i Corps de garde. Her var han „som den aller groveste Misdædere indespærret uden enten at have Frihed til at skrive eller tale med noget Mennische“. Daglig saa han syge og saarede Fanger dø omkring sig og „for at frelse hans Sjæl fra Døden“ fik han Tilladelse til at bo i Byen mod Kaution. Imidlertid havde han siddet i Fængslet fra 26de Mai til 28de August. Stillingen maa i denne Tid være bleven

ham aldeles fortvivlet, medens de militære Auktoriteter havde andet at tænke paa end at anstille retslige Undersøgelser. Efter at Rasch havde gjort et Forsøg paa at undvige, bad Statholderen, Baron Kragh, Kongen om Tilladelse til at „overlevere Provsten til Biskopen, at hand kunde handle med ham, som hand agtede at forsvare“. Det skede ved kongelig Befaling af 4de Juli 1716, og nu var Provsten i gode Hænder hos sin Biskop, Bartholomæus Deichmann.

Om Biskop Deichmann overhovedet har betragtet sig som sine Presters Forsvarer, skal vi her ikke nærmere undersøge. Efter hvad der ellers er bekjendt om ham kan det neppe antages. I denne Sag maa det siges, at han gjorde alt, hvad der stod i hans Magt, for at faa den ulykkelige Provst dømt. Imidlertid fandt han det for det første hensigtsmæssigt at gjøre aldeles intet, medens han neppe kunde være uvidende om den haarde Arrest, hvorunder den ulykkelige Provst sukkede. Dette kunde dog ikke gaa. Provst Rasch sendte fra sin Arrest 20de September 1716 et Bønskrift til Kongen om, at hans Sag maatte fremmes og han selv løslades mod Kaution, og en ny Befaling udgik til Biskopen 6te Novbr. 1716, at Sagen uden Ophold skulde foretages, saa at den kunde komme for den geistlige Overret 9de Januar 1717, hvorfor den aller senest maatte være paadømt ved Provsteretten 20de Decbr. 1716. Provst Rasch havde imidlertid faaet Tilladelse til at begive sig til Kristiania — fremdeles i Arrest —, og her fik han høre om den første (4de Juli) til Biskopen udgangne Befaling, medens han lige til Sagens Paastevning synes at have været uvidende om den sidste, der maa være kommen Biskopen ihænde, da han 20de Novbr. sendte ham en Skrivelse. Han siger

heri, at han kjendte den kongelige Befaling af 4de Juli, at han siden den Tid har tilbragt 4 Maaneder i Arrest, og nu beder han indstændig, at Sagen maa foretages. Han fik samme Dag Svar fra Biskopen, at hans Brev, hvoraf den med Fienden førte Correspondance skulde bevises, var i Statholderens Værge, og at Processen ikke kunde begynde, før han havde faaet det.

I „Protest“ af samme Dag havde Provst Rasch paastaaet „Sagens skyndige Fortfarelse“, men Provsteretten, bestaaende af Stiftsprovst Peder Lange, Slotsprest Anders Brock og resid. Kapellan Bernt Brevig, blev dog ikke sat før 16de Decbr. I Retten fremlagdes de 2 Breve til Oberst Falkenberg fra Provst Rasch og Lieutenant Lilja. Det var maaske Provstens store Lykke, at denne befandt sig i Fangenskab i Fredriksstad, og at han vedgik faktiske Urigtigheder i sit Brev af 10de April til Oberst Falkenberg. Retten samledes atter Dagen efter (17de Decbr.), og Rasch fik Udsættelse med Besvarelsen af en Række Spørgsmaal til Klokken 4. Han kunde da oplyse, at den i hans Brev til Oberst Falkenberg berørte Sag angik Generalinde Folckersams Gaard. Generalindens Tjenerskab ængstedes i hendes Fravær for Brandskat, og Provst Rasch havde da skriftlig ansøgt Obersten om Ophold i Exekutionen, til han kunde faa Bud til hende. Han havde „efter mange Modsigelser“ maattet tage de 100 Dukater, Karl XII ved en Officier overleverede for hans Hest, som han ikke kunde beholde. Det blev ham sagt, at Kong Karl ellers vilde bevise ham Unaade. Han havde fundet sig foranlediget til „skriftlig at gjøre dette bekjendt“ for Kongen i Mai Maaned — maaske da han begyndte at mærke Uraad. Angaaende det i hans Brev indeholdte Løfte, at Haabøls Almue ikke skulde bære Vaaben mod

Fienden, da var det gjort for at „bedrage denne og derunder afverge den Trusel over Menigheden med Mord og Brand, hvorved han ei alene har exponered sin Person for Fienden". Det var jo en Ting, der ikke stod i hans Magt, og det over Almuen optagne Thingsvidne beviste tilfulde, at han havde gjort alt, hvad han kunde for at opmuntre Bønderne til at kjæmpe. Blandt andet havde han stadig fremholdt for dem, at der om faa Dage kom Hjælp, saa de blot havde at holde gode Miner til Kontributionerne. De havde ogsaa grebet til Vaaben og angrebet en Kornet med hans Folk paa Hvidsten og forfulgt og sat efter ham til Vestby. Biskopen gjorde naturligvis alt for at faa Sagen oplyst, og strax efter Brevvexlingen med Provst Rasch (20de Novbr.) satte han sig i Gang. 24de Novbr. skrev han til General Lützow med Anmodning om, at der maatte blive optaget Krigsforhør over Lieutenant Lilja, hvilket ogsaa skede 1ste Decbr. Hans Forklaring var Provsten gunstig, da han maatte vedgaa, at der var faktiske Urigtigheder i det Brev, han havde sendt sin Oberst. Det var en Kvinde, der havde givet ham de Underretninger om norske Troppebevægelser, som han omtaler, og han kaldte hende „en troværdig Mand", idet han undsaa sig for at „relatere en Qvindes Navn for sin Obrister som den, der skulde give ham Rapport". En halv Mil fra Prestegaarden tog han Nattekvarter, men maatte Dagen efter trække sig tilbage, da han blev anfaldt af nogle „graa og hvide Soldater" (omtr. 40 Mand). Han paastod, at han havde faaet Syn for Sandheden af Kvindens Udsagn, da han havde seet baade Infanteri og Kavalleri. Imidlertid kan han jo under Retiradens Hastighed have seet vel meget, da der paa denne Tid (10de April 1716) neppe kan have været norske Tropper i Haa-

bøl og Provst Rasch med Bestemthed paastod, at det var Sognets Bønder, der havde jaget den lille Trop. Foruden Brevet til Generallieutenant Lützow sendte Biskopen samme Dag en Anmodning til vedkommende Øvrighed om, at Thingsvidne maatte optages over en Del Bønder i Haabøl, der i et og alt paaviste, hvor skammelig man havde løiet paa deres Prest. Ved dette Thingsvidne maatte ogsaa Anders Høraas frem og tilbagekalde sine grove Beskyldninger. Man maa lade Biskopen, at han tog ordentlig i, da han endelig saa sig foranlediget til at tage denne Sag under Behandling, thi samme 24de Novbr. sendte han endnu 2 Breve afsted til samtlige Prester i Rasch's Provsti og i øvre Borgesyssel med Spørgsmaal, om de vidste noget om hans Forhold i denne Sag. I Rasch's Provsti erklærede 3 Prester, at de intet vidste. Den sidste, Niels Bierring Jensen i Rakkestad, var selv „ilde mishandlet og udi Fiendens Haand". Ogsaa de to andre Prester, Albert Wilhelm Dreyer (Trøgstad) og Hans Christensen Smit (Eidsberg), var uvidende om Forholdet. Dreyer erklærede, at han kjendte til, hvor ilde Rasch var omtalt i denne Sag. Smit i Eidsberg havde hørt et løst Rygte, men ansaa det ikke for noget, der burde lægges Vegt paa. I øvre Borgesyssels Provsti var ogsaa 5 af Presterne uvidende om alt, og kun Christen Rasmus Irgens (Askim) havde noget at meddele. Paa den Tid, Karl XII rykkede frem og de norske Tropper retirerede paa Vestsiden af Glommen, kom der til ham en Lieutenant Norby med nogle Underofficierer, som Presten antog havde Ordre til at stille sig i Spidsen for Bønderne, „at Fienden ikke saa vidt skulde udbrede sig i Sognene for at udskrive Contributioner". Denne Lieutenant var meget misfornøiet med Provst Rasch's Forhold uden dog dertil at angive

nogen bestemt Grund. Han antog, at Provsten muligens „kan have været noget artig imod de Svenske, hvilket de og roeste ham fore“. Selv havde han (Presten) ofte faaet Opfordring af svenske Offfcierer, naar de kom i hans Sogn, til at „opvarte deres Konge og Generalen, hvilket de forsikrede vilde blive naadig optaget“, men han havde undskyldt sig og sagt, at han ikke vidste, at han der havde noget at bestille.

Provsterettens Dom lød paa fuldstændig Frikjendelse. Den blev allerede 23de Decbr. paastevnet til Konsistorialretten, der blev sat 9de Januar 1717. 11te og 12te Januar var Sagen for, og Provst Rasch undlod ikke i sit Indlæg at udtale sig om Biskopens Fremgangsmaade: „D. Høiærv. Biskopen, som jeg skulle tænke burde være en fattig Præstemands Forsvar, har heller ikke forsømt i Sagens Procedur den yderste Rigeur, saavel i at indhente det gandske Land omkring alle Slags Inqvisitioner, som i at movere alt, hvad i Sagen nogen Tid nævnes eller optænkes kand“. Dommen blev afsagt 12te Januar og lød paa Frifindelse, mod at Provst Rasch aflagde Ed paa, at „han ikke haver haft nogen Intention at gjøre noget imod hans egen Konges Tjeneste“. Denne Ed aflagde Provsten samme Dag for Retten.

Da Provsterettens Dom var falden, troede Provst Rasch, der i den sidste Tid med Statholderens Tilladelse havde logeret hos sin Broder Rektoren, at han nu kunde begive sig hjem til sin Menighed, og reiste 2den Juledag, men Statholderen sendte „militær Vagt“ afsted for at hente ham tilbage, og 2 Dage efter blev han af denne atter ført tilbage til Rektorboligen. Man holdt det imidlertid ikke for sikkert at lade ham forblive her, og han blev derfor efter Statholderens Anordning bragt op paa Hoved-

tangen. Biskop Deichmann indberettede dette til Kongen 2den Januar 1717. Da Sagen var paakjendt ved Konsistorialretten, blev Rasch fremdeles siddende i Arresten. Allerede 4 Dage efter, at Dommen var falden, indberettede Biskopen dette til Kongen med Tilføiende, at han selv ikke havde kunnet tage Sæde i Retten. Han ønskede selv at staa som „Hoved-Actor“ og „alene bruge Procuratorens Tieneste ved Rætten under sin Direction“. Han havde gjort alt, hvad der stod i hans Magt, til Sagens Undersøgelse og androg nu om, at Kongen vilde lade Konsistorialakten efterse af Generalfiskalen, hvorefter han forventede Hs. Majestæts Resolution, om det skulde forblive herved og Provst Rasch løslades. Ogsaa denne sendte et underdanigst Andragende om Løsladelse, hvori han skildrede den haarde Medfart, han havde lidt, og at han „endnu under criminel Arrest forsmædeligen bliver anholden“, skjønt han har stillet Borgen for sin Person og er frikjendt ved 2 Retter. Den stakkels Mand maatte dog fremdeles sukke i sin Arrest, indtil den kongelige Resolution faldt 12te Marts 1717, hvorefter Provst Lars Rasch skulde sættes paa fri Fod for at tage sit Kald over, „dog skal han af Provsteretten en Reprimande gives med Advarsel, at hand en anden Gang sig bedre haver i Agt at tage og skye ald Apparence, som nogen Ærgernis kand foraarsage, hvorom vi allernaadigst haver befalet Biskop Deichmann fornøden Anstalt at gjøre“.

Lars Rasch tog 1750 Afsked fra Provste-Embedet, og et „*epistola valedictoria*“ fra ham er dette Aar trykt i Kristiania. 1751 døde han 83 Aar gammel. Det synes, som Wilse[1] har kjendt den her omhandlede Begivenhed

[1] J. N. Wilse: Spydebergs Beskrivelse p. 548.

i hans Liv, men han har dog ikke meddelt andet herom, end at Provsten ved sin „kjække og snilde Opførsel“ fik afværget Brandskatning for Haabøl Sogn.

II.

Ogsaa en anden Prest blev under Krigen arresteret paa Mistanke om forræderske Forbindelser. Han slap dog med en mildere Behandling, da han kun blev betragtet som en farlig Person, medens man ikke havde nogen Handling af ham at grunde en Anklage paa. Jacob Jørgensen Wesseltoft var født 10de Juni 1657 i Gjønge Herred i Skaane, hvor hans Fader var Prest og præpositus honorarius. Hans Navn er ikke nævnt, men det siges, at han var fra Stavanger, hvor hans Fader var „Stigtskriver og Borgermester“. Moderen var Datter af Presten i Wesseltoft Niels Pedersen, der var Jyde. Han siger selv, at han er født „i aaben Mark, da mine salige Forældre laae i aaben Felt og Leir med ald Almuen paa Grentzen Vagt imod Smaaland langs ved Siden paa Hellis Elv — — —“ Han fortæller ikke, hvorledes det gik med Forældrene, efter at Skaane var afstaaet til Sverige. Rimeligvis er de blevne nødte til at blive, hvor de var, da ellers Paastanden mod Jacob Wesseltoft, at han var Svensker, ikke vilde have havt nogen Støtte. De har imidlertid ikke villet binde sin Slægt til Sverige, og Sønnen, der tog Navn efter Moderens Fødested, gik til Kjøbenhavns Universitet. Under den skaanske Krig tog han som mange Studenter Krigstjeneste og fik Plads i Kristian V's Garde. Paa 3die Aar tjente han derpaa ved det Bülow'ske jydske Regiment og var i 2 Aar Lieutenant ved det Ranzauske Kompagni, med hvilket han gjorde Tjeneste i Kastellet, paa Flaaden og paa Rügen. „En temmelig Tid“ var han

„i Arrest af Feltmarschal Aschenberg, fordi han havde tjent her i Danmark“. Det siges ikke, naar, hvor eller hvorlænge han har været sin Frihed berøvet, men kun at det var, før han (1686) blev Prest til Inderøen d. e. Vikar for Sognepresten til Frue Kirke i Throndhjem, hvis Præbende Inderøens Kald var. Man kan vel ikke forklare denne Ytring anderledes, end at han blev gjort til Krigsfange og sluppen løs ved Fredsslutningen, hvilket atter synes at maatte lægge Tvivl over den afskyelige Historie, som Hammond beretter,[1] at han paa en Herregaard i Skaane havde hugget Hovedet af en adelig Frøken, der ikke hurtig nok var kommen bort, fordi han ikke turde give sig Tid til at lukke Laasen op paa den Guldkjæde, hun bar om Halsen. Havde han været skyldig i en saadan Nidingsdaad, var han vel neppe kommen derfra med Livet, naar han faldt i Fiendens Hænder. 1686 blev han — som nævnt — Prest til Inderøen, og hvor lidet man end ved om hans tidligere Aar, maa det dog ansees for vist, at hans Rygte var slet, og at hans Sæder ikke var blevne forbedrede ved Kriger-Livet. Det sees af et Brev fra Eiler Hagerup, da Personelkapellan til Kværnes, dat. 29de August 1711,[2] at han har været borte en Tid, men da var vendt tilbage til sin Menighed, hvor han havde gjort stor Skandale ved under Gudstjenesten at borttage Brødet og Vinen for sin Medtjener, saa Menigheden maatte forlade Kirken, uden at den hellige Handling blev fuldbyrdet. Er denne Historie mer end et løst Rygte, saa maa den rimeligvis skrive sig fra hans første Embedstid, da der fra 1700 til 1711 intet herom findes indberettet til Regjeringen, der dog neppe kunde blive

[1] Missionshistorie S. 82.
[2] Ssteds S. 86.

holdt i Uvidenhed om en saadan Skandale. En stor Bitterhed mod ham maa efter dette Brev have været herskende i Menigheden, og maaske den har fundet Næring ved Rygtet om hans — formentlig — svenske Fødsel, der synes at have fundet Tiltro og at have været en medvirkende Grund til, at de militære Auktoriteter fandt at burde behandle ham som en mistænkelig Person. De havde dog flere Beskyldninger imod ham, navnlig at han havde overtalt Bønderne til ikke at skyde paa Fienden. General Budde havde tjent i Smaalenene under Karl XII's Indfald 1716 og har vel derfra medbragt de slette Tanker om Bøndernes Forhold overfor Fienden, der synes at have været almindelige hos de høiere Officierer. Vi finde dem udtalte hos Grev Sponneck og Statholderen Baron Krag. Wesseltoft havde imidlertid gjort, hvad han kunde. Ved Fiendens Indfald havde han foranstaltet den fornødne „Land og Sø Vagt", sat Lensmanden som Sergeant og Bonden Peder Wist som Korporal til med sine „Mandhusinger" at „an og opholde alle flygtige Marrodere, som havde flyd fra Skoger og Stene Skandser, da Fienden faldt ind". En flygtende Soldat og 2 Landdragoner bleve ogsaa anholdte, medens Presten var hos dem, men Lensmanden gav dem løs og sendte dem afsted tilbaads, hvorpaa de ¼ Mil ude i Fjorden paa Raavigen tog sig til at udplyndre en frugtsommelig Soldaterkone, der døde af Mishandlingen. Presten havde derhos kjøbt „Lod og Krudt og Flinter" og overgivet det til en Medhjælpers Kone, der skulde uddele det til Almuen. Han havde modtaget en „Trudselsordre" fra den svenske Kommandant i Skogers Skandse, Faber, gaaende ud paa, at han skulde paalyse og Lensmanden og Almuen forskaffe Kreaturer, Sild og Mel og bringe det op til Skandsen. En svensk Lieutenant

med 12—14 Mand kom Dagen efter tilbaads og truede med at brænde Prestegaarden, hvis det ikke skede, men Presten svarede, at „det var ubrugeligt i vort Land, stod ikke en tro Patriot an, en christen Fiende burde ikke begjære saadant“. Han havde, da han saa Fienderne komme, sendt sin Søn tilhest til Lensmanden med Paalæg, at han skulde indfinde sig med 30 Mandhusinger, der let vilde kunne fange den lille Trop, men Lensmanden løb tilskogs. Han kom først 2 Dage efter, da Svenskerne var dragne bort, og vilde se den svenske Kommandants Ordre, der imidlertid var indsendt til den norske Overkommando, og han maatte lade sig nøie med at faa dens Indhold med den skriftlige Erklæring, at Presten ingenlunde kunde give Lensmanden nogen Befaling om at efterkomme Svenskernes Fordringer.

Et Mundhuggeri mellem Wesseltoft og en Kaptein Iver Lund synes at have givet Anledning til, at Mistanken henlededes paa ham. Kaptein Lund havde Allehelgensdag 1718, medens Presten var i Kirken, indfundet sig paa Prestegaarden efter Generalens Ordre. Han har rimeligvis havt Hast og Møie med at faa Prestegaardens Betjening til at lystre Ordre, hvorfor han — efter Prestens Sigende — behandlede den paa militær Vis, brød Døre op med en Øxe og lod Gaardens 4 Heste kjøre hver sit Læs Hø ned til Stranden, hvor det blev indskibet og ført til Magasinet i Throndhjem. Presten kom under Forhandlingen hjem fra Kirken og „begiægnede“ Kapteinen „med nogen Uvittighed“, men denne troede imidlertid ikke, at han „burde bruge Disputer i saadanne Tider, da Fienden stood os hver Dag under Øynene“, og gjorde Sagen af i en Fart. Hvad enten dette Mundhuggeri har været af en saadan Beskaffenhed, at Generalen maatte finde Presten strafbar,

eller han blot ansaa ham for en farlig Person, faar staa derhen. Budde anfører selv, at han er bekjendt for sit „skarnagtige og malitieuse Gemyt“, at han 2 Gange har været suspenderet, og at man „ingen Ærlighed og Troskab kunde af ham forvente“, hvorfor han heller ikke havde fortjent den Lemfældighed, man viste ham. Det var kun 8 Dage efter Mundhuggeriet med Kaptein Lund, at Wesseltoft blev anmodet om at komme ned til Major Lorentz Bruun, der laa i hans Prestegjeld. Da han kom til Gaarden, fik han Befaling at begive sig til Throndhjem. Han protesterede, og da dette ikke nyttede, bad han om at faa gaa hjem forat klæde og proviantere sig til Reisen, men det blev ham negtet, og 2 Lieutenanter førte ham efter Ordre til Throndhjem, hvor han maatte forblive, uden dog at blive indsat i Arrest. Juleaften 1718 sendte han en Ansøgning til Kongen, hvori han skildrede den Medfart, han havde lidt, og da han ikke vidste sig skyldig, bad han, at Kongen vilde forunde ham, at hans Sag maatte undersøges ved Lands Lov og Ret. Først 22de Mai 1719 kom der Svar paa Ansøgningen i en Ordre til Stiftsbefalingsmanden v. Ahnen og Biskop Peder Krog om at indberette Sagen. Wesseltoft havde imidlertid, da Fienden havde forladt Landet, den 23de Jan. 1719 faaet Lov at drage hjem til sin Menighed, og Stiftsdirektionen troede da at kunne lade det blive med at indsende hans Erklæring, der blev afgiven 12te Juli s. A. Dette fandtes imidlertid ikke tilfredsstillende, og 3die Novbr. udgik kongelig Befaling til Stiftsdirektionen, at Sagen skulde undersøges paa retslig Vis. Der blev optaget et Forhør, hvoraf intet graverende mod Presten fremgik. Stiftsdirektionen lod imidlertid Sagen ligge indtil 31te Januar 1721, da den indsendte samtlige Dokumenter med den Erklæring, at

man intet havde fundet, hvoraf Prestens Utroskab kunde bevises, og at „intet om ham andet er fornummet end hvad som een redelig og troe Undersaat eigner og anstaaer".

Wesseltofts senere Levedage har ikke været lykkelige, og hans Embedslivs Udgang vidner tilfulde om „det skarnagtige og malitieuse Gemyt", General Budde havde fundet hos ham. 13de Novbr. 1730 indgav 8 Bønder af Værrans Annex en skriftlig Klage over ham til Stiftsbefalingsmand Jakob Benzon, der lod optage Thingsvidne over Presten og under sit Ophold i Kjøbenhavn 12te April 1731 indberettede Sagen til Kongen. 4de Maj udgik Befaling, at der skulde nedsættes en Provsteret over ham. Han mødte ikke, men protesterede mod Vidnernes Habilitet og erklærede at ville udtage Kontrastevning. Han gjorde imidlertid ikke dette, og Sagen blev 22de Juli 1732 paadømt efter de foreliggende Vidnesbyrd. Det var ved disse bevist, at Wesseltoft havde afvist 30 Personer fra Nadveren, fordi de ikke vilde betale 1 Rdlr. i Nattehold, efterat det ved en Kommission i 1706 var bestemt, at han kun skulde have ½ Rdlr. og Skydsgodtgjørelse. 5 Soldater, 1 Gut og 2 Piger havde han afvist fra Alteret af den Grund, at de havde holdt sin første Altergang for Kapellanen, — 2 unge Mennesker havde lidt den samme Medfart, fordi der ikke var betalt saa meget i „Udfærd" ved deres Fædres Begravelse, som W. forlangte. En Kvinde paa 90 Aar, der var Krøbling, havde 5 Gange ladet sig føre til Kirken for at søge Herrens Bord, men var bleven afvist, fordi hun i sin Fattigdom ikke kunde erlægge den Husmændene paahvilende Afgift. Sidste Gang havde hun sendt 2 Mænd for at bede for sig, men forgjæves. 8 Dage efter var

hun død. Flere Gange havde han sendt Skydsfolkene tilbage uden at følge med dem, fordi Natteholds-Pengene ikke var erlagte. Der var endnu mere af lignende Slags og mere end nok af Vidnesbyrd om et selv i hine Dage opsigtsvækkende Forhold, der maatte have Mandens Afsættelse til Følge. Han oppebiede ikke Dommen, men forlod Menigheden og skal siden — efter Erlandsen — have levet i Bergen.

NORDMÆND OG DANSKE I RUSLAND I DET ATTENDE AARHUNDREDE.

AF

DR. LUDVIG DAAE.

I.

Allerede tidligere har jeg i mit Skrift „Nordmænds Udvandringer til Holland og England" forsøgt at give et Bidrag til den Side af vor Historie, som den yngre Erik Pontoppidan paa en Tid, da det danske Navn som oftest ogsaa omfattede Norge og Nordmænd, har kaldet *Gesta et vestigia Danorum extra Daniam.* Et beslægtet Emne skal her behandles. Det er nemlig min Agt paa de følgende Blade at henlede Opmærksomheden paa nogle af de mange norske og danske Mænd, der have taget Del i Ruslands skjebnesvangre Overgang fra et halvasiatisk Rige til en europæisk Stat og senere kjæmpet i dette Lands Krige i den nærmest følgende Tid.

Den uhyre Forvandling, som Rusland maatte undergaa, formaaede Peter den Store ikke at gjennemføre ved sit eget Folks Kræfter.

Allerede meget længe før Peters Tid havde dog de russiske Herskere i stor Udstrækning indkaldt, modtaget og anvendt Udlændinge i sin Tjeneste. Ja, man kan endog med Føie sige, at Ruslands hele historiske Udvikling er bestemt ved de indbyrdes overmaade forskjellige fremmede Elementer, som, det ene efter det andet,

have gjort sig stærkt gjeldende inden dets Grændser. Først har man Varægerne, om hvis nordiske Udspring nu neppe for Alvor kan tvistes,[1] derpaa faar man Byzantinerne, saa Tatarerne, derefter, allerede fra det femtende Aarhundrede, Vesteuropæerne. Den første Iwan Wasiliewitsch (Iwan III) hentede (især fra Italien) allehaande Haandverkere, Ingenieurer og Læger, hans Sønnesøn og Navne[2] forskrev ligeledes Udlændinge i stor Udstrækning. Englændere (over Archangel), Nederlændere og Tydskere optræde nu i Mængde. Snart begyndte ogsaa den første Indvandring af Videnskabsmænd, idet Boris Godunow (om-

[1] Vilhelm Thomsen, The Relations between Ancient Russia and Scandinavia and the Origin of the Russian State. Oxford and London 1877. (Svensk Overfættelse ved Sv. Söderberg. Stockholm 1883). Cfr. N. Höyer, Bidrag till Varägerfrågan i (Svenskt) Hist. Tidsk. 3. Aarg. 1883, S. 323 flg.

[2] En dansk Forfatter, hvis vigtige Skrifter om Rusland i det Følgende hyppig ville blive citerede, P. v. Haven, bemærker i sit Skrift „Nye og forbedrede Efterretninger om det russiske Rige“, Kbh. 1747, I, S. 119, at „de mangfoldige Udlændere, som Iwan Wasiliewitsch II fik ind i Landet, kom mest fra Danmark og vare enten indfødte Danske eller Fremmede, der havde forsøgt sig i Danmark og nu vilde prøve sin Lykke videre“. Dette er uden Tvivl urigtigt. Af Danske i det 16de Aarhundrede er den yngre Hans Bogbinder vistnok en af de faa, paa hvem her kunde tænkes. Han kom til Rusland 1552 og har spillet en væsentlig Rolle ved Bogtrykkerkunstens Indførelse i dette Rige. (Dansk hist. Tidsskr. 1. R., III, S. 644 flg.). At Søren Norby har været i russisk Fangenskab, har her lidet at betyde, og ligesaa liden Vegt kan der lægges paa, at P. v. Haven i Anna Iwanownas Tid traf paa en russisk Capitain Iwan Timafeowitz Bielkin, „der efter hans egne vidtløftige og gamle genealogiske Udregninger paa fædrene Side nedstammede fra en dansk Ædelmand Bjelke, som snart for nogle hundrede Aar siden var kommen til Rusland“. (Reise udi Rusland, Kbh. 1743, S. 392). To dansk-norske Kongesønner kom som bekjendt til sin Ulykke i Forbindelse med Rusland som Svigersønner af Czarer: Magnus, Christian III's yngste Søn, († 1580) og Hans, Frederik II's yngste Søn, († 1602).

trent 1600) skal have tænkt paa at stifte et Universitet i Moskwa, hvortil han søgte tydske Professorer. Michael Romanow lod hverve Militære i Sverige, Danmark, Holland og England. Paa mangfoldige Steder i Landet var Antallet af Fremmede saa stort, at egne protestantiske Menigheder maatte stiftes, f. Ex. i Nischnij Nowgorod, i Jaroszlaw, i Cholmagory o. s. v. De fleste og uden Tvivl ogsaa de mest ansete og indflydelsesrige Fremmede fandtes dog i eller rettere ved Hovedstaden Moskwa, hvor der i det syttende Aarhundrede gaves en blomstrende og folkerig Forstad, den saakaldte „Sloboda“, der næsten udelukkende beboedes af Tydskere.

Det var derfor ikke noget nyt, at Peter allerede før sin første Udenlandsreise indkaldte Udlændinge, blandt hvilke navnlig Hollændere, Tydskere, Svenske og Danske skulle have udgjort det største Antal. Men efter denne Czarens i hans og hans Riges Historie epokegjørende Reise bragtes Indkaldelsen af Fremmede egentlig først ret i System og gjør sig stærkere og mere mærkbart gjeldende.[1]

I denne mægtige Strøm fra Vesten ere nu omtrent alle europæiske Folk i større eller mindre Grad repræsenterede, og de skandinaviske ikke mindst, om de end ikke have kunnet spille Hovedrollen.

Svenskerne, Nordens talrigste, mægtigste og mest ansete Nation, vare under Peter den Store Russernes Hovedfiende, og deres Stemning mod den slaviske Nabo vedblev i Generationer at være uvillig, ofte krigerisk. Det var derfor vel en Undtagelse, naar en Svenske ligefrem og frivillig tjente Czarernes Rige i Felten eller til

[1] Alexander Brückner, Peter der Grosse (Oncken's Allg. Gesch. in Einzeldarstellungen), S. 197 flg.

Orlogs. Ikke desto mindre blev den svenske Indflydelse paa Ruslands Udvikling betydelig og mærkbar. Allerede Sveriges og Finlands geografiske Nærhed maatte fremkalde hyppige Indvandringer til Ruslands Hovedstad, skjønt vistnok hovedsagelig af Folk af ringe Stand og Dannelse. Peter v. Haven antager (omtrent 1743), at næst efter Tydskerne i St. Petersburg vare af Fremmede Finnerne de talrigste og næst efter dem igjen Svenskerne.[1] Efter den samme Forfatters Vidnesbyrd var det svenske Navn trods alle Krige høit agtet og æret i Rusland: man talte om „Tyrkernes Troskab, de Franskes Vittighed og de Svenskes Tapperhed", og „det syntes ret, ligesom Russerne havde stor Kjærlighed til dem".[2] Megen Interesse fortjener den civiliserende Indflydelse, som de talrige svenske Officierer og Soldater have udøvet i Rusland under sit lange og sørgelige Fangenskab i den store nordiske Krig.[3] Endnu mærkeligere tør det dog være, at Peter Czar tog de svenske Regjeringskollegier og overhoved adskillige svenske Indretninger til sit Mønster under sin Organisation af Ruslands Styrelse.[4] Det er ogsaa bekjendt,

[1] Nye Efterretninger om det Russiske Rige, I, S. 28—29.

[2] Reise udi Rusland, S. 323—324.

[3] Om Svenska Krigarne efter Pultava-Slaget, Anteckningar af A. F. i Historiskt Bibliotek, utgifvet af Carl Silfverstolpe, 1877, S. 403 flg. Senere ere ret interessante Træk herom meddelte i Zeitgenössische Berichte zur Geschichte Russlands, hg. v. Ernst Herrmann, II, (Lpz. 1880), S. 70—72.

[4] Den hannoveranske Gesandt Friedrich Christian Weber (hvis noksom bekjendte Verk „Das veränderte Russland", anonymt udgivet i tre Bind 1738—1740, er en Hovedkilde til Ruslands Historie i det attende Aarhundredes første Del) skriver fra Petersburg den 3die Januar 1718: „Se Zar. Maj. haben nunmehro fest entschlossen neue besondere collegia nach dem schwedischen Fuss aufzurichten". Zeitgenössische Berichte zur Geschichte Russlands, hg. von Ernst Herrmann, II, S. 106; S. 56 oplyses, at General Weide og andre russiske Officierer,

at de russiske Bergverker for en stor Del ere bragte paa Fode ved svenske Mænd.

De Danske og Nordmændene have taget en betydelig Del i Ruslands Udvikling som Orlogsmænd. I denne Henseende kan det vistnok med temmelig Vished antages, at Nordmændene have afgivet det større Antal. Dette synes ogsaa at fremgaa af en meget sagkyndig Mands Beretning af 1715, i hvilken det fortælles, at de fleste russiske Søofficierer ved den Tid vare „Hollændere, Nordmænd og Danske“.[1] Have Nordmændene endog som Officierer været saa talrige, at de, hvad dengang var en Sjeldenhed, kunde fortjene at nævnes foran de danske, er det saa meget rimeligere, at de som simple Matroser i endnu høiere Grad have havt den numeriske Overvegt. Af begge de dengang forenede Nationer have, som vi skulle se, enkelte i den russiske Søtjeneste hævet sig til de høieste Stillinger. Talrige danske og norske Officierer have ogsaa tjent i den russiske Hær. Af og til støder man ogsaa paa Landsmænd, der have søgt til Rusland for at gjøre sig sin videnskabelige Dannelse indbringende, fornemmelig vistnok som Informatorer,[2] ligesom ogsaa nordiske Hand-

---

der siden Slaget ved Narwa havde været fangne i Sverige, „haben den Suedischen Staat studiret und geben daher dem Zaren zu den collegiis die Anleitung“. Adskillige fangne Svenske, som dertil egnede sig, overtaltes ogsaa til at indtræde i de collegiale og andre civile Embedsverk og forbleve vistnok i disse Stillinger ogsaa efter Freden i Nystad. Cfr. Brückner, Peter der Grosse, S. 502, Webers Das veränderte Russland, I, S. 362, og J. Eckardt, Jungrussisch und Altlivländisch, S. 317.

[1] „Die meisten Seeofficiers des Zaren sind Holländer, Norweger und Dänen“. Zeitgenössische Berichte, II, S. 51.

[2] Mellem Informatorer og Hovmestre for russiske Adelsmænd har, om end udenfor Rusland, ogsaa Holberg en Plads, Dansk hist. Tidsskrift, 3. R., I, S. 96.

lende stundom nævnes. Overhoved var det vidtstrakte og mægtige Rusland i hine Dage, da saa meget der skulde ligesom bygges fra nyt af, et naturligt og stærkt benyttet Tilflugtssted for mange ogsaa i Danmark og Norge, hvem Hjemmet af en eller anden Aarsag blev for trangt, eller hvem Leiligheden til Eventyr lokkede.

Disse Forhold vare naturligvis noksom bekjendte og paaagtede i Samtiden, men de ere hidtil ingenlunde komne til sin Ret i Historien, og der er saaledes al Opfordring til at bringe dem i fornyet Erindring. En Fremstilling af dette Emne vilde imidlertid, om den skulde blive udtømmende og helt fyldestgjørende, kræve Forudsætninger, som jeg mangler, nemlig baade ubegrændset Adgang til de russiske Kilder og Kjendskab til det russiske Sprog. For mig have i det væsentlige kun nordiske, tydske og hollandske Kilder og Hjelpemidler staaet til Raadighed, og selv disse ikke altid i forønsket Udstrækning. Ikke desto mindre har jeg givet mig ifærd med Arbeidet i det Haab, at endog de indskrænkede Hjelpemidler, jeg har havt til min Tjeneste, sætte mig istand til at meddele, hvad der er væsentligst. Jeg har tillige haabet, at mine Undersøgelser trods deres Ufuldkommenhed maaske kunde give Stødet til rigere og fyldigere Meddelelser fra andre Historikere, som paa dette Felt ere gunstigere stillede end jeg. Endelig vil jeg ogsaa tilføie, at hvad der har givet det første Stød til den nedenstaaende Afhandling, var Ønsket om, at en i fremmede Lande berømt, men i sit Fødeland ganske forglemt Mand, til hvis Historie jeg strax gaar over, omsider maatte blive indsat paa den Plads, der tilkommer ham ogsaa i Norges Historie.

II.

Peter Czar havde i 1697 tiltraadt sin nysnævnte mærkelige Udenlandsreise. Hvad der under dette hans første Ophold i Holland især maatte være ham magtpaaliggende var at bevæge saadanne Søofficierer til at træde i hans Tjeneste, der vare istand til fra nyt af at skabe en russisk Marine. Flere af de Mænd, til hvem han henvendte sig, afslog imidlertid hans Tilbud. Blandt dem var Viceadmiral Gilles Schey, en Søhelt, dannet i Ruyters Skole og tilhørende en i Søkrigshistorien anseet Familie. Schey afslog den ham tilbudne høieste Admiralsrang og en Løn af 25,000 Gylden om Aaret, men var dog villig til at tjene Peter med gode Raad. Gjennem denne Mand blev Peter gjort opmærksom paa en i Holland ansat Nordmand, der fra nu af i en Aarrække skulde spille en saa betydelig Rolle i Rusland, Cornelius Cruys.

Denne Mand hørte hjemme i Stavanger,[1] hvor han var født 14de Juni 1657. Hans Forældres Navne ere os

---

[1] At Stavanger var Cruys's Hjemstavn, er aldeles vist, fordi den danske Gesandt i Petersburg, Westphalen, Cruys's personlige Bekjendt, angiver det i sine Ministerialrelationer, ligesom det samme udtrykkelig angives af den bekjendte Forfatter A. F. Büsching i hans vigtige Skrift: Geschichte der evangelisch-lutherischen Gemeinen in Russland, I, S. 115. Büsching var selv Prest ved den Menighed, hvis Kirkepatron Cruys havde været. Büsching har i Henseende til Cruys's Personalia været en Hovedkilde for Jacobus Scheltema, der i 1817 flg. i Amsterdam udgav: Rusland en de Nederlanden, 1—4, et Verk, hvortil i det Følgende oftere vil henvises. Scheltema har imidlertid nødig villet erkjende Cruys for Nordmand og — omtrent som Nyerup i sit Literaturlexicon med Hensyn til Holberg — søgt at reducere Betydningen af hans norske Fødsel, ja endog gaaet videre og forsøgt at benegte det Hele, hvilket imidlertid er ganske unyttigt ligeoverfor de anførte Vidnesbyrd og andre, der nedenfor ville forekomme i denne Afhandling. Scheltemas Ud-

ubekjendte. I Lighed med utallige Landsmænd i de Dage har han sandsynligvis tidlig taget hollandsk Søtjeneste og maaske, ligesom Curt Adelaer, først antaget sit hollandsk klingende Navn i Nederlandene. Denne Omstændighed har formodentlig bevirket, at udenlandske Forfattere undertiden have ligefrem antaget ham for en Hollænder.

Det er blevet sagt, at Cruys i hollandsk Tjeneste havde drevet det til en Schoutbynachts Stilling, men dette er urigtigt. Han var just Aaret før, end han gjorde Czarens Bekjendtskab, bleven ansat ved Admiralitetet i Amsterdam som extraordinær *(buitengewoon)* Under-Eqvipagemester og stod i høi Anseelse som Skibsbygger og vel forfaren i alt, hvad angik en Flaades Udrustning, samt som en stor Mester i at tegne Søkarter.[1]

---

flugter og Gjetninger gaa endnu igjen i den nyeste hollandske Fremstilling af Peter den Stores Forhold til Nederlandene: George Verenet, Pierre le Grand en Hollande et à Zaandam dans les années 1697 et 1717, Utrecht 1865, S. 73, hvor der uden Spor af Bevis eller Forsøg paa saadant fortælles: „Cruys suivant les uns, avait vu le jour à Stavanger en Norwège, quoique Hollandais d'origine. Selon d'autres il était né en Hollande, issu d'une famille distinguée, ses parents l'avaient destiné des son enfance au service de la marine". Fødselsdagen og Fødselsaaret fremgaar deraf, at den hannoveranske Gesandt Weber (Das veränderte Russland, III, S. 98) og efter ham Büsching og Scheltema (IV, S. 292) ved at anføre hans Dødsdag — 14de Juni 1727 — bemærke, at han døde „op zijnen zeventigsten geboortedag". Andensteds findes hans Død angiven til samme Dag 1728 med samme Bemærkning om hans Alder, f. Ex. i det anonyme Skrift: Merkwürdiges Leben und trauriger Fall des weltberufenen Russischen Staatsministers, Andreae Grafen v. Ostermann, Bremen 1742, men denne Angivelse, ifølge hvilken han altsaa maatte være født 1658, forkastes, da den ovenfor nævnte Minister Westphalen indberetter hans Død i 1727, hvorved naturligvis al Tvivl herom bortfalder.

[1] I. C. de Jonge, Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen, IV, 2, S. 148.

Cruys havde store Betænkeligheder ved at forlade Holland, der var blevet ham et Hjem, for at gaa en tvivlsom Fremtid imøde i det barbariske Rusland. Omsider gav han dog efter. Betingelserne vare, at han udnævntes til Viceadmiral med 3,600 Thaler aarlig foruden Emolumenter og for det første kun forpligtede sig til 3 til 4 Aars Tjeneste. Hans første Forretning blev nu at hverve andre Sømænd i sin nye Herres Tjeneste. I denne Henseende synes han strax at have været heldig. Ikke mindre end 23 Commandeurer, 3 Capitainer, 35 Lieutenanter, 32 Over- og Understyrmænd, 66 Baadsmænd, 15 Constabler, 345 Matroser og 4 Kokke angives at være hvervede af ham. Officiererne vare for den største Del Hollændere, de øvrige Søfolk „Danske og Svenske“.[1] At under Benævnelsen „Danske“ skjuler sig en betydelig, rimeligvis overveiende, Del Nordmænd, er neppe tvivlsomt. Den 15de Oktober 1698 kom den nye, en og firti Aar gamle Viceadmiral til Moskwa, hvor han modtoges med store Æresbevisninger og for det første kom til at høre til Czarens uadskillelige Omgivelser. Overhoved stod Hollænderne paa den Tid i allerhøieste Gunst, hvilket naturligvis ikke kunde andet end fremkalde Misundelse og Uvilje hos Moskoviterne.[2]

Rusland, der endnu var udestængt fra Østersøen, var som vordende Sømagt for det første henvist til det hvide Hav og mod Syd til den fra Tyrkiet nylig erobrede lille Kyststrækning ved det asowske, hvor der anlagdes en Orlogshavn i Taganrog. Her fik Cruys strax i 1699 Anvendelse for sin Dygtighed. Peter vilde nemlig lade sit Flag vise sig ogsaa udenfor Palus Mæotis, men Tyrkerne væg-

---

[1] A. Brückner, Peter der Grosse, S. 202.
[2] Scheltema, l. c. III, S. 3—4.

rede sig i Begyndelsen ved at slippe det russiske Krigsskib ud forbi Kertsch. Da aflagde Cruys et Besøg hos Sultanens Admiral, Hassan Pascha, der befandt sig i denne Fæstning, og det opvakte nu stor Forundring hos den tyrkiske Befalingsmand at se, at Engelskmænd og Hollændere, der hidtil pleiede at staa i et godt Forhold til Porten, havde taget russisk Tjeneste. Cruys lod ogsaa Paschaen høre, at der nu var erfarne Søfolk i Czarens Sold, som ikke for første Gang saa det sorte Hav, ja at det muligens turde hænde sig, at Russerne skulde finde bedre Vei fra Kertsch til Konstantinopel, end Tyrkerne fra Konstantinopel til Kertsch. Trods Tyrkernes Protester seilede man til Konstantinopel, hvor Skibets Ankomst vakte den høieste Forbauselse, medens ogsaa Sultanen høilig forbitredes over, at Hollænderne havde ydet Czaren saadanne Tjenester.[1]

I den følgende Tid var Cruys stærkt sysselsat med at anstille Undersøgelser af Farvandene ved Dons Udløb og i det asowske Hav og tegne Søkarter.[2] Han skulde imidlertid snart ved personlige Erfaringer sande, at han ikke mere befandt sig i Holland, men i det barbariske Rusland. En Danziger, Martin Neugebauer, der i Aarene 1701—1702 var den senere saa ulykkelige Prinds Alexei's Lærer, har i et Skrift over Forholdene i Rusland ved denne Tid herom meddelt de mest karakteristiske Oplysninger. Han fortæller, at Czaren i Aaret 1700 lod sin Viceadmiral, Cornelius Cruys, i Alles Paasyn prygle i Woronesh og derpaa kaste ud i et lækt Skib, hvor han maatte tilbringe 24 Timer i Vandet. Neugebauer, der skiltes i Vrede fra

[1] Brückner, Peter der Grosse, S. 349 flg.

[2] Benjamin Bergmann. Peter der Grosse als Mensch und Regent, I, (Königsberg 1823), S. 371.

Rusland, kunde maaske mistænkes for at være et upaalideligt Vidne. Men ogsaa en østerrigsk diplomatisk Agent, Pleyer, omtaler nogle Aar senere den uværdige Behandling, hvorfor Cruys var Gjenstand, og tilføier den Bemærkning, at Viceadmiralen vistnok herefter vil fraraade Enhver at træde i russisk Tjeneste. Han har, heder det, „i sex Aar af sit Liv maattet finde sig i mange sure Miner, haarde og spydige Ord, Prygl og ubeskrivelige Gjenvordigheder og er ofte bleven behandlet paa det skammeligste af simple Carnailler“.[1] Der er Grund til at tro, og idetmindste for en senere Tid vides det med Bestemthed, at den, som især voldte Cruys Fortræd, var hans Overordnede, Apraxin, der i 1706 efter Gholowins Død opnaaede at blive General-Admiral. Forholdet har uden Tvivl været dette, at Apraxin, der tilhørte den fornemste russiske Adel og var en Svoger af Peters ældste Broder, den i 1672 afdøde Czar Feodor, er bleven Flaadens Øverstbefalende nærmest paa Grund af sin fornemme Herkomst og selvfølgelig i Dygtighed og Indsigter har staaet langt tilbage for de indkaldte fremmede Fagmænd. Til disse har han da baaret et naturligt Had og benyttet enhver Leilighed til at skade dem hos Czaren. Dette er vist ikke mindst gaaet ud over Cruys som den paa den Tid mest ansete af dem alle. Ogsaa senere blev Cruys Gjenstand for en skammelig Behandling af Peter, og da vides det, som vi skulle høre, med Bestemthed, at Skylden var Apraxins.

I Aaret 1704 foretog Cruys en Reise til sit gamle Hjem Holland. Hans Søkarter skulde trykkes der, men Hovedøiemedet med Reisen var dog at gjøre nye Hvervinger

---

[1] A. Brückner, l. c. S. 211—212.

til den russiske Flaade. Trods Apraxins Chikaner og Peters ublide Behandling ser man altsaa, at han dog bevarede den sidstes Tillid, thi at han saaledes fik Lov til i et vigtigt Ærinde at drage ud af Landet vidner meget bestemt herom. En Vanskelighed, som strax mødte Viceadmiralen i Nederlandene, var de Bestræbelser, som den svenske Regjering her gjorde for at hindre de russiske Hvervinger, men Hollænderne synes dog at have lukket Øinene til, at disse fandt Sted i stor Udstrækning. Det var imidlertid ikke alene Søfolk, som Cruys dennegang bragte med sig fra Holland. I hans Følge kom nemlig ogsaa en Mand til Rusland, som snart vandt en meget betydelig, maaske endog den mest fremragende Plads blandt de fremmede politiske Eventyrere i stor Maalestok, hvorpaa dette Riges Historie i det attende Aarhundrede er saa rig. Dette var ingen anden end Henrik Johan Frederik Ostermann, siden bekjendt som Greve Andreas v. Ostermann og som Ruslands betydeligste Minister og Diplomat gjennem en lang Aarrække, indtil han pludselig styrtedes i Ulykke og Elendighed. Han var en Præstesøn fra Westphalen og var nylig bleven relegeret fra Universitetet i Jena,[1] da han fremstillede sig for Cruys med Ønske om at komme i hans Tjeneste. Viceadmiralen tog ham med som Understyrmand og Sekretær med en ringe Løn; det heder, at han fik 9 Gylden paa Haanden. Efter at være kommen til Rusland lagde Ostermann sig med stor Iver efter

[1] I det interessante Skrift af Dr. Richard Keil og Dr. Robert Keil: Geschichte des Jenaischen Studentenlebens 1548—1858, Lpz. 1858, S. 174 læses: „Am 4 Mai 1703 erstach der Studiosus Ostermann aus Westphalen den Studenten Burgerding in trunkenem Zustande“. Cfr. Barthold i Raumers Hist. Taschenbuch, 1. F. VII, S. 237. Relegationen omtales i A. L. Schlössers öffentliches und Privat-Leben, Erstes Fragment, Göttingen 1802, S. 31.

Sproget, Cruys anbefalede ham til Czaren, og i 1708 kom han som Translatør ind i den diplomatiske Tjeneste, hvor han raskt gjorde sin Lykke.[1]

Cruys's Hovedvirksomhed har været at sørge for den russiske Flaades Udrustning og Ekvipering, og han har vistnok mere været, hvad vi kunde kalde en Marineminister end egentlig Kriger. Ikke sjelden møde vi dog hans Navn ogsaa i selve Krigshistorien. Saaledes faldt det to Gange i hans Lod at forsvare Petersburg mod svenske Forsøg paa at ødelægge den. Den første Gang var i 1705, da Admiral Ankarstjerna med 22 Skibe skulde ødelægge den russiske Flaade, medens General Maidel skulde angribe fra Landsiden. Begge Forsøg mislykkedes, og Flaaden reddedes af Cruys, som førte den ind paa grunde Farvande, hvorhen Svenskens store Skibe ikke kunde følge dem.[2] Den anden Gang var i 1708, da Svensken under General Lybecker forsøgte fra Finland af at erobre Petersburg. Cruys stoppede ved Hjelp af Skibe Nevafloden, brændte de russiske Magaziner og fordrev Fienden tildels ved at udhungre ham. I Apraxins Navn lod han skrive Breve med en Bonde til en russisk Brigadeer, i den Hensigt at lade dem opsnappe af Svensken, og Brevene kom ogsaa, om end ikke paa den Maade, Cruys havde tænkt, i Lybeckers Hænder. Han troede paa det falske Indhold og trak sig tilbage.[3]

I Aaret 1710 blev det vigtige Viborg i Finland beleiret af Russerne. Beleiringshæren skulde i Slutningen

---

[1] Om Cruys's Hollandsreise se Scheltema, III, S. 92 flg., og særlig om Ostermann Büschings Magazin, II, S. 406—414 samt Bergmann, Peter der Grosse, VI, S. 290.

[2] G. A. v. Halem, Leben Peters des Grossen, I, Münster u. Lpz., S. 228 og de der citerede Kilder.

[3] Scheltema, III, S. 189.

af April undsættes og provianteres af 250 Fartøier under Cruys's Overanførsel, og Czaren deltog selv paa sin Maade som underordnet Officier. Isen vanskeliggjorde Foretagendet, men det lykkedes, og den 11te Juni maatte Viborg overgive sig. Glæden var stor, men den, der fik Æren af Udmærkelsen, var Storadmiralen Apraxin, som ophøiedes i Grevestanden og udnævntes til Geheimeraad.[1] Da i 1711 Fiendtligheder atter udbrød mellem Rusland og Tyrkiet, sendtes Cruys til Asow med 300 Søofficierer for i disse ham saa vel bekjendte Farvande at møde den tyrkiske Flaade.[2] Men der blev dennegang ingen Søkrig i disse Farvande. Freden sluttedes som bekjendt allerede efter faa Maaneders Forløb og paa saadanne Vilkaar, at der paa længe ikke mere blev Tale om at udvikle nogen russisk Marine paa den Kant.

I Aaret 1713 gjorde Russerne atter betydelige Fremskridt i Finland. I Begyndelsen af Mai s. A. løb en Flaade paa over 200 Skibe med 16,000 Mands Besætning ud under Apraxins Overbefaling, og Czaren deltog selv i Toget, dennegang som Contre-Admiral. Det første Angreb gjaldt Helsingfors. General Armfelt, den samme, hvis Navn har den sørgelige Navnkundighed fra Toget til Throndhjem og Tilbagetoget over Tydalsfjeldene i 1718, var for svag til at gjøre synderlig Modstand. Han trak sig tilbage, og snart havde Russerne besat det hele Finland. Men for Cruys blev dette Tog til liden Glæde. Under hans Angreb paa tre svenske Skibe kom det russiske Skib „Riga“ paa Grund og blev tilintetgjort.[3] Nu

[1] Bergmann, Peter der Grosse, III, S. 126 flg.
[2] [Nordberg], Konung Carl XII. Historia, Sthlm. Fol. II, S. 179.
[3] E. Herrmann, Geschichte des russischen Staates (Heeren & Ukerts Saml.), IV, Hamburg 1849, S. 282.

havde hans Fiender en længe forønsket Anledning til at komme ham tillivs, og Apraxin lod den ikke ubenyttet. Cruys blev tilligemed tre Capitainer stillet for en Krigsret, der dømte ham til Døden. Under Processen indgav Cruys et af ham selv forfattet Forsvarsskrift, der synes at have vakt stor Opmærksomhed, da den oftere paaberaabte hannoveranske Minister Weber lover at sende sin Herre det i Afskrift.[1] Czaren havde egenhændig tilføiet nogle tildels raa og lidet tiltalende Bemærkninger til Cruys's Apologi.[2]

Allerede var det ganske nær ved, at Dødsdommen skulde være bleven exekveret, men paa Fleres, deriblandt Czarinden Catharinas, Forbøn blev den (som det synes i Begyndelsen af 1714) formildet til Forvisning til Kasan. Man har ment, at Cruys allerede nu kunde være bleven yderligere benaadet, hvis han havde kunnet bekvemme sig til at bede derom, men dertil var han for stolt. Han ytrede, at han tog Seneca med sig som sin Reisefælle og ingen anden Trøst behøvede.[3] I April 1714 bragte nogle fra Kasan ankomne Kjøbmænd den Tidende til Petersburg, at de havde truffet Admiralen i den sørgeligste Tilstand paa Veien til Forvisningsstedet, men de tilføiede dog, at Gouverneuren i Kasan gjaldt for at være en særdeles behagelig Mand, og at det vel vilde bero paa ham, hvorledes Cruys skulde behandles i Kasan. Admiralinden var i Petersburg Gjenstand for almindelig Beklagelse.[4]

Det viste sig imidlertid at være en feilagtig Anta-

[1] Zeitgenöss. Berichte, II, S. 3, 15.

[2] Nogle Uddrag af Forsvarsskriftet og af Czarens Bemærkninger læses hos Bergmann, Peter der Grosse, I, S. 336 flg.

[3] Weber, Das veränderte Russland, III, S. 98.

[4] Weber til Churfyrsten (Georg I) den 7de April 1714 (Zeitgenöss. Berichte, II, S. 15).

gelse, at Gouverneuren i Kasan skulde være mild og velvillig. Han gjorde tvertimod, idetmindste i Begyndelsen, alt, hvad han kunde, for at fortrædige den faldne Admiral og fordrev saaledes denne gjentagne Gange fra de Boliger, hvor han havde indrettet sig. Men da dette skede for tredie Gang, reiste Cruys sig i sin Vælde. Han fik fat paa femti ham hengivne Matroser og begav sig en Morgenstund i Følge med disse til Gouverneurens Residents, medens denne laa i sin Seng og sov. Admiralen udsaa sig her de bedste Værelser og lod Matroserne uden videre kaste Gouverneurens Møbler ud af Vinduerne og flytte hans egne ind i Stedet. Da nu Gouverneuren kom paa Benene og forfærdet spurgte, hvad der her var paafærde, lod Cruys ham koldblodig vide, at da han var bleven husvild, havde han nu til Hensigt at tage Ophold i Gouverneurens Gaard. Dette gjorde Indtryk, og Admiralen fik strax Lov til at tage sin forrige Bolig i Besiddelse.[1]

Dette ulykkelige Ophold i Kasan kom dog ikke til at vare ret længe. Allerede i Februar 1715 skrives der fra Petersburg, at Cruys var benaadet og snart kunde ventes tilbage. Czaren havde nemlig opdaget en Mængde Forseelser og Underslæb, begaaede af de høieste Embedsmænd. Han erindrede da, at den ærlige Cruys havde givet ham Advarsler om, at saadant gik i Svang. Da nu Cruys kom tilbage, iagttog han en stolt Holdning mod Peter og var bestemt paa at ville tage sin Afsked af russisk Tjeneste. Menzikoff maatte lægge sig imellem, og omsider gik da Cruys ind paa at blive. Da Peter saa ved deres første Møde sagde til ham: „Jeg er ikke mere

[1] Büsching, Gesch. d. evang.-luth. Gemeinen in Russland, I, S. 121—123.

vred," svarede Cruys: „Og jeg ikke heller."[1] Han fik forøvrigt ved Tilbagekomsten en Gave af Peter, bestaaende af tyve tusinde Rubler.[2] Men en af Cruys's Sønner, der senere skal omtales, vendte paa den Tid Rusland Ryggen og tog 1714 Tjeneste i den dansk-norske Marine. At han i denne strax fik Ansættelse som Capitain-Lieutenant tyder paa foregaaende russisk Orlogstjeneste. Grunden til dette Skridt paa denne Tid kan ei være tvivlsom.

Medens Cruys saaledes fik fortjent Opreisning, kom Raden nu til hans Fiender. Som vi allerede have seet, opdagedes der grov Uorden og store Underslæb i Administrationen. Mellem dem, som befandtes at være skyldige, var Storadmiralen Apraxin selv. Weber kan derfor i December 1714 berette, at denne Magnat har maattet døie „eine sehr harte Predigt" af Czaren, og at han personlig har besøgt Apraxin og fundet ham saare ilde tilmode.[3] Men den mægtige Mands Stilling var saa fast, at han slap med Irettesættelse. Han beholdt sit Embede, og han og Cruys kom endnu længe til at staa i det gamle Embedsforhold. I 1718 indførtes den tidligere omtalte kollegiale Regjeringsform efter svensk Mønster. Marinekollegiet fik Apraxin til Præsident og Cruys til Vicepræsident.[4]

Da Peter efter Freden i Nystad antog Titel af Keiser og uddelte Naadesbevisninger til sine fortjente Mænd,

---

[1] Zeitgenöss. Berichte, II, S. 46. Büsching l. c.

[2] La Russie au XVIIIe siècle, memoires inedits, publ. par le prince Augustin Galitzin, Paris 1865, p. 337.

[3] Zeitgenöss. Berichte, II, S. 40.

[4] Sammesteds S. 107. Naar der her staar Peter Matwitz Apraxin, er det formentlig en Feilskrift for Fedor Matwejewitsch A., der var Storadmiralens Navn (Bergmann, Peter der Grosse, VI, S. 218).

blev Cruys fra Viceadmiral, hvilken Grad han havde indehavt lige siden sin Ankomst til Rusland, udnævnt til Admiral „af det blaa Flag".[1] Et Par Aar senere blev der holdt en Fest til Erindring om den russiske Flaades Grundlæggelse, ved hvilken Leilighed en gammel Chaluppe, der var tilbage fra hin Tid og kaldtes Flaadens Bedstefader, blev roet ned ad Nevafloden. Peter sad selv ved Roret, Apraxin var Kvartermester, Admiral Cruys og Viceadmiralerne Gordon, Sivers og Menzikoff gjorde Tjeneste som Rorskarle. Ved den Leilighed var det, at Peter rørt omfavnede Cruys og kaldte ham sin Fader.

Om Cruys har været optagen i Adelsstanden, er uvist. Catharina I gjorde ham til Ridder af Alexander-Newsky-Ordenen, der var stiftet allerede af Peter, men hvis første Riddere dog bleve udnævnte af hans Efterfølgerinde. Kort Tid efter dennes Død, altsaa lige i Begyndelsen af Peter II's Regjering, døde Cruys paa sin 70de Fødselsdag, den 14de Juni 1727. Sine høie Embeder som Admiral og Vicepræsident i Admiralitetet beklædte han til det sidste.

Han havde tidlig forladt Norge. Den danske Gesandt i Petersburg, Westphalen, anfører i en Beretning af 1717 en Udtalelse af Peter den Store selv, ifølge hvilken Cruys ikke mere kunde sit Modersmaal.[2] Dette forekommer dog lidet sandsynligt, og det tør vel hænde, at det kun betyder saa meget, at han ikke gjerne talte det, noget, som ikke saa sjeldent indtræffer med dem, der gjennem en lang Aarrække have levet i Udlandet. At han altid varmt interesserede sig for Danmark og Norge,

[1] Bergmann, Peter der Grosse, V, S. 103.
[2] Depeche (i Geheimearchivet) af 23de Marts 1717, skreven fra Amsterdam, hvorhen Westphalen havde ledsaget Peter Czar.

er dog utvivlsomt. Herpaa tyder allerede det ovenfor nævnte Træk, at en af hans Sønner, der fandt sig beføiet til at forlade Rusland, gik i dansk Tjeneste. Admiral Cruys iagttog ogsaa med Interesse den vedblivende Udvandring fra Danmark og Norge til Holland, den samme Strøm, der i sin Tid havde afgjort hans egen Skjæbne. Westphalen giver i 1720 sin Konge en omstændelig Beretning om en Samtale, han selv havde havt med Czaren og Cruys om dette mærkelige Emne. De havde dog vistnok meget overdrevne Forestillinger om disse Udvandringers Udstrækning, idet Westphalen mente, at der af Nordmænd og Danske, især Jyder, var 60,000, Cruys endog 100,000 i hollandsk Tjeneste.[1] Af størst Interesse i denne Henseende er det dog, hvad vi senere skulle høre, at Cruys viste sig sit Fødelands Konge tro, da der paa hans gamle Dage engang tegnede til et Brud mellem Danmark-Norge og Rusland.

Et interessant Træk i Cruys's Liv er den Fortjeneste, som han har indlagt sig ogsaa i kirkelig Henseende. Han var som Nordmand opdragen i den lutherske Lære, og han blev den ei alene personlig tro, men han blev sine Troesfællers Beskytter og Støtte i Rusland. Dette fortjener en nærmere Omtale.

Czaren maatte, naar han vilde faa de ham uundværlige Fremmede i sin Tjeneste, tilstaa dem fri Religions-

[1] Depeche fra Westphalen, dat. Petersburg 1ste Marts 1720. Viceadmiral Gordon, en skotsk Jacobit i russisk Tjeneste, havde ifølge samme Depeche, foranlediget ved et Spørgsmaal af Czaren, anslaaet de danske og norske Matroser i engelsk Tjeneste til 20,000. Disse uhyre Tal gjorde et stærkt Indtryk paa Peter. „Oh, dit le Czaer, en levant les yeux au ciel, que je me croirais un puissant seigneur, si je pouvais dire autant que le roi de Danemarc.“

øvelse. De fik ei alene Lov til at holde egen privat Gudstjeneste, men kunde ogsaa, naar deres Fordringer vare beskedne, bygge egne Kirker. Der blev heller ikke fra Peters Side gjort noget Forsøg paa at omvende de Fremmede til den græske Religion, ja han skal endog have betragtet saadanne Overgange med Misbilligelse.[1] Derimod fastholdtes med stor Bestemthed, at lutherske, reformerte og catholske Præster, som kom til Rusland, strengt maatte afholde sig fra ethvert Forsøg paa at gjøre nogen af den „orthodoxe“ Kirkes Bekjendere til Proselyter, og en tydsk Præst, som overtraadte dette Forbud, fik i 1728 en alvorlig Tilrettevisning. Kun Muhammedanere synes det at have staaet de fremmede Geistlige frit for at omvende til sin egen Lære.[2]

Allerede ved Petersburgs Anlæg var der mellem den nye Hovedstads Beboere adskillige Lutheranere. Af Hensyn til dem bevægedes Cruys til under sit ovenfor omtalte Ophold i Holland i 1704 til at se sig om efter en Præst. Han fandt en saadan, Wilhelm Tolle fra Göttingen, der blev den første Prædikant ved den nystiftede St. Petri lutherske Menighed. Selv blev Cruys Menighedens Patron og det ei blot i Navnet. Gudstjenesten holdtes i Begyndelsen i Viceadmiralens eget Hus,[3] der laa ved Neva i

---

[1] „Da en vis fornem Officier blev Generalmajor i hans Tjeneste og for videre at insinuere sig lod sig døbe paa Russisk, da skal Keiseren have sendt ham sin Afsked med disse Ord: Vilde han ei blive Gud tro i den Religion, hvori han var opdraget, saa kunde Keiseren ikke heller vente, at han vilde være ham tro i hans Tjeneste, hvorpaa han maatte strax forføie sig ud af Riget“. P. v. Havens Reise udi Rusland, S. 65.

[2] Otto Eichelmann, Die rechtliche Ordnung des internationalen bürgerlichen Verkehrs Russlands im 18 Jahrh. seit Peter I (i Russische Revue, hg. v. C. Rottger, XII (1878), S. 227).

[3] Dette Hus nævnes af Weber i „Das veränderte Russland“ som et af Petersburgs anseligste.

„Milliongaden" lige ved det keiserlige Vinterpallads, men i 1708 lod Cruys paa den store Tomt, som tilhørte denne Gaard, opføre en Trækirke. Istedenfor Klokkeringning brugte man her at heise et hvidt Flag med et blaat Kors. Til Kirken knyttedes en Skole. Siden tillod Cruys ogsaa de Reformerte, til hvis Samfund hans Hustru hørte, at benytte Lutheranernes Gudshus. Til Menighedens Opretholdelse, Præstens Løn o. s. v. formaaede han fremmede Kjøbmænd af sin Religion til at yde Bidrag, naar de kom til Byen. Kort før sin Død var han tilsinds at lade en Stenkirke opføre ligeledes paa sin egen Grund, men dette oplevede han ikke at faa istand. Ogsaa i Cronstadt, hvor Cruys ligeledes besad en egen Gaard, lod han Gudstjeneste holde i sit Hjem.

Cruys's Eftermand som Kirkepatron blev den berømte Münnich,[1] og mellem Kirkens senere Præster var den af sine mange Skrifter noksom bekjendte Dr. theol. Anton Friedrich Büsching, der ogsaa i et eget Verk har skrevet dens og andre i Rusland stiftede lutherske Menigheders Historie, et vigtigt Kildeskrift for min Fremstilling.[2]

Ogsaa i Geographiens Historie har Cruys et Navn som den første, der har leveret Karter og Beskrivelser over Donflodens sydlige Løb, det Azowske Hav o. s. v. Han har derfor fundet en fortjent Plads i Adelungs lærde Prisverk over Reiser i Rusland af videnskabelig Betyd-

---

[1] Eckardt betegner (Jungrussisch und Altlivländisch, S. 313) Münnich som: „der Hauptbegründer der deutschen Petri-Kirche zu Petersburg", men dette er, som man vil se, ikke rigtigt, skjønt ogsaa Münnich vistnok har havt store Fortjenester af Menigheden.

[2] A. F. Büsching, Geschichte der evangelisch-lutherischen Gemeinen im Russischen Reich, I, Altona 1766.

ning.[1] Cruys's Arbeide var allerede i forrige Aarhundrede blevet en Sjeldenhed. Den Mand, hos hvem det var udkommet i Amsterdam, Henrik Donker, udgav siden et Kart over Farvandene i Petersburgs Nærhed, der var dediceret til Cruys.[2]

De, der personlig have kjendt Admiral Cruys, beskrive ham som en høi, anselig og imponerende Mand. Hans Ansigt havde en rød Fødeflek. Billeder af ham gives, og en smuk Gjengivelse af et af disse, et Brystbillede, findes paa Titelbladet til tredie Del af Scheltemas Verk om Nederlandenes og Ruslands historiske Berøringer. Han var almindelig agtet og elsket for sin Ædelmodighed, sit Retsind og sin Gjæstfrihed. Ligesom han var sine Troesbrødres Ven, saaledes antog han sig kjærlig sine norske og danske Landsmænd samt Hollændere og Tydskere, der

---

[1] Kritisch literarische Übersicht der Reisenden in Russland, deren Berichte bekannt sind, von Friederich v. Adelung, B. 2, St. Petersburg u. Lpz. 1846, S. 381 flg. Cruys's Arbeide har følgende Titel: Niew Pas Kaart behelfende de groote Rivier Don of Tanais, na de selfs waaragtige Gelegenheid, Strekking en Cours, van de Stadt Woronetz, tot dar hy in Zee valdt, met zyn invloiende Stromen, Eylanden, Steden, Dorpen, Kloosters etc. Dar benewens een sehr curieuse Paskaart van de Asoffsche Zee of Palus Maeotis, en Pontus Euxinus of Swarte Zee met alle haar Diepten, Droogtens, aangelegen Rivieren, Havens, Steden etc. Zynde dar by gevoegt een Afbeelding der Doorgraving um den Don door de Hafla te leyden in de Wolga of Astracansche Rivier, alles zeer nau-keurig en door eygene Ondervindung opgenomen, gepeylt, afgemeeten en opgedragen aan zyn Doorlugtige Hoogheyd Alexius Petreides Erf-Prince der Keyser Rycken, Konig Rycken, Vorstendommen, Heerschappen zynz Heer Vaders zyn Grootmagtigste Czaarsche Maiesteyt, door Cornelis Cruys Vice-Admiral van Hooghgemelte zyner Maiesteyts Zee-Magten. Tot Amsterdam by Hendrik Donker. Fol. (s. a.).

[2] Büsching, Gesch. d. ev.-luth. Gemeinen etc., S. 117—118. G. Verenet, Pierre le Grand en Hollande, p. 145.

kom til Rusland. Et fremtrædende Charactertræk hos ham var hans store Ligefremhed, hans Fritalenhed og Uforfærdethed. Disse Egenskaber lagde han, som vi have seet, i rigt Maal for Dagen i sin Ulykke. Vistnok har han modtaget og taalt den brutaleste Behandling af Czaren og er dog forblevet i hans Tjeneste. Dette er dog visselig rettest at opfatte som et Vidnesbyrd om, hvor stor en Tiltrækningskraft Peters trods al Raahed dog store Personlighed, der har begeistret saa mange af hans Samtidige og f. Ex. aftvunget Holberg den høieste Beundring, maa have udøvet paa hans Omgivelser og særlig vistnok paa dem, der selv toge en fremtrædende Del i Czarens verdenshistoriske Gjerning. Om hans ubestridelige Dygtighed og store Fortjenester har der kun været en Mening i hans Samtid. Fortrinlig Vegt bør i denne Henseende lægges paa den oftere paaberaabte F. C. Weber, der gjennem et mangeaarigt Ophold som Gesandt i Rusland kjendte dette Land og dets daværende fornemste Personligheder saa nøie. Weber anviser Cruys en Plads i første Linie mellem de af dets Udvikling fortjente Fremmede, idet han stiller ham sammen med Lefort, Ostermann og Bruce og bemærker, at det var Cruys, „den uforlignelige Equipagemester, der bragte den russiske Flaade paa Kjølen og ud i Søen“. [1]

[1] „Es sind in der gegenwärtigen Arbeit die *charactères* von vier Ausländern, Le Fort, Ostermann, Cruys und Bruce, gegeben worden, weil Russland in Ansehen seiner jetzigen Erhöhung und der von obgedachten Herren darunter geleisteten Hülfe ihnen einen ewigen und aufrichtigen Dank schuldig ist.“ Das veränderte Russland, III, S. 142 (cfr. S. 98). I Eftersnakkerstilen lyder dette saaledes: „Disons, que, si Diogène eût cherché un habile homme, il aurait éteint sa la lanterne en voyant Cruys“. Verenet, Pierre le Grand en Hollande et à Zaandam, p. 73.

Men er der nogen fremragende Nordmand, hvis Ry er blevet ret grundig glemt i Norge, da er det Cornelius Cruys. De allerfleste af mine Læsere ville utvivlsomt her have seet hans Navn for første Gang i deres Liv. Ludvig Holberg kommer i sin Danmarks Historie tilfældigvis til at nævne ham. Det er det interessante Sted, hvor Holbergs norske Blod bliver varmt ved Tanken om de store Søhelte, Norge har fostret, og hvor han udbryder i de stærke Ord: „Jeg finder intet Land i Historien, der har bragt tilveie saa mange store og habile Admiraler“. Han slutter da sin Liste over disse saaledes: „Den bekjendte Ryssiske Admiral Creutz er iligemaade en Nordmand“.[1] Dette var længe det eneste, som jeg selv vidste om denne Landsmand.

Uvilkaarlig maa man her gjøre en Sammenligning mellem Cruys og Curt Adelaer, thi deres Skjebne i Livet har megen Lighed. Begge vare de udgaaede fra tarvelige norske Kystbyer og som Tusinder af Landsmænd søgte de begge sin Lykke i Holland, hvor de ogsaa fandt den i rigere og større Maal end alle andre hidtil bekjendte nordiske Emigranter. Det tilkommer ikke mig at afgjøre, hvo af dem der har været den største. Men i historisk Betydning kan den russiske Flaades Grundlægger nok trygt maale sig med Adelaer, hvis orientalske, aabenbart gjennem Reklamer forstørrede Bedrifter altid blive tvivlsomme, og af hvis paastaaede Fortjenester af den danske Marine en væsentlig Del tilkommer Nils Juel. Hvilken uhyre Forskjel paa de to Sømænds Eftermæle: Adelaer er kjendt af ethvert dansk og norsk Skolebarn, Cruys hidtil halv glemt selv af begge Landes Historikere!

---

[1] L. Holberg, Danmarks Historie, III, S. 403 (Levins Udgave).

Tilsidst endnu nogle Ord om Cruys's Familieforhold.[1]

Admiralens Enke, Catharina Voogd eller Voigt,[2] en Hollænderinde, flyttede strax efter sin Mands Død til Nederlandene, sandsynligvis til Amsterdam. I en af denne Bys Kirker, rimeligvis i en luthersk, lod hun ogsaa sin Mands Lig begrave. Enken skal være død 1742.

Admiralen havde efterladt sig tre Børn, to Sønner og en Datter, der fik en betydelig Arv efter sine Forældre. Deres og deres Efterkommeres Skjebne fortjener i Korthed at berøres.

Datteren Johanna var gift med en russisk Søcapitain Jan de Lange, en født Hollænder, der allerede omtales i Czarens Tjeneste i de første Aar af det attende Aarhundrede.

Den ældste Søn, Jan Cruys, indtraadte tidlig i den russiske Marine og gjorde sig bekjendt ved at anlægge Citadellet St. Jan i Nærheden af Kronslot. Senere gik han imidlertid i Generalstaternes Tjeneste og gjorde forskjellige Søtog med den nederlandske Schoutbynacht Lynslager, men vendte dog omsider tilbage til Petersburg, hvor han døde som rig Kjøbmand. Han havde hentet sin Brud fra Faderens Fødeland Norge, idet han ægtede Anna de Ferry, hvis Fader var Oberst Peter de Ferry (af en fransk, angivelig adelig, men aldrig naturaliseret Familie), der i mange Aar var Commandant i Christianssand og døde kort

[1] Hvor ikke andre Kilder angives, ere disse Notitser hentede fra Büschings Geschichte d. evang.-luth. Gemeinen in Russland, I, S. 124—126, og fra Scheltema, IV.

[2] Rasmus Ærebo, siden Notarius publ. i Kbhvn., der besøgte hendes Hus i Cronstadt 1713, omtaler hendes Velvilje mod ham i sin Levnetsbeskrivelse. (J. Monrads og R. Æreboes Autobiographier, udg. af Burman-Becker, Kbhvn. 1862, S. 158).

efter 1727.[1] Dette Ægtepar havde adskillige Børn, nemlig 1) Cornelius, død i Ostindien. 2) Peter, der tilligemed den berømte Liflænder Laudon gik i østerrigsk Tjeneste, blev Generalmajor og omsider døde i Milano. 3) Christina Cornelia, gift med Carsten Voogt, barnløs. 4) Catharina Johanna, gift med Jacob Stelling. 5) Anna, gift med Henrik Christian Stegelman. 6) Johanna Christophora, gift med Daniel Jacob van Meynertshagen. De tre førstnævnte Svigersønner vare store Handelsmænd i Petersburg, men den sidste, Meynertshagen, var hollandsk Minister ved det russiske Hof. En Datter af Catharina Johanna blev gift med en rig petersburgsk Kjøbmand Molwø, i hvis Familie bl. A. opbevaredes Originalen til det Brev fra to hollandske Bønder til Peter Czar, som denne havde foræret Admiral Cruys, og som formedelst sin morsomme Form er blevet trykt og oversat i adskillige Sprog.[2] Annas Døtre bleve gifte med fornemme Adelsmænd af Familierne Corff, Reuterskiold, Stiernkrone og Dervelden.

Den yngste af Admiralens Sønner, Rudolph Cruys, har den Interesse for os, at han, som ovenfor bemærket, gik tilbage i dansk-norsk Tjeneste. Han indtraadte i denne som Capitainlieutenant 1714.[3] I 1719 deltog han som Capitain paa Fregatten „Sværdfisken" i Göteborgs Blokade,[4] og steg siden til Commandeur-Capitain. I 1735

[1] Se om ham Personalhistorisk Tidsskrift, III, S. 160, hvor det dog urigtigen anføres, at Svigersønnen Jan „Kreutz" var „Admiral hos Peter den Store". Dette er naturligvis en Forvexling med hans mere berømte Fader.

[2] Det findes saaledes ogsaa i vor Literatur, oversat af Digteren Claus Fasting, i Udvalg af Fastings Skrifter ved L. Sagen, Bergen 1837, S. 233 flg. Smlgn. Scheltema, III, S. 12.

[3] H. G. Garde, Efterretn. om den danske og norske Sømagt, IV, S. 643.

[4] Garde, Den dansk-norske Sømagts Historie 1700—1814, S. 102.

besøgte han Rusland, idet Kongen af Danmark og Norge havde tilladt ham at overføre derhen en Fregat „Mietau“. Der vistes ham nu store Æresbevisninger ved det russiske Hof, han fik en Gave af 1000 Rubler og havde den Naade at turde takke Keiserinde Anna Iwanowna derfor „durch abermaligen Handkuss“. Grev Ostermann, der nu var i saa stor Anseelse som Minister, havde ikke glemt, at det egentlig var Admiral Cruys, der havde givet Stødet til hans egen Ophøielse, og gav derfor nu hans Søn mange Prøver paa sin Velvilje.[1]

Rudolph Cruys, der døde allerede Aaret efter sit Besøg i Rusland (1ste Decbr. 1786),[2] var gift med Adriana v. Meurs og havde med hende Børnene Johannes, Peter, Cornelius og Frederik, der alle bleve Militære paa Peter nær, der blev vanvittig. Frederik døde som Major 1787 og havde været gift med Maria Schrøder. En Datter af ham døde i Odense 1862.[3]

Af Admiralens Slægtninge i Norge har jeg kun stødt paa en Anne Katharine Smith, der var gift med en Jens Abrahamssøn Ploug i Stavanger. Om hende heder det, at hun „var en kjødelig Søsterdatter af Admiral hos Peter den Store, Cornelius Kreutz“.[4]

III.

Peter Sivers[5] var født 1674 af hollandske Forældre

[1] Gesandtskabsberetning fra Petersburg af C. D. v. Dehn i det danske Geheimearchiv.
[2] Garde, Efterretninger om den danske Sømagt, IV, S. 643.
[3] Optegnelser af Capt. Lengnick (mig meddelte af Fr. Krarup). Se ogsaa Erslevs Forfatter-Lexicon, Suppl. III, S. 259.
[4] W. (Brandt), Stamtavle over Familien Sundt, Bergen 1867, S. 41.
[5] Hvor ikke andre Skrifter citeres, har jeg med Hensyn til Sivers holdt mig til en Skildring af hans Liv, der findes i: Jungrussisch und Altlivländisch, politische und culturgeschichtliche Aufsätze von Julius Eckardt, Lpz. 1871, S. 328—343.

i Stade, dengang Hovedstaden for de svenske Besiddelser Bremen og Verden. Det er altsaa urigtigt, naar man stundom hører ham kaldt en født Kjøbenhavner, men han kom dog meget tidlig til Danmarks Hovedstad, idet Faderen tog Tjeneste som dansk Capitain, og han betragtede sig selv i den følgende Del af sit Liv altid som dansk Mand, hvorpaa vi senere skulle høre Beviser. Den unge Sivers var først bestemt til Studeringer, men forlod snart den Bane og begyndte, fjorten Aar gammel, sin Orlogstjeneste under dansk Flag. Fire Aar senere tog han midlertidig Tjeneste i Frankrige under den Krig, der var bleven en Følge af William III's Thronbestigelse i England, og vendte først hjem efter at have deltaget i flere Søslag, bl. a. i det bekjendte Hovedslag ved la Hogue. Vendepunktet i hans Liv indtraf i Aaret 1704, da han (siden 17de Marts 1703 dansk Underlieutenant) den 30te Mai afsluttede en Contract med den russiske Gesandt i Kjøbenhavn om at træde i Czarens Tjeneste.[1] Contracten, der endnu er til, er ikke uden Interesse. Der loves ham Gage og Pension, god Behandling, Udløsning i Tilfælde af Fangenskab, fri Reise o. s. v. Forøvrigt fortælles, at der mellem Sivers og hans nye Herre bestod en hemmelig Overenskomst, der gik ud paa to Ting, som ere høist characteristiske: han forbeholdt sig, at han under ingen Omstændighed maatte blive legemlig revset eller mishandlet, og at han ombord paa sit Skib vilde være

[1] Det er en besynderlig Feil hos Eckardt, naar han lader Peter Czar ved et Besøg i Kjøbenhavn personlig lære Sivers at kjende og tilbyde ham en Stilling i sin Marine. Cfr. E. Holm, Studier til den store nordiske Krigs Historie (i Dansk hist. Tidsskrift, 5. R. III). Datoerne for Sivers's Ansættelse og Udtrædelse af sin danske Lieutenantstilling sees hos Garde, Efterr. S. 4, 63.

uindskrænket Herre, saa at selv ikke Keiseren der skulde have noget at sige.[1]

I den russiske Tjeneste nød Sivers høi Anseelse. Han deltog f. Ex. i Affæren ved Hangøodden, var Øverstbefalende ved en Landgang paa Gotland, undersøgte Farvandet ved de finske Skjær, havde Del i Cronstadts Befæstning o. s. v. Særlig ansees hans Virksomhed som Leder af Kanal- og Byggearbeider at have været stor og fortrinlig.

I 1711 sluttedes Freden i Hush mellem Rusland og Tyrkiet, ved hvilken Leilighed Czaren som bekjendt atter tabte den faste Fod, han havde vundet ved det asowske Hav. Da Sivers fra Cruys havde faaet Tidende herom, udførte han en rask Daad. Med tre Skibe løb han ud fra Taganrog, seilede til almindelig Forbauselse forbi Constantinopel og gjennem Dardanellerne ind i Middelhavet. Han kom til England, solgte de tre Skibe, kjøbte i deres Sted to bedre og bemandede dem med sine Folk og kom omsider gjennem Østersøen til Petersburg. Czaren udnævnte ham strax til Commandeurcapitain og satte fra den Tid stedse høiere Pris paa hans Dygtighed.[2]

---

[1] Efter en Familietradition skal Peter ikke destomindre engang i Drukkenskab have overtraadt dette Sivers givne Løfte. Czaren forlangte nemlig, at en Eskadre i den finske Bugt, der stod under Sivers's Befaling, skulde løbe ud til en Manøvre, og vilde ikke høre paa nogen Modforestilling, tvertom slog efter Sivers med sin Stok uden dog at træffe ham. Man seiler altsaa ud, men der opkommer en Storm, der splitter Skibene ad og bringer dem i Fare. Sivers griber nu Keiseren, spærrer ham inde i Kahytten, tager selv Commandoen, samler Flaaden og bringer den uskadt i Havn. Efter at Czaren har sovet Rusen ud, melder Sivers sig og begjærer sin Afsked. Efter en længere Samtale bliver saa Enden, at Czaren omfavner sin tro Tjener, beder ham blive i Tjenesten og forsikrer ham om sin bestandige Naade.

[2] Scheltema, Rusland en de Nederlanden, III, S. 287.

I 1716 var det Sivers, der som Commandeur anførte den betydelige Eskadre, med hvilken Russerne for første Gang seilede over Østersøen til Kjøbenhavn, og han kom saaledes nu til i en overordnet Stilling at gjense sit gamle Hjem. Han steg raskt fra den ene Grad til den anden, blev 1719 Schoutbynacht, 1721 Viceadmiral og i 1727 Cruys's Eftermand som Admiral og Vicepræsident for Admiralitetscollegiet. Allerede i 1716 var han bleven optagen i det esthlandske Ridderskab, 1722 fik han et Gods Heydola i Russisk-Finland, og 1723 blev han ved samme Leilighed som Cruys Ridder af Alexander-Newsky Ordenen og bar samme Aar Scepteret ved Peter den Stores Ligbegjængelse.[1]

I Rusland var der imidlertid ikke alene Adgang til rask Ophøielse, men ogsaa til brat Fald, og Sivers undgik ikke bitre Erfaringer. I Begyndelsen af Anna Iwanownas Regiering faldt han (1732) pludselig i Unaade. Selv har han troet at maatte søge Grunden hertil i et Uvenskab, som tidlig opstod mellem ham og den samtidig til Rusland ankomne Ostermann. Denne skal først have søgt at skade ham ved at omtale Sivers ufordelagtig for sin Velynder Admiral Cruys, og senere, da han selv kom til Magten, have benyttet sig af enhver Leilighed til at skade ham, ligesom ogsaa en anden meget indflydelsesrig Mand, Münnich, hørte til hans Fiender. Sivers blev nu beskyldt for Underslæb. Dette har dog neppe været den egentlige Aarsag til hans Fald. Værre var det uden Tvivl, at hans Fiender søgte at gjøre ham mistænkelig som en af dem, der havde havt noget at bestille med det Forsøg paa gjennem en Haandfæstning at indføre et Slags oli-

[1] Dette sidste berettes af Weber, Das veränderte Russland, II, S. 208.

garchisk Forfatning i Rusland, der blev gjort, da Thronen var ledig efter Peter den II og Anna Iwanowna kaldtes til at bestige den. Skjønt Sivers rimeligvis ikke har havt noget med det Hele at gjøre, lykkedes det dog at faa ham forvist til sit finske Gods, hvor han maatte tilbringe otte Aar, som det fortælles „i Nød og Elendighed". Naar man har ment, at han døde i denne Forvisning, da er dog dette urigtigt. Det lykkedes ham nemlig at blive benaadet og gjenindsat i sit Embede og Værdighed, men han overlevede ikke længe sin Opreisning, da et Slagtilfælde berøvede ham Livet i Petersburg 10de Mai 1740. Hans Familie nød siden store Naadesbevisninger af Keiserinde Elisabeth.

Sivers har i Rusland fortsat Cruys's Verk og indtager ved hans Side en Hædersplads mellem Grundlæggerne af dets Flaade. Han synes, som vi have seet, i det mindste til en Tid, ikke at have staaet i venskabeligt Forhold til sin norskfødte Forgjænger og Collega. Men Sivers havde det tilfælles med denne, at ogsaa han bestandig bevarede et trofast Sindelag mod den danske Stat og dennes Undersaatter, hvem han, uagtet født udenfor dens Grændser, behandlede med en Landsmands Godhed og Velvilje.[1]

Nogle samtidige danske Søofficierer af Navnet Sivers have rimeligvis været Brødre af Admiralen.

Navnet Wessel, der gjennem Peder Tordenskjold har en saa god Klang i vor egen Søkrigshistorie, er ogsaa

---

[1] Rasmus Ærebo, hvis Autobiographi allerede før er citeret, fortæller, idet han omtaler sin sidste Reise til Rusland 1713 og sin og sit Følges Ankomst til Cronstadt under uheldige Omstændigheder (l. c. S. 158): „Commandeur Sivertsen, en god dansk Mand, lod vore Folk og Jolle afhente og det af Vand, Sult og Tørst forkomne Mandskab bringe i Hus, lod Folket faa Forfriskning og Jollen med Alting forsee" o. s. v.

repræsenteret i den russiske og det ved en ældre Broder af Norges og Danmarks Søhelt. Denne Broder, Henrik Wessel, født i Throndhjem 1678 og oprindelig Lieutenant i dansk-norsk Tjeneste, blev i 1707 af Oberst Lange, om hvem vi siden skulle tale, bevæget til at gaa over i Czarens. Han fik i Rusland strax Ansættelse som Capitain og steg til Commandeur. Han var i Petersburg Medlem af Kirkeraadet for St. Petri lutherske Menighed.[1] Efter Freden i Nystad vendte han tilbage og tog Ophold i sin Fødeby Throndhjem, hvor han skal være død i Aarene mellem 1735 og 1741. Hans Hustru, en Datter af den russiske General v. Sweden, samt hans yngste Søn vare allerede tidligere døde.[2] Hollænderne have paa Grund af det oprindelig nederlandske Familienavn antaget ham for en Landsmand, ligesom de have gjort med Cruys.[3]

Daniel Jacob Wilster hører til de nordiske Landsmænd i Rusland, der ikke have efterladt noget godt Eftermæle i Hjemmet.

Denne danske Mand var siden 1697 Officier og førte i 1710 som Commandeur en Fregat i sit Fødelands Tjeneste. To Aar senere var han bleven Schoutbynacht og var som saadan Øverstbefalende over en større Eskadre i Nordsøen. Her paadrog han sig grundet Misnøie, idet han lod en svensk Eskadre med en Convoi undslippe til Gøteborg uden at ændse den, uagtet Krigsraadet enstemmig havde tilraadet et Angreb. Som Følge heraf blev han ved Tilbagekomsten til Kjøbenhavn først arresteret og derefter dømt fra sit Embede. Kongen formildede

---

[1] A. F. Büsching, Gesch. d. evang.-luth. Gemeinen im Russischen Reich, I, S. 229.

[2] B. Moe, Tidsskrift for den norske Personalhistorie, I, S. 111—112.

[3] Scheltema, Rusland en de Nederlanden, III, S. 287.

Dommen til Afsked i Naade (25de August 1714), men Wilster var saa forbitret, at han blev en aabenbar Forræder og gik i svensk Tjeneste. Nu deltog han den 8de August 1715 i det bekjendte Søslag under Jasmund paa Kysten af Rügen, hvor han under Overbefaling af Generaladmiralen Claus Sparre kjæmpede tappert paa Linieskibet „Stockholm“. Han fik her det ene Ben afskudt. Til Belønning blev han svensk Viceadmiral, men viste dog ikke større Troskab i Sverige, end han havde vist i Danmark. I 1716, da man havde gjort ham til Øverstbefalende over en Flaade, der talte 16 Linieskibe, vakte han stor Misfornøielse, da han Intet foretog mod den svagere danske Eskadre.[1]

Forræderen blev heller ikke gammel i Sverige, thi han forlod ogsaa dette Land og blev Czarens Tjener. Aaret, da dette er skeet, er mig ubekjendt. I 1723, da Czaren besluttede at lade en Expedition udgaa fra Østersøen til de indiske Farvande, skulde Viceadmiral Wilster være dens Chef og føre tre Fregatter fra Roggerwyck i Lifland til Bengalen. Paa Veien skulde han anløbe Madagaskar, hvor en Sørøverkoloni med en „Konge“ i Spidsen for nogle Aar siden havde søgt Carl den tolvtes Beskyttelse, og tilbyde denne „Konge“ Czarens Protection, og derefter skulde Admiralen gjøre Stormogulen sin Opvartning for at knytte Forbindelser mellem denne og sin Herre. Det er imidlertid ikke sandsynligt, at dette Tog er kommet istand.[2] Ved Czarens Død var Wilster en af

[1] H. G. Garde, Den dansk-norske Sømagts Historie 1700—1814, S. 26, 33—34, 56, 68, og samme Forfatters Efterretninger om Sømagten, IV, S. 632. Suhms Samlede Skrifter, XV, S. 413. N. Jonge, Just Juels Liv og Levnets Beskrivelse, Kbhvn. 1755, S. 274.

[2] B. Bergmann, Peter der Grosse als Regent und Mensch, V, S. 265 flg., 293.

de fornemste Embedsmænd i Admiralitetscollegiet,[1] og ved hans Begravelse havde han den Ære at bære Kongeriget Astrachans Krone.[2] Han var Ridder af St. Andreas-Ordenen. Wilsters Anseelse har dog heller ikke i Rusland været varig. „Han var ikke meget renommeret“, skriver v. Haven.[3] Som vi skulle høre, opførte han sig stadig som sit Fædrelands Avindsmand.

Admiral Wilster, der var gift to Gange, først med en Hollænderinde, derpaa med en dansk Borgermesterenke af en Familie Fog, havde to Sønner, begge, ligesom Faderen, russiske Søofficierer. Men desforuden gik ikke mindre end tre af hans Brodersønner i russisk Tjeneste og skulle siden nævnes blandt Landkrigerne.[4] Vi have altsaa her Exempel paa en hel militær Udvandrerfamilie.

Den bekjendte danskfødte Biskop i Throndhjem Erik Bredal († 1672) blev Stamfader til en talrig og tildels ikke umærkelig Efterslægt i Norge. Blandt hans Sønner var den ene, Anders († 1691), Sogneprest til det dengang meget betydelige Veø Prestegjeld i Romsdalen og en Mand i gode Formuesomstændigheder.[5] Han var Fader til en talrig Børneflok, af hvilken ikke mindre end tre Sønner kom til at udvandre og det hver til sit Land. En drog nemlig til England, hvor han skal være bleven „Gouverneur“, en anden blev Kjøbmand i Gøteborg, og en tredie, Peter Bredal, den næstældste i Rækken og

[1] Bergmann, Peter der Grosse etc., VI, S. 123.
[2] Weber, Das veränderte Russland, II, S. 208.
[3] Nye og forbedrede Efterretninger om det russiske Rige, I, S. 417.
[4] Stamtavle i J. Chr. Bergs Saml. i Rigsarchivet. Fra en anden af Admiralens Brødre nedstammer Digteren, Homers og Euripides's heldige Oversætter, Christian Wilster. Admiralens Enke levede 1746 med en Søn i Danmark, se Hübertz, Aktstykker vedk. Aarhus, III, S. 348.
[5] Norske Samlinger, II, S. 474.

vistnok født omtrent mellem Aarene 1672 og 1680, blev „Admiral“. Denne tørre Oplysning er bogstavelig det eneste Ord, der meldes om ham i den Prestekrønike, hvori Faderen har fundet en Plads,[1] og den er tillige, saavidt jeg ved, den eneste Efterretning om ham, der er at opdrive inden den særlig norske Del af vort Sprogs Literatur. Men Historien kjender dog ikke saa lidet til den i Fødelandet forglemte Mand. Han synes som russisk Admiral at indtage en underlig Mellemstilling mellem Cruys og Sivers paa den ene Side og sin Ven Wilster paa den anden. Som de to førstnævnte har han staaet i meget høi Anseelse og rimeligvis været en meget dygtig Mand, med den sidstnævnte deler han den Skam at have været sin Hjemstats Fiende.

Om hans tidligere Historie ved jeg forøvrigt ikke mere, end at han, hvad man saa omtrent kan vide paa Forhaand, „havde i sin Ungdom forsøgt sig vel tilsøs“.[2] Ikke usandsynligt har han faret fra Holland, hvilken Gjetning bestyrkes derved, at hans Hustru, som vi skulle se, var en Hollænderinde. I 1718 havde han som Commandeur forladt den russiske Tjeneste og søgt til Danmark, i hvis Marine han tidligere ikke havde tjent. Man modtog ham her godt, idet man lod ham den 10de Mai 1718 indtræde i den danske Orlogsetat i en Commandeurs Stilling. Men nu maa der være indtruffet noget, som vi ikke kjende, der har bragt ham paa Kant med Danmark. Han maa paa en eller anden Maade have troet sig forbigaaet eller

[1] A. Erlandsen, Biographiske Efterretninger om Geistligheden i Throndhjems Stift, Christiania og Levanger 1844—1855, S. 509. Denne Peter Bredal maa ikke forvexles med en anden af samme Navn, der tjente i den danske Flaade i Frederik III's Krig mod Sverige.

[2] Peder v. Havens Reise udi Rusland, S. 207.

noget lignende. Thi under 6te Mai 1720 blev han afskediget af dansk Tjeneste[1] og maa saa have forladt Danmark i Vrede og Forbitrelse.

Han vendte nu tilbage til Rusland, hvor han siden forblev, og kom der til Ære og Værdighed. Den før omtalte danske Gesandt Westphalen omtaler i 1723 hans Uvilje mod Danmark i stærke Ord. „Han er," siger han, „en Viceadmiral Wilsters intime Ven, er ligesom han en Fiende af gode Patrioter; begge gjøre de sig formelig Umage for at skade os og omtale vor Administration, saavel den civile, som militære, som den mest ynkværdige, især naar Czaren selv er tilstede."[2] Ogsaa Scheltema[3] ved at tale om hans Fiendskab mod Danmark.

I den nærmest følgende Tid omtales han ved Peter den Stores Begravelse,[4] hvorefter jeg i nogle Aar ikke finder ham nævnt. Desto mere faar man høre om ham under Keiserinde Anna. Først var han i 1735 Medlem af en Commission, som da var nedsat for at bringe den forfaldne russiske Flaade paa Fode igjen,[5] og derpaa spiller han en fremragende Rolle under den bekjendte Krig med Tyrkiet, som Rusland førte i Forbund med

[1] Datoerne findes hos Garde, Efterretninger om den dansk-norske Flaade, IV, S. 640. Forf. har forøvrigt Intet om Bredal.

[2] Depeche af $\frac{22 \text{ April}}{3 \text{ Mai}}$ 1723 (i Geh.-Arch.): „Bredahl est l'intime du viceadmiral Wilster et devenu comme celui-ci le persécuteur des bons patriotes, l'un et l'autre se faisant un véritable étude de déchirer nos affaires et de traiter de la dernière pauvreté tout ce qui s'appelle chez nous direction tant civil que dans le militaire, particulièrement, lorsque le Czaar est present." Bredal angives her at være født i Throndhjem, hvilket vel, som oftere, betyder, at han er født i Stiftet.

[3] Rusland en de Nederlanden, IV, p. 383: Hij was een vijand der Deenen.

[4] Weber, Das veränderte Russland, II, S. 209.

[5] Depeche fra Petersburg til Kjøbenhavn af $\frac{10}{21}$ Febr. s. A.

Østerrige i Aarene 1736—1739, og i hvilken Münnich anførte den russiske Landhær og vandt sine største Laurbær, endskjønt Freden i Belgrad ikke bragte tilsvarende Fordele. Efterat denne store Feltherre i 1736 havde gjenerobret det siden 1711 atter tyrkiske Asow, kunde Rusland paany skabe sig en Flaade paa det Asowske Hav, hvor engang Cruys havde udfoldet sin ærefulde Virksomhed, og nu blev Bredal, der imidlertid var bleven Contre-Admiral, denne Flaades Øverstbefalende. For anden Gang kom altsaa en Nordmand til at optræde som Høistcommanderende i disse fjerne Farvande. Krigen, under hvilken Bredal snart forfremmedes til Viceadmirals Værdighed, var dog væsentligen Landkrig, og den nye Flaades Bedrifter derfor ikke mange. Engang blev den i 1738 ødelagt ved Storm, da den skulde føre Proviant fra Asow til Kaffa.[1] Under Krigen maatte Bredal ogsaa gjøre Reiser til Petersburg for at modtage Instructioner af Regjeringen, ved hvilke Leiligheder han modtog store Gaver af Keiserinde Anna. Ved et af Bredals Sammenstød med Tyrkerne i det samme Aar hændte det, at disse sendte en Parlamentair til ham, der var Svensk af Fødsel, og at den norsk-russiske og den svensk-tyrkiske Kriger talte sammen i sine nordiske Sprog.

---

[1] E. Herrmann, Geschichte des Russischen Staats, IV, S. 590 og samme Forfatters Beitrage zur Gesch. d. Russ. Reichs, Lpz. 1843, S. 151. E. Pontoppidan (Gesta et Vestigia Danorum, III. p. 491) omtaler Bredals Bedrifter, idet han dog gjør sig skyldig i en Unøiagtighed i Henseende til deres Skueplads, paa følgende Maade: „Fortunatius res cessit Sivertsenio ac Wilstero nec non (quo haud parum nobis gloriari licent cive) domino Bredalino, hodie superstiti, utpote qui in novissimo adversus Portam Ottomanicam bello adornatae ad Astracan Classi Russicae summo cum imperio gloriose praefuit.“ Synderlig nok omtaler Pontoppidan ikke Cruys med et Ord.

Disse sidste Efterretninger findes hos Peter v. Haven. Denne danske Videnskabsmand var i 1736 kommen til Rusland og var efter nogen Tids Forløb bleven Secretair og Prædikant hos Bredal. I sin her jevnlig benyttede Reisebeskrivelse, der nød den Ære at ledsages med en anbefalende Fortale af Ludvig Holberg,[1] har v. Haven fortalt følgende om Bredal: „Denne Herre er en Nordmand og taler endnu godt Dansk — — — og er alene ved Meriter, dog langsom avanceret til sin høie Charge. Han havde alle Sindets og Legemets Gaver. Og skal jeg give hans Characteer, saa kan jeg slet intet skrive om ham uden berømmeligt. Gudsfrygt, Fromhed, Ærlighed, Forsigtighed og Tapperhed vare Dyder, som han ved alle Leiligheder i sit ganske Forhold lod fremblinke. I Særdeleshed besad han den rare Merite, at han aldrig blandede sig i fremmede Ting, men var tro i hans eget og det, hvortil han ved hans høie Embede var forbunden. Hans Frue er fra Holland og har lagt sig aldeles efter Studeringer, saa at hun af hendes Kjøn udi Forstand og Lærdom er et Mønster for andre. Hun har en Søn og en Datter. Sønnen var den Tid Overjægermester ved det fyrstelige Holstenske Hof og blev nu (1743) Ridder af

[1] Holberg erklærer med Føie, at denne Reisebeskrivelse er „skreven udi god *gout* og med Skjønsomhed“. Den udmærker sig virkelig ogsaa ved en særdeles tiltrækkende Stil, og Forf. forekommer mig i denne Henseende endog at have et vist Slægtskab med Holberg selv. Man læse f. Ex. Stykket om den russiske Adels Studeringer (i et Tillæg S. 112—119). Mærkelig nok har Werlauff i sine Antegnelser til Holbergs Comedier ikke anført Holbergs i det nævnte Forord anbragte Bemærkninger om Udenlandsreiser, der godt kunde have passet i hans Commentar til Jean de France. — P. v. Havens Reisebeskrivelse udkom ei alene i to danske Oplag, men oversattes ogsaa paa Tydsk, ligesom hans senere udgivne Efterretninger om Rusland oversattes paa Russisk og Fransk.

den Russiske Alexander-Newsky-Orden. Datteren er gift med en fornemme, velhavende og velgjørende Groshandler ved Navn Stephan Lindemann, som er her fra Danmark og bor udi St. Petersburg.“ [1]

Admiral Bredal skal være død 1753. [2] Hvad Sønnen angaar, da har Admiralen uden Tvivl faaet ham anbragt i Hertug Carl Friedrichs Tjeneste, da denne som Czarens tilkommende Svigersøn opholdt sig i Rusland, og han er da fulgt med det holstenske Herskab til Kiel. I det nye Verk om Rusland, hvormed v. Haven efter sit andet Ophold i dette Rige som dansk Legationspræst har beriget vor Literatur, fortæller han, at den yngre Bredal var Ridder af den holstenske Anna-Orden, og at han havde flere Børn. [3] At Peter Bredal, naar han selv var bleven sin fordums Konges Fiende, lod sin Søn gaa til Holsten, til det Fyrstehus, der saa bittert hadede Danmark, er betegnende nok.

Foruden Admiral Bredal deltog endnu mindst to andre Nordboer som Søofficierer i den ovenomtalte tyrkiske Krig, nemlig de danske Capitainer Herzenberg [4] og Skeving. Denne sidste skal navnlig have udmærket sig, „saa at endog Tyrkerne selv gave ham den Berømmelse, at han havde saa tappert imodtaget Fæstningskuglerne og igjen svaret af sine Kanoner, at man snart skulde have tænkt, at Prammen, som han commanderede, maatte være enten af støbt Jern eller Kobber“. Denne

[1] Om Bredal sees flere Steder i v. Havens Reise udi Rusland: S. 8, 79 flg., 88, 144, 211 flg., 214, 260, 449, 451.

[2] Garde, Efterretn. om den dansk-norske Flaade, IV, S. 647.

[3] Nye og forbedrede Efterretninger om det russiske Rige, I, S. 410. Den yngre Bredal omtales ogsaa som grand veneur i Anledning af Carl Peter Ulrichs og Catharinas Bryllup i nogle Optegnelser af Sidstnævntes Moder, se Documens relatifs à l'historie de Russie, vol. VII, p. 61.

[4] P. v. Havens Reise, S. 231.

Skeving døde under Krigen, og vor Hjemmelsmand kjøbte saa ved Auctionen hans danske Bibel, Psalmebog, Brochmanns Postille „og andre danske Bøger, tilsammen for en halv Rubel“.[1]

En Nordmand i den russiske Flaade, der synes at have været af fremragende Dygtighed, men om hvis personlige Forhold man er uvidende, var Commandeur Thure Trane. Han nævnes i Aarene 1727—1732, men maa aabenbart allerede en god Stund før det førstnævnte Tidspunkt have været i Tjenesten. Gesandten Westphalen indberetter den 12te Juli 1732 til Kjøbenhavn, at der ganske nylig har været en stor Ildebrand i Cronstadt. To Commandeurer, begge norske Undersaatter af hans Danske Majestæt, Thure Trane og Peter Brand, have gjort det Utrolige for at hindre Ilden i at naa Magazinerne, især dem, hvor Krudtet bevaredes, saa disses Brand vilde have medført den halve Bys Tilintetgjørelse, og deres Bestræbelser havde fuldstændig lykkedes. Hertil føier den danske Gesandt følgende Oplysning om Trane: „Jeg erindrer, at den afdøde Admiral Cruys, ligeledes en Nordmand fra Staden Stavanger, faa Dage før sin Død hviskede mig i Øret, at dersom vi kunde erhverve Trane for vor Konges Tjeneste, da vilde vi gjøre en gylden Acqvisition for den danske Krone, thi der var neppe i Europa en saa duelig Eqvipagemester som han“.[2] Trane har altsaa været

---

[1] P. v. Havens Reise, S. 82 og 250 og sammes Nye Efterretninger, II, S. 126.

[2] „Deux commandeurs de cette flotte sujets de V. Mayté, nés dans son royaume de Norvegue, l'un s'appellant Thure Trane et l'autre Peter Brand, ont fait merveille pour empêcher que le feu n'ait gagné les magazins, particulièrement leur ou le poudre des canons êtait gardé, qui couraient grand risque et par consequent toute la ville de Cronstadt avec les vaisseaux de guerre qui se trouvèrent dans le port et pour

fra Stavanger, og da rimeligvis tilhørt den samme Famili af dette Navn, om hvem man ved, at den i Slutningen af det sextende og ud i det syttende Aarhundrede var den anseligste i den da ganske lille By.[1] Han har saaledes været Cruys's Byesbarn, ja maaskee endog hans Frænde, i ethvert Fald hans Yndling. Navnet Thure, der ikke er norsk, er rimeligvis en Forvanskning af Tørris, Terje eller et andet Vestlandsnavn.

En dansk Søofficier Peder Grib (født i Kjøbenhavn 1680 eller 1681) skal i den store nordiske Krig have været „Tordenskjolds tapre Vaabenfælle" og i Affæren ved Strømstad have mistet sin høire Arm ved en Kanonkugle. I Aaret 1720 blev han imidlertid ved Dom fra Capitain degraderet til Capitainlieutenant, men dog benaadet med Afsked som Capitain. Gribs Brøde var den, at han havde ladet sig bestikke til ikke at opbringe „en Hoben svenske Passagerer", som han traf paa et engelsk Koffardiskib.[2] Han gik nu i russisk Tjeneste, hvor han skal have været i tre Aar som

conserver un pont de bois de plus que 100 toises de longueur; en quoi ces deux hommes étrangers ont parfaitement reussi. Ici je me souviens, que le defunt admiral Creus, qui était aussi Norvègien de la ville Stavanger, me dit quelques jours avant sa mort, mais seulement à l'oreille, que si nous pourrions attirer le commandeur Trane au service du roi, nous ferions une acqvisition qui vaudrait de l'or pour le bien du Danemarc, à cause qu'à son avis il n'y avait pas en Europe un aussi bon et habile maitre d'equipage que le même sieur Thure Trane. Mais les commandeurs ont dans ce pays-ci le rang avec les brigadiers, ils ont 600 rubles de gage fixe outre plusieurs autres douceurs."

[1] Nogle, vistnok mindre fuldstændige Oplysninger om denne Slægt findes i Stamtavle over Familien Kielland samt nogle andre cognatiske (!) Familier, forfattet af Axel Chr. Z. Kielland, Stavanger 1878, S. 57 flg.

[2] Suhms Saml. Skr., XV, S. 413 (Suhms Nye Saml., II, 2, S. 70).

Capitain af første Grad. I 1726 opholdt han sig i Lübeck og fik, som vi senere skulle høre, et særdeles fordelagtigt Vidnesbyrd af Cruys. Han vendte omsider hjem til Danmark, hvor han døde paa sin Eiendomsgaard Snoghøi 1757. At han „efter Krigen skulde have faaet denne Eiendom som Foræring af Frederik IV", er vistnok en „Tradition i Familien", men synes lidet at stemme med, at han netop i det Aar, da Krigen endtes, blev degraderet.[1]

Jeg har nu nævnt en Række af dansk-norske Søofficierer, der have vundet tildels endog meget stor Anseelse i den russiske Tjeneste. Selvfølgelig udgjøre disse kun et ganske forsvindende Antal i Sammenligning med de mange, der aldrig have drevet det til mere end underordnede Stillinger. At efterspore alle disses Navne har ikke været min Hensigt, og det vilde heller ikke været mig muligt uden maaske ved Hjelp af russiske Kildeskrifter eller Archivsager. Som Exempler paa saadanne mindre fremtrædende nordiske Landsmænd i den russiske Marine fra Peter den Stores og den nærmest følgende Tid kunne nævnes to danske Mænd, Christopher Hauch og Johan Falch, der i 1710 opføres som Medlemmer af Kirkeraadet for St. Petri Menighed,[2] og i det følgende Aar omtales af en dansk Reisende[3] to mod sin Konge fiendtlige Personer, Nordmanden Nils Osten og den dan-

[1] Gardes Efterretninger, IV, S. 640. Nye kirkehistoriske Saml. 3. R., II, S. 25. Personalhistorisk Tidsskrift, I, S. 155 samt en Depeche fra Westphalen, dat. $\frac{5}{16}$ Marts 1726. Paa det sidste Sted angives han at have været Nordmand, hvilket vistnok er urigtigt, da hans Gravskrift beretter, at han var født i Kjøbenhavn.

[2] Büsching, Gesch. d. evang.-luth. Gemeine, I, 228.

[3] Monrads og Æreboes Autobiographier ved Burman-Becker, S. 118, 158.

ske Hans Aagesen (1726), begge forøvrigt omtalte som forvovne Søkrigere.[1] I en Rapport til Stiftamtmand Tonsberg fra J. Wærn, dateret Frederikshalds Toldkammer 13de Juli 1723, nævnes en norsk Skipper Jon Jørgensen, barnfødt i Sponvigen og 40 Aar gammel, som i 1701 havde forladt sin Hustru og sit Hjem for at gaa i Orlogstjeneste hos Czaren. Hans Hjemstavn skulde være Petersburg, og han ventedes ikke mere tilbage, da han var russisk Sølieutenant.[2]

Efterhaanden tog Tilstrømningen til den russiske Søtjeneste naturligvis af. Man kunde faa Officierspladsene besatte med Russere eller med Sønner af de fremmede Søkrigere, og det manglede ikke paa, at de Indfødte lagde Uvilje for Dagen mod Udlændingerne. Disse Forhold, paa hvilke vi komme til at gaa nøiere ind under Omtalen af Landkrigerne, have i Forening bevirket, at det allerede under Keiserinde Elisabeths Regjering — forøvrigt en Forfaldets og Nedgangens Tid for den russiske Marine — var sjeldent at træffe dansk-norske Søofficierer i Rusland. Peter v. Haven mener at kjende alle dem, som paa den Tid vare ansatte. Det skulde, foruden Viceadmiral Bredal, være Capitainerne Lehmann, Spangenberg,[3] Knop-Hjerteberg, Fasting og Reisner samt en Lieutenant Johan Jørgen v. Kruse, der „var af gammel dansk

[1] Westphalens Depecher.

[2] En anden, ved Navn Anders Jørgensen, som ligeledes var født i Sponvigen, nævnes i en Rapport fra Peter Smidt, dat. Herrebrøden 19de Juli 1723, som reist med et Frederikshaldsskib til Holland og som da staaende i moskovitisk Tjeneste.

[3] Denne Mand, Berings Ledsager paa Opdagelsesreiserne, var født i Ribe Stift. Fr. Sneedorffs Saml. Skrifter, III, 2, S. 292.

Adel og søgte alle Leiligheder til at avancere", uden at det lykkedes ham.[1]

Læseren vil maaske forundre sig over endnu ikke at have fundet den Mand nævnt, som vel af alle Nordboer, der have seilet under russisk Flag, maa kaldes den berømteste, Vitus Bering fra Horsens. Han begyndte i 1725 den mindeværdige Opdagerbane i de nordøstlige Farvande, der afsluttedes med hans sørgelige Død, og passerede i 1728 det Stræde, som bærer hans Navn, dog vistnok „uden at ane Amerikas Nærhed". Men jeg har intet nyt at berette om Berings Liv eller Reiser og foretrækker derfor at lade ham uomtalt fremfor kun at gjentage, hvad der findes i gjængse Skrifter. Hans Historie venter paa en værdig Monographi af en Landsmand.

Bering er forøvrigt hverken den første eller den eneste Danske i russisk Tjeneste, hvis Navn er knyttet til de geographiske Opdagelsers Historie. Allerede paa samme Tid, eller endog noget tidligere, end da Cruys begyndte sine Undersøgelser af Don og det asowske Hav, havde Czaren ogsaa sine Øine henvendte paa det caspiske. Den engelske Capitain John Perry, hvem vi skylde et særdeles vigtigt Skrift over Ruslands daværende Forhold, blev anvendt ved disse Arbeider. En af Perrys Assistenter var Dansken Schjelderup,[2] og denne blev det i 1699 overdraget at bereise Kysterne af det caspiske Hav og optage Karter over dem. Men fra denne Reise vendte Schjelderup

---

[1] Nye og forbedrede Efterretninger om det Russiske Rige, 2, S. 221, cfr. Reise udi Rusland, S. 291.

[2] „One Sheltrup, who was of the Danish nation". John Perry, The State of Russia under the present Czar, London 1716, p. 103—105. Jeg kjender forøvrigt intet til denne Mand, der for Navnets Skyld ligesaavel kan have været en Nordmand som en Dansk.

ikke tilbage. Ved Sydkysten af Havet, altsaa ved det gamle Medien, blev han fangen af Indfødte, Undersaatter af Persien, der berøvede ham hans Klæder og Instrumenter og kastede ham i Fængsel. Det persiske Hof fik strax Underretning om, at han var paagreben, og Foranstaltninger vare allerede trufne til at bringe ham til Ispahan, men inden de Personer vare ankomne, der skulde hente ham, var Schjelderup allerede død af Feber. Hans Tjener blev derimod bragt til den persiske Residentsstad og efter at være udspurgt om Hensigten med hans Herres Reise, „hvorom han vidste liden Besked", sat paa fri Fod. Af ham fik man nu Oplysning om Schjelderups sørgelige Skjebne.

Den nysnævnte Perry angiver ogsaa, at en anden, endnu ældre Reisende, Isbrandt, som i Aaret 1692 eller 1693 foretog en Reise til China, der med Hensyn til Europæernes Kundskab om det himmelske Rige ansees for epochegjørende, har været en dansk Mand.[1] Dette er dog ikke nøiagtigt, thi Isbrandt var en Holstener fra Glückstadt.[2] Som saadan var han vistnok Kongen af Danmarks Undersaat, men kan dog ei vel faa Plads i en Oversigt over Danske og Norske i Rusland. Conseqvent maatte nemlig da ei alene den bekjendte tydske Flensburger Heinrich Fick, der spillede en ikke ringe politisk Rolle i Rusland,[3] men endog Feltmarskalk Münnich[4] og hans Broder (som fødte Oldenburgere) her medtages, hvilket aabenbart vilde være misvisende og urimeligt.

---

[1] Perry, l. c. p. 82. „Mr. Isbrant a native from Denmark". Cfr. A. Brückner, Peter der Grosse, S. 474. Navnet synes at være hollandsk.

[2] Dette sees af Scheltema, Rusland en de Nederlanden, II, p. 15.

[3] Julius Eckardt, Jungrussisch und Altlivländisch, S. 310—328.

[4] Münnich bevarede iøvrigt stedse baade Interesse for sit Hjem-

IV.

Jeg gaar nu over til at omtale danske og norske Landkrigere i russisk Tjeneste, foreløbig under Peter den Store. Ligesom Tilfældet var med Søetaten, saaledes ogsaa her: man kjender vistnok kun de færreste Navne, de mærkeligere og lykkeligere Krigere, medens de fleste, de ubetydeligere og sandsynligvis ikke saa sjelden forfeilede Mennesker i Regelen ere forsvundne og glemte. Tilsammen have alle disse Folk rimeligvis udgjort et temmelig stort Antal, men dette vilde have været endnu større, om ikke Frederik IV netop ved samme Tid havde først sendt betydelige Troppemasser ud af Landet som „Auxiliærtropper“ i den spanske Arvefølgekrig og derefter selv fra 1709 af ført en langvarig Krig med Sverige.

En af de tidligst forekommende dansk-norske Officierer i Peters Sold er Nordmanden Christian Røyem, Søn af Stiftamtmand Claus Røyem i Christianssand. Han døde i Rusland som Oberstlieutenant 1703.[1]

I 1706 kom til Kjøbenhavn en Oberst i russisk Tjeneste, kaldte sig nu „Nicolaus v. Langhe, Ihro Czarischen Majestät bestalter Obrister über ein Regiment Dragonen

land, hvor det var hans Ønske at ende sine Dage, og en vis Hengivenhed for dets Herre, Kongen af Danmark. Frederik V lod ham derfor ogsaa i 1765 specielt bevidne sin Naade. Correspondence ministériale de Comte J. H. E. Bernstorff, publ. par P. Vedel, Copenh. 1882, II, p. 195—196. En Brodersøn af Feltmarskalken, hvem denne havde antaget sig og bestemt til Studeringer, maatte, da Onkelen forvistes til Sibirien, gribe til at blive dansk Underofficier, men drev det i Danmark til Generallieutenant og døde 1815. J. D. T. Manthey, Nekrologer over Danebrogsriddere 1809—1817, S. 108—109.

[1] Personalhistorisk Tidsskrift, IV, S. 25 (efter en Optegnelse af Chr. Røyems Broder).

und eine bei der Infanterie". [1] Han var ligeledes en Nordmand, der hjemme havde hedt Nils Lange og var det sidste Skud af den i det nuværende Jarlsbergs og Laurvigs Amt engang særdeles mægtige Adelsfamilie, Søn af den Ove Lange til Falkensten, [2] der 1670 solgte Hovedgaardene Brynla og Fritsø (Stammen til Laurvigs Grevskab) til U. F. Gyldenløve og derefter døde 1694 som Amtmand paa Hedemarken. Det var gaaet ud med den fordum saa rige Slægt, og Nils Lange, der var Capitain i Laurvigske Compagni, havde under 12te September 1699 „fraskrevet sig Arv og Gjæld efter sin Fader" og derpaa fristet Lykken blandt Moskoviterne. Øiemedet med hans Besøg i Danmark var at hverve flere Officierer til Czarens Hær, hvilket idetmindste tildels lykkedes ham. Hvor længe Oberst Lange er forbleven i Czarens Tjeneste, vides ikke. Han opholdt sig senere (idetmindste i Aarene 1720—1722) i Hamburg uden nogen Ansættelse. I denne Tid synes han at have udfyldt sin Tid med literære Sysler, og man erfarer, at han stod i poetisk Brevvexling med Digteren Tøger Reenberg. Lange skrev sine Vers paa Tydsk, og Reenberg svarede paa Dansk. [3] Forøvrigt vare hans Omstændigheder vistnok mislige. Fra Norge blev han som Skyldner i Generalinde Brockenhus's Dødsbo eftersat af Creditorer, og i 1723 var han, efter at

[1] H. Hammond, Den nordiske Missions-Historie, Kbhvn. 1787, S. 45-46.

[2] Stamtavle over Familien Munck-Lange i Genealogisk-biographisk Archiv, Kbhvn. 1840—48.

[3] Kofod-Ancher kalder Lange i den Biographi af Reenberg, som findes foran dennes „Poetiske Skrifter", der udkom i Kbhvn. 1769, (I, S. 51) „en Elskere af Digtekunsten og Studeringer". Digte fra Reenberg til ham findes i „Poet. Skr." I, S. 393, 395, II, S. 264.

have falleret, forsvunden fra Hamburg. Hans følgende Skjebne er ubekjendt.

Den mærkeligste af dem, som det lykkedes Nils Lange at hverve til Peter den Stores Tjeneste, var en dengang fattig og upaaagtet Student fra Horsens, Poul Vendelbo, siden desto mere berømt under Navnet Løvenørn. Hans Historie er for bekjendt til her at gjentages. Vi ville kun minde om, at han i 1707 i en Alder af 21 Aar kom til Rusland, hvor han først var Lærer for Langes Søn, men hans Hu stod til Krigstjenesten, i hvilken han efter allerede et Aars Forløb drev det til Capitain. Som saadan udmærkede han sig i Slagene ved Liesna 1708 og Pultava 1709, hvorpaa han skal have gjort vigtige Tjenester ved at fremskynde Overgivelsen af den svenske Hærs Levninger og til Belønning herfor være bleven Oberstlieutenant og Czarens Generaladjutant. Som Overbringer af russiske Ærinder kom han tilbage til Danmark i December 1710, hvilket gav Anledning til, at han ombyttede den russiske Tjeneste med den danske, i hvilken han som bekjendt opnaaede de høieste Stillinger.[1] Hvad der i Løvenørns russiske Episode særlig maa tiltale, er den store Humanitet og Godhed, han ved alle Leiligheder skal have udvist mod de ulykkelige svenske Fanger.[2] I Forbindelse med Løvenørn nævnes almindeligvis hans Ungdomsven, Nordmanden Thomas v. Westen, med hvem Nils Lange havde underhandlet om en Ansættelse som Professor i Moskwa, hvilken v. Westen dog ikke kom til at overtage.[3]

---

[1] H. P. Giessing, Løvenørn, Kbhvn. 1847. C. H. Brasch, Gamle Eiere af Bregentved, Kbhvn. 1873, S. 350—497.

[2] E. Pontoppidan, Gesta et vestigia etc. III, p. 487.

[3] Th. v. Westens Ungdomshistorie, der i mere end almindelig Grad har været udsmykket med opdigtede Fortællinger, er

Foruden Vendelbo og Henrik Wessel, hvem vi have omtalt blandt Sømændene, hvervede Oberst Lange to Studenter, Rye og Helt. Den første af disse, om hvem det udtrykkelig siges, at han siden blev Oberst i Norge, er uden Tvivl Bergenseren Poul Christian Rye, f. 1684, der 1759 blev Commandant paa Bergenhus og døde 1773, Stamfader til en høitagtet Familie og Oldefader af den berømte Olaf Rye. Han deltog tilligemed Vendelbo i Slaget ved Liesna 1708 mod Lewenhaupt.[1] Om Helt vides kun, at han faldt i Slaget ved Pultava, hvor han skal have vist sig meget tapper og erobret tre svenske Standarter, hvorpaa Czaren skal have udbrudt, at han svarede til sit Navn.[2]

En dansk Officier Kruse var saa uheldig at fornærme Menzikoff med sin skarpe Tunge. Denne blev forbitret, og da Kruse ikke vilde kalde sine Ord tilbage, blev han halshugget i St. Petersburg. Aaret vides ikke.[3]

Under de Reiser, som Rasmus Æreboe, hvis Autobiographi ovenfor flere Gange er paaberaabt, foretog i Rusland, traf han paa flere der ansatte Landsmænd. I Kaminiec-Podolski var saaledes i 1711 en dansk Adelsmand Kaas Commandant. I Kurland opholdt sig i 1712 Oberstlieutenant Nils Krag, en Svoger af Grev Christian Gyldenløve, og havde nylig taget Afsked af Czarens Tjeneste. Om denne Krag ved man andenstedsfra, at han, der var født omtrent 1657, tidligere havde været Capitain i det

---

nylig bleven oprenset af D. Thrap i Theol. Tidsskrift for den norske Kirke, 2. R., B. VIII. (Ogsaa særskilt: Thomas v. Westen og Finne-Missionen, Chra. 1882).

[1] Se Olaf Ryes Biographi i nekrologiske Samlinger, udg. af H. P. Selmer, II, Kbhvn. 1852, S. 173. Pontoppidan l. c. Gjessing, Løvenørn, S. 342, hvor et Brev fra ham omtales.

[2] Pontoppidan l. c.

[3] Sammesteds.

Bergenhusiske Regiment, i hvilken Egenskab han i 1701 boede i Hafslo i Sogn. Han er saaledes i en forholdsvis fremrykket Alder reist til Rusland. Nogle Aar efter, at han her havde taget Afsked, døde han 1715.[1] Vicecommandanten i Riga, Generalmajor Busch, hvem Æreboe saa der i 1713, har rimeligvis ogsaa været Dansk, siden vor Reisende kalder ham „min og alle Danskes Ven“.[2]

Nordmanden Bernhardus v. Krogh (f. 1683), Søn af den Oberstlieutenant G. F. v. Krogh paa Flahammer i Sogn, hvem Holberg i sin Barndom besøgte,[3] og Farbroder af den commanderende General i det Nordenfjeldske G. F. v. Krogh († 1818), var 1701 Student i Kjøbenhavn. Han blev Oberstlieutenant i russisk Tjeneste og skal som saadan have været „Generaladjutant hos Feltmarskalk Scheremeteff“.[4] Under denne har han da maaske kjæmpet mod Carl XII og mod Tyrkerne i Wallachiet 1711. Krogh synes aldrig at være vendt hjem.

Dansken Hans Himmerich, der senere var Kjøbenhavns Politimester under den store Ildebrand 1728, havde i den store nordiske Krigs Tid været saavel i polsk som russisk Tjeneste.[5]

Skjønt ikke Nordbo af Fødsel kan her medtages Friedrich Hartvig v. Nostitz, der i hele tretten Aar (1694—1707) havde været Commandant i Christianssand, i de senere Aar med Obersts Grad, og under Holbergs Op-

---

[1] Hofman, Danske Adelsmænd, I, S. 185 (Tabellen) samt Meddelelser af H. J. Huitfeldt-Kaas.

[2] Joh. Monrads og R. Æreboes Autobiogr., udg. af Burman-Becker, S. 131, 147, 162.

[3] Norsk hist. Tidsskrift, II, S. 253—254. Efterretninger om Familien Munthe, Chra. 1883, S. 154.

[4] B. Moe, Tidsskrift for den norske Personalhistorie, II, S. 238.

[5] Personalhistorisk Tidsskrift, I, S. 286. N. M. Petersen, Bidrag til den danske Literaturs Historie (1. Udg.), IV, S. 249.

hold i denne By været hans Discipel i det franske Sprog. Han gik siden i russisk Tjeneste og gjorde sig som saadan bekjendt ved Erobringen af Elbing 1710, men forlod derefter Rusland, blev venetiansk Cavallerigeneral og døde omsider, efter endnu engang at have skiftet Herskab, som polsk-saxisk Generallieutenant 1738.[1]

Dengang den russiske Flaade i 1716 seilede til Danmark, tjente en født Bornholmer som Generalmajor ved den samme Udrustnings Landtropper. Hans Navn var Jens Bohn (egentlig Stuve). Oprindelig var han dragen ud som Lieutenant ved de Hjelpetropper, der sendtes den engelske Regjering i Begyndelsen af den spanske Arvefølgekrig, og havde da kjæmpet i Brabant, derefter havde han deltaget i østerrigsk Tjeneste i Krigen i Norditalien, og endelig havde Keiser Joseph 1708 sendt ham til Rusland, da Czaren havde udbedt sig en god Generalkvartermester. Som saadan havde han bl. A. været med ved Pultava. Da han kom til Kjøbenhavn, deponerede han hos sin Farbroder, Stadshauptmand Stuve sammesteds, en Sum af 10,000 Ducater, idet han haabede at faa en passende Ansættelse i sit Fædreland. Han søgte hos Overkrigssecretairen, Gabel, om at blive Oberst, men denne vilde kun indstille ham til Major. Han fortalte da dette til Czaren og erklærede, at han efter en saadan Behandling ikke mere vilde tænke paa dansk Tjeneste. Peter skal da paa Stedet have udnævnt ham til Generallieutenant og siden ogsaa have skjænket ham et Gods i Nær-

[1] Inter discipulos meos numerabam viros etiam primi subsellii, e. g. praefectum arcis Nostitzium, qui paulo post signa imperatoris Russici secutus, inter illustres hujus seculi duces habitus est. L. Holbergii Opuscula quaedam Latina, I, Lips. 1737, p. 24—25. Cfr. de af mig herom i Norsk hist. Tidsskr., II, S. 282 citerede Kilder.

heden af Reval, hvor han tilbragte sine sidste Aar med Læsning og Studier.[1] I Lister af utvivlsom Paalidelighed anføres han i 1718 blandt de russiske Generallieutenanter og i 1725 mellem Generalerne.[2]

Det er ovenfor omtalt, at Vice-Admiral Wilster havde tre Brodersønner, der gik ind i den russiske Hær, Sønner af Commandanten i Frederiksstad, Generalmajor Peter Jacob Wilster.[3] Den Ældste, Johan Wilster, blev i Rusland „Capitain og Professor i Mathematik". Den anden, Dominicus Wilster, er mere bekjendt. Han havde været ansat i den norske Hær, men var i 1715 gaaet over til Svensken og skulde i hint Aar gjøre Tjeneste som Artillericapitain ved Stralsund, men da han ikke kunde slippe ind i den beleirede Fæstning, sendte Generalgouverneuren, Mauritz Wellingk, ham med et Anbefalingsbrev til Arveprindsen af Hessen (den senere Kong Frederik I) og tilkjendegav, at Wilster kunde give gode Oplysninger om Forholdene i Norge, dersom der skulde foretages noget mod dette Land. Arveprindsen optog denne Tanke med stor Iver og lod Wilster opsætte et Udkast til Angrebsplan paa Norge, hvilket den 21de Sept. 1715 sendtes Carl XII. Kongens Svar kjendes ikke, men det antages, at Arveprindsens Forslag har bidraget adskilligt til, at Carl i det følgende Aar gjorde sit bekjendte Forsøg paa at erobre det Søndenfjeldske.[4] Denne Mand er uden Tvivl den samme „Brodersøn af Admiral Wilster", der senere nævnes som russisk Artillerioberst og i denne Egenskab endnu

[1] Efter nogle i 1782 nedskrevne Optegnelser, der ere trykte i Personalhistorisk Tidsskrift, II, S. 69—73.

[2] Weber, Das veränderte Russland, II, S. 188. Bergmann, Peter der Grosse, VI, S. 128.

[3] Se om denne Norske Samlinger, 8vo, II, S. 120—121.

[4] Johan August Lagermark, Karl XII's Krig i Norge 1716, academisk Afhandling, Upsala 1883, S. 14—15.

levede i Keiserinde Elisabeths Regjeringstid.[1] En tredie Broder, Christian Wilster, der i dansk Tjeneste skal have været Sølieutenant, blev i Rusland „Ingenieurcapitain“.[2]

V.

Under den store nordiske Krig havde — efter Datidens Opfatning — Danmark og Norge fælles Interesser med Rusland, og Frederik IV stod i mange Aar i et ligefremt Forbund med denne Magt. Der kunde altsaa dengang saa langtfra gjøre sig patriotiske Betænkeligheder gjældende hos danske og norske Mænd, naar Talen var om at gaa i russisk Sold, at de meget mere kunde betragte en saadan Tjeneste som priselig og gavnlig, især da det jo fordetmeste gjaldt at komme „Arvefienden“ Sverige tillivs.

Længe kunde det dog ei vare, inden det idetmindste til visse Tider maatte gaa op for dem, der bleve noget mere bekjendte med de virkelige Forhold, at Danmarks Venskab med Rusland nok tilsidst kunde blive betænkeligt nok. Dette viste sig som bekjendt allerede under Czarens bekjendte Besøg i Danmark 1716.[3] Under saadanne Omstændigheder var det naturligt, at den danske Regjering mere end sædvanligt maatte mindes, at ikke faa af Kongens fødte Undersaatter befandt sig i russisk Tjeneste. Den oftere omtalte Gesandt Westphalen, der ledsagede Peter til Danmark og derfra videre omkring paa Czarens

[1] P. v. Havens nye og forbedrede Efterretninger, I, S. 417.

[2] De tidligere omtalte Optegnelser om den Wilsterske Familie. (Mig meddelte af Fuldm. Huitfeldt-Kaas).

[3] Disse Forhold ere nu udtømmende behandlede af E. Holm, Studier til den store nordiske Krigs Historie, I, i Dansk hist. Tidsskr., 5 R., III.

anden Udenlandsreise, havde ogsaa, allerede førend han forlod Petersburg, havt hemmelige Samtaler med den fra Kasan hjemvendte Viceadmiral Cruys og kunde melde om denne: „Er scheint wohl intentionirt zu sein", og meddelte, at han gjennem Cruys havde modtaget mærkelige Oplysninger.[1]

Farerne i 1716 dreve over, ligesaa de i de følgende Par Aar truende Udsigter til, at Peter skulde slutte Fred med Sverige og derefter prisgive Danmark-Norge til Carl XII's Hevn. I 1720 hændte det, at Cruys som Patron for den lutherske St. Petri Menighed tilligemed dennes Præst og andre Danske eller Norske indgav en Ansøgning til Frederik IV om Hjelp til en bedre Kirkebygning, og denne Ansøgning blev da anbefalet paa det varmeste af Westphalen, der anførte, at Antallet af Danske og Nordmænd i den russiske Hovedstad var meget stort.[2]

Længe varede det dog ikke, førend Stillingen igjen blev meget betænkelig. Aarsagen hertil var, at Hertugen af Holsten-Gottorp, Carl Friederich, hvem den danske Konge i hans Mindreaarighed havde berøvet hans Andel af Slesvig, og som derefter var bleven bittert skuffet i sit Haab om som Carl XI's Dattersøn at blive Konge af Sverige, havde taget sin Tilflugt til Rusland og søgt Beskyttelse hos Czaren, med hvis Datter Anna han omsider efter mange Ydmygelser og lang Prøvetid blev forlovet og omsider gift. Denne Forbindelse blev skjebnesvanger for Danmark og Norge gjennem flere Generationer, og Freden blev flere Gange usikker.

[1] Depeche fra Danzig af 18de Marts 1716.

[2] Westphalens Depecher. Jeg kjender ikke Udfaldet af denne Henvendelse. Til St. Petri Kirke og Skole indkom imidlertid — uvist i hvilket Aar — en Collect fra Danmark til et Beløb af 750 Rubler. P. v. Havens Reise udi Rusland, S. 70.

Det var paa denne Tid, at Povel Juel vandt sin sørgelige Navnkundighed som Landsforræder. Denne Mand, en Thrønder af Fødsel, har ganske vist i visse Retninger besiddet Talent, hvilket han, skjønt ustuderet, godtgjorde ved et Par ganske mærkelige literære Arbeider, et Læredigt om „et lyksaligt Liv“ og et landøkonomisk Skrift, „En god Bonde, hans Avl og Bjering“. Men han var tillige en mere end almindelig Fusentast og uforbederlig Projectmager, ja endog hengiven til Chiromanti, Drømmetyderi og lignende Ting, som allerede af Datiden erkjendtes for Galskaber, dertil i allerhøieste Grad forfængelig og endelig en Mand af et saa slet Rygte, at man almindelig mistænkte ham som Mordbrænder.[1] Han havde i 1711 eller 1712 gjort et fordelagtigt Indtryk paa den daværende Vicestatholder i Norge, Baron Waldemar Løvendal, og rimeligvis ved dennes Anbefaling opnaaet at blive Amtmand i Lister og Mandal i Christianssands Stift, i hvilken Stilling han fremkom med adskillige Projecter og tillige fik mange Fiender. Hans Opsætsighed og Umedgjørlighed medførte tilsidst, at han under 16de Juni 1721 blev afskediget fra sit Embede, ved hvilken Leilighed man lod ham forpligte sig til ikke at gaa i nogen fremmed Magts Tjeneste. I Kjøbenhavn, hvorhen den misfornøiede Mand nu begav sig, kom han i Berøring med en svenskfødt Major Hörling, der var i Hertugen af Holstens Tjeneste, og med en svensk Generalmajor Coyet, der hørte til samme Hertugs Parti, og knyttede tillige Forbindelser med den senere saa bekjendte russiske Statsmand Bestucheff, dengang (siden 1720) Czarens Minister ved det danske Hof. Nu satte Juel Kronen

[1] Herom haves to af hinanden uafhængige Vidnesbyrd, nemlig foruden i Deichmans nedenfor citerede Optegnelser ogsaa hos C. Gjessing, Danske, norske og islandske Jubel-Lærere, I, S. 1.

paa sit Fusentasteri ved at udkaste en Plan til gjennem en Expedition til Grønland, Island o. s. v. at spille Norge i Hænderne paa Czaren. Han havde allerede selv besluttet sig til at reise til Rusland og der at tage Tjeneste, da Forhandlingerne røbedes og han selv maatte ende sit forfeilede Liv paa Retterstedet den 8de Marts 1723. Povel Juels historiske Betydning er fra norsk Side bleven stærkt overvurderet, og man har endog fundet, at han „ved sin Begavelse og Fædrelandskjærlighed havde været en bedre Skjebne værdig“.[1] Men „Begavelsen“ var væsentlig misbrugt, og hvad „Fædrelandskjærligheden“ angaar, kan det dog, foruden hvad der ovenfor er anført, endnu erindres, at han mellem andre Projecter ogsaa havde fremsat dette, at „Bondesønner og Bondedøtre ikke maatte forlade sin Hjemstavn eller gribe til andet end Bondehaandtering“, med andre Ord, han foreslog Stavnsbaandets Indførelse i Norge.[2]

[1] J. E. Sars, Historisk Indledning til Grundloven, Chra. 1882, S. 87.

[2] T. A. Becker, Historisk Museum, S. 62. Om Povel Juel se bl. A. Andreas Hojer, König Friederich des Vierten glorwürdigstes Leben, Tondern 1829 (hg. v. N. Falck), II, S. 97—101; Odin Wolfs Journal for Politik, Natur- og Menneskekundskab, 1809, B. 3; Carl Deichmans Optegnelser om ham, medd. af P. Botten Hansen med Anmærkninger i Illustr. Nyhedsblad for 1859 (ogsaa særskilt); N. M. Petersen, Bidrag til den danske Literaturs Historie (1. Udg.), IV, S. 424 flg.; C. E. Secher i Danske Samlinger, III, S. 47 flg. (cfr. P. W. Beckers Anmeldelse heraf i Dansk. hist. Tidsskr., 3. R., VI, S. 528—529); Const. Flood, Povel Juel, en Levnetsbeskrivelse, Mandal 1876; (M. S. Dedekam) Bidrag til Arendals Beskrivelse, Arendal 1860, S. 41—42. I Anledning af Juels Henrettelse udgav P. J. Phønixberg „En ny Vise om den drømmende Printz, selv indbildte Chiromanta og underlige Grillenfænger eller Projectmager Povel Juel, hans forræderske Intention imod Grønland, Island, Færøe og Norge. Forfattet i en Samtale mellem Povel Juel og hans Phantasie“. (Dansk hist. Tidsskr., 3. R., II, S. 15). Ret

En anden Nordmand, der ved denne Tid havde knyttet Forbindelser med Bestucheff, men dog kun benyttede disse i sin Konges Interesse, var den senere Lagmand i Nordland Thomas Bredal, et Sødskendebarn af den ovenfor omtalte russiske Viceadmiral og Fader af den i Theaterhistorien siden bekjendte throndhjemske Borgermester Nils Krog Bredal. Bredal, der senere har nedskrevet sine Erindringer om disse Ting, beretter, at Bestucheff i den Tid benyttede i sin Tjeneste en norsk Sølieutenant, der tidligere havde tjent paa den russiske Flaade, samt at Povel Juel dels ved egne Iagttagelser, dels ved Correspondance havde søgt at samle Oplysninger til Brug for Rusland om norske Havne og Fjorde. Han tilføier, at i Tiden nærmest efter 1729, da han selv kom til Nordland som Lagmand, havde Russerne jevnlig anstillet Undersøgelser om Nordland og Finmarken, der tyde paa, at man allerede da har næret Planer til at bemægtige sig disse norske Provindser.[1]

Værre blev det under Catharina I, og fra Slutningen af 1726 herskede der i Kjøbenhavn den alvorligste Ængstelse. Rusland ophidsede den tydske Keiser og Kongen af Preussen mod Danmark og foretog selv store Sørustninger. Meningen skal have været at hjemsøge de danske Øer og Kyster paa samme Maade, som Sverige var blevet

mærkelig er Christian Falsters Bemærkning (Amoenitates philologicae, I, p. 1.): Debito supplicio insignis ille parricida patriae Paulus Julius nefanda animi consilia jam anno 1723 expiaverat, quum ego Hauniae aliquot post interjectis annis in taberna libraria vitam hominis narrari forte audirem. Constabat illa partim ex artibus Catilinae partim ex somniis. Unum hoc memorabile visum est, quod adventante jam postremo vitae die multa et praeclara, ut erat magna vi ingenii, de anima cum doctis dissereret.

[1] Norsk historisk Tidsskrift, IV, S. 487—491. (Den unavngivne Lieutenant antager jeg at være den samme, der i Danske Saml., III, S. 62 kaldes Roll.

herjet i de Par sidste Aar af den store nordiske Krig, ja at bevæge Sverige til at tillade, at en russisk Hær gjennem Jemteland førtes ind i Throndhjems Stift, alt for at skaffe Hertugen den tabte Del af Slesvig tilbage.

Nu kom de i Rusland ansatte danske og norske Mænd, naturligvis først og fremst Søkrigerne, i en meget vanskelig Stilling. De fleste af dem viste sig at være trofaste Mænd, hvem en Krig mod det gamle Fædreland og deres fødte Konge forekom at være det værste af alt. Gesandten Westphalen kunde derfor i saa Henseende give gunstige Indberetninger om, at hine Landsmænd vare meget utilbøielige til i Tilfælde at kjæmpe mod Danmark, hvorhos de ogsaa trøstede Gesandten med, at den russiske Flaades Tilstand i Virkeligheden var saa skrøbelig, og at den danske Flaade var saa overlegen, at der ikke var stor Grund til Frygt for en Søkrig.[1] Kun faa ildesindede Danske og Norske gaves, af hvilke vi allerede have nævnt de vigtigste, Wilster og Bredal, medens den gamle Cruys og Sivers, paa den Tid vistnok de indflydelsesrigeste i den hele Coloni, vare meget velvillige mod Danmark. Danske og Norske i Petersburg udtalte i Fortrolighed for Westphalen, at de haabede, at „der endnu vare Tordenskjolder i den danske Flaade“, og Cruys anbefalede den tidligere nævnte Søofficier Grip, der for Tiden opholdt sig i Lübeck, som en Mand, der kunde gjøre stor Nytte paa den danske Flaade.[2]

---

[1] F. Schiern, Historiske Studier, II, S. 303 flg.

[2] Depeche af $\frac{5}{16}$ April 1726: „Nos mariniers Danois et Norvègiens, qui sont ici, sont d'opinion, que le canal de Calmar est l'endroit, ou nous devons méditer de frapper nôtre coup de partie contre cette flotte Plutone, que les galières Russes et cela à tout prix. Il y a encore, disent ils, de thornskioldt (!) dans la flotte Danoise“.

Under disse Omstændigheder fandt Frederik IV at burde udstede en almindelig Advarsel til alle dem af hans „Vasaller og Undersaatter“, der stode i fremmede Magters Tjeneste, om at de ikke maatte „lade sig bruge imod Kongen, deres souveraine Arvekonge og Landsherre, eller og deres Fædreneland“.[1] Skjønt denne Tilkjendegivelse, der er dateret 21 Mai 1726, undgaar at nævne Rusland, er det dog let at indse, hvad der menes.

Det spændte Forhold medførte, som bekjendt, at ikke alene den danske Flaade under Schoutbynacht Michael Bille, men ogsaa en betydelig engelsk under Viceadmiral Charles Wager afgik til den finske Bugt i Foraaret 1726. Rusland havde gjort Rustninger, men tre af de dansk-norske Søofficierer i Czarindens Tjeneste, nemlig Wilster, Nordmanden Nils Osten og Dansken Hans Aagesen, berettes at have været de eneste af Frederik IV's gamle Undersaatter, der ved denne Leilighed vare russiske Skibschefer.[2] Men det kom dog ikke til Fiendtligheder, da Russerne ikke vovede at binde an med saadanne Modstandere, uagtet der nok var paatænkt et Forsøg paa at stikke Ild paa de engelske og danske Skibe ved Hjelp af Galeier og Brandere.

Saavel Danmark-Norge som Sverige tiltraadte Aaret efter, 1727, det Forbund, som nogen Tid i Forveien under Navn af det hannoveranske var stiftet mellem Vestmagterne England og Frankrige imod Rusland og de dermed for-

[1] A. Bussæus, Historisk Dag-Register o. s. v. Kbh. 1770, S. 242.
[2] Westphalens Depecher. (At jeg i denne Afhandling jevnlig har kunnet benytte utrykte Gesandtskabsberetninger, skyldes Professor E. Holms Forekommenhed). Om Wilster heder det ellers, at han allerede i 1722 havde været bestemt til at føre Overbefalingen mod Danmark, ifald Fiendtligheder da skulde udbryde. A. Hoyer, König Friederich des Vierten glorwürdigste Leben, II, S. 63.

bundne Magter, Østerrige og Spanien, hvis Forbindelse kaldtes det wienske. Dette bevirkede naturligvis kun, at Fredsbruddet i Norden rykkedes endnu nærmere, og atter i dette Aar gjentoges Expeditionen mod Ruslands Kyst, idet Bille førte en dansk, Sir John Norris en engelsk og Friherre Taube en svensk Flaade i Søen. Landtropper mobiliseredes ved Eideren, i Finland og i Pommern, ja endog Throndhjem tænkte man at sætte i Forsvarsstand, da det Hele pludselig blev overflødigt paa Grund af Catharina II's Død, der indtraf 17 Mai 1727.[1]

Efter at have været saa stærk, som vi efter den foregaaende Fremstilling maa antage, er uden Tvivl Indstrømningen af Nordboer bleven meget formindsket i den følgende Menneskealder eller endog i noget længere Tid. De ikke mange danske og norske Søofficierer, der, som vi saa, tjente Rusland under Anna Ivanowna, have vistnok kun været Levninger af den ældre Stok. Af Landkrigere har jeg kun stødt paa faa i Tiden før Catharina II. Nogle Exempler kunne dog anføres.

I en Gesandtskabsberetning fra Petersburg i et af de første Aar af Christian VI's Regjering omtales en dansk Officier, der ikke navngives, men om hvem det heder, at han var født i Nestved og i sidste Krig i Norge havde staaet i Generalmajor Kruses Regiment og der meget udmærket sig mod Svensken. Nu havde denne Mand i Rusland indlagt sig store Fortjenester af Stuterierne *(les haras)*. En Nordmand, Thomas v. Cappelen, født i Drammen, havde forladt den danske Tjeneste og var falden i Münnichs Tyrkekrig 1738;[2] to danske Brødre Hen-

[1] F. Schiern, Historiske Studier, II, S. 303—323.

[2] Dansk historisk Tidsskrift, 5. R., I, S. 143. Hans Datter blev gift med den berygtede, nedenfor nævnte Magnus Beringskiold.

rik og Nicolai Peter Zeuthen, begge Studenter fra Roskilde Skole, vare russiske Officierer. Idetmindste den første, der blev Capitain, var oprindelig kommen til Rusland som Hovmester.[1] Da Jacob Langebek i 1754 gjorde et Besøg i Petersburg, fandt han i sin Dagbog ikke Anledning til at omtale mere end en eneste militær Landsmand, en Fænrik, medens han nævner tre danske, i den russiske Hovedstad bosatte Kjøbmænd, Lindholm, Magnussen i Milliongaden og Admiral Bredals Svigersøn Lindeman.[2]

Flere Grunde virkede ogsaa til at standse Bevægelsen til Rusland. Først var der Tider, som under Peter II og Elisabeth, da Fremmede overhoved ikke vare velseede, men ligefrem forhadte, dernæst var Forholdet mellem Danmark og Rusland stundom kjøligt, stundom ligefrem uvenligt. Det slesvigske Spørgsmaal stod fremdeles uløst, og om end Hertug Carl Frederik († 1739) aldrig og hans Søn Carl Peter Ulrik først efter sin Moster Elisabeths Thronbestigelse fik nogen Udsigt til Magten i Rusland,[3] var det dog neppe vel seet, at danske og norske Undersaatter toge russisk Tjeneste. Denne var heller ikke i og for sig saa fristende, thi Lønningerne vare ikke høie. Allerede i 1715 bemærker Weber udtrykkelig, at Officiererne have

---

[1] C. Giessing, Ny Samling af Danske, Norske og Islandske Jubel-Lærere, B. II, 2, S. 194.

[2] Langebekiana ved R. Nyerup, Kbhvn. 1794, S. 236 flg. Fænrikens Navn og Fødested er forsætlig udeladt, og det anføres kun, at han „har Venner i Pinneberg". Rimeligvis har det været en ulykkelig Mand af god Familie.

[3] Efter Carl Frederiks Død (1739) sendtes en overordentlig Gesandt fra Kiel til Petersburg for at melde Dødsfaldet og undersøge, hvorledes den unge Hertugs Sager stode. Denne Gesandt, der just ikke kunde hjembringe nogen trøstig Efterretning, var den tidligere omtalte yngre Bredal, Viceadmiralens Søn. F. Krogh, Historiske Minder, Kbhvn. 1882, S. 67.

„gar schlechte Besoldung", [1] og rimeligvis have de maattet skaffe sig en stor Del af sit Udkomme per nefas. Ogsaa v. Haven bemærker, at „det russiske Krigsfolk faa i Ligning med andre liden Gage". [2]

Man vil derfor ogsaa se, at Danske og Norske, der søgte fremmed Krigstjeneste, i denne Tid i Regelen ere dragne til Frankrige, Østerrige [3] eller Preussen. Allerede i Frederik Wilhelm I's Tid forstode de preussiske Hververe sin Kunst ganske udmærket, og adskillige Personer fra Danmark og Norge have tjent blandt hans lange Grenaderer. [4] Officiererne droge derimod maaske helst til Frankrige. Frederik II's store Ry har i Syvaarskrigens Dage ogsaa samlet nogle af vore Landsmænd under hans Faner lige indtil ganske unge Mennesker som f. Ex. den senere Digter Johannes Evald.

Under Syvaarskrigen var det, at Forholdet mellem Danmark-Norge og Rusland atter blev mere og mere spændt. Allerede Russernes Hensigt at beholde det af dem erobrede Østpreussen maatte for Danmark medføre de mest begrundede Bekymringer, og den ældre Bernstorff har som

---

[1] Zeitgenössische Berichte, hg. v. Hermann, II, S. 50.

[2] Reise udi Rusland, S. 275. „En Oberstes Gage er maanedlig ungefær 50 Rubel, og godtgjøres ham desforuden 6 Densicki eller Soldater til hans Persons Tjeneste. En Oberstlieutenants Gage er 40 Rubel og 4 Densicki, en Major har 35 Rubel og 2 Densicki, en Capitain 30 Rubel og 2 Densicki, en Lieutenant 25 Rubel og 1 Densick" o. s. v.

[3] En Nordmand, der gjorde Lykke i Østerrige, var Adolf Nicolai v. Alfson. Han blev Baron og Ridder af Maria-Theresia-Ordenen og døde i Olmütz 1779 som Generalfeltvagtmester og Artillerichef. Illustr. Nyhedsblad 1860, No. 33, hvor han er afbildet. Det er vistnok den samme som den „Lieut. Nicolai Alfsen", til hvis Navnedag den bergenske Prest Camstrup i 1733 skrev en „Binde-Strophe", se O. Camstrups Trifolium metricum, Kbhvn. 1739, 4to, S. 44.

[4] O. A. Øverland i F. Bätzmanns Ugeskrift, Chra. 1884, No. 12 og de der citerede Kilder.

bekjendt været tilsinds at tilraade Frederik V at tage Parti i denne europæiske Krig til Fordel for Preussen.[1] Udsigten til et Fredsbrud med Rusland paa denne Maade forsvandt vistnok, men desto mere truende var Faren paa Grund af den russiske Thronfølger, Holsteneren Carl Peter Ulriks fanatiske Had og Hevngjerrighed. Alt tegnede, som Enhver ved, til den alvorligste Kamp i Holsten, hvor Danmark-Norge derfor ogsaa maatte foretage store Troppesamlinger. De Officierer, som tjente i Syvaarskrigen, bleve nu tilbagekaldte.[2] Rusland var saaledes det sidste Sted, hvor danske og norske Undersaatter ved den Tid skulde være at søge, om man ikke tænker paa de Deserteurer, der ikke skulle have været ganske faa under den holstenske Campagne.[3] Under denne indtraf forøvrigt det Særsyn, at over tredive svenske Officierer meldte sig som Frivillige til dansk Krigstjeneste.[4]

Ogsaa denne Gang, ligesom i 1727, afværgedes Krigen ved et Dødsfald, dennegang Peter III's,[5] og under Catharina II blev efterhaanden Forholdet mellem Danmark og Rusland stedse mere og mere intimt.

---

[1] (P. Wedel:) „Ostens Gesandtskaber" i Dansk hist. Tidsskrift, 4. R., I, S. 519 flg.

[2] O. Vaupell, Den danske og den norske Hærs Historie, II, S. 89. Der anføres her to Nordmænd, som ei kunde adlyde, Hannibal Akeleye af andet vesterlenske Regiment, der i Slaget ved Torgau haardt saaret var bleven østerrigsk Fange, og Johan Svendsen af nordenfjeldske, der i samme Slag var falden i preussisk Fangenskab. De havde altsaa kjæmpet hver paa sin Side.

[3] P. Wedel, Den ældre Grev Bernstorffs Ministerium, Kbhvn. 1882, S. 231.

[4] Sammesteds, S. 226.

[5] Om M. Beringskiolds og Rantzau-Aschebergs Ophold og Bedrifter i Rusland ved denne Tid se Dansk historisk Tidsskrift, 5. R., I, S. 153—161 og Danske Samlinger, IV, S. 289 flg.

VI.

Dette fremkaldte en mærkelig Fornyelse af den Indstrømning til Rusland, som havde fundet Sted i Aarhundredets Begyndelse, skjønt den nye Bevægelse dog i væsentlige Henseender fik en anden Character. For det første var det nu langt færre end før, der for bestandig forbleve i den russiske Tjeneste, og for det andet var det militære Væsen i det uhyre Keiserdømme nu saaledes udviklet, at selv det største militære Geni ikke lettelig vilde have kunnet spille en saadan Rolle, som engang en Cruys eller Sivers.

I Begyndelson af Catharina II's Regjering raadede Stemninger, hvortil hun som den, hvis Herredømme skyldtes en Usurpation, var nødt til at tage Hensyn. Hendes myrdede Ægteherre havde fornærmet Russerne ved at tilsidesætte dem for Tydskerne, og Reactionen viste sig nu imod alle Udlændinge i Almindelighed. „Ligesom i 1741, saaledes truede ogsaa i 1762 en siciliansk Vesper de Fremmede.“ [1] Det er vistnok utvivlsomt, at den Ukase, som den nye Keiserinde udgav nogen Tid efter (1764), hvorved bestemtes, at herefter kun Lieutenanter og Cornetter skulde kunne ansættes med sin fra en fremmed Armee medbragte Rang, medens nyankomne Stabs- og Overofficierer skulde sættes en Grad under deres tidligere Grad. [2] Dette var dog en Bestemmelse, hvorfra der naarsomhelst kunde gjøres Undtagelser, og disse have vist

[1] A. Brückner, Katharina die zweite, Berlin 1883 (Onckens Allg. Gesch.), S. 103.

[2] O. Eichelmann, Die rechtliche Ordnung des internationalen bürgerlichen Verkehrs Russlands im 18. Jahrh. seit Peter I, i Russische Revue, hg. v. C. Rottger, XII (1878) S. 226—227.

heller ikke været sjeldne, naar det gjaldt Personer, om hvis Tjeneste man virkelig skjøttede.

Efterat i 1767 Forhandlingen om Mageskiftet af den russiske Thronfølger Pauls Del af Holsten og hans Fordringer paa det halve Slesvig imod de hidtil Danmark tilhørende Grevskaber Oldenburg og Delmenhorst havde ført til en Tractat, der skulde træde i fuld Kraft, saasnart Paul blev myndig, sluttedes den 13de December 1769 en ny Tractat mellem Danmark og Rusland. Hvad der i denne vedkommer vort Emne, er den Bestemmelse, at Kongen af Danmark og Norge til Gjengjeld for Ruslands Forekommenhed i andre Henseender lovede at „tillade“ et vist Antal af sine Søofficierer at indtræde i den russiske Marine og forpligtede sig til med et Varsel af sex Maaneder at „overlade“ Rusland 2000 Matroser til Bemanding af dets Flaade. Denne Bestemmelse havde den ældre Bernstorff, som endnu dengang ledede den dansk-norske Udenrigspolitik, kun modstræbende gaaet ind paa, „da det stred mod hans Følelse, at disse Folk under fremmed Flag skulde vove deres Liv for en anden Sag end deres Fædrelands.“ Han havde derfor ogsaa, efter at Tractaten var afsluttet, forsøgt at faa Forpligtelsen idetmindste indskrænket, saaledes at Matroserne ikke skulde anvendes udenfor Østersøen. Keiserinden satte særlig Pris paa Udsigten til en saa værdifuld Forbedring af Besætningen paa den Flaade, der just skulde afgaa til Middelhavet mod Tyrkerne, men den danske Gesandt i Petersburg, Scheel, opnaaede dog, at Antallet idetmindste for den Gang blev nedsat til nogle hundrede Matroser. Disse bleve da ogsaa indskibede til Middelhavet.[1] De have rimeligvis deltaget i Slaget ved

[1] P. Vedel, Den ældre Grev Bernstorffs Ministerium, S. 342—343. Correspondance ministerielle du comte J. H. E. Bernstorff, publiée par P. Vedel. Copenhague 1882, II, No. 379.

Tchesme og de øvrige Krigsbegivenheder paa denne Kant. At mellem dem adskillige og maaske endog det overveiende Antal har været Nordmænd, kan vel neppe betvivles.

I Marts 1770 tog syv dansk-norske Søofficierer, siden maaske ogsaa flere, Tjeneste paa den russiske Flaade. Disse syv navngives i en Depeche fra Bernstorff til Scheel i Petersburg: Arff, Basballe, Tønder, Fasting, Akeleye, Ployart, Nissen, og den danske Udenrigsminister bemærker, at „det maa betragtes som en stor Indrømmelse af Kongen, at han har givet sit Samtykke til et saadant Offer.“ [1] De bleve alle forinden Afreisen afskedigede af dansk Tjeneste, i hvilken det dog vel forudsattes, at de senere igjen kunde indtræde.

Af disse Officierer blev Johan Gerhard Arff (født 1723), som hidtil havde været Commandeurcapitain, men fik Afsked som Contreadmiral, den mest fremtrædende. Han førte nemlig som Øverstbefalende i 1770 en Eskadre af tilsammen 18—20 Seilere fra Østersøen til Middelhavet (Hovedflaaden var allerede afgaaet det foregaaende Aar) og ankom i Juli i Øresund, hvor han blev liggende en længere Tid formedelst Modvind. De russiske Officierer havde, forestillede af Arff, Audients hos Juliane Marie og Arveprinds Frederik, da Christian VII og Caroline Mathilde vare fraværende i Holsten. [2] Arff, der synes at være forbleven i Rusland, skal være død 1781. Capitain Basballe indtraadte igjen i dansk Tjeneste 1776 og døde 1821 som Admiral. [3] Claus Frandsen

---

[1] Corresp. du comte Bernstorff, II, p. 456.

[2] Chr. Flensborgs Danske Mercurius for Juli og August 1770, S. 52 og 58.

[3] Saavel Arff som Basballe (samt en Commandeur-Capitain I. W. Becker) havde i den Søkrig, der endte ved den første Pariserfred 1763, været i fransk Tjeneste og fra denne medbragt De-

Tønder (født 1737) kom ligeledes 1776 atter i fast Tjeneste, blev 1809 Contreadmiral og drog efter Statsforandringen 1814 til Norge, hvor han rimeligvis hørte hjemme. Peter Jacob Fasting (f. 1738), sandsynligvis ogsaa en Nordmand, vendte allerede 1771 hjem; han døde 1799 som Contreadmiral. Johannes Akeleye, født i Norge 1739, Søn af Lodscommandant søndenfjelds Jens Wærner Akeleie og Broder til den som Fru Løvenskiold og tilsidst Fru Manderfeldt bekjendte Dame, kom tilbage i dansk Tjeneste 1778, og døde Aaret efter. Nicolai Ployart, f. i Kjøbenhavn 1741, hvor Faderen var Contreadmiral, skal som Capitainlieutenant „af Kongen være udseet“ til at gaa i russisk Tjeneste, af hvilken han efter fire Aars Tjeneste udtraadte som Capitain af første Grad 1774; han døde som dansk Geheimeconferentsraad 1821. Jens Christian Nissen (født 1742) var ved Udtrædelsen Capitainlieutenant; han er ikke senere indtraadt i dansk Tjeneste.[1] Disse biographiske Oplysninger tyde paa, at det gjennemgaaende maa have været dygtige Mænd, der her gik i russisk Sold, og det er derfor vist beføiet, naar det om dem heder, at „de alle skulle have tjent med stor Udmærkelse“.[2]

Allerede i Begyndelsen af 1769, Aaret førend Sømændene droge afsted, begyndte danske og norske Landofficierer at søge Tilladelse til at gaa til Rusland. Bernstorff anbefalede dem til den russiske Udenrigsminister Panin i en

corationer som Riddere af l'ordre du vrai merite militaire de France. Flensborgs Mercurius for Januar 1770, S. 23.

[1] Disse Data ere for en stor Del hentede fra Officierslisten i Gardes Efterretninger om Sømagten, B. 4. Om Chr. Ployart se særskilt Frederik Thaarups Fædrelandsk Nekrolog, Kbhvn. 1835—1844, S. 47—49.

[2] P. Vedel, Bernstorffs Ministerium, S. 343.

Skrivelse af 6te Februar 1769 til at indtræde i de russiske Regimenter med sin danske Rang; de skulde under den paagaaende Tyrkekrig fremdeles nyde sin danske Gage. Det gjorte Forlangende opfyldtes, og medens preussiske Officierer kun modtoges som Volontairer, stilledes de dansk-norske ganske paa samme Fod som de russiske. Alene i 1769 gik Antallet af disse Landsmænd høit op. Som Exempler angives Officiererne Capitaine Stricker, Generaladjutant Gähler, Majorerne Brüggemann, Moltke og Blücher, Capitainerne Morgenstjerne, Lepel og Conradi, Oberstlieutenant Düring, Lieutenant Düring, Capitain Kaltenborn, Ræder, Lieutenanterne Heiliger og Rohwehler, Preutz, Capitainerne Progrell, Falkenskiold, Schmettau, Adler, d'Angeli. Deres Forhold i Krigen var fortræffeligt, og gjentagne Gange modtog den danske Gesandt Scheel Bevidnelse herom fra den russiske Krigsminister Czernicheff.[1] I de følgende Aar have uden Tvivl adskillige andre fulgt Exemplet, men ikke alle fik Lov til at følge sin Lyst.[2]

De ovennævnte, kun ved Familienavn betegnede Personer er det ikke altid let nærmere at bestemme. Den daværende Capitain (Caspar Vilhelm Munthe af) Morgenstjerne (et Sødskendebarn af den i Norge bekjendte Cancelliraad og tilsidst Sorenskriver B. H. v. M. af Morgenstjerne) døde 1811 som Kammerherre og Stiftamtmand i Danmark; han havde i Rusland faaet St. Georgs-Or-

[1] Correspondance ministérielle du comte Bernstorff, II, p. 368—369, og Flensborgs Danske Mercurius, Marts 1769, S. 117.

[2] Som et Exempel herpaa kan nævnes Nordmanden Emanuel Blom (Amtmand G. P. Bloms Farbroder, f. i Holmsbo 1747, † 1826 som entlediget Stiftamtmand i Viborg), der i 1771 som Capitain kom fra Throndhjem til Kjøbenhavn for at søge Tilladelse til at gaa i russisk Tjeneste, men maatte vende tilbage til Throndhjem. F. Thaarup, Fædrel. Nekrolog, S. 437.

denen.[1] Daværende Major Moltke er den samme, som siden var commanderende General i dansk Tjeneste.[2] Schmettau er den vel kjendte Rigsgreve Carl Jacob Waldemar Schmettow (Søn af den endnu mere bekjendte Grev Woldemar Hermann Schmettau, der fra 1764 til 1767 var commanderende General i Norge). Schmettow (saaledes skrev han i sine senere Aar sit Navn) havde allerede kjæmpet i Syvaarskrigen i preussisk Tjeneste, men blev ikke gammel i den russiske, fra hvilken han 1770 afskedigedes som Oberst; en Krigskammerat lykønsker ham med, at han med „helt Skind var kommen fra Steppen". Fra 1776 var han ansat i Throndhjem, blev nogle Dage før Rigernes Adskillelse i 1814 Øverstbefalende nordenfjelds, spillede derefter en fremtrædende Rolle i Christian Frederiks Tjeneste og afskedigedes saa uden Aarsag af den nye Regjering. Han døde 1821 paa sin Gaard Rotvold ved Throndhjem.[3] Oberstlieutenant Ernst Frederich v. Düring var af Fødsel Hannoveraner, traadte i Christian VII's Tjeneste som dennes Ledsager paa Udenlandsreiser og blev tilligemed Kongen og

---

[1] H. P. Selmer, Nekrologiske Samlinger. Kbhvn. 1849, I, S. 86. J. D. T. Manthey, Nekrologer over Danebrogsriddere 1809—1817, S. 41.

[2] Oberst Nicolai Tidemands Optegnelser om sit Liv og sin Samtid, udg. af C. J. Anker, Chra. 1881, S. 71.

[3] Det Kgl. norske Videnskabs-Selskabs Skrifter i det 19de Aarhundrede, V, S. 61 flg. En Hovedkilde til Schmettows og navnlig til hans som Forfatter bekjendte Broder Woldemar Frederich S.'s Biographi er imidlertid ved den der givne Skizze af General Schmettows Liv bleven ubenyttet. Dette er Broderens interessante Brevvexling med Historikeren Prof. August Ludvig v. Schlöszer, der findes i: A. L. v. Schlöszers öffentliches und Privatleben von dessen ältesten Sohne Christian v. Schlöszer, II, Lpz. 1828, S. 93—190. Man vil her finde Oplysninger om det norsk-danske Felttog i 1788, hvori den norske Schmettow deltog, o. s. v.

dennes Ledsagere promoveret til Dr. juris i Oxford.[1] Allerede før havde han været i russisk Tjeneste som Oberst. Han døde 1809 som dansk Generallieutenant og Ridder af Elephanten.[2]

Den nu mest kjendte af disse Deltagere i Catharinas første Tyrkekrig er Seneca Otto Falkenskiold. Om han har været den betydeligste Militær blandt sine Kammerater, skal her lades uafgjort. Det er i ethvert Tilfælde den usædvanlige og tildels haarde Skjebne, han senere har fristet og selv fortalt Efterverdenen, der fornemmelig har bevaret hans Navn. Falkenskiold, Søn af en dansk Oberst, var født i Slagelse 1738, havde allerede i Syvaarskrigen staaet i udenlandsk (fransk) Tjeneste og siden tjent i et i Bergen og Throndhjem stationeret dansk Regiment, det Delmenhorstske. I russisk Tjeneste havde han tjent sig op til Oberst med Brigaders Rang og i Lighed med en stor Del andre Krigere faaet St. Georgs-Ordenen. Navnlig skal han have hendraget Opmærksomheden paa sig den 7de Juli 1770, da Russerne under Grev Romanzoffs Anførsel stormede den tyrkiske Leir ved Largefloden, og det heder, at han her under Udraabet „Leve Catharina!“ var den første, der besteg de fiendtlige Forskandsninger.[3] Efter Hjemkomsten blev han 1771 Oberst ved Livregimentet og anvendt i en diplomatisk Sendelse til Rusland. Hans nøie Forbindelse med Struensee, for hvilken han ved dennes Fald kom til at lide, er noksom bekjendt. Han kom nu paa Munkholmen, hvorfra han

---

[1] Kong Christian den Syvendes udenlandske Reise i Aaret 1768, en Dagbog udgivet af C. Olsen, Randers 1837, S. 40.

[2] Manthey om Danebrogsriddere, S. 6—7.

[3] Orion, Historisk-geographisk Maanedsskrift, udg. af T. Becker, IV, Kbhvn. 1841, S. 299.

løslodes 1776. Senere levede han mest i Lausanne. Da den anden Tyrkekrig udbrød, skal man i Rusland have ønsket ham tilbage, men den danske Regjering, fra hvilken han nød Pension, negtede sit Samtykke og kaldte ham tilbage, da Fiendtlighederne med Sverige udbrød i 1778. Disse bleve af ganske kort Varighed, og Falkenskiold vendte uden at have været benyttet i Tjenesten tilbage til Lausanne som Generalmajor. Han naaede her en høi Alder og døde først den 30te September 1820. Sex Aar senere udgaves i Paris hans Memoirer,[1] der siden ogsaa udkom paa Dansk i en mere end almindelig slet og utilfredsstillende Oversættelse.[2] Memoirerne vakte i sin Tid Opmærksomhed i vide Kredse.[3]

Catharina II, hvem Samtiden gav det i mere end en Henseende træffende Tilnavn „Nordens Semiramis", var dels paa Grund af de virkelig fremragende Egenskaber, som ikke kunde frakjendes hende, dels formedelst det Held, hvoraf hun ledsagedes, og den Evne til at blænde, som hun i en sjelden Grad besad, Gjenstand for megen Beundring i lang Tid. Man glemte den Maade, hvorpaa hun havde vundet sin Throne, og lukkede længe Øinene for andre af hendes Synder. Hendes Anseelse tiltog endog lige til henimod den franske Revolution, idet hun paa en Maade afløste Frederik II, ved hvis Død Keiserindens Glorie

---

[1] Mémoires M. de Falkenskiold, Paris 1826.

[2] „Gamle Erindringer af Seneca Otto v. Falkenskiold" ved I. H. Hansen, Kbhvn. 1847.

[3] Et Uddrag af dem findes saaledes ogsaa hos E. Herrmann, Gesch. des russischen Staates, B. 5. En næsten altfor velvillig Bedømmelse af Falkenskiold og hans Memoirer (af C. Molbech) findes i Nyt dansk historisk Tidsskrift, IV, S. 503 flg. Se om ham ogsaa Dansk hist. Tidsskr., 3. R., IV, S. 392, 419—420 o. fl. St. Om hans Ophold paa Munkholmen har jeg givet nogle Oplysninger i Historisk Arkiv for 1881, II, S. 111—114.

maaske stod paa sit Høidepunkt. Ogsaa Danmark gjenlød af hendes Ros. Som et Exempel herpaa kan anføres, at Christen Pram, der redigerede „Minervas" Meddelelser fra Udlandet, i 1785 omtalte hende i følgende Ord: „Folke-Oplysning, Folke-Industri og den dermed følgende Rigdom og Lyksalighed udbreder denne største Fyrstinde efter faste Planer. Selv nyder hun sit Fyrste-Liv i al tænkelig Glimmer, men kun stedse arbeidende paa, at alle, hver efter sin Plads i Verden, kunne nyde Livet behageligt. Fienders Rædsel, Bundsforvandtes Stolthed, gaar hun frem mod den mest hæderfulde Alderdom, en Fyrstinde har nydt paa Jorden. Dog endog til det korteste Udtog af Menneskelighedens Fremgang i hendes Rige forslaa ikke Journalistens Brochurer". [1] Tonen nedstemtes vistnok allerede kjendelig, da man fik høre om den bekjendte Reise til Sydrusland, [2] og efter Keiserindens Død kunde Suhm nedskrive den Bemærkning: „Catharina førte en glindsende Regjering, det er vist, men Ildebrande glindse ogsaa". [3] Men den af Encyclopædisterne og andre Forfattere lovpriste, med Danmark desuden nøie allierede Herskerindes Ry var endnu i hendes sidste Krige stort nok til at drage vore Krigere til Rusland. [4]

---

[1] Minerva, Juli 1785, S. 103.

[2] Sammesteds.

[3] Suhms samlede Skrifter, XIV, S. 271.

[4] Som et lidet Exempel paa Interessen hos os for Catharina II's Krige kan anføres, at hendes første Kamp med Porten endog i Throndhjem fremkaldte et Skrift i to Hefter af en Commandeur-Capitain C. Lerche: „Eftertanke i ledige Timer i Anledning af den blodige Krig, som nu i disse Tider føres imellem den Russiske Keiserinde Catharina den Anden og den Tyrkiske Keiser Mustapha den Tredie. Første—andet Stykke. Trondhiem 1770—71." 8. Man vil dog her ikke finde meget om danske og norske Landsmænds Deltagelse i Krigen. (Se dog I, S. 26—27 og II, S. 65). Forf. henviser derimod til Alton. Mercurius og den Berlingske Avis, til hvilke jeg her ikke har Adgang.

Da den anden Tyrkekrig udbrød i 1787, viste den danske Regjering selv Iver for at fremskynde sine bedste Officierers Deltagelse i den, skjønt den vistnok vilde have betænkt sig derpaa, om man havde kunnet forudsætte, at Freden mellem Rusland og Sverige allerede i det følgende Aar skulde blive brudt og Danmark-Norge altsaa som Ruslands Allierede selv skulde faa Brug for sine Folk.[1] Jeg kjender forøvrigt ikke nærmere til de nordiske Deltagere i denne Tyrkekrig.

Under den kort efter udbrudte Krig mellem Catharina og Gustav III gjorde danske Officierer sig stærkt bemærkede. Af Landkrigere var daværende Generalmajor Frederik Numsen den mest fremtrædende. En Hovedkilde til hans Historie er tre Viser om ham af Peter Topp Wandal,[2] der angive sig at være et Forsøg paa „at efterligne de gamle Kjæmpeviser“, men som dog snarere minde om Rimkrønikerne fra Slutningen af Middelalderen og som disse i Virkeligheden kun er den rene Prosa. Af dem og af samtidige Avisefterretninger se vi, at Numsen, der i tidligere Dage havde kjæmpet i den østerrigske Hær under Syvaarskrigen, i 1785[3] var gaaet i russisk Tjeneste. Han anførte nu i Svenskekrigen en større Troppestyrke, der angives til 10,000 Mand. Han gjorde sig især bekjendt i Mai 1790 ved en vel udført Overgang over Kymenefloden, dengang Grændsen mellem svensk og russisk Finland, hvorefter han erobrede et svensk Batteri paa 12 Kanoner og

---

[1] E. Holm, Danmarks Politik under den svensk-russiske Krig fra 1788—1790 i det Kgl. danske Vidensk.-Selsk. Skr., 5. Række, historisk og philos. Afdeling, B. 4, II, S. 46. (Særsk. Aftr., S. 14).

[2] Minerva, April—Juni 1790, S. 408—422.

[3] Almindeligt Register til Maanedsskriftet Minerva ved N. Nyerup, Kbhvn. 1801, S. 171.

gjorde adskillige Fanger. En Landsmand, Major Blücher, der var ansat ved den danske Livvagt og ligeledes havde taget russisk Tjeneste, stod ved denne Leilighed under Numsens Commando og skal have aflagt glimrende Prøver paa sin Tapperhed. Han var den første, som iverksatte Overgangen over Floden og, modtagen af fiendtlige Kugler, besteg Batteriet. Det blev ogsaa ham, der afsendtes til Catharina for at melde om Udfaldet. Keiserinden belønnede de to Danske ved at gjøre dem til Riddere. Numsen fik en Gave af fem tusinde Rubler og Blücher en Gulddaase fuld af Ducater. Ogsaa en Broder af Numsen synes tidligere at have tjent i Rusland under Catharina.[1] General Numsen selv vendte siden hjem til Danmark, hvor han døde 1802 som Generallieutenant og Kammerherre.[2]

Af yngre Deltagere i den samme Feide, der senere opnaaede høiere Stillinger, kunne nævnes to, Sundt og Arntzen.

Christian Ulrik Sundt var født i Rendsborg 31te Marts 1766, men tilhørte en norsk Officiersfamilie.[3] Bedstefaderen, Michael Sundt, var bleven adlet 1733 og havde været Generallieutenant og Chef for Artilleriet i Norge. Faderen, Oberst C. U. Sundt, var Chef for Vesterlehnske Infanteriregiment. Den unge Sundt tilbragte de første Barneaar i sin Æts Hjemland, men kom saa i det danske Landkadetakademi og gjensaa neppe senere Norge. Generalmajor Numsen kaldes hans „Onkel“, og da denne Frænde i 1788 atter reiste til Rusland, fulgte Sundt med ham. Sit

[1] Minerva l. c., S. 297, 452.

[2] Lengnicks Stamtavle over Familien Numsen, hans 2den Samlings 2det Bind.

[3] Denne har intet at bestille med den Farsundske Slægt af samme Navn, over hvilken en Stamtavle af W. (Brandt) udkom i Bergen 1867.

Haab om at blive Onkelens Adjutant og strax at faa en høiere Grad end Lieutenant fik han ei strax opfyldt, men tabte derover ikke Modet. I den følgende Tid, navnlig i 1789, skal han have lagt stor Tapperhed for Dagen og af Grev Soltikow have faaet de bedste Udsigter til at stige i Rusland, var forestillet for Keiserinden o. s. v., men Kronprinds Frederik vilde ikke tillade ham at vende tilbage efter et Besøg i Hjemmet 1790, hvorfor han maatte tage sin Afsked fra den russiske Tjeneste. I Danmark drev han det tilsidst til at blive Generalmajor, tog 1833 Afsked med Generallieutenants Titel og døde 9de Febr. 1849.[1]

Nils Arntzen, født 1765 og Søn af Krigsraad Ole Arntzen paa Grinder i Grue Præstegjeld i Solør († 1811), af hvis tyve Børn han var det tolvte i Rækken, var 1785 bleven Fænrik à la suite i Kjøbenhavn, men tog 1788 russisk Tjeneste og kjæmpede i Finland, deltog siden i Krigene i Polen og i Holland, blev 1790 Capitain, 1799 Major og skal tilsidst være død som Oberst 1811. I Rusland havde han giftet sig, men var barnløs.[2] Han var en Halvbroder af Statsraad Andreas Arntzen og Sorenskriver, Præsident Arne Arntzen.

I Aarene 1804—1805 indførtes i en dansk Avis[3] nogle Efterretninger om hans russiske Bedrifter, hvoraf Hovedindholdet er Følgende. I den svenske Krig mistede han ved en Kanonkugle en Del af Hoften og var siden halt og maatte gaa med Staalbelte. I den polske Krig, hvor han var med at indtage Praga og Warschau, blev han atter saaret. Heldigere var han i det Hollandske Felttog,

[1] Hans Nekrolog, hvori forskjellige Enkeltheder om hans russiske Bedrifter, findes i H. P. Selmers Nekrologiske Samlinger, I, S. 508—515.

[2] Wilhelm Lassen, Norske Stamtavler, I, S. 251.

[3] Nyeste Skilderi af Kbhvn., II, S. 1435—1436 og III, S. 235—236.

hvor saa godt som hele det Regiment, ved hvilket han stod, deriblandt næsten alle dets høiere Officierer, blev paa Valpladsen, hvorpaa Arntzen og Levningerne af Regimentet toge den allerede erobrede Fane tilbage. Til Belønning for denne Tapperhed blev han Major. Der tilføies endog, at han blev Baron og havde Udsigt til at faa et Krongods. Soldaterne „elskede ham som en Fader" og havde engang reddet hans Liv ved at bære ham bort paa sine Geværer.

I det nordenfjeldske Norge, særlig i Romsdalen, har man nogle endnu ikke ganske forstummede Folkesagn om Nordmænds og det menige Soldaters Tjeneste hos Catharina. Hos „Stordronningen" af Rusland skulle saaledes Hestegardister fra Throndhjem have tjent, hvilke senere ved sin Hjemkomst berømmede hendes Gavmildhed og navnlig priste det prægtige Udstyr, som havde udmærket Garden. De fortalte, at de vare komne til Rusland fra den danske Krigstjeneste næsten uden Klæder paa Kroppen, men kunde nu fremvise de glimrende Munderinger, som „Stordronningen" ved Afskeden havde ladet dem beholde. Nogle saadanne Veteraner drev endnu et godt Stykke ud i dette Aarhundrede om Gaard imellem og fortalte om sine Oplevelser og Bedrifter.[1]

Ogsaa Søetaten har under den svensk-russiske Krig havt en meget fremtrædende dansk Repræsentant, der allerede tidlig maa være gaaet til Rusland og rimeligvis er forblevet der for stedse. En Bornholmer Kruse, der neppe nogensinde har været dansk Søofficier, var allerede i 1780 russisk Contreadmiral og førte i saadan Egenskab Befalingen over en Eskadre af den betydelige Flaade, som i hint Aar indfandt sig ved Kjøbenhavn i Anledning af det

[1] Meddelelse af O. A. Øverland.

første bevæbnede Neutralitets-Forbund.[1] Vi finde ham igjen i 1789, da „Admiral Kruse" næst efter Prindsen af Nassau havde Befalingen i det første Slag ved Svensksund (24de August 1789). I det følgende Aar havde han ligeledes den næstøverste Commando, dennegang under Admiral Tschitschagow, dengang da de Svenske (25de Mai 1790) gjorde et uheldigt Angreb paa Reval og en derværende russisk Flaade.[2]

En Nordmand, som i underordnet Stilling har tjent paa den russiske Flaade i Slutningen af Aarhundredet, var Gabriel Sigvard Akeleye, født 1736 i Gran paa Hadeland. Af et Brev fra ham, dateret 1797, der fremkom i Anledning af hans Arv efter sin nys i Christianssand afdøde Moder, sees, at han dengang som Lieutenant tjente paa Krigsskibet „St. Poul" i det sorte Hav.[3]

I April 1807 ansøgte Peter Willemoes, berømt fra Slaget den 2den April 1801, om Tilladelse til „i 2 à 3 Aar" at gaa i russisk Tjeneste „for at erhverve alle de Kundskaber, som i ovenmeldte Tjeneste ere at erholde". I Mai s. A. drog han ogsaa virkelig afsted, men allerede da Tidenden om Fredsbruddet med England naaede til ham, kunde han ikke længere holde ud i Udlandet og ilede strax hjem for i det følgende Aar at lade sit Liv for sit Fædreland.[4]

Catharina II's Krige ere dog vistnok de sidste, under hvilke Nordmænd og Danske i mere bemærkelig Grad have kjæmpet i Ruslands Tjeneste.[5] Det er imidlertid

[1] G. L. Baden, Kong Christian VII's Aarbog, Kbhvn. 1838, S. 260.
[2] Minerva for April—Juni 1790, S. 452.
[3] Danmarks Adels Aarbog, I, (1884), S. 19, samt Skifteprotokollen for Christianssands By. (Medd. af Fuldm. Huitfeldt-Kaas).
[4] O. Lütken, Om Peter Willemoes, Kbhvn. 1883, S. 82—84.
[5] Om nogle danske Søofficierer, der i 1808 sendtes til Peters-

mere end sandsynligt, at endnu i Begyndelsen af det nittende Aarhundrede ikke ganske faa af de gamle Tvillingrigers fødte Undersaatter, forsvundne fra Hjemmet og forglemte i dette, have reddet sig fra Livets Skibbrud ved i lave Stillinger at tjene Selvherskeren over alle Russer. Oberst Nicolai Tidemand (f. 1766 † 1828) meddeler i sine Erindringer, at der i hans Tid gaves en stor Del Officierer i den dansk-norske Hær, der under fortvivlede økonomiske Forhold „greb til Udveie og Handlinger, hvorover denne Ærens Stand maatte rødme, og som bedre havde passet i et Stokhusselskab end i et Officierskorps.“ „Man undsaa sig,“ fortsætter Tidemand, „for at straffe de begaaede Nederdrægtigheder efter Lovene, fordi den høieste Autoritet formodentlig følte, at den selv havde givet den unge Feilende Valget mellem Hunger og Forbrydelse. Derfor blev Straffen gjerne indskrænket til Afsked og 100 Rdlr. i Reisepenge. Mange af disse Ulykkelige opnaaede Underofficiersposter i Rusland og oprettede en der ukjendt Ungdomsfeil, andre eventyrede omkring i den vide Verden for at fortsætte paa den ulykkelige Vei, som var bleven dem anvist af deres Fædrelands egen Forvaltning. Nogle bleve efter Ophold i fremmede Lande atter tagne til Naade.“ [1] Endnu i 1815, da Tidemand opgav den danske Tjeneste for at vende tilbage til sit Fødeland Norge, men ikke fandt Forholdene der ganske efter Ønske, tænkte han selv paa, som en mulig Udvei,

---

burg „for at ledsage den russiske Flaade i de danske Farvande“, men strax hjemsendtes, se Thaarup, Fædrelandsk Nekrolog, S. 374.

[1] Oberst N. Tidemands Optegnelser, udg. af C. J. Anker, S. 24. Adskillige Exempler paa saadanne forlorne Sønner forekomme paa Listen over Munkholmens Fanger i Skill.-Magazin for 1843 (ved B. Moe) og i Historisk Arkiv 1881, II, S. 117—124.

at „gaa til Petersburg“, men „afholdtes derfra, fordi han manglede de fornødne Reisepenge.“ [1] Samtidig med, at Tidemand drog fra Danmark til Norge, droge de siden saa berømte Nordmænd Olaf Rye, Schleppegrell og Hans Helgesen fra Norge til Danmark. Deres oprindelige Hensigt skal have været at søge Ansættelse i Rusland,[2] og Rye vides virkelig, skjønt uden Held, at have ansøgt om en saadan.[3]

Et Spor af disse nu forlængst ophørte Udvandringer fandt Professor Hansteen paa sin berømte Reise i Sibirien. Blandt de mange Bekjendtskaber, han her gjorde, var ogsaa en Fru Børresen, dansk af Fødsel, som i 1829 levede i Irkutsk. Børresen, hendes afdøde Mand, havde drevet det til Oberst i russisk Tjeneste og været norsk af Fødsel.[4] Af denne Landsmands Liv vides ikke mere.

---

[1] Tidemands Optegnelser, S. 152.
[2] Nekrologiske Samlinger, udg. af H. P. Selmer, II, S. 176.
[3] O. Vaupell, Skildringer af Ryes, Schleppegrells og Helgesens Liv, Chra. 1875, S. 5—6.
[4] Chr. Hansteen, Reise-Erindringer, Chra. 1859, S. 243.

SMAASTYKKER.

6.

Om betydningen af ordet *brúnáss*.

Dette ord forekommer kun 3, 4 gange i den gamle literatur og udelukkende i skrifter, forfattede paa Island. Saavidt mig bekjendt, have alle fortolkere, undtagen provst Fritzner, forstaaet det om den øverste stok i hver langvæg af en laftbygning. I samme betydning, men forandret til brynås, bruges ordet endnu i Vestergötland.[1] Derimod træffes det ikke i vort folkesprog, som betegner den omtalte vægstok med navnet garlægje, raftestok, raftall eller aalestok.

Som bemerket, har provst Fritzner her en anden opfatning end den sedvanlige. Saaledes forklares *brúnáss* i den første udgave af hans ordbog, dog med tilføjet spørsmaalstegn, om den „øverste tagbjelke eller en af de samme nærmest liggende sidebjelker?" Dette rettes i tillægget til „den nederste tagaas". Men i 3dje hefte af bogens nye udgave vender forfatteren tilbage til sin første forklaring, idet han, dog nu med fuld sikkerhed, gjengiver ordet med „mønsaas, den øverste i tagets top liggende tagaas". Hvad der fra først af synes at have ledet forfatteren ind paa denne opfatning, er, som han senere udtaler, at ordet *áss*, som betegning for en bygningsdel, altid maa forstaaes om en tagaas. Dette er, som bekjendt, en af de efter tagets længderetning gaaende bjelker, der kun paa enkelte punkter have nogen understøttelse, mens de forøvrigt ligge frit. Men om ogsaa ordet *áss*, naar det anvendes under de nævnte omstændigheder, maatte have denne særlige be-

[1] Vestergötl. Fornminnesför. tidskr., I, 26.

tydning, saa er dog ikke dermed sagt, at det samme bliver tilfældet, naar der foran ordet sættes *brún.* Dette betyder, som bekjendt, baade i det gamle sprog og i de nuværende dialekter, en fremspringende kant eller det sted, hvor en flade eller jevnere skraaning gaar over til en brathed, følgelig i en bygning der, hvor væggens øverste og tagets nederste kant støde sammen. Den bjelke, som ligger paa dette sted, faar derfor navnet *brúnáss,* skjønt den paa grund af sin beskaffenhed nærmest maa kaldes en vægstok. Et modstykke hertil frembyder folkesprogets b r u n t r o d, hvorved til forskjel fra de øvrige tagfjæle betegnes den, der har sin plads paa væggens b r u n og saaledes udgjør den nederste til hver side af taget.

Allerede det anførte synes at tale bestemt mod Fritzners forklaring. Men dertil kommer, at de steder i de gamle skrifter, som han tager til indtægt for sin mening, neppe med grund kunne benyttes paa denne maade.

Det ene sted er Biskup. sög. I, 804 (jfr. Flateyarb. III, 545, som i alt væsentligt stemmer dermed). Det fortælles her, at under et jordskjælv, som indtraf paa Island 1300, blev en stor malmpotte, der i kirken paa Skard var fæstet ved dennes brynaas *(viðr brúnássinn kirkjunnar),* slaaet mod kirkens tag *(ráfit kirkjunnar),* saaledes at potten gik i stykker. — Det andet sted er Njáls sag. kap. 131 (jfr. 130), hvor det siges om branden paa Bergthorskvaal, at da Skarphedin i den brændende skaale løb op imod den ene langvæg ad et tvertræ, der var faldt ned, — som det rimeligst maa forstaaes, kun i sin ene ende, saa at det indtog en skraastilling —, brast tvertræet under ham, og da han paa nyt rendte opad, svingede *(reið)* brynaasen *(brúnássinn)* mod *(at)* ham, saa han igjen gled tilbage.

Om disse steder bemerker Fritzner, at „her kan *brúnáss* efter sammenhængen ikke have anden betydning end den angivne [d. e. mønsaas] . . . . , ligesom udtrykket *brúnássinn* i og for sig forudsætter, at en husbygning ikke kan have mere end én *brúnáss,* medens *áss,* hvor der er tale om husbygning, kun kan forstaaes om tagaase, men alle andre tagaase end

mønsaasen ligge parvis paa hver sin side af taget". Den sidste indvending er ovenfor berørt; om de øvrige grunde kan bemerkes følgende.

Hvad først fortællingernes sammenhæng angaar, sees der intet til hinder for, at *brúnássinn* i Biskup. sög. meget vel kan forstaaes om den ene langvægs øverste stok, eftersom malmpotten, naar den var fæstet paa denne stoks fremstaaende ende, i ligesaa høj grad som ved en mønsaas vilde være udsat for at slaaes mod taget. Dette maatte nemlig efter sedvanlig skik paa husets langside have strakt sig lidt udover væggen, og var saaledes ikke mange tommer fjærnet fra denne. Heller ikke har det med hensyn til den anden fortælling nogen rimelighed for sig, at det var en mønsaas, som faldt ned paa Skarphedin, da i saa fald selve taget, som opholdtes af denne aas, strax maatte have fulgt efter, medens det udtrykkelig heder, at dette først skede noget senere. Desuden er der ikke noget indbyrdes forhold mellem en mønsaas og en langvæg, medens man ved at læse sagaens beretning faar et sterkt indtryk af, at brynaasens forrykning fra sin plads stod i nær forbindelse med eller var fremkaldt ved Skarphedins forsøg paa at bestige væggen. Dette er ogsaa let forklarligt, da det omtalte tvertræ derved, at dets inderste ende vejedes ned af Skarphedins tyngde, i sit taphul kom til at virke som en vægtstang eller brækstang paa den overliggende brynaas eller vægstok, saaledes at denne blev løftet op af sit lag og drevet indover.

Naar endelig forf. bemerker, at den bestemte artikel paa de anførte steder *(brúnássinn)* forudsætter, at der kun fandtes én saadan aas, kan heller ikke dette tillægges synderlig vægt. Med samme grund maatte der da, naar det f. ex. blev sagt, at en ting laa i husrenden, eller at lynild slog ned igjennem skorstenen paa et hus, kunne sluttes, at huset ikke havde mere end én rende eller én skorsten.

Det tredje (eller fjerde) sted, hvor *brúnáss* træffes, er Njáls saga kap. 78. Heri siges (efter texten i alle udgaver) om Gunnars skaale paa Lidarende, at den havde glugger ved brynaaserne *(gluggar hjá brúnásúnum)*, hvoraf altsaa fremgaar,

at der var flere end én brynaas. Dette indrømmes ogsaa af Fritzner, men han finder, at den „læsemaade“, som efter udgaven af 1809 træffes i to kodices, „maa være at foretrække“, og disse have *gluggar á hjá brúnásinum*, altsaa singularis. Herved kan dog merkes, at ifølge den nyeste (1875) og vistnok bedste udgave er der blandt 7 forhaandenværende kodices kun én, som har sidstnævnte læsemaade, hvad der taler sterkt imod dennes valg, hvorfor den heller ikke, som oven bemerket, er optagen i nogen udgaves text. Naar forf. desuagtet holder fast ved denne variant, er det „ikke alene paa grund af, hvad der i det foregaaende er anført [nemlig at *brúnáss* maa forstaaes om mønsaas], men ogsaa af den grund, at naar det [i samme kap. af sagaen senere] heder: *töku vér strengina ok berum um ássendana*, saa forudsætter dette, at der i det foregaaende [nemlig paa det førstnævnte sted af sagaen] kun har været tale om én *brúnáss*“. Herimod kan det igjen bemerkes, at den første grund neppe tør tillægges stor styrke, da man ved textkritik, eller hvor det gjelder at træffe et valg blandt forskjellige læsemaader, ej vel kan støtte sig til en paa forhaand opgjort mening, uden i alle fald naar dennes rigtighed er bevist, hvilket dog ikke kan siges i nærværende tilfælde. Og hvad den anden grund angaar, er jeg rigtignok forsaavidt enig med F., at ordet *ássendana* rimeligst sigter kun til én aas, men deraf følger ikke, at denne just var en mønsaas. I sin helhed lyder det nys citerede sted saaledes: „lad os tage taugene, slaa dem om aasenderne, men fæste de andre ender (*aðra endana*, nemlig af taugene) i stene, og sno dem med vindestokker, og vinde taget af skaalen“. Saavidt jeg skjønner, er der intet til hinder for, at fortælleren her tænker paa den øverste stok i husets langvæg og navnlig den paa dets forside. Hvad de sammensvorne derfor efter min opfatning i det enkelte foretog, var, at de i begge ender af aasen slyngede et taug om dens fremstaaende hoved, dernæst samlede hvert taugs begge ender og gjorde dem fast i de stene, som laa paa marken. Herved bliver det ogsaa lettere forklarligt, at Gunnar, der opholdt sig paa loftet (kvisten) i gavlen, ikke, som det anføres i sagaen, merkede noget til det hele, førend taget var vundet af skaalen. Deri-

mod synes det lidet troligt, at de omtalte forberedelser vilde have undgaaet hans opmerksomhed, hvis det havde været en mønsaas, hvorom sagen drejede sig, eftersom han i dette fald maatte have seet eller hørt, da taugene fæstedes til aasen over loftet og haledes stive.

Til det ovenstaaende kan endnu føjes, at siden vort nuværende sprog betegner den øverste tagbjelke med ordet mønsaas, ligesom man paa Island har det tilsvarende *mænisáss*, saa bliver det sandsynligt, at ogsaa det gamle sprog maa have havt dette ord, skjønt det ikke træffes nogetsteds i de hidhørende skrifter. Men da vilde det være besynderligt, at man som navn paa den samme ting ogsaa skulde havt ordet *brúnáss*. Dette kunde dog tænkes, hvis *brún* og *mænir* havde samme betydning, medens de i virkeligheden danne rene modsætninger. Hvad der bedst viser dette, er, at et bruntrod, som allerede ovenfor bemerket, i folkesproget betyder den nederste tagfjæl, medens der ved en mønetrode forstaaes den stang eller stok, som findes anbragt mellem de øverste fjæle eller trod af taget.

Efter alt det ovenfor udtalte kan saaledes den gjængse forstaaelse af ordet *brúnáss* neppe siges at være rokket ved Fritzners indvendinger. Og tør det derfor ansees sikkert, at de i de citerede stykker af Njáls saga omhandlede to skaaler ikke havde mønsaas, men kun sperrer, saa bliver ogsaa det resultat styrket, som er vundet ved undersøgelsen af ældre og yngre bygninger her i landet.

I denne henseende kan det først merkes, at taget i gamle kirker og navnlig i stavkirkerne er sammensat baade af sperrer eller rafter og aaser. Men det er alene rafterne, som udgjøre de bærende led. Aaserne ligge derimod ovenpaa de sidste og tjene kun til, som det ogsaa siges i en homilie[1] fra slutningen af det tolvte hundredeaar, at „støtte og sammenholde rafterne“. I alle andre slags bygninger er det omvendte tilfældet. Forsaavidt nemlig aaser findes, danne de altid den egentlige bærekraft, idet tagbordene eller, hvis der er sperrer, da disse faa sit leje umiddelbart over aaserne.

[1] C. R. Unger's udg., s. 133.

Men hvorvidt aaser komme til anvendelse, beror igjen paa omstændighederne. Saaledes træffes ikke sjelden mønsaas, dog uden sperrer, i seler (sæterhytter) og navnlig, som hr. genremaler O. Isaachsen velvillig har meddelt mig, overalt i Sætersdalen, og skjønt de nuværende hytter af dette slags hidrøre fra nyere tid, synes dog skikken at være gammel, da den samme tagkonstruktion, men i forbindelse med rafter, nævnes ved en sel paa Island (Laxd. sag. kap. 64). Det tør ogsaa være sandsynligt nok, at baade mønsaas og andre aaser i gammel tid bleve brugt ved stabure, lofter og andre lignende bygninger uden ildsted, ihvorvel der, saavidt nu bekjendt, kun findes levnet ét exempel derpaa fra middelalderen. Dette er det gamle merkelige loft [1] paa søndre Rolstad i Fron (Gudbrandsdal), hvor taget, foruden sperrer, som støtte for disse kun har to mellemaaser, en paa hver side, men ingen mønsaas. Derimod haves i stuehuse eller beboelsesrum fra middelalderen eller yngre tid, naar de ere forsynede med ildsted (are eller røgovn), intet sikkert bevis for brugen af andre tagled end sperrer. Grunden hertil er ogsaa tydelig nok. En mønsaas lader sig nemlig ikke vel forene med en ljore, naar denne efter stadig skik her i landet ikke anbringes paa siden af taget, men i dets ryg. Det kan saaledes neppe heller ansees tvilsomt, at den samme tagkonstruktion, der fandtes i de ovenomtalte skaaler, ogsaa har været brugt i andre bygninger af dette slags (jfr. s. 352). Thi foruden det anførte hensyn til ljoren merkes, at skaalerne ofte vare meget lange, og det vilde da blive vanskeligt eller endog umuligt at opdrive mønsaase med tilstrækkelig længde. Og selv om dette lod sig gjøre, maatte der stadig næres frygt for, at saadanne svære mønsaase paa grund af den lange afstand mellem deres støttepunkter vilde svigte, eller gavlerne, hvorpaa de hvilede, trykkes sammen. I hvert fald kunde det neppe undgaaes, at en mønsaas med lignende forhold som de omhandlede vilde tabe sin vandrette stilling og saaledes blive ude af stand til at opfylde sin bestemmelse.

N. Nicolaysen.

[1] Aarsb. fra Foren. t. n. Fortidsmindesm. Bev. f. 1882, s. 188.

7.

Anlægget af Vardøhus.

Det tidligste Vidnesbyrd om Fæstningen Vardøhus's Ælde har hidtil været et Brev fra 1340 (DN. VIII, 137), hvori det omtales, at Kongen (Magnus Eriksson) havde overdraget endel Regjeringssysler til Erkebiskopen, bl. a. Forbedringen af „Tønsberghus og Vargø“ *(umbott Tunsbergs hus ok Varghœya).*[1] Udtrykket her viser imidlertid, at Anlægget er ældre, og P. A. Munch antog, at Anlægget skrev sig fra Haakon Magnussøns Tid (1299—1319), idet han henviste til de usikre Forhold i disse Tider (N. F. H. IV, 2, S. 395, 548, 564 f.). En ny Antydning til, at man dengang har beskjæftiget sig med Forholdene i netop denne Del af Finmarken, har jeg fundet i en Notits om en Kirkeindvielse paa Vargøen fra denne Tid.

I det arnamagnæanske Haandskrift „Adversaria Huitfeldiana“, som er skrevet i Bergen c. 1600, findes bl. a. en Afskrift af islandske Annaler efter et senere tabt Haandskrift, der har standset ved 1310; dette Haandskrift har været nær beslægtet med den Annalrecension, som kaldes Hauk Erlendssøns Annaler, men indeholder intet nyt undtagen følgende Notits fra Aar 1307: *„Herra Jorunder for nordr a halogaland j varseygiar* (ɔ: vargeyiar) *oc vigdi ter kirkiu.“*

Hvis P. A. Munch havde kjendt denne Efterretning, vilde han ganske vist have kombineret den med hvad vi ved om, at Erkebiskop Jørund i Aaret 1305 f. saameget som muligt holdt sig borte fra Nidaros, hvor Korsbrødrene ved Kristkirken havde taget Magten fra ham. Det er ganske vist en opsigtsvækkende og — saavidt jeg ved — i hele Middelalderen enestaaende Efterretning, at selve Erkebiskopen gjorde en Reise til Finmarken, nordenfor sin egentlige Dioces og ind i hedensk Land; men Beretningen maa ansees for fuldt paalidelig og staar tydeligvis i Forbindelse med Kongens øvrige Foranstaltninger for Finmarken.

Det er kanske ogsaa værd at lægge Mærke til, at baade her og i 1340 kun tales om Vargø, ikke om Vargø-hus; dette sidste Navn har saaledes neppe Hjemmel i 14de Aarhundrede, skjønt der efter Ordene i Brevet af 1340 har været anlagt en Befæstning her. I den følgende Tid omtales Stedet ikke før i 1490, men fra dette Tidspunkt er Vaardhus eller Vordehus det Navn, Kilderne angive.

Gustav Storm.

[1] P. A. Munch antog — dog med Tvivl — at denne Befæstning kunde skrive sig allerede fra Haakon Haakonssøns Tid, siden Folkevisen om den hellige Kong Haakon lod denne overdrage til Sønnen Magnus „Bergen og Varhus“; imidlertid har dette senere (Danm. gl. Folkeviser, III, 808) vist sig at være en Misforstaaelse af Visens ældste Udgiver, Anders Vedel, der istedenfor „vaare hus“ (ɔ: vore Fæstninger) læste „Varhus“ ɔ: Vardøhus.

DEN NORSKE HISTORISKE FORENING
1881 og 1882.

Foreningens Vedtægter

(efter Beslutning i Generalforsamling den 22de December 1869).

§ 1. Den norske historiske Forenings Formaal er gjennem Udgivelse og Understøttelse af Skrifter at fremme historisk Studium og Kundskab nærmest med Hensyn til Fædrelandet og dets Literatur.

§ 2. Foreningen udgiver et Tidsskrift for historisk Videnskabelighed, hvori optages ikke blot egentlige historiske Fremstillinger, men ogsaa Arbeider henhørende til den nordiske Sprog- og Oldtidsvidenskab samt ethnographiske, topographiske eller statistiske Skildringer af Landet og Folket. Ved Siden heraf kan særskilt udgives større historiske Arbeider. Forsaavidt Foreningens Midler tillade det, virker den ogsaa ved Udgivelse af ældre Skrifter, der have literær og historisk Interesse.

§ 3. Ordentligt Medlem af Foreningen er Enhver, som anmelder sig for Bestyrelsen og erlægger til Foreningens Kasse et Bidrag af 1 Spdlr. aarlig eller 15 Spdlr. een Gang for alle. Bestyrelsen kan indbyde overordentlige eller Æresmedlemmer, som ikke erlægge Kontingent. Medlemmerne erholde alle af Foreningen udgivne Skrifter.

§ 4. Foreningens Anliggender varetages af en Bestyrelse af 5 Medlemmer, som i Tilfælde af Vakance supplere sig selv indtil næste Generalforsamling. Aarlig udtræde vexelvis de to eller tre ældste Bestyrelsesmedlemmer; forsaavidt flere Medlemmer have fungeret i lige lang Tid, afgjør Lodtrækning

hvem der skal udtræde. Bestyrelsen samles paa Formandens Indbydelse saa ofte, som et af dens Medlemmer forlanger det.

§ 5. En af Bestyrelsen antaget Kasserer aflægger aarligt Regnskab, som, efter at være revideret af dertil valgte Revisorer, fremlægges for den næste ordentlige Generalforsamling.

§ 6. I Begyndelsen af Aaret holdes i Christiania efter offentlig Indbydelse fra Bestyrelsen en Generalforsamling. I denne vælges Medlemmer af Bestyrelsen og to Revisorer, afgives Beretning om Foreningens Virksomhed og Fremgang, fremlægges det foregaaende Aars Regnskab og forhandles forøvrigt alle de Gjenstande, Foreningen vedkommende, som af Bestyrelsen eller noget andet af Foreningens Medlemmer maatte bringes under Diskussion. Bestyrelsen kan ogsaa sammenkalde overordentlige Generalforsamlinger, naar den finder Saadant hensigtsmæssigt.

§ 7. Forandringer i disse Vedtægter kunne alene ske i Foreningens ordentlige Generalforsamling. Forslag til saadanne Forandringer maa fremsættes saa betimelig, at de af Bestyrelsen kunne kundgjøres 1 Maaned forinden Mødet. For at give Beslutninger, som forandre Vedtægterne, Gyldighed maa mindst 20 Medlemmer være tilstede.

§ 8. Foreningen træder i Virksomhed fra 1ste Januar 1870.

Generalforsamling den 30te December 1882.

Formanden, Professor Rygh, oplæste følgende Aarsberetning:

For Aaret 1881 har Foreningen udgivet:

2det og 3die Hefte af Historisk Tidsskrift, 2den Rækkes 3die Bind, hvormed dette Bind er afsluttet.

Bidrag til Norges Historie i 1814 af Dr. Yngvar Nielsen, 1ste og 2det Hefte.

Aarets Levering udgjør tilsammen 30 Ark.

Antallet af Foreningens Medlemmer var 1071 mod 1056 i 1880. Af disse Medlemmer betalte 85 svenske og 118 danske kun halv Kontingent ifølge de med den svenske og den danske historiske Forening derom afsluttede gjensidige Overenskomster.

Aarets Indtægter have været:

Indbetalte Kontingenter for 1881	Kr.	3618.00
Indbetalte Restancer for 1870—1880	-	188.00
Salg af ældre Skrifter	-	75.00
Tilsammen	Kr.	3881.00.

Udgifterne vare:

Trykning, Lithografering og Papir	Kr.	1943.50
Honorarer	-	933.87
Indheftning	-	183.84
Porto og Fragt	-	142.15
Kommissionsgebyr til Boghandlere	-	166.90
Budtjeneste, Inkassation, Avertissementer m. m.	-	115.10
Expedition, Kasse- og Regnskabshold	-	485.12
Tilsammen	Kr.	3970.48.

Udgifterne have saaledes oversteget Indtægterne med Kr. 89.48, hvorved Beholdningen er gaaet ned fra Kr. 802.83, som den var ved Udgangen af 1880, til Kr. 713.35.

Restancerne, der i de foregaaende Aar vare ikke ubetydeligt reducerede og ved Udgangen af 1880 udgjorde Kr. 2047.57, ere i 1881 igjen noget forøgede, da de ved Regnskabets Afslutning vare Kr. 2195.57, hvoraf 336 Kr. vare Restancer af Aarets Kontingent.

Regnskabet er gjennemgaaet af de valgte Revisorer, som have indstillet det til Godkjendelse uden Bemærkning.

Ifølge de af Kassereren aflagte Regnskaber for de to Foreningen tilhørende Legater var det Vogtske Legat steget til Kr. 1958.09 og det Holstske til Kr. 1399.19.

Af Legaternes Renter har fremdeles intet været anvendt. Bestyrelsen besluttede i Aarets Løb at søge Legaterne udsatte mod Pant i fast Eiendom, da de nu vare stegne til et saa stort samlet Beløb, at dette antoges at kunne gjøres paa betryggende

og hensigtsmæssig Maade. Denne Beslutning har imidlertid først efter Regnskabsaarets Udløb kunnet iværksættes.

Af Bestyrelsens Medlemmer udtræde denne Gang undertegnede Daae og Rygh.

Christiania 30te Decbr. 1882.

O. Rygh. L. Daae. Gustav Storm. H. J. Huitfeldt.

Regnskabet for 1881 med Bilag fremlagdes, og Generalforsamlingen meddelte Kassereren Decharge for samme.

De udtrædende Bestyrelsesmedlemmer og de to Revisorer, Bureauchef A. Collett og Underbibliothekar Kjær, gjenvalgtes.

Paa Formandens Opfordring til at udtale sig om Foreningens Stilling og Virksomhed forlangte Ingen Ordet.

Generalforsamling den 13de Februar 1884.

Formanden, Professor Rygh, oplæste følgende Aarsberetning:

For Aaret 1882 har Foreningen udgivet:

Historisk Tidsskrift, 2den Række, 4de Binds 1ste og 2det Hefte.

Bidrag til Norges Historie i 1814 af Dr. Yngvar Nielsen, 1ste Binds 3die og 4de Hefte, hvormed dette Bind er afsluttet.

Aarsleveringen udgjør tilsammen 30¾ Ark.

Antallet af Foreningens Medlemmer var 1033 mod 1071 i 1881. Deraf var 1 livsvarigt Medlem. 75 svenske og 116 danske Medlemmer betalte ifølge de med den svenske og den danske historiske Forening bestaaende gjensidige Overenskomster kun halv Kontingent. Af den ved disse Overenskomster aabnede Adgang til paa lignende Vilkaar at indtræde i de to andre Foreninger havde 82 af Foreningens Medlemmer benyttet sig for den svenske Forenings Vedkommende og 131 for den danske Forenings.

Aarets Indtægter have været:

Indbetalte Medlemskontingenter for 1882 . .	Kr.	3394.00
Indbetalte Restancer fra tidligere Aar	-	124.00
Salg af ældre Skrifter	-	64.40
Tilsammen	Kr.	3582.40.

Udgifterne vare:

Honorarer	Kr.	810.50
Trykning og Papir	-	1851.75
Indheftning	-	167.59
Porto og Fragt	-	122.27
Kommissionsgebyr til Boghandlere	-	160.20
Budtjeneste, Inkassation, Avertissementer m. m.	-	76.74
Expedition, Kasse- og Regnskabshold	-	447.80
Tilsammen	Kr.	3636.85.

Udgifterne have følgelig oversteget Indtægterne med Kr. 54.45, hvorved Kassebeholdningen er gaaet ned fra Kr. 713.25 til Kr. 658.90.

Restancerne fra Foreningens tidligere Aar, der ved Udgangen af 1881 udgjorde Kr. 2195.37, ere stegne til Kr. 2423.57.

Af de Foreningen tilhørende Legater var ved tillagte Renter det Vogtske Legat steget fra Kr. 1958.00 til Kr. 2043.44 og det Holstske Legat fra Kr. 1399.19 til Kr. 1460.19. Ifølge en allerede i forrige Aarsberetning omtalt Beslutning ere i Regnskabsaarets Løb Kr. 3500.00 af disse Legaters Kapital udlaant mod Pant i fast Eiendom, medens Restbeløbet Kr. 3.63 indestaar i Christiania Sparebank. Legaternes Renter, have, som det heraf vil fremgaa, ogsaa i dette Aar været lagte til Kapitalen.

Regnskabet er gjennemgaaet af de valgte Revisorer, som ikke have fundet andet at bemærke derved end en manglende Attestation paa Bilagene, hvilken Mangel er berigtiget.

Af Bestyrelsens Medlemmer udtræde denne Gang undertegnede Bugge, Storm og Huitfeldt-Kaas.

Christiania 8de Febr. 1884.

O. Rygh. Sophus Bugge. L. Daae. Gustav Storm.
H. J. Huitfeldt-Kaas.

I Henhold til Revisorernes Indstilling gaves Kassereren Decharge for Regnskabet.

De udtrædende Bestyrelsesmedlemmer og de i forrige Aar fungerende Revisorer gjenvalgtes.

Ingen Forhandling fandt forøvrigt Sted om Foreningens Anliggender.

Medlemmer 1883.*

Hs. Maj. Kong Oscar II.

Æresmedlem: Professor, Dr. Konrad Maurer.

Aagaard, N., Sagfører. Hammerfest.
*Åkerhielm, L., Friherre, Kancelliraad. Stockholm.
*Aalborgs Stiftsbibliothek.
Aalesunds Almuebibliothek.
*Aall, D. M., Cand. juris. Kristiania.
Aall, J. C., Amtmand. Kristiania.
Aall, N., Brugsejer. Ulefos.
Aall, Th., Bureauchef. Kristiania.
Aarflot, J., Boghandler. Aalesund.
*Aarhus Kathedralskole.
*Aars, J., Skolebestyrer. Kristiania.
*Aas, A. K., Skoleinspektør. Fredriksstad.
Aas, J., Apotheker. Bodø.
*Aas, P. N., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.
Aasen, I., Stipendiat. Kristiania.
*Åstrand, G., Student. Upsala.
*Adeler, Baron, Allingegaard ved Silkeborg.
Aga, J., Gaardbruger. Ullensvang.
*Akademiska Bokhandeln. Upsala.
*Akademiska Föreningen. Lund.
Album, M., Overlærer. Drammen.
Amble, O., Foged. Sannesøen.
Amtsskolen i Thjødling.
Amundsen, Skolebestyrer. Kristiania.
Andersen, C. W., Byrets-Assessor. Kristiania.
Andersen, J. R., Sorenskriver. Kongsvinger.
Andersen, L., Kjøbmand. Moss.
Andersen, Ove, Overretssagfører. Arendal.
*Andersen, S. Chr., Generalkonsul. Kristiania.
Andresen, A. M., Lensmand. Lærdal.
*Andresen, C. W., Højesterets-Assessor. Kristiania.
Andvord, R., Stadshauptmand. Kristiania.
Angell, Kn., Overretssagfører. Bergen.
Anker, Chr., Grosserer. Fredrikshald.
Anker, H., Cand. theol. Sagatun ved Hamar.
*Annerstedt, C., Docent. Upsala.
Arbo, C., Brigadelæge. Kristianssand.
*Arcadius, C. O., Folkehøjskoleforstander. Majoreberg, Sverige.
Arendals Skoles Bibliothek.
Arenfeldt, C. D. A., Proprietær. Gimle ved Kristianssand.
Arentz, H., Protokolsekretær. Kristiania.
Arentz, N. P., Overlærer. Throndhjem.
*Arnesen, Kr. A., resid. Kapellan. V. Thoten.
Arnesen, M., fhv. Adjunkt. Kristiania.
Arnesen, Rich. Bergen.
*Arnet, R. R., Provst. Vegø.

* De med * betegnede ere tillige Medlemmer af enten den Danske eller den Svenske historiske Forening eller af begge og erlægge som saadanne kun halv Kontingent.

Arntzen, A., Direktør. Kristiania.
*Asbjørnsen, P. Chr., fhv. Forstmester. Kristiania.
Aschehoug, N. D., Byfoged. Laurvik.
Aschehoug, T. H., Dr., Professor. Kristiania.
Aschehoug, W. H., Toldkasserer. Kristiania.
Aschjem, H. J., Gaardbruger. Laurdal.
*Askergren, A., Frøken. Stockholm.
Astrup, H., Grosserer. Kristiania.
*Athenæum, Læseselskab i Kjøbenhavn.
*Athenæum, Læseselskab i Kristiania.
Athenæum, Læseselskab i Stenkjær.
Aubert, L. C. M., Dr., Professor. Kristiania.
*Aubert, L. M. B., Dr., Professor. Kristiania.
*Aumont, A., Stud. mag. Kjøbenhavn.

*Baashuus, Johs., Grosserer. Kristiania.
*Bache, N., Cand. juris. Kjøbenhavn.
*Bachke, A. S., Geschworner. Ringve ved Throndhjem.
*Bachke, O. A., Statsraad. Kristiania.
Backer, A., Distriktslæge. Skien.
Backer, L. Z., Grosserer. Fredriksstad.
*Backer, Z., Overretssagfører. Laurvik.
*Bagge, A., Adjunkt. Nyköping.
Bagge, H. J., fhv. Sogneprest. Kristianssand.
Balchen, F., Bestyrer af Kristiania Døvstumme-Institut.
*Bang, A. Chr., Dr., Prest ved Gaustad Asyl. V. Aker.
*Bang, F. S., Justitsraad, Bankkasserer. Kjøbenhavn.
Bang, H. R., Raadmand. Bergen.
*Bang, H. V. F. T., Sogneprest. Føvling, Danmark.
*Barth, Cand. phil. Kjøbenhavn.
Bassøe, Kr., Cand. mag. Kristiania.
*Bassøe, P. F., Provst. Raade.
Baumann, N. H., Foged. Laurvik.
Bech, A., Overretssagfører. Fredriksstad.
Beer, J. H., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.
*Beer, M., kst. Auditør. Kristianssand.
Belsheim, J., fhv. Sogneprest. Kristiania.
*Bendixen, B. E., Skolebestyrer. Bergen.
Berg, J. P., Provst. Fredriksværn.
Berg, M. Ø., Toldkasserer. Hammerfest.
Berg, O. M., Cand. juris. Kristiania.
Berg, P., Premierløjtnant. Kristiania.
Berg, S., Bureauchef. Kristiania.
Berge, O. C., Missionskasserer. Tromsø.
*Berge, S., Cand. phil. Upsala.
*Bergens Kommunebibliothek.
*Bergens Musæum.
Bergh, Johan, Højesterets-Advokat. Throndhjem.
Bergh, Johs., Højesterets-Advokat. Kristiania.
*Bergh, Karl, Overretssagfører. Bergen.
*Berghman, G., Dr. med. Stockholm.
*Bergström, P. A., Landshøvding. Örebro.
Bergwitz, C. H., Kjøbmand. Kristiania.

*Berling, E. W., Professor, Universitets-Bibliothekar. Lund.
Berner, M. H., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.
Beyer, F., Boghandler. Bergen.
*Bibliothek, det Deichmanske. Kristiania.
Bibliothek, det store kgl. Kjøbenhavn.
*Bibliothek, det kungl. Stockholm.
Birch, H. J., Politimester. Moss.
*Birch-Reichenwald, C., Sorenskriver. Kristiania.
Birch-Reichenwald, P., Expeditionschef. Kristiania.
*Birkeland, M., Rigsarkivar. Kristiania.
*Björnlund, P., Rektor. Luleå.
Bjørnson, P., Bureauchef. Kristiania.
Bjørnstad, A. Th., Sogneprest. Gryten.
Bjørnvall, A., Cand., Løjtnant. Kristiania.
Blackstad, J., Sorenskriver. Eker.
Blehr, O., Overretssagfører. Lærdal.
Blich, C. J., Højesterets-Assessor. Kristiania.
Blichfeldt, R., Apotheker. Mandal.
Blix, A., Overretssagfører. Kongsvinger.
Blix, E., Dr., Professor. Kristiania.
*Bloch, V., Rektor. Fredericia.
*Blom, Andr., Cand. mag. Kristiania.
Blom, Chr., Bankier. Mandal.
Blom, P. J., Sorenskriver. Sande, Jarlsberg.
Blytt, A., Professor. Kristiania.
Boeck, C., Læge. Kristiania.
Boeck, H., Politilæge. Kristiania.
*Boeck, Th., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.
*Boethius, S. J., Docent. Upsala.
Bonnevie, N., Amtmand. Arendal.
Borch, K., Overlærer. Stavanger.
Borgen, A. E., Grosserer. Drammen.
Borgen, F., Højesterets-Advokat. Kristiania.
Borgen, H. P., Grosserer. Kristiania.
*Bornemann, J. A., Professor. Kjøbenhavn.
*Brandt, Fr., Dr., Professor. Kristiania.
Bredal, P. E., Overretssagfører. Moss.
*Bricka, C. F., Arkiv-Assistent. Kjøbenhavn.
Brinch, Chr., Verftsejer. Kristiania.
Brinchmann, L., Sogneprest. Kristianssund.
Broch, B., Bankchef. Drammen.
Broch, S., Overrets-Justitiarius. Kristiania.
*Brock, Alb., Cand. mag. Kristiania.
Brodtkorb, E., Proprietær. Kulstad, Mosjøen.
Brodtkorb, Joh., Proprietær. Thjøttø.
Bruenech, C. A., Verksfuldmægtig. Kristiania.
Bruenech, J. V., Cand. philos. Kristiania.
Brun, J. M., Stiftsprovst. Kristianssand.
Brun, Joh., Apotheker. Throndhjem.
*Bruun, Chr., Dr., Justitsraad, Bibliothekar. Kjøbenhavn.
*Bruun, F. C., Legationsraad. Kjøbenhavn.
Bruun, Julius, Stiftsprovst. Kristiania.
Bryn, Th., Stadsphysikus. Throndhjem.

Brynjulfsen, G., Docent. Kjøbenhavn.
Buck, Fr. B., Kjøbmand. Throndhjem.
Bugge, F. W., Professor. Kristiania.
Bugge, J. Ø., Skibsreder. Mandal.
Bugge, N. M., Byfoged. Fredrikstad.
Bugge, S., Dr. Professor. Kristiania.
Bull, A., Generalkrigskommissær. Kristiania.
Bull, Chr., fhv. Expeditionssekretær. Kristiania.
Bøckmann, S. G., Sogneprest. Stod.
Bødtker, J., Sorenskriver. Fetsund.

*Cammermeyer, A., Boghandler. Kristiania.
Cappelen, H., Ingeniør. Gimsø Kloster ved Skien.
Cappelen, J. W., Boghandler. Kristiania.
*Carlsson, F. F., fhv. Statsraad. Stockholm.
Carstens, M. C., fhv. Overlærer. Throndhjem.
*Caspari, J., Cand. mag. Kristiania.
*Celius, C. P., Skolebestyrer. Tromsø.
Centralarkivet for Throndhjems og Tromsø Stifter. Throndhjem.
*Christensen, C., Kammerraad. Hørsholm.
Christensen, D., Adjunkt. Hamar.
Christensen, H. O., Byfoged. Stavanger.
Christensen, Thv., Toldkasserer, Kammerherre. Arendal.
Christiansen, C., Grosserer. Laurvik.

Christie, E., Expeditionssekretær. Kristiania.
*Christie, H., Cand. juris. Kristiania.
Christie, H., Cand. mag. Kristiania.
Christie, J. A. B., fhv. pers. Kapellan. Bergen.
Christie, W. F. K., Distriktslæge. Tønsberg.
*Cold, D. H. O., Dr. med., Distriktslæge. Frederiksverk, Danmark.
Coldevin, I., Proprietær. Dønnes, Helgeland.
*Collett, Alf, Bureauchef. Kristiania.
*Collett, J., Amtmand. Kristiania.
Collett, Th., Distriktslæge. Lindaas.
*Collin, J., Postexpeditør og Telegrafstations-Bestyrer. Hammerfest.
Conradi, A., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.
Conradi, J. F. C., Sagfører. Drammen.
Coucheron, P., Skoledirektør. Kristiania.

Daae, H. W., Udskiftningsformand. Ørskog.
*Daae, L., Dr., Professor. Kristiania.
*Daae, L., Sorenskriver. Ørskog.
*Dahl, Kammerherreinde. Moesgaard ved Aarhus.
Dahl, E., Lærer. Aalesund.
Dahl, H. E. Nesne.
Dahl, J., Distriktslæge. Drammen.
Dahl, P. E., Bogholder ved Jernbanen. Throndhjem.
Dahl, W. S., Højesterets Advokat. Vestnes.
Dahle, M. K., Handelsmand. Stavanger.
*Dahlenborg, C., Overlærer. Aalborg.

*Dahlerup, C. G., Sognepræst. Øster-Ulslev, Laaland.
*Dahll, L. Chr., Felttøjmester. Kristiania.
Dahll, T., Bergmester. Kragerø.
Dahm, E., Korpslæge. Kristianssand.
Danchertsen, J., Distriktslæge. Tromsø.
Danielssen, D. C., Overlæge. Bergen.
Dedichen, H., Stud. med. Kristiania.
*„De Unges Samfund". Drammen.
*Delgobe, Ch., Generaldirektør. Ødegaardens Verk ved Brevik.
*„Den gode Hensigt", Selskab i Bergen.
*„Den kvindelige Læseforening". Kjøbenhavn.
Dessen, H., Boghandler. Tønsberg.
Devold, O. E., Kjøbmand. Aalesund.
Didrikson, J. F., Linjeingeniør. Hamar.
Dietrichson, H., Postmester. Skien.
Dietrichson, N. G., Verftsskriver. Horten.
Dircks, Chr., Bogtrykker. Moss.
Diriks, C. F., Fyrdirektør. Kristiania.
Dop, Th. A., Sogneprest. Kristiania.
Drammens Lærerforening.
*Drammens offentlige Skole.
Drewsen, V., Fabrikejer. Kristiania.
Dreyer, Chr., Kjøbmand. Tromsø.
*Drolsum, Axel C., Universitets-Bibliothekar. Kristiania.
Due, F., Env. extr. & Min. plénip. St. Petersburg.
Dunker, G., Postmester. Kristianssand.
Dybwad, J., Boghandler. Kristiania.

Egeberg, Westye, Grosserer. Kristiania.
Eger, Thv., Grosserer. Kristiania.
*Ehrensvärd, A., Greve. Stockholm.
Eide, S., Skibsreder. Arendal.
*Ekman, E., Kommandørkaptejn. Göteborg.
*Ekstrand, A., Oppebørsels-Kommissær. Stockholm.
Ellermann, Apotheker. Bergen.
Elligers, J., Adjunkt. Arendal.
Ellingsen, Grosserer. Kristiania.
*Engelschiøn, E. A., fhv. Sorenskriver. N. Aurdal.
Engh, N., Toldinspektør. Flekkefjord.
Erichsen, H. N., Sogneprest. Trysil.
Erichsen, J. W., resid. Kapellan. Skien.
Erichsen, W., fhv. Byfoged. Kristiania.
*Eriksen, A. E., Rektor. Tromsø.
*Erslev, Kr., Dr., Professor. Kjøbenhavn.

Fabritius, H., Sorenskriver. Hjertdal.
Fabritius, W. C., Bogtrykker. Kristiania.
*Fahlbeck, P. E., Docent. Lund.
Falch, J. M., Lensmand. S. Odalen.
Falch, J. W., Kjøbmand. Laurvik.
Falck, F. E., Lensmand. Solvorn i Sogn.
Falck, Ths. S., Konsul. Stavanger.
Falkenberg, B., Bankdirektør. Kristiania.
Falsen, C., Marineløjtnant. Horten.

*Falsen, C., Premierløjtnant. Vardø.
Faye, J. B., Bankchef. Bergen.
Faye-Hansen, D., Byfoged. Drøbak.
Figenschou, J. C., Sagfører. Tromsø.
Finne, H., Overretssagfører. Stavanger.
Finne, J., Grosserer. Throndhjem.
Finne, P. N., Grosserer. Throndhjem.
Fleischer, B., Overtoldbetjent. Kristianssand.
Fleischer, J. N., Grosserer. Kristiania.
Fliflet, I., Sagfører. Birid.
Fliflet, N., Overretssagfører. Hamar.
Flor, L., Toldinspektør. Throndhjem.
Folkestad, H. O., Biskop. Hamar.
*Forchhammer, J., Dr., Rektor. Herlufsholm.
„Foreningen" i Tromsø.
*Forseth, O. G., Gaardbruger. Øxendal.
*Forstén, G., Cand. phil. Petersburg.
Fosse, H., Kirkesanger. Etne.
*Frederiksborgs lærde Skole.
*Fredrikshalds Stadsbibliothek.
Fredriksstads Skoles Bibliothek.
*Frese, T. G. de, Jægermester. Fristad, Sverige.
*Fridericia, Bibliotheks-Assistent. Kjøbenhavn.
Friele, D. H., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.
Friele, Henr., Dr. philos. Bergen.
*Friis, C. C. J., Cand. phil. Kjøbenhavn.
Friis, J. A., Professor. Kristiania.
Frisak, J., Sorenskriver. Sætersdalen.
*Fritzner, J., Dr., fhv. Provst. Kristiania.
Frølich, C., Bureauchef. Kristiania.
Fürst, J. D., Foged. Skedsmo.
*Fürst, V., Grosserer. Kristiania.
Fuglesang, G. R., Fabrikejer. Kristiania.
Furu, O., Overretssagfører. Kristianssund.
Fyhn, Halfdan, Højesterets-Advokat. Kristiania.

Gamborg, E., Politimester. Drammen.
Garben, Joh., Byfoged. Tønsberg.
*Geheime-Arkiv, det kgl. Kjøbenhavn.
Generalstabens Bibliothek. Kristiania.
*Gjellerup, S., Bibliotheks-Assistent. Kjøbenhavn.
Gjertsen, F., Skolebestyrer. Kristiania.
Gjessing, G. A., Rektor. Arendal.
Gjessing, K., Toldkasserer. Holmestrand.
Gjør, C., Overretssagfører. Stavanger.
*Gleerupska Universitets-Bokhandeln. Lund.
Glückstad, A. M., Kasserer. Kristiania.
Glückstad, Chr., fhv. Sogneprest. Kristiania.
Graff, F., Skifteforvalter. Kristiania.
Gram, E., Bankdirektør. Throndhjem.
Gram, Jens, Konsul. Drammen.
Gran, Chr., Konsul. Bergen.
*Grandinson, K. G., Cand. phil. Stockholm.
Grimsgaard, C., Generalmajor. Fredrikshald.

Groth, Chr., Toldinspektør. Bergen.
Grønvold, A., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.
Grønvold, N. C., Bureauchef. Kristiania.
Gude, Hans, Professor. Karlsruhe.
Gulbranson, C., Cand. juris, Grosserer. Kristiania.
Gulbranson, H. R., Cand. juris, Grosserer. Kristiania.
Gulbranson, P., Grosserer. Kristiania.
Guldberg, C. M., Professor. Kristiania.
*Gundorph, V., Cand. philol. Kjøbenhavn.
*Göteborgs Museums Bibliothek.

Haffner, J. F. W., Oberstløjtnant. Kristiania.
Hagemann, A., Forstkandidat. Saltdalen.
Hagemann, F., Cand. juris. Kristiania.
Hagen, A. F., Premierløjtnant, Throndhjem.
Hagen, G., Boghandler. Hammerfest.
Hagen, Oluf S., Handelsmand. Throndhjem.
Hall, Chr., Stiftsprovst. Tromsø.
Hals, O. N., Bureauchef. Kristiania.
*Halvorsen, J. B., Bibliotheks-Amanuensis. Kristiania.
Halvorsen, L., Skolebestyrer. Haugesund.
Hamar offentlige Skole.
Hamar Stiftsseminarium.
Hambro, E. I., Cand. juris. Kristiania.
*Hammar, A. N., Lektor. Karlskrona.
Hammer, P. N., Sorenskriver. Arendal.
*Hansen, Cand. phil. Oddense Folkehøjskole ved Skive.
Hansen, A. M., Tredieprest. Kristiania.
Hansen, Aug., Kjøbmand. Kristiania.
Hansen, Brødrene, Handelsfirma. Kristiania.
Hansen, C. M., Højesterets-Advokat. Kristiania.
Hansen, Carl, Genremaler. Kjøbenhavn.
Hansen, Fr., Overretssagfører. Kristianssand.
Hansen, H. V., Bankkasserer. Kristiania.
*Hansen, Jørgen, fhv. Sogneprest. Kristiania.
Hansen, Kl., Læge. Bergen.
Hansen, N. C. I., Postmester. Holmestrand.
*Hansen, N. S., Overretssagfører. Ibestad.
*Hansen, Olaf, Cand. philos. Kristiania.
Hansen, Th., Kjøbmand. Throndhjem.
Hanssen, H. C., Toldinspektør. Vadsø.
Hanssen, J., Assurance-Kasserer. Arendal.
Hansson, M. S., Direktør. Kristiania.
Hansteen, W., Provst. Vors.
Harbitz, G. P., fhv. Sogneprest. V. Aker.
Hartmann, G., Rektor. Skien.
*Hartmann, G. A., Bankdirektør. Throndhjem.
*Hartmann, H. K., Distriktslæge. Vadsø.
Haslund, F. A., fhv. Skoledirektør. Kristiania.
Haslund, Karl, Skibsfører. Arendal.

*Hauan, J., Lensmand. Hammerfest.
Hauff, T. B., Kjøbmand. Kristiansund.
Hauge, J., Telegrafstations-Bestyrer. Throndhjem.
Haugen, K., Student. Østerrisør.
Hausmann, Chr., Sorenskriver. Elverum.
Havig, C. M., Lensmand. Mosjøen.
*Heffermehl, A. V., Sogneprest. Hisø.
Heftye, Joh. Th., Cand. juris. Østraat.
*Heftye, Th. Joh., Konsul. Kristiania.
Heiberg, C., fhv. Foged. Bergen.
*Heiberg, E. O., Overrets-Assessor. Kristiania.
Heiberg, H., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.
Heidenreich, C., Sorenskriver. Kristianssand.
Heidenreich, J., Overretssagfører. Kristiania.
*Heise, A., Dr., Overlærer. Roeskilde.
Helland, Georg, Cand. philos. Bergen.
Helliesen, H. L., Statsraad. Kristiania.
Henie, C., Læge. Hamar.
*Henrichsen, C., Rektor. Bergen.
Henrichsen, O. E., Bankchef. Bergen.
Henriksen, J., Kjøbmand. Tromsø.
*Herbst, C. F., Justitsraad. Kjøbenhavn.
*Herlufsholms Skoles Bibliothek.
*Hermanstorff, Lyder, Cand. mag. Kristiania.
Hertzberg, Ebbe, Professor. Kristiania.
Hesselberg, A., Grosserer. Kristiania.
Heubsch, F., Bankbogholder, Fredrikshald.
Heyerdahl, A., Kjøbmand. Kristianssund.
Heyerdahl, N. T., Foged. Tønset.
*Hierta, P. F., Friherre, Godsejer. Främmestad, Sverige.
*Hildebrand, E., Lektor. Stockholm.
*Hildebrand, H., Rigsantikvar. Stockholm.
*Hiort, H. J., Grosserer. Kjøbenhavn.
*Hiortdahl, Th., Professor. Kristiania.
*Historiska Föreningen. Lund.
*Historiska Föreningen. Upsala.
Hodne, J., Cand. juris. Kristiania.
*Hoff-Rosenkrone, G., Stamhusbesidder. Rosendal pr. Bergen.
Hoffmann, Fr., Bylæge. Aalesund.
Hoffmann, Joh., Distriktslæge. Ullensvang.
Hofgaard, Proprietær. Sjaastad, Lider.
Hofgaard, G., Sorenskriver. Stavanger.
Hofgaard, S. W., Skolebestyrer. Kristiania.
*Holck, C. C. V. F., Kaptejn. Kjøbenhavn.
Holck, L., Skolebestyrer. Bergen.
Holck, O. E., Skoledirektør. Hamar.
Holfeldt, M. K., Overlærer. Stavanger.
*Holm, E., Dr., Professor. Kjøbenhavn.
Holm, H. H., Bureauchef. Kristiania.
Holmboe, J., Statsraad. Kristiania.
Holmboe, J. G., Sogneprest. Vaage.
Holmboe, L., Sagfører. Aalesund.
Holst, A., fhv. Sorenskriver. Alstahaug.

Holst, Chr., Overintendant, Kammerherre. Kristiania.
Holst, E., Universitets-Stipendiat. Kristiania.
Holst, P. C., Brugsejer. Mosjøen.
Holst, Th., Fattigforstander. Drammen.
Holter, A., Reutz, Oberstløjtnant. Skien.
Holter, H., Grosserer. Kristiania.
Holtermann, L., Sogneprest. Skouger.
*Horn, H., Expeditionssekretær. Kristiania.
*Horn, J. O., Toldkasserer. Moss.
*Horneman, J. H., Forstander. Throndhjem.
Horneman, Th., Proprietær. Rejnskloster, Rissen.
Hornemann, H., Forstander. Throndhjem.
Hornemann, R., Overrets-Justitiarius. Throndhjem.
*Huitfeldt-Kaas, H. J., Arkivfuldmægtig. Kristiania.
Huun, Chr., Landhandler. Solvorn i Sogn.
Hval, A., Fængselsprest. Throndhjem.
Hveding, J., Provst. Lindaas.
Hvoslef, J., Stiftamtmand. Kristianssand.
*Höjer, N., Dr., Docent. Upsala.
*Hølaas, A., Statsrevisor. Kristiania.

Ihlen, Chr., Marinekaptejn. Kristiania.
Ihlen, J., Højesterets-Advokat. Kristiania.
Ingier, H., Brugsejer. Lian ved Kristiania.
Ingier, L., Overretssagfører. Hønefos.
Ingstad, C., Bureauchef, Kammerherre. Kristiania.
Irgens, O., Skoleinspektør. Bergen.
*Isberg, S. W., Grosserer. Kjøbenhavn.

*Jacobi lägre Elementar-läroverk. Stockholm.
Jacobsen, Fr., Grosserer. Fredriksstad.
Jacobsen, J. N., Grosserer. Fredriksstad.
*Jacobson, L. T., Landmaaler. Eskilstuna.
*Jantzen, A. F., Sogneprest. Gjentofte.
Jarmann, A., Postexpeditør. Farsund.
Jarmann, E., Ingeniør. Kristiania.
Jarmann, J. S., Ingeniør. Kristiania.
Jebsen, P., Konsul. Bergen.
*Jensen, C., Statsraad. Kristiania.
Jensen, L., Lærer. Drammen.
Jensen, L. T., Handelsmand. Kulstadssøen.
Jenssen, Anton, Konsul. Throndhjem.
Jenssen, Hans, Kjøbmand. Throndhjem.
*Jernell, Adjunkt. Lund.
Johannesen, P. A., Dampskibs-Expeditør. Laurvik.
Johansen, C. Ludv., Grosserer. Kristiania.
*Johansen, Sigv., Student. Kristianssand.
Johnsen, Chr., Grosserer. Kristianssund.
Johnsen, Joh., Overretssagfører. Stavanger.
Johnson, C., Kopist. Kristiania.
Johnson, Gisle, Dr., Professor. Kristiania.

Jonassen, Gabr., Skibsreder. Stavanger.
Juell, H. A., Inspektør. Kristiania.
Jullum, O., Kjøbmand. Kristianssund.
*Jørgensen, A. D., Geheime-Arkivar. Kjøbenhavn.
*Jørgensen, C., Cand. philol. Kjøbenhavn.
*Jørgensen, S., Lærer. Kistrup ved Faaborg.

Kahrs, C. A., Overlæge. Bergen.
*Kallevig, H. S. Arendal.
*Kallevig, Harald. Arendal.
Karlskrona Postkontor.
*Karlsson, K. H., Cand. Upsala.
*Kauffmann, H., Cand. philol. Randers.
Kavli, Albert, Handelsmand. Throndhjem.
Kavli, Wilhelm, Handelsmand. Throndhjem.
*Keijser, E. J., Sogneprest. Örebro.
*Kempe, J. A., Cand. phil. Lund.
Keyser, C., Skolebestyrer. Kristiania.
Keyser, F. W., fhv., Universitets-Bibliothekar. Kristiania.
Kielland, A. C., Partikulier. Stavanger.
Kielland, F. H., Premierløjtnant. Throndhjem.
Kielland, J., Sogneprest. Lunde.
*Kiellerup, J., Godsejer. Visborggaard ved Aalborg.
Kierulf, C., Foged. Kristiania.
Kierulf, O. R., Excellence, Statsminister. Stockholm.
Kildal, M. H., Sorenskriver. Ringsaker.
*Kinch, J., Overlærer. Ribe.
Kiær, A., Grosserer. Fredriksstad.
Kiær, A. N., Chef for det statistiske Centralbureau. Kristiania.
Kiær, F., Overlæge. Kristiania.
Kjeldsberg, R., Kjøbmand. Throndhjem.
Kjelsen, Th., Overretssagfører. Kristiania.
Kjelstrup, V., Sogneprest. Bod.
Kjerschow, Chr., Stiftamtmand. Tromsø.
*Kjær, A., Underbibliothekar. Kristiania.
*Klemming, G. E., Overbibliothekar. Stockholm.
Klingenberg, Rich., Marineløjtnant. Horten.
*Klubien, A., Højesterets-Advokat. Kjøbenhavn.
Knagenhjelm, L., Overrets-Assessor. Throndhjem.
Knap, C. R., Rektor. Lillehammer.
Knap, H. C., Justitssekretær ved Højesteret. Kristiania.
Knap, R., Indrulleringschef. Kristiania.
Knivsberg, J. C., Kasserer. Stavanger.
*Knobelauch, Oskar, Boghandler. Kristiania.
Knudtzon, C. A., Ritmester. Throndhjem.
Knudtzon, N. H., Konsul. Kristianssand.
*Knudtzon, N. H., Grosserer. Kjøbenhavn.
Knutzen, S. S., Rektor. Kragerø.
Koht, P. S., Overlærer. Tromsø.
Kolbenstvedt, N. L., Lensmand. Sand, Ryfylke.
Kongsbergs Læseforening.
Kongsbergs Middelskole.
Konow, Fr., Overretssagfører. Bergen.
Konow, H., Cand. juris. Kristiania.
*Koren, Chr. B., Stud. philol. Kristiania.

Krag, H., Vejdirektør. Kristiania.
*Krarup, F., Registrator ved Geheime-Arkivet. Kjøbenhavn.
Krebs, C. A., Sorenskriver. Fredrikshald.
*Krieger, A. F., Dr., Geheime-Etatsraad. Kjøbenhavn.
*Krieger, W., Partikulier. Kjøbenhavn.
Krigsskolens Bibliothek. Kristiania.
*Kringelbach, G., Arkiv-Assistent. Kjøbenhavn.
Kristiania Borger- og Realskoles Bibliothek.
Kristiansen, Oskar, Cand. mag. Kristiania.
Kristianssands Kathedralskoles Bibliothek.
*Kristianssands Stiftsseminarium.
*Kristianssunds offentlige Skole.
Krogh, J. C., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.
Krohg, O. T., Sogneprest. Vestnes.
Krohn, Hj., Apotheker. Bergen.
Krohn, W., Konsul. Bergen.
*Kulsberg, O., Cand. mag. Kristiania.

Lambrechts, M., Høiesterets-Assessor. Kristiania.
*Lampe, H. J., Sogneprest. Fredriksværn.
*Lampe, J. F., Sogneprest. Bamble pr. Brevik.
Langberg, Malthe, Adjunkt. Stavanger.
Lange, B., Agent. Marseille.
Lassen, Jens. Rakkestad.
*Lassen, W., fhv. Bureauchef. Kristiania.
*Lautrup, C. L. A., Auditør. Kjøbenhavn.
Lehmann, H., Statssekretær. Kristiania.
Lekve, O. T. Grong.
Lerche, V., Skibsreder. Tønsberg.
Leschly-Hansen, J. E., Politi-Inspektør. Kristiania.
Lieblein, J., Professor. Kristiania.
Lied, F. M., Sogneprest. Sogndal, Dalerne.
*Liisberg, Kaptejn. Kjøbenhavn
Lind, J. B., Kontorchef. Kristiania
Lindegaard, J., Photograph. Kristiania.
*Linder, N., Dr., Lektor. Stockholm.
*Linnström, H., Forlagsboghandler. Stockholm.
Linthoe, C., Foged. Kongsberg.
Lionæs, Chr., Boghandler. Fredriksstad.
Logn, A. A., Apotheker. Moss.
Lorange, A. L., Konservator. Bergen.
Lorck, F., Konsul. Throndhjem.
Lorck, K., Cand. juris. Throndhjem.
Lossius, K., Adjunkt. Throndhjem.
Lossius, R., Konsul. Kristianssund.
*Lous, K., Høiesterets-Advokat. Kristiania.
Lund, A. D., Forstmester. Skage pr. Namsos.
*Lund, C., Cand. mag. Kjøbenhavn.
Lund, J., Overlærer. Drammen.
Lund, O., Overretssagfører. Hammerfest.
*Lund, Tr., Dr., Bibliotheks-Assistent. Kjøbenhavn.
*Lundell, J. A., Bibliotheks-Amanuensis. Upsala.
Lundequistska Bokhandeln. Upsala. (2 Expl.)
*Lundgreen, H., Bankdirektør. Throndhjem.

*Lundh, Otto Gr., Arkivfuldmægtig. Kristiania.
*Lundh, S. H., Ingeniør. Kristiania.
Lyng, O., Marineløjtnant. Alby ved Moss.
Lyng, Th., fhv. Bureauchef. Kristiania.
Lysholm, O. K., Konsul. Throndhjem.
*Læseforening, den kvindelige. Kjøbenhavn.
*Læseforening for Lærerne ved Sagenes Skole. Kristiania.
Løberg, Hj., Bankadministrator. Bergen.
Løvland, J., Skolelærer. Kristianssand.
*Løvvig, Chr., Lensmand. Sveen.

*Månsson, L., fhv. Rigsdagsmand. Tranemåla, Sverige.
Mack, Wilh., Konsul. Tromsø.
Malling, M. V., Politifuldmægtig. Bergen.
*Malmström, C. G., Rigsarkivar. Stockholm.
*Mansa, Landinspektør. Nykøbing paa Mors.
Manthey, A. W., Højesterets-Assessor. Kristiania.
Mariboe, W. A., fhv. Overrets-Assessor. Kristiania.
*Marinebiblotheket. Horten.
Marstrander, P., Læge. Kristiania.
Martens, D. B., Kjøbmand. Bergen.
*Martinsen, G., Brugsejer. Hougsund.
Matheson, Chr., Kjøbmand. Throndhjem.
Mathiesen, Henr., Agent. Krististiania.
Megrund, P., Provst. Tromsøsundet.
Meidell, S. B., Bureauchef. Kristiania.
Mejdell, T., fhv. Forstmester. Kristiania.
Meinertz, Fr., Cand. juris. Kristiania.
Melkild, H. O., Lærer. Øxendalen.
Mellbye, O., Stempletpapirsforvalter. Kristiania.
*Metropolitanskolen i Kjøbenhavn.
Meyer, J. H. H., Overretssagfører. Tønsberg.
Meyer, L., Ingeniør. Kristiania.
Meyer, Thv., Grosserer. Kristiania.
Meyer, W. D., Provst. Tysnes.
Michelet, C., Amtmand. Laurvik.
Michelet, G., Oberstløjtnant. Kristiania.
*Michelsen, J. A., Konsul. Bergen.
Moe, Moltke, Stipendiat. Kristiania.
Moe, Th., Kjøbmand. Throndhjem.
Mohn, E., Adjunkt. Aalesund.
Mohr, A., Dr., Sekretær. Kristiania.
Molde offentlige Skole.
*Mollerup, W., Dr. phil. Kjøbenhavn.
Monrad, M. J., Dr., Professor. Kristiania.
*Monsen, M. G., Grosserer. Stavanger.
*Montan, E. V., Dr., Professor. Stochholm.
*Morgenstierne, B., Bureauchef. Kristiania.
*Moth, L., Overlærer. Sorø.
Motzfeldt, C., Stiftamtmand. Throndhjem.
Moursund, A., Sagfører. Tromsø.
Moursund, K., Sagfører. Tromsø.
*Müffelmann, H., Proprietær. Lyngby ved Kjøbenhavn.
Müller, C., Rektor. Kristiania.

Müller, W. J., Distriktslæge. Dovre.
Munch, E. S., Sogneprest. Nes, Romerike.
Munk, S., Læge. Porsgrund.
*Munk, S., Stud. philol. Kristiania.
Muus, N., Handelsmand. Stenkjær.
Møller, H., Konsul. Porsgrund.
Møller, H. K., Sagfører. Hemnes.
Møller, Nicolai, Dispachør. Porsgrund.
Møller, T. L. C., Cand. theol. Gjøvik.

Nannestad, Chr., Sogneprest. Mo, Helgeland.
Narumskogen, A. L., Gaardbruger. V. Thoten.
Nergaard, A., Overretssagfører. Vadsø.
Nergaard, O., Sorenskriver. Bodø.
Nergaard, O. W. R., konst. Auditør. Bergen.
*Nerman, A., Boghandler. Karlstad.
Nicolaysen, E., Cand. theol. Kristiania.
Nicolaysen, J., Professor. Kristiania.
Nicolaysen, N., Antikvar. Kristiania.
*Nicoll, Joh., Cand. juris. Kristiania.
Nielsen, C. T., Telegrafdirektør. Kristiania.
Nielsen, Ludvig, Politimester. Tromsø.
*Nielsen, O., Dr., Arkivar. Kjøbenhavn.
*Nielsen, O. A., Lensmand. Odnes, N. Land.
Nielsen, W., Sorenskriver. Kragerø.
*Nielsen, Yngvar, Dr., Universitets-Stipendiat. Kristiania.
Nilsen, E., Toldinspektør. Hammerfest.
Nilsen, Ingar, Højesterets-Advokat. Kristiania.
Nilsen, Karl, Sorenskriver. Vardø.
*Nilsen, Karl K., Overlærer. Lillehammer.
Nilsen, N. J., Foged. Tromsø.
Nilssen, Claudius, Kjøbmand, Throndhjem.
*Nilsson, A., Løjtnant. Malmö.
*Nisson, Redaktør. Kristiania.
*Nutzhorn, H., Cand. theol. Askov.
*Nykøbings Kathedralskole. Falster.
Nyquist, O., Oberstløjtnant. Kristiania.
*Nyström, J. F., Licentiat. Upsala.

Oftedahl, T. N., Toldkasserer. Kristianssand.
Ohlsen, C., Ingeniør. Kristiania.
Ohlsen, Hj., Overretssagfører. Kristiania.
St. Olafs Klub. Drammen.
Olafsen, E., Fuldmægtig. Kristiania.
Olafsen, O., Sogneprest. Ejd.
*Olbers, M., Kamrer. Göteborg.
Olrog, C. C., Toldinspektør. Kristianssand.
*Olsen, Fr., Bibliotheks-Amanuensis. Kristiania.
Olsen, H. A. H., Foged. Hemnes.
Olsen, J. V., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.
*Olsen, J. Kulmann, resid. Kapellan. Kvinhered.
Olsen, K., Expeditionschef. Kristiania.
Olsen, O. T., Sogneprest. Hatfjelddalen.
Olsen, Olaf, Lærer. Aalesund.
Olsen, Olaus, Kæmner. Fredrikshald.

*Olséni, N., Cand. phil. Lund.
Olsson, L. Esmark, Cand. juris. Kristiania.
Omsted, A., Godsejer. Grue.
Onsum, O., Verksejer. Kristiania.
Ording, J. G., Rektor. Kongsberg.
Osmundsen, J. M., Lærer. Farsund.
Ottesen, O., Sorenskriver. Askim.
Ottesen, P. V., Højesterets-Assessor. Kristiania.
Otto, Alf, Kontorfuldmægtig. Kristiania.
*Oxholm, Hofjægermester, Godsejer. Rosenfeldt ved Vordingborg.

*Pallin, J. R., Lektor. Stockholm.
Parelius, M. H., Sagfører. Bodø.
Parelius, R. B., Kjøbmand. Kristianssund.
Parmann, G. Kr., Boghandler. Kristiania.
Paus, Chr. Kjellestad ved Brevik.
*Pedersen, S., Klokker. Drammen.
*Pedroso, Z. C., Professor. Lissabon.
*Petersen, Lærer. Allinge paa Bornholm.
Petersen, A., Byskriver. Kristiania.
Petersen, A. G., Boghandler. Kristiania.
Petersen, C., Boghandler. Kristiania.
Petersen, C. J., Krigskommissær. Tromsø.
*Petersen, H. G., Overpostmester. Kjøbenhavn.
Petersen, Harald, Sagfører. Inderøen.
Petersen, K., Adjunkt. Hamar.
Petersen, P., Generalkonsul. Kristiania.
*Peterson, Th., Konsul. Moss.
Piro, A., Sorenskriver. N. Aurdal.
Plahte, C., fhv. Justitssekretær. Kristianssand.
*Platen, C. von, Baron. Stockholm.
Platou, C. S., Borgermester. Bergen.
Platou, C. S., Overretssagfører. Bergen.
Platou, F. C. S., Overrets-Justitiarius. Kristiania.
*Platou, P., Grosserer. Kristiania.
*Ploug, Carl, Dr. phil. Kjøbenhavn.
*Posse, A. Fr:son, Greve. Stockholm.
Poulsen, Vilh., Sogneprest. Vinje.
*Prebensen, N., Cand. juris. Kristiania.

Qvale, H., Distriktslæge. Brønø.
Qvam, A., Højesterets-Advokat. By ved Stenkjær.
*Qviding, N., Universitets-Boghandler. Lund.
Qvisling, J. L., Sogneprest. Moland.

Raabe, Halfdan, fhv. Skolebestyrer. Kopervik.
Randers, M., Distriktslæge. Aalesund.
Rasch, J. G., Korpslæge. Fredrikshald.
Rasch, J. L., Amtmand. Fredrikshald.
Rasmussen, A. S., Telegrafist. Sandefjord.
Rasmussen, Lars, Handelsmand. Sand, Ryfylke.
*Rasmussen, R. C., Musikus. Kjøbenhavn.
Ravn, H. B., Kommandør. Karljohansværn.
*Regenburg, T. A. J., Dr., Etatsraad, Stiftamtmand. Skanderborg.
Reiersen, K., Boghandler. Throndhjem.
*Reimann, C. F., Apotheker. Fuglebjerg ved Silkeborg.

Reimers, H. F., Expeditionssekretær. Kristiania.
*Ribe Kathedralskoles Bibliothek.
*Rietz, A., Student. Lund.
*Rigsarkivets Bibliothek. Kristiania.
*Rigsarkivets Bibliothek. Stockholm.
Riis, B., Handelsfuldmægtig. Drammen.
Riise, O., Proprietær. Throndhjem.
Ring, Ole, Overretssagfører. Kristiania.
Ring, Th., Lensmand. Horten.
*Rist, P. F., Kaptejn. Helsingør.
Rode, K. T., Sogneprest. Nedre Stjørdalen.
Rogneby, A., Gaardbruger. Ø. Thoten.
Rogstad, T., fhv. Foged. Kristiania.
Rolfsen, J. Nordahl, Cand. philos. Bergen.
Rolfsen, O. A., Byfoged. Drammen.
Roll, A., Distriktslæge. Hammerfest.
Roll, Ferd., Sorenskriver. Molde.
Roll, Oluf, Havnedirektør. Kristiania.
*Rosendahl, O., Premierløjtnant. Kjøbenhavn.
*Rosendal, Folkehøjskoleforstander. Vinding ved Vejle.
*Rosenørn, M. H., Kammerherre, Stiftamtmand. Randers.
Rostad, L. Joh. Holmestrand.
*Rouget de St. Hermine, W., Kaptejn. Uddevalla.
Rumohr, Claus. Frønningen.
Rye, N. M., Stiftamtmand. Kristiania.
Rygh, E., Borgermester. Kristiania.
Rygh, K., Adjunkt. Throndhjem.
*Rygh, O., Professor. Kristiania.
Rynning, B., fhv. Sogneprest. Kongsvinger.
Ræder, G., Generalmajor. Kristiania.
*Ræder, J. G. F., Kontorchef. Kjøbenhavn.
Rønneberg, O., Sagfører. Sogndal i Sogn.
Rønneberg, R., Konsul. Aalesund.
Rønning, J. S., Sogneprest. Bjugn.
*Rørdam, H. F., Dr., Sogneprest. Brændekilde ved Odense.

Salomonsen, C., Overretssagfører. Kristiania.
„Samfundet". Lillehammer.
Sandberg, J., Sogneprest. Eivinvik.
Sanne, A. L., Bankchef. Kristiania.
Sanne, A. M., Prokurator. Aalesund.
Sars, J. E., Professor. Kristiania.
*Scavenius, Kammerherreinde. Gjørslev, Danmark.
Schaanning, F. F., Sorenskriver. Throndhjem.
Schanche, H., Cand. juris., Vicekonsul. Bilbao, Spanien.
*Schartau, E. W. B., Sogneprest. Skarhult, Kristineberg, Sverige.
*Scheel, A. V., Byrets-Assessor. Kristiania.
Schirmer, H. M., Arkitekt. Kristiania.
Schiøtt, Th., Grosserer. Skien.
Schjelderup, G., Byfoged. Bergen.
*Schjelderup, W. M., Cand. juris. Bergen.
*Schjøth, H., Adjunkt. Kristiania.

Schmidt, C. C., Auditør. Horten.
*Schmidt, L., Bogtrykker. Laurvik.
*Schmidt, V., Dr., Professor. Kjøbenhavn.
*Schousboe, V. C., Sogneprest. Kjøbenhavn.
Schroeter, Fr., Telegrafinspektør. Mosjøen.
Schroeter, J., Bureauchef. Kristiania.
Schrøder, Stationsmester. Elverum.
Schrøder, H., Theaterchef. Kristiania.
Schrøder, O., Overretssagfører. Arendal.
Schübeler, F. C., Dr., Professor. Kristiania.
Schübeler, G. F. L., Sogneprest. Inderøen.
Schult, Andr., Forvalter. Mosjøen.
Schulz, Ths., Korpslæge. Verdalen.
Schwartz, J. J., Grosserer. Drammen.
Schweigaard, C. H., Statsraad. Kristiania.
*Schybergson, M. G., Docent. Helsingfors.
*Schøller, Kammerherreinde. Margaard ved Odense.
Schønberg, E., Dr. med., Professor. Kristiania.
Schøning, J., Cand. juris. Kr.ania.
*Schøning, S. J., Telegrafstations-Bestyrer. Namsos.
*Secher, V. A., Cand. juris. Kjøbenhavn.
Segelcke, L., Oberst, Generaldirektør. Kristiania.
Segelke, A., Sorenskriver. Ringerike.
Seglem, J. P. O., Kasserer. Stavanger.
Selboe, J., Vagtmester. Skedsmo.
Selmer, M., Skovdirektør. Kristiania.
Sibbern, G. C., Minister. Paris.
*Silfverstolpe, C., Kammerherre. Stockholm.
*Simonsen, P., Kjøbmand. Kristiania.
Sinding-Larsen, A., konst. Auditør. Kristiania.
*Skånska Nations Bibliothek. Lund.
Skavlan, O., Dr., Professor. Kristiania.
*Skeel, V., Kammerherre, Justitiarius. Kjøbenhavn.
Skiens offentlige Skole.
*Skjelderup, J., fhv. Postmester. Kristiania.
Skjoldborg, J. G., Amtmand. Lillehammer.
*Smålands Nations Bibliothek. Lund.
*Smerling, C. T., Kancelliraad. Stockholm.
Smith, C. E., Grosserer. Kristiania.
*Smith, C. N., Provst. Korup ved Odense.
*Smith, J. J., Lensnotar. Jönköping.
Smith, J. M., Oberst. Kristiania.
Smith, Th., Politimester. Sarpsborg.
Smitt, J., Landbrugsdirektør. Kristiania.
Smitt, J. S., Biskop. Tromsø.
Soelberg, Joh., Proprietær. Drammen.
Solberg, S. A., Grosserer. Drammen.
Sollied, H. O., Forvalter. Rotvold Asyl.
*Sommer, Chr., fhv. Distriktslæge. Kjøbenhavn.
Sommer, H., Kjøbmand. Kristiania.

Sommerschield, H. J. L., Kaptejn. Verdalen.
*Sorø Akademis Bibliothek.
*Sparre, Alex., Greve. Stockholm.
*Sparre, G. A., Excellence, Greve. Stockholm.
Sparre, J., Stadsfysikus. Bergen.
Spørck, A., Premierløjtnant. Throndhjem.
Stabel, P. L., Overretssagfører. Kristianssand.
Stabell, G., Cand. philos. Throndhjem.
*Stabell, H., Redaktør. Fredriksstad.
*Stang, E., Højesterets-Advokat. Kristiania.
Stang, F., Excellence, fhv. Statsminister. Kristiania.
Stang, N. A., Grosserer. Fredrikshald.
Stang, Th., Marineløjtnant. Borregaard.
Stavanger offentlige Skoles Bibliothek.
Steen, A., Cand. juris, Redaktør. Kristianssand.
Steen, C. J., Lensmand. Lurø.
Steen, C. O., Forstander. Rotvold Asyl.
Steen, D., Fabrikant. Kristiania.
*Steen, F. M. B., Sorenskriver. Førde.
Steen, J., Overretssagfører. Hadsel.
*Steenstrup, J., Dr., Professor. Kjøbenhavn.
*Steinnordh, Dr. theol. & phil., Lektor. Linköping.
*Stemann, Hofjægermesterinde. Helsingør.
Stenersen, L. B., Dr., Universitets-Stipendiat. Kristiania.
Stibolt, C. N., Konsul. Kristiania.
*Stockholms högre Lärarinne-Seminarium.
Stokkeland, C. R., Gaardbruger. Vestnes.
Storm, E., konst. Zahlkasserer. Kristiania.
*Storm, G., Dr., Professor. Kristiania.
Storm, O., Lodsoldermand. Horten.
Storsteen, H. J., Fyrvogter. Gitterø pr. Haugesund.
*Storthingets Bibliothek. Kristiania.
Stranger, Plade, Skibsreder. Kristiania.
*Strokirk, W. T., Cancelliraad. Stockholm.
*Strøm, C. A., Lensmand. Throndenes.
Strøm, Chr., Cand. philos. Kristiania.
*Strøm, F., Overretssagfører. Moss.
Strøm, H. M., Sorenskriver. Stavanger.
*Strøm, Th., Overlærer. Jægerspris ved Kjøbenhavn.
Stub, Læge. Kragerø.
Stub, H. J. B., Provst. Strandebarm.
Stub, J. C., Foged. Throndhjem.
Stub, P., Foged. Ullensaker.
*Studenterforeningens Bibliothek. Kjøbenhavn.
*Studentersamfundets Bibliothek. Kristiania.
*Studentkårens Bibliothek. Upsala.
*Styffe, C. G., Overbibliothekar. Upsala.
Sunne, Skibskaptejn. Arendal.
*Svegaard, P., Lærer. Kjøbenhavn.
Sverdrup, H. U., Sogneprest. Balestrand.
Sverdrup, J., Bankdirektør. V. Aker.
Sverdrup, J., Sagfører. Frolands Verk.

*Sverdrup, U., Cand. mag. Kristiania.

Sæhlie, A., Brugsejer. Vang, Hedemarken.

*Söderwall, K. F., Docent. Lund.

*Sødring, E., Cand. mag. Kjøbenhavn.

Sølsnæs, A., Kirkesanger. Vistdal, Nesset.

*Søraas, Cand. mag. Kristiania.

*Sørensen, A., Cand. mag. Hobro.

*Sørensen, C. Th., Kaptejn. Kjøbenhavn.

Sørenssen, A., Sorenskriver. Moss.

Sørenssen, N. E., Sorenskriver. Tønsberg.

*Tamm, O., Godsejer. Tvetaberg, Sverige.

*Tang, C. N., Konferentsraad, Justitiarius. Viborg.

von Tangen, Chr., sen., Kjøbmand. Bergen.

Taraldsen, K., Kirkesanger. Hvitesejd.

*Taube, B., Baron, Amanuensis. Stockholm.

Tharum, J., Kjøbmand. Throndhjem.

Thaulow, Chr., Konsul. Throndhjem.

*Thaulow, Fr., Læge. Ringerike.

*Theisen, K., Skolebestyrer. Kolding.

Thesen, A., Byfoged. Østerrisør.

Thesen, M., Overretssagfører. Arendal.

*Thiele, J., Cand. juris. Kjøbenhavn.

*Thiset, A., Assistent. Kjøbenhavn.

*Thodberg, I. B., Sekretær. Broholm, Danmark.

*Thomle, E. A., Arkiv-Assistent. Kristiania.

*Thomle, I. S., Dr., Højesterets-Justitiarius. Kristiania.

*Thordén, K. M., Docent. Upsala.

*Thoresen, J. H., Byrets-Assessor. Kristiania.

Thorne, C. A., Fabrikant. Moss.

Thorsen, H., Arkitekt. Kristiania.

*Thrap, D., Sogneprest. Kristiania.

*Thrige, S. B., Professor. Kjøbenhavn.

Throndhjems Kathedralskoles Bibliothek.

Thue, E., Toldinspektør. Kristiansund.

*Thuesen, J., Sorenskriver. Bergen.

Thurmann, B., Provst. Tønsberg.

Tillisch, C. F., Sorenskriver. Laurvik.

Timmermann, Th. P., fhv. Provst. Lillehammer.

*Tischendorff, G. L., Cand. theol. Kristiania.

Tobiassen, Axel, Kontorist. Kristianssand.

Torp, H., Ingeniør. Kristiania.

Tostrup & Mathiesen. Kristiania.

Tranaas, H. V., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.

Treschow, F., Jernverksejer, Kammerherre. Laurvik.

Treschow, M., Konferentsraad. Kjøbenhavn.

*Trier, Ludvig, Cand. phil. Kjøbenhavn.

Tromsø Stiftsseminarium.

*Trägårdh, L. J., Sogneprest. Kjerstorp, Sverige.

Trøan, M., Overlærer. Kristiania.

*Tuxen, N. E., Direktør ved Orlogsværftet i Kjøbenhavn.

Tvethe, M. B., Overretssagfører. Kristiania.

Tønsberg, Chr., Generalkonsul. Kristiania.

Udbye, M. A., Organist. Throndhjem.
Ullmann, A., Skolebestyrer. Kragerø.
Unger, C., Højesterets-Advokat. Kristiania.
*Unger, C. R., Dr., Professor. Kristiania.
Universitetsbibliotheket i Kjøbenhavn.
*Universitetsbibliotheket i Kristiania.
*Universitetsbibliotheket i Lund.
*Universitetsbibliotheket i Upsala.
Urbye, C. A., Sorenskriver. Stenkjær.
Utne, H. H., Landhandler. Ullensvang.

*Wad, G., Cand. polit. Kjøbenhavn.
Waldal, P., Telegrafstationsbestyrer. Beian.
Valeur, O., Indrulleringschef. Kristianssand.
Walsøe, P., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.
Wang, Carl, Bogholder. Kristiania.
Wang, D. R., Handelsbetjent. Aalesund.
*Warmuth, Carl, jun., kgl. Hof-Musikhandler. Kristiania.
*Wedberg, J. O., Justitsraad. Stockholm.
Wedel-Jarlsberg, H., Baron af, Jernverkseier. Bærum.
*Vedeler, G. F., Ingeniørkaptejn. Horten.
*Wegener, C. F., Dr., Geheime-Konferentsraad, fhv. Geheime-Arkivar. Kjøbenhavn.
*Weibull, M., Dr., Professor. Lund.
Weidemann, C., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.
*Weis, A., Cand. polyt., Mølleejer. Aarhus.
Weisser, J. A., fhv. Bureauchef. Kristiania.
*Wemmetofte Klosters Bibliothek. Danmark.
Werner, W., Bogtrykker. Kristiania.
Wesenberg, H., Cand. mag. Kristiania.
*Wessel, G., Cand. philos. Fredrikshald.
Wessel-Berg, A., Sorenskriver. Kongsvinger.
*Westling, G. O. F., Docent. Stockholm.
*Westrin, F., Dr. phil. Stockholm.
Wettergreen, O. M., Sorenskriver. Hvitesejd.
*Vexiö högre Elementar-läroverk.
*Viborg Kathedralskoles Bibliothek.
Videnskabernes Selskab, det kgl. Throndhjem.
Wiese, G. S. H., Grosserer. Throndhjem.
Wiese, S., Konsul. Fredriksstad.
Wiese, Th., Grosserer. Kristiania.
*Wieselgren, H., Bibliothekar. Stockholm.
Wigersund, Th., Grosserer. Modum.
*Willer, M., Varemægler. Kjøbenhavn.
*Willmann, A., Premieraktør. Stockholm.
*Winge, A., Konsul, Børskommissær. Kristiania.
Winsnes, P., fhv. Stiftsprovst. Drammen.
*Vinther, I. N., Lærer. Birkerød, Danmark.
*Winther, N., Prokurator. Hjørring.
*Winther, Th., Adjunkt. Skien.

Wisbech, C. W., Marinekaptejn. Horten.

With, Johs. N., Grosserer. Kristiania.

*Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets-Akademien. Stockholm.

Vogt, A., Overretssagfører. Kristianssand.

Vogt, C. J., Oberstløjtnant. Kristianssand.

Vogt, Fr., Læge. Tvedestrand.

*Vogt, L. J., Toldinspektør. Fredrikshald.

Vogt, N., Statsraad. Kristiania.

Vogt, P. H., Dr. med., Overlæge. Bergen.

Vogt, Volrath, Overlærer. Kristiania.

Volckmar, Fr., Kjøbmand. Kristianssund.

*Wold, Ragna, Frøken. Kjøbenhavn.

Wolff, J. H., kgl. Fuldmægtig Kristiania.

*Worsaae, J. J. A., Kammerherre. Kjøbenhavn.

Worsøe, C. N., Amtmand. Bergen.

Voss, C., Byfoged. Haugesund.

*Voss, J. S., Provst. Ramnes.

Voss, V., Rektor. Aalesund.

Woxen, Fr., Cand. juris. Kristiania.

Woxen, K., Sekretær. Stockholm.

*Væringsaasen, Helge, Gaardbruger. Elverum.

*Østgaard, H. R., Arkiv-Assistent. Kristiania.

Øverland, Chr., Togkontrollør ved Statsbanerne. Kristiania.

Øverland, G., Provst. Vanelven.

*Øverland, O. A., Arkiv-Assistent. Kristiania.

Øverland, O. H., Lensmand. Stavanger.

Print
in
Norw

